Zinß ob allem Zeen

Lactantii Firmiani De diuinis institutionibus aduersus gentes. Rubricæ primi libri incipiunt.

Lactantii Firmiani de origine erroris Rubricæ libri.ii.incipiunt.

Lactantii Firmiani de falsa sapientia. Rubricæ. iii. libri fœliciter incipiunt.

Lactãtii Firmiani de iustitia libri quinti Rubricæ incipiũt.

Lactantii Firmiani de beata uita. Rubricæ libri septimi incipiunt.

Lactãtii Firmiani errata primi libri quibus ipse deceptus est per fratrem antoniũ Raudensem theologum collecta & exarata sunt:

Primus error quãdo dicit: & quidem uniuersaliter fieri nõ posse: qui omnẽ q̃d sit aliquãdo esse cœperit. Ca.vii

Secũdus error est q̃n ex præcedẽti errore credit deũ seipsum genuisse & fecisse. Ibidẽ

In secundo libro errata:

Primus error quãdo dicit angelos nõ statim a mundi principio ad hominũ tutelam eẽ decretos. Ca.xv.

Secũdus error dũ dicit deũ angelis præcepisse: ne terræ cõtagione maculẽtur. Ibidẽ

Tertius error dũ dicit diabolum angelos paulatim ad uitia pelexisse. Ibidẽ

Quartus error quando dicit angelos dei mulierũ cõgressibus inquinatos & filios genuisse. Ibidem

Quintus error q̃n dicit oẽs animas cælo creatas esse. Ca ix.

Sextus quando dicit cælum stelliferũ esse supremũ: & esse sedem ipsius conditoris: & ibi superos omnes habitare. Ca.x.

Septimus error quãdo dicit deum posuisse solem & lunã in firmamẽto. Ibidem

Octauus quãdo dicit animã ex dei substãtia esse decisam. Ca.x. & ca.xiii.

Nonus quãdo dicit deũ infinitas animas: seu infinitam multitudinẽ animarum principio procreasse. Ca.xi.

Pulcra cõtentio inter Ciceronẽ & Lactantium de materia prima. Ille æternam esse dicit: hic creatam nititur cõprobare. C.ix.

Sequitur incidẽs materia de induratione cordis humani de causa quoq; prædestinationis reprobationisq;. Ca.ix.

Decimus quando dicit deum post diluuiũ instituisse ut homines post centum uiginti annos nõ amplius uiuerent. Ca.xiiii.

Arguit Aristotelem qui mundi æternitatẽ posuit ipse autem a deo productam eẽ testatur: quod cũ uerissime dicatur: tamen ita exiletur ita unde aduersus eum philoso

phum arguitur somniare potius q̃ litigare: ne dicam disputare uideatur. Ca.xi.
Scribit de diluuio tēpore Deucalionis. & quid antea dixerit de diluuio obliuiosus eē (dignoscitur. Ca.xi.

Errata tertii libri.

P Rimus error i philosophia. quādo dicit si antipodes eēnt capita: deorsū haberent: pedes uero sursum. Et ubi uere sint antipodes: ibi docetur. Ca.xxiiii.

Secundus quādo Platoni dat uitio eū audisse dicere matrimonio esse omnia: sed tā illustrā philosophum nequaq̃ intellexit. Ca.xxi.

Sequitur defensio Platonis aduersus Aristotelem: qui Platonem ipsum & Socratē reprehendit: quod uoluerit uxores eē cōmunes. Ca.xxi.

Item Platonis alia defensio cōtra Aristotelem: qui illū & Socratē dānat quod uoluerit facultates esse cōmunes. Ca.xxi.

Tertius quādo dixit omnē philosophiam abiiciēdam: & eam prolixius insectatur de laubibus socratis & platonis Ca.xiiii.

Quarti libri errata

P Rimus quādo spiritus sācti oīno negat substātiā: & ibi incipit tractatus de trinitate personarum. Ca.vi.

Secundus error quādo dixit ex deo deum: scilicet filiū ex ploratione potuisse generari. Ca.viii. & etiam.xiii. & Ca.vii.

Tertius error qñando ait ꝙ pater filium: & filius patrem facit. Ca.xxi.

Quartus est quādo ait ꝙ integrum corpus christi e patibulo tractū est: ne læsū & minutū ad resurgendū inhabile redderetur. Ca.xxv.

Quintus error est quādo dicit christum in Galileam profectū noluisse iudeis ostendere: ne adduceret eos in pœnitētiā: & improbos resanaret: Ca.xx.

Sextus error est cū dicit pilatum in Chistū mortis sentētiā nequaq̃ ꝓtulisse. Ca.xviii.

Septimus error cū dicit Christū ipricipio adoloscētiæ a Ioāne eē baptizatū. Ca.xv.

Octauus error est quando dicit nihil credēdū quod oculis mortalibus cernitur: quia mortale sit necesse est. Ca.xxiiii.

Nonus error est qnādo dicit deū uirtute docere non posse: quia expers corporis nō faciet quæ docebit. Ca.xxiiii.

Decimus quando dicit Christū soluisse legē Moysi. Ca.xvii.

Libri sexti errata.

P Rimus error est quādo dicit eos eē stultissimos: q cādelas & cæreos i ecclesia succendunt. Ca.ii.

Secundus error est quando dicit nō esse congruens deū in nostrum adiutorium inuocari debere. Ca.ultio.

Reprehendit Lactātius Ciceronem, quod dixerit eum uirū bonum eē: qui prosit noceat nemini nisi lacessitus iniuria: sed ibi Cicero defenditur. Lactātius uero iure reprehēditur. Ca.xviii.

Quartus quādo dicit si quis liberos ob pauperiē nō poterit educare: sātius ē ut ab uxoris cōgressione cōtineat q̃ sceletatis manibus opera corrūpat. Ca.xx.

Disputatio pulcra ubi Lactātius reprehēdit Ciceronē nō recte sensisse de libertate & hospitalitate: & multis aliis: uerū calūniator est nō ueritatis assertor. Ca.xii.

Errata septimi libri.

P Rim⁹ error ē qñ dicit cōpletis sex milibus annorū mūdū desitutū eē. Ca.xiiii.

Secundus dum dicit ꝙ oīs expectatio de fine mundi nō amplius a se q̃ ducentorū uidetur annorum. Eodem loco &c. Ca.xxii.

Finis huius tabulæ.

[illegible]

[illegible] Ca.xv.

[illegible] quãdo [illegible] Ca.xvi.

[illegible] Ca.xvii.

[illegible] Ca.xviii.

[illegible] Ca.xix.

[illegible] Ca.xx.

[illegible] Ca.xxi.

[illegible] Ca.xxii.

[illegible] Ca.xxiii.

Decimus[illegible] error est quãdo multiplicat in ſuis elo[illegible] duos in fine mundi Antichri[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] quando [illegible] nocte & [illegible] aperui [illegible]

[illegible]

[illegible] Aut [illegible]

[illegible] Ca.xix.

[illegible] quãdo credit ante [illegible] multi [illegible] Anni[illegible]

[illegible] imprudens [illegible] ad modũ [illegible]

[illegible] contra Platonem disserere & disputare [illegible]

[illegible] argumentis.

[illegible] quãdo [illegible]

[illegible]

[illegible] quãdo [illegible]

Lactantius [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] error est quãdo dicit [illegible]

[illegible]

[illegible] error est quãdo [illegible]

[illegible]

[illegible] quãdo [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Ioannis Andreæ episcopi Aleriensis ad Paulum secundum Venetum pontificem maximum epistola

LAboriosis recognitionibus nostris plures uidemus uerae humanitatis amore: delectari pater beatissime Paule secūde Venete pōtifex maxime. Iccirco aius impendio nobis crescit. uigilātius etiā q̄ antea laudabili quidē incœpto nō desse: neq; prius conatui huiusmodi parcere: q̄ summus nobis deus dignabitur præstare ut linguæ latinę: quibus i facultatibus potuerimus: circulū quod aiūt: absoluamus. Sumāt igitur studiosi abs te hoc tempore per nostros ingenuos opifices Lactantiū Firmianū semel ab his iterūq; impressum prius uō nullis in locis ,pfecto ueriorē. Hacq; opera cæterisq; omnibus quicūq; futurus est lector: sedulo sit oratus: ut ita de chartis nostris mēdas: si quæ illū offenderint: beniuolens ac minime cōtumelliosus tollat: ut nos de reliquorū libris demenda sine omni morsu uirulentiaq; curamus. Non enim errorū imputamus recognitiori ipsi amissorum ante nos codicum. Sed de prauatis exemplaribus culpam: experti satis nos quoq; in diemq; magis impendio experiētes incredibilis opus esse fælicitatis: ut sudoribus nostris exemplorum dentur subsidia: non uulgariū Collatis profecto uigiliis nostris ad reliquorum operas: facillime extabit differentia. Tu tantum pater beatissime: quod clemētissime facis atq; sanctissime: in christiana undiq; religione pacem perpetuo foue. studiis castis opitulare. Fælicitatē numinis tui nominisq;· hac mercede meritoq; diffunde: ut tuto potissimum tempore numerus uirorū cultissimus omnibus in facultatibus singularium excellenter augeatur. Non enim frustra omnipotens deus tam uberem ac facilem latinis præbuit te tanto pontifice ad cunctas immortales artis & diuina studia facultatem: ita fiet: ut diues sapientia: ditior catholica religiōe pontificatus tuus augustissimus: omni sit futuro tempore in animis & linguis mortalium: duraturus apud immortalem deū æterno regno coronandus illius: ope cuius in terris legitimus es uicarius. Romæ āno natalis dominici. MCCCCLXX. Pontificatus tui floridissimi anno sexto.

PROOEMIVM
L.COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM ADVERSVS GENTES DE FALSA RELIGIONE. LIBRI PRIMI PRAEFATIO AD IMPERATOREM CONSTANTINVM.

Q uanta sit & fuerit semper cognitio ueritatis. Et ꝙ nec sine religione sapientia: nec sine sapientia sit probanda religio. Capi. i:

AGNO & excellenti ingenio uiri cũ sese doctrinæ penitus dedissent: quicqd laboris poterat impẽdi. cõtẽptis oibus publicis & priuatis actionibus ad inqrẽdæ ueritatis studiũ cõtulerũt. existimãtes multo eẽ præclarius: humanarũ diuinarũ rerũ. inuestigare ac scire rõnẽ: q̃ struẽdis opibus aut cumulãdis honoribus inhærere. Q uibus rebus: (quoniã fragiles terrenæq; sunt: & ad solius corporis pertinẽt cultũ) nemo melior: nemo iustior effici potest. Erãt qdem illi ueritatis. cognitiõe dignissimi: quã scire tãto pere cupiuerũt. atq; ita ut eã rebus oibus anteponerẽt. Nã & abiecisse quosdã res familiares suas: & renunciasse uniuersis uoluptatibus cõstat: ut solã nudamq; uirtutẽ. aut ueritatẽ nudi expediti sequerẽtur tantũ apud eos uirtutis nomen atq; auctoritas ualuit. ut in ea omne summi boni præmiũ prædicarẽt. Sed neq; adepti sunt id qđ uolebat: & operã simul atq; industriã perdiderũt: qa ueritas id est arcanũ summi dei: quin fecit oia. ingenio: ac ꝓpriis nõ põt sensibus cõprræhẽdi: alio quin nihil inter deũ hoiemq; distaret: si cõsilia & dispositiões illius maiestatis æternæ. cognitio assequeretur humana. Q đ qa fieri nõ potuit: ut homini per se ipsum ratio diuina notesceret: nõ est passus hoiem deus lumen sapiæ requirẽtem diutius oberrare. ac sine ullo laboris effectu: uagari p tenebras inextricabiles. aperuit oculos eius aliquãdo: & notionẽ ueritatis munus suũ fecit. ut & humanã sapiam: nullã esse mõstraret: & errãti ac uago uiã cõsequẽdæ immortalitatis ostẽderet: Verũ quoniã pauci utũtur hoc cælesti beneficio ac munere: ꝙ obuoluta in obscuro ueritas lateat: eaq; uel cõtemptui doctis est. quia idoneis assertoribus eget: uel odio idoctis. ob iusitã sibi austeritatẽ: quã natũra hoium procliuis in uitia pati nõ põt. Nã quia uirtutibus amaritudo permixta est. uitia uero uoluptate cõdita sunt illa offensi: hac deliniti. ferũtur in præceps: ac bonorũ specie falsi. mala ꝓ bonis amplectũtur. Succurrendũ esse his erroribus credidi: ut & docti ad uerã sapiam dirigãtur. & indocti ad uerã religionẽ. Q uæ professio multo melior: utilior. gloriosior: putanda est. q̃ illa oratoria in qua diu uersari: nõ ad uirtutẽ: sed plane ad argutã malitiã iuuenes erudiebamus. Multo qppe nunc rectius de ꝑceptis cælestibus disseremus quibus ad cultũ uere maiestatis mẽtes hominũ instruere possimus. Nec tã de rebus humanis bene meretur quin sciam benedicẽdi affert: q̃ qui pie atq; innocẽter docet uiuere: idcirco maiore in gloria philosophi: q̃ oratores fuerũt apud græcos. Illi eni recte uiuẽdi doctores sunt existimati. qđ est lõge ꝑstabilius: qm̃ bene dicere ad paucos ptinet bene aũt uiuere ad oẽs: Multũ tñ nobis exercitatio illa fictarũ litiũ cõtulit: ut nunc maiori copia & facultate dicẽdi causam ueritatis peroremus. quæ licet possit sine eloquẽtia defendi ut est a multis sæpe defensa: tñ claritate ac nitore sermonis illustrãda: & quodã modo disserenda est: ut potẽtius in aios influat: & ui sua instructa. & luce orationis ornata. De religiõe itaq; nobis rebusq; diuinis instituitur disputatio. Nã si quidã maximi oratores

De quo sit dicturus

professionis suæ quasi ueterani: decursis opibus actionũ suarũ. postremo se philosophiæ tradiderũt eãq; sibi requiẽ laborũ iustissimã putauerũt: si aĩos suos in earũ rerũ quæ inueniri nõ poterãt inqsitõe torquerẽt. ut nõ tã ociũ sibi: q̃ negociũ quæsisse uideãtur: & qdẽ multo molestius q̃ in quo fuerãt ante uersati: quãto iustius ego me ad illã piam: uerã. diuinã sapiam: quasi ad portũ aliquẽ tutissimũ cõferã: in oĩa dictu prona sunt. auditu suauia: facilia intellectu. honesta susceptu. Et si quidã prudẽtes & arbitri æquitatis: institutiones ciuilis iuris compositas ædiderũt. quibus ciuiũ dissidentiũ lites contentionesq; sopirent. quanto melius nos & rectius diuinas institutiones litteris prosequemur in quibus nõ de stilicidiis aut aquis arcendis: aut de manu conserenda: sed de spe. de uita de salute: de immortalitate. de deo loquemur: ut superstitiones mortiferas erroresq; turpissimos sopiamus. Quod opus nunc nominis tui auspitio. inchoamus Constantine imperator maxime. qui primus romanorũ principũ: repudiatis erroribus. maiestatem dei singularis ac ueri: & cognouisti & honorasti. Nam cum ille dies fœlicissimus orbi terrarum illuxisset. quo te deus summus ad beatum imperii culmẽ euexit: salutarem uniuersis: & optabilem principatum: pclario initio auspicatus es. Cum euersam sublatamq; iustitiam reducens. teterrimũ aliorum facinus expiasti: pro quo facto dabit tibi deus fœlicitatem: uirtutẽ diuturnitatem. ut eadem iustitia qua iuuenis exorsus es gubernaculũ reip. etiam senex teneas tuisq; liberis: ut ipse a patre accepisti. tutelam romani nominis tradas. Nam malis. qui adhuc aduersus iustos & aliis terrarum partibus. sæuiunt quanto serius. tanto uehementius idem omnipotens mercedem sceleris exoluet: quia ut est erga pios indulgentissimus pater. sic aduersus impios rectissimus iudex: cuius religionem: cultumq; diuinum cupiens defendere. quem potius appellem? quem alloquar? Nisi eum per quem rebus humanis iustitia ac sapientia restituta est. Omissis ergo huiusce terrenæ philosophiæ auctoribus: nihil certi afferentibus: aggrediamur uiam rectam: quos quidem si putarem satis idoneos ad bene uiuendum duces esse: & ipse sequerer. & alios ut sequerentur hortarer. sed cum inter se magna concertatione dissideant: secumq; ipsi plærunq; discordent: apparet eorum iter nequaq̃ esse directum. siquidem sibi quique ut est libitum: proprias uias impresserunt: confusionemque magnam quærentibus ueritatem reliquerunt. Nobis autem qui sacramentum ueræ religionis accepimus. cum sit ueritas reuelata diuinitus: cum doctorem sapientiæ: ducemq; ueritatis deum sequamur. uniuersos sine ullo discrimine uel sexus uel ætatis ad cæleste pabulum conuocamus. Nullius enim suauior animo cibus est q̃ cognitio ueritatis: cuius afferendæ atque illustrandæ septem uolumina destinauimus: q̃uis ea res infiniti pene sit operis: & immẽsi ut siquis hæc dilatare atq; exequi plenissime uelit: tanta illi rerum copia exuperet: ut nec libri modum nec finem reperiat oratio. Sed nos iccirco breuiter omnia colligemus: ꝙ omnia quæ allaturi sumus tam clara sunt & lucida: ut magis mirũ esse uideatur tam obscuram uideri hominibus ueritatem: & his præcipue qui sapientes uulgo putantur uel ꝙ tantummodo instituendi uobis homines erunt. hoc est ab errore quo sunt implicati: ad rectiorem uiam reuocandi. Quod si facrimus ut spero assecuti: mittemus eos ad ipsum doctrinæ uberrimum fontem ac plenissimum: cuius haustu atq; potu: conceptam uisceribus sitim sedent ardoremq; restinguant. Eruntq; illis omnia facilia: prona manifesta: modo ne pigeat ad percipiendam sapientiæ disciplinam legendi uel audiendi patientiam cõmodare. Multi eni uanis superstitionibus pertinaciter inhærentes obdurãt se contra manifestam ueritatẽ: nõ tam de suis religionibus: quas praue asserunt bene meriti q̃ de se male: qui cum habeant iter rectum: deuios sequũtur anfractus: planum dese

Diuisio opis in septẽ ptes

runt: ut per præcipicitiũ labãtur. lucẽ relinquũt: ut in tenebris cæci ac debiles iaceant His cõsulẽdũ est: ne cõtra se pugnẽt: uelintq́; se tãdẽ ab inueteratis erroribus liberari: qđ utiq́; faciẽt: si qua re sint nati aliquando peruiderint. Hæc. n. prauitatis est cã ignoratio sui: quã si quis cognita ueritate discusserit: sciet quo referẽda: & queadmodũ sibi uita degenda sit. Cuius scientiæ breuiter summam circũscribo: ut neq́; religio ulla: sine sapientia suscipienda sit nec ulla sine religione probanda sapientia.

De errore philosophorũ euacuãtiũ ꝓuidẽtiã: & publica statuẽtiũ fide. Cap. ii.

SVsceptio igitur illustrãdæ ueritatis officio, nõ putaui adeo necessariũ ab illa quæstiõe principiũ sumere, que uidetur prima eẽ natura. Sit ne ꝓuidẽtia: quę rebus oĩbus cõsulat, an fortuitu uel facta sint oĩa uel gerant͏̃. Cuius sciẽtiæ auctor ẽ Democritus, cõfirmator Epicurus, sed & antea Pythagoras, qui deos in dubium uocauit, & postea Diagoras qui exclusit. & alii nonnulli qui nõ putauerunt deos esse. quid aliud effecerũt. ut nulla esse prouidentia putaretur? quos tamẽ cæteri philosophi ac maxime stoici acerrime retuderunt, dicentes nec fieri mundum sine diuina ratione potuisse. nec constare nisi summa ratione regeretur. Sed & M. Tullius q̃uis academicæ disciplinæ defensor eẽt, de: ꝓuidẽtia gubernatrice rerum, & multa & sæpe diseruit stoicorũ argumẽta cõfirmãs & noua ipse asserẽs plurima: quod facit tũ in oĩbus suæ philosophiæ libris: tũ maxime in his qui sunt de natura deorũ. Nec difficile sane fuit paucorũ hoĩum praue sentientiũ redarguere mẽdacia: testimõio populorũ atq́; gẽtiũ in hac una re nõ dissidẽtiũ Nemo ẽ eni tã rudis: tã feris moribus: q nõ oculos suos in cælo tollẽs: tametsi nesciat cuius dei ꝓuidẽtia regatur hoc oẽ: qđ cernitur: aliquã tamẽ eẽ intelligat ex ipsa rerũ magnitudine: motu: dispositiõe, cõstãtia: utilitate, pulchritudine, tẽperatiõe Nec posse fieri quin id qđ mirabili rõne cõstat: nisi cõsilio maiore aliquo sit instructũ. Et nobis utiq́; facilimũ ẽ exequi hanc prẽ: quã libet copiose. Sed qa multũ iter philosophos agitata res ẽ: & ꝓuidenitiã tollẽtibus satis respõsũ uidetur ab hominibus argutis & eloquentibus: & de sollertia diuinæ ꝓuidentiæ per totũ hoc opus: quod suscepimus: sparsim, dicere nos necesse est. Omittamus hanc in præsenti quæstionẽ, quæ cũ cæteris sic cohæret: ut nihil a nobis disseri posse uideatur: ut nõ simul de ꝓuidentia disseratur.

Democritus epicurus Pythagoras Dyagoras negauerũt prouidentiã: M. Tullius stoycos secratus potuit deũ reã pare oia.

An potestate unius dei mũdus regatur: an multorum: Cap. iii.

SIt igit͏̃ nostri operis exordiũ quæstio illa cõsequens ac secũda. Vtrũ potestate unius dei mũdus regatur: an ne multorũ? Nemo ẽ qui deũ sapiat: rationẽq́; secũ putet, qui nõ unũ eẽ intelligat: qui & cõdiderit oĩa & eadẽ quæ cõdidit: uirtute moderetur. Quid eni multis opus est ad mũdi regimen sustineodũ? nisi forte arbitremur si plures sint: minus habere singulos neruorũ atq́; uiriũ. Qđ quidẽ faciũt ii qui eẽ multos uolũt quia necesse est imbeciles eẽ: siquidẽ singuli sine auxilio reliquorũ: tãtæ molis gubernaculũ sustinere nõ possent. Deus autẽ qui est æterna mens: ex oĩ utiq́; parte perfectæ cõsumatæq́; uirtutis ẽ. Quod si uerũ est: unus sit necesse ẽ. Potestas. n. uel uirtus absoluta: retinet suã ꝓpriã firmitatẽ. Id autẽ solidũ extimãdum est: cui nihil decedere: id pfectũ, cui nihil possit accidere. Quis dubitet potentissimũ esse regem: qui totius orbis habet imperiũ? neq́; immerito cũ illius sint quæ ubique sũt oĩa, cũ ad eum solum omnes, undique copie cõgregantur. At si plures ptiãtur orbẽ: minus certe, opũ: minus uirium singuli habebunt, cum itra præscriptã portionem se quisque contineat. Eodẽ etiã, modo: si dii plures sint minus ualebunt: aliis tantũdem in se habẽtibus. Virtutis autẽ perfecta natura nõ potest esse nisi in eo in quo totũ est: q̃ in eo in quo pars exiguade toto est. Deus uero si perfectus est, quia perfectus est (tu esse debet) nõ potest

Primr

esse nisi unus: ut in eo sint omnia. Deorum igitur uirtutes ac ptãtes infirmiores sint ne cesse est: quia tantum singulis deerit quantum in cæteris fuerit: ita quãto plures. tanto minores erunt. Quid ꝙ illa summa rerũ potestas ac diuina uis ne semel quidẽ diuidi potest? Quicquid enim capit diuisionem: & interitum capiat necesse est. Si autem interitus procul est a deo: quia incorruptibilis est & æternus: consequens est ut diuidi potestas æterna nõ possit. Deus ergo unus est: si nihil aliud esse potest: quod tantundem capiat potestatis. At hi tamẽ qui multos esse arbitrantur. officia inter se dicunt esse partitos. de quibus omnibus suo loco disputabimus. Illud interim quod ad præsentem locum pertinet: teneo. Si partiti sunt officia inter se. eodem reuoluitur res: ut ex his quilibet. sufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur iã nõ erit qui cessantibus cæteris. nõ potest omnia gubernare. Ita fit ut ad regendum mundum unius perfecta uirtute magis opus sit: q̃ imbecilitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem non posse ab uno regi: fallitur. nec. n. quãta sit uis as ptãs diuine maiestatis intelligit: si existimat singularem deum qui facere mundũ potuit. eundẽ regere nõ posse quẽ fecit. At si cõcipiat animo quanta sit diuini huius operis immensitas: cum antea nihil esset. tamẽ uirtute atq; consilio dei ex nihilo esse conflatã. quod opus nisi ab uno inchoari perficiq; non potuit: iam intelliget multo facilius ab uno regi quod est ab uno constitutum. Dicat fortasse aliquis: ne fabricari quidem tam immensum opus mũdi: nisi a pluribus potuisse. quanlibet multos: qualibet magnos faciat: quicquid in multis magnitudinis. potestatis: uirtutis. maiestatisq; posuerit: id totum in unum confero. & in uno esse dico: ut tantum in eo sit istarum rerum. quãtum nec excogitari: nec dici potest. Qua in re. quoniam & sensu dificimus: & uerbis. quia neq; tãtæ intelligentiæ lucẽ: pectus humanum neq; explanatioẽ tantarũ rerum capit lingua mortalis: idipsũ intelligere nos oportet. ac dicere. Video rursus quid: e contrario dici possit. Tales esse illos plures: qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto potest. ꝙ singulorum potestas progredi lõgius non ualebit: occurrentibus sibi potdstatibus cæterorum. Necesse est enim ut suos quisq; limites aut transgredi nequeat: aut si transgressus fuerit suis alterum finibus pellat. Non uident qui deos multos esse credũt. fieri posse: ut aliquid diuersum uelint ex qua re disceptatio inter eos & certamen oriatur sicut Homerus bellantes inter se deos finxit cum alii Troiã capi uellent: alii repugnarent: Vnius igitur arbitrio mundum regi necesse est. Nisi enim singularum partium potestas. ad unã prouidentiam referatur: non poterit summa ipsa constare unoquoq; curante nihil amplius: q̃ quod ad eum proprie pertineat. Sicut ne res quidem militaris: nisi unum habeat ducem atq; rectorem. Quid si in uno exercitu tot fuerint imperatores: quot legiones. quot cohortes: quot cunei. quot halæ: primum: nec instrui poterit acies. unoquoq; periculum recusante. nec regi facile: aut temperari. ꝙ suis ꝓpriis consiliis utantur omnes: quorũ diuersitates plus noceant: q̃ prosint. Sic in hoc rerum naturæ imperio: nisi unus fuerit ad quem totius summæ cura referatur: uniuersa soluentur. & corruent. Dicere autem multorum arbitrio regi mũdum: tale est. quale si quis affirmet: in uno corpore multas esse mentes quoniam multa & uaria sunt ministeria membrorum: ut singulos corporis sensus. singulæ mentes regere credantur. Item multi affectus quibus commoueri solemus uel ad iram. uel cupiditatẽ: uel lætitiam: uel metum: uel ad miserationem: ut in his oĩbus totidem mentes putentur operari. Quod si quis profecto dicat: ne ipsam quidẽ quæ una est habere uideatur: quod si in uno corpore tantarũ rerũ gubernationem mens humana possideat: & uniuersis simul intenta est: cur aliquis existimet mũdum nõ posse ab uno regi: a pluribus

Quid nõ sit nisi unꝰ deus Quomodo deus sit indiuisibilis.

Comparatio optima confutãs pl'ures eẽ deos

posse? Quod qa intelligunt isti assertores deorũ ita eos praeesse singulis rebus: ac parti bus dicunt: ut tamen unus sit rector eximius. Iam ergo caeteri dii: nõ erunt: sed satellites ac ministri: quos ille unus maximus & potens omniũ officiis his prefecerit: ut ipsi eius imperio ac nutibus seruiãt: si uniuersi pares nõ sũt: nõ igitur ditioẽs sũt. Nec. n. põt hoc idẽ eẽ qđ seruit. & qđ dominatur. Nã si deus ẽ nomẽ sũmae potestatis: incorruptibilis eẽ debet perfectus. impassibilis: nulli rei subiectus. ergo dii non sunt: quos parere uni maximo deo necessitas cogit.

Prophetarum asseri testimoniis ꝙ unus tantũ sit deus.

s Ed qa nõ frustra falluntur hi: q hoc putãt cãm hui⁹ erroris paulo post aperiemus. Nunc unitatẽ diuinae potestatis testimoniis cõprobemus. Prophetae qui fuerũt admodũ multi: unũ deũ praedicãt: unũ loquũtur. qppe q unius dei spiritu pleni: quae futura essent. pari & cõsona uoce praedixerunt. At. n. ueritatis expertes nõ putãt his esse credẽdum. illas. n. nõ diuinas: sed humanas uoces fuisse aiũt: uidelicet qa de uno deo praeconiũ faciũt: aut insani. aut mẽdaces fuerũt. Atqui ĩpleta eẽ in plaeris ꝙ quotidie illorũ uaticinia uidemus: & in unã sniam congruens diuinatio: docet non fuisse furiosos. Quis. n. mẽtis semotae: nõ modo futura praecinere. sed ẽt cohaerẽtia loqui possit? Nũ ergo fallaces erãt q talia loquebãtur? qđ ad his tam lõge alienũ fuit: q̃ ratio fallendi? cum caeteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enim a deo mittebantur. ut & praecones essent maiestatis eius: & correctores prauitatis humanae. Praeterea uoluntas fingendi ac mẽtiendi eorũ est. qui opes appetũt. lucra desiderãt. quae res procul dubio ac illis sanctis uiris abfuit. Ita eni delegato sibi officio functi sunt: ut derelictis omnibus ad tutelam uitae necessariis: nõ mõ in futurũ sed ne in diẽ quidẽ laborarent: cotẽti ex tẽporali cibo quẽ deus subministrasset. & hi. nõ modo quaestũ ullũ habuerũt: sed etiã cruciatus atq; mortẽ. Amara sunt eni uitiosis ac male uiuentibus praecepta iustitiae. Itaq; hi quorũ peccata arguebãtur: & ꝓhibebãtur. excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo: a: quibus abfuit studiũ lucri. abfuit etiã uoluntas & cã fallẽdi. quid ꝙ aliqui eorũ principes aut etiam reges fuerunt. in quos cadere nõ posset suspicio cupiditatis ac fraudis: & tamen praeconium dei singularis: eadem. quam caeteri diuinatione fecerunt.

Quomodo ꝓphete uera dixerunt

De testimoniis poetarum. et unitate dei

s Ed omittamus sane testimonia ꝓphetarũ: ue minus idonea ꝓbatio uideat̃ esse de quibus his omnino nõ credit̃. Veniamus ad auctores. & eos ipsos ad ueri ꝓbationem testes citemus: quibus contra nos uti solent: poetas dico ac philosophos: ex his unũ deũ probemus necesse est. nõ ꝙ illi habuerint cognitã ueritatẽ: sed ꝙ ueritatis ipsius tãta uis ẽ: ut nemo possit esse tã caecus: qui nõ uideat ingerẽtẽ se oculis diuina claritatẽ. Poetae igitur q̃uis deos carminibus ornauerint. & eos res gestas ãplificauerint sũmis laudibus. saepissime tamẽ cõfitẽtur spiritu uel mente una: cõtineri regi ꝙ oia. Orpheus qui est uetustissimis poetarũ: & aequalis ipsorũ deorũ. siquidẽ traditur inter argonautas cũ Tyndaridib⁹ & Hercule nauigisse. deũ uerũ & magnũ πρωτογονον. i. primo genitũ appellat: ꝙ ante ipsam: nihil sit genitũ: sed ab ipso sint cũcta generata. Eũdẽ ẽt φάνητα. i. illuminatorem nominat. quoniã cũ adhuc nihil esset: primus ex infinito apparuerit & extiterit. cuius originẽ atq; naturã: quia cõcipere aio nõ poterat: ex aere imenso natũ esse dixit πρωτογονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱο. i. pricipio genitus Pheaton longo aere natus. Aliud. n. amplius qđ diceret: nõ habebat. Hunc ait esse oium deorũ parentẽ: quorũ cã coelum cõdiderit: liberisq; ꝓspexerit. ut haberent habitaculũ sedẽq; cõmunẽ ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον. i. condidit imortalibus

Orpheus de deo quid sentiat

domū īcorruptibilē. Naturā igitur huc rōe ducēte intellexit eē præstātissimā potentiā cœli ac terræ cōditricē. Nō poterāt enī. Iouem diicere esse principē rerū: qui erat saturno genitus. neq; saturnū ipsum: qui cœlo natus ferebatur. Cœlum aūt tanq̄ deū primū cōstituere nō audebat: quod uidebat esse elementū mūdi. qđ ipsū egerit auctore. Hæc

Homerus eū ratio perduxit ad illū deū primogenitū: cui assignat & tribuit principatū. Homerus nihil nobis dare potuit: qđ ptineat ad ueritatē: qui humana potius q̄ diuina conscripsit.

Hesiod9 posuit chaos oīum esse principiū Potuit Hesiodus. q deorū generationē unius libri opere cōplexus est: sed tamē nihil dedit: nō a deo cōditore sumens exordium: sed a Chao: qđ est rudis inordinatæq; materiæ cōfusa cōgeries: cū explanare aū debuerit chaos ipsū: unde quādo. quomodo eē aut cōstare cœpisset. Nimirū sicut ab aliquo artifice: disposita. ordinata effecta sūt oīa: sic ipsā materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hāc nisi dominus fecerit: cuius potestati subiacēt omnia: Sed refugit hoc ille dum horret incognitam ueritatē. Nō enī musarum instinctu: sicut uideri uolebat: in Helicone: carmē illud effudit: sed meditatus

Maro uenerat & paratus. Nostrorum primus Maro non longe fuit a ueritate: cuius de summo deo: quem spiritum ac mentem nominauit: hæc uerba sunt.

Principio cœlum ac terras: camposq; liquentes:
Lucentemq; gladium lunæ. titania astra. Spiritus intus alit: totamq; insula per artus
Mens agitat molem: & magno se corpore miscet. Ac nequis forte ignoret: quisuā esset ille spiritus: q tantū haberet ptātis: declarauit alio loco dicens. Deū nāq; ire per omnes: Terrasq; tractusq; maris: cœlūq; pfundū. Hic pecudes. armēta. uiros genus oē ferarū

Ouidius Quenq; sibi tenuis nascentē accēsere uitas. Ouidius quoq; in principio præclari operis sine ulla nominis dissimulatione: a deo quē fabricatorem mundi: quem rerum opificem uocat: mundum fatetur instructum. Quid si uel Orpheus: uel hi nostri quæ natura ducente senserunt in perpetuum defendissent: eandem quam nos sequimur doctrinā

Thales milesius aquā dixit oīum esse prīcipium comprehensa ueritate tenuissent? Sed hactenus de poetis: ad philosophos ueniamus: quorum grauior est auctoritas: certiusq; iudicium: quia non rebus commentitiis sed in uestigandæ ueritati studuisse creduntur. Tales milesius: qui unus enumero septem sapientium fuit: qui primus oīum quæsisse de causis naturalibus traditur: aquam esse dixit: a qua nata sunt omnia. Deum autē esse mentē: quæ ex aqua cuncta formauerit. Ita materiā oīum rerum posuit in humore: principiū cāmq; nascēdi posuit in deo. Pythago

Pythagoras ras ita diffiniuit qđ esset deus: animus qui per uniuersas mūdi partes oēmque naturam cōmeās atque diffusus: ex quo oīa quæ nascūtur animalia: uitā capiūt. Anaxagoras de

Anaxagoras um esse dixit infinitā mētē: quæ per seipsā moueatur. Antisthenes multos quidē eē po

Atisthenes pulares deos unū: unū tamē naturalē: summæ totius artificē. Cleātes & Anaximenes

Cleantes & Anaximenes æthera dicunt esse summum deum: cui opinioni poeta noster assensit
Tum pater oīpotēs fœcūdis hymbribus æther. Cōiungis in gremiū lætæ descendit: & oēs Magnus alit: magno permixtus corpore fœtus. Chrysippus naturalem uim diuina

Chrysippus rōne præditā: interdū diuinā necessitatē deū prædicat. Itē Zenō diuinā: naturalēquem legem. Horū. n. oīum sentētia q̄uis sit incerta: eodē tamē spectat: ut puidētiam unam esse consentiant: siue enī natura. siue æther. siue ratio. siue. mens. siue fatalis necessitas: siue diuina lex: siue quid aliud dixeris: idem est quod a nobis dicitur deus. Nec obstat

Zenō. appellationem diuersitas: cum psa significatione ad unum oīa reuolantur. Aristoteles

Aristoteles q̄uis ipse secū dissideat: ac repugnātia sibi & dicat & sentiat: in summū tamē unā mētē mūdo præesse testatur. Plato qui oīum sapiētissimus iudicatur: monarchiā plene apte

Plato que defēdit: nec æthera: aut rationē: aut naturā: sed ut ē deū nominat: ab eo mūdū hunc

ꝑfectum atque mirabilẽ eẽ fabricatũ. Q uẽ Cicero secutus atque imitatus in plurimis Cicero
deum confitetur: ac supremũ uocat in his libris: quos de legibus scripsit: ab eoque regi
mundũ argumentatur: cũ disputet de natura deorũ hoc mõ. Nihil est præstãtius deo
ab eo igitur mũdũ regi necesse ẽ. Nulli igitur ẽ naturæ obediẽs aut subiectus deus: oẽm
ergo regit ipse naturã. Q uid autẽ sit deus: in cõsolatiõe difinit. Nec uero deus ipse q in
telligitur a nobis. alio modo intelligi põt nisi mens soluta quædã & libera segregata ab
omni cõcertatione mortali. oĩa sentiẽs: & oĩa mouẽs. Annæus quoque Seneca qui ex ro Seneca
mãis uel accerimus stoicus fuit: q̃ sæpe summũ deũ merita laude ꝓsequitur. Nã cũ de stoicus
ĩmatura morte dissereret. nõ intelligis inquit auctoritatẽ ac maiestatẽ iudicis tui? recto
ris orbis terrarũ: cœlique & deorũ oĩum dei a quo ista numina quæ singula adorem⁹ &
colimus: suspẽsa sunt. Itẽ in exhortationibus. Hic cũ prima fundamẽta molis pulcher-
rimæ iaceret: & hoc ordiretur: quo neque maius qcq̃ nouit natura: nec melius: ut omnia
sub ducibus suis irent: q̃uis ipse p totũ se corpus ĩtẽderat: tñ ministros regni sui deos ge
nuit. Et q̃ multa alia de deo nr̃is similia locutus ẽ quæ nũc differo: ꝙ aliis locis opportu
niora sunt. Nũc satis est demõstrare sũmo ingenio uiros attigisse ueritatẽ ac pene tenu-
isse: nisi eos retrorsũ infucata prauis puniõibus cõsuetudo rapuisset: q̃ & deos alios esse
opinabantur. Et ea quæ in usũ hoĩbus deus fecit: tanq̃ sensu prædita eẽnt: ꝓ diis hẽnda
& colenda credebant. De testimoniis ꝓphetarũ & philosophorũ. &
de testimoniis Cottæ pontificis Trismegisti: & de decem Sibyllis Cap. vi.

Vnc ad diuina testimonia trãseamus: sed prius unũ proferã: qđ ẽ simile diuĩo
n & ob nimiã uetustatẽ: & ꝙ is quẽ nominabo: ab hoĩbus inter deos relatus ẽ.
Apud Ciceronẽ. C. cotra põtifex disputans cõtta stoicos de religionibus & de
uarietate opinionũ: quæ solẽt eẽ de diis: ut more academicorũ oĩa faceret incerta: quiꝗ̃
fuisse Mercurios ait: & enumeratis per ordinẽ quatuor: quintũ fuisse eum: a quo Argus
occisus sit: ob eãque cãm in Aegyptũ ꝓfugisse: atꝗ ægyptiis leges ac litteras tradidisse.
Hunc ægyptii ϖρουΥῆα appellant: a quo apud eos primus anni sui mẽsis. i. september
nomẽ accepit. Idẽ cõdidit oppidũ: qđ ẽt nũc græce uocatur Mercurii ciuitas: & Phae-
matæ seruãt: & colũt eũ religiose. Q ui tãetsi hõ fuerit antiqssimus: tamẽ & instructissi
mus oĩ genere doctrinæ. adeo ut ei multarũ rerũ & artiũ scientia Trismegisti cognomẽ Mercuri
ĩponerẽt. Hic scripsit libros & quidẽ multos: ad cognitionẽ diuinarũ rerũ ptinentes: in us eris
quibus maiestatẽ summi ac singularis dei asserit: hisdẽque nominibus appellat quibus magnus
nos deũ & patrẽ: ac ne quis nomẽ eius reqreret: ἀνώνυμον esse dixit: eo ꝙ nominis pro quid de-
prietate non egat: ob ipsam. s. unitatem: ipsius hæc uerba sunt. ὁ δὲ θεὸς ὁ εἷς ὀνομά deo sẽtiat
τοῦ προσδέεται ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. id est. Deus aũt unus: unus autẽ nomine
nõ eget: quin est sine nomine est. Deo igitur nomen nõ est: quia solus est: nec opus ẽ ꝓ
prio uocabulo: nisi cũ discrimẽ exigit multitudo: ut unã quanque personam sua nota:
& appellatiõe designes. Deo autẽ quia semper unus est: ꝓprium nomẽ est deus. Super
est de responsis: carminibus que sacris testimonia: quæ sunt multo certiora proferre.
Nam fortasse hi: contra quos agimus: nec poetis putant esse credendũ: tanquam uana
fingentibus: nec philosophis. qui errare potuerunt: quia & hi homines fuerunt. M. Var
ro. quo nemo unq̃ doctior: ne apud græcos quidem neque apud latinos uixit: in Libris
rerum diuinarum. quos ad. C. Cæsarem scripsit pontificem maximum: cum de quinde
cim uiris loqueretur. sibyllinos libros ait nõ fuisse unius Sibyllæ: sed appellari uno no
mine sibyllinos: ꝙ omnes fœminæ uates. Sibillæ sunt a ueteribus nuncupatæ: uel ab
unius Delphidis nomine. uel a consiliis deorũ denunciãdis. σιοὺς enim deos nõ θεοὺς

& consilium nõ βουλὴν sed βουλίαν appellabât æolico genere sermõis. Itaq; Sibyllã dictam esse quasi θεοβουλίαν. Cæterũ Sibyllas decem numero fuisse: easq; omnes enumerauit sub auctoribus: qui de singnlis scriptitarunt. Primam fuisse de Persis: cuius mentionem fecerit Nicanor qui res gestas Alesandri Macedonis scripsit. Secundam Libycam: cuius meminit Euripides in Limiæ ꝓlogo. Tertiam Delphicam: de q̃ Chrysippus loquit̃ in eo libro: quem de diuinatione composuit. Quartam Cumæam in Italia: quam Neuius ĩ libris belli punici: Piso in annalibus nominat. Quintam Erythræam: quam Apollodorus Erythræus affirmat suam fuisse ciuem. Eamq; graiis Iliũ petentibus uaticinatam & peiturã esse Troiam: & Homerũ mendatia scripturũ. Sextã samiam: de qua scripsit Erathostenes in antiquis annalibus samiorũ reperisse scriptum. Septimam Cumanam nomine Amaltheam: quæ ab aliis Demophiletis Herophile nominat̃: eamq; nouem libros attulisse ad regem Tarquiniũ Priscum: ac ꝓ eis trecentos philippeos postulasset: regem q; aspernatum præcii magnitudinem & derisisse mulieris isaniam: illã in cõspectu regis tres cõbussisse: ac ꝓ reliqs idẽ preciũ postulasse. Tarqnium multo magis mulierem insanire putasse. Quæ denuo tribus aliis exustis: cum in eodem precio perseueraret: motũ esse regem: ac ressiduos trecẽtis aureis emisse: quorũ postea numerus sic auctus: capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus & italicis & græcis & præcipue erythreis coacti allatiq; sunt romam: cuiuscunq; Sibylle nomine fuerunt. Octauam Hellespõticam in agro troiano natam uico Marinesso circa oppidum Girgithium: quam scribit Heraclides ponticus solonis & Cyri fuisse tẽporibus. Nonam Phrygiam: quæ uaticinata sit Anciræ. Decimã Tiburtẽ noĩe Albumeã: quæ Tiburi colit̃ ut dea iuxta ripas amnis Amenis: cuius in gurgite simulachrũ eius inuentũ eẽ dicit̃ tenens ĩ manu librũ. Cuius sacras senatus ĩ capitolliũ abstullerit. Harũ oĩum sibyllarũ carmina & ferunt̃ & habent̃ præterq̃ Cumeæ: cuius libri a Romanis occulunt̃ nec eos nisi a quindecim uiris ĩspici fas ẽ. Et sũt singularũ singuli libri: qui quia sibyllæ noĩe scribũtur: unius eẽ creduntur: suntq; confusi: nec discerni ac suum cuiq; assignari potest præter erythreæ: quæ & nomen suum carmini uerum inseruit: & erythræam se nominatum iri prælocuta est: cũ eẽt orta Babiloniæ: sed & nos cõfuse sibyllã dicemus sicubi testimoniis earũ fuerit abutẽdũ. Oẽs igit̃ hæ sibyllæ unũ deum prædicant: maxime tamẽ erythæa: quæ celebrior inter ceteras ac nobilior habet̃ siquidẽ Fenestella diligentissimus scriptor de. xv. uiris dicẽs ait. Restituto capitolio rettulisse ad se. C. Curionẽ cõ. ut legati erythras mitterentur: q carmina sibyllæ cõqsita Romã deportarẽt. Itaq; missios eẽ. P. Gabinium. M. Octatiliũ. L. Valeriũ: q descriptos a priuatis uersus circa mille Romã deportarũt: idẽ supra ostẽdimus dixisse Varronẽ. In his ergo uersibus quos legati Romã attulerũt: de uno deo hæc sunt testimonia: εἷσ θεοσ οσ μονοσ εστ ἄλοσ ὀ ὑπερμεγέθησ ἀγένητοσ. i. unus de⁹ q solus pricipat̃: ĩsq; amplissim⁹ ĩcreat⁹. Hũc eẽ solũ deũ sũmũ q cœlũ fecerit: lũinibusq; distixerit ἀλλὰ θεὸσ μονοσ εἷσ πανυπέρτατοσ οσ πεποίηκεν οὐρανὸν ἠέλιον τε ἀσ ἠδὲ σελήνην καρποφόρον γαῖαν τε καὶ ὕδατοσ οἰδματα ποντου. i. sed deus solus unus eminentissimus: qui fecit cœlum soleq; & stellas: lunãq; fructiferãq; terrã & aquæ maris fluctus. Qui: quõ solus sit ædificator mundi & artifex rerũ uel qbus cõstat: uel q̃ i eo sũt solũ coli oportere testat̃ αὐτὸσ τὸν μονον ὄντα σέβεσθε ἡγήτορα κόσμου ὃσ μονοσ εἰσ αἰῶνα ἐξ αἰῶνοσ ἐτύχθη idest ipsum q solus est: colite pricipẽ mũdi: q solus ẽ i sæculũ atq; a sæculo factus. Item alia Sibylla quæcumq; est. cum pferre se ad homines dei uocem diceret: sic ait. μονοσ γὰρ ἐιμὶ θεὸσ καὶ οὐκ ἐστὶ θεὸσ ἄλλοσ: id est solus enim deus sum: & non alius. Exe-

Quot sint sibyllæ & quibus noĩbus nuncupent̃:

Fenestella auctor

querer nũc testimonia cæterarũ.nisi & hæc sufficerẽt: & illa oportunioribus locis reser uarẽ. Sed cũ defendamus cãm ueritatis apud eos qui aberrãtes a ueritate falsis religio nibus seruiũt.quod genus probatiõis aduersus eos magis adhibere debemus: q̃ ut eos deorum suorum testimoniis reuincamus.

De testimoniis Apollinis & deorum.

a Pollo enim quem præter cæteros diuinum maximeq; fatidicum existimãt: Colophonæ respondens quod Delphis credo emigrauerat: amœnitate duct9 Asiæ: querenti cuidam quis esset: aut quid esset omnino deus: respondit uigin ti & unũ uersibus. quorum hoc principium est ἀυτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἄστυφέλικτος οὔνομα μὴδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων τοῦτο θεός μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς: id est Ex se ortus indoctus sine matre inexpugnabilis nomen: nec uerbo capiendum: in igne habitans modica autẽ dei portio angeli nos. Nunquid potes suspicari de ioue esse dictum qui matrem habuit & nomen. Quid quod Mercurius il le ter maximus: cuius supra mentionem feci. nonmodo sine matre: ut Apollo: sed sine patre quoq; appellat deum: q, origo illi nõ sit aliunde. nec enim potest ab ullo generari: qui ipsi uniuersa generauit. satis ut opinor & argumentis docui: & testibus confirmaui qd per se satis clarũ est. Vnũ esse regẽ mundi: unũ patrẽ: unũ deũ. Sed fortasse quærat aliquis a nobis idem: illud qd apud Ciceronẽ quærit Hortensius. Si deus unus est: quę esse beata solitudo queat: tanq̃ nos qui unũ eẽ dicimus desertũ ac solitariũ dicamus. Ha bet.n. ministros: quos uocamus nuncios. Et est illud uerũ qd dixisse in exhortationib9 Senecam supra rettuli: genuisse regni sui ministros deũ. Verũ hi neq; dii sunt: neq; de os se uocari aut coli uolunt: quippe q nihil præter iussum ac uoluntatẽ dei faciant. Nec tamẽ illi sunt q uulgo colũtur: quorũ & exiguus & certus est numerus. Quod si culto res deorũ ipsos eos se colere putant: quos summi dei ministros appellamus: nihil est q, nobis faciãt inuidiã: qui unũ dicamus: multos negemus. Si eos multitudo delectat: nõ duodecim dicimus: aut trecentos sexaginta quinq; (ut Orpheus) sed innumerabiles eẽ arguimus eorũ errores: q tam paucos putãt. Sciant tamen quo nomine appellari debe ant: ne deum uerum uiolent cuius nomen exponunt dum pluribus tribuunt. Credant Apollini suo: qui eodem illo responso: ut Ioui principatum: sic etiam cæteris diis abstu lit nomen. Tertius.n. uersus ostendit dei ministros: nõ deos: sed rerũ ministros appella ri oportere. De se q. dẽ ille mẽtius est: q cũ sit e numero dæmonũ angelis se dei aggrega uit: dũ deniq; in aliis responsis dæmonẽ se esse cõfessus est. Nam cũ interrogaretur quo modo sibi supplicari uellet: ita respondit πάνσοφε πάντα δίδακτε ὁ πολύστροφε κλῦθι δαῖμον id est oĩa sapiens: oĩa docte: qui per cũcta uersaris exaudi dæmon. Itẽ rursus cum præces in Apollinem sminthium rogatus exprimeret: ab hoc uersu exorsus est: ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε καὶ σοφὲ δαῖμον id est coaptatio mũdi & omnino lucide. & sa piens dæmõ. Quid ergo superest nisi ut sua cõfessione uerberibus ueri dei ac pœnæ sub iaceat sempiternæ. Nam in alio responso ita dixit δαίμονες οἳ κοίτων σιπερὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον ἀκάματοι δαμνῶνται ὑπὸ μάστιγι θεοῖο .i. dæmones qui degunt circa terram & circa pontum indefessi: domantur sub flagellis dei. De utrisq; generibus in ii. libro disseremus. Interim nobis sat est q, dum se honorare uult: & in cœlo collocare: cõ fessus est id quod: quod res se habet: quomodo sint appellandi q deo semp assistũt. Re trahant ergo se hoĩes ab erroribus & abiectis religionibus prauis: parentem suum: do minumq; cognoscant: cuius nec uirtus existimari potest: nec magnitudo pspici: nec pri cipium compræhendi; cum ad illum: mentis humanæ intentio & acumen & memo

Apollo qd deũ eẽ dixerit

Orpheus auctor

ria puenerit.quæ subactis & consumatis oibus uiis substitit. Hæret:deficit. nec est ali quid ulterius quo progredi possit.uerum quia fieri nō potest.quin id quod sit.aliquando esse cœperit.consequens est.ut qm̄ nihil ante illum fuit. ipse ante omnia ex seipso sit procreatus:ideoq; ab Apollie αὐτοφυὴσ idest ex seortus. A Sibylla αὐτοτενὴσ idest ex se genitus: & ἀγέννητοσ.i.ingenitus: & ἀποίητοσ.i.non factus nominatur.quod Seneca homo acutus in exortationibus uidit. Nos inquit aliūde pendemus. Itaq; ad aliquē respicimus:cui quod est optimum in nobis:debemus: Alius nos edidit:alius nos īstruxit:deus ipse se fecit.

Erratū

De cæcitare eorum qui plures deos opinantnr:& unde hic error hūit originē: & q; corpus deo non est necessarium:nec propagatio liberorum. Cap.viii.

Plato au ctor

Is igitur tot & tantis testibus cōprobatur unius dei ptāte ac prouidentia mūdum gubernari:cuius uim maiestatē quæ tantam esse dicit in Timæo Plato ut eā neq; mente concipere:neq; uerbis enarrare quisq̄ possit ob nimiā & inextimabilem potestatem. Dubitet ergo aliquis an quicq̄ difficile aut īpossibile sit deo: qui tanta tamq; mirifica opera prouidentia excogitauit:uirtute cōstituit: ratione perfecit:nunc autem spiritu sustētet tempestate moderetur: inexcogitabilis: ineflabilis: & nulli alii satis notus q̄ sibi. Vnde mihi de tanta maiestate sæpius cogitanti:q deos colūt interdum uideri solent tam cæci:tam īcognitabiles:tam excordes:tam non multum a multis animalibus differentes:qui credāt eos:qui geniti sūt maris ac fœminæ coitu aliquid maiestatis diuineq; uirtutis habere potuisse cum Sibylla Erythrea dicat: οὐ γὰρ ἀνδρὸσ ἐκ λαγόνων μήτρασ τε θεὸσ τετυπωμένοσ εἶναι:idest non potest ex uiri semoribus & matrice deus formatus esse. Quod si est uerum sicuti est:apparet Herculem: Apollinem: Liberum: Mercurium: Iouemq; ipsum cum cæteris homines fuisse quando sunt ex duobus sexibus nati. Quod est autem tam remotum a deo:q̄ id opus: quod .pse ad propagandam sobolem mortalibus tribuit.& q; sine substantia corporali nullum potest esse: Diis ergo.si sunt immortales:æterni: quid opus est altero sexu: nimirum ut generentur.ipsa progeniæ quid opus est:cū successione nō egeant:qui futuri sunt semper. Nam profecto in hominibus cæterisq; animantibus diuersitas sexus & coitio & generatio nullam habet aliam rationem:nisi ut oia genera uiuentium: quoniam sunt conditione mortalitatis obitura:mutua possint successiōe seruari. Deo aūt qui est sempiternus:neq; alter sexus neq; successio necessaria est. Dicet aliquis ut habeat ministros:uel in quos ipse possit dominari. Quid ergo opus est sexu fœmineo: cū deus qui est omnipotens:ut uocatur:sine usu & opera fœminæ possit filios procreare: Nam si quibusdam minutis animalibus id præstitit:ut sibi e foliis natos & suauibus herbis ore legant:cur existimet aliquis ipsum deum nisi ex permixtione sexus alterius non posse generare: Illos igitur quos imperiti & insipientes tanquam deos & nuncupant & adorant:nemo est tam inconsideratus:qui non intelligat fuisse mortales. Quo modo ergo inquit aliquis:dii crediti sunt: Nimirū quia reges maximi ac potentissimi fuerunt:ob merita suarum uirtutum aut munerum aut artium reptarum:cum cari fuissent hiis qbus īperitauerāt.ī memoriā sunt cōsecrati. quod siquis dubitet. res eorum gestas & facta cōsideret.quæ uniuersa tam poetæ q̄ historici ueteres prodiderunt.

Sexus uiri & mulierisq̄ re īuētus sit

De Hercule & gestu eius atq; ortu eius ex Ioue & Alcmena & morte eius. Ca.ix.

Ercules qui ob uirtutē clarissimus & quasi africanus inter deos habetur. nōne orbē terræ:quē peragrasse ac purgasse narratur:stupris.libidinibus adulteriis inquinauit:nec mirū:cum esset adulterio genitus Alcmenæ. Quid tā

dē potuit in eo eē diuini: qui suis ipse uitiis mancipatus: & mares & fœminas cōtra oēs leges infamia dedecore: flagitio affecit? Sed ne illa quidē quæ magna & mirabilia gessit talia iudicanda sunt: ut uirtutibus diuinis tribuenda uideantur. Quid enim tam magnificum si leonem aprūq; superauit? si aues sagittis deiecit? si regium stabulum egessit? si uirginem uicit? cigulūq; detraxit? si equos feroces cū domino interemit? Opera sunt ista fortis uiri: hoīs tñ. Illa.n. quæ uicit fragilia & mortalia fuerūt. Nulla est.n. (qd ait orator) tanta uis quæ non ferro aut uiribus debilitari frangiq; possit. At aium uincere: iracundiam cohibere. fortissimi est: quæ ille nec fecit unq̄: nec potuit. Hæc qui faciat non mō ego cū summis uiris cōparo: sed simillimū deo iudico. Vellem abiecisset de libidine luxuria: cupiditate: insolētia: ut uirtutē eius impleret: quē similem deo iudicabat. Nō .n. fortior iudicādus ē qui leonē: q̄ qui uolētiā & in seipso inclusā ferā superat iracūdiā aut qui rapacissimas uolucres deiicit: quā qui cupiditates auidissimas coercet. Aut qui Amazonē bellatricem q̄ qui libidinem uincit: pudoris ac fame debellatricem: aut qui fimum de stabulo: q̄ qui uitia de corde suo egerit: quæ magis sunt pernitiosa: quia domestica & propria mala sunt: q̄ illa quæ uitari poterant & caueri. Ex quo fit ut ille solus uir fortis debeat iudicari: qui temperans & moderatus est & iustus. Quod si cogitet aliqs quæ sint dei opera: iam hæc quæ mirātur hoies ineptissimi: ridicula iudicabit. Illa.n. nō diuinis uirtutibus quas ignorāt: sed infirmitate suarū uiriū metiunt: nā illud quidem nemo negauit. Herculē non tm̄ Euristheo seruisse regi: quod aliquatenus honestū uideri pōt: sed impudicæ mulieri Omphale: quæ illū uestibus suis indutū sedere ad pedes suos iubebat pensa faciētes: detestabilis turpitudo: sed tanti erat uoluptas: Quid tu inquiet aliquis. Poetis ne credēdū putas? Quid ni putem? Non.n. ista Lucillius narrat: aut Lucianus: qui diis & hoibus non pepercit: sed potissimū qui deorum laudes canebant. Ergo qbus credemus: si fidē laudātib⁹ nō habemus? Qui hos mētiri putat: pferat alios q bus credamus auctores: qui nos doceant qui sunt isti dii? Quomodo? unde orti? Quæ sit uis eorū? Qui numerus? Quæ ptās: Quid in his admirabile? quid cultu dignū? Qd deniq; certius utriusq; misteriū: nullus dabit. Credamus igitur istis q non ut reprehēderēt sunt locuti: sed ut prędicarent. Nauigauit ergo cum argonautus: expugnauitq; Troiā iratus Laomedonti ob negatā sibi pro filiæ salute mercedē. Vnde quo tpe fuerit apparet. Idem furore atq; insania percitus uxorem suā cum liberis interemit: hunc hoies deum putant: Sed Philoctetes eius hæres non putauit: qui facem supposuit arsuro: qui artus suos & neruos cremari ac diffluere uidit qui ossa eius ac cineres in Oetheo monte sepeliuit: quo munere sagittas eius accepit.

Herculis ortus & gesta

Vbi consistat uera fortitudo

Lucillius auctor

Luciano auctor

De Aesculapio. Apolline. Neptunno ac Marte & Castore. Polluce: atq; Mercurio. Cap.x.

a Esculapius & ipse nō sine flagitio Apollinis natus. qd fecit aliud diuinis honoribus dignū: nisi q sanauit Hippolitum mortem sane habuit clariorem quia a deo meruit fulminari. Hunc tarquinius de illustribus uiris disserēs ait incertis parentibus natū expositū & a uenatoribus inuētū canino lacte nutritū Chironi traditum didicisse medicinam: fuisse autem Messenium: sed Epidauri moratum. Tullius etiam Cynosuris ait sepultum. Quid Apollo pater eius nōne ob amorē quo flagrabat turpissime gregē pauit alienū: & muros Laomedonti extruxit: cum Neptūno mercede cōductus: quæ illi negari potuit impune: ab eoq; rex pfidus qcqd cū diis pepigisset: dicit abnegare. Idem formosū puerū: & dū amat uiolauit. & dū ludit. occidit. Homicida Mars: & p gratiā cædis crimīe ab Atheniensibus liberatus ne uideretur nimis ferus &

Tarqni⁹ auctor

Tullius appello

Mars

imanis adulteriũ cũ Venere cõmisit. Castor & pollux dũ alienas sposas rapiũt: esse gemini desierũt. nã liuore iniuriæ cõcitatus idas alterũ gladio trãsuerberauit: & eosdẽ poetæ alterius uiuere: alterius mori narrãt: ut iam sint nõ deorũ tñ: sed oĩum mortaliũ miserrimi. quibus semel mori nõ licet. Hos tñ Homerus ambos simpliciter (nõ ut poetæ solẽt) mortuos esse testatur. Nã cũ faceret in muris assidẽtẽ Priamo Helenã cũctos græciæ principes recognoscere: solos ãt se fratres suos requirere: subiecit orationi eius hmõi uersum. Hæc ait: ast illos retinebat terra sepultos. Fur ac nebulo Mercurius quid ad famã sui reliquit: nisi memoriã fraudũ suarũ? Cælo dignus quia palæstram docuit: & lyrã primus inuenit. Liberũ patrẽ in senatu deorũ sũmæ auctoritatis primæq; esse sniæ necesse est: quia præter iouem solus oĩum triũphauit: exercitum duxit. Indos debellauit sed inuictus ille impator indicis maximis ob amorem ac libidinem turpissime uictus ẽ. Delatus.n. Cretam cum semiuiro comictatu nactus est ipudicã mulierem in littore ac fiducia uictoriæ inclitæ uir esse uoluit: ne nimiũ molis esse uideretur atq; illã patris porditricẽ: fratris iterẽptricẽ ab alio relictã & repudiatam in cõiugium sibi uẽdicauit & liberam fecit: & cũ ea pariter ascendit i cælum. Q uid oĩum horum pater iuppiter qui in solemni præcatõe optimus maximus noĩatur: Nõne a prima sua pueritia impius ac pene patricida deprahẽditur? Cũ patrẽ regno expulit ac fugauit. non expectauit mortem decrepiti senis cupiditate regnandi. Et cũ paternũ solium per uim per arma cepisset bello est a Gitantibus persecutus quod humano generi pricipium fuit malorũ: quibus uictis & pace in ppetuum cõparata reliquã sub uitã in stupris adulteriisq; cõsũpsit. Omitto uirgines quas iminuit: id.n. iudicari solet tollerabile. Amphitrionem ac Tindarum ꝓterire non possum: quorũ domos dedecore atq; infamia plenissimas reddidit: illud uero summæ impietatis ac sceleris ꝙ regium puerũ rapuit ad stuprum: parũ.n. uidebatur si in expugnandã fœminarũ pudicitia: maculosus ac turpis esset: nisi ẽt sexui suo iniuriam faceret: hoc est uerum adulterium quod fit contra naturam: hæc qui fecit uiderimus an maximis: certe optimus non est: qd nomen a corruptoribus: ab adulteris: ab incestis abest. nisi forte nos eramus: homines qui talia facientes sceleratos uocamus ac pditos: omnibusq; pœnis dignissimos iudicamus. Stultus ãt. M. Tullius qui. C. Verri adulteria obiecit. Eadem.n. iuppiter quem collebat: admisit. Q ui. P. Clodio sororis incæstũ. At illi optimo maximo eadem fuit & soror & coniunx.

Hõerus auctor | Mercurius | Iuppiter | Amphitrion | Tyndar9 | M.T. | Q.P.C.

De ipsius Iouis parẽtibus & ortu & uita eius flagitiosissima morte & sepultura & opificio poetarum. Cap. xi.

q (guide letter) Vis est igitur tam excors qui hũc i cælo regnare putet qui ne in terra quidem debuit? Nõ insulse quidam poeta triumphũ Cupidinis scripsit quo in libro non modo potẽtissimũ deorũ Cupidinẽ. sed etiã uictorẽ facit. Enumeratis eni amoribus singulorũ quibus potestatem cupidinis ditionẽq; uenissent: instruit pompam in qua iuppiter cum cæteris diis ante currũ triumphantis ducitur catenatus. Elegãter id quidem dicitur a poeta figuratum: sed tñ non multum distat a uero. Q ui.n. uirtutis ẽ exps qui cupiditatibus ac libidinibus malis uincitur. nõ cupidini ut ille finxit: sed morti subiectus est sempiternæ: Sed omittamus de moribus dicere: rem consideremus ut intelligant homines in quibus miseri uersentur erroribus. Regnare in cælo ioue uulgus existimat: id doctis piter & indoctis persuasum est. Q uod & religio ipsa & precationes & hymni & delubra & simulacra demonstrant. Eundem tamen Saturno & Rhea genitum confitentur. Q uomodo potest deus uideri: aut (ut ait poeta) hominum rerumq; repertor: ante cuius ortum infinita hominum filia fuerunt? Eorum scilicet qui Saturno

Saturn9 | Rhea

regnante uixerunt:ac priores luce q̃ iuppiter sunt potiti. Video alium deum regem fuis se primis temporibus:alium consequentibus. Potest ergo fieri:ut alius sit postea futurus. Si.n.regnum prius mutatum est: cur desperemus & posterius posse mutari: nisi forte saturnus generare potuit fortiorem:iuppiter nõ potest. A.q diuinum impium aut semper immutabile est:aut si est mutabile:quod fieri non põt:semper utiq; mutabile est. Potest.n.iuppiter regnum amittere:sicut & pater eius amisit. Ita plane: nã cum idem neq; uirginibus neq; maritatis unq̃ pepercisset.abstinuit se tamen una Thetide. ꝙ responsũ fuit maiorẽ patre suo futurũ quisq̃s ex illa natus esset. Et primũ in eo prudentia nõ dei:cui nisi Themis futura dixisset:ipse nesciret. Si aũt diuinus nõ fuit:ne deus q̃dem fuit unde ipsa diuinitas noĩatur:ut ab hoĩe humanitas. Deinde cõscientia ibecillitatis.qui timuit utiq; maiorẽ: ꝙ qui facit scit utiq; ꝑfecto non esse se maximũ:qñ q̃dem potest aliquid maius existere. Idem ꝑ stygiam paludẽ sanctissime iurat: Vna supstitio.aut a quo reddita est? Ergo aliqua potestas maxĩa est:quæ peierãtes deos puniat quæ tanta formido est paludis infernæ:si sunt imortales?q̃d metuunt eã quã uisuri nõ sunt:nisi quos mori necesse ẽ? Quid igitur hoĩes oculos suos in cælũ tollunt? q̃d supos deierant:cũ ipsi supi ad inferos deuoluãtur? Ibiq; habeant q̃d uenerẽtur & adorent. Illud uero quale ẽ esse fata:q̃bus dii oẽs & ipse iuppiter pareat. si parcarũ tanta uis est:ut plus possint q̃ cælestes uniuersi:quãq; ipse rector ac deus:cur nõ ille potius regnare dicatur:quarũ legibus a statutis parere oẽs deos necessitas cogit? Nunc cui dubiũ est q̃nis:qui alicui rei obseq̃tur:maxĩus non sit.cũ alius sit q nõ accipiat fata sed faciat. Nũc ad illud q̃d omiseram:redeo. In una itaq; sola fuit cõtinentior:cũ eã depiret:& nõ uirtute aliqua sed metu successoris. Quæ fortitudo utiq; eius est q sit mortalis & ĩbecillis: & nihil q̃ppe q potuit:& tunc cũ nasceretur extingui:sicut frater eius añ genitus extinctus est:q si uiuere potuisset.nunq̃ minori cõcessisset impiũ. Ipse ãt furto seruatus:furtimq; nutritus: ζευσ siue ζην appellatus est:nõ ut isti putãt feruore cælestis ignis:uel ꝙ uitæ sit dator:uel ꝙ aĩantibus ĩspiret aĩas.quæ uirtus solius dei ẽ:quam.n.posset inspirare aĩam:q ipse accepit aliunde? Sed ꝙ primus ex liberis Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur hoĩes alium deum habere rectorem:si saturnus nõ fuisset ab uxore delusus. At.n.poetæ ista finxerunt. Errat quisquis hoc putat:illi.n.de hoĩbus loquæbantur.sed ut eos ornarent:quorũ memoria laudibus celebrabant:deos esse dixerunt.itaq; illa potius ficta sunt:quæ tanq̃ de diis.non illa quæ tanquã de hominibus locuti sunt. quod clarum fiet exemplo quod inferemus Danaen uiolaturus iuppiter aureos nummos largiter in sinũ eius infudit. Hæc stupri merces fuit. At poetæ qui quasi de deo loquebantur. ne auctoritatẽ creditæ maiestatis infringerent. finxerũt ipsũ in aureo hymbre delapsum eadem figura qua hymbres ferreos dicunt:cum multitudinem telorum sagittarumq; describũt. Rapuisse dicitur in aquila Catamitum poeticus color est: sed aut per religionem rapuit cuius insigne aquila est.aut nauis in qua est impositus tutelã habuit in aquila figuratam:sicut taurum figuratum cum rapuit & transuexit Europã: eodem modo conuertisse in bouem traditur Io inachi filiam:quæ ut iram Iunonis effugeret.ut erat iam setis obsita.iam bos tranasse dicitur mare.in Aegyptumque uenisset atq; ibi recepta pristina forma dea facta:quæ nunc Isis uocatur. Quo igitur argumento probari potest nec Europam in tauro sedisse.nec Io factam bouem? quod certus dies habetur in fastis:quo Isidis nauigium celebratur.quæ res docet non tranasse illã.sed nauigasse. Igitur qui sapere sibi uidentur.quia intelligunt uiuum terrenumq; corpus

in cælo esse non posse: totam Ganymedeam fabulam pro falso repudiant: non sentiũt i terra: id esse factũ: quia res ac libido ipsa terrena est. Non ergo ros ipsas gestas finxerũt poetæ: qđ si facerent essent uanissimi: sed rebus gestis addiderũt: quendã colorẽ. Nõ.n. obtrectãtes illa dicebãt: sed ornare cupientes: hinc hoĩes decipiunť: maxĩe ꝙ hæc oĩa facta esse arbitrãtur a poetis: qđ colũt: ignorãt nesciunt: q sit poeticæ licẽtiæ modus quo usqꝫ ꝓgredi fingẽdo liceat: cũ officiũ poetæ sit ĩ eo: ut ea quæ gesta sũt uere: in aliquas spẽs obliqs figurationibus: cũ dedecore aliquo cõuersa traducanť. Totũ ãt qđ referas fingere.i.ineptũ esse & mendacẽ potiusq̃ poetam: sed finxerũt ista: quæ fabulosa credũtur. Num ẽt illa quæ de diis fœminis deorumqꝫ connubiis dicta sũt? Cur gitur sic figurantur: sic colũtur. nisi forte non tm̃ poetæ: sed pictores ẽt fictoresqꝫ imaginũ mentiuntur. Si.n. hic est iuppiter qui a uobis dicitur deus: si nõ is est q ex Saturno & ope natus est: nõ oportuit nisi solius simulacrũ in templis oĩbus colocari. Quid sibi mulierũ effigies uolũt? Quid sexus ĩfirmus: in quẽ si cecidit hic Iuppiter: cũ uero ipsi lapides hoĩem fatebuntur. Mentitos aiũt esse poetas: & his tñ credunt: imo uero nõ esse mentitos re ipsa ꝓbant. Ita.n. deorũ simulacra cõfiugunt: ut ex ipsa diuersitate sexus appeat uera esse quæ dicũt poetæ. Nam qđ aliud argumentũ habet imago cantamiti: & effigies aqlæ: cũ ante pedes iouis ponũtur in templis & cũ ipso pariter adorãtur: nisi ut nefandi sceleris ac stupri memoria maneat in æternum. Non igitur a poetis totum fictum est: aliqđ fortasse traductum: & obliqua figuratione obscurarum: quo ueritas inuoluta tegereť: sicut illud de sortitione regnorum. Aiũt enim Ioui cælum obtigisse: Neptuno mare: inferna Plutoni. Cur non terra potius in sortem tertiam uenit: nisi ꝙ in terra gesta res est. Ergo illud in uero est: ꝙ regnum orbis ita partiti sortitiqꝫ sunt: ut orientis imperium Ioui cederet: Plutoni cur cognomen Agesilao fui: pars occidentis obtingeret. Eo ꝙ plaga orientis. ex qua lux mortalibus datur: superior: occidentis autem inferior esse uideatur. Sic ueritatem mendacio uelauerunt: ut ueritas ipsa persuasiom publicæ nihil derogaret. De Neptuni sorte manifestum est: cuius regnum tale fuisse dicimus: quale.M. Antonii fuit infinitum illud imperium: cui totius oræ maritimæ potestatem senatus decreuerat ut prædones persequeretur: ac mare oẽ pacaret. Sic Neptuno maritima oĩa cum insulis obuenerunt: quomodo id probari potest? Nimirum ueteres historiæ docent. Antiquus auctor Enumerus: q fuit ex ciuitate messana res gestas Iouis ex cætero rum qui dii putantur collegit: historiamqꝫ contexuit ex titulis & inscriptionibus sacris quæ in antiquissimis templis habebantur: maximeqꝫ in fano iouis. Triphylii: ubi auream colunnam positam esse ab ipso ioue titulus indicabat: in qua colunna gesta sua perscripsit: ut monumenta essent posteris rerum suarum. Hanc historiã interpretatus est Ennius & secutus: cuius hæc uerba sũt. Ibi iuppiter imperiũ neptuno dat maris: ut insulis oĩbus & quæ loca sũt secũ mare omnibus regnaret. Vera sunt ergo quæ loquũtur poetæ: sed obtẽtu aliquo specieqꝫ uelata. Potest & mõs Olympus figurã poetis dedisse: ut ioue dicerẽt cæli regnũ esse sortitũ: ꝙ Olympus ambiguũ nomẽ est & montis & cæli. In Olympo aũt Ioue habitasse docet historia eadẽ: quæ dicit Eadẽ tẽpestate iuppiter ĩ mõte Olympo maximã partẽ uitæ colebat: & eo ad eũ in ius ueniebãt: siquæ res in cõtrouersia erãt: itẽ si quis quid noui inuenerat: quod ad uitã humanã utile esset: eo ueniebat: atqꝫ ioui ostendebat: Multa in hunc modũ poetæ transferunt: non ut in deos mentiantur: quos colunt: sed ut figuris uersicoloribus uenustatẽ ac leporẽ carminibus suis addãt: qui aũt nõ intelligũt quomõ aut quare quidqꝫ figuretur: poetas uelut mẽdaces & sacrilegos insequunť: Hoc errore decæpti & philosophi ꝙ ea quæ de ioue fuerenť

Iuppiter neptũnus pluto

Eumerus auctor

Ennius auctor

minime in deum conuenire uidebantur: duos ioues fecerunt: unũ naturalẽ: alterũ fabulosum. Viderũt ex parte quod erat uerũ: eũ scilicet de quo poetæ loquũtur: hominẽ fuisse. In illo aũt naturali Ioue uulgari cõsuetudine religionis inducti errauerunt ꝙ i deum nomẽ hois trãstulerũt. qui (ut supra diximus) qa solus ẽ: non indiget noie Iouem autem illum esse: qui sit ex Ope Saturnoq; natus: negari nõ põt. Vana igiť ꝓsuasio est eorũ: qui nomẽ iouis summo deo tribuunt: Solent. n. qdã errores suos hac excusatõe defendere: q̃ cõiuncti de uno deo cũ id negare nõ possũt: ipsũ se colere affirmant. Verũ hoc sibi placeret: ut iuppiter noietur: quo qd absurdius? Iuppiter. n. sine contubernio cõiugis filiæq; coli nõ solet. Vnde qd sit: apparet: nec fas est id nomẽ eo trãsferri: ubi nec Minerua ẽ ulla: nec Iuno. Quid ꝙ huius nominis proprietas nõ diuinã uim exprimit: sed humanã? Iouẽ. n. iunonẽq; a iuuando esse dictos Cicero interpretatur. Et iuppiter quasi iuuãs pater dr̃: qd̃ nomen i deũ minime cõgruit: quia iuare hois est: opis aliquid cõferentis in eũ: q sit alienus & exigui beneficii. Nemo sic deum precatur: ut se adiuuet: sed ut seruet: ut uitam salutemq; tribuat: quod multo plus ac maius est q̃ iuuare. Et quoniã de patre loquimur: nullus pater dicitur filios iuuare: cũ eos generat aut educat. Illud enim leuius est: q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficii exprimať: qñ id magis inconueniens est deo qui uerus est pater: ꝑ quẽ sumus: & cuius toti sumus: a quo fingimur: animamur: illuminamur. qui nobis uitam impertit salutẽ tribuit: uictum multiplicem subministrat: non itelligit beneficia diuina: qui se iuuari tantũmodo a deo putat. Ergo nõ imperitus modo: sed & impius est: qui nomine Iouis uirtutem summæ potestatis imminuit. Quare si iouem ex rebus gestis & ex moribus hominem fuisse: in terraq; regnasse: deprehendimus. Superest ut mortem quoque eius inuestigamus. Ennius in sacra historia de scriptis omnibus: q̃ i uita sua gessit: ad ultimũ sic ait: Deide iuppiter postq̃ terras qnqes circuiuit oĩbusq; amicis atq; cognatis suis imperiũ diuisit: reliquitq; hominibus leges mores: frumẽtaq; parauit. multaq; alia bona fecit: immortali gloria memoriaq; affectus. sempiterna monumẽta suis ræliquit: ætate pessumata in Creta: uitam commutauit. & ad deos abiit. Eumq; Curetes filii sui curauerũt. decorauerũtq; eum & sepulchrum eius ẽ in Creta i oppido Gnoso: & dicitur Vesta hanc urbem creauisse. in qua sepulchro eius est i scriptum antiquis litteris græcis ζευσ κρονου: id est latine: Iuppiter Saturni filius. Hoc certe non poetæ tradunt. sed antiquarũ rerum scriptores: quæ adeo uera sunt ut ea sibyllinis uersibus confirmentur. qui sunt tales.

Ennius

De morte Iouis

δαιμονασ αψυχουσ νεκυων ειδωλα καμοντων.
ων κρητη καυχημα ταφουσ η δυσμορος εξει: id est dæmones iaies cadauerũ simulacra mortuorũ: quorum sepulchra habet Creta male peritura. Cicero de natura deorum cum tres iouis a thelogis nominari diceret: ait tertium fuisse Cretẽsem Saturni filium. cuius i illa insula sepulchrum ostenditur. Quomodo igitur potest deus alibi es fuisse Iose uiuus: alibi mortuus. alibi habere templum. alibi sepulchrum? Sciãt ergo romani capitolium suum: id est summum caput religiõum suarum publicarum nihil esse aliud q̃ inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrem: qui ante regnauit: & q fortasse plus habet in se: ꝙ ex coitu tantorum elemẽtorũ genitus esse dicatur. Videam⁹ quid in eo fuerit deo dignum. In primis illud ꝙ aureũ sæculum narratur habuisse ꝙ iustitia sub eo fuerit in terra. Teneo aliquis in eo: quod in eius filio non fuit Quid. n. tam conueniens deo: q̃ iustum regimen ac pium sæculum? Sed cum eadem ratione natum esse cognitio: non possum putare deum summũ: ꝙ uideam esse aliqd̃ antiquius

Cicero tres dicit

cælũ ſcilicet atq; terrã. At ego deũ quæro: ultra quẽ nihil eſt oio: qui fons. & origo ſit rerũ. Hic ſit neceſſe eſt: q cæiũ ipſũ cõdidit: terrãq; fundauit. Saturnus aũt ſi ex his natus eſt (ut putatur) quẽadmodũ põt eſſe deus principalis: qui aliis ortũ ſuum debet? Aut qs præfuit mũdo: anteq̃ Saturnus gigneretur? Sed hoc poeticũ ẽ (ut dicebã paulo ante) figmentũ: nec. n. fieri poterat: ut elementa inſenſibilia: tantoq; interuallo ſeparata in unũ coirent: ac filiũ procrearẽt: aut is q natus eſſet: nõ potiſſimũ genitorib9 ſimilis exiſteret: ſed eã formam gereret: quã parentes ſui nõ habebãt. Quæram9 ergo qd ueritatis ſub hac figura lateat. Minutius fœlix i eo libro: q octauius iſcribitur ſic argumentať: Saturnũ: cũ fugatus eſſet a filio: i Italiãq; ueniſſet: Cæli filiũ dictum q; ſoleamur eos: quorũ uirtutẽ miremur: aut eos q repentine aduenerint. de cælo cecidiſſe: dicere. Terræ aũt q; ignotis parentibus natos: terræ filios noiemus. Sunt hæc qdẽ ſimilia ueri: nõ tamẽ uera: qa cõſtat ẽt tum cũ regnaret: ita eſſe habitũ. Potuit & ſic argumẽtari. Saturnũ cũ potentiſſimũ rex eſſet ad retinẽdã parẽtũ ſuorũ memoria noia eorum cælo: terræq; indidiſſe. cum hæc prius aliis uocabulis appellaretur: qua ratione & montibus & fluminibus noie ſunt impoſita. Neq;. n. cum dicunt poetæ de progenie Atlantis. aut Inachi fluminis id potiſſimũ dicunt. hoies ex rebus ſenſu carẽtibus. potuiſſe generari: ſed eos utiq; ſignificant: qui nati ſunt ex his hoibus qui uel uiui uel mortui: nomina montibus: aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres. maximeq; græcos uſitatũ fuit: ſic maria eorum traxiſſe nomen accepimus. qui deciderant in ea: ut Aegæum: Icarium: Heleſpontum: & in Latio auentinus uocabulũ monti dedit: in quo ſepultus eſt. Tyberrinus uel tiberis amni quo merſus eſt. Non ergo mirandum ſi nomina eorum cælo terrũq; attributa eſſent: qui reges genuerant potẽtiſſimos. Apparet e tuo nõ ex cælo natum eſſe. quod fieri non poteſt ſed ex eo hoie: cui nomen Vrano fuit: quod eſſe uerũ Triſmengiſtus auctor eſt: qui cum diceret admodum paucos extitiſſet in quibus eſſet pfecta doctrina: in his Vrannũ. Saturnũ. Mercurium cognatos ſuos nominauit. Hæc ille quia ignorauit. alio traduxit hiſtoriã. qui quo potuerit argumentari. oſtendi. Nunc dicam. quomodo: ubi: a quo ſit hoc dictum non enim Saturnus hoc: ſed iuppiter fecit. in ſacra hiſtoria ſic Ennius tradit. Deinde paneum deducit in mortem qui uocatur cæli ſtella. Poſt eo aſcendit contemplatus ẽ latũ terras: ibiq; in eo mõte arã creat cælo. Primuſq; in ea ara iuppiter ſacrificauit. in eo loco ſuſpexit i cælum: qd nunc nos nominamus. idq; qd ſupra mũdum erat: quod æther uocabatur. de ſui aui nomine cælo nomẽ indidit. idq; iuppiter q; æther uocatur præcans primum cælum nominauit. terræq; hoſtiam quam ibi ſacrauit: totam adoleuit. Nec hic tantum ſacrificaſſe iuppiter inuenitur. Cæſar quoq; in arato refert Aglaoſthenem dicere iouem cum ex inſula Naſo aduerſus Titanas proficiſceretur. & ſacrificium faceret in littore: aquilam ei in auſpicium aduolaſſe. quam uictor bono omie acceptam tutelæ ſuæ ſubiugauit. Sacra uero hiſtoria & ante cõſediſſe illi aquilã in capite: atq; illi regnum portendiſſe teſtatur. Cui ergo ſacrificare potuit iuppiter niſi cælo auo quẽ dicit Euhemerus i oceaniã mortuum. & in oppido Aularia ſepultum?

Minuti9 | Trimegiſtus | Vranus | Saturnuſ | Mercurius | Ennius | Paneus | Iuppiter | Cæſar | Euhemeruſ | Oceania | Alatia

Q ũo ſtoici figementa poetarũ ad philoſophicã tranſferant rõnem. Ca. xii.

Voniam reuelauimus myſteria poetarum. & ſaturni parẽtes inuenimus ad uirtutes eius & facta redeamus. Iuſtus i rego fuit primum ex hoc ipſo iã deus non eſt. qui fuit. Deniq; q; ne iuſtus quidem fuit. ſed impius non modo i filios quos necauit uerum ẽt in patrem. cui dicitur abſcidiſſe genitalia. quod forſitan uere acciderit. Sed homines reſpectu elementi quod dicit cælum. totam fabulam

explodũt tanq̃ ieptissime fictã quã tamẽ stoici(ut solent)ad rationẽ physicã conant̃ traducere:quorũ sententiã Cicero de natura deorũ differens posuit. Cæleste ĩquit:altissimã:æthereãq; naturã:idest igneam quæ p̃ sese oĩa gigneret uacari uoluerũt ea p̃te corporis:quæ cõiũctione alterius egeret ad p̃creãdũ. Quæ rõ ĩ Vestã potuit cõuenire si mas diceret̃. Iccirco.n.uirginẽ putãt Vestã qa ignis iuiolabile sit elemẽtũ: nihilq; nasciq; possit ex eo:quippe qui oĩa quæ corriduerit:absumat. Ouidius in fastis. Vasta Ouidius de fastis

Nec tu aliud Vestam q̃ uiuã intellige flãmam
Nataq; de flãma corpora nulla uides:
Iure igitur uirgo est:quæ semina nulla remittit:
Nec capit:& comites uirginitatis amat.

Vulcaneq; id potuit ascirbi:qui quidem putatur ignis:& tamen poetæ eũ nõ absciderunt: Potuerunt & soli:ĩ quo ẽ natura & cãgignẽtium:nã sine solis igneo calore neq; nasci quicq̃:neq; augeri põt:ut nuli elemento magis opus sit genitalibus:q̃q̃ calori:cuius fœtu cõcipiuntur:nascũt̃:sustentatur oĩa postremo etiam si ita sit(ut uolunt)qs mas abscisum esse cælum putet q̃ omnino sine genitalibus natum: Nam si per se gignit:nõ indigebat utiq; genitalibus cũ saturnũ ipsum procrearet. Si uero habuit:& a filio abscisa sunt:ortus rerũ & natura oĩs interisset. Quid q̃ ipsi Saturno nõ diuinũ modo sensum sed humana quoq; adimunt cũ affirmant eẽ eum saturnũ:qui cursum & cõuersionem spaciorũ ac tẽporũ cõtinet: Eumq; græce id ipsum nomẽ habere: κρονοσ eni dicitur quod est idẽ quod χρονοσ: idest spaciũ tẽporis: Saturnus enim est appellatus:q̃ saturet̃ annis. Hæc Ciceronis uerba sunt exponentis sententiã stoicorũ:quæ q̃ uana sit cuius intelligere prõtissimũ est. Si eni saturnus cæli est filius quomodo potuit aut tẽpus a cælo gigni: aut cælum a tẽpore abscidi:aut postea tẽpus iperio spoliari a filio Ioue? Aut quomodo iuppiter natus est ex tẽpore:aut quibus annis saturari possit æternitas:cui nullus est finis?

Quomodo poetæ & historici euacuãt stoicorũ traditionem de Ioue & Saturno & aliis diis. Capi.xiii.

s I ergo uanæ sunt istæ rationes philosophorũ quid superest nisi ut uere factũ eẽ credamus:idest hominũ ab homine abscisum:nisi forte aliqs existiet deũ fuisse qui timuit cohæredẽ:cũ siquid diuinitatis habuisset:non patris genitalia debuerit amputare sed propria ne Iuppiter nasceretur:qui cũ regni possessione priuauit idẽ sororem suam Rheã:quam latine Opem dicimus: cum haberet uxorẽ: responso ueritus eẽ dicit̃ mares liberos educare:q̃ futurũ esset ut a filio pelleret̃:quã rem metuens:natos sibi filios non utiq; deuorabat(ut ferunt fabulæ)sed necabat: quãq̃ scriptum sit in historia sacra Saturnum & Opem:cæterosq; tunc homines humanã carnem solitos hesitare. Verũ primũ Iouem leges hoĩbus moresq; condentem: edicto p̃hibuisse ne liceret eo cibo uesci:q̃d si uerum est:quæ põt in eo fuisse iustitia? Sed fictum sane putemus saturnũ filios deuorasse mõ cũ aliq̃ ratione: Nũc iccirco q̃ ait uulgus:comedisse filios suos eum qui extulerit:sepulturæq; mandauerit. Ops aũt cũ Ioue peperisset:subtraxit ifantem:eumq; nutriendũ furtim misit in Cretã. Rursũ iprudentiã reprehendẽdam necesse est. Cur.n.responsum ab alio accepit potius? Cur i cælo constitutus in terra nõ uidebat? Cur eũ corybãtes cymbalis fefellerunt? Postremo cur extitit aliqua uis potentior aut maior quæ illius uinceret potestatẽ? Nimirũ senex a iuuene facile uictus est ac spoliatus impio. Fugit igit̃ expulsus:& in Italiã nauigio uenit:cum errasset diu sicut Ouidius in fastorũ libris refret. Ops materia Iouis ait

Causa ratis superest tuscum rate uenit ad amnem

Ianus — Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantē atq; inopē Ianus excœpit: cuius rei argumenta sunt nummi ueteres: in quibus est cum duplici fronte ianus: & i altera parte nauis: sicut idem poeta subiecit:

At bona posteritas puppim formauit in ære:

Hospitis aduentū testificata dei. Omnes ergo nō tantū poetæ: sed historiarū quoq; ac rerū antiquarū scriptores: hoiem fuisse cōsentiūt: q res eius in italia gestas memoriæ prodiderūt. Græci diodorus & Tallus. Latini Nepos & cassius & Varro: Nā cū agresti quodam more in italia uiueretur: (Diodorus, Tallus, Cassius, Varro)

Is genus indocile ac dispersum montibus altis

Composuit. legesq; dedit: Latiumq; uocari.

Maluit: hic quoniam tutus latuisset in oris. Censet ne aliquis deū esse: q pulsus est: q fugit: qui latuit? Nemo tā stultus ē: q.n. fugit aut latet: & uim & mortem timeat necesse est. Oprheus qui temporibus eius recentior fuit: aperte saturnū in terra & apud homines regnasse commemorat. (Orpheus)

πρότιστος μεν ανάξενε πιχθονιων κρονος ανγρων

εκ δε κρονον ηγενετ αυτος αναξ μεγας ευρυοπα ζευς. i. primus quidē regnauit terrestribus saturnus uiris: Ex saturno autē genitus ē rex magnus: & late iuppiter sonās.

Maro — Item maro noster:

Aureus hanc uitam in terris saturnus agebat. Et alio loco:

Aureaq; (ut perhibent) illo sub rege fuere

Sæcula: sic placida populos: i pace regebat. Neq; supius dixit i cælo ægisse uitā: neq; iferis supos i pace rexisse. Vnđ appet illū regē fuisse terrenū qđ alibi apti9 declarat

Aurea condet Sæcula: quæ rursus latio regnata per arua

Ennius — Saturno quondam. Ennius qđē i Euhemero nō primū dicit regnasse saturnum: sed Vranū prēm. Initio inqt primus i terris ipium summū cælum hūit. is id regnū una cū fratribus suis instituit atq; parauit. Nō magna dissensio: siquidē maximorū auctorū de filio prēque dubitatio ē: sed tñ utrūq; fieri pōt: ut & primus Vranus eminere iter cæteros potentia cœpit. & pricipatū hr̄e nō regnū: postea saturnus maiores sibi opes cūparauerit: ac regiū nomē asciuerit. Quid ide Ennius docet i sacra hi. Cap xiiii.

n Vnc quoniā ab his quæ retulimus oñdim9 q̄tū sacra historia dissentit: aperiamus ea quæ ueris lr̄is cōtinēt: ne poetarū ieptias i accusādis religionibus seq ac pbare uideamur hæc.n. uera sunt. Exul saturnus uxorem duxit opē Titan qui naior natu erat: postulat ut ipse regnaret: ubi Vesta mater eorū & sorores ceres atq; Ops suadēt saturno: ut de regno nō cōcedat fratri. Ibi titan: q facie deterior eēt: q̄ saturnus iccirco & q uidebat matrē atq; sorores opam dare: ut saturnus regnaret cōcessit ei ut is regnaret. Itaq; pactus ē cū Saturno uti siqd liberorū uirilis sexus ei natū eēt neqd educaret id eius rei causa fecit uti ad suos gnatos regnū rediret. Tū Saturno filium qui primus natus est eum necauerūt. Deide posterius nati sunt gemini Iuppiter atq; Iuno. Tū iunonē Saturno i cōspectum dedere atq; iouem clam abscōdūt. dātq; eū Vestæ educādū cælantes Saturnū: Itē neptunū clam Saturno Ops parit: eūq; clanculum abscōdit ad eundē modū: Tertio partu Ops parit geminos Plutonē & Glaucam. Pluto latine ē diespiter alli Orcū dicūt ibi Glaucam filiam saturno ostendunt: ac filium Plutonem cælant atq; abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (uti scripta sunt) iouis fratrumq; eius stirpis aut cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptione traditum ē. Item paulo post hæc refert. Deide (Titan, Iuppiter, Iuno, Pluto, Diespit' siue orc9, Glauca)

titã postq̃ resciuit Saturno filios ꝓcreatos atq; educatos eẽ:clã seducit secũ filios su os q titani uocant̃:fratrẽq; suũ Saturnũ atq; Opẽ cõprehẽdit.eosq; muro circũægit: & custodiã his apposuit:Hæc historia q̃ uera sit:docet Sybilla Erythea eadẽ fere di cens nisi q, ĩ paucis quæ ad rẽ non ꝑtinet:discerpat.Iuppiter ergo liberat̃ summi scele ris crimine:q, prẽm uinxisse copedibus.ꝓhibet̃.Id.n.titan patruus fecit:q, ille cõtra- actionẽ iusq; iurãdũ mares liberos sustulisset.Reliq̃ historia sic cõtexit̃:Iouẽ adultũ cũ audiuisset prẽm atq; mrẽm custodiis circũseptos atq; ĩ uicula cõiectos:uenisse cũ magna cretensiũ multitudine:titanũq; ac filios eius pugnãdo uicisse: parẽtes uiculis ex emisse:patri regnũ reddidisse:atq; ita ĩ cretã remeasse.Post hæc in deinde Saturno datã sortẽ ut caueret ne filius eũ regno expelleret.Illũ eleuãde sortis atq; effugiẽdi pi culi grã ĩsidiatũ ioui:ut eũ necaret.Iouẽ cognitis ĩsidiis regnũ sibi denuo uendicasse. ac fugisse saturnũ:q cũ iactatus eẽt p oẽs terras ꝓsequẽtibus armatis:quos ad eũ cõ- prehendendũ uel necãdũ iuppiter miserat:uix ĩ Italia locũ in quo lateret:inuenit.

Sibyla Erithea

Qua ratione homines dii cœperint nominari. Cap.xv.

q Vibus ex rebus cũ cõstet illos hoĩes fuisse:non tamẽ est obscurũ qua rõne dii cœpint nominari.Si.n.nulli reges ante Saturnũ uel uranũ fuerũt ꝓpter hoĩnũ raritatẽ:q agrestẽ uita sine ullo rectore uiuebãt: nõ ẽ dubiũ : q̃n illis tẽporibus hoĩes regẽ ĩpm totãq; gentẽ sũmis laudibus ac nouis honoribꝰ iactare cœ perit:ut ẽt deos appellarẽt:siue ob miraculũ uirtutis fieri:hoc uer̃ putãt rudes ad huc & simplices:siue ut fieri solet ĩ adulationẽ præsentis potentiæ:siue ob beneficia q̃bus erãt ad humanitatẽ cõpositi.Deinde ipsi reges cũ cari fuissent his:quorũ uitã cõposu reant:magnũ sui desideriũ mortui reliquerũt.Itaq; homines eorũ simulacra finxe- runt ut hẽrent aliq̃d ex imaginũ cõtẽplatione solatiũ.Progressiq; longius per amo- rẽ:memoriã defunctorũ colere cœperunt:ut & gratiã referre benemeritis uideret̃ & successores eorũ allicerent ad bene impandi cupiditatẽ:Quod Cicero de natura deo- orũ docet dicẽs:Suscæpit aũt uita hominũ consuetudo cõmunis:ut beneficiis excellẽ tes uiros ĩ cælũ fama ac uoluntate tollerent.Hinc Hercules:hinc Castor:hinc Polux. hinc Aesculapius:hinc Liber.Et alio loco atq; alio & ĩ plærisq; ciuitatibus ĩtelligi põt acuendæ uirtutis gratia:ant quo libentius rei publicæ cã periculũ adiret optimus q̃s- q;:uirorũ fortium memoriã honore deorũ ĩmortaliũ consecratã:Hac scilicet ratione Romani Cæsares suos consecrauerũt:& Mauri reges suos.Sic paulatim religiones eẽ cœpere:dũ illi primi q eos nouerant:eo ritu suos liberos ac nepotes deinde oẽs po steros ĩbuerunt.Et hi tamen summi reges ob celebritatẽ nominis ĩ prouinciis omni- bus colebantur.Priuati uero singuli populi gentis aut urbis cõditores:seu uiri fortitu dine insignes erant:seu fœminæ castitate mirabiles summa ueneratione coluerũt : ut Aegyptus Isidem:Mauri Iubam:Macedones Gabyrum:Pœni Vranũ : Latini Fau- num:Sabini tantũ : Romani Quirinũ:Eodẽ utiq; modo Athenæ Mineruã:Samos Iunonem:Paphos Venerem:Lemnos Vulcanũ:Nasos liberum : Appollinem Del- phos.Sic per populos atq; regionẽ uaria sacra suscœpta sunt:dum grati hoĩes eẽ ĩ su- os principes cupiunt.Et quos alios honores uita carentibus deferant:ĩuenire nõ pos- sunt.Præterea pietas eorum qui successerãt:plurimum cõtulit ad errorẽ:qui(ut diui uina stirpe nati uiderent̃)diuinos honores parentibus detulerunt:deferriq; iusserunt An potest aliquis dubitare quomodo religiones deorũ sint ĩstitutæ:cum apud Maro nem legat Aeneæ uerba sociis imperantis:

Cicero unde ho mies sint dii appel lati

Hercules Castor Pollux Asculapi us Liber

Nunc pateras libate ioui:precibusq; uocate

Anchisen genitorem. Cui nõ tãtũ imortalitatẽ: uerũ etiam uẽtorũ tribuit potestatẽ:
Poscamus uentos: atq; hæc mea sacra quot annis
Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicatis. Idẽ scilicet de Ioue Liber & Pan: & Mercurius & Apollo fecerunt ac postea de his ipsis successores eorũ. Afferunt etiã poetæ & cõpositis ad uoluptatẽ carminibus i cælum eos sustulerunt: sicut faciũt qui apud reges etiam malos panægerycis mendacibus adulanẽ: quod malũ a græcis ortũ est: quorũ leuitas instructa dicẽdi facultate & copia icredibile est quãtas mendaciorum nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos & suscæperunt primi sacra illorum: & uniuersis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla sic eos increpat.

Liber Pan Mercurius Mollo.

ελλασ δητι εποιτασ εμανδρασ ηγεμονοσ
προσ τιδεδωραματαια καταφθιμνοεισανατιθησ
θυεισ ειδολισ τιοσοι εν νωπλανην εφαλεν
ωστεσ ε ταδε μοιειν μεγπλουθεοιο προσοπουαπο λεδειμ μενον: idest Grecia qd confidis in uiros principes? ad qd dona inania mortuis ponis? immolas idolis qs tibi in mentem errorem imposuit? ut hæc pficias magni dei ore relicto. M. Tullius q non tantum pfectus orator: sed philosophus fuit. Siquidem solus extitit Platonis imitator in eo libro quo seipsum de morte filiæ consolatus est: nõ dubitauit dicer̃ deos publice colerentur homines fuisse. Quod ipsius testimonium eo debet grauissimum iudicari q; & augurale habuit sacerdotium & eosdem se colere uenerarique testatur. Itaq; intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem se modo consecraturũ esse profiteretur quo illi a ueteribus sunt consecrati & illos mortuos esse docuit & originem uanæ superstitionis ostendit. Cum uero inquit & mares & fœminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus & in eorum urbibus atq; agris augustissima delubra ueneremur assentiam eorũ sapientiæ. quorũ ingenii & inuentis oẽm uitam legibus & institutis excultam constitutamq; hẽmus. Quod si ullum nnq̃ animal consecrandum fuit illud pfecto fuit si Cadmi aut Amphitrionis pgenies aut Tyndari cælum tollenda fama fuit huic idẽ honos certe dicandus est quod quidem faciam. Teq; omnium optimã doctissimamq; approbantibus diis immortalibus ipsis i eorum cœtu locatam ad opinionem omniũ mortalium consecrabo. Fortasse dicat aliquis pro nimio luctu delirasse Ciceronem. Atq; omnis illa oratio & doctrina: & exemplis & ipso loquendi genere perfecta non ægri sed cõstantis animi ac iudicii fuit. Et hæc ipsa sententia nullũ pfert iudiciũ doloris Neq; enim puto illum tam uarie: tam copiose: tam ornate scribere potuisse: nisi luctum eius & ratio ipsa: & consolatio amicorum: & tẽporis longitudo mitigasset. Quid q; dem dicit in libris de republica? idem de gloria? Nam de legibus quo i opere Platonem secutus est leges uoluit ponere: quibus putaret usuram esse iustã: & sapientẽ ciuitatem que hr̃et de religione ita sanxit: Diuos & eos q cælestes habitu sunt: colunto. Et illos quos in cælum merita locauerunt. Herculem: Liberũ: Aesculapiũ: Pollucem. Castorẽ. Quirinũ. Itẽ i Tusculanis cum diceret totum pene cælũ humano genere cõpletũ. Si uiro inqt scutari uetera & ex illis ea quæ scriptores Græciæ pdiderũt eruere conar ipsi illi maiorum gentiũ dii q habenẽ: hinc a nobis pfecti in cælum reperientur. Quære quorum demonstrantur sepulchra in Græcia: reminiscere quoniam es initiatus quæ traduñẽ mysteriis Tũ deniq; q̃ hoc late pateat intelliges. Testatus ẽ uidelicet Attici conscientiã ex ipsis mysteriis itelligi posse q omnes illi homines fuerunt qui coluntur. & de Hercule Libero æsculapio Castore Polluce icõtan-

M.T.C.

Cadmus Amphrion Tyndarus

ter fatentur. De Apolline ac Ioue patribus eorũ: item de Neptuno: Vulcano: Matre: Mercurio quos maiorũ gentiũ deos appellauit: timuit aperte cõfiteri. Et iccirco ait la te hoc patere ut idẽ & Ioue: cæterisq; antiquioribus diis intelligamus: quorũ memoriã si eadẽ ratione ueteres cõsecrauerũt: qua se imaginẽ nomẽq; filiæ consecraturũ eẽ dicit ignosci mærentibus põt: credẽtibus nõ põt. Quis.n.tã demẽs: q cõsensu & placito inumerabiliũ stultorũ: aperiri cælũ mortuis arbitret᷑: aut aliquẽ: qđ ipse nõ habeat dare alteri posse? Apud Romanos deus Iulius: qa hoc scelerato homini placuit Antonio: deus quirinus: qa hoc pastoribus uisum est: cũ alter germani fratris extiterit: alter patriæ paricida: qđ si cõsul nõ fuisset Antonius. C. Cæsar ꝓ suis i rempubiicã meritis: & defuncti hominis honore caruisset. Et quidẽ cõsilio Pisonis soceri: &. L. Cæsaris ꝓpinqui. q uetabãt funus fieri. Et Dolobellæ consulis: qui colunnã in foro: id est titulũ eius euertit: ac forum expiauit. Nam Romulũ desiderio suis fuisse declarat Ennius: apud quẽ populus amissum regẽ dolens hæc loquitur:

Iulius deus romanorum
Antonius
C Cæsar
Piso
L Cæsar
Dolobella

O Romule Romule dic
Qualem te patriæ custodem dii genuerunt?
Tu produxisti nos intra luminis oras.

O pater: o genitor patria: o sanguine dii oriendũ. Ob hoc desideriũ facilius creditũ est Iulio ꝓculo mẽtiẽti: q subornatus a patribus ẽ: ut nũciaret plebi suæ uidisse se regem humano habitu augustiorẽ: eumq; mãdasse ad populũ: ut sibi delubrũ fieret: se deũ esse & quirinum uocari. Quo facto & ipsi populo persuasit Romulum ad deo abiisse & senatum suspicione cædis regiæ liberauit.

Qua ratione dii esse nõ possunt: quos secus discernit. Et q̃ i naturam dei nõ accidit aut sexus: aut coitus: aut officium generandi:

p Oteram his quæ rettuli esse contentus: sed supsunt adhuc multa suscæpto opi necessaria. Nã q̃uis ipso religionũ capite destructo uniuersa sustuleri: libet tamẽ ꝓsequi cætera: & redarguere plenius inueteratã ꝑsuasionẽ: ut tandẽ hoĩes pudeat suorũ ac pœniteat errorũ. Magnũ hoc opus & hoĩe dignũ. Religionũ aĩos nobis exoluere ꝑgo (ut ait Lucreti9 q qdẽ hoc efficere nõ poterat: qa nihil ueri afferebat. Nostrũ ẽ hoc officiũ: q & uerũ deũ asserimus: & falsos refutamus. Illi ergo q poetas finxisse de diis fabulas opinãt᷑: & deas fœminas eẽ credũt: & colũt: reuoluunt᷑ iprudẽtes ad id qđ negauerãt: coire illos ac parere. Nec.n. fieri põt: qui duo sexus generãdi cã sint instituti. Recæpta uero sexuũ aduersitate: nõ intelligũt cõsequẽs eẽ: ut cõcipiãt: qđ in deũ cadere nõ põt: sed ut isti putant: nã & Iouis eẽ filios dicũt & cæterorũ deorũ. Nascunt᷑ ergo & quotidie qdẽ dii noui: nec.n. uicũt᷑ ab hoibus fœcũditate. Igitur deorum inumerabilẽ plena sunt oĩa nullo scilicet moriente. Nã cum hominũ uix icredibilis numerus sit inextimabilis: que quos tamen secuti nascuntur: mori necesse ẽ: qd deorũ eẽ tandẽ putemus: q̃ tot sæculis nati sunt: imortalesq; mãserũt? Cur ergo tam pauci colunt᷑? nisi forte arbitramur nõ generandi cã sed tantũmodo capiendæ uoluptatis duos esse sexus deorũ: & ea exercere quæ homũculos & facere & pati pudet. Cum uero dicãt᷑ aliq̃ ex aliqbus nati: consequens est ut semp nascant᷑: siqdem aliquando sunt nati: uel si aliquando nasci desierunt: scire nos conuenit cur aut quando desierint. Nõ ille pide Seneca i libris moralis philosophiæ. Quid ergo est inqt q̃re apud poetas fallacissimus Iuppiter desierit liberos tollere? Vtrũ sexagenarius factus ẽ: q; illi lex Pappia fabulã iposuit? an ipetrauit ius triũ liberorũ? An tãdẽ illi uenit in mẽtẽ: ab alio expectes: alteri quod feceris. Et timet nequis sibi faciat: quod ipse

Lucreti9
Seneca

Probatio ex cõcubitu deũ nõ posse generari

Saturno? At isti q deos asserunt: uideant quõo respondeant huic argumento: qd inferemus. Si duo sunt sexus deorũ: sequit̃ cõcubitus. Si coeũt. & domos habeãt necesse ẽ. Nec.n. carẽt uirtute ac pudore: ut hoc ꝓmiscue aut i ꝓpatulo faciãt: sicut multa uidemus facere animalia. Si domos habent: cõsequens est ut & urbes habeant: & qdẽ auctore. Nasone: qui ait:

Plebs habitat diuersa locis: hac fronte potentes
Cælicolæ clariq; suos posuere penates.

Si habent urbes: & agros igit̃ habebũt. Id qs nõ uidet quæ sequant̃: arare illos & colere: qđ qdẽ uictus cã sit: ergo mortales sũt: quod argumẽtũ retrouersũ idẽ ualet. Si.n. agros nõ habent: ne urbes qdẽ. Si urbes nõ habẽt. ne domos quidẽ. Si domibus carent: ergo & cõcubitu. Si cõcubitus ab his abest: & sexus fœmineus. In diis aũt uidemus & fœminas eẽ: ergo dii nõ sunt. Dissoluat hoc argumẽtum siq s põt. Ita.n. res rẽ seqt̃ ut hæc ultima necesse sit confiteri. Sed ne qdẽ illud dissoluet aliqs: ex duob9 sexibus alter fortior ẽ: alter ifirmior. Robustiores.n. mares sũt: fœmĩæ ĩbeciliores Imbecillitas ãt nõ cadit ĩ deũ: ergo nec fœmineus sexus. Huic addit̃ supioris argumẽti cõclusio: ut dii nõ sint: quoniã ĩ diis & fœiæ sunt.

Quod stoici fidem historiarum & poetarũ figmenta inani physica ratione peruertunt: & quæ miseriæ & turpitudines de diis referant̃. Capi. xvii.

o B has rationes stoici alio uersus deos interpretant̃. Et qa non ꝑuident quid sit ĩ uero: conant̃ eos cũ rerũ naturaliũ rõe coniũgere: quos Cice. secatus de diis ac religionis eorum hãc sententiã tulit. Videtis ne igit̃ ut a physicis rebus bene atq; utiliter iuuẽtibus tractat ratio ad comentitios ac fictos deos: quæ res genuit falsas opiniõesq; erroresq; turbulẽtos: supstitiões pene aniles: & formæ.n. deorũ nobis & ætates & uestitus ornatusq; nõ sunt. Genera ꝑterea: cõiugia cognatiões oẽs: oĩaq; traducta ad similitudinẽ ibecillitatis humanæ. Quid planius: qd uerius dici põt? Romanæ philosophiæ priceps: & amplissimo sacerdotio ꝑdit9 comẽticios a fictos deos redarguit: quorũ cultus supstitiones pene aniles eẽ testat̃ falsis opinionib9 erroribusq; turbulentis iplicatos eẽ hoies querit̃. Nã totus liber tertius de natura deorũ oẽs fundit9 religiões euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectat̃ amplius? Nũ eloquẽtia supare possumus Ciceronẽ? minime id qdẽ: sed fiducia illi de fuit ignorãti ueritatẽ: qđ ipse simpliciter in eodẽ ope confitet̃. Ait.n. facilius se posse dicere qd non sit q̃ qd sit: hoc est falsa se intelligere: uera nescire. Clarũ ẽ igr̃ homines fuisse illos: qui dii putãtur. Et eorũ memoriã post mortẽ cõsecratã: eẽ ideo ẽt ætates diuersæ sunt. Et certe iagines: singulorũ ꝗ i eo habitu & ætate sigulorũ simulacra cõfigurata sũt: in q̃ quẽq; mors deprehẽdit: cõsideremus (si placet) erũnas ifælitiũ deorũ. Isis filiũ ꝑdidit: Ceres filiam expulsam: & ꝑ orbẽ terræ iactatã: Latona uix isulam paruã: i q̃ pareret i uenit. Deũ mater & amauit formosum adolescẽtẽ: & eundẽ eũ pellice deprehensum exsectis uirilibus semi uirũ reddidit. Et nũc a gallis sacerdotibus sacra eius celebrãt̃. Iuno pellices acerrime ꝑsecuta ẽ: qa parere ipsa nõ potuit ex fratre. Insulã Samũ scribit Varro prius patthenĩã noiatã ꝗ ibi Iuno adoleuerit ibiq; etiam ioui nupsit. Itaq; nobilissimũ & antiquissimũ templũ eius ẽ Sami & simulacrũ i habitu nubẽtis figuratum: & sacra eius anniuersaria nuptiarũ ritu celebrant̃. Si ergo adoleuit: si fuit uirgo primo postea mulier hoiem fuisse qui nõ itelligit: pecudem se fatet̃. Quid loquar obscœnitatẽ Venæris oibus ꝓstitutæ libidinibus: nõ deorũ tantũ sed & hoiũm. Hæc .n. ex famoso Martius stupro genuit Harmoniã. ex Mercurio Hermaphoditũ: qui ẽ natus Androgynus. Ex Ioue Cupidinẽ. Ex anchisa Aeneã: & ex Bute Erycem. Ex Ado

Isis
Ceres
Latona
Varro
Venus

ne quidẽ nullũ potuit. qui ẽt tũ puer ab apro ictus occisus ẽ:q̃ prima (ut ĩ historia sacra continet̃) artẽ meretriciã ĩstituit: auctorq; mulieribus ĩ Cypro fuit: uti uulgo cor porũ quæstum faceret. Quod iccirco ĩperauit: ne sola præter alias mulieres ĩpudica & uirorũ appetens uideret̃. Etiã ne habet hæc aliquid numinis? cuius plura numerantur adulteria:q̃ partus? Sed ne illæ quidẽ uirgines illibatã castitatẽ seruare potuerũt. Vnde. n. putemus Erichthoniũ eẽ natũ? An ex Terra (ut poetæ uideri uolũt) At res ipsa clamat. Nã cũ Vulcanus diis arma fecisset: eiq; Iuppiter optionẽ dedisset p̃mii (q̃d uellet) postulandi: iurassetq; (ut solebat) p ĩfernã paludẽ se nihil negaturum: tũ faber claudus Mineruæ nuptias postulauit. Hic iuppiter optĩus maximus tanta religione cõstrictus: abnuere nõ potuit: Mineruã tamẽ monuit repugnare pudicitiãq; defendere. Tũ ĩ illa colluctatione Vulcanũ in terrã ꝓfudisse aiunt: semen unde sit Erichthonius natus. Idq; illi nomẽ ĩpositũ: απο της ἔριδος και χθονος: idest ex certamine atq; humo. Cur igit̃ uirgo eũ puerũ cũ dracone conclusũ & obsignatũ tribus uirginibus Cecropidis commendauit euidẽs (ut opinor) incæstũ: quod nullo mõ possit colorari. Altera cũ pene amatorem suũ pdidisset: qui erat turbatis distractus equis: p̃stãtissimum medicum Aesculapiũ curando iuueni aduocauit: eumq; sanatum

Minerua Ericthonius

Secretis alma recondit.
Sedibus: & nymphæ ægeriæ: nemoriq; relegat
Solus ubi in siluis italis ignobilis æuum
Exigeret: uersoq; ibi nomine uirbius esset.

Quid sibi uult hæc tam diligens: tã sollicita curatio? quid secretæ sedes? quid relegatio uel tam longe: uel ad mulierẽ: uel ĩ solitudinẽ? quid deinde nõis cõmutatio? Postremo quid equorũ tã ptinax abominatio? Quid significãt hæc oĩa: nisi cõscientiã stupri? aut amorẽ minime uirginalẽ. Erat plane cur. tantũ laborẽ ꝓ tã fideli iuuene susciperet: q̃a amãti nouercæ obsequiũ pnegaret

Quomodo refellant̃ hi qui deos eẽ factos ex hoĩbus mentiant̃. Cap. xviii.

Hoc in loco refellendi sunt ẽt hi: q deos ex hoĩbus esse factos nõ tãtũ fatent̃ sed ut eos laudent: etiã gloriantur: aut uirtutis gratia: ut Herculẽ: aut munerũ ut Cererẽ ac Liberum: aut artium reptarũ: ut Aesculapiũ uel Mineruã Hæc uero q̃ iepta sint: quãq; nõ digna: pp quæ hoĩes ĩexpiabili se scelere cõtaminẽt: hostesq; deo uero fiant: quo cõtẽpto mortuorũ sacrã suscipiũt: ex singulis rebus ostẽdã: uirtutẽ eẽ dicũt: quæ hoĩem tollat ĩ cælum: nõ illã de qua philosophi dixerũt: q̃ posita ẽ ĩ bonis aĩ: sed hanc corporalem quæ dicit̃ fortitudo: quæ quoniã p̃cipua in Hercule fuit: ĩmortalitatem meruisse credit̃. Quis tam stulte ineptus est: ut corporis uires diuinum uel etiã humanũ bonũ iudicet: cum sint & maiores pecudibus attributæ & uno morbo sæpe frangant̃: uel ipsa senectute minuant̃ & corruant. Itaq; idẽ ille cũ deformari ulceribus toros suos cerneret: nec sanari se uoluit: nec senem fieri nequãdo seipso minor aut deformior uideret̃. Hũc ergo qui uiuum seipsum combusserat: ascẽdisse in cælum putauerũt eaq; ipse quæ stultissime admirati sũt simulacris & imaginibus exp̃ssa & cõsecrata posperunt ut in ppetuum uanitatis eorũ monumenta p̃staret qui ob necem bestiarum deos fieri credidissent. Sed hæc græcorũ fortasse culpa sit: q res leuissimas pro maximis semp hũerunt. Quid nostri num sapientiores? qui athlæticã q̃dẽ uirtutẽ cõtẽnunt: q̃a nihil obest: sed regia (q̃a late solet nocere) sic admirãt̃: ut fortes & bellicosos duces in deorũ cœtũ locari arbitrẽt̃. Nec eẽ ullã aliã ad ĩmortalitatem uiã: q̃ exercitus ducere: aliena uastare urbes delere oppida excidere liberos populos aut trucidar̃ aut subiicerer̃ seruituti: uidelicet quo plures hoĩes afflixerit spo

liauerit:occiderit:eo se nobiliores & clariores putãt. & ianis glorię specie capti sceleribus suis nomen uirtutis iponũt. Iã mallẽ ut & ferrarũ cœdibus deos sibi fingerẽt: q̃ inmortalitaté tã cruentã ꝓbarẽt. Siqs unum hoiem iugulauerit: ꝑ cõtaminato ac nefario habet̃: nec ad terrenũ hoc domicilũ deorũ admitti eũ fas putãt. Ille aũt q infinita hoium milia trucidauerit. cruore cãpos iundauerit: flumina ĩfæcerit: nõ mõ ĩ tẽplum: sed ẽt in cælum admittit̃: apud Enniũ sic loqt̃ Aphricanus: Si faciẽdo plagas cælestia scandere cuiq̃ fas ẽ: mihi soli cæli maxĩa porta patet. Silicet qa magnã ꝑtẽ generis hũani extinxit ac ꝑdidit. O q̃tis itenebris Aphricane uersatus es: uel potius o poeta q per cædes & sanguinẽ patere hoibus ĩ cælũ ascẽsum putaueris. Cui uanitati & Ci. assentit. Est uero inqt Aphricane: nã & Herculi eadẽ uia ista patuit: tãq̃ ipse plane cum id fieret: ianitor fuerit ĩ cælo. Eqdẽ statuere nõ possũ: dolẽdũ ne potius an ridẽdũ putẽ cũ uideã & graues & doctos & (ut sibi uidẽt̃) sapiẽtes uiros: ĩ tã miserãdis errorũ fluctibus uolutari. Si hæc ẽ uirtus quæ nos ĩmortales facit: mori eqdẽ mali: q̃ exitio eẽ q̃ plurimis. Si aliter parari ĩmortalitas nõ põt nisi ꝑ sanguinẽ: qd fiet si oẽs ĩ concordiã cõsenserit? Quod certe fieri poterit si ꝑnitioso & ĩpio furore ꝓiecto inocentes eẽ ac iusti uelint. Nũ igit̃ nemo erit cælo dignus? nũ ꝑibit uirtus: qa hoibus ĩ hoies sæuire nõ dabit̃. Sed isti q euersiones urbiũ populorumq; summã gloriã cõputant ocium publicũ nõ ferent: rapiẽt: sæuient & iniuriis ĩsolenter illatis humanæ societatis fœdus irrũpent: ut hr̃e hostẽ possint: quẽ sceleratius deleant q̃ lacesserint. Nũc ad reliqua pergamus. Nomẽ deorũ Cereri ac Libero traditio munerũ fecit. Possum diuinis docere litteris uinũ atq; fruges ante ꝓgeniẽ cæli atq; Saturni fuisse ĩ usum hoium sed ab his sane iuenta eẽ fingam⁹. Nũ põt plus aut min⁹ uideri coiisse fruges hisq; fractis panẽ facere docuisse aut uuas de uitibus lectas expressisse uinumq; fecisse q̃ fruges ipsas aut uites generasse aut ꝓtulisse de terra. Reliquit hæc sane deus hũanas ĩgeniis eruẽda: tamẽ fieri nõ põt qn ipsius sint oĩa q tribuit sapientiã hoĩ: ut iueniret: & ipsa illa q̃ possent inueniri: primus iuenit. Artes quoq; suis inuẽtoribus ĩmortalitatẽ ꝑpisse dicunt̃: ut Aesculapio medicina: Vulcano fabrica. Colamus igit̃ & illos: qui fullonicam: sutrinãq; docuerunt. Cur autẽ figulio reptori honos nõ habet̃? An qa isti diuites uasa famia cõtẽnũt? Sũt & aliæ artes: quarũ reptores humanæ uitæ plurimũ ꝓfuerunt. Cur nõ etiã illis atributa sunt tẽpla? sed nimirũ. Minerua est que oẽs reppe rit. Ideoq; illi opifices supplicãt. Ergo ab his sordibus Minerua ascendit in cælũ. Est uero causa cur qsq̃ dedelinquant eũ: qui terrã cũ animãtibus: cælũ cũ astris & lumibus exorsus ẽ: ut eã ueneret̃: q̃ telã docuit ordiri? Quid ille qui uulnera ĩ corpibus sanare docuit? Nũ põt eẽ ꝑ̃stantior: q̃ qui corpora ipsa formauit: sentiẽdi ac uidẽdi rõnẽ dedit? Herbas deniq; ipsas & cætera: qbus medẽdi ars cõstat: excogitauit ac protulit?

Quare hoies sũt dii appellati

Aesculapius medicina inuentor

Vulcan⁹ fabri Artis reptor

Quod deos uanos & deum uerum nemo simul potest colere: Capi. xix.

a T enim dicet aliquis & huic somno qui fecit omnia: & illis qui partim profuerunt: suam ueneratiõnẽ esse tribuendã. Primũ nec factũ est unq̃: ut qui hos colit: etiã deum coluerit: neq; fieri potest: quoniam si honos idem tribuitur aliis: ipse omnino nõ colit̃ cuius religio est illum eẽ unum ac solum deum credere Clamat summus poeta eos omnes qui inuentas (uitã excoluere) ꝑ artes: apud iferos esse ipsumq; illum medicinæ repertorem talis & artis ad stygias nudas fulmine esse detrusum: ut intelligamus quãtum ualeat pater omnipotẽs qui & deos fulminibus extinguat sed homines ingeniose hanc secũ habebant fortasse rationẽ quia deus fulminari non potest: apparet nõ esse factum: immo uero quia factum est apparet homi

nē fuisse nō de ū. Mendatiū .n. poetarū nō ī facto ē: sed ī noie. Metuebant.n. malum si cōtra publicā psuasionē faterent̄ qd̄ erat uerū. Q d̄ si hoc cōstat iter ipsos ex hoibus deos factos: cur ergo nō credūt poetis: si qn̄ illorū fugas & uulnera: & mortes: & bella & adulteria describūt. Q uibus ex rebus intelligi dat̄: non potuisse ullo pacto fieri deos qa ne hoies qdē hi ꝓbi fuerūt: eaq; ī uita sua gesserūt: q̄ mortē pariūt sēpiternā.

De propria Romanorum religione. Capi.xx.

u Enio nunc ad proprias Romanorum religiones: quoniā de cōmunibus dixi: Romuli nutrix Lupa honoribus ē affecta diuinis. Et ferrem si nō animal id ipsum fuisset: cuius figurā gerit: cuius auctor ē Liuius tarētine esse simulacrum & quidē non corporis: sed mentis ac morum. Fuit enim Faustuli uxor: & propter uulcani nominis uilitatem Lupa inter pastores. i. meretrix nūcupata est: unde ēt lupanar dicit̄ exemplū scilicet Atheniēsiū ī ea figurandi: romani secuti sūt: apud quos meretrix quædam nomine Læena cū tyranū occidisset: quia nefas erat simulacrū cōstitui meretricis in tēplo: animalis effigiem posuerunt: cuius nomen gerebat. Itaq; ut illi monumentum ex nomine: sic isti ex ꝓfessione fecerunt. Huius nominis etiam dies festus dicatus est: & tarentinalia constituta. Nec hanc solam Romani meretricem colunt: sed Faulam quoq; quam Herculis scortum fuisse V errius scribit: Iam quanta ista imortalitas putanda sit: quam etiam meretrices assequantur. Flora cū magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset: populū Romanum scripsit hæredem: certam pecuniam reliquit: cuius ex annuo fœnore sunt natalis dies celebraret̄: editione ludorū quos appellant Floralia: Q uod quia senatui flagiciosum uidebatur: ab ipso nomine argumentum sumi placuit: ut pudēdæ rei quædā dignitas adderet̄. Deā finxerunt esse quæ floribus præsit: eāq; oportere placari: ut fruges cū arboribus aut uitibus bene prospereq; florescerēt: Eum colorē secutus ī fastis poeta nō ignorabilē nympham narrauit: q̄ sit Cloris uocitata: eāq; zephyro nuptā quasi dotis loco id accepisse muneris a marito: ut hēret omniū florū potestatem. Honeste quidem ista dicuntur sed inhoneste turpiterq; creduntur. Non debēt (cum ueritas quærit̄) huiusmodi nos uelamēta decipere. Celebrant̄ ergo illi ludi cū omni lasciuia: conuenientes memoriæ meretricis. Nā præter uerborū licentiā: quibus obscœnitas omnis effunditur: exuuntur etiā uestibus populo flagitante meretrices: quæ tunc minorū fungunt̄ officio: & ī cōspectu populi usq; ad sacietatem īpudicorū luminū cum impudendis motibus detinent̄. Cloacinæ simulacrum in cloaca maxima repertum. Tatius consecrauit & quia cuius esset effigies ignorabat: ex loco illi nomē īposuit. Pauorem: Palloreq; Tullus Hostilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicā: nisi dignum fuisse qui semp deos suos (sicut optari solet) præsentes hēret̄ Ab hoc illud. M. Marcelli de cōsecratiōe honoris atq; uirtutis honestate nominum differt: re congruit. Eadem uanitate mentem quoq; inter deos collocauit senatus: quā profecto si habuisset: eiusmodi sacra nunq̄ suscæpisset: Magnum Cicero audax cōcilium suscæpisse Græciam dicit: q cupidinum & amorū simulacra in gymnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Attico: & irisit hominē familiarem. Non est enim illud magnum: aut omnino concilium dicendum fuit. Sed īpudicorū hominū perdita & deplorata nequitia: qui liberos sucs quos erudire ad honesta deberent: prostituerunt libidini iuuentutis: a quibus flagitiorum deos & in illis potissimum locis: ubi nuda corpora corruptorū liminibus patent & in illa coli ætate uoluerūt: quæ simplex & in ꝓuida prius irritet̄: & in laqueos potest cadere: q̄ cauere. Q uid mirum si ab hac gente uniuersa flagitia manarūt: apud quā ipsa uitia religiosa

Lupa nutrix romuli

Liuius

Flora

Cloris

sunt:eaque nõ mõ nõ uitant̃ uerũ ẽt colunt̃. Et ĩõ huic sniæ tanq̃ græcos prudẽtia uiceret:adiecit: Virtutes.n.oportere nõ uitia cõsecrari. Quod si recipis o.M.tulli: non uides forte irrũpãt uitia cũ uirtutibus:qa mala bonis adhærent:& ĩ animis hoĩum potentiora sunt: q̃ si uetas cõsecrari:respondebit tibi illa eadẽ Græcia se alios deos colere:ut ꝓsint:alios ne noceant. Hæc.n.semp accusatio est eorũ:q mala sua pro diis hẽnt ut Romani Rubriginẽ ac Febrẽ. Sic ergo uitia cõsecrãda nõ sunt:ĩ quo tibi assentior ne uirtutes qdẽ Nõ.n.p se sapiunt aut sentiũt:neq̃ ĩtra parietes aut ædiculas luto factas:sed intra pectus collocandæ sunt:& iterius cõprehendẽdæ ne sint fabulæ:si extra hominẽ fuerint collocatæ. Itaq̃ præclarã illã legẽ tuã derideo: quã ponis his uerbis: Ast illa pp quæ dat̃ homini ascensus in cælũ:mẽtẽ:uirtutẽ:pietatẽ:fidẽ:earumq̃ laudũ delubra sunt. Atq̃ hæc separi ab hoĩe nõ possunt. Si.n.colenda sũt:ĩ hoĩe ipso sint necesse ẽ. Si aũt sunt extra hoĩem:qd opus ẽ ea colere:qbus caremus. Virtus colenda ẽ:nõ imago uirtutis & colenda ẽ nõ sacrificio aliquo:aut thure aut ꝓcatione solẽni:sed uolũtates sola atq̃ ꝓposito. Nã qd ẽ aliud colere uirtutẽ:nisi eã cõprehendere aĩo & tenere:Q̃d unusqsq̃ simul accœpit uelle cõseqt̃. Hic solꝰ uirtutis ẽ cultꝰ nã religio & ueneratio nulla alia nisi unius dei tenenda est. Quid igit̃ opus ẽ o uir sapientissime supuacuis extructionibus loca occupare:quæ possint humanis usibus cedere quid sacerdotes cõstituere uana & ĩsensibilia culturos: quid ĩmolare uictimas: Quid tãtos sumptus uel fingendis uel colendis imaginibus ĩpendere: Firmius & ĩcorruptius templũ ẽ pectus humanũ:hoc potius ornet̃ hoc ueris illis numinibus ĩpleatur: Has ergo falsas cõsecrationes sequit̃:qd necesse ẽ. Qui.n.uirtutis sic colunt.i.qui umbras atq̃ imagines uirtutum cõsectãt̃ ea ipsa q̃ uera sunt tenere nõ possunt. Itaq̃ nulla ĩ quoq̃ uirtus:est uitiis utiq̃ dominãtibus nulla fides uno oĩa ꝓ se quoq̃ rapiẽte nulla pietas nec cõsanguineis nec parẽtibus parcẽte auaritia & cupiditate ĩ ueneñũ & ferrũ ruente nulla pax:nulla cõcordia publice bellis sæuientibus:priuatis inimicitiis usq̃ ad sanguinẽ furentibus. Nulla pudicitia libidinibus effrenatis oẽm sensũ & oẽs corpis ptes cõtaminantibus:nec tamẽ desinũt ea colere quæ fugiũt & oderũt Colũt.n.thure ac sũmis digitis:quæ sensibus intimis horrere debuerũt:qui error oĩs ex illius pricipalis ac sũmi bõi ignoratiõe descẽdit. Vrbe a Gallis occupata obsessi ĩ capitolio romani:cũ ex mulierũ capillis tormenta fecissẽt:ædẽ Veneri caluæ fecerũt. Nõ igr̃ itelligunt q̃ uanæ sint religiones:uel ex eo ipso q̃ eas his ineptiis cauillant̃. A Lacedæmoniis fortasse didicerãt deos sibi ex euẽtis fingere. Qui cũ Messenios obsiderẽt:& illi furti deceptis obsessoribus egressi ad diripiẽdã Lacedæmonẽ cucurrissent: a spartanis mulieribꝰ fugati sũt. Cognitis ãt hostiũ ĩsidiis lacedæmonii sequebãt̃ His armatæ mulieres obuiã longius exiuerũt q̃ cũ uiros suos cernerent parare se ad pugnã:q̃ putarent Messenios eẽ:corpa sua nudauerũt. At illi uxoribus cognitis: & aspectu ĩ libidinẽ cõcitati:sicut erãt armati pmixti sũt utiq̃ ꝓmiscue. Nec.n.uacabat discernere:sic iuuenes ab iisdẽ antea missi cũ uirginibus:ex qbus sunt pthenii nati. Propter huius facti memoria ædẽ Veneri armatæ simulacrũ posuerũt:qd tametsi ex causa turpi:tamẽ honestus uidet̃ armatã Venerẽ cõsecrasse:q̃ caluã. Eodẽ tpe Ioui quoq̃ Pistoriara apposita ẽ:q̃ eos ĩ quiete monuisset:ut ex oĩ furmẽto qd haberent: panẽ facerẽt:& ĩ hostiũ castra iactarẽt:eoq̃ facto soluta esset obsidio: disperãtibus Gallis ĩnopia subigi posse Romanos:quæ ista religionũ derisio ẽ:si eorũ defensor essem:qd tam grauiter queri possem:q̃ deorũ nomẽ in tãtum uenisse cõtentum:ut turpissimis noĩbus ludibrio hẽat̃. Quis nõ rideat Forracẽ deã:uel potius doctos uiros celebrã

dis fornacalibus oparis qs cũ audias deã Mutã:tenere risum queat? Hanc esse dicũt ex qua sint nati lates.& ipsam Larã nominãt uel Larundã. Quid præstare colẽti põt quæ loq nõ potest? Colit & Cæca quæ Herculi fecit iudiciũ de furto boũ:diuinitatẽ cõsecuta:qa pdidit fratrẽ. Et Cumina quæ ĩfantes ĩcunis tuet:ac falcinũ sũmouet:& Stercutius q stercorãdi rõnem primus ĩduxit. Et Futinus:ĩ cuius sinu putẽdo nubẽtes præsident:ut illarũ pudicitiam prior deus delibasse uideat. Et milla alia portẽta: ut iam uaniores q hæc colẽda susciperit:q ægyptios eẽ dicamus:q mõstruosa & ridicula quædã simulacra uenerãt & colunt:hæc tamẽ hẽnt aliquã imaginẽ. Quid q lapidẽ colũt informẽ atq rudẽ:cui nomẽ erat Terminus? Hic ẽ quẽ p Ioue saturnus dicitur deuorasse:nec ĩmerito illi honos tribuit. Nam cum Tarquinus capitoliũ facere uellet:eoq ĩ loco multorũ deorũ sacella eẽnt:cõsuluit eos p auguria utrũ Ioui cedere uellent:& cedentibus cæteris:solus Terminus mãsit. Vnde illũ poeta capitoli ĩmobile saxũ uocat. Iam ex hoc ipso q̃ magnus iuppiter ĩuenitur:cui nõ cessit lapis:ea fortasse fiducia q illũ de paternis faucibus liberauerat Facto itaq capitolio: supra ipsum Terminũ foramen ẽ in tecto relictũ:ut qa nõ cesserat:libero cælo frueret:quo ne ipsi quidem fruebãt:q lapidẽ frui putauerũt. Et huic ergo publice supplicatur quasi custodi finiũ deo:qui nõ tantũ lapis sed etiam stipes interdum est. Quid de his dicam: qui colunt talia?nisi ipsos potissimum lapides ac stipites esse?

De sacrificiis & mysteriis eorum. Cap.xxi.

d Iximus de diis ipsis q colunt. Nunc de sacris ac mysteriis eorũ pauca dicenda sũt. Apud cydrios humanã hostiã Ioui Teucrus ĩmolauit. Idq sacrificium posteris tradidit qd ẽ nup Hadriano ĩperante sublatũ. Erat lex apud thauros ĩ humanã & ferã gentẽ uti Dianæ hospites ĩmolarẽt & id sacrificiũ multis tpibus celebratũ est. Galli Esũ atq Theutãtẽ humano cruore placabãt. Ne latini qdẽ huius ĩmanitatis expertes fuerunt. Siquidem latinis Iuppiter & nũc sanguine colitur humano. Quid ab his boni precat q sic sacrificãt? Aut qd tales dii hoibus p̃stare possunt quorũ pœnis ppiciãt? Sed de barbaris nõ ẽ adeo mirandũ quorũ religio cũ moribus cõgruit. Nostri uero q semp mãsuetudinis & humanitatis gloriã sibi uẽdicarũt nõne sacrilegis his sacris ĩmaniores repperiũt? Hi.n.potius scelerati sunt habẽdi qui cũ sint liberalium disciplinarũ studiis expoliti ab humanitate desistũt q̃ q rudes & imperiti ad mala facinora bonorũ ignoratione labunt. Apparet tamẽ antiquũ eẽ hũc immolandorũ hoium ritũ. Siqdẽ saturnus ĩ Latio eodẽ genere sacrificii cultis ẽ non qdẽ ut hõ ad harã ĩmolaret sed uti ĩ Tyberi de põte Miluio mitteret. Q d ex respõso quodã factitatũ Varro auctor ẽ. Cuius respõsi ultius uersus est talis και κεφαλας κρονιδη και τω πατρι πεμπετε φωτα.i. Et capita saturno & patri mittite hoiem. Q d qa ur ãbiguũ & fax illi & hõ iaci solet.uerũ id gen9 sacrificii ab Herc.cũ ex Hispania rediret dr eẽ sublatũ ritu tñ pmanẽte ut p ueris hoib9 iagies iacerẽt ex scyrpo ut Oui. i fastis docet

Donec in hæc uenit Tirynthius arua quot annis
Tristia leucadio sacra putata modo.
Illum stramineos in aquam misisse quirites
Herculis exemplo corpora falsa iace.

Hæc sacra uestales uirgines faciũt ut ait idẽ.

Tum quoq priscorum uirgo simulacra uirorum
Mittere roboreo scyrpea ponte solet.

Nã de infantibus q eidem saturno ĩmolabant pter odium iunonis:quid dicã? Nõ inuenio tam barbaros tam immanes fuisse hoies ut paricidiũ suo.i.terrũ atq execrabile humano genere facinus sacrificiũ uocarent.

cum teneras atq; inocentes: aias q̃ maxie est ætas parentibus dultior: sine ulllo respectu pietatis extinguerent: imanitatéq; oium bestiarũ: quæ tamẽ fœtus suos amãt: feritate superẽt. O demẽtiã insanabilẽ: qd illis isti dii amplius facere possent: si essent iratissimi: q̃ faciũt ꝓpitii? Cũ suos cultores paricidiis inqnãt: orbitatibus mactãt hũanis sẽsibus spoliãt. Quid põt eẽ his oibus sancti? Aut qd i ꝓfanis locis faciẽt: qui iter aras deorum summa scelera cõmittũt? Postennius Festus in libris historiarum p satyram refert carthaginẽses saturno humanas hostias solitos imolare: & cum uicti essent ab Agathocle rege siculorum iratũ sibi deũ putauisse. Itaq; ut diligentius piaculũ soluerent: ducentos nobiliũ filios imolasse.

Tantum religio potuit suadere malorum:

Quæ pepit scelerosa sepe adq; ipia facta. Cur ergo clementissimi hoies illi sacrificio cõsulebant: cũ tãtã ptem ciuitatis occiderẽt: quãtã fortasse nec Agathocles qdẽ uictor occiderat. Ab isto genere sacrorũ nõ minoris isaniæ iudicãda sunt publica illa sacra: quorũ altera sunt matris deũ: i qbus hoies suis ipsi uirilibus litant. Amputato.n. sexu nec uiros se: nec fœias faciũt. Alia uirtutis quã eãdẽ Bellonã uocãt: in qbus sacerdotes nõ alieno sed suo cruore sacrificãt. Sectis nãq; humeris & utraq; manu districtos gladios exercẽtes currũt: efferũt' isaniũt: Optime igr Quintilianus Qui.i Phanatico: istud iqt si deus cogit: iratus est: ẽt ne hæc sacra sunt? Nõne satius ẽ pecudũ more uiuere q̃ duos tã ipios: tã ꝓfanos: tã sanguinarios colere: sed nũc isti errores: & hæc tãta flagitia manauerit: suo loco differẽus: interi uideãus cætera: q̃ carẽt scelere: ne studio insectãdi uideantur eligere peiora. Iysdis ægyptie sacra sunt: quatenus filium paruulũ uel perdiderit uel inuenerit. Nã prio sacerdotes eius deglabrato corpore sua pectora tundũt: lamẽtantur: sicut ipsa cum pdidit: fecerat. Deinde puer ꝓducitur quasi inuentus: & in læticiam luctus ille mutatur: ideo Lucanus:

Nunquam satis quæsitus Osiris.

Semper enim perdunt: semper & inueniunt. Refertur ergo in sacris imago rei: quæ uera gesta est: quæ profecto (si quid sapimus) declarat mortalem mulierẽ fuisse: ac pene orbã: nisi unicũ repperisset: quod illum ipsum poetã minime fugit: apud quem Pompeius adolescens morte patris audita hæc loquitur.

Euoluam busto iam numen gentibus isin:

Osiris Serapin Romul9 Quirin9

Et tectũ ligno spargã p uulgus osirin. Hic ẽ Osiris: quẽ Serapi & Serapidẽ uulgus appellat. Solẽt.n. mortuis cõsecratis noia imutari: credo ne quis putet eos hõies fuisse. Nã & romulus post morte Quirinus dictus ẽ: & Læda Nemesis: & Circe Marica: & Inoo. postquam se prœcipitauit Leucothea: materq; Matuta. Et melicertes filius eius Palæmõ: atq; Portunus: Sacra uero cereris eleusinæ nõ sunt his dissimilia: Nã sicut ibi Osiris puer plãctu matris inqrit': ita hic ad icæstũ patrui matrimoniũ rapta Proserpina: quã qa facib9 ex Aetnæ uertice accẽsis) q̃ sisset i Sicilia ceres dr: iccirco sacra ei9 ardẽtiũ tædarũ iactatiõe celebrãt'. Apud Lãpsacũ Priapo lætabilis uictia ẽ asellus. Cuius sacrificiii rõ i fastis hæc reddit' Cũ dii oẽs ad festũ matris magnæ cõuenissẽt: epulisq; satiati noctẽ lusib9 ducerẽt: qeuisse hũi Vestã: somnũq; cæpisset: ibi Priapũ somno ei9 ac puditiæ isidiatũ: sed illã itẽpestiuo clamore aselli: quo Silenus uehebat' excitatam: libidine uero isidiatoris esse decæptam. Hac de cã Lampsacenos asellũ Priapo q̃si i ultionẽ mactare consueuisse. Apud Romanos uero eũdẽ uestalibus sacris i honorẽ puditiciæ cõseruatæ panibus coronari. Quid turpius? Quid flagitiosius: q̃ si Vesta beneficio asini uirgo ẽ? Aut poeta fabula finxit. Nũ ergo illud ẽ uerius

quod referũt hi: q phænomena cõscripserunt: eũ de duabus cancri stelis loquuntur: quas greci ονους uocaut: aselos fuisse: qui liberum patrem trãsuexerint: cum amnẽ transire non posset: quorũ alteri hoc præmium dederit: ut humana uoce loqueretur. Itaq; inter eum Priapũq; ortum eẽ certamen de menbri obscœni magnitudine: Priapum uictũ & iratũ interemisse uictorem. Hoc uero multo magis ineptũ est sed poetis licet quicquid uelint. Non excito tam deformemysterium: nec priapum de nudo: nequid appareat risu dignum. Finxerunt hæc sane poetæ: sed nec necesse ẽ alicuis maioris turpitudinis tegẽdæ gratia ficta sint. Quæ sint ergo quæramus. At ea ꝑfecto manifesta est: Nã sicut Lunæ taurus mactatur: quia similiter habet cornua: &

Placat equo persis radiis Hyperiora cintum:

Ne datur celeri uictima tarda deo. Ita in hoc quia magnitudo membri uirilis enormis est: non potuit ei monstro aptior uictima reppiri. q̃ quæ ipsum cui mactatur posset imitari. Apud Lyndũ: quod est oppidũ Rhodi. Herculis sacra sunt: quorũ a cæteris longe diuersis est ritus. Siqdem non Emphemia (ut græci appellant) sed maledictis & exactatione celebrantur. Eaq; pro uiolatis habent: si quando inter solẽnes rit⁹ uel iprudenti alicui exciderit bonũ uerbum. Cuius rei hæc ratio redditur: si tamẽ ulla esse in rebus uanissimis potest. Hercules cũ eo delatus esset: famemq; pateretur: aratorẽ quandã aspexit operantem: ab eoq; petere cœpit. ut sibi unum bouem uẽderet. Enimuero ille negauit fieri posse: quia spes sua omnis colendę terræ. duobus illis iuueneis niteretur. Hercules solita uiolentia usus qa unũ accidere nõ potuit utrũq; substulit. At ille ifœlix cũ boues suos mactari uideret: iniuriã suã maledictis ultus est: quod homini eleganti & urbano gratissimo fuit. Nã dũ comitibus suis epulas apparet: dumq; alienos boues deuorat: illum sibi amarissime cõuitiantem. cũ risu & cachinnis audiebat. Sed postq̃ Herculi diuinos honores ob admirationem uirtutis deferri placuit a ciuibus ei ara posita est. quã de facto βουζυγον idest bouis iugum nominauit. ad quã duo iuncti boues immolarentur. sicut illi quos abstulerat aratori eũq; ipsum sibi cõstituit sacerdotem. ac præcepit ut iisdem maledictis semper i celebrãdis sacrificiis uteretur. q; negaret se unq epulatum esse iocundius. Hæc iam non sacra sunt. sed sacrilegia in qnibus id factum dicitur. quod in aliis si fiat seuerissime uindicatur. Ipsius autem cretici Iouis sacra quid aliud. q̃ quomodo sit aut subtractus patri aut nutritus ostenditur: Capella enim Amaltheæ nymphæ: quæ uberib⁹ suis aluit infantem. de qua Germanicus Cæsar in arato carmine sic ait: Illaq; putatur

Nutrix esse Iouis. si uere iuppiter infans.

Vbera cretęę mulsit fidissima capræ.

Sidere quæ claro gratum testatur alumnum. Huius capellæ corio usum esse pro scuto Iouem contra Titanas dimicantẽ Musæus auctor ẽ. unde a poetis Aegiochus nominatur. Ita quicquid est gestum in abcondendo puero. idipsum ꝑ imaginẽ geritur in sacris: sed & matris eius ministerium idem continet. qd̃ Ouidius exponit in fastis.

Ardua iã dudũ resonant tinnitibus Idæ.

Tutus ut infanti uagiat ore puer.

Pars clypeos sudibus. galeas pars tundit inanes.

Hoc curetes habent. hoc corybantes opus.

Res latuit. priscique manent imitantia facti

Aera deę. comites raucaq; terga mouent.

Cymbala pro galeis. pro scutis tympana pulsant.

Lyndum oppidum

Museus Iuppiter Aegiocus

Tibia dat phrygios ut dedit ante modus. Hanc totā opinionem quasi a poetis fictam Salustius respuit: uoluitq; ingeniose interpretari. Cur altores Iouis dicātur curetes fuisse: & sic ait: quia principes itelligēdi diuini fuerūt: uetustatē ut cætera ī maius cō ponentē altores iouis celebrauisse. Quātū errauerit hō eruditus: iā res ipsa declarat Si.n. princeps est iuppiter. & deorū & religionū: si ante illū dii nulli colebant' uulgo qa nōdū nati fuerāt: qui colūtur: apparet Curetes ex diuerso pricipes fuisse diuini nō itelligēdi: p quos error oīs íductus ē: & dei ueri memoria sublata. Ex ipsis itaq; mysteriis & cærimoniis itelligere debuerūt hoibus se mortuis supplicare: Nō igit' exigo: ut aliqs poetarū fictiōibus credet q hoc mētiri putat: pōtifici cū ipsorū scripta cō sideret: & qcqd ē litterarū ad sacra ptinētiū reuoluat: plura fortasse q̄ nos afferim9 īueniet: in qb9 itelligat iania.i: iepta: demētia eē oīa: quæ p sanctis habent'. Si qs aūt pcepta sapiētia deposuerit errorē: pfecto ridebit ineptias hominū pene demētiū: illos dico q uel inhonesto saltatu tripudiant: uel q nudi: uncti: coronati. psonati: aut luto obliti curruut: Quid de scutis iā uetustate putridis dicā? quæ cū portāt deos ipsos se gestare humeris suis arbitrātur Nā Furius Bibaculus inter pcipua pietatis exēpla numerat'. Qui cū ptor eēt: tamē lictorib9 pēūtibus ancille portauit: cū haberet magistratus officio uacationē. Non ergo ille Furius: sed plane furiosus fuit: q ptură hoc ministerio se putauit ornare. Merito igit' tū hæc a uiris nō imperitis ac rudibus fiant Lucretius exclamat:

Salusti9 — Furius Bibaculus

O stultas hominum mentes: o pectora cæca:
Qualibus in tenebris uitæ: quantisq; periclis.
Degitur hoc aeui quodcunq; est. Quis hæc ludibria ñ derideat: qui habeat aliquid sanitatis? Cum uideat homines uelut mente captos ea serio facere: quæ siquis faciat: ī lusu nimis lasciuus & ineptus esse uideatur.

Quis auctor prædictarum uanitatum in italia apud Romanos fuerit: & quis apud alias gentes. Cap.xxii.

Arum uanitatū apud Romanos auctor & cōstitutor Sabinus ille rex: qui maxime animos hominū rudes atq; iperitos nouis supstitionibus iplicauit: qd (ut faceret aliq̄ cū auctoritate) simulauit cū dea Aegeria nocturnos se habere cōgressus. Erat q̄dā spelūca peropaca ī nemore Aricino: unde riuus perēni fōte manabat. Huc remotis arbitris se inferre cōsueuerat: ut mētiri posset monitu deæ cōiugis ea sacra populo se tradere: quæ acceptissima diis eēnt: uidelicet astutiā Minois uoluit imitari: qui se in antrū Iouis recōdebat: & ibi diu moratus: leges tanq̄ sibi a ioue traditas afferebat: ut homines ad parendū nō mō imperio: sed etiā religiōe cōstringeret. Nec difficile sane fuit psuadere pastorib9. Itēq; pōtifices: flamines: salios: augures creauit. deos p familias descripsit sic noui populi feroces aīos mitigauit: & ad studia pacis a rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret seipsum tamen non fefellit. Nam post annos plurimos Cornelio & Bebio cōsulibus in agro scribæ Petilii sub ianiculo arcæ duæ ladideæ sunt reperte a fossorib9: quarū in altera corpus Numæ fuit in altera septē latini libri de iure pōtificio. Itē græci totidē de disciplina sapiæ scripti: quibus religiōes non eas mō: quas ipse instituerat: sed oēs præterea dissoluit. Quare ad senatū delata: decretū ē: ut hi libri abolerētur. Ita eos. Q. Petilius ptor urban9 in cōcione populi cōcremauit. Insipiēter id quidē: quid eni pfuit libros eē cōbustos? cū hoc ipsū q; sunt iō cōbusti: quia religiōibus derogabāt: mēoriæ sit traditū. Nemo ergo tūc in senatu nō stultissimus. Potuerūt eni & libri aboleri. & res tamē in memoriā

Sabinus rex — Aegeria dea — Pōtifices Flamies Salii — Q. Petilius

non exire. Ita dum uolunt & posteris approbare quanta pietate defenderint religiones: auctoritatē religionū ipsarū testando minuerunt. Sed ut Pōpilius apud Romanos institutor ineptarum religionum fuit. sic ante Pompilium Faunus in Latio: qui & Saturno aut nefaria sacra constituit: & Picum patrem inter deos honorauit: & sororem suam sentam Faunam: eamq; coniugem consecrauit. quam. C. Bassus Fatuam nominatā tradit: q mulieribus fata canere consueuisset: ut Faunus uiris. Eandem Varro scribit tātæ pudicitiæ fuisse: ut nemo eā (quoad uixerit) præter uirum suum mas uiderit: nec nomē eius audierit. Iccirco illi mulieres in operto sacrificant: & bonam deam nominant Et. C. sex. Clodius in eo libro: quem græce scripsit: refert Fauni hanc uxorem fuisse: quæ quia contra morem decusq; regium clam uini ollam ebiberat: & ebria facta erat: uirgis myrteis a uiro usq; ad mortem cæsam. Postea uero cum eum facti sui pœniteret: & desiderium eius forte non posset. diuinum illi honorem detulisse: iccirco in sacris eius obuolutā uini amphorem poni. Reliquit ergo posteris Faunus quoq; non parum erroris: quē tñ prudentes quinq; perspiciunt. Nam Lucilius eorum stultitiam: qui simulacra deos putant esse: deridet his uerbis: Pōpilius Faunus C. bassus Varro Fauna quæ bōa dea dicit̄ C. sextus Clodius Lucillius

Tetricolas Lamias Fauni quas Pompiliiq; Instituere Numæ: tremit hos: hic oīa pōit.
Vt pueri infantes credūt signa oia abæna Viuere: & esse hoies: sic isti omnia ficta
Vera putant: credunt signis cor inesse ahænis.

Pergula pictorum. Et cætera. Poeta quidem stultos homines infantibus comparauit: at ego multo imprudentiores esse dico. Illi enim simulacra homines putant esse: hi deos. Illos ætas facit putare quod non est. hos stultitia. Illi utiq; breui desinunt falli: horū uanitas & durat: & semper crescit. Sacra liberi patris primus Orpheus induxit in Græciam priusq; celebrauit in monte Boetiæ Thebis: ubi liber natus est proximo: qui cum frequenter Citharæ cantu personaret: Citheron appellatus est. Ea sacra etiam nunc Orphica nominantur: in quibus ipse postea dilaceratus & captus est: & fuit per eandem fere tempora: quibus Faunus. Sed quis ætate processerit: dubitari potest siquidē per eosdem annos Latinus Priamusq; regnauerunt. Item patres eorum Picus & Laomedon: quo regnante: Orpheus cum Argonautis ad iliensium littus accessit. Procedamus igitur ulterius: & quæramus quis oio colendorum deorum primus auctor extitit. Didymus in libris εξηγησεως πινδαρικης. idest expositionis pindaricæ ait Melissea cretensium regem primum diis sacrificasse: ac ritus nouos sacrorumq; pompas introduxisse. Huius duas fuisse filias: Amaltheam & Melissam: quæ Iouem puerum caprio lacte ac melle nutrierunt. Vnde poetica illa fabula originem sumpsit: aduolasse apes: atq; os pueri melle cōplesse. Melissam uero a patre primam sacerdotem matri magnæ constitutam: Vnde adhuc eiusdem matris antistites Melissæ nuncupantur. Historia uero sacra testat̄ ipsum Iouem postq̄ rerum potitus est: in tantam īsolentā uenisse: ut ipe sibi phana multis in locis constitueret: Nā cū terras circuiret: in quācunq; regionem ueniret: reges: principesue populorū hospitio sibi & amicitia copulabat: & cumta quoq; digrederetur: iubebat sibi phanū creari hospitis sui nomine: quasi ita posset amicitiæ & fœderis memoria conseruari. Sic cōstituta sunt templa ioui Athabyrio: ioui Labriādio. Athabiryus enim & Labryandus hospites eius atq; adiutores in bello fuerunt. Item ioui Laprio: ioui Molioni: ioui Cassio: & quæ sunt in eundem modū: quod ille astutissime excogitauit: ut & sibi honorem diuinum: ut & hospitibus suis perpetuum nomen acquireret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi & huic imperio eius libenter obsequabantur: & nois sui gratia ritus annuos: & festa celebrabant. Simile quid Orpheus Citheron latin9 rex Priamus rex Didymus auctor Mellisci9 rex Mellissa aq̄ millis le dñr Iuppiter Athabyrius & labryādus lapriu s Mollion & cassius dictus

Aenea dã i Sicilia fecit Aeneas: cũ cõditæ urbi Acestæ hospitis nomẽ iposuit: ut eã postmo. ũ lætus ac libẽs Acestes diligeret, augeret, ornaret. Hoc mõ religiõem cultus sui p orbẽ terræ iuppiter seminauit: & exẽplũ cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur a Melisseo (sicut Dydimus tradit) colendorũ deorum ritus effluxit. siue ab ipso quoq; ioue: ut Eu-

Euhemerus auctor hemerus tradit. De tpe tamen constat: qñ dii coli cœperint. Melisseus quidem nõ multum antecessit ætate: quippe qui educauerit iouem pronepotem. Et iccirco fieri potest uel ut ante: uel adhuc puero ioue deos colere instituerit: id ẽ alumni sui matrem & auiã Tellurẽ: quæ fuit Vrani cõiũx: patrẽ Saturnũ. Et ipse hoc exẽplo atq; instituto iouẽ ad tantã superbiã prouexerit: ut postea sibi diuinos honores auderet assumere.

Quo tpe cœperint uanæ supstitiones: qbus sub auctoribus. Ca. xxiii.

Vnc qm̃ uanarum superstitionum originem deprætendimus: superest ut etiam tpa colligamus, per quæ quinq; fuerint illi: quorũ memoria colitur. Theo-

Theophilus auctor philus in libro de temporibu ait Autolicum scripto ait in historia sua Tallum

Belus dicere: q Belus quem Babyloni & Assyrii colunt antiquior Troiano bello fuisse inueni-

Agamennon tur. CCC. xxii. annis. Belũ autem Saturno æqualẽ fuisse: & utrũq; uno tempore adoleuisse. Quod adeo uerũ est: ut ratione ipsa collegi possit. Nã & Agamẽnon (q gessit bel-

Achilles Aiax Vlyxes Dardanus Iasius lũ troicũ) Iouis abnepos fuit: & Achilles: Aiaxq; pnepotes: & Vlyxes eodem gradu proximus: Priamus qdem lõga serie. Sed auctores quidã tardaũt & Iasiũ Coriti filios fuisse: non Iouis. Nec. n. si ita fuisset: ad usus impudicos Ganymedem pronepotem suum hr̃e potuisse. Itaq; parentib9 illorũ quos supra nominaui si cõgruẽter annos diuidas: numerus consentiet. Ab excidio autem troianæ urbis colliguntur anni mille quadringẽti septuaginta. Ex hac temporum rõe manifestũ est ante annos nõ ãplius q̃ mille octigẽtos natum esse Saturnum: qui & sator oĩum deorum fuit. Non ergo isti gloriẽtur sacrorum uetustate: quorũ & origo: & ratio, & tpa deprehensa sunt. Restant adhuc aliqua: quæ ad arguendas religiones falsas plurimũ ualeant. Sed iam finem facere libro decreui: ne modũ excedat. Ea. n. pleni9 sunt exequenda: q̃ ut oĩbu9 resanatis quæ ueritati uidentur obstare hoĩes qui bonorũ ignorãtia: uagant̃ incerti ad religionẽ uerã possimus ibuere. Prim9 aũt sapientiæ grad9 est falsa itelligere. Secund9 uera cognoscere: Ergo apud quem hæc prima institutio nostra pfecerit: qua falsa deteximus: excitabit̃ ad ueri cognitionem: quia nulla est hoĩ iucundior uoluptas: & erit iam sapiã cælestis disciplinæ dign9: qui ad cognoscenda cætera libens ac parat9 accesserit.

Lactantii Firmiani institutionum diuinarum aduersus gentiles: liber secund9.

Quod rationis obliuio & ignorantia sui facit hoĩes ingratos ueri dei: qui colitur in aduersis. & prosperis contemnitur.

q Vanq̃ primo libro religiões deorũ falsas esse mõstrauerim: q hi quorũ uarios dissimilesq; cult9 p uniuersam terrã consensus hoĩum stulta persuasiõe suscæpit: mortalesq; fuerit: functiq; uita diuinæ necessitati morte cõcesserint tamen nequa dubitatio relinquat̃ hic secund9 liber fontem ipsũ patefaciet errorũ causasq; oẽs explicabit qb9 decepti hoĩes & primit9 deos esse crediderunt & postmodum inueterata persuasione in suscæptis prauissime religionib9 perseuerauerint. Gestio. n. conictis ianib9 & hoĩum impia uanitate detecta singularis dei asserere maiestatẽ suspiciens utili9 & mai9 efficium scilicet reuocandi hoĩes a prauis itinerib9 & in gratiã secũ ipsos reducẽdi ne se (ut quidam philosophi faciũt) tãto ope despiciãt neue se infirmos & supuacuos & nihil & frustra oĩo natos putẽt quæ opinio plerosq; ad uitia cõpellit. Nã dum existimant nulli deo

nos eẽ curæ:aut post mortẽ nihil eẽ futuros:totos se libidinibus addicũt: & dũ licere si bi putant:hauriendis uoluptatibus scienter incũbunt:p quas imprudentes in laqueos mortis incurrant:Ignorant.n.quæ sit hoīs ratio:quam si tenere uellent:in primis deum suũ agnoscerent:uirtutem:iustitiamq; sequerent:terrenis figmentis aīas suas non sub sternerent:mortiferas libidinũ uoluptates nõ appeterent.Deniq; seipsos magni æstima rent. atq; intelligerent plus esse in hoīe q̃ uidetur:cuius uim:cõditionemq; nõ aliter pos set:retineri:nisi cultũ ueri parentis sui deposita prauitate suscæperint.æqdem sicut opor tet de summa rerum sæpenumero cogitans:admirari soleo maiestatem dei singularis: quæ continet regit oīa:in tantã uenisse obligationẽ.ut quæ sola coli debeat: sola potissi mum negligatur.Homīes aũt ipsos ad tantam cæcitatem esse deductos:ut uero ac uno deo mortuos anteferant:terrenos ãt ĩ terra q; sepultos ei qui fundator ipsius terræ fuit: & tamen huic impietati hoīum posset uenia concedi:si oīo ab ignorantia diuini noīs ue niret hic error.Cum uero ipsos deorum cultores sæpe uideamus deũ summũ & confite ri & prædica: quã sibi ueniã sperare possint impietatis suæ ?qui non agnoscunt cultum eius:quem prorsus ignorari ab hoīe fas nõ est.Nã & cũ iurant:& cũ optant : & cũ gr̃as agunt:nam Iouẽ aut deos multos:sed deum noīant:adeo ipsa ueritas(cogente natura) etiam ab inuitis peccatoribus erũpit.Q uod qdẽ non faciũt in prospis rebus .Nam tũ maxime deus ex memoria hoīum elabitur:cum beneficiis eius fruentes honorem dare diuinæ indulgentiæ debent.At uero si qua necessitas grauis præsserit:tunc deum recor dantur.Si belli terror infremuerit:si morborum pestifera uis incubuerit:si alimenta fru gibus longa siccitas denegauerit:si sæua tempestas:si grando igruerit:ad deum confu giunt:a deo petitur auxilium:deus ut subueniat oratur.Si quis in mari uento sæuiente iactatur hunc inuocat.Siquis afflictatur:hunc potius implorat.Siquis ad externã me dicandi necessitatem deductus:uictum precibus exposcit:deum solum obtestatur: & per eius diuinum atq; unicum nomen hoīum sibi misericordiam quærit. Nunq̃ igitur dei meminerunt:nisi dum in malis sũt.Postq̃ metus deseruit:& pericula recesserunt:tũ uero alacres ad deorum templa concurrunt.His libant:his sacrificant: hos coronant. Deo autem:quem in ipsa necessitate implorauerunt:ne uerbo qdem gratias agũt adeo ex rerum prosperitate luxuria:ex luxuria uero uitia oīa:sic impietas aduersus deum na scitur.Q ua:nã istud ex causa fieri putemus?nisi esse aliquam peruersam potestatem:q̃ ueritatis sit semper inimica: quæ humanis erroribus gaudeat.Cui unum ac perpetuum sit opus effundere tenebras:& hominum cæcare mentes:ne lucem uideant ut deniq; in cœlum aspiciant:ac naturam corporis suis seruent.Nam cum cæteri animantes pronis corporibus in humum spectent:quia rationem ac sapiam non accæpunt:nobis stat⁹ re ctus:sublimis uultus ab artifice deo dat⁹ sit:apparet istas religiones deorũ non esse ra tionis humanæ:qa curuant cæleste aīal ad ueneranda terrena. Parens.n.nr̃ ille unus & solus cum fingeret hoīem.i.aīal intelligens & rationis capax:eũ uero ex humo subleua tum ad cõtemplationem sui artificis erexit:quod optime ingeniosus poeta signauit
Pronaq; eũ spectent aīantia cætera terram: Os hoī sublime dedit:cælumq; uidere Iussit:& erectos ad sidera tollere uultus. Hinc utiq; ανθρωπος græci appellauerũt q; rursum spectaret.Ipsi ergo sibi renunciant:seq; hoīum nomine abdicãt:q; nõ sursum aspiciant:sed deorsum:nisi forte idipsũ q; recti sumus:sine causa homini attributũ putãt Spectare nos cælũ deus uoluit:utiq; nõ frustra nã & aues & ex mutis pene omnia cælũ uident:sed nobis proprie datũ est cælũ rigidis ac stantibus uidere:ut religionẽ ibi quæ ramus ut deum cuius sedes illa est:quem oculis nõ possumus:aīo cõtemplemur. quod

ꝑfecto non facit. qui æs aut lapidem: quæ sunt terrã ueneraƭ. Est aũt prauissimũ cũ rõ corporis recta sit. quod est temporale: ipsum uero aĩum qui sit æternus: humilem fieri: cum figura & status nihil aliud significent: nisi mentem hois eo spestare oportere: quo uultum & aĩum tam rectum esse debere q̃ corpus: ut id cui dominari debet: imitetur uerum hoies & nois sui & orationis obliti. oculos suos ab alto deiiciũt: soloq; defigunt: atq; timent opa digitorum suorũ quasi quicq̃ esse possit artifice suo maius.

Quæ fuerit prima causa fingendi simulacra: & ꝙ uerissima dei imago est hõ. Et ꝙ extra se deum nemo fideliter colit. Ca: ii.

Væ igitur amentia est: aut ea fingere quæ ipsi postmodum timeant: aut tiere q̃ finxerint? Nõ ipsa inqunt timem⁹ sed eos ad quorũ imaginẽ ficta: & quorũ noibus cõsecrata sũt. Nẽpe iõ timetis: ꝙ eos eẽ in cælo arbitramini. Neq;. n. si dii sunt aliter fieri põt. Cur igitur oculos ĩ cælũ nõ tollitis: & aduocatis deorũ noibus in apto sacrificia cælebratis? Cur ad parietes & ligna: & lapides potissimũ q̃ illo spectatis ubi eos eẽ credatis? Quid sibi tẽpla? qd aræ nolũt? Quid deniq; ipsa simulacra: quæ aut mortuorũ: aut absentiũ monumẽta sunt? Nã oĩo fingendarũ similitudinũ rõ iccirco ab hoibus iuenta ẽ: ut posset eorũ memoria retineri: qui uel morte subtracti: uel absentia fuerãt sepati. Deos igiƭ in quorũ numero reponemus? Si ĩ mortuorũ: qs tã stult⁹ ut colat? Si ĩ absentiũ: colendi ergo nõ sunt: si nec uident quæ facimus: nec audiũt quæ præcamur. Si aũt dii absentes esse nõ possunt: q̃ (qm̃ diuini sunt) in quacunq; mundi parte sunt: uident & audiũt uniuersa. Supuacua ergo sunt simulacra illis ubiq; præsentib⁹: cũ satis sit audientiũ noia præcibus aduocare. At. n. præsentes non nisi ad imagines suas adsunt: ita plane) queẽadmodũ uulgus existimat) mortuorũ aĩas circa tumulos & corporum suorũ reliquias aberrare. Sed tñ postq̃ deus ille præsto esse cœpit: iã simulacro ei⁹ opus nõ ẽ. Quæro. n. siqs imaginẽ hois peregre cõstituti cõtẽpleƭ sæpi⁹: ut ex ea solatium capiat absentis: nũ idẽ isanus esse uideaƭ: si eo reuerso atq; præsente ĩ cõtẽplãda imagine pseueret: eaq; poti⁹ q̃ ipsi⁹ hois aspectu frui uelit. Minime ꝑfecto. Et tñ hois imago necessaria tũ uideƭ: cũ ꝓcul abest supuacua futura cũ præsto est. Dei aũt cuius spũs ac numen ubiq; diffusum abesse nunq̃ põt: semꝑ utiq; imago supuacua est. sed uerentur ne oĩs eorũ religio inanis sit & uacua si nihil in pñti uideant. quod adorent. & iõ simulacra cõstituunt. quæ qa mortuorum sunt imagines similia mortuis sunt oĩ. n. sensu carent. Dei aũt in æternum uiuentis uiuũ & sensibile debet esse simulacrum. Quod si a similitudine id nomẽ accæpit qũo possunt ista simulachra deo similia iudicari quæ nihil sentiũt nec mouenƭ? Itaq; simulacrũ dei nõ illud est qđ digitis hois & lapide aut ære aliaue materia fabricatur sed ipse homo qm̃ & sentit & moueƭ & multas magnasq; actiones habet. Nec intelligunt hoies ineptissimi ꝙ si sentire simulacra & moueri possent ultro adoratura hoies fuissent a quib⁹ sunt expolita quæ essent aut incult⁹ & horridus lapis aut materia informis & rudis. nisi fuissent ab hoie formata. Homo igitur illorum quasi parens putandus est ꝑ cui⁹ man⁹ nata sunt ꝑ quem speciem figuram pulchritudinem hr̃e cœperunt. Et iõ melior est q fecit q̃ illa quæ facta sunt. Et tamen factorẽ ipsum nemo suscipit aut ueretur. Quæ fecit timet tãq̃ plus possit esse in opeꝛ q̃ in opifice. Recte igiƭ Seneca in libris moralib⁹ simulacra inqt deorũ uenerantƭ illis supplicant genu posito illa adorant illis ꝑ totum assident diem aut astant illis stipem iaciunt. uictimas cædũt & cũ hæc tãtope suscipiãt fabros q illa fecere cõtẽnũt. Quid iter se tã cõtrariũ q̃ statuarũ dispicere factorẽ statuã adorare & eũ ne in cõuictu quidẽ admittere qui tibi deos faciat. Quam ergo uim quam potestatem habere possunt cum ipse

Seneca auctor

qui fecit illa?non habeat?sed ne hæc qdē dare his potuit: quæ habebat uidere:audire: loq:moueri:Quisq̄ ne igit̄ tā ineptus est:ut putet aliqd esse in simulacro dei: in quo ne hois qdem quicq̄ est præter umbrā:sed hæc nemo cōsiderat:infecti sunt.n. ꝑsuasione: ac mentes eorum penitus succū stultitiæ ꝑbiberunt. Adorāt ergo insensibilia:q sentiūt irrationabilia q sapiūt:ex aīa q uiuūt:terrena q oriuntur e cælo. Iuuat ergo uelut in aliqua sublimi specula cōstitutū unde uniuersi exaudire possint:Persianū illud proclamare.O curuæ in terras aīe:& cælestium inanes.Cælū potius intuemini: ad cuius spectacūlū uos excitauit ille artifex uer⁹ de⁹.Ille uobis sublimen uultū dedit:uos in terrā curuamini:uos altas mētes & ad patrem suum cū corporibus suis erectas ad inferiora deprimitis:tanq̄ uos pœniteat non quadrupedes esse natos. Fas non est cæleste aīal cum terrenis:in terraq; uergentibus uersari.qd nos beneficiis cælestibus orbatis:pronique in terrā uestra spōte ꝓcūbitis?Humi.n.miseri uolutamini:cū deorsum quæritis:quod in sublimi quęrere debuistis. Nā ista mortaliū digitorum ludicra & fragilia figmenta:ex quolibet materiæ genere formata:qdqd aliud sunt:nisi terra ex qua nata sūt?qd ergo rebus inferioribus subiacetis?quid capitibus uestris terrā superponitis?Cū ergo uos terræ submittitis:humilioresq; facitis ipsi uos ultro ad inferos mergitis:ad mortēq; damnatis:qa nihil est ex terra inferius & humilius:nisi mors & inferi:quæ si effugere uelletis subiectā pedibus uestris terrā cōtēneretis:corporis statu saluo.qd̄ iccirco rectū accepistis:quo oculos atq; mētē cū eo q̄ fecit cōferre possetis.Cōtēnere aūt & calcare terram nihil aliud ē:q̄ simulacra nō adorare qa de terra ficta sunt.Itē diuitias non concupiscere uoluptates corpis spernere:qa opes & corpus ipsū cui⁹ hospitio utimur:terra ē. Viuū colite:ut uiuatis.Moriatur.n.necesse est:qui se:suāq; aīam mortuis adiudicauit.

Quod Cicero & alii q uidebātur sapiētes:cæteris deterius peccauerūt. Cap.iiii.

S Ed quid ꝓdest ad uulgus & ad hoīes impitos hoc nō concionari?cū uideam⁹ ēt doctos & prudētes uiros cū religionum intelligant uanitatē nihilominus tñ ēt in his ipsis quæ damnant:colendis(nescio qua prauitate)præstare. Intelligebat Cicero falsa esse quæ hoīes adorarent. Nā cū multa dixisset:quæ ad euersionē religionū ualerēt:ait tñ non esse illa uulgo disputanda ne susceptas publice religiones disputatio talis extinguat.Quid ei facies?q cū errare se sentiat:ultro ipse i lapides impingāt:ut populus oīs offēdat?ipse sibi oculos eruat:ut oēs cæci sint:qui nec de aliis bñ mēreatur:quos patitur errare:nec de seipso.q alienis accedit erroribus:nec utitur tandem sapiæ suæ bono:ut factis ipleat qd̄ mente ꝑcepit:sed prudēs & sīes pedē laqueo iserit. ut simul cum cæteris quos liberare ut prudētior debuit & ipse capiat̄:quin poti⁹ si qd tibi Cicero uirtutis ē:experire populū facere sapientē.Digna res est:ubi oēs eloquentiæ tuæ exeras.Non.n.uerendū est ne tibi in tam bona cā deficiat oratio:q sæpe etiam malas copiose ac fortiter defendisti. Sed nimirū Socratis carcerem times: iōq; patrociniū ueritatis suscipe non audes.At mortē ut sapiens cōtēnere debuisti.Erat multo pulchrius:ut ob bene prius dicta:q̄ ob male dicta morereris.Nec tibi laudis plus philippicę afferre potuerunt:q̄ discussus error humani generis & mentes hoīum ad sanitatē tua disputatione reuocare:sed concedamus timiditati:quæ in sapiæ esse non debet.Quid ergo ipse in eodem uersaris errore?Video te terrena & manufacta uenerari. Vna esse intelligis & tamen eadem facis:quæ faciunt ipsi:quos ipse stultissimos confiteris.Quid igitur ꝓfuit uidisse te ueritatem:quam nec defensurus esses nec secuturus?Sed si libenter errant hi qui errare se sentiunt:quanto magis uulgus indoctum:quod pompis inanibus gaudet:animisq; puerilibus spectat omnia:oblectatur friuolis:& specie simulacrorum ca-

sacrorum capitur: nec ponderare secum unamquãq; rem potest: ut intelligat nihil colẽdum esse: quod oculis mortalibus cernitur: quia necesse est mortale sit. Nec mirãdum esse: si deum non uideant: cum ipse ne quidem hoiem uideant: quem uidere se credunt. Hoc enim quod oculis subiectum est: non homo sed hois receptaculum est: cuius qualitas & figura non ex liniamentis uasculi (quo continetur) sed ex factis & moribus pui detur. Qui ergo colunt simulachra: corpora sunt aiabus carentia: quia se corporalibus dederunt: nec uident plus aliquid mente q̃ corpore: cum sit ai officium ea subtilius cernere: quæ acies corporalis non põt intueri. Quos hoies idem ille philosophus ac poeta grauiter accusat: tanq̃ humiles & abiectos: qui contra naturæ suæ rationem aduenerãda se terrena prosternant. Ait enim.

Et faciunt aios humiles formidine diuum: Depressosq; premunt ad terram.

Aliud quidem ille cum hoc diceret. sentiebat: nihil utiq; esse colẽdum: quia dii humana non current. Deniq; alio loco religiones deorũ & cultus inane esse officium confitetur.

Nec pietas ulla ẽ: uelatũ sæpe uideri Vertere se ad lapidem: atq; oẽs accedere ad aras
Et procumbere humi prostratum: & pandere palmas
Ante deum delubra: nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedũ: nec uotis nectere uota.

Quæ ꝑfecto si cassa sunt: nõ oportet sublimes & excelsos aios auocari: atq; ĩ terrã ꝑmi sed nihil aliud q̃ cælestia cogitare Impugnatæ sũt ergo a prudẽtiorib9 falsæ religiones: qa sentiebãt eẽ falsas: sed nõ est iducta uera: qa qualis aut ubi esset ignorabãt. Itaq; sic hñerũt tanq̃ nulla eẽt oĩo: qa uerã nõ poterãt iuenire. Et eodẽ mõ iciderũt in errorẽ multo maiorẽ: q̃ illi q falsam tenebãt. Nã & isti fragilium cultores q̃uis sint inepti: quia cælestia cõstituunt in rebus corruptibilibus atq; terrenis: aliquid tamẽ sapientiæ retinent & habere ueniã possunt: quia summum hois officiũ & si non re ipsa: tamen proposito tenent: siqdem hoium atq; mutorum uel solum uel certe maximũ in religione discrimen est. Hi uero quãto fuerint sapientiores: q intellexerunt falsæ religionis errorem: tanto facti sunt stultiores: q esse aliquam uerã non putauerunt. Itaq; quoniam facilius est de alienis iudicare: q̃ de suis: dum aliorũ præcipitiũ uidẽt: nõ ꝑspexerunt quid ante suos pedes esset. In utraq; igitur parte. & summa stultitia iuenitur: & odor quidem sapientiæ: ut possis dubitare quos dicas potissimum stultiores. illos ne qui falsam religionem suscipiunt. an eos qui nullam. Sed (ut dixi) uenia cõcedi posset imperitis: & qui se sapiẽtes esse non fateantur. His uero non potest qui sapientiam professi stultitiam potius exhibent. Non sum equidem tam iniquus. ut eos putem diuinare potuisse: ut ueritatem per seipsos inuenirent. quod fieri ego non posse confiteor sed hoc ab his exigo: quod ratiõe ipsa præstare potuerunt. Facerent enim prudentius si & intelligerẽt esse aliquam uerã & falsis impugnatis aperte ꝓnunciarent eam: quæ uera esset: ab hominibus non teneri Sed mouet eos fortasse illud q si qua uera esset religio exerceret se ac iudicaret nec pateretur esse aliud quicq̃. uidere. n. nullo modo poterant quare aut quo & quẽadmodũ religio uera opprimeretur quod est diuini sacramenti & cælestis arcani. Id uero nisi doceatur aliquis scire nullo pacto potest. Summa rei hæc est. Imperiti & insipientes falsas religiones pro ueris habent quia neq; ueram sciũt neq; falsam intelligũt. Prudẽtiores uero quia ueram nesciunt aut i his quas falsas esse itelligũt perseuerant ut aliquid tenere uideantur aut omnino nihil colunt ne incidant in errorem cum idipsum maximi sit erroris uitam pecudum sub figura hominis imitari. Falsum uero intelligere est quidem sapientiæ sed humanæ ultra hunc gradum procedi ab homine non poterit. Itaq;

multi philosophorum religiones (ut docui) sustulerunt: uerũ autem scire diuiæ est sapientiæ. Homo autem per seipsum peruenire ad hanc sapiẽtiã nõ põt: nisi doceatur a deo Philosophi quod summũ fuit humanæ sapientiæ assecuti sunt: ut itelligerent: quid non sit: illud assequi nequiuerũt: ut dicerẽt quid sit. Nota Ciceronis uox ẽ: Vtinam tã facile uera inuenire possem q̃ falsa conuincere. Q d' quia uires humanæ cõditõis excedit: ei9 officii facultas nobis est attributa: quibus tradidit deus sciam ueritatis: cui explicandæ quattuor posteriores libri seruient. Nunc interim falsa ut cœpimus: detegamus. Cicero

Quod nil maiestatis & reuerentiæ habeant idola: Cap. iiii.

Vid igitur maiestatis possunt habere simulachra: quæ fuerũt in homunculi potestate uel ut aliud fierent: uel ut oĩno non fierent: idcirco apud Horatium Priapus ita loquitur. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. Horati9 auctor

Cũ faber icertus scãnũ faceret ne priapũ. Maluit esse deũ: deus ide ego furũ: auiũq̃ Maxima formido. Quid nõ sit tãto hoc custode securus? Fures enim tam stulti sunt: ut Priapi tentiginem timeant: cum aues ipsæ quas terrore falcis aut inguinis abigi existimant simulacris fabrefactis: idest hoĩum plane simi ibus isideant: nidificent: inquinẽt. Sed Flaccus ut satyrici carminis scriptor derisit hoĩum uanitatem. Verũ hi qui faciunt: seriam se facere rem opinant. Deniq̃ poeta maximus: hõ in cæteris prudens: in hoc solo non poetice: sed aniliter desipiuit: cum in illis emendatissimis libris ẽt fieri hoc iubet Et custos furum atq̃ auium cum falce saligna.

Hellespõtiaci seruet tutela Priapi. Adorant ergo mortalia aut a mortalibus facta: fragi. n. cremari possunt ac perire. Nã & tectis uetustate labentibus sæpe cominui solent: & consumpta incendio dilabuntur in cinerem: & plærũq̃ (nisi sua illis magnitudo subuenerit: aut custodia diligens sepserit) in prædam furibus cedunt. Quæ igitur insania est ea timere: p quibus aut ruinæ: aut ignes: aut furta timeant? quæ uanitas aliquã ab his spectare tutellam: quæ tueri semetipsa non possunt? quæ puersitas ad eorum presidia decurrere: quæ ipsa cum uiolantur: multa sunt: nisi a colentibus uindicentur? Vbi ergo ueritas est: ubi nulla uis adhiberi potest religioni: ubi nihil quod uiolari possit apparet: ubi sacrilegium fieri non potest? Quicquid autem oculis manibusq̃ subiectum est: id uero quia fragile est: ab omni ratione immortalitatis est alienum. Frustra igit' homines auro: ebore gemmis deos excolunt & exornant: quasi uero ex his rebus ullã possint capere uoluptatem. Quis usus est preciosorũ munerum nihil sentientibus? An ille qui mortuus? Pari. n. ratione defunctorum corpora odoribus ac preciosis uestibus illita & conuoluta humi condunt qua deos honorant qui neq̃ cũ fierent sentiebãt: neq̃ cũ coluntur sciunt. Nec. n. sensum consecratione sumpserunt. Non placebant Persio: q aurea uasa templis infetantur superuacuum putanti esse inter religiones: q non sanctitatis sed auaritiæ sit instrumentum. Illa enim satius est deo: quem recte colas inferre p munere. Persius

Compositum ius: fasq̃ animi: sanctosq̃ recessus: Polycléis

Mentis: & icoctum generoso pectus honesto. Egregie sapienterq̃ sensit. Verũ illud ridiculum subdidit. Hoc eẽ aurũ in tẽplis. q sint ueneri donatæ a uirgine puppæ: quas illa omittere fortasse contempsit. Nõ uidebat. n. simulacra ipsa & effigies deorũ Polycleti & Euphranoris & Phidiæ manu ex auro atq̃ ebore pfectas nihil aliud esse q̃ grandes pupas non a uirginibus quarũ lusibus uenia dari põt sed a barbaris hoĩbus cõsecratas Merito igit' ẽt senum stultitiã Seneca deridet. Non inqt bis pueri sumus (ut uulgo dicitur) sed semp. uerũ hoc interest q maiora nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis & Euphranor Phidia Seneca auctor

grandibus pupis:& ungučta & thura & odores inferũt. His opimas & pingues hostias imolant:qbus ẽ qdẽ os:sed carent officio dentiũ. His peplos & indumẽta praeciosa: quibus usus uelaminis nullus ẽ. His aurũ & argentũ cõsecrãt. quæ tã non hñt:qui accipiũt:q̃ qui illa donarũt. Nec imerito Dionysius Siciliæ tyrãnus post uictoriã Græcia

Dionysius

potitus deos tales cõtẽpsit:spoliauit illusit. Siquidẽ sacrilegia sua iocularibus ẽt dictis ꝓsequebatur. Nã cũ Ioui Olympio aureũ amictũ detraxisset:laneũ iussit imponi dicens æstate eẽ graue aureũ hyeme frigidũ:laneũ uero utiq̃ tpi aptũ. Idẽ aureã barbã detrahens Aesculapio incõgruens & iniquũ eẽ ait:Cũ Apollo pr̃ eius imberbis esset adhuc ac lenis:priorem filiũ q̃ prẽm barbatũ uideri. Itẽ pateras & exuuias:& pua quædã sigilla: quæ simulacrorũ portentis manibus tenebantur. detrahebat & accipe se illa:nõ auferre dicebat. Perq̃.n.stultũ esse & ingratũ:nolle accipe ab his ultro porrigẽtibus a qbus bona sibi hoies præcarent. Nec.n.fecit ipune:quia res & uictor fuit. Quin.n.secuta ẽ eũ solita fœlicitas. Vixit.n.usq̃ ad senectutẽ. regnũq̃ p manus filio tradidit. In eo igit̃ qa hoies sacrilegia non poterant:oportuit deos ipsos sui uidices esse:At si humilis quid tale cõmiserit:huic præsto sunt flagella:ignes:aculei cruces:& quicquid excogitare iratis & & furentibus licet:Sed cum puniunt deprehensos in sacrilegio ipsi de deorũ suorum potestate diffidunt. Cur.n.illis potissimũ nõ relinquant ulciscendi sui locum: si eos posse aliquis arbitrant̃? Quin ẽt putant illorũ numine accidisse:ut prædones rerũ sacrarum dephensi tenerent̃:& sæuiunt nõ tã ira q̃ metu:ne si deorũ iniuriam non uindicauerint: ipsos expectãt pœnæ icredibili.s.uanitate:qui nocituros sibi deos putẽt ob aliena scelera:qui ipsis a quibus uiolati spoliatiq̃ sunt:p seipsos nihil nocere poterunt. At.n.sæpe ipsi quoq̃ in sacrilegos uindicauerunt;põt id uel casu accidisse ꝙ aliqñ non semper. Sed tñ paulopost (qñ id acciderit) ostendam:Sed quæro cur illi tot & tanta sacrilegia in Dionysio non uindicauerunt? qui non furti.sed palã deos ludibrio hũit. Cur hũc tã potentẽ sacrilegũ a templis:a cerimoniis:ab imaginibus suis nõ arcuerũt? Cur ẽt sacris rebus ablatis:ꝓspere nauigauit? qđ loco ipso testatus ẽ (ut solebat) Videtis ne inqt comitibus suis naufragiũ timentibus:q̃ ꝓspa sacrilegis nauigatio ab ipsis imortalibus tribuatur? Sed

Plato auctor

hic fortasse a Platone didicerat deos nihil esse. Quid Caius Verres:quẽ Tullius accusator eius eidẽ Dionysio & Phalaridi & tyrannis oibus cõparat:nõne oẽm Siciliã cõpilauit:sublatis deorũ simulacris:ornamentisq̃ phanorũ? Ociosum ẽ psequi singula unũ libet cõmemorare:in quo accusator oibus eloquentiæ uiribus:oi deniq̃ conatu uocis & corpis deplorauit. De Cerere Catinensi uel Aetnensi:quarũ alterius tanta fuit religio ut adire templi eius secreta penetralia uiris nefas esset. Alterius antiqtas tãta ut oẽs historiæ loquantur ipsã deã fruges in Aetnæ solo primũ reppisse:filiãq̃ eius uirginẽ ex eodem loco raptã. Deniq̃ gracchanis tpibus turbata republica:& seditoibus & ostentis cum reptũ esset in carminibus Sibyllinis:antiqssimã Cererẽ debere placari:legati sũt Aetnã missi. Hæc igit̃ Cereres uel religiosissima:quã uider̃ maribus ne adorãdi qdẽ gr̃a licebat uel antiqssima:quã.s.senatus populusq̃ Ro.sacrificiis donisq̃ placauerat ex arcanis & uetustis penetralibus a.C. Verre immissis latronibus seruis:ipune sublata est. Idẽ uero cũ affirmaret se a Siculis (ut cãm ꝓuinciæ suscipet) oratũ his uerbis usus est:sese iã ne deos quidem in suis urbibus (ad quos cõfugerẽt) habere ꝙ eorũ simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimus sustulisset:quasi uero si uerres ex urbibus delubrisq̃ sustulerat:de cælo quoq̃ sustulerat. Vnde apparet istos deos nihil hr̃e in se amplius q̃ materiam de qua sũt fabricati:nec imerito:A te.M. Tulli:hoc ẽ ad te ipsũ m hoiem. Siculi confugerunt:quoniam triennio sunt expti deos illos nihil ualere. Esset.n.stultissi-

C. uerres
T. auctor
Ceres

mi:si ad eos ob defendendas iniurias hoium cõfugissent:q.C.Verri nec ꝑ se ipsis irati esse poterãt. At.n. Verres ob hæc facinora damnatus est. Nõ ergo dii uindicauerunt: sed Ciceronis industria qua uel defensores eiꝰ oppssit:uel gratiæ restitit. Quid ꝙ apud ipsum Verrem non fuit ulla dãnatio sed uocatoꝰ:ut quẽadmodũ Dionysio deorum spolia gestandi:dii imortales bonã dederant nauigatõem:sic ẽt Verri bonam quietẽ tribuisse uideantur:in qua sacrilegiis suis tranquille frui posset. Nã frementibꝰ postea ciuilibus bellis sub obtentu diuinationis ab oĩ periculo & metu remotꝰ:aliorum graues casus & mirabiles exitus audiebat:& qui cecidisse solus oibꝰ stantibꝰ uidebatur: is uero uniuersis cadentibus solus stetit:donec illum & opibus sacrilegio partis & uita satiatũ ac senectute confectũ ꝓscriptio triumuiralis auferret:eadem scilicet quæ Tulliũ uiolatæ deorũ maiestatis ultorẽ. Quin ẽt fœlix in eo ipso fuit:ꝙ ante suã mortem crudelissimũ exitũ sui accusatoris audiuit. Diis uidelicet ꝓuidentibꝰ:ut sacrilegus ac prædo ille religionum suarũ non ante moraretᷣ:q̃ solatium de ultione cœpisset.

Quod solus oium creator uerus deꝰ est:solusq; colendꝰ:nec elementa nec corpora cælestia aliqd diuinitatis hñt:in quo & stoici desipiunt:qui stellas deos putant quæ nõ sua uoluntate mouentᷣ sed dei:& qua ratione eas sic fieri uoluit. Ca.v.

q Vanto igitur rectius est omissis isensibilibꝰ & uanis.oculos eo tendere:ubi sedes:ubi habitatio est dei ueri:qui terrã stabili firmitate suspendit: qui cælũ distinxit astris fulgentibꝰ:qui solem rebꝰ humanis clarissimũ ac singulare lumen in argumentũ suæ ac unicæ maiestatis accendit: Terris aũt maria circunfudit: flumina sempiterno lapsu fluere præcepit.

Iussit & extendi cãpos:subsidere ualles. Fronte regi siluas lapidosos surgere mõtes.

Quæ utiq; oia non Iuppiter fecit.q ante annos mille septingentos natus est: sed idem.

Ille opifex rerum mundi melioris origo. Qui uocatur deus:cuius principium quoniam non potest compræhendi:ne quæri debet quidem. Satis est hoi ad plenam perfectamq; prudentiam. si deũ esse intelligat:cuius intelligentiæ uis & summa hæc ẽ:ut suscipiat & honorificet cõem parentem generis humani:& rerũ mirabilium fabricatorẽ. Vnde quidam hebetis obtusiq; cordis elementa quæ & facta sunt & carent sensu: tanq̃ deos adorant:qui cum dei opa mirantur:cælum cum luminibus uariis: terram cũ campis & montibus:maria cum fluminibꝰ:& stagnis & fontibꝰ.earum rerum admiratiõe obstupefacti:& ipsius artificis obliti:quem uidere non poterant:eius opa uenerari & colere cœperunt:nec unq̃ intelligere quiuerunt:q̃to maior q̃toq; mirabilior sit:q illa fecit ex nihilo:quæ cũ uideant diuinis legibus obsequentia:cõmodis atq; usus hoium perpetua necessitate famulari. Tamen illa deos existimant esse ingrati aduersus beneficia diuina:qui deo pr̃i indulgentissimo sua sibi opa prætulerũt Sed qd mirum:si aut barbari aut impiti hoies errãt:cũ & philosophi stoicæ disciplinæ in eadẽ sunt opinione: ut oia cælestia quæ mouentur in deorũ numero hñda esse cẽseant: Siqdẽ Lucillius stoicus apud Cic.sic loqtur.Hanc igitᷣ in stellis cõstãtiã:hanc tantũ i tã uariis cursibꝰ in oĩ æternitate conuenientiã tpum non possum intelligere sine mente:rõne:cõsilio.quæ cum in sideribus esse uideamus:non possumꝰ ea ipsa in deorum numero ponere. Item paulo supiꝰ Restat inquit ut motꝰ astrorum sit uoluntarius:quæ q uideat:non indocte solum:uerũ ẽt impie faciat:si deos esse neget. Nos uero & qdẽ cõstãter negamus.& ac uos o philosophi non solum indoctos & impios:uerũ ẽt cæcos & ineptos delirosq; ꝓbamus: qui ignorantiam imperitorum uanitate uicistis. Illi enim solem & lunam:uos etiam sidera deos putatis. Tradite igitur nobis stellarum misteria:ut aras & templa singulis eriga-

Lucillius auctor

Reprobatio phōr

mus ut sciamus quo quãq; ritu: quo die colamus: quibus noibus. quibus precibus aduocemus: nisi forte nullo discrimine tã innumerales: tam minutos deos aceruatim colere debemus. Quid q̃ argumentum illud: quo colligunt uniuersa cælestia: deos esse in contrarium ualet? Nã si deos esse iccirco opinant̃: quia certos & rationabiles cursus habent errant. Ex hoc. n. apparet deos non esse: q̃ exorbitare illis a præstitutis itinerib⁹ nõ licet. Cæterũ si dii essent: huc atq; illuc passim sine ulla necessitate ferrentur: sicut aĩantes in terra: quarum (quia liberæ sunt uoluntates) huc atq; illuc uagantur ut libet: & quo quanq; mens duxerit: eo fertur. Non est igitur astrorum motus uolũtarius sed necessarius: quia præstitutis legibus officiiq; deseruiunt. Sed cum disputaret de cursibus siderum: quos ex ipsa rerum actpum congruentia intelligebat non esse fortuitos existimauit uoluntarios esse: tanq̃ nõ possent tam disposite: tã ordinate moueri: nisi sensus illis inesset officii sui sciens. O q̃ difficilis est ignorãtibus ueritas: & q̃ facilis scientibus. Si motus iquit astrorũ fortuiti nõ sunt: nihil aliud restat nisi ut uoluntarii sint Immo uero ut non esse fortuitos manifestũ est: ita nec uoluntarios. Quõ igitur in conficiendis itineribus constantiam suam seruant? Nimirum deus uniuersi artifex sic illa disposuit: sic illa machinatus est: ut p spacia cæli diuina & admirabili ratione decurrerent: ad efficiendas succedentium sibi tpum uarietates. An archimedes siculus concauo ære similitudinem mundi ac figuram potuit machinari: in quo ita solem ac lunam composuit: ut inæquales motus & cælestibus similes conuersionibus singulisq; quasi diebus efficerẽt: & non modo decessus solis & accessus uel incrementa diminutionesq; lunæ: uerum ẽt stellarũ: uel errantium uel uagarũ: dispares cursus orbis ille dum uertitur exhiberet? Deus ergo illa uera non potuit machinari & efficere: que potuit solertia hominis imutatione simulare? Vtrum ne igitur Stoicus si astrorũ figuras in illo ære pictas effictasq; uidisset suo illa consilio moueri diceret: ac non potius artificis igenio: Inest ergo sideribus ratio ad peragendos meat⁹ suos apta: sed dei est illa rõ: q & fecit & regit oĩa. Nõ ipõrũ siderũ quæ mouent̃: nã si solẽ stare uoluisset: ppetu⁹ dies utiq; esset. Itẽ si mot⁹ astra non haberent: quis dubitet sempiternã noctẽ fuisse futuram? Sed ut diei ac noctis uices essent moueri ea uoluit: & tã uarie moueri: ut nõ mõ lucis ac tenebrarũ mutuæ uicissitudines fierent: qb⁹ laboris & quietis alterna spacia cõstarẽt: sed ẽt frigoris & caloris & diuersorum tpum uis ac potestas: uel generandis uel maturandis frugib⁹ conueniret. Quam sollertiam diuinæ potestatis in machinandis itinerib⁹ astrorum (q̃a philosophi non uidebant) aĩalia esse sidera putauerunt: tanq̃ pedib⁹ & sponte non diuina ratione ꝓcederent. Cur autem excogitauerit illa de⁹: quis non intelligit? Scilicet ne solis lumine decedente: nimium cæca nox tetris atq; horrentib⁹ tenebris ingrauesceret: noceretq; uiuentibus. Itaq; & cælũ simul mira uarietate distinxit: & tenebras ipsas multis minutisq; luminib⁹ temperauit. Quanto igitur Naso sapienti⁹: q̃ illi qui sapiæ studere se putant qui sentit a deo lumina illa ut horrorem tenebrarũ depellerẽt instituta? Is eũ librũ quo phœnomena breuiter cõprehendit. his trib⁹ uersib⁹ terminauit.

Archimedes

Naso auctor

Tot numero taliq; de⁹ simulachra figura Imposuit cælo: pq; atras sparsa tenebras
Clara pruinose iussit dare lumina nocti.

Quod si fieri non põt: ut stellæ dii sint: ergo nec sol quidem nec luna dii esse possunt: qm̃ luminib⁹ astrorum non ratione differunt: sed magnitudine. Quod si hi dii non sunt ergo nec cælum quidem in quo illa omnia continentur.

Quod nec terra: nec aqua nec pars aliqua mundi nec tot⁹ ipse de⁹ est animat⁹ sicut stoici mentiuntur qui quod astruunt pariter & euertunt. Ca. vi.

Imili mō si terra quā calcamus: quā subigimus: & colimus ad uictū: deus nō
s est: ne cāpi qdē ac mōtes dii erunt. Sed hi nō sunt: ergo nō tellus qdē uniuer-
sa deus uideri pōt. Itē si aqua quæ seruit animantibus ad usum bibendi aut la
uandi: deus nō est: ne fontes qdē ex qbus aqua ꝑfluit. Si fontes nō sunt: ne flumina q-
dem: quæ de fontibus colligunt᷑. Si flumina quoq; dii nō sunt: ergo & mare: qđ ex flu-
minibus constat: sed haberi non pōt. Quod si neq; cælū: neq; terra: neq; mare: quæ mū
di partes sunt: dii esse non possunt: ergo ne mundus qdem totus deus est. quē idem ipsi
stoici & aiantem & sapientē esse contendunt. Et ꝑpterea deū in quo tā icōstātes fuerūt
ut nihil dictū sit ab his: quod nō ab iisdē fuerit euersum. Sic. n. argumentant᷑: fieri non
posse ut sensu careat: quod sensibilia ex se generat. Mundus aūt generat hoiem: qui est
sensu præditus: ergo & ipum sensibilem esse. Itē sine sensu esse nō posse: cuius pars hēat
sensum. Igitur quia hō sensibilis est: ēt mundo cuius pars hō est: inesse sensum. Præpo-
sitiones qdem ueræ sunt: & sensibile esse: qđ sensu præditum gignat: & hrē sensum: cu
ius pars sensu aucta sit. Sed assumptōes falsæ: quibus argumenta cōcludunt: quia neq;
mundus generat hoiem: neq; mundi hō pars est. nā hoiem a principio idem deus fecit.
ꝙ & mundū: & nō est mundi pars hō: sicut corpis mēbrū. Pōt. n. mundus esse sine hoie:
sicut & urbs & domus. Atqui ut domus unius hois habitaculū est: & urbs uniꝰ populi
sic & mundus domiciliū totius generis humani: Et aliud est quod incolitur: aliud quod
colit. Sed illi dum student id quod falso suscæperant confirmare: & sensibilē esse mūdū
& deū: argumentorū suorū cōsequētia non uiderūt. Nā si mūdi pars est hō: & sensibilis
est mūdus: qa hō sentit. Ergo qa mortalis est hō: mortalis sit & mūdus necesse ē: nec tā
tū mortalis: sed ēt oibus morbis & passioniqus subiectus: & ecōtrario: si deus est mun-
dus: & partes eius utiq; immortales sūt: ergo & homo deꝰ est: quia pars est (ut dicitis)
mundi. si hō: ergo iumenta & pecudes: & cætera genera bestiarū & auium & pisciū: qm̄
illa eodem modo sentiunt: & mundi partes sunt. At hoc tolerabile est. Nam & hæc co-
lunt ægyptii. Sed res eo peruenit: ut & ranæ & culices & formicæ dii esse uideantur:
qa & ipsis inest sensus: & ex pte mūdi sūt. Ita semp argumenta ex falso petita: ineptos &
absurdos exitus habent. Quid q; iidē ipsi aiunt deorū & hoium cā mundū esse constru
ctum quasi cōem domum? Ergo nec mundus deus est: nec animans: si constructus est
animans. n. non construit᷑ sed nascit᷑. Et si est ædificatus: & sic utiq; tanq̄ domus. tanq̄
nauis. Est ergo aliquis artifex mundi deus: & seorsum erit mundus qui factus est seor-
sum ille qui fecit. Iam illud quidem repugnans & absurdum: q; cum cælestes ignes: cæ
teraq; mundi elementa deos esse affirmant. Item ipsum deum mundū dicunt. Quo pōt
ex deorum multorum aceruo unus deus confici. si astra dii sunt: mundus ergo non de-
us sed domicilium deorum est. Si uero deus mundus est: ergo oia illa quæ sunt in eo: dii
non sunt: sed dei membra quæ utiq; solius dei nomen accipere non possunt. Nec. n. re
cte quis dixerit membra hois unius multos hoies esse: sed tamen non est similis com-
paratio aialis & mundi. Animal enim quia sensu præditū est: & mēbra eius hn̄t sensum
nec nisi a corpore diuulsa putrescunt. Cuius igit᷑ rei similitudinem gerit mundus? Ni-
mirū ipsi docent: cū factū esse non diffitētur: ut esset diis & hoibus quasi cois domus.
Si ergo est cōstructus ut domus: nec ipse deus ē: nec elemēta quæ sunt partes eius. qa
neq; domus habere dominium sui pōt: neq; illa de quibus domus cōstat. Non tm̄ igitur
ueritate: sed ēt uerbis suis reuincuntur. Sicut. n. domus in usū habitandi facta per se ni
hil sentit dominoq; subiecta est: qui eam fecit aut incolit: ita mundus p̄se nihil sentiens
factori deo subiacet: qui eum in usum sui fecit:

Q d' dupliciter peccãt insipiẽtes:& ꝙ auaritia sub obtẽtu religiõis colit' prævalẽte rõe:traditõe maiorũ:& q fuerit maiores:quorũ auctoritas ꝑiudicat ueritati. Ca.vii.

Vplici ergo ratiõe peccatur ab insipientibus. Primũ ꝙ elementa id est dei opa
d deo præferunt. Deinde ꝙ elementorum ipsorum figuras humana specie comprehensus colunt. Nam solis lunæq; simulacra humanũ in modum formant Item ignis & terræ & maris quæ illi Vulcanum: Vestam: Neptunum uocant: nec elementis ipsis in aperto litant. Tanta homines imaginum cupiditas tenet: ut iam uiliora dicantur illa quæ uera sunt: auro scilicet: gemmis & ebore delectantur. Horum pulchritudo ac nitor præstringit oculos: nec ullam religionem putant ubicunq; illa non fulserint. Itaq; sub obtentu deorum auaritia & cupiditas colitur. Credunt.n. deos amare qcquid ipsi concupiscunt: quicquid est quod pp furta: & latrocinia. & homicidia quotidie sæuiunt: propter quod bella per totum orbem populos urbesq; subuertunt. Cõsecrãt ergo diis manubias & rapinas suas: quos certe necesse est imbecilles esse ac summæ uirtutis expertes: si subiecti sunt cupiditatibus: cur enim cælestes eos putemus si desiderãt aliquid de terra? Vel beatos: si aliqua re indigent? Vel incorruptos: si uoluptati habent ea: in quibus appetendis cupiditas hominum non immerito damnatur? ueniunt igitur ad deos: non tam religionis gratia: quæ nulla potest esse in rebus male partis & corruptibilibus: q̃ ut aurum oculis hauriant. nitorem leuigati marmoris aut eboris aspiciant: ut insignes lapillis & coloribus uestes: uel distincta gemmis fulgentibus pocula insatiabili contemplatione contrectent. Et quanto fuerint ornatiora templa & pulchriora simulacra: tanto plus maiestatis habere credantur: adeo religio eorum nihil aliud est q̃ quod cupiditas humana miratur. Hæ sunt religiones quas sibi a maioribus suis traditas pertinacissime tueri ac defendere perseuerant: nec considerant quales sint: sed ex hoc probatas atq; ueras esse confidunt: quod eas ueteres tradiderunt: tantaq; est auctoritas uetustatis: ut inquirere in ea scelus esse dicitur. Itaq; creditur ei passim tanquam cognitæ ueritati. Deniq; apud Ciceronem sic dicit Cotta Lucillo. Habes Balbe quid Cotta quid pontifex sentiat: fac nunc ego intelligam: quid tu sentias: a te enim philosophiæ rationem religionis accipere debeo. Maioribus autem nostris etiam nulla ratione reddita rationis est credere. Si credis? cur ergo rationem requiris quæ põt efficere ne credas. Si rationem requiris & quærendã putas: ergo nõ credis. Iõ.n. quæris ut eã sequaris cũ inueneris: docet te ecce ratio nõ esse ueras religiões deorum quid facies? Maiores ne potius an rationem sequeris? Quæ quidẽ tibi nõ ab alio insinuata: sed a te ipso inuenta & electa est cum omnes religiones radicitus eruisti. Si rationẽ mauis discedere te necesse est ab institutis & auctoritate maiorũ: quoniã id solum rectũ est: quod ratio præscribit. Si aũt pietas maiores sequi suadet fateri igit' & stultos illos fuisse: qui excogitatis cõtra rõnem religionibus seruiũt: & te ineptum qui id colas: quod falsũ esse conuinceris. Sed tñ quoniam nobis tantope maiorum nomen opponit': uideamus tñ qui fuerint maiores illi: a quorum auctoritate discedi nefas ducitur. Romulus urbem conditurꝰ pastores (inter quos adoleuerat) conuocauit. Cunq; his numerus condendæ urbi parũ idoneus uideretur: constituit asilium. Eo passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quinq; sine ullo conditionis discrimine. Ita conflauit ex his oĩbus populũ: legitq; in senatum eos: qui ætate ãnibant: & patres appellauit: quorũ consilio gereret oĩa de quo senatu. Propertius elegiarũ scriptor hæc loquit'.

Cicero auctor Cotta Lucillus

Romulꝰ

Propertius auctor

Buccina cogebat priscos ad uerba quirites Centũ: illi in prato sæpe senatus erat.
Curia prætexto nunc quæ nitet alta senatu; Pellitos habuit rustica corda p̃res.

Hi sunt patres: quorũ decretis eruditi ac prudẽtes uiri deuotissime seruiebãt. Idq; uerũ ac innumerabile oĩs posteritas iudicet: q, centũ pelliti senes senatũ esse uoluerũt. quos tñ (ut ĩ prĩo libro dictũ ẽ) Põpilius illexit: ut ẽt crederent uera sacra: quæ ipse tradebat. Est uero q illorum auctoritas tanti habeatur a posteris: quos nemo cum uiuerent: neq; summus neq; infimus affinitate dignos iudicauit.

Quod ratione potius innitendum est: & quæ miracula scripta sunt ad confirmationem erroris multorum. Cap. viii.

q

Vare oportet in ea re maxie: in qua uitæ rõ uersat': sibi quẽq; considere: suoq; iudicio ac ꝑpriis sensibus niti ad inuestigãdã & ꝑpẽdẽdã ueritatẽ: q̃ credentẽ alienis erroribus decipi: tanq̃ ipsum rationis expertem. Dedit oibus deus pro uirili portione sapiam: ut & in audita inuestigare possent & audita ꝑpendere. Nec quia nos illi temporibus antecesserunt: sapientia quoq; ant cesserunt: quæ si oibus æqualiter datur: occupari ab antecedentibus nõ põt. Illi babilis est tanq̃ lux & claritas solis: qa ut sol oculorum: sic sapientia lumen est cordis humani: Quare cũ sapere: id est u eritatẽ quærere omnibus sit inatum: sapiam sibi adimunt. q sine ullo iudicio inuenta maiorum ꝓbãt: & ab aliis (pecudũ more) ducũtur. Sed hoc fallit: q maiorũ noie posito non putãt fieri posse: ut aut ipsi plus sapiant: quia minores uocantur: aut illi desipuerint: quia maiores noiantur. Quid ergo impedit: quin ab ipsisis sumamus exemplum? ut q̃o illi qui falsa inuenerant: posteris tradiderunt: sic nos qui uerum inuenimus: posterius meliora tradamus. Supest ingẽs q̃stio: cuius disputatio nõ ab igenio sed a sciẽtia uenit: quæ pluribus explicãda erit: ne qd dubiũ oĩo relinquat'. Nã fortasse aliquis ad illa cõfugiat q̃ a multis & nõ dubiis tradũt' auctorib⁹: eos ipsos quos docuim⁹ deos nõ eẽ: maiestatẽ suã ꝑsæpe oñdisse & ꝓdigiis & somnis: & auguriis: & oraculis. Et sãe multa enumerari possunt digna miracula. In primis illud qd̃ Actius Nauius summus augur: cũ Tarquinum Priscũ cõmoneret: ut nihil noui facere incipet: nisi prius esset iauguratus: eiq; rex artis eius eleuãs fidẽ diceret: ut cõsultis auibus renunciaret sibi utrũ ne fieri posset i d q ipse aĩo cõcepisset: affirmaretq; Nauius posse. Cape igit' hanc inqt cotẽ. eaq; nouacula desi iceat ille incontanter accæpit ac secuit. Deinde illud quod Castor & Pollux bello latino apud lacũ Iuturnæ uisi sũt equorũ sudorẽ abluẽtes: cũ ædes eorũ (quæ iũcta fonti erat sua spõte patuisset. Idẽ bello Macedõico eqs albis insidẽtes. P. Vatieno Romam nocte ueniẽti: se obtulisse dicũtur: nũciantes eo die regẽ Persen uictũ atq; captũ: quod paucis post diebus litteræ Pauli uerũ fuisse docuerũt. Illud ẽt mirabile: q simulacrũ Fortunæ muliebre nõ semel locutũ esse traditur. Itẽ iunonis Monetæ cũ captis ueiis ex militib⁹ ad eã trãsferendã missus unus iocabundus ac ludens iteri ogaret: ntrũ ne Romã migrare uellet? rñdit uelle. Claudia quoq; ꝓponit' in exẽplo miraculi. Nã cũ ex libris Sibyllynis Iudæa mater eẽt accita: & in uado Tyberini fluminis nauis (ĩ qua uehebat') hæsisset: nec ullo mõ aut ulla ui cõmoueretur: Claudiã ferũt q̃ ferũt ipudica esset habita: ob nimios corporis cultus deam submissis genibus orasse: ut si se castã iudicaeet suum cingulũ sequeretur: Ita naui quæ ab oĩ iuuentute nõ ualuit cõmoueri: ab una muliere esse cõmota. Illud æque mirum: q lue sæuiẽte Aesculapius Epidauro accitus: urbẽ Romã diuturna pestilentia liberasse ꝑhibet'. Sacrilegi quoq; numerari possunt: quorũ ꝑ̃senti bus pœnis iniuriã suã dii uindicasse credunt'. Appius Claudius censor: cum aduersus responsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset: luminibus orbatus ẽ: & Potitiorũ gens quæ ꝑdidit: intra unius anni tempus extincta ẽ. Itẽ censor Fului⁹ cũ ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas sustulisset: qbus ædem Fortunæ equestris

Actius Nauius Tarquin⁹ prisc⁹

Castor & Pollux Perses P. Vi

Iuno Veii Claudia

Aesculapius A. Claudius Fuluius

sapia

Erratum (quã Romæ fecerat) tegeret: mente captus est: & amissis duobus filiis ĩ illyrico militãtibus: summo aĩ mœrore cõsumptus ẽ. Præfectus ẽt. M. Antonii Turullius cum apud Choos euerso Aesculapii luco classem fecisset. eodẽ postea loco a militibus Cæsaris est iterfectus. His exẽplis adiungit Pyrrhus: q sublata ex thesauro Proserpinæ Locrensis pecunia: naufragiũ fecit: ac uicinis deæ littoribus illisus ẽ: ut nihil præter eã pecuniã in colume reperiretur. Ceres quoq; Milesia multũ sibi apud hoĩes ueneratõis adiecit. nã cũ ab Alexãdro capta ciuitas eẽt: ac milites ad eã spoliãdã irrupissẽt: oĩum oculos repẽte obiectus fulgoribus extinxit: Repperiuntur ẽt somnia: quæ uim deorum uideantur ostendere Tyberio nãq; Attinio homini plebeio p quietẽ obuersatus esse Iuppiter dicit & præcepisse ut consulibus & senatui nunciaret ludis circensibus pximis præsultorẽ sibi displicuisse: q Antonius Maximus qdã uerberatũ seruũ sub furca medio circo ad suppliciũ duxerat: ideoq; ludos instaurari oportere. Q d' cũ ille neglexisset: eodẽ die filium pdidisse: ipse ãt graui morbo ẽ correpť. Et cũ rursus eãdẽ imagiuẽ cerneret: qren tem satis ne pœnarũ p neglecto impio pepẽdisset: lectica delatus ad cõsules: & oĩ re in senatu exposita recepisse corpis firmitatẽ: suisq; pedib9 domũ rediisse. Illud quoq; somnium non minoris fuit admirationis: quo Cæsar Augustus dr̃ esse seruatus: Nã cũ bello ciuili Bruciano ĩplicitus graui morbo abstinere a prælio statuisset: medico eius Artorio Mieruæ species obseruata ẽ: monẽs ne pp corporis ĩbecillitatẽ castris se cõtieret Cæsar. Itaq; in aciẽ lectica platus est. Eodẽq; die a Bruto castra capta sũt. Multa præterea exẽpla similia possunt pferri: sed uereor ne si fuero in ppositione rerũ contrariarũ diutius ĩmoratus: aut oblitus esse ppositi uidear: aut crimen loquacitatis incurrã.

Turulli9 — Pyrrhus — Ceres — Alexãder — Tyberi9 — A.M. — Cęsar A.

Quod p iuidiã diaboli ĩtrauit mors: & pullularunt radices errorũ. Et q deus ipse natura est: qui materiam primordialem & omnia fecit ex nihilo. Ca. ix.

Xponã igiť oĩum istorũ rõnem: quo facilius res difficiles q obscuræ ĩtelligãť & has oẽs simulati numinis præstigias reuelabo: qbus ĩducti hoĩes a ueritatis uia lõgius recesserũt. sed repetã longe altius: ut siqs ad legẽdũ exps ueri & ignarus accesserit: instituať atq; ĩtelligat q tandẽ sit caput horũ & cã malorũ: & lumĩe accepto suos ac totius generis humani pspiciat errores. Sicut mater sine exẽplo genuit auctorem suũ sic ineffabiliter pater genuisse credẽtibus ẽ cohæternũ. De matre nat9 ẽ q añ iã fuit de patre qui aliqñ non defuit. Hoc fides credat intelligentia non requirat. Ne aut nõ inuentum putet incredibile aut repertũ nõ credat singulare. Cũ eẽt deus ad excogitandũ prudentissimus ad faciendũ solertissimus anteq̃ ordireť hoc opus mundi qm̃ pleni & consumati boni fons in ipso erat sicut ẽ semp ut ab eo bono tanq̃ riuus oriretur longeq; pflueret pduxit similem sui spiritũ q esset uirtutibus dei patris prædit9 Q ũo aũt id uoluerit in quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterum in quo ĩdoles diuinæ stirpis non pmansit: Itaq; suapte inuidia tanq̃ ueneno infectus ẽ & ex bono ad malũ trãscendit suoq; arbitrio qd' a deo illi liberũ datũ fuerat cõtrariũ sibi nomẽ adsciuit. Vnde apparet cũctorũ malorũ fontẽ eẽ liuore. Inuidit. n. illi ãtecessori suo q deo patri pseuerãdo tũ pbatus tũ ẽt carus ẽ. Hunc ergo ex bono p se malum effectum græci διαβολον appellãt nos criminatorem uocamus q crimina in quæ ipse illi sit ad deũ deferat. Exorsus igiť deus fabricã mũdi iliũ primũ & maximũ filiũ p̃fecit opi uniuerso. eoq; simul & consiliatore usus est & artifice inexcogitandis ornãdis pficiendisq; rebus quoniã is & prudẽtia & ratione & potestate pfectus ẽ de quo nũc pcius q alio loco & uirtus & nomen eius & ratio enarranda nobis erit. Nemo quærat ex quibus ista materiis tam magna tam mirifica opa deus fecerit. Oĩa. n. fecit ex nihil. Nec audiendi

sunt poetæ:q aiūt chaos in principio fuisse:id est cōfusionē rerū atq; elemētorū. Postea uero deū dirimisse oēm illā cōgeriē:singulisq; rebus ex cōfuso aceruo separatis in ordinēq; descriptis:instruxisse mūdū pariter & ornasse. qbus facile ē respondere potestatē dei nō intelligentibus:quē credūt nihil efficere posse nisi ex materia subiacente ac præparata:in quo errore ēt philosophi fuerūt. Nā Cicero de natura deorū disputans sic ait: primū igit̃ nō est ꝓbabile eā materiā rerū:unde orta sunt oia:eē diuina ꝓuidentia effectam. Sed habere & habuisse uim:& naturā suā. Vt igitur faber cū qd ædificaturus ē: non ipse facit materiam:sed ea utitur quæ sit parata:fictorq; item cæra: sic isti ꝓuidentiæ diuinæ materiā p̄sto eē oportuit:nō quā ipse faceret:sed quā haberet paratā. Quod si non est a deo materia facta:ne terra qdem:& aqua:& aer:& ignes a deo factus est. O quā multa sunt uitia in his decē uersibus. Primū q; is q ī aliis disputatōibus & libris fere omnibus ꝓuidentiæ fuerit assertor:& q acerimus argumentis ipugnauerit eos:qui ꝓuidentiam nō esse dixerunt idem nunc quasi proditor aliquis aut transfuga prouidentiam conatus est tollere:in quo si contradicere uelis:nec cogitatione opus est:nec labore:sua illi dicta recitanda sunt. Nec.n.ab ullo poterit Cicero q̄ a Cicerone uehementi⁹ refutari. Sed concedamus hoc more & instituto acadæmicorū:ut liceat hominibus ual de liberis dicere ac sentire quæ uelint:sñias ipsi⁹ consideremus. Non est inquit probabile materiam rerum a deo factam. Quibus hoc argumentis doces? Nihil.n.dixisti quare hoc non sit ꝓbabile:Itaq; mihi econtrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temere uidetur cogitandi plus esse aliquid in deo:quem profecto ad imbecillitatem hominis redigis:cui nihil aliud q̄ opificium concedis:Quomodo igitur ab homine diuina illa uis differunt:si (ut homo) sic etiam deus ope indigeat alienæ? Indiget autem si nihil moliri potest:nisi ab altero illi materia ministretur. Quod si fit imperfectæ utiq; uirtutis est:& erit iam potentior iudicandus materiæ institutor. Quo igitur noīe appellabit̃ qui potentia deum uicit? Siquidem maius est propria facere:q̄ aliena disponere. Si autē fieri non pōt:ut sit potentius deo quicq̄:quem necesse est perfectæ esse uirtutis:potestatis:rationis. Idem igitur materiæ fictor est.qui & rerum ex materia cōstantium (Neq; enim deo non faciente & inuito) esse aliquid:aut potuit aut debuit. Sed probabile est inquit materiam rerum & habere & habuisse naturam suam & uim:quam uim potuit habere nullo dante? quam naturam nullo generante? si habuit uim ab aliquo eam sumpsit. A quo autem sumere nisi a deo potuit? si habuit naturam u:quæ utique a nascendo dicitur:nata est:a quo autem nisi a deo potuit procreari? Natura.n.qua dicitis orta esse omnia:si consilium non habet:efficere nihil potest. Si autem generandi aut faciendi potens est:habet ergo consilium:& propterea deus sit necesse est. Nec alio nomie appellari potest ea uis:in qua est & prouidentia excogitandi:& sollertia potestasq; faciendi. Melius igitur Seneca oium stoicorum acutissimus:qui uidit nil aliud esse naturam q̄ deum. Ergo inquit deum non laudabimus:cui naturalis est uirtus:nec enim illam didicit ex ullo:immo laudabimus:quanuis enim naturalis illa ei sit:sibi illam dedit: quoniam deus ipa natura est. Igitur ortum rerum tribuis naturæ ac detrahis deo? Cur in eodem luto hæsitans:uersuram soluis. A quo enim fieri negas:ab eodem plane fieri mutato nomine confiteris:sequitur ineptissima compatio:ut faber inqt cum quis ædificaturus est:non ipe facit materiam:sed utitur ea:quæ sit para:fictorq; item cæra. Sic isti prouidētiæ diuinæ materiam esse præsto oportuit:non quam ipse faceret:sed quam haberet paratam:immo uero non oportuit. Erit.n.deus minoris potestatis:si ex parato facit:quod est hominis:Faber enim sine ligno nihil ædificat:quia lignum ipsum facere non potest.

Cicero auctor

Seneca

Non posse aũt ĩbecillitatis est humanæ: deus uero facit sibi ipse materiã q̃a põt. Posse .n. dei est: nã si nõ põt: deus nõ est. Hõ facit ex eo quod est: quia p mortalitatẽ ĩbecillis est: p imbecillitatem definitæ ac modicæ ptãtis. Deus aũt facit ex eo quod non est: quia p æternitatem fortis ẽ: p fortitudinem ptãtis ĩmensæ: quæ fine ac mõ caret: sicut uita factoris. Quid ergo mirum si facturus mũdũ deus: prius materie de qua faceret: præpauit ex eo quod non erat: q̃a nefas esset deum aliunde aliq̃d mutuari: cũ in ipso uel ex ipso sint oĩa. Nam si est aliquid ante illum factum: & q̃cquid non ab illo factum est: ptãtem dei & nomẽ amittet. At .n. materia nunq̃ facta ẽ: sicut deus q̃ ex materia fecit mundum: Duo igit̃ cõstituunt̃ æterna: & q̃dẽ ĩter se cõtraria: qd̃ fieri sine discordia & pnicie non põt. Collidãt .n. necesse ẽ ea: quorũ uis & rõ diuersa est: sic utraq; æterna eẽ nõ potuerũt si repugnant: q̃a supare alterũ necesse ẽ. Ergo fieri non põt q̃n æterni natura sit simplex ut inde oĩa uelut ex fonte descenderint. Itaq; aut deus ex materia ortus est: aut materia ex deo: q̃d horum sit uerius: facile est ĩtelligi. Ex his .n. duobus alterũ sensibile est: alterũ caret sensu. Potestas faciendi aliq̃d non potest esse: nisi in eo qd̃ sentit: quod sapit qd̃ cogitat: qd̃ mouetur. Nec incipi aut fieri: aut cõsumari q̃cq̃ põt: nisi fuerit rõne puisum. Et queadmodũ fiat: anteq̃ est: aut queadmodũ cõstet postq̃ fuerit effectũ. Deniq; is facit aliquid: q̃ habet uoluntatẽ ad faciendũ: & manus ad id qd̃ uoluit ĩplendũ. Quod ãt ĩsensibile est: iners & turpidũ semp iacet: nihil ĩde oriri põt: ubi nullus est motus uoluntarius: nã si oẽ aĩal rõne constat: certe nasci ex eo non põt: qd̃ rõne præditũ non est: nec aliunde recipi põt id: qd̃ ibi aliunde petit̃ non est. Nec tñ commoueat aliquẽ: q, aĩalia quædã de terra nasci uident̃: Hæc .n. nõ terra p se gignit: sed spiritus dei: sine quo nihil gignitur. Non ergo deus ex materia: q̃a sensu præditũ ex insensibili: sapiens ex bruto impatibile de patibili: ex pers corpis de corporali: nunq̃ põt oriri: sed materia potius ex deo est. Quicq̃d .n. est solido & contractabili corpore: accepit externã uim: quod accepit uim dissolubile est: qd̃ dissoluit̃ ĩteribit: qd̃ ĩterit: ortũ sit necesse ẽ: qd̃ ortũ est hũit fontem unde oriret̃: idest factorẽ aliquẽ sentientẽ puidũ: pitũq; faciendi. Is est profecto nec ullus ali⁹ q̃ deus. Qui q̃m sensu: rõne: prudentia potestate: uirtute præditus est & animantia & inanimata creare & efficere põt: quia tenet quomodo: quidq; sit faciendum. Materia uero semper fuisse non potest: quia mutationem non caperet: si fuisset. Quod enim semper fuit: semper esse non desinit: & unde abfuit principium: ab esse hic ẽt finẽ necesse est. Quin ẽt facilius est ut id qd̃ habuit initium: fine careat: q̃ ut habeat finem: qd̃ initio caruit. Materia ergo si facta non est: nec fieri ex ea quicq̃ potest. Si fieri ex ea non potest: nec materia quidem erit. Materia enim est ex qua fit aliquid. Omne autem ex quo fit: quia recepit opificis manum destruitur: & aliud esse incipit. Ergo quoniam finem habuit materia: tum cum factus est ex ea mundus: & initium quoq; habuit Nam quod destruitur: ædificatum est: quod soluitur: alligatum: quod finitur: incæptum est. Si ergo ex commutatione ac fine materia colligitur habuisse principium: a quo alio fieri nisi a deo potuit? Solus igitur deus est qui factus nõ est: & iccirco destruere alia potest: ipse destrui non potest: permanebit semper in eo quod fuit: quia non est aliunde generatus nec ortus: nec natiuitas eius ex aliqua alia re pendet: quæ illum mutata dissoluat. Ex seipso est: ut in primo diximus libro. Et ideo talis est: qualem se esse uoluit: impossibilis: imutabilis: incorruptus: beatus: æternus Iam uero illa conclusio qua sententiam terminauit Tullius multo absurdior: q, si materia inquit a deo non est facta nec terra quidem: & aqua: & aer: & igni a deo factus est. Quod calidæ periculum præteruolauit. Sic enim superius illud assumpsit: tanquã probatione non indigeret: cum id

Tulli⁹ auctor

multo esset incertius q̃ illud: pp qđ assumptũ ẽ. Si nõ est inqt a deo facta materia: nec mundus a deo factus ẽ. Ex falso maluit colligere quod falsum est: q̃ ex uero qđ uerũ. Et cũ debeãt incerta de certis ꝓbari: hic ꝓbatõem sũpsit ex ĩcerto: ad euertẽdũ qđ erat certũ. Nã diuina ꝓuidentia effectum esse mundũ: ut taceam de termaximo Trimegisto: q hoc prædicat: taceã de carminibus Sibyllarũ: quæ idẽ nũciant. Taceã de prophetis: qui opus mũdi ac opificiũ dei uno spiritu ac pari uoce testantur. Etiam inter philosophos pene uniuersos cõuenit. Idẽ ẽt pythagoricis: stoicis: ꝑipatetici: q sunt principales oĩum disciplinæ. Deniq; a primis illis septẽ sapiẽtibus: uti a Socrate usq; ad Platonem ꝓ cõfesso & ĩdubitato hĩtum est: donec unus multis post sæculis extitit delirus Epicurus: qui auderet negare id qđ est euidentissimũ: studio scilicet inueniendi noua ut nomĩe suo cõstitueret disciplinã: Et quia nihil noui potuit reppire: ut tñ dissentire a cæteris uideretur: uetera uoluit uertere: in quo illum circunlatrantes philosophi oẽs coarguerũt. Certius est igitur mundũ ꝓuidentia instructũ: q̃ materiã ꝓuidentia conglobatã. Quare nõ oportuit putare iccirco mundũ non esse diuina ꝓuidentia factũ: quia materia ei⁹ diuina prouidentia facta nõ sit: sed qa mundus diuina ꝓuidentia sit effectus & materiã esse factam diuinitus Credibilius est.n. materiã potius a deo factam: qa deus oĩa põt: q̃ mundum a deo non esse factum: quia sine mente: ratione cõsilio nihil fieri põt. Verum hæc nõ Ciceronis ẽ culpa: sed sectæ. Cũ.n. suscæpisset disputatõem: qua deorũ naturã tolleret: de qua philosophi garriebãt: oẽm diuinitatẽ ignorantia ueri putauit esse tollẽdã. Itaq; deos potuit tollere: qa non erãt. Cum aũt ꝓuidentiam diuinã quæ est in uno deo conaretur euertere. quia contra ueritatẽ niti cœperat: deficientibus argumentis: in hanc soueã necessario decidit: unde se extricare nõ posset. Hic ergo illum teneo hærentem teneo defixum quo Lucillius (q cõtra disserebat) obmutuit. Hic est ergo cardo rerũ: hic uertunt̃ oĩa. Explicet se Cotta si põt: ex hac uoragine ꝓferat argumenta: quibus doceat semp fuisse materiam: quam nulla ꝓuidentia effecerit. Ostendat qũo quicq̃ põderosum & graue aut esse potuerit sine auctore: aut ĩmutari ualuerit ac deiierit esse qđ semp fuit: ut inciperet esse quod nunq̃ fuit. Quæ si docuerit tũ demũ assentiat: ne mũdũ qdẽ diuina ꝓuidentia cõstitutũ: & tñ sic assentiat: ut aliis illũ laqueis teneã. Eodem .n. quo nollet reuoluetur: ut dicat & materiã: de qua mundus est: & mundũ qui de materia est: natura extitisse: cũ ergo ipsam naturã deũ esse cõtendã. Nec.n. põt facere mirabilia: idest maxima rõne constantiã: nisi qui habet mẽtẽ: prouidentiam: potestatẽ. Ita fiet ut deus fecerit oĩa: nec quicq̃ esse possit oĩo: qđ nõ originem a deo traxerit. At idem quotiens Epicureus est & nõ uult a deo factum esse mundũ: quærere solet quibus manibus: quibus machinis: quibus uectibus: qua molitione hoc tm̃ opus fecerit. Videret fortasse: si eo tempore potuisset esse: quo deus fecit. Sed ne perspiceret homo dei opera noluit eum inducere in hunc mundum: nisi perfectis oĩbus: sed ne induci quidem poterat. Quomodo.n. subsisteret: cum fabricaretur de sup cælum: terra subtus fundaretur cum fortasse humida uel nimiis rigoribus corporata concrescerent: uel igneis calorib⁹ incocta & solidata durescerent. Aut qũo uiueret sole nondũ instituto: nec frugibus nec aĩalibus natis? Itaq; necesse fuit hoĩem postremo fieri: cum iam mundo cæterisq; rebus manus summa esset ĩposita. Deniq; sanctæ litteræ docet hoĩem fuisse ultimum dei op⁹ & sic inductum fuisse in hunc mundum: quasi in domum iam paratam & instructam. Illius.n. causa facta sunt omnia. Idem ẽt poetæ fatentur. Ouidius perfecto iam mundo & uniuersis animalibus figuratis hoc addidit.

Sanctius his aĩal mentisq; capacius altæ Deerat adhuc: & qđ dñari in cætera posset

Lucillius Cotta cõfirmatio qui ponebat materiam inefectam

Qua rõe deus ultimo homĩnẽ creauit

Ouidius auctor

Natus homo est adeo Nefas extimandum est ea scrutari: quæ deus uoluit esse cælata. Verum ille non audiendi aut discendi studio requirebat: sed fallendi: qa cõfidebat nemi nem id posse dicere. Quasi uero ex hoc putandum sit non esse hic diuinitus facta: quia quomodo facta sint: non põt ꝓuideri. An tu si educatus in domo fabrefacta & ornata nullam unq̃ fabricã uidisses: domum illam putasses non ab hoie esse ædificatam: quia qũo ædificetur. Ignorares. Idem profecto de domo quæreres: qđ nunc de mundo requi ris: quibus manibus: quibus ferramentis homo tanta esset opa molitus: maxime si saxa ingentia: imensa cæmenta: uastas colũnas: opus totum sublime & excelsum uideres: nõ ne hæc tibi humanarũ uirium modũ uiderentur excedere: qa illa non tam uiribus: q̃ rõe atq; artificio facta esse nescires. q, si homo in quo nihil pfectum est tamen plus efficit rõne: q̃ uires eius exiquæ patiãtur: quid est cur incredibile tibi esse uideatur: cũ mũdus dicituur factus a deo: i quo(qa pfectus ẽ) nec sapia põt hr̃e terminũ: nec fortitudo men surã: Opa ipsius uident̃ oculis: qũo aũt ille fecerit: ne mẽte q̃dẽ uident̃: qa (ut Hermes ait) mortales imorali temporale ꝑpetuo: corruptibile icorrupto ꝓpinquare nõ põt. i. ꝓ prius accedere: & itelligẽtia subseq: & iõ terrenũ adhuc aial rerũ cælestiũ pfectõem nõ capit: qa corpe quasi custodia septũ tenet̃: quominus soluto ac libero sensu cernat oĩa. Sciat igit̃ q̃ inepte faciat: q res ienarrabiles quærit. Hoc ẽ. n. modũ cõditõis sue trãsgre di: nec itelligere quousq; hoi liceat accedere. Deniq; cũ apperiret hoi ueritatẽ deus: ea so la scire nos uoluit: quæ interfuit hoiem scire ad uitã cõsequendã. Quæ uero ad curiosã & profanam cupiditatẽ ptinebãt: reticuit: ut arcana essent. Quid ergo quæris: quæ nec potes scire: Nec si scias: beatior fias: Perfecta est in hoie sapientia: si & deũ esse unum: & ab ipso essa facta uniuersa cognoscat.

Hermes auctor

Qđ deus quattuor elemata distixit: & quattuor qualitates & quatuor tpa: & q, ex calore & humore sit uita: & quare hoies igne: cætera aialia aqua magis utant̃. Ca. x.

Nunc quoniam refutauimus eos: qui de mũdo & factore eius deo aliter sentiũt q̃ ueritas habet: ad diuinam mundi fabricam reuertamur: de qua in arcanis sã ctæ religionis litteris traditur: Fecit igitur deus primum omnium cælum & in sublime suspendit: q, esset sedes ipsius dei conditoris: Deinde terram fundauit ac cælo subdidia: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam uoluit humo re circumflui & contineri: suum uero habitaculum distinxit claris luminibus: & imple uit sole scilicet lunæq; orbe fulgenti: & astrorum micantium splendentibus signis ad ornauit: tenebras autem quod est his contrarium: constituit in terra. Nihil enim per se continet luminis: nisi accipiat a cælo in quo posuit lucem perennem: & superos & uitam perpetuam. Et contra in terra tenebras & inferos & mortem. Tanto enim hæc ab illis superiorbus distant: quantum mala a bonis: & uitia a uirtutibus. Ipsius quoq; terræ bi nas partes contrarias inter se diuersasq; constituit: scilicet orientem occidentemq;: ex quib⁹ oriens deo similis censetur. quia ipse luminis fons & illustrator est rerum: & q, ori ri nos faciat ad uitam sempiernam. Occidens aũt conturbatæ illi prauæq; menti ascribi tur: q, lumen abscondat: q, tenebras semp inducat. Et q, hoies faciat occidere: atq; in terire peccatis. Nam sicut lux orientis est: in lucem aũt uitæ ratio uersatur: sic occiden tis tenebræ sunt. In tenebris aũt mors & interitus continetur. Deinde alteras ptes eadẽ ratione dimensus est: meredĩẽ ac septentrionem: quæ partes illis duabus societate iun guntur. Ea enim quæ est solis calore flagrantior: proxima est: & cohæret orienti. At il la quæ figoribus & perpetuo gelu torpet: eiusdem est cuius extremus occasus. Nam si cu t contarii sunt lumini tenebræ: ita frigus calori. Vt igitur calor lumini est proximus

Erratum primum erratũ secũdum.

sic meridies orienti. Vt frigus tenebris: ita plaga septentrionis occasui. Quibus singulis partibus suũ tps attribuit. Ver scilicet orienti: æstatem meridionali plagæ: occidenti autũnus: septentrioni hybernus. In his quoqꝫ duabus partibus: medio lani & septemtrionali figura uitæ & mortis continetur: qa uita in calore est: mors in frigore. Sicut aũt calor ex igne ẽ: ita frigus ex aqua. Secundũ harũ partiũ dimensionẽ diẽ quoqꝫ fecit ac noctem: quæ spatia & orbes tp̃um ꝑpetuos ac uolubiles quos uocamus annos: alterna ꝑ uices successione conficiant. Dies quẽ primus oriens subministrat dei sit necesse ẽ ut oĩa quæcunqꝫ meliora sunt. Nox aũt quam occidens extremus induxit: eius scilicet quem dei esse æmulũ diximus. Quæ duo ẽt in hoc præsci⁹ futurorũ deus fecit: ut ex is & ueræ religionis: & falsarum sup̃stitionũ imago quædã ostẽderetur. Nã sicut sol q̃ oritur in die: licet sit unus: unde solem esse appellatũ Cicero uult uideri: q̄ obscuratis sideribus solus appareat: tamen qa uerũ ac p̃fectæ plenitudinis lumẽ ẽ: & calore potissimo & fulgore clarissimo illustrat oĩa: ita in deo licet sit unus: & maiestas & uirtus & claritudo p̃fecta est. Nox aũt quã prauo illi antithæo dicimus attributã: eius ipsius multas & uarias religiones ꝑ similitudinẽ demõstrat. Quanuis. n. stellæ innumerabiles micare ac radiare uideant̃: tamen quia non sunt plena ac solida lumina: nec caloris perferũt quicq̃. nec tenebras multitudine sua uincunt. Duo igitur illa principalia inueniuntur: q̃ diuersam & contrariam sibi habent potestatem calor & humor quæ mirabiliter deus ad sustentanda & gignenda oĩa excogitauit: Nam cum uirtus diei sit in calore & igni: nisi ardorem uim eius admixta humoris ac frigoris materia temperasse: nec nasci quicq̃: nec cohærere potuisset: quin statim conflagratione interiret. quicquid esse cœpisset: unde & philosophi quidam & poetæ discordi cõcordia mundũ constare dixerunt: sed rationem penitus non uiderunt. Heraclytus ex igne nata esse omnia dixit. Tales Millesi⁹ ex aqua. Vterqꝫ uidit aliquid: sed errauit tamen uterqꝫ. quod alterutrum si solum fuisset neqꝫ aqua nasci ex igne potuisset: neqꝫ rursus ignis ex aq̃. Sed est uerius simul ex utroqꝫ permixto cuncta generari. Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: qa sũt utraqꝫ inimica: & si cominus uenerint: alterutrum quod superauerit conficiat alterum necesse est: sed eorum substantiæ permisceri possunt. Sustãtia ignis calor est: aquæ humor.

Heraclytus

Tales Millesius

Recte igitur Ouidius:

Quippe ubi tempiem sumpsere humorqꝫ calorqꝫ
Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cũqꝫ sit ignis aquæ pugnax: uapor humidus oĩs
Res creat & discors concordia fœtibus apta est.

Alterũ. n. quasi masculinũ elemẽtũ est alterum quasi fœmininũ alterũ actiuũ alterum patibile. Iõqꝫ a ueteribus istitutũ ẽ ut sacramẽto ignis & aquæ nuptiarũ fœdera sãciãt̃ q̄ fœtus animantium calore & humore corporentur: atque animentur ad uitam. Cum enim constet omne animal ex anima m corpore materia corporis in humore est: animæ in calore. Quod ex auium fœtibus datur sciri quos crassi humoris plenos nisi opifex calor fouerit nec humor potest corporari nec corpus animari. Exulibus quoque ignis & aqua interdici solebat adhuc. n. uidebatur nefas q̃uis malos tamen homines supplicio capitis afficere. Interdicto igitur usu earum rerum quibus uita constat hominum: perinde habebatur ac si esset qui eam sententiam excæperat more mulctatus. Adeo ista duo elementa prima sunt habita ut nec ortum hominis nec sine his uitam crediderint posse constare. Horum alterum nobis communæ est cum cæteris animantibus alterũ soli homini datum. Hos enim quoniam cæleste atqꝫ immortale animal sumus igne uti

Ignis immortalis est. Aqua mortalis.

mur:q nobis i argumentũ imortalitatis datus est:qm̃ ignis e cælo est:cuius natura(qa mobilis est:& sursũ nititur) uitæ cõtinet rõnem. Cætera uero aialia qm̃ tota sunt mortalia:tantũmodo aqua utuntur:qđ est elementũ corporale atq; terrenũ. Cuius natura quia mobilis est ac deorsũ uergẽs:figurã mortis ostendit. Iõ pecudes neq; in cælũ suspiciũt:neq; religiões sentiũt:qm̃ ab his usus ignis alien⁹ est. Vnde aũt uel qũo deus hæc duo pricipalia ignẽ & aquã uel accẽderit:uel eliquauerit:solus scire põt qui fecit.

Quod creato mundo facta aialia pp hoies sunt: & tandem homo ip se. Et quid sit q; poetæ finxerunt Deuaalionem hoies reparasse:& q; Aristoteles falsum putauit mũdũ esse æternum:& quæ sunt tres partes. Ca.xi.

c Onsumato igit mundo:aialia uariis generis dissimilibus formis & magna & minora ut fieret impauit. Et facta sunt bina:ideſt diuersi sexus singula:ex quorũ fœtibus & aer:& terra & maria cõpleta sunt. Deditq; his oib⁹ generati de⁹ alimẽta de terra:ut usui homini eẽ possẽt. Alia nimirũ ad cibos:alia uero ad uestimẽtũ. Quæ aũt magnarũ sũt uiriũ:ut in excolenda terra iuuarent: unde dicta sunt iumenta. Ita rebus oibus mirabili descriptione cõpositis regnũ sibi æternũ parari cõstituit. Et innũerabiles aias pcreare:qbus imortalitatẽ daret. Tũ fecit ipe sibi simulacrũ sẽsibile atq; intelligens.i.ad imaginis suæ formã:qua nihil põt esse pfectius:hoiem figurauit ex limo terræ:unde hõ nuncupatus est:q; sit factus ex humo. Deniq; Plato humanã formã theoidem esse ait. Et Sibylla quæ dicit.

Erratum primum

εικωνεσ τανθρωποσ εμηλογον αρθονεχουσα.i.imago est hõ mea ratiõem rectã habens. De hac hominis fictione poetæ quoq; q̃uis corrupte:tamen non aliter tradiderunt. Nanq; hominem de luto a Promethæo factum esse dixerunt. Res eos non fefellit:sed nomen artificis Nullas enim litteras ueritatis attigerant:sed q̃ prophetarum uaticinio tradita in sacrario dei continebantur:ea de fabulis & obscura opinione collecta & deprauata:ut ueritas a uulgo solet uariis sermõibus dissipata corrumpi:nullo addente aliquid ad id quod audierant carminibus suis comprehenderunt. Et hoc quidem inepte:q; tam mirabile:tamq; diuinum opificium homini dederunt. Quid enim opus fuit hominem de luto fingi:cum posset eadem ratione generari:qua ipse Promætheus ex Iapeto natus est?qui si fuit homo:generare hominem potuit:facere non potuit. De diis aũt illũ non fuisse pœna eius in Caucaso mõte declarat. Sed neq; patrẽ ipsius Iapetum patruũq; Titana quisq̃ deos nuncupauit:qa regni sublimitas penes Saturnum solum fuerit per quam diuinos honores cum omnibus suis posteris cõsecutus est Multis argumentis hoc figmentum poetarũ coargui potest. Factum esse diluuium ad perdendam tollẽdamq; ex orbe terræ maliciam cõstat inter omnes. Idem enim & philosophi poetæ scriptoresq; rerum antiquarum loquuntur in eoq; maxime cum prophetarum sermone cõsentiunt. Si ergo cataclysmus a deo ideo factus est:ut malicia(quæ per nimiã multitudinẽ increuerat)perderetur:quomodo fictor hois Promætheus fuit:cui⁹ filium Deucalionem iidem ipsi ob iustitiam solum esse dicunt seruatũ?quomodo unus gradus & una progenies orbem terræ tam cæleriter potuit hoibus implere? Sed uidelicet hoc quoq; sic corruperunt ut illud supius cum ignorarent in quo tempore cataclismus sit factus in terra & quis ob iustitiam meruerit genere humano percũte saluari & quomodo aut cum qbus seruatus sit quæ oĩa pphenie litteræ docent. Apparet falsum esse quod de opificio Promæthei narrant. Verum qa poetas dixeram non oĩo mentiri solere sed figuris inuoluere & obscurare quæ dicant non dico esse mentitos sed primũ oĩum Promethæũ simulacrũ hois formasse de pingui & molli luto. Ab eoq; natam esse

Promætheus

primo artem: statuas & simulacra fingendi. Siqdem Iouis temporibus fuit: quibus primum tēpla cōstituit: & noui deorū cultus esse cœperunt: sic ueritas fucata mēdatio est & illud quod a deo factum ferebatur: hoi qui opus diuinum imitatus est: cœpit ascribi. Cæterum fictio ueri ac uiui hominis e limo dei est: quod Hermes quoq; tradit: qui non tantum hoiem ad imaginem dei factum esse dixit a deo sed etiam illud explanare temptauit q̄ subtili ratione singula quæq; in corpore hois membra formauerit cum eorum nihil sit quod non tantundem ad usus necessiatem q̄tum ad pulchritudininem ualeat: Id uero etiam stoici (cum de prouidentia disserunt) facere conantur. & secutus eos Cicero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tam copiosam & uberem stricti contingit quam ego nunc iccirco prętereo quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianum auditorem meum scripsi. Illud hoc loco præterire non possum q errantes philosophi quidam aiunt homines cæteraq; animalia sine ullo artifice orta esse de terra. unde illud Virgilianum est.

Hermes erratū secūdum.

Demetrianus

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

Et hi maxime fuerunt in ea sñia q̄ esse prouidentiam negant. Nam stoici aiantium fabricam diuinæ sollertiæ tribuunt Aristoteles aūt labore se ac molestia l iberauit dicens semp mūdum fuisse. Itaq; ut humanum genus & cætera quę in eo sunt initium non hr̄e sed fuisse semper ac semp fore. Sed cum uideamus singula quæq; aialia quæ añ non fuerant incipe esse & esse desinere necesse est totū genus aliqñ esse cœpisse & aliquando desiturum esse quia cœpit. Oia enim tribus temporibus cōtineri necesse est præterito p̄senti futuro. Præteriti est origo præsentis substantia futuri disolutio. Q uæ omnia i singulis hominibus apparent incipimus enim cum nascimur & sumus cum uiuimus & desinimus cum interimus.

ARIsto.

Clotho colū baiulat Lachesis trahit Atropos occat. Vnde etiam tres parchas esse uoluerunt unam quæ uitam hois ordiatur alteram quæ contexat tertiam quæ rumpat ac finiat. In toto autem genere hoium quia solum pæsens tempus apparet ex eo tamen & præteritum idest origo colligitur & futurum idest dissolutio. Nam quoniam est apparet aliquando cœpisse. Esse enim nulla res sine exordio potest & quia cœpit apparet quandoq; desitura. Nec enim potest id totum esse immortale quod ex mortalibus constat. Nam sicut ūuniuersi per singulos interimus fieri potest ut aliquo casu oēs simus uel sterilitate terrarum quæ accidere uel particulatim solet uel pestilentia ubiq; diffusa quæ singulas urbes atq; religiones plærūq; populatᷣ uel icēdio i orbem misso quale iā fuisse sub Phaetōte dicitur uel diluuio aquarum quale sub Deucalione traditur cum præter unum hominem genus omne delatum est. Q uod diluuium si casu accidit profecto potuit accidere ut & unus ille qui superfuit interiret. Si autem diuinæ prouidētiæ nutu (quod negari non potest) ad reparandos hoies reseruatus est apparet in dei potestate esse uel uitā uel interitum generis humani. Q uod si uult potest occidere in totum quia per partes occidit apparet aliquādo esse ortum & fragilitas initium sic declarat & terminum. Q uæ si uera sunt non potuit defendere Aristoteles quo minus habuerit & mundus ipse principium. Q uod si Aristoteli Plato & Epicurus extorquent & Platoni & Aristoteli qui semper fore mundum putauerunt licet sint eloquentes ingratis tamē idem Epicurus eripiet quia sequitur ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluribus. Nunc ad hominis originem recurramus.

Clotho Lachesis Atropos

Q uod non de terra uel sponte nata sunt aialia sed dispositione diuina cuius fecisset deus nos conscios si scire expediret. C.xii.

Iunt certis conuersionibus cæli: & astrorũ motibus maturitatem quandã exti
a tisse aialium serendorũ. Itaq; terrã nouam semen genitale retinentẽ: folliculos
Lucreti9 ex se quosdam in uterorũ similitudinem protulisse: de qbus Lucretius: Cresce
bant utiri terra radicibus apti. Eosq; cũ maturassent: natura cogente ruptos aialia tene
ra pfudisse. Deinde terrã ipsam humore quodam q esset lacti similis: exuberasse: eoq;
alimento animantes esse nutritos. Q uo aũt uim frigoris aut caloris ferre aut uitare po
tuerũt aut oio nasci cũ sol exureret frugus adstrigeret? Nõ erãt inqunt principio mun-
di hyems & æstas: sed ppetua tẽperies & uer æquabile. Cur ergo nihil horũ fieri ẽt nunc
uidemus? qa semel fieri necessariũ fuit: ut aialia nascerent̃. Postq̃ uero esse cœperũt: cõ-
cessa his facultate generãdi: & terra parere desiit: & tpis cõditio mutata est. O q̃ facile
ẽ mendacia redarguere. Primũ qa nihil põt eẽ i hoc mũdo: qd' nõ sic pmaneat: ut cœpit
Nec.n. sol & luna & astra tũc nõ erãt cũ eẽnt: meat9 nõ hẽbant: aut nõ diuina modera
tio quæ cursus eorũ temperat & gubernat. cũ ipsis simul cœperit. Deide q; si ita sit (ut
dicunt) puidentiã esse necesse est: & i idipsũ incidũt: qd' maxie fugiũt. Nondũ.n. natis
aialibus aliqs utiq; puidit ut nascerent̃: ne orbis terræ desertus atq; icultus horreret.
Vt aũt de terra sine officio parentũ nasci possent: necesse est magna rõe esse p uisum. De
inde ut humor ille cõcretus de terra in uarias imagines corporũ fingeret̃. Item ut e fol
liculis (qbus tegebantur) accæpta uidendi sentiẽdiq; rõne: tanq̃ ex aluo matrũ pfũde-
rent̃: mira inexplicabilisq; puisio ẽ. Sed putem9 id quoq; casu accedisse: illa terre quæ
sequunt̃ fortuita esse nõ possũt: ut terra continuo lacte manaret: ut aeris tempies esset
æqualis. Q uæ si cõstat iccirco esse facta: ut aialia recens edita uel hẽrent alimentum:
uel nõ haberẽt piculũ: necesse est ut aliqs diuia nescio qua rõe puiderit. Q uis ãt põt p
uidere nisi deus? Videamus tamen an idipsum qd' dictitãt fieri potuerit: ut hoies nasce
rent̃ e terra. si cõsideret aliqs q̃diu & qbus modis educet̃ infans: itelliget pfecto nõ po
tuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri. Fuit.n. necesse q̃ pluribus mẽ
sibus iacere piectos: donec cõfirmatis neruis mouere se: locũq; mutare possent qd uix
itra uni9 ãni spaciũ fieri põt. Iã uide utrũ ne ifans eodẽ mõ & eodẽ loco quo est effusus
iacere p multos mẽses ualuerit. An nõ hũore illo terræ qd' al ment gratia ministrabat
& sui corpis purgamẽtis i unũ mixtis obrutus corruptusq; moreret̃. Itaq; nullo mõ fie
ri põt qn ab aliquo fuerit educatus nisi forte aialia oia nõ tenera nata sũt sed ex creta qd
ut dicerent nunq̃ uenit in illis mentẽ. Ois ergo illa rõ ipossibilis & uana est si tamen rõ
dici põt qua id agit̃ ut nulla sit rõ. Q ui.n. dicit oia sua sponte esse nata nihilq; diuinæ p
uidentiæ tribuit hic pfecto rõnem nõ asserit sed euertit. Q uod si neq; quicq̃ sine rõne
neq; nasci põt: appet diuinã esse puidẽtiã cuius ẽ ppriũ qd' dr̃ rõ. Deus igit̃ rerũ oium
Cicero machinator fecit hoiem quod Cicero q̃uis exps cælestiũ litterarũ uidit tamen q libro
de legibus prio hoc idem tradidit qd' pphetæ cuius uerba subieci. Hoc aial puindum
sagax multiplex acutũ memor plenũ rõnis & cõsilii quem uocamus hoiem p̃clara qua
dam cõditõe generatũ esse a summo deo solũ. Est.n. ex tot aiantium generibus atq; na
turis particeps rõnis & cogitationis cum cætera sint oia exptia. Vides ne hoiem q̃uis
longe a ueritatis noticia remotum tñ quoniam imaginem sapientiæ tuebat̃ intellexisse
non nisi a deo hoiem potuisse generari? Sed tñ diuinis opus est testimoniis ne minus hu
mana sufficiant. Sibylla hoiem dei opus esse testat̃.

οσ μονοσ εστιθεοσ κτιστησ ακρατητοσ υπαφχωη
αυτοσ δε στηριξε τυποη μορφησ μεροπωντε
αυτοσ ελιξε φυσιη παντον γενεησ βιοτοιο. idest qui solus est deus creator iuict9

liber. Ipse nũc statuit figurã formæ hoium. Ipse miscuit naturã oium in generatõe uitæ Eadem tñ sanctæ litteræ cõtinent: Deus ergo ueri patris officio functus est. Ipse corp9 effinxit: ipse aiam qua spiramus: infudit. Illius est totum: quicquid sumus. Quomodo id fecerit: si nos oporteret scire: docuisset sicut docuit cætera: quæ cognitionem nobis & pristini erroris & ueri luminis attulerunt.

Quare duo sexus mũdi minoris id est hominis: & quid sit mors eius prima: quid secunda: & de priorũ parentum culpa & pœna. Ca. xiii.

C Vm ergo marẽ ad similitudinẽ suã primũ finxisset: tũ ẽt fœminã cõfigurauit ad ipsius hoies effigiẽ: ut duo iter se pmixti sexus: ppagare subolẽ possent: & oẽm terrã multitudine opplere. In ipsius aũt hoís fictione illarũ duarũ materiarũ: quas inter se diximus esse cõtrarias: ignis & aquæ cõclusit: pfecitq; rõnem. Ficto enim corpore spirauit ei aiam de uitali fonte spiritus sui: qui est pennis: ut ipsius mundi ex contrariis constantis elementis similitudinem gereret. Constat. n. ex aía & corpore. i. quasi e cælo & terra: qñ quidem aía qua uiuimus uelut e cælo oritur a deo: corpus e terra: cuius e limo diximus esse formatũ: Empedocles quẽ nescias utrũ ne iter poetas an interũ philosophos numeres: qa de rerũ natura uersibus scripsit: ut apud Romãos Lucreti9: & uarro quatuor elemẽta cõstituit. i. ignẽ: aerẽ: aquã & terrã: fortasse Trimegistrũ secutus: q nostra corpa ex his quattuor elemẽtis cõstituta eẽ dixit a deo. Habere nãq; in se aliqd ignis: aliqd aeris: aliqd aquæ: aliqd terræ: & neq; ignẽ esse: neq; aerẽ: neq; aquã: neq; terrã: quæ qdẽ falsa non sunt. Nã terræ rõ i carne ẽ: humoris in sanguie aeris in spiritu: ignis in calore uitali. Sed neq; sanguis a corpe secerni põt: sicut humor a terra: neq; calor uitalis a spiritu: sicut ignis ab aere: adeo rerũ oium duo sola repperiuntur elemẽta: quorũ ois rõ in nostri corpis fictõe cõclusa ẽ. Ex rebus igit' diuersis ac repugnãtibus hõ factus ẽ: sicut ipse mũdus: ex luce ac tenebris, ex uita & morte: quæ duo inter se pugnare in hoíe præcepit: ut si aía supauerit quæ ex deo orit': sit imortalis: & in ppetua luce uerset'. Si aũt corpus uicerit aíam: ditioniq; subiecerit: sit i tenebris sempiternis & i morte. Cuius nõ ea uis ẽ: ut iniustas aías extiguat oio: sed ut puniat in æternum Eã pœnã secundã mortẽ noiamus: quæ est & ipsa ppetua sicut & imortalitas. Primam sic diffinimus. Mors est corpis aíæ q; seductio: Secũdã uero sic. Mors est æterni doloris ppesio uel ita. Mors est aíarum p meritis ad æterna supplicia damnatio. Hæc mutas pecudes non attingit: quarũ aíæ nõ ex deo cõstãtes: sed ex cõi aere morte soluunt'. In hac igit' societate cæli atq; terræ: quorũ effigies in hoíe expræssa est: supiorẽ partẽ tenent ea quæ sunt dei. Anima scilicet quæ dominũ corporis hẽt. Inferiorem aũt ea: quæ sũt diaboli. Corpus utiq; qd' qa terrenũ est: aíæ debet esse subiectũ: sicut terra cælo. Est enim terra quasi uasculũ: quo tanq̃ domicilio temporali spiritus cælestis utatur utriusq; officia sunt: ut hoc quod est ex cælo: & deo impet: illud uero quod ex terra: & diabolo seruiat. Quod qdẽ non fugit hoíem neq̃ Salustium: qui ait: Sed omnis nostra uis in animo & corpore sita est: animi imperio: corporis seruitio magis utimur. Recte si ita uixisset ut locutus est. Seruiuit eni fœdissimis uoluptatibus: suamque ipse sententiam uitæ prauitate dissoluit. Quod si anima ignis est (ut ostendimus) in cælum debet eniti sicut ignis ne extinguatur: hoc est ad immortalitatem quæ in cælo est. Et sicut ardere ac uiuere non potest ignis: nisi aliqua pingui materia teneatur: in qua habeat alimentum: sic animæ materia & cibus est sola iustitia: qua tenetur ad uitam. Post hæc deus hominem qua exposui ratione generatum posuit in paradiso: idest in horto fœcũdissimo & amœnissimo: quem in partibus orientis omni genere ligni arborumq; conseruit: ut ex earum

Empedocles

Lucreti9 auctor

Varro auctor

uariis fructibus aleretur. Experſq; oium laborum deo patri ſumma deuotione ſeruiret Tum dedit ei certa mandata: quæ ſi obſeruaſſet: immortalis maneret: ſi tranſcendiſſet: morte afficeretur. Id autem præceptum fuit: ut ex arbore una (quæ fuit in medio paradiſi) non guſtaret: in qua poſuerat intelligentiam boni & mali. Tum criminator ille indi uidens operibus dei: omnes fallacias & calliditates ſuas ad decipiendum hoiem intendit: ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit: ut uetitum cibum ſumeret: & per eam ipſi quoq; homini perſuaſit: ut tranſcenderet dei legem. Peecæpta igitur ſcientia boni & mali: pudere eum nuditatis ſuæ cæpi abſconditque ſe a facie dei: quod antea non ſolebat. Tum deus ſententia in peccatores lata: eiecit hominem de paradiſo: ut uictum ſibi labore conquirerer: ipſumq; paradiſum igni circunualauit: ne homo poſſet accedere: donec ſummum iudicium faciat in terra: & iuſtos uiros cultores ſuos in eundem locum: morte ſublata.

Sicut ſacre litteræ docent: & Sibylla erythæa cum dicit:

οι δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν ἀέναόν τε

ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὖτοι

οἰκοῦντες παραδείσου ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον: ideſt: qui aūt deum honorant uerum ſempiternam uitãq; uitã hereditario iure poſſident ſæculi tp̄s ipſi habitantes ad paradiſum ſimiliter florentiſſimũ hortũ. Verũ qm̄ hæc extrema ſunt: tota in extrema operis hui⁹ parte tractabimus. Nunc ea quæ prima ſunt: explicemus. Mox itaq; ſecuta eſt hominem ſecundum dei ſentẽtiam: quod etiã Sibylla in carmine ſuo docet dicens.

ἀνθρωπον πέπλασται θεοῦ παλάμαις ἐν αὐτοῖς

ὃν καὶ πλάνησεν ὄφις δόλιος ἐπὶ μοῖραν ἀπελθεῖν

τοῦ θανάτου γνῶσιν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε κακοῦ τε: id eſt hoiem factũ dei maibus quem etiam ſeduxit ſerpens doloſe ad fatum aſcendere mortis: notionemq; accipere boni & mali uel ſic hominem plaſmatum dei ipſius palmis quem dolis fefellit ſerpens ut uim mortis incurreret & ſcientiã acciperet boni & mali. Sic facta hominis uita eſt tẽporalis. Sed tamẽ longa: quæ in mille annos propagaretur q̃ diuinis litteris proditũ & per oẽm ſcientiam publicarũ: cum Varro non ignoraret: argumentari nixus eſt: cur putarẽtur antiqui mille annos uictitaſſe. Ait. n. apud ægyptios ꝓ annis menſes haberi ut non ſolis p duodecim ſigna circuitus faciat annũ ſed lunæ: quæ orbẽ illũ ſigniferũ. xxx. dierum ſpatio luſtrat. quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad centeſimum perueniunt (quod fit ſæpiſſime) mille certe ac ducentis menſibus uiuũt. Et auctores idonei tradunt ad centum .xx. annos ꝑuenire ſolere. Sed quia ignorabat Varro cur aut qñ uita hoïs eſſet diminuta ipſe diminuit cum ſciret mille &. cccc. menſibus poſſe uiuere hoiem.

Varro

Noe

Quod nõ Liber pater fuit inuentor uini: ſed Noe poſt diluuiũ. Et quæ fuerit origo gentium: & qui primi habuerint ſciam aſtrorũ & ignorãtiam dei. Ca. xiiii.

d Eus autem poſtea cũ uideret orbem terræ malitia & ſceleribus oppletum: ſtatuit humanum genus diluuio ꝑdere ſed tamen ad multitudinem reparandam delegit unũ: quod corruptis oibus ſingulare iuſtitiæ ſupererat exemplũ. Hic cum ſexcentorum eſſet annorum: fabricauit arcam ſicut præcepat ei deus: in qua ipẽ cũ coniuge ac tribus filiis totidemq; nutribus reſeruatus eſt cum aqua uniuerſos montes altiſſimos operuiſſet. Deinde orbe ſiccato: execratus in iuſtitiam prioris ſæculi deus: ne rurſus longitudo uitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum: paulatim p ſingulas ꝓgenies diminuit hoïs ætatem. Atq; in centũ &. xx. annis metã collocauit: quam tranſgre-

di nõ liceret. Ille uero cum egressus esset ex arca (ut sanctæ litteræ docent) terram studiose coluit: atq; uineam sua manu seuit. Vnde arguuntur qui auctorem uini Liberum putant. Ille. n. non modo Liberum. sed etiam Saturnum atq; uranum multis antecessit ætatibus. qua ex uinea cum primum fructum cœpisset. lætus factus bibit usq; ab ebrietatem: iacuitq; nudus: Quod cum uidisset unus ex filiis: cui nomen fuit Cham: nõ texit patris nuditatem: sed egressus etiam fratribus indicauit: At illi sumpta pallio intrauerunt auersis uultibus. patremq; texerunt. Quæ cum facta recognouisset pater: abdicauit atq; expulit filium. At ille profugus in eius terre parte consedit: quæ nunc Arabia nominatur. Eaq; terra de nomine suo Canaam dicta est: & posteri eius Cananei. Hæc fuit prima gens: quæ deum ignorauit: quoniam princeps eius & conditor cultum dei a patre non accæpit maledictus ab eo. Itaq; ignorantiam diuinitatis minoribus suis reliquit: Ab hac gente proximi quiq; populi multitudine increscente: fluxerunt. Ipsius aũt patris posteri hebræi dicti: penes quos religio dei resedit: sed & ab his postea multiplicato in immensum numero: cum eos angustiæ locorũ suorũ capere non possent: tũ adolescentes uel missi a parentibus: uel sua sponte cum rerum penuria cogeret: profugi ad quærendas sibi nouas sedes huc atq; illuc hispersi omnes insulas & orbem totum impleruNt: & a stirpe sanctæ radicis auulsi: nouos sibi mores instituta pro arbitrio condiderũt Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerunt: cælestia suscipere atq; adorare cœperunt. Et quia neq; domiciliis regebantur propter aeris qualitatem ullis in ea regione nubibus subtexitur cælum: cursus siderum & defectus notauerunt: dum ea sæpe uenerantes curiosus atq; liberius intuerentur. Postea deinde portentificas animalium figuras quas colerent: cõmenti sunt quibusdam prodigiis inducti. Quorum mox auctores apperiemus. Cæteri aũt qui p terram dispersi fuerunt admirantes elementa mundi: cælum: solem: terram: mare sine ullis imaginibus ac templis uenerabantur: Et his sacrificia in aperto celebrabant: donec pcessu temporum potentissimis regibus templa & simulacra fecerunt: Eaq; uictimis & odoribus colere instituerunt: sic aberrãtes a noticia dei gentes esse cœperunt errant igitur qui deorũ cultus ab exordio rerũ fuisse contendunt: & priorem esse gentilitatem q̃ dei religionem: quã putant posterius inuentam: qa fontem atq; originem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

Erratum Liber Saturnus Vrannus Cham a quo cananei

De inquinatione angelorũ: & duobus generibus dæmonũ: q se psuaserunt ut deos coli: quos ẽt familiares philosophi habuerunt: ut Socrates. Ca. xv.

c Vm ergo numerus hoium cœpisset increscere: puidens deus ne fraudibus suis diabolus: cui ab initio terræ dederat potestatẽ: uel corrumpet uel dispgeret hoies quod in exordio fecerat: misit angelos ad tutelam cultumq; generis humani. Quibus præcepit tante oĩa ne terræ contagiõe maculati substãtiæ cælestis amitterent dignitatẽ: scilicet id eos facere prohibuit: quod sciebat esse facturos: ut ueniam sperare non possent. Itaq; illos cum hominibus commorantes: dominator ille terre fallacissimus: cõsuetudine ipsa paulatim ad uitia pellexit. Et mulierũ cõgressibus inquinauit: Tum in cælũ ob peccata quibus se imiserant: nõ recæpti ceciderunt in terrã sic eos diabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros. Qui aũt sunt ex his procreati: quia neq; angeli neq; homines fuerunt: sed mediam quandã naturã gerentes: non sunt ad inferos recæpti: sicut in cælum parentes eorũ. Ita duo genera dæmonum facta sunt: unum cæleste: alterũ terrenum. Hi sunt immundi spiritus malorum quæ gerunt auctores: quorum idem diabolus est princeps. Vnde Trimegistus illum dæmonarchen uocat. Dæmonas aũt grammatici dictos aiũt: quasi δαημονας. i. peritos ac rerum scios

Erratum primum Erratum secũdum Erratum tertium Erratum quartum

duo genera demonum describit

Hos autem putant deos esse: sciunt illi quidem futura multa: sed non oīa. q̄ppe quibus penitus consilium dei scire non liceat. Et iō solent responsa in ambiguos exitus tempe rare. Eos poetæ & sciunt esse demonas & loquuntur. Hesiodus ita tradit:

Hesiodus

τοι μεν δαιμονεσ εισ Διωσ μεγαλου διαφουλασ

εσθλοι επιχθονι οιφυ λακεσ θνιτων ανθρωπον. i. hi quidem dæmones sunt Iouis magni propter uoluptatem boni terrestris custodes mortalium hominum. Quod icirco dictum est: quoniam custodes eos humano generi deus miserat: sed ipsi cum sint perditores homium custodes tñ se uocari uolunt: ut ipsi colantur: & deus non colatur. Philosophi quoq; de his dixerunt. Nam plato ēt naturas eorum in symposio exprimere conatus est. Et Socrates esse circa se assiduum dæmona loquæbatur: q puero sibi adhe sisset: cuius arbitrio & nutu sua uita regeret. Magorum quoq; ars oīs ac potentia horū aspirationibus cōstat: a quibus inuocari uisus hoīum præstigiis obcæcantibus fallūt: ut non uideant ea quæ sunt: & uidere se putent illa. quæ non sunt: Hi ut dico spirit⁹ con taminati ac perditi per omnem terram uagantur: & solatium pditionis sue pdendis hoī bus operantur. Itaq; oia insidiis: fraudibus: erroribus complent. Adhærent. n. singulis hoibus: & omnes hostiatim domos occupant: ac sibi geniorum nomen assumunt: sic. n. latino sermone dæmonas interprætantur. Hos in suis penetralibus consecrāt. His quo tidie profundunt: & scientes dæmonas uenerantur: quasi terræstres deos & quasi depul sores malorum: quæ ipsi faciunt & irrogant. Qui (q̄m spūs tenues & incōphēsibiles) insinuant se corporibus hoium: & occulte in uisceribus operti: ualitudinē uitiant: mor bos citant: somniis aīos terrent: mentes furoribus quatiunt: ut homines his malis cogāt ad eorum auxilia decurrere.

Plato

Socrates

Quod hi prodesse putantur: cum nocere desinūt: nec possunt aliq̄d in eos qui in fide solidati sunt: sed sanctis subiecti eis tanq̄ seruis obediunt. Ca. xvi.

q Varum omnium fallaciarum ratio expertibus ueritatis obscura est. Prodesse . n. eos putant: cum nocere desinunt: qui nihil aliud possunt q̄ nocere. Dicat fortasse aliquis colendos esse ergo ne noceant: siqdem possunt nocere: Nocēt illi quidem: sed his a quibus timentur: quos manus dei potens & excelsa non protegit: q profani sunt a sacramento ueritatis. Iustos autem. i. cultores dei metuunt: cuius noīe adiurati de corporibus excedunt: quorum uerbis tanq̄ flagris uerberati non modo dæ monas se esse confitentur: sed etiam noīa sua edunt: illa quæ in templis adorantur. quod plerūq; coram cultoribus suis faciunt: non utiq; in opprobrium religionis: sed honoris sui: quia: nec deo p quem adiurantur: nec iustis quorum uoce torquentur: mentiri pos sunt. Itaq; maximis sæpe ululatibus editis: uerberari se & ardere & iam iamq; exire pro clamant. Tm̄ habet rei cognitio ac iustitia ptātis. Cui ergo nocere possūt: nisi his quos hn̄t in sua potestate? Deniq; affirmat eos hermes: q cognouerunt deum non tm̄ ab icur sibus dæmonū tutos esse: uerum ēt ne fato quidem teneri. μια inquit. φυλακη ευσε φεια. ευσεφουσ γαρ αντρωπου ουτε δαι μωνκακοσ ουτε ει παρ μεννκρατει. τεοσ γαρρυεται τονευσεφη ελπαντοσ κακου. γαρ ενκαι μονονεν ανθρωποισ εστιναγ ατον ευσεφεια: idest una inquit custodia pietas. Pium. n. hominem. nec dæ mon malus: nec fatum tenet. Nam deus liberat pium ab omni malo: quod unum & so lum in hominibus bonum est pietas. Quid sit autem ευσεφεια: id est pietas alio loco his uersibus testatur dicens: η γαρ ευσεφεια γνωσισ εστι του θεου : idest pietas enim notio est dei. Aesclepius auditor eius: eandem sententiam latius explicauit in illo sermone profecto: quem scripsit ad regem. Vterq; uero dæmonas esse affirmat inimi-

Hermes auctor

Affirmat esse demones & inferna

Aesclepi⁹ auctor

cos & uexatores hominum: quos ideo Trimegistus αγγελαυσ πονηρουσ: idest angelos malignos appellat: adeo non ignorauit ex cælestibus deprauatos terrenos esse cœpisse.

Quod hi astrologiã aruspicinã & oẽs artes reprobas inuenerunt & ꝑsuaserunt cultũ idolorum p miracula: & uarias fallaciarũ tendiculas. Ca.xvi.

Orũ inuenta sunt astrologia: & aruspicina & auguratio: & ipsa quæ dicuntur oracula: & necromãtia: & ars magica & quicquid præterea malorum exercent hoĩes uel palã uel occulte: quæ oĩa per se falsa sunt: ut Sibylla erythræa testatur: επει πλανηπον τασαλεεσ πινατζ ραφρονησ ανάρζσ ζρζυρων ικατονμον .i. quia error hæc oĩa sunt quæ stulti hoĩes seruãtur quotidie. Sed idem ipsi auctores pñtia sua faciunt .n. uera esse credantur. Ita hominum crudelitatem mentita diuinitate deludunt. q illis uerum apperire non expedit. Hi sunt qui imagines & simulacra fingere docuerunt: qui ut hominem mentes a cultu ueri dei auerterent: & fictos mortuorum regum multis & ornatos: exquisita pulchritudine statui consecrariq fecerunt: & illorum sibi nomina quasi personas aliquas induerunt: Sed eos magi & hi quos uero maleficos uulgus appellat: cum artes suas execrabiles exercent: ueris suis nominibus ciet illis cælestibus: quæ in litteris sanctis leguntur. Hi porro incæsti ac uagi spiritus: ut turbent omnia: & errores humanis pectoribus infundant: serunt ac miscent falsa cum ueris. Ipsi .n. cælestes multos finxerunt esse utrumq regem omnium Iouem eo q multi sunt spiritus angelorum in cælo: & unus parens ac dominus omnium deus. Sed ueritatem mentitis nominibus inuolutam ex oculis abstulerunt. Nam deus (ut principio docui) neq nomine (cum solus sit) eget: neq angeli cum sint immortales: dici se deos aut patiuntur: aut uolunt. quorum unum solumq officium est: seruire nutibus dei: nec omnino quicq̃ nisi iussu eius facere. Sic enim mundum regi a deo dicimus: ut a rectore prouinciam. Cuius apparitores nemo socios esse in regenda prouincia dixerit: q̃uis illorũ ministerio res geratur. Et hi tamen possunt aliquid præter iussa rectores: per ipsiꝰ ignorantiam: quæ est conditionis humanæ. Ille autem præses mundi & rector uniuersi: qui scit omnia: cuius diuinis oculis nihil septem est: solus habet rerum omnium cum filio suo potestatem: nec est in angelis quicq̃: nisi parendi necessitas. Itaq nullum sibi honorem tribui uolũt: quorum honor in deo est. Illi autem qui desierunt a dei ministerio: qa sunt ueritatis inimici & præuaricatores: dei nomen sibi & cultum deorum uendicare conantur: non quo illum honorem desiderent Quis enim honor perditis est? nec ut deo noceant: cui noceri non potest: sed ut hominibus quos nituntur a cultura & noticia ueræ maiestatis auertere: ne immortalitatem adipisci possint: quam ipsi sua nequitia perdiderunt. Offundunt itaq tenebris: & ueritatem caligine obducunt: ne dominum: ne patrem suum norint: & ut illiciant facile in templis se occulunt: & sacrificiis ipsis præsto adsunt. Eduntq sæpe prodigia: quibus obstupefacti homines fidem commodent simulachris diuinitatis ac numinis. Inde est q ab augure lapis nouacula incisus est: & q Iuno ueiis migrare se Romam uelle respondit: q Fortuna muliebris periculum denunciauit: q Claudiæ manum nauis secuta est: q in sacrilegos & Iuno nudata: & Locrenses Proserpina & Ceres Milesia uindicauit & Hercules de Appio & Iuppiter de Atinio & Minerua de Cæsare. Hinc q serpens urbem Romam pestilentia liberauit Epidauro arcessitus. Nam illuc dæmoniarches ipse in figura sua sine dissimulatione perductus est: siquidem legati ad eam rem missi draconem secum miræ magnitudinis attulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt: quorum præstigias profani a uerita-

Iuno Veiis Ceres Hercules Iuppiter Minerua

te intelligere non possunt. Ideoq; ab illis attribui putant: & impia: & auctoritas & opes & euetus prosperos rerũ. Deniq; ipsorũ nutu sæpe rempublicam periculis iminentibus liberatam. Quæ pericula & responsis denunciauerunt: & sacrificiis placati auerterunt. Sed omnia ista fallaciæ sunt. Nam cum dispositiones dei præsentiant: quippe qui ministri eius fuerunt: interponunt se in his rebus: ut quæcũq; a deo uel facta sunt uel fiunt ipsi potissimũ facere aut fecisse uideantur. Et quotiens alicui populo uel urbi secundũ dei statum boni quid ĩpendet: illi se id facturos uel prodigiis: uel sõniis uel oraculis pollicentur. si sibi templa: si honores. si sacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud acciderit. quod necesse est: summam sibi pariunt uenerationem. Hinc templa deuouentur: & nouæ imagines consecrantur: mactantur greges hostiarum. Sed cum hæc facta sunt nihilominus tamen & uita & salus eorum (qui hæc fecerint) imolantur. Quotiens aũt pericula impendent: ob aliquam se ineptam & leuem causam profitentur iratos: sicut Iuno Varroni: ꝙ formosum puerum in templo Iouis ad exuuias tenendas collocarat: & ob hanc causam Romanum nomen apud Cannas pene delatum est. Quod si Iuno alterum Ganymedem uerebatur: cur iuuentus Romana luit pœnas? Vel si dii tantummõ duces curant: cæteram multitudinem negligunt. Cur Varro solus euasit: qui hoc facit Et Paulus qui nihil meruit occisus est? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iunonis iniq; cum Hannibal duo exercitus populi Ro. & astu & uirtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut Carthaginem defendere: ubi arma eius & currus fuit: aut romanis nocere: quia progeniem troiano a sanguine duci.

Hãnibal

Audierat: tyrias olim quæ uerteret arces. Sed illorum sunt isti lusus: qui sub nominibus mortuorum delitesentes uiuentibus plagas tendunt. Itaq; siue illud periculum quod iminet uitari potest: uideri uoluit id placari auertisse: siue non potest id agunt: ut pp illorum contemptum accidisse uideatur. Itaq; sibi apud hoĩes q eos nesciunt auctoritatem ac timorem pariunt. Hac uersutia & his artibus noticiam ueri ac singularis dei apd oẽs gentes inueterauerunt. Suis. n. uitiis pd tis sæuiunt & crassantur: ut pdant. Iccirco ẽt humanas hostias excogitauerunt: ipsi hostes hũani generis ut q̃ multas deuorarẽt aĩas

Cur deus humano generi sic patiatur illudi: & ꝙ tribus de causis uana est eorum religio. Ca. xviii.

Icet aliquis: cur ergo deus hæc fieri patit̃? nec tam malis succurrit errorib⁹ ut mala cũ bonis pugnent: ut uitia sint aduersa uirtutib⁹: ut hẽat alios quos puniat: alios quos honoret. Vltimis. n. tẽporibus statuit de uiuis ac mortuis iudicare: de quo iudicio mihi erit in ultimo libro disputatio. Differt ergo donec ueniat tem porum finis: quo effũdat iram suam in potestate ac uirtute cælesti: sicut uatũ prædicta priorũ terribili monitu horrificant: Nũc autem patitur homines errare: & aduersum se quoq; impios esse: ipse iustus & miris: & patiens. Nec enim fieri potest: ut non is in quo perfecta sit uirtus: sit etiam perfecta patientia. Vnde q̃dam putant: ne irasci q̃dem deũ omnino ꝙ affectib⁹ q sũt perturbationes animi subiect⁹ non sit. q̃a fragile est oẽ animal: quod afficit̃ & commouetur. Quæ persuasio ueritatẽ atq; religionẽ fũdit⁹ tollit. Sed se ponatur interim loc⁹ hic nobis de ira dei differendi: ꝙ & uberior est materia & opera proprio latius exequenda. Illos ergo nequissimos spirit⁹ q s̃q s ueneratus fuerit & secut⁹: nec cælo nec luce potiet̃: quæ sũt dei: sed in illis deridet: quæ in distributione rerũ attributa esse ipsi malorum principi disputauim⁹: in tenebras: scilicet & inferos: & in suppliciũ sempiternũ. Docui religiones deorũ triplici mõ uanas esse. Vno ꝙ simulacra ipsa quæ colũtur effigies sint hominum mortuorũ. Est aũt peruersũ & incongruens

ut simulacrum hoīs a simulacro dei colatur. Colit. n. quod est deterius & imbecillius Tum inexpiabile facinus esse: deserere uiuentem ut defunctorū monumentis seruias. qui nec uitam nec lucem dare cuiq̄ possunt. qua ipsi carent. Nec esse alium quenq̄ deū: præter unum: cuius iudicio ac potestati oīs anima subiecta sit. Altero ꝙ ipsæ imagines sacræ. quibus inanissimi homines seruiunt: omni sensu carent. quoniam terra sint. Quis aūt non intelligat nefas esse rectū animal curuari: ut adoret terram: quæ iccirco pedibus nostris subiecta est: ut calcanda nobis: non adoranda sit: qui sumus ideo excitati: & ex eo statum sublimen præter cæteras animantes accæpimus: ut non reuoluamur deorsum: ne hunc cælestem uultū proiciamus ad terrā. Sed oculo eo dirigamus: quo illos naturæ suæ conditio direxit: nihilq; aliud adoremus: nihil colamus: nisi solius artificis parentisq; nostri unicum nomen: qui præterea hoīem rigidum figurauit: ut sciamus nos ad superna & cælestia prouocari. Tertio ꝙ spiritus præsunt ipsis religionibus: condemnari & abiecti adeo per terram uolutentur: qui non tm̄ nihil præstare cultoribus suis possint: qm̄ rerum potestas penes unum est: Verum etiam mortiferis eos illecebris & erroribus perdant: quoniam hoc illis quotidianum est opus: tenebras hominibus obducere ne quæratur ab illis uerus deus. Non igitur colendi sunt: quia sententiæ dei subiacent. Est. n. piaculum maximum addicere te potestati eorum: quibus si iustitiam sequate: potentior esse possis: & eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare: Quod si apparet religiones istas tot modis esse uanas: quibus docui: manifestum est eos qui uel mortuis supplicant: uel terram spiritibus uenerantur: uel spiritibus impuris aīas suas mancipiant: rationem hoīum non tenere: eosq; ipietatis ac sceleris sui supplicia pensuros qui rebelles aduersus parentem generis humani deū: suscæptis inexpiabilibus sacris fas omne uiolauerunt:

Quod in cultu simulacrorum nulla potest esse religio. Nam a simulatione: id est a fallacia dicta sunt. Ca. xix:

Vuncq; igitur sacramentum hominis tueri rōnemq; naturæ suæ nititur obtinere ipse se ab humo suscitet & erecta mente oculos suos tendat in cælū non sub pedibus quærat deum nec a uestigiis suis erruat quod adoret quia qcquid homini subiacet infra hoīem sit necesse est: Sed quærat in sublimi quærat ī summo qa nihil potest homine maius esse nisi quod fuerit supra hominem. Deus aūt maior est hoīe supra ergo non infra est. Nec in ima potius. sed in summa regione quærēdus est. Quare nō ē dubiū: qn religio nulla sit ubicunq; simulacrū est. Nā si religio ex diuinis rebus: est diuini autem nihil est: nisi in cælestibus rebus. Carent ergo religiōe simulacra quia nihil potest esse cæleste in ea re quæ fit ex terra qd' quidē de nomine ipso sapienti apparere potest: Quicqd eni simulatur id falsum sit necesse est nec pōt unq̄ ueri nomē accipere qd ueritatē suco & imitatiōe mētitus. Si aūt omnis imitatio nō res potissimū seria sed quasi ludus ac iocus est nō religio in simulacris sed minus religionis est. Præferēdū est igit' uerū oībus falsis. Calcāda terrena ut cælestia cōsequamur. Ita eni res se habet ut quisq; animā suā cuius origo de cælo est ad inferna & ima prostrauerit eo cadat quo se ipse deiecerit. Ideoq; oportet rationis ac status memorem nō nisi ad superna niti semper ac tendere. Quod qui fecerit hic plane sapiens hic iustus hic homo hic cælo deoq; dignus iudicabitur quē suus parens nō humilem nec ad terrā more quadrupedū abiectum sed stantem potius ac rectum sicut eum fecit agnouerit.

Breuis epilogus quo decet gentibus superatis sibi a philosophis grauius imminere certamen. Cap. xx:

p Eracta est igitur(ni fallor)magna & difficilis suscæpti operis portio & maiestate cælesti suggerente nobis dicendi facultatem inueteratos depulimus errores. Nunc uero maior nobis ac difficilior cum philosophis proposita luctatio est quorum summa doctrina & eloquentia quasi moles aliqua mihi opponitur. Nã ut illic multitudine ac prope consensu oium gentium præmebamur: ita hic auctoritate præstantium omni genere laudis uirorum. Quis autem nesciat plus esse momenti in paucioribus doctis: q̃ in pluribus imperitis? Sed non est desperãdum istos quoq; de sententia deo ac ueritate ducibus posse depelli. Nec tam pertinaces fore arbitror: ut clarissimum solem sanis ac patentibus oculis uidere se negent. Modo illud uerum sit: quod ipsi solent profiteri studio inuestigandæ ueritatis se teneri. Efficiam profecto: ut quæsitam ueritatem diu & aliquando inuentam esse credant & humanis ingeniis inueniri nõ potuisse fateantur.

Lactantii Firmiani diuinarum institutionum aduersus gentes: liber tertius.

Cõmendatur in primis ueritas: & oĩ præfert̃ eloquentiæ: & quare eã nõ sint assecuti philosophi: aperitur: & quare stilo simplici sacra scribantur eloqa: & q̃ philosophis tũc maxime credendũ est: cum suã ignorantiam profientur. Ca. primũ.

u Ellem mihi(quoniam ueritas in obscuro latere adhuc extimatur) uel errore atq; imperitia uulgi uariis & ineptis superstitionibus seruientis: uel philosophis prauitate ingeniorũ turbantibus eam potius q̃ illustrantibus etsi nõ qualis ĩ. M. Tullio fuit(quia præcipua & admirabilis fuit)aliquam tñ proximam eloquentiæ cõtingere facultatem: ut quantũ ueritas ui sua propria ualeat tantum ingenii quoq; uiribus nixa exerceret se aliquando & discussis conuictisq; tam publicis: q̃ eorũ qui sapientes putantur erroribus: humano generi clarissimum lumen inferret. Quod quidẽ duabus ex causis fieri uellem: uel q̃ magis possent credere homines ornatæ ueritati qui ẽt mendacio credunt: capti orationis ornatu lenocinioq; uerborum: uel certe ut ipsi philosophi suis armis potissimũ: quibus placere sibi & cõfidere solent: oprimerẽtur a nobis. Sed qm̃ deus hanc uoluit esse naturam: ut simplex & nuda ueritas esset luculentior: quia satis ornata per se est. Ideoq; ornamentis extrinsecus additis fugata corrumpitur. Mendacium uero specie placet aliena quia per se corruptum uanescit ac defluit: nisi aliunde ornatu quæsito circunlitum fuerit ac politum: æquo animo ferre ingeniũ mihi mediocre fuisse concessum. Verum ego non eloquentiæ sed ueritatis fiducia suscæpi hoc opus fortasse maius q̃ possit meis uiribus sustineri: quod tamen etiam si ego defecerim: deo(cuius est hoc munus)adiuuante: ueritas ipsa complebit Etenim cum sciã maxios quoq; oratores a causidicis mediocribus sæpe uictos: q̃ tanta est potentia ueritatis: ut seipsam quanuis in rebus exiguis sua claritate defendat. Cur hanc ego in maxima causa ab ingeniosis quidem ac illis disertis uiris: sed tamen falsa dicentibus: oppressum iri putem? ac non illa si minus oratione nostra: quæ de tenui fonte admodum ex illis emanat: lumine tamen suo clara & illustris appareat. Nec si philosophi doctrina litterarum mirabiles extiterint: ego etiam illis scientiam ueri cognitionemque concesserim: quã nemo cogitando aut disputando assequi potest. Neq;.n. nunc reprehendo eorum studium: q ueritatem scire uoluerunt: quia naturã hoĩs deus ueri adepiscendi cupientissimã fecit. Sed id arguo: id reuinco: q̃ honestã illorum & optimam uoluntatem non sit secutus effectus: quia neque quid esset uerum ipsum sciebant: neq; q̃uo aut ubi aut qua mente quærendum. Ita dum succurrere humanis erroribus cupiunt

ipsi se in plagas & errores maximos induxerunt. Ad hoc igitur me opus coarguēdi philosophiam: susceptæ materiæ ordo ipse deduxit. Nam cum error omnis aut ex religione falsa oriatur: aut ex sapientia in eo conuincendo necesse est utrumq̧ subuertere. Cū eni sit nobis diuinis litteris traditum: cogitationes omnium philosophorum stultas esse Id ipsum re & argumentis docendum est: nequis honesto sapientiæ nomine inductus: aut inanis eloquentiæ splendore decæptus humanis malit q̄ diuinis credere: quæ quidē tradita sunt breuiter ac nude. Nec enim decebat aliter: ut cum deus ad hominē loqueretur: argumentis assereret suas uoces: tanq̄ fides ei nō haberetur: sed (ut oportuit) est locutus: quasi rerum omnium maximus iudex cuius non est argumentari sed pronunciare uerum: Ipse ut deus. Nos autem cum ad res singulas testimonia diuinæ uocis habeamus profecto monstrabimus quanto certioribus argumētis possint uera defendi cum etiam falsa sic defendantur: ut uera soleant uideri: quare non est q̧ philosophis tantum honoris habeamus: ut eorum eloquentiam pertimescamus: Loqui enim bene potuerunt ut homines eruditi: uere autem loqui nullo modo: quia ueritatem non didicerant ab eo qui eius potens esset. Nec sane magnum aliquid efficiemus: q̧ illos ignorantiæ redarguemus quam ipsi sæpissime confitentur in eo solo: quoniam non eis creditur in quo solo credi debuit: conabor ostendere nunq̄ illos tam ueridicos fuisse q̄ cū sententiam de sua ignoratione dixerunt:

Quod ipso nomine philosophiæ conuicitur q̄ inanis fuerit gentiliter philosophantium occupatio. Ca.ii.

Nunc quoniam duobus superioribus libris religionū falsitas demonstrata est: nec nō origo totius erroris exposita: huius libri munus est philosophiā quoq̧ ostendere: q̄ inanis & falsa sit: ut omni errore sublato: ueritas patefacta clarescat. Ordiamur itaq̧ a communi philosophiæ nomine: ut ipso capite destructo: facilior nobis aditus pateat ad excidendum omne corpus: si tamen potest corpus uocari: cuius partes ac membra discordent: nec ulla compage inter se cohæreant: sed quasi disiecta & dissipata palpitare potius q̄ uiuere uideantur. Philosophia est ut nomen indicat: ipsiq̧ definiunt studium sapientiæ. Unde igitur probem magis philosophiam non esse sapientiam: q̄ ex ipsius nominis significatione? Qui enim sapientiæ studet: utique non dum sapit: sed ut sapere possit studet. In cæteris artibus studium quid efficiat: & quo tendat: apparet: quas cum discendo aliquis assecutus est: iam non studiosus artificii sed artifex nominatur. At enim uerecūdiæ causa studiosos se sapientiæ: non sapientes uocauerunt. Immo uero Pythagoras qui hoc primus nomen inuenit: cum paulo plus saperet q̄ illi priores qui se sapientes putauerunt: intellexit nullo humano studio posse ad sapientiam perueniri. Et ideo non oportere incomprehensæ atque imperfectæ rei perfectum nomen imponi Itaque cum ab eo quæreretur: quennam se profiteretur. Respondit philosophum: id est quesitorem sapientiæ. Si ergo philosophia sapientiam quærit: nec ipsa sapientia est: quia necesse ē aliud esse quod quærit: aliud quod quæritur: nec quæsitio ipsa recta est: quia nihil potest inuenire. Ego uero ne studiosos quidem sapientiæ philosophos esse concesserim: quia illo studio ad sapientiam non peruenitur. Nam si facultas inueniendæ ueritatis huic studio subiaceret: etsi esset id studium tanquam iter ad sapientiam: aliquando esset inuenta. Cum uero tot temporibus: tot ingeniis in eius inquisitione contritis: non sit compræhensa: apparet nullam esse ibi sapientiam. Non ergo sapientiæ student qui philosophantur: sed ipsi studere se putant quia illud quod quærunt: ubi aut quale sit nesciunt. Siue ergo sapientiæ student: siue

Philosophia quid sit

Pythagoras

non student: sapientes non sunt: quia nunq̃ reperiri potest: quod aut non recte quæritur. aut omnino non quæritur.

Ex quibus rebus philosophia constet. Et quis fuerit auctor academicæ sectæ: quæ nihil recte definit q̃ solam opinionem esse in philosophia gentilium: qui ideo plus audent quia errores eorum non arguit nisi deus. Ca.iii.

u Ideamus tamen idipsum possit ne hoc studio repperiri aliquid an nihil. Duabus rebus uidetur philosophia constare: scientia & opinatione: nec ulla alia re: Scientia ab ingenio uenire non poest: nec cogitatione comprehendi: quia in seipso habere propriam scientiam: non hominis sed dei est. Mortalis aũt natura non capit scientiam: nisi quæ ueniat extrinsecus. Iccirco enim oculos: & aures: & cæteros sensus patefecit in corpore diuina sollertia: ut per eos aditus scientia perueniret ad mentem Nam causas naturalium rerum disquirere: aut scire uelle sol utrum ne tantus quantus uidetur: an multis partibus maior sit: q̃ omnis hæc terra. Item luna globosa sit: an concaua: & stellæ utrum ne cohæreant cælo: an per aerem libero cursu ferantur. Cælum ipsum qua magnitudine: qua materia constet: utrum quietum sit an mobile: an incredibili celeritate uoluatur. Qua ta sit terre crassitudo: aut quibus fundamentis librata & suspensa sit. Hæc inquam disputando & coniecturis uelle comprehendere: tale est profecto: quale si differere uelimus: qualem esse arbitramur cuiuspiam remotissimæ gentis urbem: quam nunquam uidimus: cuiusq; nihil aliud quam nomen audiuimus: Si nobis in ea re scientiam uendicemus (quæ non potest fieri) nonne insanire uideamur: qui id affirmare audeamus: in quo reuinci possimus: Quanto magis qui naturalia (quæ sciri ab homine non possunt) si scire se putant: furiosi dementesq; sunt iudicandi. Recte ergo Socrates: & eum secuti acadæmici scientiam sustulerunt: quæ non disputantis sed diuinantis est. Superest ut opinatio in philosophia sola sit. Nam unde abest scientia: id totum possedit opinatio. Id enim opinatur quisq;: quod nescit. Illi autem qui de rebus naturalibus disputant: opinantur ita esse: ut disputant. Nesciunt igitur ueritatem: quoniam scientia certi est: opinatio incerti. Redeamus ad illud superius exemplum. Age opinemur de statu & qualitate urbis illius: quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota est. Verisimile est in plano sitam lapideis mœnibus ædificiis sublimibus: uiis pluribus magnificis ornatisque delubris. Describamus (si placet) mores habitumque ciuium. Sed cum hæc dixerimus: alius contraria disputabit: & cum hic quoque perorauerit: surget & tertius & alii deinceps: & opinabuntur multo disparia: q̃ nos sumus opinati. Quid ergo erit ex omnibus ueri certius: Fortasse nihil. At omnia sunt dicta: quæ in rerum naturam cadunt: ut necesse sit aliquid eorum esse uerum. At nescietur quis uerum dixerit: potest fieri: ut omnes ex parte aliqua errauerint: ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo sumus: si hoc disputatione quæramus. Potest enim superuenire aliquis: qui opiniones nostras derideat: nosq; pro insanis habeat: qui uelimus id quod nescimus: quale sit opinari. Verum non opus est longe posita conquirere. Vnde nemo fortasse ueniat qui nos redarguat. Age opinemur quid nunc in foro geratur: quod in curia Longum est id quoque dicamus: interposito uno pariete quid fiat: nemo potest id scire: nisi qui audiuerit aut uiderit. Nullus enim audet id dicere: quia statim non uerbis sed re ipsa præsenti refutabitur. Atqui hoc idem faciunt philosophi: qui disputãt in cælo quid agatur: sed eo id impune facere arbitrantur: quia nullus existit: qui errores eorum coarguat. Quod si existimarent descensurum esse aliquem: qui eos delirare ac mentiri doceret: nunquam quicq̃ de his rebus (quas scire non possunt) disputarent. Nec tamen ideo

Socrates

fæ licior putáda est eorum impudentia & audacia: quia non redarguũtur: Redarguit.n. deus: cui soli ueritas nota est: licet conniuere uideatur: atq; horum sapientiam pro summa stultitia computat.

Quo Zeno & Socrates totam philosophiam sustulerunt de medio & quasi quodã ciuili bello confecta est armis. Ca.iiii.

Recte igitur Zeno ac stoici opinationem repudiarũt. Opinari.n.te scire: quod nescias non est sapientis sed temerarii potius ac stulti. Ergo si neq; fieri quicq̃ potest (ut Socrates docuit) nec opinari oportet ut zeno tota philosophia sublata est. Quid q; non tantum ab his duobus euertitur: qui philosophiæ principes fuerunt sed ab omnibus ut iam uideatur iampridem suis armis esse confecta: in multas sectas philosophia diuisa est: ut omnes uaria sentiunt. In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non potest: designemus quanlibet: cæteris in omnibus sapientia non erit. Trãseamus ad singulas. Eodem modo quicquid uni dabimus: cæteris auferemus. Vnaquæq; enim secta omnes alias euertit ut se suaq; cõfirmat. Nec ulli alteri sape cõcedit ne se desiderẽ fateatẽ sed sicut alias tollit: sic ipsa quoq; ab aliis tollitur omnibus. Nihilo min9 enim philosophi sunt qui eam stultitiæ accusant. Quamcumq; laudaueris: ueramq; dixeris: a philosophis uituperatur ut falsa. Credemus ne igitur uni: se suamq; doctrinam laudanti a multis unius alterius ignorantiam culpantib9? Recti9 ergo sit necesse est q; plurimi sentiunt: q̃ quod unus. Nemo.n. potest de se recte iudicare: quod nobilis poeta testatur. Ita enim comparatam esse omnibus naturam omnium: aliena ut melius uideant & diiudicent: q̃ sua. Cũ igitur omnia incerta sint: aut omnibus credendum sit: aut nemini. Si nemini: sapientes ergo non sunt: quia singuli ab omnibus esse negantur sapientes. Pereunt igitur uniuersi hoc modo: & tanq̃ spartiatæ illi poetarum: sic se inuicem iugulant: ut nemo ex omnibus restet. Quod eo fit: quia gladium habent: scutum nõ habent. Si ergo singulæ sectæ multarum sectarum iudicio stultitiæ conuincuntur: omnes igitur uanæ atq; inanes reperiuntur. Ita seipsum philosophia consumit & confecit. Quod cum intelligeret Archesilas Academiæ conditor reprehensiones oĩum inter se collegit: confessionemq; ignorantiæ clarorum philosophorum: armauitq; se aduersus oẽs. Itaq; constituit nouam non philosophandi philosophiã. Eo igitur auctore duo philosophiæ genera esse cæperunt. unum illud uetus quod scientiam sibi uendicat: alterum nouum repugnans: quod eam detrahit. In his duobus generibus uideo dissidium & quasi ciuile bellum: sapientiam quæ distrahi non potest: in qua parte ponemus? Si natura rerum sciri potest: hæc tyronum caterua interibit: si non potest: ueterani conficientur. Si pares fuerint: nihilominus peribit dux omnium philosophia: quia distracta est. Nihil enim potest sine interitu suo sibi esse contrarium. Si autem (ut docui) nulla potest in homine interna & propria scientia: ob fragilitatẽ conditionis humanæ Archesilæ manus uicit. Sed ne ipsa quidem stabit: quia non potest omnino nihil sciri.

Zeno

Archesilas

Contra acadæmicos multa scire & natura rerũ: & uitæ necessitas cogit. Ca.v.

Svnt enim multa quæ natura ipsa nos scire & usus frequens & uitæ necessitas cogit. Itaq; pereũdũ ẽ nisi scias quæ ad uitã sunt utilia ut appetas quæ piculosa ut fugias & uites. Præterea multa sunt quæ usus inuenit. Nã solis ac lunæ uarii cursus & meatus siderum & ratio temporum depræhensa est & natura corporum a medicis herbarumq; uires & ab agricolis natura terrarum nec non hymbrium futurorum ac tempestatum signa collecta sunt. Nulla deniq; ars est quæ non scientia

cōstet. Debuit ergo Archesilas (si q̄d saperet) distinguere: quæ sciri possēt: quæue nesciri. Sed si fecisset: ipse se in populum redegisset. Nam uulgus interdum plus sapit: quia tantum quantum opus est: sapit. A quo si quæras utrum sciat aliquid an nihil: dicet se scire quæ sciat: fatebitur se scire quæ nesciat. Recte ergo aliorum sustulit disciplinas: sed non recte fundauit suam. Ignoratio enim rerum omnium non potest esse sapientia: cuius est scire proprium. Ita cum philosophos expugnauerit: ac docuerit eos nihil scire: ipse quoq; nomen philosophi perdidit: quia doctrina eius est nihil scire. Nam qui alios reprehendit. q̄ nesciant: ipse debet sciens esse. Cum autem nihil sciat: quæ peruersitas: quæue insolentia est: ob idipsum se philosophum constituere propter quod cæteros tollat? Possunt enim sic respondere. si nihil eos scire conuinceris: & ideo non esse sapientes: quia nihil sciamus. ergo ne tu quidem es sapiens: quia te confiteris nihil scire. Quid ergo promouit Archesilas nisi q̄ confectis omnibus philosophis seipsum quoq; eodem mucrone transfixit.

Q̄ sio sapientia in medio errantium fuerit. Et academici contra physicos: & physici cōtra acadæmicos dimicauerint. Et quæ sint asystatarū exempla quæstionum Et q̄ rationes cælestium siue naturalium sciri non possint. Cap. vi.

Vbīq̄ ne igitur sapientia est? Immo uero inter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alii putauerunt sciri posse omnia: sapientes utiq; non fuerunt. Alii nihil: ne hi quidem sapientes fuerunt. Illi quia plus homini dederunt: hi quia minus. Vtrisq; in utranq; partem modus defuit. Vbi ergo sapientia est: ut neque te omnia scire putes quod dei est: neq; omnia nescire quod pecudis. Est enim aliquid medium qd' sit hominis: id est scientia cum ignoratione coniuncta & temperata: Scientia in nobis ab anima est: quæ oritur e cælo: ignoratio a corpore quod est terra. Vnde nobis & cum deo & cum animalibus est aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus constamus elementis quorum alterum luce præditum est: alterum tenebris pars nobis data est scientiæ: pars ignorantiæ per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet. Nā si illi omnes qui in alteram partem inclinauerunt: aut dextro aut sinistro uersus ceciderunt. Vtraq; autem pars quomodo errauerit dicam. Academici contra physicos ex rebus obscuris argumentati sunt nullā esse scientiam: & exemplis paucarum rerum incōpræhensibilium contenti amplexi sunt ignorantiam tanq̄ scientiam totam sustulissent quia in partem sustulerant: Physici contra ex his quæ aperta sunt argumentum trahebant omnia sciri posse: contentiq; perspicuis: retinebant scientiam tanquam totam defēdissēt: quia ex parte defenderant. Itaq; neq; hi clara: neq; illi obscura uiderunt: sed utiq; dum solam scientiam consertis manibus uel retinent: uel eripiunt. non uiderunt in medio constitutam fore quæ illos ad sapientiam transmitteret. Verum archesilas ignorantiæ magister. cum Zenoni obtrectaret principi stoicorum: ut totam philosophiā euerteret (auctore Socrate) suscæpit hanc sententiam: ut affirmaret nihil sciri posse. Itaq; eo arguit æstimationem philosophorum qui putassent ingeniis suis erutam esse atq; inuentā ueritatem: uidelicet quia mortalis fuerat illa sapientia: paucisq; ante t̄pibus instituta. ad summū iam incrementū puenerat: ut iā necessario cōsenesceret et ac piret: repente extitit acadæmia tanq̄ senectus philosophiæ: quæ illam conficeret iā deflorescētem. Recteq; uidit archesilas arrogantes uel potius stultos esse: qui putent sciam ueritatis cōiectura posse cōprehendi. Sed tamen falsa dicentem redarguere nō pōt: nisi qui scierit ante quid sit uerū. Quod Archesilas ueritate nō cognita facere conatus: introdu

Confutatio opinionū philosophorū de sūmo bono

xit genus philosophiæ ἀσύστατον: quod latine instabile siue inconstans possumus dicere. Vt.n.nihil sciendum sit: aliquid scire necesse est. Nam si omnino nihil scias: id ipsũ nihil scire posse tolletur. Itaq; qui uelut sententiæ loco pronunciat nihil sciri: tanq̃ præceptum profitetur & cognitum: ergo aliquid sciri potest. Huic simile est illud quod in scholis proponi solet in asystati generis exemplum: somniasse quendam ne somniis crederet. Si.n.crediderit: tum sequitur: ut credendum non sit. Si autem non crediderit: tũc sequitur ut credendum sit. Ita si nihil sciri potest: necesse est idipsum sciri: quod nihil sciatur. Si aũt scitur: posse nihil sciri. Falsum est ergo: quod dicitur nihil sciri posse. Sic inducitur dogma sibi ipsi repugnãs. secq; dissoluens. Sed hõ uersutus cæteris philosophis uoluit scientiam eripere: ut eam domi absconderet. Nam sibi illam profecto non adimit: qui aliquid affirmat: ut cæteris adimat: sed nihil agit. Apparet.n.ac furem suum prodit: Quanto faceret sapientius ac uerius. si exceptione facta diceret: causas rationesq; dũtaxat rerum cælestium seu naturalium quia sunt abditæ: nesciri posse: quia nullus doceat nec quæri oporteret: quia inueniri quærendo non possunt. Qua exceptione interposita & physicos admonuisset: ne quærent ea: quæ modum excederent cogitationis humanæ: & seipsam calumniæ inuidia liberasset: & nobis certe dedisset aliquid quod sequeremur. Nunc autem quum ab his sequendis nos retraxerit: ne uelimus plus scire: q̃ possimus: non minus a se quoq; ipso retraxit. Quis.n.uelit laborare: ne quicq̃ sciat? aut eiusmodi suscipere doctrinam: ut ẽt communem scientiam perdat. Quæ si doctrina est scientia constet necesse est. Si non est. quis tam stultus est: ut discendum id putet: in quo aut nihil discitur: aut omnino dediscitur? Quare si neq; omnia sciri possunt: quod physici putauerunt: neq; nihil quod acadæmici: philosophia omnis extincta est.

De morali philosophia: & quare sicut utilior: ita & cæteris philosophiæ partibus sit facilior: quæ fuerit oĩum philosophorũ fere sententiæ de summo bono. Ca.vii.

t Ranseamus nunc ad alteram philosophiæ partem: quam ipsi mortalem uocant: in qua totius philosophiæ ratio continetur: Siquidem in illa physica sola oblectatio est: in hac etiam utilitas: & quoniam in disponendo uitæ statu: formandisq; moribus periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam necesse est adhiberi ut sciamus quomodo nos oporteat uiuere: Illic.n.potest uenia concedi: quia siue aliquid dicunt: nihil prosunt: siue delirant nihil nocent. Hic uero nullus dissidio: nullus errori ẽ locus. Oẽs unum sentire oportet: ipsamq; philosophiam uno quasi ore precipere: quia si quid fuerit erratum: uita oĩs euertitur. In illa priori parte: ut periculi minus: ita plus difficultatis est: q; obscura rerum ratio cogit diuersa & uaria sentire. Hic ut periculi plus: ita minus difficultatis. Quod ipse usus rerum & quotidiana experimenta possunt docere quid sit uerius: & melius. Videamus ergo utrumne cõsentiãt: aut quid nobis afferãt: quo rectius ad uita degatur. Non necesse est oĩa circuire. unũ eligamus ac potissimum qđ est summum ac principale: in quo totius sapiæ cardo uersat? Epicurus sũmũ bonum in uoluptate aĩ esse censet. Aristippus ĩ uoluptate corporis. Callyphõ & Dyanomachus cyrenaici: honestatẽ cũ uoluptate iunxerunt Diodorus ĩ priuatõe doloris summũ bonũ posuit. Hieronymus in nõ dolendo. Peripatetici aũt in bonis aĩ & corporis & fortunæ. Erilli summũ bonũ est scientia. Zenonis cũ natura congruenter uiuere. Quorundam stoicorũ uirtutem sequi. Aristoteles in honestate ac uirtute sũmũ bonũ collocauit. Hæ sunt feræ oĩum sententiæ. In tanta diuersitate; quem sequimur? Cui credimus? Par est

Epicurus

Opinio diuersorũ de sũmo bono

omnibus auctoritas. Si eligere possumus quod est melius: iã nõ est philosophia nobis necessaria: quia sapientes iã sumus: qui de sapientũ sententiis iudicemus. Cũ uero discẽdæ sapientiæ cã ueniamus: qd possumus iudicare: q nũdum sapere cœperimus. Maxime cum presto assit acadæmicus: qui os palio retrahat: ac uetet cuiq̃ credere: nec tamen afferat ipse quod sequamur.

Quod uera sapientia docet sũmũ bonũ hois nõ esse animi uel corporis uoluptatem: aut aliquid eorũ quæ a philosophis sunt ꝓposita. Ca. viii.

Quid ergo superest: nisi ut omissis litigationibus furiosis ac pertinacibus: ueniamus ad iudicem illũ: scilicet datorem simplicis & quietæ sapientiæ: qui nõ tantum formare nos ac inducere in uiam possit: uerum etiam de controuersiis istorum ferre sententiam. Hæc nos docet: quid sit hominis uerum ac summum bonum de quo priusq̃ dicere incipio: illæ omnes sententiæ sunt refellendæ: ut appareat neminem illorum fuisse sapientem. Cum de officio hominis agatur: oportet summũ summi aĩalis bonũ in eo constitui: quod cõmune cum cæteris animalibus esse non possit. Sed ut feris dentes: armentis cornua uolucribus pennæ propria sunt: sic homini aliquid suum debet ascribi: sine quo rationem suæ conditionis amittat: Nam quod uiuendi aut generandi causa datum est omnibus: est quidem bonũ naturale: summũ tamen non ẽ: nisi qd ẽ unicuiq; generi proprium. Sapiens ergo non fuit: qui summum bonum credidit animi uoluptatem: quoniam sine ulla securitas siue gaudium est: communis est omnibus. Aristippo ne respondendum quidem duco: quem corporis semp uoluptatem tuentem nihilq; aliud q̃ uentri & ueneri seruientem: nemini dubium est hominem non fuisse: Sic. n. uixit: ut nihil inter eum pecudemq; distaret: nisi unũ: q loquebatur. Quod si asino aut cani: aut sui facultas loquendi tribuatur: quæras q; ab his quid sibi uelint: cum fœmias tam rabide consectantur: ut uix diuelli queant: cibos etiam potumq; negligant. Cur aut alios mares uiolenter abigant: aut ne uicti quidem absistant. sed a fortioribus sæpe contriti: eo magis insectentur? Cur ne hymbres ne frigora pertinescant: laborem suscipiant: periculum non recusent? Quid aliud respondebunt? nisi summum bonum esse corporis uoluptatem: eam se appetere: ut afficiantur suauissimis sensibus: eosq; esse tanti: ut assequendorum causa nec laborem sibi ullum: nec uulnera: nec mortem ipsam recusanda putent. Ab his ne igitur pręcepta uiuendi petemus: qui hoc idẽ sentiunt: quod animæ rõnis expertes? Aiunt Cyrenaici uirtutẽ ipsam ex eo ipso esse laudandã: quod sit efficiens uolupratis. uerum ergo inquit obscænus canis: aut sus ille lutulentus: nam ideo cum aduersatio sũma uirium contentione depugno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatem cuius exps sim necesse est: si uictus abscessero. Ab his ergo sapere discemus: quos a pecudibus ac bæluis non sententia sed lingua discernitur? Priuationem doloris summũ bonum putare: non plane pipateticorũ ac stoicorũ: sed cynicorũ philosophorũ est? Quis. n. non intelligat ab ægrotis & in aliquo dolore positis: esse hoc disputatum? Quid tam ridiculum: q̃ id habere pro summo bono: quod medicus possit dare? Dolendum est ergo: ut fruatur bono: & quidem grauiter ac sæpe: ut sit postea non doleř iocũdus. Miserrimus est igitur qui nunq̃ doluit quia bono caret quem nos fælicissimum putabamus quia malo caruit. Ab hac uanitate non longe abfuit qui oĩo nihil dolere summum bonum dixit. Nam præterq̃ quod oẽ animal doloris est fugiens quis potest sibi hoc bonum præstare quod nobis ut eueniat nihil aliud possumus q̃ optare? Summum aũt bonũ non potest efficere quemq̃ beatũ nisi semp fuerit in ipsius potestate. Hoc aũt non uirtus homini nõ doctrina non labor sed natura ipsa cunctis animantibus præstat:

Confutatio opinionũ philosophorũ de sũmo bono

Qui uoluptatē cū honestate iunxerūt:cōmunionē hanc effugere uoluerūt. Sed effice.. runt repugnans bonū:qm̄ qui uoluptati deditus est:honestate careat necesse est:q honestati studet:uoluptate. Peripateticorū bonum nimium multiplex:exceptis aī bonis: quæ ipsa quæ sint:magna contentio est:cōe cum bæluis potest uideri. Nā corporis bona:id est incolumitas:idolentia:ualitudo:non minus sunt mutis: q̄ homini necessaria. Ac nescio an etiam magis:quia homo & medelis:& ministeriis subleuari potest: muta non possunt. Item quæ appellant fortunæ bona:nam sicut hoī opibus ad uitam tuendā ita illis præda & pabulis est opus. Ita inducendo bonum:quod non sit in hoīs potestate totum hoiem alienæ ditioni subiugarunt. Audiamus ēt zenonem. (Nam is interdū uirtutem somniat.) Summū inquit est bonū cū natura cōsentaneæ uiuere. Bæluarū igitur nobis more uiuendum est. Nam quæ abesse debent ab hoie. in his oībus depræhēduntur:uoluptates appetunt:metuunt:fallunt:insidiantur:occidunt: Et quod ad rē maxime attinet:deum nesciunt. Quid ergo me docet:ut uiuam secundum naturā:quæ ipsa in deterius prona est:& qbusdā blādimentis lenioribus in uitia præcipitat:sed si aliam mutorū:aliā hoīs dicit esse naturā:ꝙ hō ad uirtutē se genitus:nō nihil dicit. Sed tn̄ non erit diffinitio summi boni:quia nullum est aīal quod non secundum naturam suam uiuat. Qui sciam summū bonū fecit aliquid hoī proprium dedit:sed sciam alteri⁹ rei gr̄a hoīes appetūt:non pp ipsam. Quis.n.scire contentus est:non expectant aliquē fructū scientiæ. Artes ideo discuntur:ut exerceantur. Exercentur autem : uel ad subsidia uitæ: uel ad uoluptatem:uel ad gloriam. Nō est igitur summū bonū:quod non pp se expetit. Quid ergo interest utrū sciam summū bonum putemus:an illa ipsa quæ scientia ex se parit.i.uictū:gloriā:uoluptatem:quæ non sunt hoī ꝓpria:& ideo ne summa qdem bona. Nā uoluptatis & uictus appetentia non hoī solum:sed ēt mutis inest. Quid cupiditatis gloriæ. Non ne in equis depræhenditur:cum uictores exultant:uicti dolent.

Tantus amor laudum:tantæ est uictoria curæ.

Nec immerito sūmus poeta expiendum esse ait.

Et quis cuiq; dolor uictor quæ gloria palmæ. Quod si ea quæ parit sn̄ia:communia sūt cum aliis animalibus:nō est ergo sūmū bonū scientia. Præterea non mediocre hui⁹ disputationis est uitium:ꝙ scientia nuda ponitur. incipient.n. beatiores uideri: qui artē aliquam scierint:immo uero qui & res malas scierint:ut tam beatus sit qui uenena didicerit temperare:q̄ qui mederi. Quæro igitur ad quam rem scientia referenda sit. si ad causas rerum naturalium:quæ beatitudo erit mihi proposita si sciero unde Nilus oriatur: uel quicquid de cælo physici delirant. Quid ꝙ earum rerum non est scientia sed opinio quæ pro ingeniis uaria est. restat ut scientia bonorum ac malorum sūmum bonum sit. Cur ergo sciam maluit:q̄ ipsā sapiam summum bonum dicere:cum si utriusq; significatio:& uis eadem. Nemo tn̄ usq; adhuc summum bonum dixit esse sapiam: quod melius dici potuit. Nam scia parum est ad bonum suscipiendum:malumq; fugiendum: nisi accedat & uirtus. Multi.n.philosophorum cum de bonis malisq; differerent : aliter tamen q̄ loquebantur natura cogente uixerunt:qa uirtute caruerunt. Virtus aūt cū scientia coniuncta est sapia. Superest ut eos ēt refellamus:q uirtutem summū bonū putauerunt:in qua opinione ēt.M. Tullius fuit:in quo multum considerati fuerunt. Nō.n.uirtus ipsa est sūmū bonū:sed effectrix & mater est sūmi boni:qm̄ perueniri ad illud sine uirtute nō pōt. Vtrūq; itellectū ē facile. Quæro.n.utrū ne an præclarū illud bonū facile pueniri putēt:an cū difficultate ac labore. expediāt acumē suū erroreq; defendant. Si facile ad illud ad sine labore pueniri potest:sūmū bonū nō est. Quid.n.nos cruciemus.

q̄d cõsitiamus enitendo diebus & noctibus? Q uãtoquidẽ tam in p̄ptu id quod quæ rimus iacet ut illud q̄libet sine ulla cõtentione ai̅ depræhendat. Sed si cõe quoq; ac me/ diocre quodlibet bonũ nõ nisi labore assequimur: qm̄ bonorũ natura in arduo posita ẽ: malorũ in præcipiti. Sũmo igitur labore summũ bonũ assequi necesse est. Q uod si ue/ rissimum est: ergo altera uirtute opus est: ut p̄ueniamus ad eã uirtutẽ: quæ dicit̃ sũmũ bonũ: q̄d est incongruens & absurdũ. ut uirtus p̄ seipsam p̄ueniat ad seipsã. Si non pōt ad unũ bonũ nisi p̄ laborem perueniri: apparet uirtutẽ esse per quam perueniatur qm̄ in suscipiendis p̄ferendisq; laboribus uis officiumq; uirtutis est. Ergo summũ bonum non potest esse id: p̄p quod necesse est ad aliud perueniri. Sed illi cum ignorarent quid effi/ ceret uirtus aut quo tenderet: honestius aũt nihil reperirent: substituerunt in ipsius uir tutis noíe: quam nullo proposito emolumento appetenda esse dixerunt: ut bonũ sibi cõ stituerũt: q̄ bono indigeret. Aristoteles ab his nõ lõge recessit: q̄ uirtutem cũ honestate summũ bonũ putauit. quasi ulla uirtus possit esse inhonesta: ac nõ siquid habuerit turpi tudinis: uirtus esse desinat: sed uidit fieri posse: ut de uirtute prauo iudicio sentiatur ma/ le: & ideo æstimationi hominum seruiendum putauit. Q uod qui facit a recto bonoq; di scedit: quia non est in nostra potestate: ut uirtus pro suis meritis honestetur. Nam quid est: honestas: nisi honor perpetuus: ad aliquem secundo populi rumore delatus? Q uid ergo fiet: si errore ac prauitate hoĩum: mala æstimatio subsequatur? Abiiciemus ne uir tutem: quia flagitiosa & turpis ab incipientibus iudicetur? Q uæ qm̄ inuidia premi ac uexari potest. ut sit ipsum p̄priũ ac p̄petuum bonũ: nullo extrinsecus adiumento indi/ gere debet: qn suis p̄ se uirtutibus nitatur & cõstet: nec ullũ malũ recusandũ. Itaq; nec ul li ei ab homine sperandum est.

Q uid sit uere sapientis summũ bonum. Et q̄ uitiosa fuerit ratio Anaxagoræ ad quid natus sit homo. Ca. ix.

Enio nunc ad ueræ sapientiæ summũ bonũ: cuius natura hoc modo determi/ nanda est. Primũ ut solius hominis sit nec cadat in ullum aliud animal. Dein/ de ut solius animi nec cõmunicari possit cum corpore. Postremo ut non possit cuiquam sine scientia & uirtute contingere. Q uæ circunscriptio illas omnes sententias excludit: ac soluit. Eorum enim quæ dixerunt: nihil tale est. Dicã nunc quid sit ut doce/ am quod institui. Philosophos omnes cæcos atq; insipientes fuisse: qui quod est homi/ ni summum bonum constitutum: nec uidere nec intelligere: nec suspicari aliquando po tuerunt. Anaxagoras cum ab eo quæreretur: cuius rei causa natus esset: respondit solis ac cæli uiuendi. Hãc uocem admirantur omnes ac philosopho dignam iudicant. At ego hunc puto non inuenientem quid responderet: effudisse hoc passim: ne taceret. Q uod q dem secum si sapiens fuisset commentatum & meditatum habere debuit: quia siquis rationem sui nesciat: ne homo sit quidem: sed putemus non extempore dictum illud ef fusum. Videamus in tribus uerbis quot & quanta peccauerit. Primum q̄ omne homi/ nis officium in oculis posuit: nihil ad mentem referens: sed ad corpus omnia. Q uid si cæcus fuisset: officium ne hominis amitteret: quod fieri sine occasu animæ non potest? Q uid cæteræ corporis partes: num carebunt suis quoq; muneribus? Q uid q̄ plus est in auribus quam in oculis situm: quoniam & doctrina & sapientia percipi auribus solis potest oculis solis non potest. Cæli ac solis uidendi causa natus es. Q uis te in hoc spe/ ctaculum induxit? aut quid cælo rerumq; naturæ uisio tua confert? Nimirum ut hoc im mensum & admirabile opus laudes? Cõfitere ergo rerum oĩum esse cõstitutorẽ deũ: q te i hunc mundũ quasi testem laudatorẽq; tanti sui operis i duxit: Magnũ est credis u

Q uid sit summum bonum & ubi consi stat

dere cælum ac solem. Cur ergo gratias non agis ei: qui huius beneficii auctor ē? Cur nō ipsius uirtutem. ꝓuidentiam: potestatem metiris aio: cuius opera miraris? Etenim necesse est: ut multo mirabilior sit: qui mirabilia fecit. Si te q̄spiā uocasset ad cænā: in eaq̨ optime acceptus esses: num sanus uiderere: si pluris faceret ipsam uoluptatem: q̄ uoluptatis auctorem? Adeo philosophi ad corpus oīa referunt: nihil ꝓrsus ad mentem: nec uident amplius: q̄ quod sub oculis uenit. Atq remotis oibus officiis corporis in sola mentē ponenda est hominis ratio: nō ergo ideo nascimur: ut ea quæ sunt facta uideam9: sed ut ipsum factorem rerum oium contemplemur: idest mente cernamus. Quare siquis hoīem (qui uere sapit) interroget: cuius rei gratia natus sit? respondebit intrepidus ac paratus: colendi se dei gratia natum: qui nos ideo generauit: ut ei seruiamus. Seruire aūt deo nihil aliud est q̄ bonis operibus tueri & cōseruare iustitiā: Sed ille ut homo diuinarum rerum impitus: rem maximā redegit ad minimū: duo sola deligēdo: quæ sibi diceret intuenda. Quod si natū se esse dixisset: ut mundū intueretur: q̄q̄ oīa comprehenderet: ac maiori tueretur sono: tñ nō impleset hois officium: q̄a quāto pluris est aīa q̄ corpus: tanto pluris est deus q̄ mundus: quia mūdū deus fecit & regit: Non ergo mundus oculis quia utrunq̨ est corpus: sed deus aīa cōtemplandus est: q̄a deus ut est ipse imortalis: sic aīum uoluit esse sempiternū. Dei aūt cōtēplatio est uenerari & colere cōem parentē generis humani. Quod si a philosophis absuit: proiectiq̨ in terrā fuerunt diuina ignorādo existimādus est Anaxagoras ad ea quæ uidenda natū esse se dixit: nec cælū uidisse nec solem. Expedita est igitur hois ratio si sapiat: cuius ꝓpria est humanitas: nam ipsa humanitas quid est nisi iustitia? Quid est iustitia nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est: q̄ dei parentis agnitio.

Quod ea quæ uidentur hois esse ꝓpria: cæteris quoq̨ aīalibus cōia sunt: hois uero proprium est deū noscere & colere. Ca.x.

Summū igitur bonū hois in sola religione est. Nā cætera ēt quæ putantur esse homini ptopria in cæteris quoq̨ aīalibus reperiuntur. Cum. n. suas uoces propriis inter se notis discernunt atq̨ dignoscunt: colloqui uidentur: ridendiq̨ ratio apparet in his aliqua: cum demulsis auribus: cōtractoq̨ rictu & oculis in lasciuiam resolutis: aut hoī illudunt: aut suis quisq̨ cōiugibus ac fœtibus ꝓpriis. Nonne aliquid amori mutuo & indulgentiæ simile impartiunt? Iam illa quæ sibi prospiciunt in futurū & cibos reponunt: hñt utiq̨ prouidentiam: rationis quoq̨ signa in multis deprærhenduntur. Nā quando utilia sibi appetunt: mala cauent: pericula uitant latibula sibi parant in plures exitus disparentia profecto aliquid intelligunt: Potest aliquis negare illis ineē rationem cū hoiem ipsum sæpe deludant. Nam quibus generandi mellis officiū est: cū assignatas incolūt sedes castra muniunt domicilia inenarrabili arte cōponunt regi suo seruiunt nescio an in his pfecta sit prudentia. Incertū est igitur utrū ne illa quæ hoi tribuuntur cōia sint cū aliis uiuentibus. Religionis certe sunt expertia. Equidē sic arbitror uniuersis animalib9 esse datam rōnem sed mutis tantūmō ad uitā tuendā hoi aūt ad ꝓpagandam. Et quia in hoīe ipsa ratio perfecta est sapientia nominatur quæ in hoc eximium facit hoiem ꝙ soli datum est homini intelligere diuina. Qua de re Ciceronis uera ē sententia. Ex tot inquit generibus nullum est animal præter hominem quod habeat notitiā aliquā dei. Ipsisq̨ in hominibus nulla gēs est neq̨ tā immāsueta neq̨ tam fera quæ non etiam si ignoret qualem deum haberi deceat tamen habendum sciat. Ex quo efficitur ut is agnoscat deum qui unde ortus sit recordetur: Qui ergo philosophi uolunt animos omni metu liberare tollunt etiam religionem & orbant hominem suo proprio

ac singulari bono: quod est a recte uiuendo atq; ab oi humanitate disiunctũ: qa ut deus cuncta uiuentia subiecit homini. sic ipsum hoiem sibi. Nam quid est cur iidem ipsi dispu tent. eo dirigendam esse mentem: quo uultus erectus est? Si. n. nobis in cælum spectan dum est: ad nihil aliud utiq; q̃ ob religionem. Si religio tollitur: nulla nobis ratio cũ cæ lo est. Itaq; aut eo est spectandum: aut in terrã ꝓcumbendum. In terrã procumbere si uelimus: quidem possumus: quorũ status rectus est. In cælum igit' spectandũ est: quo natura corporis prouocat. Quod si cõstat esse faciendũ: aut ideo est faciendum ut reli gioni seruiamus: aut ideo ut rõne rerũ cælestium cognoscamus. Sed rationem rerũ cæ lestium cognoscere nullo mõ possumus: qa nihil eiusdem põt cogitãdo iueniri: sicut su pra docui. Religioni ergo seruiẽdum est: quam qui nõ suscipit: ipse se ꝓsternit in terrã: & uitã pecudum secutus humanitate se abdicat. Sapiẽtiores ergo imperiti: qui ẽt si er rant in religione deligenda. tñ naturæ suæ conditionisq; meminerunt.

Q d' deus fecit hoiem cupidũ religionis & sapiæ: quorũ alterũ cõstare sine altero nõ põt. Et ꝙ nihil eorũ quæ mortales appetũt: summũ bonũ sit. Ca. xi.

Onstat igitur totius humani generis consensu religionẽ suscipi oportere: sed c qũo in ea erretur: explicandum est. Naturã hoĩs hanc deus esse uoluit: ut dua rum rerum cupidus & appetens esset: religionis & sapientiæ. Sed homines iõ falluntur: ꝙ aut religionem suscipiunt omissa sapientia: aut sapientiæ soli student omis sa religione cum alterum sine altero esse non possit uerũ. Cadunt ergo ad multiplices re ligiones: sed ideo falsas: quia sapiam reliquerunt: quæ illos docere poterat: deos multos esse non posse. Aut student sapientiæ sed ideo false: qa religionem summi dei omiserunt qui eos ad ueri scientiam potuit erudire. Sic hoies qui alterutrum suscipiunt uitam de uiam maximisq; erroribus plenam sequũtur: qm̃ in his duobus inseparabiliter connexis & officium hoĩs: & ueritas omnis inclusa est. Miror itaq; nullum omnino philosophorũ extitisse: qui sedem ac domicilium summi boni reperiret. Potuerunt. n. sic quærere. Q đ cunq; est summum bonum: necesse est oĩbus esse propositum. Voluptas est quæ appe titur a cunctis: sed hæc & communis est cum bæluis: & honesti uim non habet & satie tatem affert: & nimia nocet & processu minuitur ætatis: & multis non contingit. Nam qui opibus carent: quorum maior est numerus: ẽt uoluptate careãt necesse est. Non est igitur summum bonum: sed ne bonum quidem uoluptas. Quid diuitiæ? Multo magis Nam & paucioribus & plerunq; casu & inertibus sæpe: & non nunq̃ scelere contingunt & optantur ab his. qui eas iam tenent. Quid regnum ipsum? ne id quidem. Non. n. cun cti hoĩes regnare possunt: & necesse est uniuersos summi boni capaces esse. Quæram⁹ igitur aliquid: quod propositum sit oĩbus. Num uirtus? negari non potest: quin & bonũ sit: & omnium certe bonum. Sed si beata esse non potest: quia uis & natura eius in ma lorum ꝑferentia posita est: non est ꝓfecto summum bonum. Quæramus aliud. At ni hil uirtute pulchrius: nihil sapientia dignius inueniri põt. Si. n. uitia ob turpitudinẽ fu gienda sunt: uirtus igitur appetenda est ob decorem. Quid ergo? Potest ne fieri: ut qđ bonum: qđ honestũ esse constat mercede ac præmio careat: sitq; tã sterile: ut nihil ex se commodi pariat. Labor ille magnus & difficultas & eluctatio aduersus mala quibus hæc uita plena est: aliquid magni boni pariat necesse est. Id uero qđ esse dicemus? Num uoluptatẽ? At nihil turpe ex honesto nasci potest. Nũ diuitias? num potestates? At eam qdem fragilia sunt & caduca. Num gloriam? num honorem? num memoriam noĩs? At hæc omnia nõ sunt in ipsa uirtute: sed in aliorum æstimatione atq; arbitrio posita. Nam sæpe uirtus & inuisa est: & malo afficitur. Debet autem id bonum quod ex eo nascitur

Summum bonum ... [illegible]

ita cohærere:ut diuelli a tq distrahi nequeat.nec aliter summum bonum uideri pōt:q̄ si & propriū sit uirtutis:& tale ut neq adiici quicq nec detrahi possit.Quid q in his oī bus contemnendis uirtutis officia cōsistūt?Nam uoluptates opes:potentias:honores atq oia quæ pro bonis habentur:nō cōcupiscere:nō appetere:nō amare:qd certe faciūt uicti cupiditate.i:pfecto uirtus.Aliud ergo sublimius atq præclarius efficit:nec frustra his præsentibus bonis reluctatur:nisi q maiora & ueriora desiderat nō despemus i ueniri posse.Mō uerset se cogitatio in oia.Neq:n.leuia aut ludicra præmia petuntur.

De duplici pugna corporis & aīæ:& hostibus utriusq.Et q uirtus non pp se appetēda est:sed pp uitam æternam:quæ summum bonum est.Et uirtututem ncessario sequitur:& in præsenti haberi non potest. Ca.xii.

S Ed quæritur quid sit:propter quod nascimur:quid efficiat uirtus:possumus sic inuestigare.Duo sunt ex quibus hō constat:animus & corpus.Multa sunt propria animi multa propria corporis.Multa utriq cōmunia:sicut est ipsa uirtus:quæ quotiens ad corpus refertur:discernendi gratia fortitudo nomiatur.Quoniam igitur utriq subiacet fortitudo:utriq proposita dimicatio est:& utriq ex dimicatione uictoria.Corpus quia solidum est & comprehensibrle:cul solidis & cōprehensibilibus confligat necesse est.Animus aūt quia tenuis & inuisibilis est:cum his congreditur hostibus:q uideri tangiq non possunt.Qui sunt aūt hostes animi:nisi cupiditates:uitia peccata?quæ si uicerit uirtus ac fugauerit imaculatus erit aīus ac purus.Vnde ergo colligi pōt:quid efficiat animi fortitudo?nimirū ex coniuncto & pari:hoc est ex corporis fortitudine.Quod cū in aliquā congressionem certamenq uenerit:qd aliud ex uictoria q̄ uitam petit?Siue.n.cum hoīe:siue cū bestia dimices:pro salute certatur.Ergo ut corpus uincendo id assequitur:ut nō intereat:sic etiam aīus ut pmaneant:& sicut corpus ab hostibus suis uictum morte mulctatur:ita supatus a uitiis animus moriatur necesse est Quid ergo inteterit inter aī corporisq dimicationem:nisi q corpus temporalem uitam nitam expetit:aīus sempiternam?Si ergo uirtus p seipsam beata non est:qm̄ in pferēdis (ut dixi) maiis:tota uis eius est.Si oīa quæ pro bonis concupiscuntur negligit:si summus eius gradus ad mortem patet:quando quidem uitam quæ optatur a cæteris:sæpe respuit mortemq quam cæteri timent:fortiter suscipit:Si necesse est aliqd ex se magni boni pariat:qa sustentati & saparati usq ad mortē:labores sine præmio esse nō possūt. Si nullum præmiū quod ea digna sit in terra reperiretur:qn̄doquidem cūcta quæ fragilia sunt & caduca spnit.Quid aliud restat:nisi ut cæleste aliqd efficiat:quid terrena uniuersa cōtemnit?& ad altiora nitatur:qa humilia despicit.Id uero nihil aliud pōt esse:q̄ immortalitas.Merito ergo philosophorū non obscurus Euclides:q fuit conditor megaricorum disciplinæ:dissentiēs a cæteris id esse summum bonum dixit:quod simile sit & Idem semp.Intellexit profecto quæ sit natura summi boni:licet id nō explicauerit qd sit.i.autem immortalitas.Nec aliud oīo quicq:quia sola nec imminui:nec augeri nec immutari pōt Seneca quoq imprudens incidit (ut fatetur) nullum esse aliud uirtutis præmium q̄ immortalitatem.Laudans.n.uirtutem in eo libro:quem de matura morte conscripsit.Vna inqt res est uirtus:quæ nobis imortalitatem donare possit:& pares diis facere?Sed & stoici quos secutus est:negant sine uirtute effici queq̄ beatū posse:ergo uirtutis præmiū beata uita ē:si uirtus (ut recte dictū est) beatā uitā facit.Nō est igit (ut aiūt) pp seipsam uirtus expetenda:sed pp uitam beatam:quæ uirtutem necessario sequitur.Quod argumentum docere eos potuit:quod esset summum bonum.Hæc aūt uita præsens & corporalis beata esse non potest:quia malis est subiecta per corpus.Epi

Euclides

Seneca

curus deum beatũ & incorruptũ uocat:quia sempiternus est. Beatitudo.n.pfecta esse debet:ut nihil sit quod eã uexare ac imminuere:aut imutare possit. Nec aliter quicq̃ existimari beatũ põt:nisi fuerit incorruptũ. Incorruptũ aũt nihil ẽ nisi qd' est imortale. Sola ergo imortalitas beata est:qa corrupti ac dissolui nõ põt. Quod si cadit in hoiem uirtus:qd' negare nullus põt:cadit & beatitudo. Nõ põt.n.fieri ut sit miser:qui uirtute est præditus. Si cadit beatitudo:ergo & immortalitas cadit in hoiem quæ beata est. Summũ igit' bonũ sola imortalitas inuenitur:qa nec aliud aial:nec corpus attingit. Nec põt cuiq̃ sine scientiæ uirtute.i.sine dei cognitione ac iustitia puenire. Cuius appetitio q̃ uera:q̃ recta sit:ipsa uitæ huiusce cupiditas indicat:quæ licet sit temporalis & labore plenissima:expetitur tñ ab oibus & optatur. Hanc.n.tam senes q̃ pueri:tã reges q̃ infimi:tam deniq; sapientes q̃ stulti cupiunt. Tanti est (ut Anaxagore uisum est) contenplatio cæli ac lucis ipsius:ut quascunq; miserias libeat sustinere Cũ igitur laboriosa hęc & breuis uita non tm̃ hoium:sed ẽt cæterorum aiantium consensu magnũ bonum esse ducat' Manifestum est eandẽ summũ ac pfectum fieri bonum:si & fine careat: & oio malo. Deniq; nemo unq̃ extitisset:q hanc ipsam breuem contẽneret:aut subiret mortem nisi spe uitæ longioris Nã illi q per salutem ciuium uoluntariæ se neci obtulerũt:sicut Thebis Meneochus:Athenis Codrus:Romæ Curtius:& Mures duo Decii: nunq̃ mortem uitæ commodis prætulissent:nisi se imortalitatem opinione ciuium consequi putauissẽt. Qui tametsi nescierunt immortalitatis uiam:res tñ eos non fefellit. Si.n.uirtus diuitias & opes ideo cõtemnit qa fragiles sũt:uoluptates ideo quia breuis:ergo & uitam fragilem breueq; ideo cõtemnit:ut solidã & ppetuam cõsequat'. Ipsa ergo cogitatio pordinem gradiens & uniuersa consideraus:pducit nos ad eximium illud & singulare: cuius causa nascimur bonũ. Quod si fecissẽt philosophi:si non qd semel apprehenderãt:tueri pertinaciter maluissent pfecto peruenissent ad uerũ hoc (ut ostendi) mõ. Quod si nõ fuit eorum qui cælestes aias una cũ corporibus extringuũt:illi tamen q de immortalitate disputant animi:intelligere debuerunt:ideo ppositam nobis esse uirtutem:ut pdomitis libidinibus rerumq; terrestrium cupiditate superata:puræ ac uictrices animæ ad deum.i.ad originem suam reuertantur:Iccirco.n.soli animantium ad aspectũ cæli erecti sumus:ut summum bonum nostrum in summo deo esse credamus:Ideo religiõem soli capimus:ut ex hoc sciamus humanũ spũm nõ esse mortalẽ:q; deum qui est imortalis & desiderat & agnoscit. Igitur ex oibus philosophis qui aut pro summo bono sciam aut uirtutem sunt amplexi:tenuerunt quidem uiam ueritatis:sed non puenerunt ad summum. Hæc.n.duo sunt:quæ simul efficiat illud quod quæritur. Scientia id præstat: ut qũo & quo paeniendum sit:nouerimus:uirtus ut perueniamus. Alterum sine altero nihil ualet. Ex scientia.n.uirtus ex uirtute summum bonum nascitur. Beata igitur uita q̃ philosophi quæsiuerunt semper & quærunt:siue in cultu deorum:siue in philosophia: nulla est. Et ideo ab his non potuit reperiri.quia summum bonum non in summo quæsiuerunt:sed in imo. Summũ aũt quid est nisi cælũ & deus unde animus oritur? Imum quid est nisi terra unde corpus ẽ? Itaq; licet quidã philosophi summũ bonũ nõ corpori sed animo dederint:tamen quoniam ad illud hanc uitam rettulerunt:quæ cum corpore terminatur ad corpus reuoluti sunt:cuius est omne hoc tps quod transigitur in terra.

Quare nõ imerito summũ nõ cõprehenderunt:qa quicqd ad corpus spectat & immortalitatis est expers:unum sit necesse est. Non cadit ergo in hoiem beatitudo illo modo quo philosophi putauerunt:sed ita cadit:non ut tunc beatus sit:cũ uiuit in corpore:qd' utiq; ut dissoluaret:necesse est corrumpi:sed tunc cũ anima societate corporis liberata

Meneochus Codrus Curtius Decii

Vbi sit pfecta beatitudo

in toto spiritu uiuit. Hoc uno beati esse in hac uita possumus: si minime beati esse uidea mur. Si fugientes illecebras uoluptatum soliq; uirtuti seruientes: in oibus laboribus miseriisq; uiuamus: quæ sunt exercitia & corroboramenta uirtutis. Si deniq; asperā illā uiāq; difficilē teneamus: quæ nobis ad beatitudinē patefacta ē. Sūmū igitur bonū qd' beatos facit nō pōt eē: nisi i ea religione atq; doctrina: cui spes imortalitatis adiūcte est.

Quod aīa sit imortalis: & quare diuina traditio logicam non desiderat aut philoso phiam. sed ethicam solam: in qua docenda summi philosophi errauerunt. Et quare phi losophia non sit dux uitæ & uirtutum parens: expultrix & ultrix uitiorum: quod tamen Cicero & alii astruere conatu sunt. Ca. xiii.

r Es exigere uidet' hoc loco: ut qm̄ docuimus imortalitatē esse summum bonū id ipsum immortalem esse aīam cōprobemus. Qua de re ingens inter philoso phos disceptatio est: nec quicq̄ tn̄ explicare aut ꝓbare potuerunt hi: qui uerū sentiebant de aīa expertes huius diuinæ eruditōis: nec argumenta uera qbus uincerent attulerunt: nec testimonia qbus ꝓbarent. Sed opportunius hanc quæstionem tractabi mus in ultimo libro: cū de uita beata nobis erit disserendū. Supest illa pars tertia philo sophiæ: quā uocant logicā. i. rationalem: in qua tota dialectica & oīs loquendi ratio con tinetur. Hanc diuina eruditio nō desiderat: qa non in lingua sed in corde sapientia est: ne interest quali utatur sermone. Res. n. non uerba quærunt' Et nos non de grāmatico aut oratore: quorum scientia est qūo loqui deceat. Sed de sapiēte disserēus: cuius doctrina est qūo uiuere oporteat. Quod si neq; physica illa ratio necessaria est neq; hæc logica quia beatos facere non possunt: restat ut in sola ethica totius philosophiæ uis continea tur: ad quam se abiectis oibus Socrates contulisse dicitur: In qua etiam parte quoniam philosophos errare docui: q summum bonum cuius capiendi gratia generati sunt: non cōprehenderunt appareat falsam & inanem esse philosophiam: quia nec instruit ad iu stitiæ munera: nec officium hoīs rationemq; confirmat. Sciant igitur errare se: qui phi losophiam putant esse sapiam: non trahantur auctoritate cuiusq̄ sed ueritati potius: & accedant. Nullus hic temeritati locus est: in æternū stultitiæ pena subeunda est: si aut persona inanis aut opinio falsa decæperit. Homo aūt qualiscūq; est: si sibi credit: hoc est si homini credit: ut nō dicā stultus: q suum nō uideat errorem. C rte arrogans est: q si bi audeat uendicare: quod humana conditio non recipit. Ille ipse Romanæ linguæ sum mus auctor q̄tum fallatur: licet ex illa scientia ꝓuidere: q cum in libris officiorū philoso phiam nihil esse dixisset: q̄ studium sapientiæ: ipsam aūt sapientiam rerū diuinarū & hu manarum sciam. Tū adiecit cuius studium qui uituperat: haud sane intelligo quidnam sit qd landandum putet. Nam si oblectacio quæritur ai: requiesq; curarū: quæ confer ri cū eorum studiis possunt: qui semp aliquid inquirunt: quod spectet & ualeat abene beaaeq; uiuendū. Si uero rō cōstantiæ uirtutisq; ducit': aut hæc ars est: aut nulla oīo per quam eas assequamur. Nullā dicerere maximarū rerū artem esse: cum minimarū sine arte nulla sit: hoīum est parū considerare loquentiū: atq; in maximis rebus errantiū. Si aūt est alia disciplina uirtutis: ubi ea quæretur: cum ab isto genere discendi discesseris? Equidem tametsi operam dederim: nt quantulācunq; dicendi assequerer facultatem pp studium dicendi: tamen eloquens nunq̄ fui: Quippe qui forum ne attigerim quidē: sed necesse est ipsa me faciat esse bonitas eloquentē: ad quā diserte copioseq; defendendam scientia diuinitatis & ipsa ueritas sufficit. Vellē igitur Ciceronē paulisp ab iferis surge re: ut uir eloquentissimus ab homunculo nō diserto doceret'. Primū quidnā sit qd' lau dandū putet: qui uitupat id studiū: qd' uocat' philosophia. Deniq; neq; illā esse artem

Socrates

qua uirtus & iustitia discatur: nec aliam ullam sicut putauit. Postremo qm̄ est uirtus di sciplina ubi quærenda sit sit: cum ab illo discendi genere discesseris: quod ille non audiendi discendiq; gratia quærebat. A quo.n. posset audire. cū sciret id nemo? Sed ut in causis facere solebat: interrogatione uoluit urgere: ad confessionemq; deducere: tanq̄ consideret responderi prorsus nihil posse: quominus philosophia eēt magistra uirtutis. Q d' qdem in tusculanis disputationibus aperte professus est: ad eam ipsam cōuersa oratiōe tanq̄ se declamatorio dicendi genere iactaret. O uitæ philosophia dux inquit: o uirtutis indagatrix: expultrixq; uitiorū q d nō mō nos: sed oīno uita hoīum sine te esse potuisse Tu inuentrix legum tu magistra morum ac disciplinæ fuisti. Q uasi uero aliquid p se ipsa sentiret: ac non potius ille laudādus esset qui eam tribuit. Potuit eodem modo gratias agere cibo & potui: quia sine his rebus uita constare non possit in quibus ut sensus ita beneficii nihil est. Atqui ut illa corporis alimenta sunt: sic animæ sapientia:

Q uod Lucretius & alii errauerunt opinati sapientiam inuentā esse ab hoīe: & nec datam hominibus a creatore: Et qūo Cicero suis uerbis conuincitur? & q; philosophia nec uerum docet: nec ad recte uiuendum instruit. Ca. xiiii.

Lucreti9 Ectius itaq; Lucretius cū eum laudat qui sapientiam primus inuenit. Sed hoc r inepte: q; ab homine inuentam putauit. Q uasi uero illam alicubi iacentē homo ille: quem laudabat inuenerit: tanq̄ tibias ad fontem (ut poetæ aiunt) q; si repertorem sapientiæ ut deum laudauit. Ita enim dicit.

Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam sicut ipsa petit maiestas cognita rerum.
Dicendū est: deus ille fuit: deus inclyte Memmi:

Tn̄ nō erit si laudādus deus: q; sapiam inuenerit: sed q; hoīem fecerit: qui posset capere sapiam. Minuit.n. laudem qui partem laudat ex toto. Sed ille ut hoīem laudauit: qui tamen ob id ipsum deberet pro deo haberi: q; sape inueneit: nā sic ait: Nōne decebit. Hūc hoīem diuū nūero dignarier esse. Vnde apparet Pythagorā uoluisse laudere q se prim9 (ut dixi) philosophoum noīauit: aut Milesium Talem: qui de rerum natura prim9 traditur disputasse. Sed dum hoīem quærit extollere: rem ipsam depressit. Non est.n. magna: si ab homine potuit inueniri. Verum pōt ut poetæ dari uenia. At ille idem pfectus orator: summusq; philosophus: ne græcos reprehendā: quorū leuitatem semp accusat & tn̄ sequitur ipsam sapientiam: quā alias donū: alias inuentū deorū uocat poeticæ figuratā laudat in faciem. Grauiter ēt quæritur extitisse aliquos: q eā uituperaret Q uisq̄ ne inquit uituperare uitæ parētem. & hoc paricidio se inquinare audeat: & tā ipie ingratus esse? Nos ne ergo. M. Tulii paricidæ sumus: & insuēdi te iudice in culleū: q philosophiam negamus parentem esse uitæ. An tu qui aduersus deum tam impie ingratus es Non hunc cuius effigiem ueneraris in capitolio se dentem: sed illum qui mundum fecit hominemq; figurauit: qui sapientiam quoq; ipsam intet cætera cælestia beneficia largitus est. Magistram tu uirtutis aut parentem uitæ uocas ad quam siquis accesserit. multo sit incertios necesse est: q̄ prius fuerit? Cuius enim uirtutis? quæ ipa ubi sita sit: ad huc philosophi non expediunt cuius uitæ: cum ipsi doctores ante fuerint senectute ac morte confecti q̄ constituerint. quomodo uiui deceat. cuius ueritatis indagatricem p fiteri potes: qui sæpe testaris: cum tanta multitudo fuerit philosophorū: sapientē tn̄ extitisse adhuc neminem. Q uid ergo te magistra illa uitæ docuit? An ut potentissimū consulem maledictis incesseres: eumq; hostem patriæ uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa quæ possunt excusari fortunæ nomine. Studuisti nempe philosophię:

& quidem sic:ut nullus unq̄ diligentius:quippe qui oēs cognoueris disciplinas: sicut ipse gloriari soles:eamq; ipsam latinis litteris illustraueris:imitatoremq; Platonis ostē deris. Cedo igitur qd didiceris:aut in qua secta ueritatē deprehenderis. In academia s.quā secutus es:quā ꝓbasti:at hæc nihil docet:nisi ut scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt:q̄ nihil a philosophia disci possit ad uitā. Hæc tua uerba sunt. Mihi autē nō mō ad sapiam cæci uidemur:sed ad ea ipsa quæ aliqua ex cerni pte uideant̄ hebetes & obtusi. Si ergo philosophia est magistra uitæ:cur tibi cæcus & hebes & obtusus uidebare:quem oportuit illa docentem & sentire & sape: & in clarissima luce uersari? At quā confessus fueris philosophiæ ueritatē:docent ad filiū composita præcepta:quibus mōes philosophiæ qdē præcepta noscenda:uiuendum aūt esse ciuiliter. Quid tā repugnans dici pōt? Si noscenda sunt præcepta philosophiæ:ideo utiq; noscenda sunt ut recte sapienterq; uiuamus. Vel si ciuiliter uiuendū est:nō est igitur philosophia sapīa:siquidem melius est ciuiliter q̄ philosophice uiuere. Nam si sapientia est quæ dicitur philosophia:stulte ꝑfecto uiuit q non secundū philosophiam uiuit. Si aūt non stulte uiuit q ciuiliter uiuit:seqtur ut stulte uiuat q philosophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philosophia stultitiæ inanitatisq; dānata est. Idē in consolatione.i.in opere non ioculari. Hanc de philosophia sniam tulisti. Sed nescio qs nos teneat error:aut miserabilis ignoratio uiri. Vbi est ergo philosophiæ ministeriū? aut quid te docuit illa uitæ parens si uerū miserabiliter ignoras? Qd' si hæc erroris ignorationisq; cōfessio:pene inuito tibi ab intimo pectore expressa est:cur non tibi aliqn̄ uerū fatearis;philosophiā:quā tu nihil docentē in cælum laudibus extulisti:magistrā uirtutis esse non posse? Erratum primum

Quod in eodem errore fuit Seneca:& quid philosophia secundū ipsum. Et q, sicut deus unus & ueritas una:ita nna est & simplex sapientia. Et q̄uo philosophorum oratio pugnet cum uita. Ca.xv.

Odē doctus errore Seneca:quis.n.uerā uiam teneret errante Cicerone? Philosophia inquit nihil aliud est q̄ recta uiuendi rō:uel honeste uiuendi scia.uel ars rectæ uitæ agēdæ. Nō errabimus si dixerimus philosophiā esse legē bene honesteq; uiuendi. Et qui dixerit illā regulā uitæ:suū illi reddidit. Hic plāe n̄ respexit ad cōe philosophiæ nomen:quæ cū sit in pluris sectas disciplinasq; diffusa nihilq; hēat certi:nihil deniq; de quo uniuersi una mente ac uoce consentiant:quid pōt esse tam falsum q̄ regulā uitæ philosophiā uocari:in qua diuersitas præceptorū rectū iter īpediat & turbet? aut legē bene uiuendi cuius capita lōge dissonant:aut sciam uitæ agēdæ:in quā nihil aliud efficit̄ cōtraria sæpe dicēdo:q̄ ut nemo qcq̄ sciat:quæro.n.utrū ne academiā philosophiā putet esse an non? Negaturū non arbitror. qd' si est:nihil ergo illorū cadit in philosophiā:quæ ut oīa reddat icerta:legē abrogat:artē nullā putat:rōnē subuertit:regulam deprauat sciam funditus tollit. Falsa igitur illa oīa:qa in rem semp incertā & adhuc nihil explicantem cadere non possunt. Nulla itaq; rō uel scia uel lex bene uiuendi:nisi in hanc unica & uera & cælesti sapientia constituta est:quæ philosophis fuerit ignota. Nam illa terrena qm̄ fallax est:sit uaria:& multiplex:sibiq; tota contraria est: & sicut unus est huius mundi constitutor & rector deus una ueritas:ita unā eē ac simplicē sapiam necesse ē:qa qcquid ē uerū ac bonū:id ꝑfectū esse non pōt:nisi fuerit singulare. Quod si philosophia uitā posset instruere:nulli alii nisi philosophi eēnt boni. Et q eam non didicissent:essent oēs semp mali. Cum innumerabiles existant:& semper extiterint qui sint aut fuerint:sine ulla doctrina boni. Ex philosophis autem perraro fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignum:quis est tandem:qui non uideat eos homines uir-

tutis:q̄ ipsi egent:nō esse doctores? Nā siqs mores eorū diligenter inquirat:inueniet ita cundos:cupidos:libidinosos:arrogantes:proteruos:& sub obtentu sapientiæ sua uitia cælantes:domi facientes ea:quæ in scolis arguissent. Fortasse mentior accusandi gratia nonne idipsum Tullius & fatetur & quæritur? Quotus in q̄sq; philosophorū inuenit̄: q sit ita moratus:ta aīo & uita constitutus:ut rō postulat:q disciplinā ueram non ostentationā scientiæ:sed legē uitæ putet:qui obtempet ipse sibi & decretis pariat suis? Videre aūt licet alios tanta leuitate & iactatione ut his fuerit non didicisse melius:alios pecuniæ cupidos:alios gloriæ:multos libidinum seruos:ut cū eorū uita & uitiis mirabiliter

Cornelius auctor puget oratio. Nepos q; Cornelius ad eūdē Ciceronē ita scribit. Tantū abest ut ego magistrā esse putē uitæ philosophiā:beatæq; uitæ pfectricē: ut nullus magis existimem opus esse magistros uiuendi q̄ plærisq;:qui in ea disputanda uersantur. Video.n. magnā partem eorum q in scola de pudore & cōtinentia præcipiant argutissime:eosdē in oīum

Seneca libidinū cupiditat ibus uiuere. Itē Seneca ī exortationibus. Pleriq; inquit philosophoū tales sunt diserti in conuiciū suū:quos si audias ī auaritiā:in libidinē ī ambitionem perorantes:in iudiciū suū putes pfessos. Adeo redundant ad ipsos maledicta in publicū missa:quos nos nō aliter intueri decet:q̄ medicos:quorū tituli remedia habent pyxides uenena. Quosdā uero nec pudor uitiorū tenet:sed patrocinia turpitudini suæ fingunt:ut ēt honeste peccare uideantur. Faciet inquit sapiens idem Seneca ēt quæ non probabit: ut ēt ad maiora transitum inueniat:nec relinquet bonos mores:sed tempori aptabit:ut quibus alii utuntur in gloriā aut uoluptatem:utatur agendæ rei causa. Deinde paulo-post. Oīa quæ luxuriosi faciunt:quæq; impiti:faciet & sapiēs:sed nō eodē mō eodēq; p posito. Atqui nihil interest quo aīo facias:quod fecisse uitiosum est:quia facta cernun-

Aristip9 tur:aīus non uidetur. Aristippo Cyrenaicorū magistro cum Laide nobili scorto fuit cōsuetudo:qd̄ flagitiū grauis ille philosophiæ doctor sic defendebat:ut diceret multum īter se & cæteros Laidis amatores interesse:q ipse haberet Laidem:alii uero a Laide haberentur. O præclara & imitanda bonis sapia. Huic uero liberos in disciplinam dares: ut discerent habere meretricē. Aliqd inter se ac pditos interesse dicebat.s.q illi bona sua pderent. Ipsi gratis luxuriaretur. In quo tn̄ sapientior meretrix:quæ sic philosphū habuit pro lenone:ut ad se oīs iuuentus doctoris exemplo & auctoritate concurreret corrupta sine ullo pudore. Quid ergo interfuit:quo aīo philosophus ad meretricem famosissimam cōmearet:cū eū populus & riuales sui uiderent oībus pditis nequiorem. Nec satis fuit ita uiuere:sed docere ēt libidines cępit. ac mores:suos de lupanari ad scholam transtulit:differens uoluptatem corpis esse summum bonum. Quæ doctrina execrabilis & pudenda:non in corde philosophi:sed in sinu meretricis est nata. Nam quid ergo de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cū coniugibus mos fuit:quid mirū si a canibus (quorum uitam imitantur) ēt uocabulum nomenq; traxerunt? Nullum igit̄ in hac disciplina magisteriū uirtutis est:cum ēt illi qui honestiora prætipiunt:aut faciūt ipsi quæ suadent:aut si faciunt:quod raro accidit non disciplina eos ad rectū:sed natura pducat:quæ sæpius ēt indoctos impellit ad laudem.

Quod recte docentes & male uiuentes teste Cicerōe nō utilitatē ex philosophia:sed inanem percipiunt delectationem. Et q sapia seipsam semp exercet in bonis actibus. Et quare non philosophiæ sed sapiæ iugetur insistendum sit. Ca.xvi.

u Erum.n.cū se ppetuæ desidiæ tradant:nullamq; uirtutem capessant: & oēm suam uitam nihil aliud q̄ in eloquentia peragāt:quid aliud q̄ inertes putari debent? Sapientia āt nisi in aliquo actu fuerit:quouim suā exerceat:inanis & fal

sa est. Recteq; Tullius ciuiles uiros qui rép. gubernant: qui urbes aut nouas constituã aut constitutas æquitate tueantur: qui salutẽ libertatẽq; ciuiũ uel bonis legib⁹ uel salubribus cõsiliis: uel iudiciis grauibus cõseruẽt: philosophiæ doctoribus præfert. Bonos .n. facere oportet potiusq̃ inclusos i angulis facienda præcipere: quæ ne ipsi qdem faciũt qui loquuntur: & qm̃ se a ueris actibus remouerunt: apparet eos exercendæ linguæ cã: aduocandi gratia artem ipsam philosophiæ reperisse. Qui autem docent tantum nec faciunt ipsi præceptis suis detrahunt põdus. Quis .n. obtempet cũ ipsi præceptores doceant nõ obtempare? Bonũ est aũt recta & honesta præcipe: sed nisi & facias: mẽdaciũ est: & incõgruens atq; ieptũ nõ in pectore: sed i labiis habere bonitatẽ. Non ergo utilitatẽ ex philosophia: sed oblectatõem petũt. Quod qdẽ Cicero testatus est. ꝓfecto niquit ois istorũ disputatio quanq̃ uberrimos fontes uirtutis & scientiæ contineat: tamẽ collata cũ horũ actis pfectisq; rebus: uereor ne nõ tm̃ uideatur attulisse negociis hoĩnum quantam oblectatõem ocii. Vereri quidem nõ debuit: cũ uerũ diceret: sed quasi timeret ne ꝓditi mysterii reus a philosophis citaretur. Nõ est ausus cõfident᷑ pronunciare qđ fuit uerũ: illos non iõ disputare ut doceant: sed ut oblectent in ocio: qui quoniam auctores sunt uerũ gerẽdarum: nec ipsi qcq gerũt: pro loquacibus sunt habẽdi. Sed ꝓfecto nihil quia boni ad uitam afferebant: nec ipsi decretis suis obtemperauerunt: nec qsq̃ p tot sæcula inuentus est: q eorum legibus uiueret. Abiicĩeda est igitur ois philosophia quia non studendum sapientiæ: qđ fine ac mõ careat: sed sapiendum est & quidem mature. Non .n. nobis altera uita conceditur: ut cum quæramus in hac sapiam: in ilia sape possimus: in hac utrunq; fieri necesse est. Cito inueniri debet: ut cito suscipi possit: neq̃d pereat ex uita: cuius finis incertus est. Ciceronis Hortensius contra philosophiam disserens: circunuenitur arguta cõclusione: qui cum diceret philosophandum non esse nihilominus philosophari uidebatur: quoniam philosophi est quid in uita faciendum uel nõ faciendum sit disputare. Nos ab hac calũnia immunes ac liberi sumus: qui philosophiam tollimus quia humanæ cogitationis inuentio est Sophiam defendimus: quia diuina traditio est Eamq; ab omnibus suscipi oportere testamur. Ille cum philosophiam tolleret: nec melius aliquid afferet: sapiam tollere putabatur: eoq; facilius de sapientia pulsus est: quia constat hoiem non ad stultiam: sed ad sapiam nasci. Præterea illud quoq; argumẽtũ cõtra philosophiã ualet plurimũ: quo idẽ est usus Hortẽsius: ex eo posse intelligi philosophiã non esse sapiam: q ꝓ principium & origo eius appareat. Q ñ inqt philosophi esse cœpunt. Thales (ut opinor) prius: recens hæc qdem ætas. Vbi ergo apud antiquiores latuit amor iste inuestigandæ ueritatis. Idem Lucretius ait.

Cicero auctor — Hortẽsi⁹ — Thales

Deniq; natura hæc rerum: ratioq; repta est
Nup: & hac primum cum primis ipse reptus.
Nunc ego sum in patrias: qui possum uertere uoces.

Lucreti⁹ auctor

Et Seneca: Nondum sunt inquit mille anni: ex quo initia sapientiæ mota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione uixit. Quod irridens Persius: Postquam inquit sapere urbi Cum pipere & palmis uenit. Tanq̃ sapientia cum saporis mercibus fuerit inuecta: quæ si secundum hominis naturam est: cum homine esse cœperit necesse est. Si uero non est: nec capere quidem illã posset humana natura. Sed qa recipit: igitur a principio fuisse necesse ẽ: ergo philosophia non a principio fuit non est eadẽ uera sapientia: sed uidelicet Græci qui ad sacras ueritatis litteras non attigerant: quemadmodum deprauata esset sapientiam nesciuerunt. Et ideo cum uacare sapientia humanam uitam putarent philosophiã cõmenti sunt: idest latentem aeq; ignotam sibi ueritatem disserendo eruere uoluerunt: q

Seneca auctor — Persius auctor

ſtudium per ignorantiam ueri ſapiam putauerunt:

Quæ fuit ipſa doctrina Epicuri quæ moribus omnium appoſitiſſima loquebatur Et quomodo Leucippum & democritum habuerit auctores erroris & fabros athomorum & aſſertores uoluptatis. Ca.xvii.

d Ixi de philoſophia ipſa q̃ breuiter potui:nũc ad philoſophos ueniamus:nõ ut cũ eiſdẽ certemus q ſtare nõ poſſũt:ſed ut eos fugientes atq; deiectos noſtro cãpo inſequamur. Epicuri diſciplina multo celebrior ſem p fuit q̃ cæterorum nõ qa ueri aliquid afferat. Sed qa multos ad populare nomẽ uoluptatis inuitat. Nemo .n.non inuitia ꝓnus ẽ. Præterea ut ad ſe multitudinẽ cõtrahat:appoſita ſingulis qbuſq; moribus loquitur. Deſidioſum uetat litteras diſcere:auarũ populari largitione liberat: ignatũ ꝓhibet accedere ad rẽp. pigrũ exercere:timidũ militare. Irreligioſus audit deos nihil curarẽ:ĩhũan⁹ & ſuis cõmodis ſeruiẽs iubet̃ nihil cuiq̃ tribuere. Oĩa.n.ſua cã facere ſapiẽtẽ:fugienti turba ſolitudo laudatur. Qui nimiũ parcus eſt:diſcit aqua & polenta uitam poſſe tollerari. Qui odit uxorem:huic enumerant̃ cælibatus bona. Habenti malos liberos:orbitas prædicatur. Aduerſus ĩpios parentes nullũ eſſe uinculũ naturæ ĩ patienti ac delicato dolorem eſſe oĩum malorũ maximũ dicitur:forti ẽt in tormẽtis beatam eſſe ſapientẽ. Qui claritati ac potẽtiæ ſtudet huic præcipit̃ reges colere. Qui moleſtiã ferre nõ poteſt:huic regiã fugere Ita hõ aſtutus ex uariis diuerſiſq; modis circulũ cogit:& dũ ſtudet placere oĩbus:maiore diſcordia ſecũ ipſe pugnauit:q̃ inter ſe uniuerſi. Vnde ãt diſciplina eius tota deſcendat:quã originẽ habeat: explicãdũ eſt. Videbat Epicurus bonis aduerſa ſẽp accidere:pauptatem:labores:exilia.carorũ amiſſiones malos cõtta beatos eſſe:augeri potẽtia:honoribus affici uidebat innocẽtiã minus tutã: ſcelera ĩpune cõmitti:uideat ſine delectu morũ: ſine ordine ac diſcrimine annorũ ſæuire mortẽ:ſed alios ad ſenectutem ꝑuenire alios:infantes rapi:alios iã robuſtos interire alios in pꝛĩo adoleſcẽtiæ flore ĩmaturis funeribus extingui:in bellis potius meliores & uinci & perire. Maxĩe ãt cõmouebat hoĩes in primis religioſos grauioribus malis affici. His aũt q aut deos oĩo negligerent:aut nõ pie colerẽt:uel mĩora incõmoda euenire:uel nulla. Ipſa ẽt templa fulminibus cõflagrare. Quod Lucretius quærit̃ cũ dicit de deo.

Epicurus

Lucreti⁹ auctor

Cum fulmina mittat & ædes.

Ipſe ſuas diſturbet:& in deſerta recedens Sæuiat exercens tælũ: qd̃ ſæpe nocentes Præterit:exanimatq; indignos inq; merentes. Qd̃ ſi uel exiguã ueritatis aurã colligere potuiſſet:nunq̃ diceret ædes illũ ſuas diſturbare:cũ iõ diſturbet: qa non ſunt ſuæ: Capitoliũ qd̃ ẽ rõanæ urbis & religiõis caput ſũmũ:nõ ſemel ſed ſæpi⁹ fulmĩe ictũ cõflagrauit. Hoĩes ãt ĩgenioſi qd de hoc exiſtiauerit ex dicto Cicerõis appet:q ait diuinit⁹ extitiſſe illã flãmã:nõ quæ terreſtre illud domiciliũ iouis deleret: ſed q̃ ſublimus magnificẽtiuſq; depõſceret. Qua de re ẽt ĩ libris cõſulatus ſui eadẽ dixit:quæ Lucretius:

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo

Ipſe ſuas arces atq; inclyta tẽpla petiuit: Et capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Pertinaci ergo ſtultitia nõ mõ uim maieſtatẽq; ueri dei nõ intellexerunt:ſed ẽt ĩpietatẽ ſui erroris auxerunt:q templũ cæleſti iudicio ſæpe dãnatũ reſtituere cõtra fas oẽ cõtenderint. Cũ hæc igit̃ cogitaret Epicurus:earũ rerũ uelut iniquitate inductus. Sic.n.cãm rõnẽq; ignorãti uidebat̃ exiſtimauit nullã eſſe ꝓuidẽtiã. Qd̃ cum ſibi pſuaſiſſet:ſuſcæpit etiam defendendum:ſic in errores inextricabiles ſe ipſe incluſit. Si enim prouidentia nulla eſt:quomodo tam ordinate:tam diſpoſite mundus effectus eſt: Nulla inquit diſpoſitio eſt:multa.n.facta ſunt aliter q̃ fieri debuerunt. Et inuenit homo diuinus quæ

reprehenderet. Quæ singula si uacaret refellere: facile ostenderē nec sapientem hunc fuisse nec sanū. Itē si nulla ꝓuidentia est: quōo aīalium corpora tā ꝓuidenter ordinata sūt ut singula quæq; membra mirabili rōe disposita: sua officia cōseruēt? Nihil inqt i ꝓcreandis animalibus ꝓuidentiæ rō molita est. Nā neq; oculi facti sunt ad uidendum: neq; aures ad audiendū: neq; lingua ad loquendū neq; pes ad ambulandum: qm̄ prius hæc nata sunt q̄ esset loqui: audire. uidere: ambulare. Itaq; non hæc ad usum nata sunt: sed usus ex illis natus ē. Si nulla ꝓuidentia est cur hymbres cadunt: fruges oriuntur: arbusta frondescunt? Non inquit semper aīantium cā ista fiunt: qm̄ ꝓuidentiæ nihil prosunt sed oīa sua spōte fieri necesse est. Vnde ergo nascunt: aut quōo fiunt oīa: quæ geruntur? Non est inquit prouidentiæ opus. Sunt. n. semina p inanē uolitantia: quibus inter se temere conglobatis uniuersa gignuntur atq; cōcrescūt. Cur igitur illa illa non sentimus: aut nō cernimus? Quia nec colorē habent inqt nec calorē ullū nec odorē: saporis quoq; & humoris exptia sunt: & tā minuta: ut secari ac diuidi nequant. Sic eum quia in principio falsum suscæperat: cōsequentiū rerū necessitas ad deliramenta perduxit. Vbi. n. sūt aut unde ista corpuscula? Cur illa nemo præter unū Leucippū somniauit? A quo Democritus eruditus hæreditatem stultitiæ reliquit Epicuro. Quæ si sint corpuscula & qdē solida (ut dicunt) sub oculos certe uenire possunt. Si eadē est natura oīum: quōo res uarias efficiunt? Vario inqt ordine ac positione cōueniūt sicut litteræ: quæ cū sint paucæ: uariæ tñ collocatæ innumerabilia uerba conficiunt. At litteræ uarias formas habent. Ita iquit & hæc ipsa promordia. Nam sunt aspa: sunt hamata: sunt leuia. Secari ergo & diuidi possunt: si aliquid inest illis qđ emineat. Si aūt leuia sunt & humoris indgent cohærere non possunt. Hamata igitur esse oportet: ut possint inuicem concathenari. Cū uero tam minuta esse dicantur: ut nulla ferri acie desiici ualeant: quōo hamos aut angulos habent? Quos quia extant: necesse ē posse diuelli. Deinde quo fœdere inter se: qua mente conueniunt: ut ex his aliquid constituatur: si sensu careāt: nec coire tam disposite possunt: quia non potest qcq̄ rationale perficere nisi rō. Quam multis coargui hæc uanitas potest: sed properat oratio. Democritus

Hic est ille.
Qui genus humanū igenio supauit: & oēs
Extinxit stellas: exortus ut æthereus sol.

Quos eqdē uersus nunq̄ sine risu legere possum. Nō. n. de Socrate aut Platone saltem dicebat: q uelut reges habent̃ philosophorum. Sed de homine quo sano & uigente nullus æger ineptus delirauit. Itaq; poeta inanissimus leonis laudibus murē non ornauit: sed obruit & obtriuit. At idem nos metu liberat mortis: de qua hæc ipsius uerba sūt expræssa. Quando nos sumus: mors non est: quādo nos non sumus: mors est: Mors ergo nihil ad nos: q̄ argute nos fefellit. quasi uero trāsacta mors timeatur: quia iā sensus ereptus est: ac non ipsum mori quo sensus eripit̃. Est igit̃ tp̄s aliqđ quo & nos iā nō sum⁹ & mors tñ nondū est. Idq; ipsū uidet̃ miserū esse. ꝙ & mors eē incipit & nos esse desinimus. Nec frustra dictū est: mors misera nō ē. Aditus ad mortē ē miser: hoc ē morbo tabescere: ictū ꝑpeti: ferrū corpore excipere: ardere igni: dētibus bestiarū laniari. Hæc sūt quæ timent̃: non qa mortē afferūt sed qa dolorem magnum. Quin potius effice ne dolor malū sit. Oīum inqt malorū maximū est. Quid ergo nō possū non timere si id quod mortem antecedit aut efficit malū est? Quid ꝙ totū illud argumentum falsum est quia nō intereunt aīæ? Vere inqt nā qđ cum corpore nascitur cum corpore intereat necesse est. Iā supius dixi differre hunc locum melius & operi ultimo reseruare ut hāc Epicuri persuasione sine illa Democriti siue Dicearchi fuit argumentis & diuinis testimoniis redarguā. Verum ille fortasse ipūitatem uitiis suis spopōdit. Fuit. n. turpissimæ uolupta

tis assertor: cuius capiendæ cã nasci hoiem putauit. Quis cũ hoc affirmari audiat: uitiis & sceleribus abstineat. Nã si pituræ sunt aiæ: appetamus diuitias ut oẽs suauitates capere possimus. Quæ si nobis desunt: ab his qui hñt auferamus clã: dolo. ui. Eo magis si humanas res nullus deus curat. qñcunq; spes ĩpunitatis arriserit: rapimus: necemus. Sapien is est. n. malefacere: si & utile sit & tutum qm̃ siquis in cælo deus est: non irascitur cuiq̃. Aeq; stulti & benefacere: qa sicut ira nõ cõmouetur: ita nec gratia tangit. Voluptatibus igitur quoquo mõ possumus: seruiamus. Breui. n. tpe nulli erimus oio. Ergo nullũ diẽ: nullũ deniq; tpis punctum fluere nobis sine uoluptate patiamur: ne quia ipsi qñq; perituri sumus: idipsum qđ uiximus pereat. Hæc ille tametsi nõ dicit uerbo: re tñ ipsa docet. Nã cũ disputat oĩa sapientem sua cã facere ad utilitatẽ suã refert oĩa q̃ agit. Itaq; qui audit hæc flagitia: nec boni quicq̃ faciendum putabit: qm̃ benefacere ad utilitatem spectat alienã: nec a scelere abstinendũ: quia maleficio præda coniuncta est. Archipyrata quisq̃ uel latronum ductor: si suos ad grassandũ cohortet: quo alio sermone uti põt: q̃ ut eadem dicat: quæ dicit Epicurus deos nihil curare: Non ira: nõ gr̃a tãgi: inferorũ pœnas nõ esse metuẽdas: q̃ aiæ post mortẽ occidant: nec illi oio sint inferi: uoluptatẽ esse maximũ bonũ: nullã esse humanã societatẽ: sibi quẽq; cõsulere: neminem esse q alterũ diligat nisi sua cã. Mortẽ nõ esse metuendã forti uiro nec ullũ dolorẽ qn ẽt si torqueatur: si utatur: nihil se curare dicat: Est plane cur quisq̃ putent hanc uocem uiri esse sapientis: quæ põt latronibus aptissime commodari.

Quomodo pythagoraci & stoici cõtrario epicureis errore desipiant sic animarum immortalitatem statuentes ut eas in uaria corpora transire mentiantur. Et uoluntariam mortem persuaserunt inaniter philosophantibus. Cap. xviii.

a Lii aũt cõtraria dixerũt superesse animas post mortẽ & hi sunt maxime pythagorici ac stoici: qbus & si ignoscẽdũ est: qa uerũ sentiũt: nõ possum tñ non reprehendere eos: q non scia sed casu inciderũt in ueritatẽ. Itaq; in eo ipso qđ recte sentiebant: aliquid errauerunt. Nã cũ timerent argumentũ illud quo colligitur: necesse ut occidant aiæ cũ corporibus quia cũ corpibus nascunt̃ dixerũt nõ nasci aias: sed insinuari potius in corpa: & de aliis ĩ alia migrare corpa. Nõ putauerũt aliter posse fieri ut supsint aiæ post corpa: nisi uideãtur fuisse ante corpa. Par igitur ac ꝓpe similis error est partis utriusq;. Sed hæc in præterito falsa est: illa ĩ futuro. Nemo. n. uidit qđ est uerissimũ & nasci aias & nõ occidere: qa cur id fieret: aut quæ rõ esset: hoies nescirẽt. Multi ergo ex his q æternas esse aias suspicabant̃: tanq̃ in cælũ migraturi essẽt: sibi ipsis manus ĩtulerũt: ut Cleãthes & Chrysippus: ut Zeno & Empedocles: q se ĩ ardẽtis Aetnæ specũ intempesta nocte deiecit: ut cũ repente nõ apparuisset abiisse ad deos crederet̃: ex Romanis Cato: q fuit in oĩ & sua uita Socraticæ uanitatis imitator. Nã Democrit⁹ in alia fuit ꝑsuasione. Sed tñ sponte sua lætho caput obuius obtulit ipse quo nihil sceleratius fieri põt. Nã si homicida nefarius est q hoĩs extinctor est eidem sceleri obstrict⁹ est q se necat qa hoiem necat. Immo uero maius eẽ id facinus existimãdũ est cuius ultio deo soli subiacet. Nã sicut in hãc uitã nõ nostra spõte uenimus ita rursus ex hoc domicilio corporis qđ tuendũ nobis assignatum est eiusdem iussu nobis recedendum est qui nos in hoc corpus induxit tã diu habitaturos donec iubeat emitti. Et si uis aliqua inferatur æqua mẽte patiẽdũ est cum extincta innocentis aia multa esse non possit habeamusq; iudicem magnum cui soli uindicta integra semper est. Homicidæ igitur illi oẽs philosophi & ipse romãæ sapientiæ prĩceps Cato qui anteq̃ se occideret plegisse Platonis librum dicitur: qui est scriptus de æternitate aiarum: Et ad summum nefas philoso-

Cleãtes
Chrysippus:
Zeno
Empedocles
Cato

phi auctoritate cōpulsus est. Et hic tñ aliquā moriendi cām uidetur habuisse odium ser uitutis. Quid Ambraciotes ille: qui cū eundē librū plegisset se: præcipitē se dedit nullā aliam ob causam: nisi q Platoni credidit? Execrabilis ꝑrsus ac fugiēda doctrina: si abigit homines a uita. Quod si scisset Plato: atq; docuisset: a quo: & qūo & qbus: & quæ ob facta: & quo tempore immortalitas tribuatur: nec Theombrotum impegisset in mortem uoluntariā: nec Catonē: sed eos ad uitā & ad iustitiā potius erudisset. Nā Cato uidetur mihi causā quæsisse moriendi: nō tā ut Cæsarē fugeret: q̄ ut stoicorū decretis obtemparet: quos sectabat': nomenq; suū grandi aliquo facinore clarificaret: cui quid mali accidere potuerit: si uiueret non inuenio. Caius. n. Cæsar ut clæmens erat: nihil aliud efficere uolebat: etiam in ipso belli ciuilis ardore: q̄ ut bene mereri de republica uideretur: duobus optimis ciuibus Cicerone & Catone seruatis. Sed redeamus ad eos q mortem pro bono laudant. De uita quæreris quasi uixeris: aut unq̄ tibi ratio constiterit: cur oīo sis nntus. Nonne igitur tibi uerus ille & cōmunis oīum pater terentianū illud iure increpauerit. Prius disce quid sit uiuere: si displicebit uita: tum istoc utitor. Indignaris te malis esse subiectū: quasi q̄cq̄ merearis bōi: q p̄rem: q dn̄m: q regem tuū nescis: q q̄uis clarissimā lucē intuearis oculis: mente tñ cæcus es: & in ꝑfundis ignorantiæ tenebris iaces. Quæ ignorantiæ effecit: ut quosdā dicere non puderet: iccirco nos esse natos: ut scelerum pœnas lueremus: quo quid delirius dici possit nō inuenio. Vbi. n. uel quæ scelera potuimus admittee: q oīo nō fuimus? Nisi forte credemus iepto illi seni: q se in priori uita Euphorbiū fuisse mētitus est. Hic credo q erat ignnobili genere natus: familiā sibi ex Homeri carminibus adoptauit. O mirā & singularē Pythagoræ memoriā. O miserā obliuionē nostrū oīum: q nesciamus qd ante fuerius: sed fortasse uel errore aliquo uel gratia sit effectū: ut ille solus lætheū gurgitē nō attigerit nec obliuionis aquā gustauerit uidelicet senex uanus sicut ociosæ aniculæ solent fabulas tanq̄ infantibus credulis finxit. Q d' si bn̄ sensisset de his qbus hæc locutus est si hoies eos existiasset nunq̄ sibi tā petulanter mentiēdi licentia uēdicasset sed deridēda hoīs leuissimi uanitas. Quid Ciceroni faciemus q eū in principio cōsolatōis suæ dixisset luendorū sclerū cū nasci hoies. Iterauit id ipsum postea quasi obiurgās eū q uitā non esse malis plenā putet. Recte ergo ꝑfatus est errore ac miserabili ueritatis ignorantia se teneri. ambraciotes Caius Cęsar

Quod Cicero & alii sapientissimi imortalitatē aiarū sed infideliter docēt. Et q mala uel bona mors sit ponderanda ex anteacta uita & gratia dei. Ca. xixr

a T illi qui de mortis bono disputant quia nihil ueri sciunt sic argumentantur. si nihil est potest mortem non est malum mors. Aufert. n. sensum mali. Si aūt super sunt animæ etiam est bonum quia immortalitas sequitur. Quam sententiam Cicero de legibus sic explicauit. Gratulemurq; nobis quoniam mos aut leniorem quam qui est in uita aut certe non deteriorem est allatura statum. Nam sine corpore animo uigente diuina est uita sensu carenti nihil profecto est mali. Argute ut sibi uidetetur quasi nihil aliud esse possit. Atquin utrunque hoc falsum est. Docent enim diuinæ litteræ non extingui animas sed aut pro iustitia præmio affici aut pœna pro sceleribus sempiterna. Nec enim fas est aut eum qui sceleratus in uita fœliciter fuerit effugere quod meretur aut eum qui ob iustitiam miserimus fuerit: sua mercede fraudari. Quod adeo uerum est ut idem Tullius in consolatione non easdem sedes incolere iustos atque impios prædicauerit. Nec enim omnibus inquit idem illi sapientes arbitrati sunt unde cursum in cælo patere: nam uitiis & sceleribus cōtaminatos deprimi in tenebras atq; in cœno iacere docuerunt. Castos aūt animos puros integros incorruptos bōis et Cicero auctor

studiis atq; artibus expolitos: leui quodã & facili lapsu ad deos: idest ad naturã sui simi lem peruolare. Quæ sententia superiori illo argumẽto repugnat. Illud. n. sic assumptũ est: tanq̃ necesse sit oẽm hoiem natum immortalitate donari. Quod igitur erit discrimẽ uirtutis ac sceleris: si nihil interest utrum ne Aristides sit aliquis an Phalaris? Vtrũ Cato an Catilina? Sed hanc repugnantiam rerum sniamq; non sentit: nisi q tenet ueritatẽ. Si quis igitur nos roget: utrum ne mors sit bonum an malum respondebimus qualitatem eius ex uitæ rõne pendere. Nã sicut uita ipsa bonũ est si cũ uirtute uiuatur: malum si cum scelere: ita & mors ex præteritis uitæ actibus ponderanda est. Ita fit ut si uita in dei religione transacta sit: mors malum non est qa trãslatio sit ad imortalitatẽ. Si alitur malũ sit necesse est: qm̃ (ut dixi) ad æterna supplicia trãsmitit. Quid ergo dicem⁹: nisi errare illos: qui aut mortem appetunt tanq̃ bonum: aut uitã fugiunt tanq̃ malum? Nisi q; sunt iniquissimi: qui potiora mala non cõpensant bonis pluribus. Nam cum oẽm uitam p exquisitas & uarias traducãt uoluptates: mori cupiũt: siquid forte his amaritudinis superuenerit. Et sic hñt tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene: si aliquando fuerit male. Damnant igitur uitam oẽm: plenãq; nihil aliud q̃ malis opinantur. Hinc nata est inepta illa snia: hanc esse mortem: quã nos uitã putamus: illam uitam quam nos pro morte timeamus. Ita primũ bonum esse nõ nasci: secundũ citius mori. Quæ ut maioris sit auctoritatis: Sileno attribuitur. Cicero in cõsolatione. Nõ nasci inqt longe optimũ: nec in hos scopulos incidere uitæ. Proximum aũt si natus sis: q̃ primũ mori tanq̃ ex incendio effugere uiolentiam fortunæ. Credidisse se illi uanissimo dicto exinde apparet q; adiecit aliquid de suo ut ornaret. Quæro igitur cui esse optimum putet non nasci: cũ sit null⁹ oio qui sentiat? Nam ut bonum sit aliquid aut malum sensus efficit. Deinde cur oium uitã nihil aliud esse q̃ scopulos & incendium putauerit: quasi aut in nostra fuerit potestate ne nasceremur: aut uitam nobis fortuna tribuat non deus: aut uiuendi ratio quicq̃ simile incendio habere uideatur. Non dissimile Platonis illud est: quod aiebat se gratias agere naturæ. Primum q; homo natus esset potiusq; mutum animal. Deinde q; mas potius q̃ fœmina q; græcus q̃ barbarus. Postremo q; atheniensis non thebanus: & q; temporibus Socratis. Dici non põt quantam mentibus cæcitatẽ: quantosq; pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane cõtenderim: nunq̃ quicq̃ dictum esse in rebus humãis delirius: quasi uero si aut barbarus: aut mulier: aut asinus deniq; natus esset: idem ipse Plato non esset: ac nõ illud ipsum qd' fuisset Sed Pythagoræ uidelicet credidit: qui ut uetaret homines animalibus uesci: dixit animas de corporibus in aliorum aialium corpora commeare: qd' & uanũ & impossibile est. Vanum quia necesse nõ fuit ueteres aias i noua corpora inducere: cum idem artifex qui primas aliqñ fecerat potuerit semp nouas facere. Impassibile quia recte rationis animatã immutare naturã status sui nõ põt q̃ ignis aut deorsum niti aut in trãuersum fluminis modo flamã suã fundere. Existimauit ergo hõ sapiens fieri potuisse ut anima quæ tunc erat in Platone in aliquod mutum aial includeretur essetq; humão sensu p̃dita ut intelligeret ac doleret incõgruenti se corpore oneratam. Quanto sanius faceret si gratias se agere diceret q; ingeniosus q; docilis natus esset: q; in his opibus ut liberaliter erudiretur. Nã q; athenis natus est: qd in eo beneficii fuit? An non plurimi extiterũt in aliis ciuitatibus excellenti ingenio atq; doctrina uiri: q non meliores singuli q̃ oẽs athenienses fuerunt? Quanta hoium multa fuisse credam⁹ q & Athenis nati: & temporibus Socratis: indocti tñ ac stulti fuerũt. Non. n. aut parietes aut locus in quo quisq; ẽ effusus ex utero conciliat hoi sapientiam. Quid uero attinuit Socratis se temporibus natum gloriari? Nũ Socrates igenia discẽtib⁹ potuit dare

Nõ uenit in mẽtẽ Platoni Alcibiadem quoq; & Critiã eiusdẽ Socratis assiduos auditores fuisse: quorũ alter hostis patriæ acerrimus fuit: alter crudelissimus oĩum tyrãnorũ.

Quod Socrates in eo fuit cordatior cæteris: qa a scrutino cælestium & naturalium causis disputationem suspendit in qbus temere consumitur ingenium & tempus: sed & in multis desipuit: quorum subiiciuntur exempla. Ca.xx.

u Ideamus nũc qd in Socrate ipso tã magnũ fuerit: ut hõ sapiens merito grãs ageret illis tpibus esse senantum. Non inficior fuisse illũ paulo cordatiorẽ: q̃ cæteros qui naturã rerũ putauerunt ingenio posse cõprehẽdi. In quo illos nõ tm̃ excordes fuisse arbitror. sed ẽt impios: q in secreta illius cælestis ꝓuidentiæ curiosus oculos uoluerunt immittere. Romæ ẽt in plerisq; urbibus scimus esse quædã sacra quæ aspici a uiris nefas habetur. Abstinent igitur aspectu qbus illa contaminari non licet: & si forte uel errore uel casu quopiã uir aspexerit: primo pœna eius deinde instauratiõe sacrificii scelus expiatur. Quid his facias: q inconcessa scrutari uolũt? Nimirũ multo sceleratiores q arcana mundi & hoc cæleste templum prophanari impiis disputatõibus quærunt: q̃ qui ædem Vestæ aut bonæ deæ: aut cæteris intrauerit. Quæ penetralia q̃uis adire uiris non liceat: tñ a uiris fabricata sunt. Hi uero non tm̃ impietatis crimẽ effugiunt: sed qđ est multo indignius: eloquentiæ famã aut ingenii gloriam consequũtur. Quid si aliquid inuestigare possent? Sunt. n. tã stulti in asseuerando: q̃ improbi in quærendo: cũ neq; inuenire qcq̃ possint: nec defendere: ẽt si inuenerint. Nã si uerũ uel fortuito uiderint qđ sæpius cõtingit: cõmittunt ut ab aliis id ꝓ falso refellat̃. Nõ. n. descẽdit aliqs de cœlo qui sñiam singulorum opinionibus ferat. quapropter nemo dubitauerit eos qui ista conquirant: stultos ineptos: insanos esse. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani: q cũ itelligeret hæc nõ posse inueniri: ab eiusmodi quæstiõibus se remouit. Vereorq; ne in eo solo: multa. n. sunt eius nõ mõ laude indigna: sed ẽt reprehensione dignissima: i qbus fuit suorũ simillimus. Ex his unũ eilgam: qđ ab oĩbus sit ꝓbatum celebre: hoc ꝓuerbiũ Socrates habuit. Quod supra nos nihil ad nos. Procumbamus igitur i terrã: & manus nobis ad præclara opa datas cõuertamus in pedes. Nihil ad nos cælũ: ad cuius cõtemplatõem sumus excitati nihil deniq; lux ipsa ptineat. Certe uictus nostri cã de cælo est: qđ si hoc sensit: nõ esse de rebus cælestibus disputandũ ne illorum qdem rõnem poterat cõpræhendere: quæ sub pedibus habebat. Quid ergo? nũ errauit i uerbis? Verisimile nõ est: sed nimirũ id sensit: quod locutus est religioni minĩe seruiendũ. Qđ si apte diceret: nemo pateret̃. Quis. n. nõ sentiat hunc mũdũ tam mirabili rõe pfectũ: aliqua ꝓuidentia gubernari? Quandoqdem nihil est qđ possit sine ullo moderatore consistere. Si do mus ad habitatore deserta dilabitur. Nauis sine gubernatore abit pessũ. Et corpus relictũ ab aĩa defluit: ne dũ putemus tãtã illã molẽ: aut construi sine artifice: aut stare sine rctore tandiu potuisse. Qđ si publicas illas religiões uoluit euertere: nõ iprobo: qn ẽt laudabo: si ipse qđ ẽ melius iuenerit. Verũ idẽ p canẽ & anserẽ deierabat. O hoĩem scurrã (ut ait zeno epicureus) ieptũ: pditũ despatum: si cauillari uoluit religiõem dementẽ. Si hoc serio fecit: ut aĩal turpissimum pro deo haberet. Quis iã supstitiones ægyptiorũ audeat reprehendere: quas Socrates Athenis auctoritate cõfirmauit sua? Illud uero nonne summæ uanitatis: q ante mortẽ familiares suos rogauit: ut Aesculapio gallum quem uouerat: ꝓ se sacrarent? Timuit uidelicet ne apud Rhadamantum receptorem uoti reus fieret ab æsculapio. Dementissimum hominem putarem: si morbo affectus perisset. Cum uero hoc sanus fecerit: est ipse insanus: qui eum putet esse sapientem. En cuius tpibus natum esse se homo sapiens gratuletur.

Q d Plato didicerit a Socrate ea:q̄ si obtieret hūani generis piret societas. Cap.xxi.

u Ideamus tñ quid illum Socrates docuerit:q cū totam physicā repudiasset:eo se cōtulit:ut de uirtute atq; officio quæreret:Itaq; non dubito quin auditores suos iustitiæ præceptis erudierit. Docēte igitur Socrate nō fugit Platonē iustitiæ uim in æqtate cōsistere. Siqdem oēs pari cōditione nascūtur. Ergo inqt nihil priuati ac proprii habeant:sed ut pares esse possint:qd iustitiæ rō desiderat:oia in cōe possideant. Ferri hoc potest:q̄diu de pecunia dici uidetur. Q d ipsum q̄ ipossibile sit & q̄ iniustum:poterā multis rōibus ostendere. Concedamus tamen ut possit fieri. Oēs.n.sapientes erunt:& pecuniā contemnet. Q uo ergo illū communitas ista pduxit? Matrimonia quoq; inquit communia esse debebunt .s. ut ad eandem mulierem multi uiri tanq̄ canes confluant:& is utiq; obtineat:qui uiribus uicerit. Aut si sapientes ut philosophi: expectent ut uicibus tanq̄ lupanar habeant. O mirā Platonis æquitatem. Vbi est igitur uirtus castitatis? ubi fides coniugalis? quæ si tollas:oīs iustitia sublata est:at idē dixit beatas ciuitates futuras fuisse si aut philosophi regnarent:aut reges philosopharēt. Huic ergo tam iusto:tam æquo uiro regnum dares:qui aliis sustulisset sua : aliis cōdonasset aliena: pstituisset pudicitiā mulierum:quæ nullus unq̄ non mō rex: sed ne tyrannus quidem fecit:quam uero intulit rationem pessimi huius consilii:sic inbuit. Ciuitas concors erit:& mutui amores constructa uinculis:si oēs omnium fuerit & mariti & patres:& uxores:& liberi:quæ ista confusio generis humani est? Q ūo seruari potest caritas:ubi nihil est certū:quod ametur? quis aut uir mulierem:aut mulier uirū diliget :nisi habitauerint semper una:nisi deuota mens & seruata inuicem fides indiuiduā fecerit caritatem? quæ uirtus in illa promiscua uoluptate locum non habet? Item si oēs oīum liberi fuerint:quis amare liberos tanq̄ suos poterit:cum suos esse aut ignoret: aut dubitet? quis honorem tanq̄ patri deferet:cum unde natus sit nesciat? Ex quo fit:ut non tm̄ alienum pro patre habeat:sed etiam patre pro alieno:quid q, uxor potest esse cōis:filius uero non potest? quem concipi non nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi uni communitas ipsa reclamante natura. Supest ut tantummodo concordiæ causa uxores uelint esse cōes. Vt nulla uehementior discordiarum est causa:q̄ unius fœminæ a multis maribus appetitio. In quo Plato si ratione non poterat:exemplis certe potuit admoneri & mutorum aīalium quæ ob hoc uel acerrime pugnant: & hominum qui semper ob eam rem grauissima inter se bella gesserunt.

Socrates
Plato
Erratum primum
Erratum secūdum
Erratum tertium

Q od dogma Platonis non erat nisi criminis fons & fomes:& uirtutem omnium exterminium. Ca.xxii.

r Estat ut communio ista nihil aliud habeat præter adulteria & libidines propter quas funditus euertendas est uirtus uel maxime necessaria. Itaq; nō iuenit concordiā quam quærebat:qa non uidebat unde oriatur. Nam iustitia in extra positis nihil momenti habet:nec in corpe quidem sed tota in hois mente uersatur. Q ui ergo uult hoīes adæquare:non matrimonia:non opes subtrahere debet:sed arrogantiam:supbiam:tumorem:ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendacissimis sciant. Detracta.n.diuitibus insolentia & inquitate:nihil intererit utrum ne alii diuites: alii pauperes sint:cum animi pares sint:quod efficere nulla alias res præter religiōem dei pōt. Pueauit igitur se iuenisse iustitiam:cum eam prorsus euerteret:quia non rerum fragilium:sed mentium debet esse communitas. Nam si iustitia uirtutum oīum est mater cum illæ singulæ tolluntur:ipsa subuertitur. Tulit aūt Plato ante omnia fragilitatem:quæ utiq; nulla est:ubi proprii nihil habetur. Tulit abstinentiam:siqdem nihil su

erit quo abstineatur alienũ. Tulit tempãtiã: tulit castitatẽ: quæ uirtutes ĩ utroq; sexu maxime sunt. Tulit uerecũdiã: pudorẽ & modestiã: si honesta & legitima esse incipiũt quæ solent flagitiosa & turpia iudicari. Sic uirtutẽ cũ uult oĩbus dare: oĩbus ademit. Nã rerũ ꝓprietas: & uitiorũ: & uirtutũ materiã continet. Communitas ãt nihil aliud q̃ uitiorũ licentiam. Nã uiri qui multas mulieres habent: nihil aliud dici possunt: q̃ luxuriosi ac nepotes. Itẽ mulieres quæ a multis habentur nõ utiq; adulteræ: qa certũ mrĩmoniũ nullũ est: sed ꝓstitutæ ac meretrices sunt necesse ẽ. Redegit ergo humanã uitã ad similitudinẽ nõ dico mutorũ sed pecudũ ac bæluarũ. Nam uolucres pene oẽs faciũt matrimonia: & paria iungũtur: & nidos suos tanq̃ genitales toros cõcordi mente defẽdunt: & fœtus suos qa certi sunt: amant: & si alienos obieceris abigũt. At hõ sapiens cõtra morẽ hoĩum: cõtraq; naturã stultiora sibi quæ sequeretur: elegit. Et qm̃ uidebat in cæteris aĩalibus officia mariũ fœminarũq; nõ esse diuisa: existimauit oportere et mulieres militare: & consiliis publicis interesse: & magistratus gerere: & imperia suscipe. Ita q; his arma & equos assignauit. cõsequens est ut lanã & telã uiris infantiũ gestationes. Nec uidit ĩpossibilia esse quæ diceret: ex eo: q, adhuc in orbe terræ neq; tã stulta: neq; tam uana ulla gens extiterit: quæ hoc modo uiueret.

De minoribus philosophis: & quatenus inuicem ratione ex rerũ contẽptu ꝓficiant: & erroris assertores sint. Ca. xxiii.

c Vm igit̃ in tanta uarietate ipsi philosophorũ prĩcipes deprehẽdãtur: qd illos minores putabimus: q nunq̃ sibi tã sapiẽtes uideri solẽt: q cũ pecũiæ cõtẽptu gloriantur? Fortis aĩus. Sed expecto qd faciãt: & quo ille cõtemptus euadat. Tradita sibi a parẽtibus patrimonia: tanq̃ malũ fugiũt ac deserũt. Et ne ĩ tẽpestate naufragiũ faciant in tranqllo se ultro præcipitãt. Non uirtute sed ꝑuerso metu fortes: sicut illi q cum timent ne ab hoste iugulentur: ipsi se iugulãt: ut mortẽ morte deuitent. Sic isti unde possent gloriã liberalitatis acquirere: sine honore: sine gratia ꝑdunt. Laudatur Democritus q; agros suos dereliquerit: eosq; pascua publica fieri passus sit. Probarem si donasset. Nihil aũt sapienter fit: qd̃ si ab oĩbus fiat: ĩutile est ac malũ. Sed hæc negligentia tolerabilis. Quid ille q patrimoniũ in nũmos redactũ effudit ĩ mare? Ego dubito utrũ ne sanus an demẽs fuerit. Abite inqt in ꝓfundũ malæ cupiditates: ego uos mergã: ne ipse mergar a uobis. Si tantus pecuniæ contẽptus ẽ: fac illã beneficiũ: fac humanitatẽ: largire paupibus. Potest hoc qd̃ ꝑditurus es: multis succurrere: ne fame aut siti: aut nuditate moriantur. Imitare insaniã saltẽ furorẽq; Tuditani: sparge populo diripienda. Potes & pecuniam effugere: & tñ collocare: qa saluum est quicquid pluribus profuit. Zenonis aũt paria peccata qs ꝓbat? Sed omittamus id: qd̃ est ab oĩbus semper irrisũ Illud satis est ad coercendum furiosi hoĩs errorẽ: qa inter uitia & morbos misericordiã posuit. Adimit nobis affectũ: quo rõ humanæ uitæ pene oĩs continetur. Cum. n. natura hoĩs ĩbecillior sit: q̃ cæterorũ aĩaliũ: quæ uel ad præferendã uim tpum: uel ad incursiones a suis corporibus arcẽdas: naturalibꝰ munimentis ꝓuidentia cælestis armauit. Hoĩ aũt quia nihil istorũ datũ est accæpit ꝓ istis oĩbus miserationis affectum: q plane uocatur humanitas: qua nosmet inuicẽ tueremur. Nã si hõ ad cõspectum alterĩꝰ hoĩs efferaretur: qd̃ facere uidemus aĩantes: quarum natura soliuaga est: nulla esset hoĩm societas nulla urbiũ cõdendarũ uel cura uel rõ. Sic neq; uita qdem satis tutta: cũ cæteris aĩalibus exposita esset imbecillitas hoĩum: & ipsi inter semetipsos bæluarum more sæuirẽt Nõ minor in aliis dementia. Quid enim dici potest de illo: qui nigram dixit esse niuem, q̃ consequens erat ut etiam picem albam esse diceret. Hic est ille qui se iccirco natum

Democritus

Tuditanus

Xenophanes esse diceret: ut cælũ ac solẽ uideret: qui in terra nihil uidebat sole lucente. Xenophanes dicentibus mathematicis orbẽ lunæ duo de uiginti partibus maiorẽ eẽ q̃ terrã: stultissime credidit. Et q huic leuitati fuit cõsentaneũ: dixit intra cõcauum lunæ sinũ esse aliam terrã: & ibi aliud genus hoĩum simili mõ uiuere: quo nos in hac terra uiuimus. Habent igitur illi lunatici hoĩes alterã lunã: quæ illis nocturnũ lumen exhibeat: sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse hic noster orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca inter stoicos ait: q deliberaret utrũ ne soli quoq; suos populos daret inepte. s. q dubitauerit. Q uid. n. pderet si dedisset? Sed credo calor deterrebat. ne tantã multitudinẽ piculo cõmitteret: ne si æstu nimio pissent: ipsius culpa euenisse tanta calamitas diceretur.

De ãtipodibus: quos iõ eẽ finxerũt: qa opinati sũt mũdũ eẽ rotũdũ. Ca. xxiiii.

q Vid illi q eẽ cõtrarios uestigiis nostris antipodas putãt? Nũqd aliqd loquũt? Aut est quisq̃ tã ineptus: q tradit esse hoĩes: quorũ uestigia sint supiora q̃ capite? Aut ibi quæ apud nos iacẽt uniuersa: pẽdere fruges & arbores deorsũ uersus crescere: pluuias & niues & grãdines sursum uersus cadere in terrã. Et miratur aliquis hortos pensiles iter septẽ mira narrari: cũ philosophi & agros: & maria: & urbes: & montes pensiles faciãt? Huius quoq; erroris aperienda nobis origo est: Nã sp eodẽ mõ fallũtur. Cũ. n. falsum aliqd in principio sũpserint: uerisimilitudine iducti necesse est eos in ea quæ consequuntur currere. Sic incidũt in multa ridicula: qa necesse est falsa eẽ quæ rebus falsis cõgruunt. Cũ aũt primis habuerint fidẽ: qualia sunt ea quæ sequũtur non circũspiciunt: sed defendũt oĩ mõ: cũ debeãt prima illa utrũ ne uera sint an falsa ex cõsequentibus iudicare. Quæ igitur illos ad antipodas rõ perduxit. Videbant siderum cursus in occasũ meantiũ. Solẽ atq; lunã in eandẽ partem semper occidere: atq; oriri semp ab eadem. Cum aũt nõ pspicerẽt quæ machinatio cursus eorum temperaret: nec quomodo ab occasu ad orientem remeat. Cælum aũt ipsum in omnes partes putarent esse deuexum. Q uod sic uideri propter immensam latitudinem necesse est. Existimauerunt rotundum esse mundum sicut pilam: & ex motu siderum opinati sunt cælũ uolui: sic astra solemq; cũ occiderint uolubilitate ipsa mũdi ad ortũ referri. Itaq; æthereos orbes fabricati sunt: quasi ad figuram mundi eosq; cælarunt portentosis quibusdam simulacris: quæ astra esse dicerent. Hanc igit' cæli rotunditatem illud sequebatur: ut terra in medio sinu eius esset inclusa. Q uod si ita esset: terrã ipsam globo similẽ. Neq;. n. fieri posset: ut non esset rotundum: quod rotundo teneretur. Si autem rotunda etiã terra esset: necesse est ut in omnes cæli partes eandem faciem gerat: idest montes erigat: campos tendat: maria consternat. Q uod si esset: sequebat' illud extremum: ut nulla sit pars terræ quæ non ab hoĩbus cæterisq; animalibus incolatur. Sic pendulos istos antipodas cæli rotunditas adinuenit. Q uod si quæras ab his qui hæc portenta defendunt: quomodo non cadunt omnia in inferiorem illam cæli partem? Hanc respondet rerum esse naturam: ut pondera in medium ferant': & ad medium conuexa sint oĩa: sicut radios uidemus in rota. Q uæ autem leuia sunt ut nebula: fumus: ignis: a medio deferantur: ut cælum putant. Q uid dicam de his nescio: qui cum semel aberrauerint: constanter in stultitia perseuerant. & uanis uana defendunt: nisi q eos interdum puto ioci causa philosophari: aut prudentes & scios mendacia defendenda suscipere: quasi ut ingenia sua in malis rebus exerceant uel ostendant. At ego multis argumentis probare possem nullo modo fieri posse: ut cælum terra sit inferius: nisi & liber iam concludendus esset & adhuc aliqua restaren: quæ magis sint præsenti operi necessaria: & quoniam singulorũ errores percurrere non est unius libri opus: satis sit pauca enarrasse: ex qb⁹ possint

Erratum primum

qualia sint cætera intelligi.

Quot & quanta prædicenda sunt: & alias necessaria gentiliter philosophantibus: ut philosophiam nullus assequatur aut rarus. Ca.xxv.

n Vnc pauca nobis de philosophia in cōi dicenda sunt: ut confirmata cā perore-mus. Sūmus ille noster Platonis imitator existimauit philosophiā nō esse uulgarem: ꝙ eā non nisi docti hoies assequi possent. Est inquit philosophia paucis contenta iudicibus: multitudinem consulto ipsa fugiens. Non est ergo sapia si ab hominū cœtu abhorret. Q m̄ igitur sapientia si hoi data est: sine ullo discrimine oibus data est: ut nemo sit ꝓrsus qui eam capere non possit. At illi uirtutem humano generi datā sic amplexantur: ut soli oium publico bono frui uelle uideantur: tā inuidi q̄ si uelint de ligare oculos: aut effodere cæteris ne solem uideant. Nam quid est aliud hoibus negare sapiam: q̄ mentibus eorū uerū ac diuinū lumen auferre? Q d' si natura hois sapiæ capax est oportuit opifices & rusticos: & mulieres: & oēs deniq; qui humanam formam gerūt doceri ut sapiant populumq; ea oi lingua: & conditione: & sexu: & ætate conflari. Maximum itaq; argumentū est: philosophiam neq; ad sapiam tendere neq; ipsam esse sapientiam: ꝙ mysterium eius barba tm̄ celebratur & pallio. Senserunt hoc adeo stoici: qui & seruis & mulieribus philosophandum esse dixerunt. Epicurus quoq; qui rudes oium litterarum ad philosophiam inuitat. Item Plato qui ciuitatem de sapientibus uoluit cōponere. Conati qdem sunt illi facere qd' ueritas exhibebat. sed non potuit ultra uerba ꝓcedi. Primum qa multis artibus opus est: ut ad philosophiam possit accedi. Discende litteræ istæ cōes pp usum legendi: quia in tanta rerū uarietate nec disci audiendo possunt oia nec memoria contineri. Grammaticis quoq; non parum operæ dandum est: ut rectam loquendi rationem sciat. Id multos annos auferat necesse est: Nec oratoria quidē ignoranda est: ut ea quæ didiceris: proferre atq; eloqui possis. Geometria quoq; ac musica & astrologia necessaria est: ꝙ hæ artes cum philosophia habent aliquam societatem: quæ uniuersa perdiscere neq; fœminæ possunt: qbus intra puberes annos officia mox usibus domesticis profutura discenda sunt. Neq; serui quibus per eos annos uel maxime seruiendum est: quibus possunt discere: neq; pauperes. aut opifices: aut rustici: quibus indiem uictus labore est quærendus. Ob eam causam Tullius ait abhorrere a multitudine philosophiam. At enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa quæ de principiis rerum intelligunt: quæ perplexa & inuoluta uix etiam politi homines assequuntur? In rebus igitur obscuritate implicitis: & ingeniorum uarietate cōfusis: & eloquentiam uirorum exquisito sermone fucatis: quis imperito ac rudi locus est? Denique nunq̄ ullas mulieres philosophari docuerunt: præter unam ex omni memoria Themisten. Neq; seruos præter unum Pythagoram: quem male seruientem redemisse ac docuisse tradunt. Enumerant etiam Platonem ac Diogenem: qui tamen serui non fuerūt sed his seruitus euenerat: sunt enim capti. Platonem quidem redemisse Aniceris quidā traditur sestertiis octo. Itaq; insectatus est conuitiis redemptorem Seneca: ꝙ Platōem paruo æstimauerit. Furiosus ut mihi quidem uidetur: q homini fuerit iratus: ꝙ non multam pecuniam perdidit: scilicet aurum appendere debuit tanq̄ pro mortuo Hectore: aut tantum ingerere nummorum: quantum uenditor non poposcit? Ex barbaris uero nullum præter unum Anacharsim scytham: qui philosophiam ne somniasset quidem: nisi & linguam & litteras ante didicisset.

Tullius auctor

Thēistes Pythagoras

Quod doctrina cælestis sapientiā sola largitur: quam: natura cōis appetit: & q̄rēs philosophiā nō inueuit. Et q̄ efficax sit lex dei: & ecclesiæ sacraméta. Cap.xxvi.

q Vod ergo illi poscẽte natura faciendũ eẽ senserunt. Sed tamẽ neq; ipsi facere potuerũt: neq; a philosophis fieri posse uiderũt. Sola hoc efficit doctrina cæle stis: quæ sola sapiẽtia ẽ. Illi scilicet psuadere cuiq̃ potuerũt qui nihil psuadẽt ẽt sibi? Aut cuiusq̃ cupiditates opprimẽt: irã tẽpabũt libidinẽ coercebũt cũ ipsi & cedãt uitiis: & fateãtur plus ualere naturã? Dei aũt præcepta: qa & simplicia & uera sunt quãtũ ualeãt in aĩs hominũ: quotidiana expimẽta demõstrant. Da mihi uirũ: qui sit iracũdus: maledicus: effrenatus: paucissimus dei uerbis: tã placidũ q̃ ouẽ reddã. Da cupidũ. auarũ: tenacẽ. Iam tibi eũ liberalẽ dabo: & pecuniã suã propriis manibus largientẽ. Da timidum doloris ac mortis. Iam cruces & ignes: & pericula: & taurũ cõtemnet. Da libidinosum: adulterũ: ganeonẽ. Iam sobriũ. castum: continentẽ uidebis. Da crudelem & sãguinis appetentẽ. Iam in ueram clæmentiã furor ille mutabitur. Da iniustũ insipientẽ peccatorẽ cõtinuo & æquus & prudẽs & innocẽs erit. Vno eni lauacro malitia oĩs abolebitur. Tanta diuinæ sapientiæ uis est: ut in hominis pectus infusa: matrẽ delictorũ stultitiã uno simul impetu expellat. Ad quod efficiendũ: nõ mercede: nõ libris: nõ lucubrationibus opus est: Gratis ista fiunt: facile: cito: mõ pateant aures: & pectus sapientiam sitiat. Nemo uereatur: nos aquã nõ uendimus: nec solẽ mercede præstamus: Dei fons uberrimus atq; plenissimus patet cunctis: & hoc cæleste lumen uniuersis oritur: quicũq; oculos habẽt. Num quis hæc philosophorũ aut unq̃ præstitit: aut præstare si uelit potest? Qui cũ ætates suas in studio philosophiæ cõterãt: neq; aliũ quenq̃: neq; seipsos si natura paululũ obstitit: possunt facere meliores: Itaq; sapiẽtia eorũ ut plurimũ efficiat: nõ excidit uitia: sed abscõdit. Pauca uero dei præcepta sic totũ hominẽ imutant & exposito uetere nouum reddunt: ut non cognoscas eundem esse.

Quod philosophi sæpe recte præcipiunt & interdũ uident uerũ. Et quare nõ sit eis credendum: in quo solo nitatur cõditio naturæ. Cap. xxvii.

q Vid ergo? Nihil ne illi simile præcipiũt? Immo pmulta: & ad uerũ frequenter accedũt. Sed nihil ponderis habẽt illa pcepta: quia sunt hũana: & auctoritate maiori idest diuina illa carẽt. Nemo igitur credit qa tã se hoiem putat eẽ q au dit q̃ est ille qui præcipit. Præterea nihil apud eos certi est: nihil qd a sciẽtia ueniat. Sed cũ oĩa cõiecturis agãtur: multa etiã diuersa & uaria pferantur: stultissimi est hominis præceptis eorũ uelle parere quæ utrũ uera sint an falsa dubitabit. Et ideo nemo paret qa nemo uult ad incertũ laborare. Virtutẽ esse stoici aiunt quæ sola efficiat uitã beatã: Nihil põt uerius dici. Sed qd si cruciabitur aut dolore afficietur? Poterit ne quisq̃ inter carnifices beatus eẽ? Immo uero illatus corpi dolor materia uirtutis est. Itaq; ne in tormẽtis qdẽ miser est. Epicurus multo fortius sapiẽs inquit semp beatus est: & uel inclusus in Phalaridis tauro hãc uocẽ emittet: Suaue est & nihil curo: quis eũ nõ irriserit? Maxime q hõ uoluptarius psonã sibi uiri fortis imposuit & quidẽ supra modũ. Nũ enĩ fieri põt: ut quisq̃ cruciatus corpis pro uoluptatibus ducat. cũ satis sit ad officiũ uirtutis implendũ pferre ac sostinere. Quid dicitis stoici? Quid tu Epicure? Beatus ẽ sapiẽs ẽt cũ torquetur. Si pter gloriã: patiẽtia nõ fruetur. In tormẽtis eni fortasse morietur: Si pter memoriã: aut nõ sentiet si occidũt animæ: aut si sentiet: nihil ex ea cõsequetur Quis ergo alius fructus est in uirtute? Quæ beatitudo uitæ: ut æquo animo moriatur? Bonum mihi affertis unius horæ aut fortasse momẽti: pter qd nõ expediat in tota uita miseriis & laboribus confisci. Quantum autem temporis mors occupat: quæ cũ uenit utrum æquo animo an iniquo eã subieris iam nihil refert. Ita fit ut nihil aliud ex uirtute captetur nisi gloria. Sed hæc aut superuacua & breuis est aut prauis hominũ iudi

ciis non sequetur. Nullus igitur ex uirtute fructus est: ubi uirtus mortalis est & caduca. Itaq; q haec locuti sunt: unbrã quandam uirtuis uiderũt: ipsam uirtutẽ nõ uiderunt Deflexi enĩ fuerũt in terrã: nec uultus suos in altũ erigebãt: ut eã possent intueri: quae se se caeli religionibus ostendebat. Haec cã ẽ cur praeceptis eorũ nullus obtẽperet: quoniã aut ad uitia erudiũt: si uolupratẽ defendũt: aut si uirrutẽ asserũt: neq; peccato poenã minãtur nisi solus turpitudinis neq; uirtuti ullũ praemiũ pollicẽtur: nisi solitus honestatis & laudis: cũ dicãt nõ propter aliud: sed propter seipsam expetẽdã eẽ uirtutẽ. Beatus est igitur sapiẽs in tormẽtis sed cũ torquetur pro fide: pro iustitia: pro deo illa patiẽtia doloris beatissimũ faciet. Est enĩ deus qui solus potest honorare uirtutẽ: cuius merces immortalitas sola est: quã qui nõ appetũt: nec religionẽ timent: cui aeterna subiacet uita. Profecto neq; uirtutis uim sciũt: cuius praemiũ ignorat in caelum spectãt qd ipsi se facere putãt cũ res nõ inuestigabiles quaerũt quia rõ in caelũ spectãdi nulla alia est nisi aut religionẽ suscipere: aut hãc aiam suã immortalẽ esse credere. Quisquis enĩ aut deũ colẽdũ eẽ intelligit: aut immortalitatis spẽ sibi propositã habet: mẽs eius in caelo est. Et licet id nõ aspiciat oculis: aiae tamẽ lumine aspicit. Qui aũt religionẽ nõ suscipiũt: terreni sũt: quia religionẽ de caelo est. Et qui aiam putãt cũ corpe interire: aeque in terrã spectãt quia ultra corpus qd est terra nihil amplius uidẽt: qd sit imortale. Nihil igitur prodest hoiem esse fictũ: ut recto corpore spectet in caelũ: nisi erecta mente deum cernat: & cogitatio eius in spe uitae perpetuae tota uersetur.

Qd fortuna nihil ẽ: quã philosophi nõ mõ deã: sed deũ mẽtiũtur Et quõ hũc errorẽ daemones imiserint eis: qui deũ nesciebãt: aut cõtẽnebant. Cap. xxviii.

Qua ppter nihil aliud est in uita: quo rõ: quo cõditio nostra nitatur: nisi dei qui nos genuit agnitio: & religiosus ac pius cultus. Vnde quoniã philosophi ab errauerũt: sapiẽtes utiq; nõ fuerũt. Quaesierũt illi quidẽ sapiẽtiã: sed quia non rite quaerebãt: prolapsi sunt longius: & in maximos errores inciderũt: ut etiã cõem sapientiã nõ tenerẽt. Nõ enĩ tãtũ religionẽ asserere uoluerũt: uerũ etiã sustulerũt: dum specie uirtutis falsae inducti: conãtur aios omni metu liberare: quae religionis euersio naturae nomẽ inuenit. Illi enĩ cũ aut ignorarẽt a quo esset effectus mundus: aut persuadere uellent nihil esse diuina mentae perfectũ: naturã eẽ dixerũt rerũ omniũ matrẽ: quasi dicerent oia sua sponte esse nata quo uerbo plane imprudẽtiã suã cõf tentur. Natura enĩ remota prouidentia & potestate diuina prorsus nihil ẽ. Quod si deũ naturã uocãt: quae peruersitas est naturã potius q̃ deũ nominare? Si aũt natura rõ est uel necessitas uel cõditio nascẽdi nõ est per seipsum sensibilis: quia necesse ẽ mentẽ esse diuinã: quae sua prouidentia nascendi principium rebus omnibus praebeat. Aut si natura ẽ caelum atq; terra: & omne quod natum est non est dei natura sed dei opus. Non dissimili errore credũt esse fortunam: quasi deam quandam res humanas uariis casibus illudentem: quia nesciunt unde sibi bona & mala eueniant: Cum hac se compositos ad praeliandum putant nec ullam tamen rationem reddunt a quo & quam ob causam: sed tantum cum fortuna se digladiari monumentis omnibus gloriantur. Iam quicunque alios consolati sunt ob interitum amissionemq; carorum: fortunae nomen acerrimis accusationibus prosciderunt nec omnino ulla eorũ disputatio de uirtute est: in qua non fortuna uexetur. M. Tullius in sua consolatione pugnasse se semper cõtra fortunã loquitur: eamq; a se esse superatam cũ fortiter inimicorũ impetus retulisset: nec tũ quidẽ se ab ea fractum: cum domo pulsus patria caruit. Tum autem cum amiserit carissimã filiam: uictũ se a fortũa turpiter cõfitetur. Credo inquit & manum tollo: Quid hoc homine miserius: q sic ia M.T.

ceat Insipienter inquit? Sed q ꝓfitetᷣ se esse sapientẽ. Quid ergo sibi uult assũptio noīs Quid est cõtẽptus ille rerũ: qui magnificis uerbis prætenditur? Quid dispar cæteris habitus? Aut cur oīo præcepta sapiæ dantur: si nemo q sapiat adhuc inuentus est? Et qs q̃ nobis inuidiã facit: quia philosophos negamus esse sapientes cũ ipsi nec scire qcq nec sapere fateantur? Nã si qñ ita defecerint: ut ne effingere qdem quicq̃ possint: quid faciunt in rebus cæteris. Tũ uero ignorãtiæ admonentur: & quasi furibundi exsiliunt: & ex

anaxagoras clamant se cæcos esse & excordes. Anaxagoras ꝓnunciat circunfusa esse tenebris oīa. Empedocles Empedocles angustas esse sensuũ semitas quæritur: tanq̃ illi ad cogitandũ rheda a quadrigis opus esset. Democritus Democritus quasi in puteo quodã sic alto ut fũdus sit nullus ueritatẽ iacere demersam: nimirũ stultæ ut cætera. Nõ.n.tanq̃ i puteo demersa est ueritas: quo uel descendere uel ẽt cadere illi licebat. Sed tanq̃ in sũmo mõtis excelsi uertice: uel potiꝰ in cælo: qdᷓ est uerissimũ. Quid.n.est cur eã potius in imũ depssã diceret q̃ in sũmũ leuatã: nisi forte mẽtẽ quoq; i pedibꝰ aut i imis calcibus constituere malebat: potius q̃ in i pectore aut i capite? Adeo remotissimi fuerunt ab ea ueritate: ut eos ne status quidem sui corporis admoneret: ueritatẽ in summo illis esse quærendã. Ex hac desperatiōe confessio illa Socratis nata est: qua se nihil scire dixit: nisi hoc unũ: ꝙ nihil sciat. Hinc academiæ disciplina manauit: si tñ disciplina dici põt: in qua ignoratio & discitur: & docetᷣ Sed ne illi qdem qui sciam sibi assũpserunt: idipsũ qdᷓ se scire putabant: constanter defendere potuerũt. Qui qm̃ ratio illis nõ quadrabat: p ignorantiam rerum diuinarũ: tã uarii: tã incerti fuerũt: sibiq; sæpe cõtraria disserẽtes: ut qd sentirent: qd uellent: satis statuere ac diiudicare nõ poss s. Quid igitur pugnes aduersus hoīes eos: q suo sibi gladio

ARIsto. perunt? Quid labores ut eos destruas: quos sua ipsos destruit atq; afficit oro? Aristoteles inqt Cicero ueteres philosophos accusant eos ait aut gloriosos aut stultissimos fuisse. q existimassent philosophiã suis ingeniis esse pfectam. Sed se uidere ꝙ paucis annis magna accessio facta eẽt: breui tpe philosophiã plane absolutã fore. Qdᷓ igitᷣ fuit illud tps? quo inore? qñ ẽ: aut a qbus absoluta? Nã ꝙ ait stultissimos fuisse q putassent igeniis suis pfectã esse sapiam uerũ est. Sed ne ipse qdem satis prudenter: q aut a ueteribus cœptam: aut a nouis auctã: aut mox a posterioribus pfectũ iri putauit. Nunq̃.n: potest inuestigari: quod non p uiam suam quæritur.

Item repetitio de fortuna: & natura & definitione eius. Ca.xxix.

S Ed repetamus id qdᷓ omissimus. Fortuna ergo per se nihil est: nec sic hñdum est: tanq̃ sit in aliquo sensus. Siquidem fortuna est accidentiũ rerũ subitus atq; inopinatus euentus. Verum philosophi ne aliquando non errent; in re stulta uolunt esse sapientes: qui fortunæ sexum mutant: eam non deam sicut uulgus: sed deum esse dicunt. Eundem tamen interdum naturam: interdum fortunam uocant. Quid multa inquit idem Cicero. efficiat inopinata nobis pp obscuritatem ignorationemque causarum. Cum igitur causas ignorent: pp quas fiat aliquid: & ipsum qui faciat: ignorent necesse est. Idem in ope ualde serio: in quo præcepta uitæ deprompta ex philosophia filio dabit. Magnam inquit esse fortunæ uim in utrãq; partem quis nesciat? Nam & cum prospo flatu eius utimur: ad exitus puenimus optatos: & cum reflauerit affligimur. Primum qui negat sciri posse quicq̃: sic hoc dixit tanq̃ & ipse & omnes sciat: Dein de qui etiam quæ clara sunt dubia conantur efficere: hoc putauit esse clarum: qdᷓ illa eẽ debuit uel maximum dubiũ: nã sapienti oīo falsum est. Quis inqt nescit? Ego uero nescio. Doceat me (si põt) quæ sit illa uis: q flatus iste: & q reflatus. Turpe igitᷣ est hoīem ingeniosũ dicere: qdᷓ si neges ꝓbare non possit. Postremo ꝙ is qui dicit assensus esse re

tinendos quod stulti sit hois rebus incognitis temere Assentire. Is inquam plane uulgi & impitorũ opinionibus credidit: qui fortunam putant esse quæ hoibus tribuat bona & mala: Nam simulacrũ eius cũ copia & gubernaculo fingunt: tanquam hæc opes tribuat: & hũana rum rerũ regimen obtineat. Cui opinioni & Virgilius assensit: q fortunam oipotentem uocat. Et historicus qui ait. Sed profecto fortuna in oi re dñatur. Quid ergo cæteris diis loci superest? Cur non aut ipsa regnare dicitur: si plus põt: aut sola colitur: si oia uel si tm̃ mala imittit? Aliquid causæ proferant cur si dea sit: hoibus inuideat: eosque pdi os cupiat: cũ ab his religiose colatur. Cur æquior sit malis: iniquior aũt bonis? Cur isidietur: affligat decipiat & exterminet? Quis illam generis hoium uexatricẽ constituit ppetuam? Cur denique tam malam sortita si ptãtem: ut res cunctas ex libidine magis quam ex uero celebret obscuretque. Hæc inquam philosophos inquirere oportuit: potius quam temere innocentẽ accũsare fortunam: quæ ẽt si sit qua: nihil tñ afferri ab his põt: cum hoibus tam inimica sit: quam putatur. Itaque ille oẽs orationes quibus iniquitatẽ fortunæ l a erant: suasque uirtutes contra fortunam supbissime iactant: nihil aliud sunt quam deliramenta inconsideratæ leuitatis. Quare nõ inuideant nobis: qbus apuit ueritatem deus: qui sicut scimus nihil esse fortunam: ita scimus esse prauũ ac subdolum spũm: qui sit inimicus bonis hostisque iustitiæ: qui contraria faciat quam deus: cuius inuidiæ cãm in secundo libro explicauimus. Hic ergo insidiatur uniuersis: sed eos qui nesciunt deum errore impedit: stultitia obruit: tenebris circunfudit: nequis possit ad diuini nois puenire notitiam: in quo uno & sapientia continetur & uita ppetua. Eos aũt qui deum sciunt dolis & astutia aggreditur: ut cupiditate ac libidine irrætiat: aut peccati blandimentis deprauatos impellat ad mortem: uel si dolo nihil profecerit: uiolentia deiicere conatur. Icirco.n. in primordiis transgressionis non statim ad pœnam detrusus a deo est ut hoiem malitia sua exerceat ad uirtutem quæ nisi agitur: nisi assidua uexatione roboretur: non põt esse pfecta. Siquidẽ uirt⁹ ẽ p ferãdorũ malorũ fortis ac inuicta patientia. Ex quo fit: ut uirtus nulla sit: si aduersarius desit: Hui⁹ itaque puersæ ptãtis cũ ui sentirẽt uirtuti expugnãtẽ nomẽ ignorarẽt fortũæ uocabulũ sibi iane finxerũt. Quod quam lõge a sapia sit remotũ: declarat Iuuẽalis his uersib⁹. Nullũ numẽ abest si sit prudẽtia: sed nos Te facimus fortuna deã. cæloque locamus. Stultitia igit̃ & error & cæcitas: & (ut Cicero ait) ignoratio rerũ atque causarum: naturæ ac fortunæ noia iduxit. Sed ut aduersariũ suum nesciũt: sic nec uirtutẽ quidem sciunt: cuius scientia ab aduersarii notione descendit: Quæ sic coniuncta est cũ sapia: uel (ut ipsi aiunt) eadem ipsa sapia est: ignorẽt necesse est in quibus rebus sita sit. Nemo.n. põt ueris armis instrui: si hostem contra quem fuerit armandus: ignorat. Nec aduersariũ uincere: qui in dimicando non hostem uerũ: sed umbram petit. Prosternetur.n. qui in alio intentus uentus uenientẽ uitalibus suis ictũ: nec præuiderit ante nec caruerit.

Virgilius

Iuuenalis

Epilogus quo docet qũo transeundũ sit a uanitate philosophorũ recedentibus & ad uerã sapiam aspirantibus. s. ad uerbũ dei: in quo solo ueritas inuenitur: & uirtus: & beatitudo: & ad eis quæ dicta sunt: ad dicenda transitũ facit. Ca.xxx.

d

Ocui quantũ mea mediocritas: tulit lõge deuiũ philosophos itera ueritate tenuisse. Sentio tamen quam multa præterierim: quia nõ erat mihi ppria cõtra philosophos disputatio. Sec huc necessario diuertẽdũ fuit: ut oñderẽ tot & tanta ingenia in rebus falsis esse cõsumpta: ne qs forte a prauis religionibus exclusus: ad eos se cõferre uellet: tanquam certi aliqs repturus. Vna igitur spes hoi: una salus in hac doctrina quãm defendimus: posita est. Omnis sapia homis in hoc uno est: ut deum cognoscat & colat. Hoc nostrum dogma: hæc sententia est. Quanta itaque uoce possum testificor

proclamo:denũcio. Hoc ẽ illud qđ philosophi oẽs in tota sua uita quæsierunt:nec unq̃ tñ inuestigare:cõprehendere:tenere ualuerũt:qa aut prauã religiõnẽ tenuerũt: aut totam penitus sustulerũt. Facessant igitur illi oẽs q humanã uitã nõ instruũt:sed turbant Quid.n.docẽt? Quẽ instruũt:q seipsos nõ instruxerunt? Quẽ sanare ægroti? Quẽ regere cæci possunt? Huc ergo nos oẽs qbus est cura sapiæ cõferamus. An expectabim⁹ donec Socrates aliquid sciat? aut Anaxagoras lumen in tenebris iueniat: aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet ai sui semitas? aut Archesilas & Carneades uideant:sentiant:præcipiant? Ecce uox de cælo ueritatem docens & nobis sole ipso clarius lumen oñdens. Quid nobis iniq sum⁹ & sapiam suscipe cũctamur quam docti hoies contritis in quærendo ætatibus suis:nunq̃ reperire potuerunt. Qui uult sapiens ac beatus esse:audiat dei uocẽ:discat iustitiã:sacramentum natiuitatis suæ norit: humana cõtemnat:diuina uscipiat:ut summũ illud bonũ ad quod natus est possit adipisci. Dissolutis religiõibus uniuersis & oĩbus quæcunq; in earũ defensionem dici uel solebãt uel poterãt refutatis:dei de cõuictis philosophiæ disciplinis:ad uerã religionem sapiamq; ueniendũ est:qm̃ est (ut docebo) utrũq; cõiũctũ:ut eã uel argumentis uel exẽplis:uel idõeis testibus asseramus. Et stultitiã quã nobis isti deorũ cultores obiectare nõ desinũt:ut nullã penes nos:sic totã penes ipsos eẽ doceamus. Et q̃q̃ prioribus libris cũ falsas arguerẽ religiões:& hic cũ falsã sapiam tollerẽ:ubi ueritas sit ostẽderim plani⁹ tamen quæ religio & quæ sapia uera sit:liber ꝓximus indicabit.

Lactantii Firmiani de institutionibus diuinis libri quarti præfacio.

Quomodo unius sæculi error in omnem sit transfusus ætatẽ & orbẽ occupauerit. Et Græcia post gloriam septem sapientem studio pquirendæ ueritatis exarserit:& studiosi eius se maluerint philosophos q̃ sapientes appellari. Ca.primum.

C Ogitanti mihi & cũ aĩo meo sæpe reputãti priorem illũ generis humani statum:& mirũ pariter & idignũ uideri solet:ꝙ uni⁹ sæculi stultitia religiões uarias suscipientis: deosq; multos esse credentis:in tantã subito ignorationem sui uentũ est:ut ablata ex oculis ueritate:neq; religio ueri dei:neq; hũanitatis rõ teneretur:hoibus nõ in cælo sũmũ quærentibus:sed in terra. Quam ob cãm ꝑfecto sæculorum ueterũ mutata fælicitas est. Cœperunt.n.relicto parente & constitutore oĩum deo:insensibilia digitorum suorum figmẽta uenerari:quæ priuatas qd fecerit:qd malorum attulerit:res ipa declarat:auersa nãq; a summo bono qđ ideo beatum & sempiternum est:quia uideri:tangi: cõprehendi nõ põt:& a uirtutibus ei bono cõgruentibus quæ sũt æquæ immortales:ad hos corruptos & fragiles deos lapsi & studentes his rebus qbus solũ corpus ornatur:alitur mortẽ sibi ꝑpetuam cũ diis & cũ bonis corpalibus quæsierũt:qa morti corp⁹ oẽ subiectũ est. Insecuta ẽ igiť hmõi religiõis iniustitia & ipietas sicuti fuerat necesse: Desierũt.n.uult⁹ suos in cælũ tollere:sed deorsũ mentes hoium depressæ terrenis ut religiõibus:sic ẽt bõis Ihærebãt:secutũ est dissidiũ generis hũani:& fraus & nefas oẽ:quia spretis sempiternis atq; incorruptis bonis:quæ sola debent ab hoie cõcupisci:tempalia & breuia maluerũt maiorq; ad malum hoibus fides fuit:qui prauum recto quia præsentius fuerat:prætulerunt Sic humanam uitam prioribus sæculis i clarissima luce uersatam caligo & tenebræ cõpræhenderũt. Et ꝙ huic prauitati cõgruens erat:postq̃ sapientia sublata est:tũ demum sibi hoies sapientum nomen uendicare cœperunt. Tũ aũt nemo sapiens uocabatur:cũ oemes erant. Vtinamq; nomen illud publicũ aliqñ q̃uis ad paucos redactum tum uim suam retineret. Posset enim fortasse pauci illi uel ingenio uel auctoritate:uel

assiduis hortamentis liberare populũ uitiis & erroribus:sed adeo in totũ sapientia occi
rat:ut ex ipsa nois arrogãtia nullũ eorũ q uocarent̃:apparuit fuisse sapientẽ. Et tamen
prius q̃ hæc philosophia quæ dicitur:esset inuenta septẽ fuisse tradunt̃ primi oium qui
quia de rebus naturalibus quærere ac disputare sunt ausi:sapiẽtes haberi appellariq; ma
luerunt. O miserũ calamitosumq; sæculum:quo p orbẽ totũ septẽ soli fuerunt:qui ho
minum uocabulo cierent̃. Nemo.n.põt iure dici hõ:nisi q sapiẽs est. Sed si cæteri oẽs p̃
ter istos stulti fuerunt:ne illi qdem sapientes:qa nemo sapiens esse uero iudicio stulto-
rũ põt. Adeo ab his affuit sapientia:ut postea qdem increscente doctrina:& multis ma-
gnisq; ingeniis in idipsum semp intentis non potuerit pfici ueritas & cõprehendi. Nam
post illorũ septẽ sapientũ gloriã:incredibile est quãto studio inqrende ueritatis Græcia
ois exarserit. Ac primũ nomẽ ipsũ sapientiæ arrogãs putauerũt:sed qa nõ sapientes sed
studiosos sapientiæ uocauerunt. Quo facto & illos q temere sapientũ sibi nomen asci
uerant:erroris stultitiæq; dãnauerunt:& se quoq; ipsos ignorantiæ:quã qdem non dis-
sitebant̃. Nã ubicũq; rerũ natura ingeniis eorũ quasi manus opposuerat:ne ratiõnẽ pos
sent aliquã reddere:testificari solebãt nihil se scire:nihil cernere. Vnde multo sapientio
res inueniuntur qui se aliqua ex parte uiderunt:q̃ illi qui sapere crediderant.

Quod ubi quærenda est sapia:ubi gentibus est stultitiæ titulus: & quare Pythago
ras & Plato litterarũ psecutores non accesserint ad Iudæos. Cap.ii.

q Vare si neq; illi fuere sapiẽtes:q sunt appellati:neq; potentiores q̃ non dubita
uerunt isipiẽtiã cõfiteri:quid supest nisi ut alibi sit quærenda sapia:quia nõ est
ubi quęrebatur inuẽta? Quid aũt putemus fuisse causæ:cur tot ingeniis totq;
tpibus sũmo studio & labore quæsita nõ repiretur:nisi q, eã philosophi extra fines suos
quæsierũt? Qui qm̃ pagratis & exploratis oibus nusq̃ ullã sapiam cõprehenderunt:&
alicubi esse illã necesse est:apparet hic potissimũ esse quærendã:ubi stultitiæ populus
apparet:cuius uelamẽto deus ne arcanũ sui diuini opis in ppatulo esset:thesaurũ sapiæ
& ueritatis abscondit. Vnde equidem soleo mirari:q, cum Pythagoras & postea Plato
amore indagandæ ueritatis accensi: ad Aegyptios & Magos & Persas usq; penetrassẽt
ut earũ gentiũ ritus & sacra cognoscerent. Suspicabantur.n.sapiam in religione uersa-
ri:ad Iudæos tm̃ non accesserũt:penes quos tũc solus erat:& quo facilius ire potuissẽt.
Sed auersos esse arbitror diuina puidentia:ne scire possent ueritatẽ:qa nondũ fas erat
alienigenis ingeniis religionẽ dei ueri iustitiãq; cognoscere. Statuerat.n.deus appropi
quante ultimo tpe ducẽ magnũ cælitus mittere:q eã pfidio ingratoq; populo ablatam
exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar disputare:si prius ostende
ro sapiam cum religione sic cohærere:ut diuelli utrunq; non possit.

Quod sapientia & religio inseparabiliter cohærent: & q, necesse est eosdem non di
uersos esse secretarios sapientiæ & numinis sacerdotes. Et quare contra naturã sit colẽr
plures deos. Et quare sicut necessitate naturæ oportet dominum esse unum unicuiq; r
sic & patrem unum. Ca.iii.

d Eorũ igit̃ cultus in priore libro docui nõ hr̃e sapiam:nõ m õ qa diuinũ aial ter
renis fragilibusq; substernit:sed qa nihil ibi disserit̃ qd pficiat ad mores exco
dos uitãq; formãdã. Nec habet inqsitionẽ aliquã ueritatis sed tm̃ mõ ritũ colẽ
di:q̃ nõ officio mẽtis sed ministerio corpis cõstat. Et iõ nõ ẽ illa uero religio iudicanda:
qa nullis iustitiæ uirtutisq; præceptis erudit efficitq; meliores. Itaq; philosophia quia i
illis religionẽ.i.summã pietatẽ nõ habet:nõ ẽ uera sapia. Nã si diuinitas quæ gubernat
hũc mundũ:icredibili beneficio genus hoium sustẽtat:& quasi paterna indulgentia fo

uet:uult p̃fecto gratiã sibi referri:& honorẽ dari. Nec cõstare hoi rõ pietatis põt:si cæ-lestibus beneficiis extiterit igratus:qđ non est utiq; sapientis. Q m̃ igitur (ut dixi) phi losophia & religio deorũ disiuncta sunt & longe discreta:siqdem alii sunt p̃fessores sa-pientiæ:p quos utiq; ad deos nõ adit':alii religiõis antistites:p quos sapere non discitur apparet nec illam esse ueram sapiam:nec hanc religionem. Icciroo nec philosophia po tuit ueritatẽ cõprehendere:nec religio deorũ rõem sui qua caret:reddere. Vbi aũt sapia cũ religiõe iseparabili nexu cohæret:utrũq; uerũ esse necesse est:quia & in colẽdo sape debemus.i. scire quid nobis & q̃uo sit colendũ:& in sapiendo colere.i.re & actu qđ scie rimus implere:ubi ergo sapia cũ religione coniungitur:ibi.s.ubi deus colitur unus:ubi uita & actus ois ad unũ caput & ad unã summam refertur. Deniq; iidẽ sunt doctores sa pientiæ:qui & dei sacerdotes. Nec tñ moueat quẽq̃: quia sæpe factum est & fieri põt: ut philosophus aliqs deorũ suscipiat sacerdotiũ:qđ cum fit non tñ coniungitur philoso phia cum religione : sed philosophia inter sacra cessabit & religio quando philoso-phia tractabitur. Illa.n.religio muta est:non tm̃ qa mutorũ est:sed qa ritus eius in ma nu & digitis est nõ in corde aut lingua:sicut nostra quæ uera est. Icciroo & in sapia reli gio & in religione sapia est. Ergo nõ põt segregari: qa sape nihil aliud est nisi deũ uerũ iustis ac piis cultibus honorare. Multorũ aũt deorũ cultus non esse secundũ naturã: ẽt hoc argumento colligi põt & cõprehendi. Oẽm deũ q̃ ab hoie colitur: necesse est inter solẽnes ritus & precationes patrem nuncupari. Non tantum honoris gratia:sed & rõis q, & antiquior est hoie: & q, uitam:salutem:uictum præstat ut pater. Itaq; & Iuppiter a precantibus pater uocatur. & Saturnus : & ianus : & Liber: & cæteri deinceps:quod Lucillius in deorum consilio irridet.

Vt nemo sit nostrum:quin & pater optimus diuum:
Aut Neptunnus pater:Liber:Saturnus pater:Mars:
Ianus:Quirinus pater sic & hoc dicatur ad unum:

Iuppiter Pater Saturnus Ianus Liber Lucillius auctor

Quod si natura nõ patit':ut sint unius hois plures ptes. Ex uno.n. p̃creat':ergo deos ẽt multas colere cõtra naturã est cõtraq; pietatẽ:unus ergo colẽdus ẽ:q põt uerus pr̃ noia ri. Idẽ ẽt dñs sit necesse ẽ:quare sicut põt idulgere:ita ẽt coercere. Pr̃ iõ appellãdus ẽ.qa nobis multa & magna largit'. Dñs iõ:qa castigãdi & puniẽdi hẽt maximã ptãtẽ. Dñm uero eundem esse q̃ sit pater:ẽt iuris ciuilis rõ demonstrat. Quis.n.poterit filios educa re:nisi habeat in eos ptãtem? Nec imerito paterfamilias dicitur:licet tm̃ filios hẽat:ui-delicet nomen patris. Cõplectitur ẽt seruos:qa familia sequitur:& nomẽ familiæ com plectitur ẽt filios:qa pater antecedit:unde apparet eundẽ ipsũ & patrem seruorum & dñm filiorũ. Deniq; & filius manumittit' tanq̃ seruus: & seruus liberatus: patroni no-men accipit tanq̃ filius:quod si propterea paterfamilias noiatur:ut appareat eũ duplici potestate p̃ditum:quia & idulgere debet quia pater est:& coercere quia dñs. Ergo idẽ seruus est:qui & filius:& idem dominus qui & pater. Sicut igitur naturæ necessitate non põt esse nisi unus pater:ita nec dominus nisi unus:quid enim faciet seruus:si mul-ti domini diuersa imperauerint? Ergo cõtra rõnem cõtraq; naturã sunt religiões mul-torũ deorũ. Siquidẽ nec patres multi possũt eẽ:nec domini. Deos aũt & patres & dñi nos nũcupari necesse ẽ. Teneri ergo ueritas nõ põt:ubi hõ idẽ multis patribus dominis q; subiectus est:ubi aius in multa dispsus huc atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam firmitatem religio põt:quando certo & stabili domicilio caret. Cultus ergo deorũ ueri esse nõ possunt. Eodem mõ quo matrimoniũ dici nõ põt: ubi mulier uiros multos ha-bet:sed hæc aut meretrix:aut adultera nominabitur:aqua enim pudor:castitas : fides

abest:uirtute careat necesse ẽ. Sic & religio deorũ ĩpudica ẽ & ĩcæsta: qa fide caret... qa honos illa instabilis & incertus caput & originem non habet.

Quod sapiẽtia spectat ad filios:religio ad seruos & utriusq; fons deus unus sol⁹ & uerus:qui ingratum abdicat filium & fugitiuum punit seruum. Cap.iiii.

q Vibus rebus apparet q̃ inter se cõiuncta sunt sapientia & religio: sapientia spectat ad filios q̃ exigit amorẽ:Religio ad seruos q̃ qdẽ exigit timorẽ. Nã sicut illa prẽm diliger debẽt & honorare:sic hi dominũ colere & uereri:Deus ãt q unus ẽ quoniã utrãq; psonã sustinet & prĩs & domini.& amare eũ debemus: qa filii sumus & timere qa serui.Nõ põt igit nec religio a sapiẽtia separari nec sapienti a religione secerni:q idẽ deus ẽ q & diligi & itelligi debet q, ẽ sapiẽtię & honorari q, ẽ religiõis.Sed sapia pcedit rligio seqt qa pri⁹ ẽ deũ scir cõsequẽs coler.Itaq; i duob⁹ noib⁹ una uis ẽ q̃uis diuersa eẽ uideat.Alterũ.n.positũ ẽ i sẽsu alterũ i actu.Sed tñ similia sũt duob⁹ riuis uno sõte manãtib⁹.Fõs ãt sapiẽtiæ religionis de⁹ ẽ a quo hi duo riui si aberrauerĩt:arescãt necesse est quẽ q nesciũt ne sapiẽtes eẽ possũt nec religiosi. sic fit ut philosophi & q deos colũt similes sint aut filiis abdicatis aut seruis fugitiuis qa neq; illi prẽm qrũt neq; hi dominũ & sicut abdicati hereditatẽ prĩs nõ assequũt & fugitiui ĩpunitatẽ Ita neq; philosophi ĩmortalitatẽ accipiũt q̃ ẽ regni celestis hæreditas.i.sũmũ bonũ qd illi maxie quęrũt neq; cultores deorũ pœnã sẽpiternæ mortis esugient q̃ est aĩaduersio ueri dñi aduersus fugitiuos suæ maiestatis ac nois.Deũ uero esse prẽm eũdẽq; dõinũ utriq; ignorauerũt tã cultores deorũ q̃ ipsi pfessores sapiẽtiæ qa aut nihil coledũ oĩno putauerũt aut religiões falsas approbauerũt aut ẽt si uim ptãteq; sũmi dei itellixerũt ut plato q unũ eẽ fabricatorẽ mũdi deũ.Et.M.Tull⁹ qfatetur hoiem pclara q̃dã cõditione a sũmo deo eẽ generatũ:tñ & debitũ tãq̃ sũmo prĩ nõ reddiderũt:qd erat cõsequẽs atq; necessariũ.Deos ãt neq; prẽs neq; dominos eẽ posse:nõ tãtũ multitudo(ut supra oñdit)sed ẽt rõ declarat:q̃ neq; fictũ eẽ ab his hoiem tradit neq; deos ipsos antecedere originẽ hois iuenit.Siq̃dẽ fuisse i terra hoies anteq̃ Vlcanus:& Liber:& Apollo:& ipse iuppiter nascerent:apparet.Sed neq; Saturno fictio hominis:neq; Cælo prĩ eius assignari solet.Quod si nullus eorũ q colũt:formasse a pricipio atq; i stituisse hoiem tradit.Nullus igr ex his pr hois nũcupari põt:ita ne deus qdẽ.Ergo fas nõ est uenerari eos:a qbus non sit hõ generatus: qa neq; a multis põt generari.Vnus igr ac sol⁹ coli debet:q Iouem q Saturnũ q cælũ ipm terrãq; antecessit.Is.n.necesse ẽ hoiem figurauerit:q̃ ante hoiem cælũ terrãq; pfecit.Solus pr uocãdus est:q creauerit solus dominus ñucupãdus q regit:qui habet uitæ ac necis uerã ac ppetuã potestatem.Quem qui nõ adorat:& isipiens seruus est qui dominũ suum aufugiat:& ipius filius:qui suum uerũ prẽm uel oderit uel ignoret. Plato M.T.

Quod oracula pphetarũ sollicite iscipiẽda sunt quos diuinitus eẽ locutos rerum multo ante pdictarũ cõuincit euentus. Et quo tpe pphetauerit Moyses:Quot annis Iosue rexerit populum.Quot pfuerit iudices:q̃diu regnauerint reges. Quo tpe dominatus sit Cyrus.Quod in pphetis est sapiẽtiæ fundamentum. Ca.v.

n Vnc qm̃ docui sapiẽtiã religionẽ ñ posse deduci:supest ut de ipa religiõe ac sapia differam⁹:Sẽtio qdẽ q̃ sit dificilis de rebus celestib⁹ disputatio sed tñ audendum est: ut illustrata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; iteritu liberent:qui eã sub uelamento stultitiæ latentem aspnant ac respuũt.Sed prius q̃ incipiã de deo & opibus eius dicere pauca mihi de pphetis ante dicẽda sunt:quorũ testimoniis nũc uti necesse ẽ qd i priorib⁹ libris ne facerẽ tẽpaui: Ante oĩa qui ueritatem

ſtudet comprehendrre:nõ mõ intelligendis ꝓphetarũ uocibus aĩum debet intẽdere
ſed ẽt tẽpora per quæ quiſq; illorũ fuerit diligentiſſime inquirere:ut ſciat & q̃ futura
p̃dixerint:& poſt quot annos p̃dicta cõpleta ſint. Nec difficultas in his colligẽdis eſt
ulla. Teſtati.n.ſunt ſub quo quiſq; rege diuini ſpiritus fuerit paſſus iſtinctũ. Multi-
moyſes q; ſcriptos libros de tẽporibus ediderũt:initiũ facientes a ꝓpheta Moyſe:qui troianũ
bellũ ſeptingẽtis fere annis anteceſſit:Is ãt cũ ꝑ annos quadragita populũ rexiſſet ſuc
Ioſue ceſſorem habuit Ioſue:q ſeptẽ & uiginti annis tenuit pricipatũ. Exĩde ſub iudicibus
fuerũt ꝑ annos trecentos ſeptuaginta:tũ mutato ſtatu reges habere cœperũt:quibus
Sedechia rex iperiũ tenẽtibus ꝑ annos quadringentos ſexagita uſq; ad Sedechiæ regnũ opugnati a
rege Babylonico:captiq; Iudæi diuturnũ ſeruitiũ ꝑtulerũt. donec ſeptuageſimo poſt
Cyrus maior anno Cyrus maior captiuos Iudæos terris ac ſedibus ſuis redderet:qui ꝑ idẽ tempus ĩ
Perſas ſuſcæpit impium:quo Romæ Tarquinius Sup̃bus. Quare cũ oĩs tẽporũ ſe-
Tarqnius ſuperbus ries ex iudaicis & ex græcis romaniſq; hiſtoriis colligatᷣ etiã ſingulorũ ꝓphetarũ col
ligi poſſunt:quorũ tamẽ ultimus Zacharias fuit quem conſtat ſub Dario rege ſecun
Zachari as ꝓphe- ta do anno regni eius octauo menſe ceciniſſe. Adeo antiquiores eẽ græcis ſcriptoribus
ꝓphetæ reperiuntur. Quæ oĩa eo ꝓfero:ut errorẽ ſuũ ſentiant qui ſcripturã ſacrã co
arguere nitũtᷣ:tãq̃ nouã & recens fictã:ignorãtes ex quo fõte ſanctæ religionis ori-
Darius go manauerit. Quod ſiqs collectis pſpectiſq; tẽporibus fundamẽtũ doctrinæ ſalubri
ter iecerit:& ueritatẽ penitus cõprehendet:& errorem cognita ueritate deponet.

Quod de⁹ creator oĩum coomnipotẽtẽ gẽuit filiũ & ꝑ eũ creauit uniuerſa Teſtes
ſũt Sibylla & Triegiſtus:oracula cõſona ꝓphetis & ſapiẽtiſſimo Salomoni .ca.vi.

d Eus igr̃ machinator cõſti cutorq; rerũ ſicuti ĩ ſecundo libro diximus: anteq̃
p̃clarũ hoc op⁹ adornetᷣ ſanctũ:& icorruptibilẽ:& icõprehẽſibilẽ ſpiritum
gen uit:quẽ filiũ nũcuparũt. Et q̃uis alios poſtea inumerabiles ꝑ ipm crea-
uiſſet quos angelos dicim⁹:hũc tñ ſolũ primogenitũ diuini nominis appellatione di
gnatus eſt patria.ſ.uirtute ac maieſtate pollentẽ:eſſe ãt ſummi dei filiũ:q ſit ptãte ma
xima p̃ditus nõ tm̃ cõgruentes ĩ unũ ꝓphetarũ uoces ſed ẽt Trimegiſti p̃dicatio:& Si
hermes auctor byllarũ uaticinia demonſtrãt. Hermes ĩ eo libro:q λογοσ τελειοσ iſcribitᷣ:his uſus
eſt uerbis:ο κυριοσ και τωνπαν τον ποιητησ ονθεον καλειν νενοηκαμεν επε
ιναευ τερονεποιησεθεονορα τον και ασιθητον αελφηπι ουαιατο αισθεθαι
αυ τον περ ιγαρτου του ουκεστι ποτερον αυτοσ αισ τοι τοαλλο τιεισ αισ
θισιν υποπεππει και εισ νουνοτι ουν τοντονεποιησε πρωτον και μορον και
ενακαλοσ αε αυτω εφανη και πκηρεσ τατοσ παν των τωναγαθων ηγαστη
τε και πανυ εφ ιλησ εν ωσιαιον τοκον.i.domin⁹ & oĩum creator:quẽ deũ uocare
cẽſem⁹ qa ſcdm deũ fecit uiſibilẽ & ſenbilẽ. Senſibilẽ ãt aio ñ ideo:qa ipe ſẽtit. Hoc
.n.ñ ẽ utrũ ipe ſentiat:ſed qa ipe ĩ ſenſũ mittit & mẽtẽ. Q m̃ hũc fecit primũ & unũ ſo
lũ. Bonus ãt ei uiſus ẽ:& pleniſſimus oĩum bonorũ:oblectatus ẽ & ualde amauit q̃ſi
ꝓpriũ filiũ. ſibylla erythræa ĩ carminis ſui pricipio qđ a ſũmo deo exorſa ẽ filiũ dei du
cem & iperatorẽ oĩum his uerſibus p̃dicat παντροτροφον κτισ την οθισ γλυκυ-
πευμα απασ ικα τεθε τοκαι ηγη τορα γεθε ων παν των εοιησε.i.oĩum nutri-
torẽ creatorẽq;:q dulcẽ ſpiritũ oĩb⁹ appoſuit:ac principem oĩum deorũ fecit. Et rur-
ſus ĩ fine eiuſdẽ carminis αυτον εαωκεθεοσ πισ τοισ αναρασι γεραινεν.i.eũ de
dit de⁹ fidelib⁹ uiris honorarĩ:Et alia ſibylla p̃cipit hũc oportetᷣ cognoſci. αυτον σον-
γινωσ κεθεον υιονε οντα.i.ipm tuũ cognoſce deũ:q dei filius eſt. Videlicet & ip-
ſe eſt dei filius:q ꝑ Salomonem ſapiẽtiſſimũ regẽ diuino ſpiritu plenũ locutus eſt ea q̃

subiecimus. Deus possedit me i initio suarũ uiarũ i opa sua añ sæcula. Fũdauit me in pri cipio añq̃ terrã faceret: añ q̃ abyssos cõstitueret prius q̃ ꝓ ꝓdirẽt fõtes aquarũ: añ oẽs colles gẽuit me dñs fecit regões & terras ihitabiles sub cælo. Cũ peret cælos aderã illi & cũ secerneret suã sedẽ: cũ sup uentos faceret ualidas nubes: & cũ cõfirmatos põeret mõtes sub cælo. qñ fortia faciebat fundamẽta terræ: erã penes illũ dispones Ego eram cui ad gaudebat: quotidie ãt iucundabar ante faciẽ eius: cũ lætaret̃ orbe pfecto Icci rco aũt Trimegistus ληπκορ γοατουθεου. i. opificẽ dei dixit. Et Sibylla συμφολον. i. cõ silia rium appellat: q tanta sapientia sit instructus adeo prẽ: ut cõsilio & manibus utere tur i fabricatione mundi. Salomõ Trimegi stus

Q uod nomen filii & angeli aut hoibus sit ignotum licet nomen aliud & aliud hẽat quod ab utrisq; adoratur: & unde dicatur Iesus: & unde Christus. Ca. vii.

f Ortasse quærat aliquis hoc loco quis sit iste tam potẽs: iã deo carus. & qđ no mẽ hẽt: cuius prima natiuitas nõ mõ antecessit mũdũ: uerũ ẽt prudẽtia dispo suerit uirtute cõstruxerit. Primũ nos scire cõuenit nomẽ eius ne angelis qdẽ notũ esse: q morãt̃ i cælo: sed ipsi soli ac deo prĩ. Nec añ id publicabit̃: ut est scis litte ris traditũ: q̃ dispensatio dei fuerit ipleta. Deinde nec enunciari posse hominis ore sicut docet Hermes hæc dicens. αιτιοαλε του του του αιτιοσ ηθουθειου και αγεατου αγαθου φουλησισ ητεον προ:: νεγ κερου το ονομα ου λυναται αυθροπινωσ τοματι λαληθηναι. Idest cã ãt huius causæ diuini & icreati boni uolũtas q̃ deũ ꝓtu lit: cuius nomẽ nõ põt hũano ore dici. Et paulo post ad filiũ. εστι γαρτισ ωτεκνον απορριτοσ λογοσ σοφιασ οσιοισ περι του κυριου παντων και προουμενου σθεου ονειπει υπεραυθρωπον εσθια. i. Est. n. fili secret⁹ qdã sermo sapiæ scũs de so lo dño oium. Et dei q añ mẽte capitur quẽ dicere supra hoim est. sed q̃uis nomẽ eius qđ ei a pricipio prĩ sũm⁹ iposuit: nullud p̃ter ipsũ faciat: hẽt tñ & iter angelos aliđ uocabu lum: & iter hoies aliud. Iesus qppe inter hoies noiatur. Nã Christus non ꝓpriũ nomen est: sed nũcpatio ptãtis & regni. Sed exponẽda huius pois rõ est pp ignorantiũ errorẽ: qui eũ mutatata littera Christus solent dicere. Erat iudæis añ præceptũ ut sacrũ confi cerent unguentũ: quo pũgi possent hi q uocabant̃ ad sacerdotiũ uel ad regnũ. Et sicut nunc Rõanis indumentũ purpuræ isigne est regiæ dignitatis assũptæ: sic illis unctio sa cri unguenti nomen ac ptãtem regiã cõferebat. Verũ qm̃ græci ueteres χριεσθαι di cebant ongi: qđ nunc αλειφεσθαι: sicut indicat Hõericus uersus ille quo ꝓpitiabant unxerũt oleo. τον λελμ ωαιλουσ ανκαι χρισ ανελαιω. . i. hũc aũt famulæ lauerũt & unxerũt oleo. Ob hãe rõnem nos eũ Christũ nũcupamns. i. unctũ: q hebraice Messi as dr̃. Vnde in qbusdã græcis scripturis: q̃ male de hebraicis intepræratæ sunt ηλειμ μνοσ: i. unguendo creatus sciptũ iuenit̃ ηλειμμενοσ απο του αλεφεατα. i. ab un guendo curari. Sed tñ utrolibet noie rex significat̃. Nõ ꝙ ille regnũ hoc terrenũ fuerit adeptus cuius capiendi nondum tempus aduenit sod ꝙ cæleste ac sempiternũ est: de quo disseremus in ultimo libro: nunc uero de prima eius natiuitate dicamus. Hermes auctor Erratum primum Iesus, uñ dicitur χρησον

Q uod filius bis natus est: æternaliter de prẽ tpaliter de uirgine matre: sed natiuita te inexcogitabili & ineffabili. Et quare dicatur uerbum: & i quo ab aliis angelis differat & quare illi nõ dicãtur uerbum dei uel uerba. & quare hoĩs spiritus dissolubilis: & qđ Dauid & Salomon ꝓphetauerint de hoc uerbo. Et ꝙ Salomon precesserit Troianum bellum: & quid Ioannes euangelista de eodem uerbo. Cap. viii.

i N primis. n. testificabimur illũ bis esse natum: primum in spiritu: postea i car ne. Vnde apud Hieremiã ita dr̃. Prius q̃ te formarẽ in utero: noui te: Et item

apud ipsum. Beatus qui erat anteq̃ nasceret᷑: qđ nulli alii cõtingit præter Christo. Qui cum esset a principio filius dei: regeneratus est denuo secũdum carnẽ: q̃ duplex natiuitas eius magnum intulit humanis pectoribus errorem: circunfunditq; tenebras etiam his qui ueræ religiõis sacramenta retinebant. Sed nos id plane dilucideq; mõstrabim⁹ ut amatores sapiæ facilius ac diligentius instituantur: q audit dei filium dici: nõ debet tm̃ nefas mente cõcipe: ut existimet ex cõnubio ac ꝑmixtiõe fœminæ alicuius deum ꝑ creasse qđ nõ facit nisi aĩal corporale mortiq; subiectũ. Deus ãt cũ solus adhuc esset: ꝑmisere se potuit aut cũ esset tãtæ ꝑtãtis: ut qcqd uellet efficeret: utiq; ad creãdũ societate alterius nõ indigeret: nisi forte existiabimus deũ sicut Orphe⁹ putauit: & matrẽ esse & fœminã ꝙ aliter generare nõ quærit: nisi hẽt uim sexus utriusq;: quasi ut ipse secum coiret: aut sine coitu non potuerit ꝓcreare. Sed Hermes in eadẽ fuit opinione cum dicit αυτοπατορα και αυτομητορα. i. ipsum sui pr̃em & ipsum matrem sui. Quod si ita esset ut a ꝓphetis pr̃ dr̃: se etiam mater diceret᷑. Quo mõ igitur ꝓcreauit. Primum nec sciri a quoq̃ possunt nec narrari opa diuina: sed tñ sanctæ litteræ docent: in qbus cautũ est illũ dei filiũ dei esse sermonẽ. Itẽq; cæteros angelos dei spũs esse. Nã sermo est spũs cum uoce aliquid significante ꝓlatus. Sed tñ qm̃ spiritus sermo diuersis partibus ꝓferuntur: siquidẽ spiritus naribus: ore sermo ꝓcedit: magna inter hunc dei filiũ cæterosq; angelos differẽtia est. Illi. n. ex deo taciti spiritus exierũt: q nõ ad doctrinã dei tradẽdã: ad ministeriũ dei creabãt᷑. Ille uero cũ sit & ipse spiritus: tñ cum uoce ac sono ex dei ore ꝓcessit: sicut uerbũ ea. s. ratione q̃ uoce eius ad populum fuerat usus. i. ꝙ ille magister futurus esset doctriæ dei & cælestis arcani ad hoĩs ꝑferendi. Quod ipsũ primo locut⁹ est: ut ꝑeũ ipse ad nos loqueret᷑. Et ille uocẽ dei ac uoluntatẽ nobis reuelaret. Merito ergo sermo & uerbũ dei dr̃. q ꝓcedentẽ de ore suo uocalẽ spũm: quẽ nõ utero sed mente cõcepat: inexcogitabili quadã maiestatis suæ uirtute ad effigiẽ quæ ꝓprio sensu ac sapientia uigeat: cõpræhendit: & alios itẽ spũs in angelos figurauit. Nostri spiritus dissolubiles sunt: qa mortales sumus. Dei aũt spiritus & uiuũt & manẽt: & sentiunt: qa ipse immortalis est: & sensus & uitæ dator. Nostræ uoces licet aure misceant᷑ atq; euanescãt tamen plerũq; manent litteris cõpræhensæ: q̃to magis dei uocem credendum est: & manere in æternum: & sensu ad uirtute comitari q̃ de deo patre tanq̃ riuus de fõte traduxit. Quod siquis miratur ex deo deum ꝓlatiõe uocis ac spiritus potuisse generari: si sacras uoces ꝓphetarũ cognouerit: desinet ꝑfecto mirari. Salomonẽq; pr̃emq; ei⁹ Dauid potentissimos reges fuisse: & eosdem ꝓphetas: ẽt his fortasse sit notũ: q diuias litteras nõ attingerunt: quorũ alter q posterius regnauit. Troianæ urbis excidium centum & quadraginta annis añcessit. Huius pr̃ diuinorũ scriptor hymnorũ in psalmo trigesimosecũdo sic ait. Verbo de̾ cæli solidati sunt: & spiritu oris eius oĩs uirtus eorũ. Itẽ rursus ĩ psalmo quadragesimo quarto: Eructauit cor meũ uerbũ bonũ: dico ego opa mea regi. Cõstat uidelicet nulli alii opa dei esse nota: nisi filio soli: qui est uerbũ dei & quẽ regnare in ꝑpetuũ necesse ẽ. Itẽ Salomon ipsum uerbum dei esse demonstrat: cuius manibus opa ista mundi fabricata sunt. Ego inqt ex ore altissimi ꝓdiui ante oẽm creaturã ego cælos feci ut oriretur lumen indeficiens: & nebula texi oẽm terram. Ego ĩ altis habitaui: & tronus me⁹ in colũna nubis. Ioannes quoq; ita tradidit: In principio erat uerbũ: & uerbũ erat apud deum. Oĩa per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil.

Orpheus
hermes

Quod melius a græcis logos q̃ a latinis uerbum & qd de deo senserint gentiles philosophi Zeno & Trimegistus.

Ed meli⁹ græci λογον dicũt q̃ nos uerbũ: siue sermonẽ. λογοσ. n. & sermonẽ

significat & rõnem. quia ille est uox & sapia dei. Hũc sermoné diuinũ ne philosophi q̃dé ignorauerũt: sed q̃dé zenõ rerũ naturæ dispositoré atq; opificé uniuersitatis λογον prædicat qué & fatũ & necessitaté rerũ: & deũ & aium Iouis nuncupat: ea. s. consuetudine qua solét Iouẽ p deo accipe. Sed nihil obstãt uerba: cũ sententia cõgruat ueritati Est. n. spiritus dei: quem ille aium nominauit. nã Trimegistus q̃ ueritaté pene uniuersã nescio quo mõ inuestigauit: uirtutem maiestatéq; uerbi sæpe descripsit: sicut declarat superius illud exemplũ quo fatet̃ esse ieffabilem quendã sãctũq; sermonem: cui9 enarratio modũ excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter ut potui. Nũc de secũda: quoniã controuersia est in ea maxima: latius differendum est: ut ueritatem scire cupiẽtibus lumen intelligentiæ proferamus. Zeno Iouis Trimegistus

De secunda natiuitate filii quã pphete multo ante prædixerunt. Et qũo eductus sit Israhel ab ægypto: & q̃bus ingratus beneficiis caput bouis in memoriã Apis dei ægyptiorũ figurauerit. Et q̃s ordo publicarũ fuerit ptãtũ usq; ad dñi passioné. Ca. x.

N primis igit̃ scire oportet hoies sic a pricipio pcessisse dispositõem sũmi dei ut esset necesse appropinquãte sæculo termino dei filiũ descendere in terram ut cõstitueret deo tẽplũ: doceretq; iustitiã. Verũtñ nõ i uirtute angeli ut ptãte cælesti: sed in figura hois & cõditõe mortali: ut cũ magisterio functus fuisset traderetur in manus impiorũ: mortéq; susciperet: ut ea quoq; p uirtuté domita resurgeret. & hoié qué induerat: quem regebat: & spé uincendæ mortis afferret: & præmia imortalitãtis admitteret. Hãc ego dispositõem ne q̃s ignoret: docebimus pdicta esse oia oia q̃ in christo uidemus esse cõpleta. Nemo asseueratõi nostræ fidé cõmodet: nisi ostendero pphetas ante multã temporũ serié pdicasse: fore ut aliquãdo filius dei nasceret̃ sicut hõ & mirabilia faceret: & cultũ dei p totã terrã seminaret & postremo patibulo figeret̃ & tertio die resurgeret. Quæ oia cũ pbauero eorũ temporũ litteris: qui deũ suũ mortali corpore utenté uiolauerũt. Quid aliud obstabit: quo minus uerã sapiam clarum sit i hac religione uersari. Nunc a principio totius sacramenti origo narrãda est. Maiores nostri q̃ erãt principes hebræorũ cũ sterilitate atq; inopia laborarent trãsierũt in ægyptũ rei frumentariæ grã: ibiq; diutius cõmorantes cũ intolerabili seruitutis iugo præmerent̃ tũ misertus eorũ deus eduxit eos ac liberauit de manu regis ægyptiorũ: post annos trecentos triginta duce Moyse: p qué postea illis lex a deo data est in qua eductõe ostẽdit uirtuté suæ maiestatis deus. Traiecit. n. populum medio mari rubro præcedente angelo: atq; scindente aquã: ut populus psiccum gradi posset: quem uerius ut ait poeta: Curuata in mõtis faciem circunstetit unda. Qua re audita tyrãnus ægyptiorum cũ magna suorũ manu insecutus est: & mare adhuc patẽs temere igressus coeũtibus aq̃s cum exercitu delect9 ẽ. Hebræi uero egressi in solitudie multa mirabilia uiderunt. Nam cum sitim paterentur: ictu uirgæ rupe pcussa: psilit fons aquæ populũq; recreauit Quo rursus esuriente: cælestis alimenti: pluuia descẽdit: q̃nẽt cothurnices i castra eorũ uẽtus induxit: ut nõ mõ pane cælesti: sed ẽt istructoribus epulis saturarent̃. Pro his tã diuinis bñficiis honoré deo nõ reddiderũt: sed depulsa iã seruitute: iam siti fameq; deposita: in luxuriã psapsi ad pphanos ægyptiorũ ritus aios transtulerũt. Cũ. n. Moyses dux eorũ ascendisset i mõté: atq; ibi quadraginta diebus moraret̃: aureũ caput bouis qué uocãt ipsi Apin: q̃d eos signo pcederet figurarũt. Quo peccato ac scelere offensus deus impium & ingratũ populũ p merito penis grãdibus affecit: & legi quã p Moysen dederat subiugauit. Postea uero cum in deserta quadam pte Syriæ cõsedisset: amiserũt uetus nomé hebræi: Et q̃m princeps eorum exanimis Iudas erat: Iudæi sunt appellati: & ter Narrat poeta Iudei un͂ sint dicti

ra quã ícoluere Iudęa. Et primo q̃dẽ nõ domino sint dicti regũ subiecti fuerũt: sed populo ac legi ciuiles iudices prædicebant: nõ tñ in annũ cõstituti sũt sicut Romãi cõsules: sed ꝑpetua iurisdictõe subnixi. Tũ sublato iudicum noĩe: ptãs regalis inducta ẽ. Verum regimẽ eorũ iudicibus tenẽtibus prauas religiões sæpe suscæpẽt: atq; offensus ab his deus totiẽs alienigenis subiugabat: donec rursus penitẽtia populi mitigatus liberaret eos seruitute. Itẽ sub regibus finitimorũ bellis ob delicta uexati postrẽo capiti abductiq; Babylonẽ pœnas ĩpietatis suæ graui seruitio pepẽderũt: donec Cyrus ueniret ĩ regnũ: q statim Iudæos restituit edicto. Exinde Tetrarchas habuerũt usq; ad Herodẽ: q fuit sub impio Tyberii Cæsaris: cuius ãno q̃ntodecimo. i. duobus geminis cõsulib⁹ añ diem decimũ calendarum apriliũ iudæi Christũ cruci affixerũt: hic rerũ exitus: hic ordo in arcanis sanctarũ litterarũ continetur. Sed prius ostendã qua de cã in terram uenerat Christus: ut fundamentum diuine religionis & ratio clarescat.

Quæ fuerit causa incarnationis Christi. Ca. xi.

c Vm sæpe iudæi præceptis salutaribus repugnarẽt: atq; a diuia lege desisterẽt aberrantes ad ĩpios cultus deorũ: cũ deus iustos & electos sãcto spũ ĩplebat ꝓphetas ĩ media plebe cõstituẽs ꝑ quos peccata ĩgrati populi uerbis minacibus ĩcreparet: & nihilhominus ad pœnitẽtiã sceleris agẽdã hortaret᷑: quam nisi egissẽt: atq; abiectis uanitaribus ad deũ suũ redissent: fore ut testamentũ suũ mutaret. i. hæreditatẽ uitæ ĩmortalitatis ad externas cõuerteret natões. Aliũq; sibi populũ fideliorem ex aliẽigenis cõgregaret. Illi ãt a ꝓphetis ĩcrepati: nõ mõ uerba eorũ respuerũt: sed q; sibi peccata exprobarent᷑ offensi eos ipsos exq̃sitis cruciatibus necauerũt: quæ oĩa diuinæ litteræ signata cõseruãt. Dicit. n. ꝓpheta Hieremias. Missi ad uos seruos meos ꝓphetas ante lucem mittebam & nõ audiebatis me: neq; ĩtendebatis auribus uestris cum dicerem uobis. Cõuertebatur unusquisq; a uia sua mala: & a nequissimis affectatiõibus uestris & habitabitis in terra ista: quã dedi uobis & patribus uestris a sæculis usq; ĩ seculũ. Nolite ambulare post deos alienos: ut seruiatis eis. & ne ĩcitetis me ĩ opibus manuũ uestrarum ad dispnẽdos. Hesdras aũt ꝓpheta: qui fuit eiusdem cyri tpibus: a quo iudæi sunt restituti sic loquit᷑: Desciuerunt a te & abiecerunt legẽ tuam post cor suum & ꝓphetas tuos interfecerunt qui obtestabantur eos ut reuerterent᷑ ad te: Itẽ Helias in libro Basileon tertio: Aemulãs æmulat⁹ sum domino deo oĩpotẽti: quia dereliquerũt te filii israel & altaria tua demolierũt: & ꝓphetas tuos ĩterfecerũt gladio: & remãsi ego solitari⁹ & q̃runt aĩam meã auferre a me. Propter has illorũ ĩpietates abdicauit eos ĩ ꝑpetuũ ita q; desiit ꝓphetas mittere ad deos. Sed illũ filiũ suũ primogenitũ: illũ opificẽ rerũ & cõsolatorẽ suũ labi iussit e cælo ut religionẽ sãctã dei trãsferret ad gẽtes. i. ad eos q deum ignorabant: doceretq; iustitiã quã pfidus populus abiecerat: qd' iã pridẽ ãnũciauerat se eẽ facturũ. Sic Malachias ĩdicat dicẽs: Nõ ẽ mihi uolũtas circa uos dicit dominus: & sacrificiũ acceptũ nõ habeo ex manibus uestris q̃m a solis ortu usq; ad occasum clarificabitur nomẽ meũ apud gentes. Item Dauid in psalmo. xvi. Cõstitues me in caput gentium: populus quẽ nõ cognoui: seruiet mihi. Esaias quoq; sic loquitur: Venio colligere oẽs gẽtes & linguas & ueniẽt: & uidebunt claritatẽ meam: & dimittã sup eos signũ. Et mittam ex his cõseruatos in gentes: quæ lõge sunt. quæ nõ audierãt gloriam meam: & nunciabunt claritatẽ meã in gẽtes. Volens igit᷑ deus metatorẽ templi sui mittere in terram: noluit eum in potestate & claritate cælesti mittere: ut ingratis in deum populus ĩ errorem maximum induceret᷑: ac pœnas ꝓ facinoribus suis lueret: qui dominum ac deum suum non recæpisset: qd' olim ꝓphetæ cecinerant sic esse facturũ. Esaias enim quẽ

Marginal notes: Hesdras; Helias; Malachias; Dauid; Esaias

ipsi iudæi serta confectum credulissime necauerunt: ita dicit. Audi cælum & pcipe auribus terra: qm̃ dominus locutus est filios genui & exaltaui: ipsi aut spreuerunt me: agnouit bos possessorem suũ: & asinus præsepium domini sui. Israel ãt me non cognouit & populus meus me nõ intellexit. Hieremias quoq; limiter ait. Cognouit tempus suum turtur & hirundo: & ruris passeres custodierunt tempora itroitus sui: populus ãt meus nõ cognouit iudiciũ domini. Q uo dicitis sapientes sumus: & lex domini nobiscum est Incassum facta est metatura falsa. Scribæ cõfusi sunt sapientes trepidauerunt & capti sunt: quoniã uerbũ domini reprobauerunt. Ergo (ut cœpam dicere) cũ statuisset deus doctorẽ uirtutis mittere ad hoies, renasci eũ denuo in carne præcepit: & ipsi homini similem fieri: cui dux: & comes & magister esset futurus. Sed tñ quoniã clemens ẽ & pius erga suos deus: ad eos ipsos eũ misit: quos oderat: ne illis in ppetuũ salutis uiam clauderat: sed his liberã facultatẽ sequẽdi deũ ut pmiũ uitę adipiscerent̃: si secuti fuissẽt: qd̃ plurimi eorũ faciũt atq; fecerũt: ut culpa sua i pœnã mortis icurrerẽt: si regẽ suũ repudiassent Apud illos igit̃ & ex eorũ semine regenerari eũ iussit: ne si fuisset alienigena: iustã possent excusatõem de lege ptendere: q; eum nõ suscepissent simul ut nulla oio gẽs esset in terra: cui spes immortalitatis negaretur.

De conceptu & partu uirginis prædicto a prophetis. De passione: resurrectione: & ascensione & iuditio. Ca. xii.

Escẽdẽs itaq; de cęlo spiritus ille dei sanctã uirginẽ: cui⁹ utero se isinuaret: elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta concepit & sine ullo attactu rei repẽte uirginalis uter⁹ itumuit. Q uod si aialia quædã uẽto & aura cõcipe solere oibus notũ ẽ: cur qsq̃ mirũ putet: cũ spiritu dei cui ẽ facile qcqd uelit: grauatã eẽ uirginẽ dicius? Q uod sane icredibile posset uideri: nisi hoc futurũ multa ante sæcula pphetæ cecinissent. Salomõ sic ait ifirmatus ẽ uterus uirginis. & accæpit fœtũ & grauata ẽ: & facta ẽ i multa miseratione mater uirgo. Itẽ ppheta Esaias: cui⁹ uerba sunt hæc: Propter hoc dabis deus ipse signũ. Ecce uirgo cõcipiet i utero & pariet filiũ: & uocabitur nomẽ eius Hemanuel. Q uid hoc manifestius dici põt? Legebãt ista iudæi: q eũ negauerũt. si quis nos hæc fingere arbitrat̃: ab his reqrat: ab his potissimũ sumat. Satis firmũ testionium est ad pbandã ueritatem qd̃ ab ipsis phibet̃ inimicis. Hemanuel nũq̃ uocatus ẽ sed Iesus q latine dr̃ salutaris siue saluator: qa cũctis gẽtibus salutifer uẽit. Sed ppheta declarauit hoc nomen qd̃ deus ad hoies i carne uẽturus esset. Hemanuel aũt significat nobiscum deus. s. quia illo per uirginem nato confiteri homines oportebat deum secum esse idest in terra & in carne mortali. Vnde Dauid in psalmo octogesimoquarto: Veritas inqt de terra orta ẽ: qa deus in quo ueritas ẽ: terrenum corpus accæpit: ut terrenis uia salutis apiret. Itẽ Esaias ipse. Ipsi ãt nõ crediderũt: & exarcerberũt spũm scm̃. Et cõuersus ẽ eis ad inimicitiã. Et ipse expugnauit: & recordãs ẽ dierũ sæculi: q suscitauit de terra pastorẽ ouium. Q uis ãt futurus esset ille pastor: declarauit alio loco dicẽs Exultent cæli desup & nubes induant iustitiam. apiatur terra & pullulet saluator. Ego enim dominus deus creaui eum. Saluator uero est (ut supra diximus) Iesus. Sed alio loco idem propheta sic prædicauit: ecce natus est nobis puer: & datus est nobis fili⁹ cuius imperium super humeros eius: & uocatum est nomen eius magni consilii nuncius. Idcirco enim missus est a deo patre: ut uniuersis gentibus quæ sub cælo sunt: singularis & ueri dei sanctum mysterium reuelaret ablatum perfido populo: qui aduersus deũ sæpe deliquit. Daniel quoq; similia prælocutus est. Videbam inquit in uisu noctis: &

Salomon

Hemanuel

Propheta Nathã missus est ad dauid uolentẽ deo tẽplũ fabricare & fuit uerbũ domini ad Nathã dicẽs: Vade & dic seruo meo Dauid hæc dicit dominus oĩpotens. Nõ tu edificabis mihi domũ ad inabitandũ: sed cũ ĩpleti fuerint dies tui & dormieris cũ prĩbus tuis: suscitabo semen tuũ post te & parabo semen eius. Hic ædificabit mihi domũ in noĩe meo & erigã thronũ eius usq; in sæculũ: & ego ero ei ĩ prẽm: & ipse erit mihi in filiũ: & si dẽ cõsequet domus eius usq; in seculũ. Sed hæc ut iudei nõ ĩtelligerẽt illa fuit cã: q̃ Salomon filius Dauid deo tẽplũ ædificauit & ciuitatẽ quã de suo noĩe Hierosolimã nũcupauit. Itaq; ad ipsum quæ a pphetа dicta sunt: rettulerũt. Salomõ ãt ab ipso prẽ suo ĩperii regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebant: q tũ nasceret. Postq̃ Dauid cũ prĩbus suis reqeuisset. Præterea salomõis impium ppetuũ nõ fuit. Annis. n. xxxx. regnauit: deinde q̃ nũq̃ filius dei dictus sit: sed filius Dauid: & domus quã ædificauit: nõ est fidẽ cõsecuta sicut ecclesia. quæ est uerũ tẽplũ dei qđ nõ ĩ parietibus ẽ: sed ĩ corde hoĩum ac fide: q credunt in eũ: ac uocant fideles. Illud uero solomoniũ tẽplũ q a manu factum est manu cecidit. Deniq; prẽ eius in psalmo centesimo uigesimoseptimo de opibus filii sui pphetauit hoc mõ si dominus nõ edificauerit domum: sine cã laborant q edificant eã si dominus nõ custodierit ciuitatem: sine causa uigilant qui custodiunt eam.

De æterno Christi sacerdotio: qđ pphetæ sicut & cætera pdixerũt sic exprimentes Iesum Curistũ: ut oracula nec ad filiũ Naue nec ad filiũ iosedech ualeant retorqueri: & de uiis quas docuit Christus: q nnnq̃ suũ honorẽ quæsiuit: sed prĩs. Cap. xiiii.

q Vibus ex rebus apparet pphetas oẽs denuntiasse de Christo fore aliqñ ut ex genere Dauid corporaliter natus cõstitueret æternũ tẽplũ deo: qđ appellatur ecclesia: & uniuersas gẽtes ad religionẽ uerã dei cõuocaret. Hæc domus fidelis hoc imortale tẽplũ ĩ quo siqs nõ sacrificauerit ĩmortalitatis præmiũ nõ habebit. Cuius tẽpli & magni & æterni qm̃ Christus fabricator fuit: idẽ necesse est habeat in eo sacerdotiũ sempiternum Nec põt nisi p eũ qui cõstituit tẽplum ad aditũ templi & a d cõspectũ dei pueniri. Dauid ĩ psalmo cẽtesimo nono id ipsum docet dicẽs: Ante luciferũ gẽui te. Iurauit dominus & nõ penitebit eũ: tu es sacerdos in æternum secundũ ordinẽ Melchisedech. itẽ ĩ Basileon li. i. Et suscitabo mihi sacerdotẽ fidelẽ: qui oĩa quæ sunt ĩ corde meo faciat. & ædificabo ei domũ fidelẽ & transibit ĩ cõspectu meo oĩbus diebus. Quis ãt futurus esset: cui deus æternum sacerdotium pollicebat: Zacharias ẽt noĩe posito aptissime docuit. sic. n. dixit: & ostendit mihi dominus deus iesum sacerdotẽ magnum stantem ante faciem angeli domini: & diabolus stabat ad dextram ipsius: ut aduersaret ei. Et dixit dominus ad diabolum: Impet tibi dominus in te: q elegit Hierusalem & ecce titio eiectus ab igne: & Iesus erat indutus uestimẽtis sordibus: & stabat ãte faciẽ angeli: & respõdit & dixit ad circũstãtes ante faciẽ eius: Ferte uestimẽta sordida ab eo & ĩduite eũ tũica talari: & ponite cidari mũdã sup caput ipsius: & coopuerũt eũ uestimẽto & ĩposuerũt cidari mundã sup caput ipsius. & angelus dñi stabat: & testificabatur ad eũ dicẽs. Hæc dicit dñs oĩpotens: si in uiis meis ambulaueris: & præcepta mea seruaueris: tu iudicabis domum meã & dabo tibi qui cõuertentur ĩ medio horũ circunstantiũ Audi. itaq; Iesu sacerdos magne. Quis nõ igitur captos mẽtibus tũ fuisse iudæos arbitretur: q cum hæc legerent & audirẽt: nefãdas manus suas deo suo ĩtulerũt. At q ab eo tpe quo zacharias fuit usq; ad annũ qntum decimum Tiberii Cæsaris: quo Christus crucifixus ẽ: anni qngenti numerantur: siquidem Darii & alexandri adoleuit ætate: q fuerunt nõ multo postq̃ Tarquinius supbus exactus est. sed illi rursus eodẽ mõ falsi decepti sunt: putantes hæc de iesu eẽ dicta filio Naue qui successor fuit Moysi: aut de sacer-

Zacharias

Tiberius cæsar

dote Iesu filio Iosedech: in quos nihil cõgruit eorũ q̃ pꝓheta narrauit. Nõ.n. sordidati il li unq̃ fuerũt: cũ alter eorũ princeps potẽtissimus fuerit alter sacerdos: aut ppessi sunt aliquid aduersi: ut tanq̃ titio eiectus ex igne putarẽt: Aut aliquãdo in cõspectu angelorũ steterũt: aut pꝓpheta de pteritis loquebat potius q̃ de futuris. Locut⁹ ẽ igr̃ de Iesu filio dei: ut ostẽderet eũ primo ĩ humanitate & carne eẽ uẽturũ. Hæc.n.ẽ uestis sordida: ut pararet tẽplũ deo & sicut titio igni cõbureret̃.i.ab hoĩb⁹ cruciamẽta pferet & ad ultimũ extingueret̃. Titionẽ.n. uulgo appellat extractũ foco torrẽ semiustũ extinctũ. Quomõ at̃ & cũ qbus mandatis a deo mitteret̃ ĩ terrã declarauit spiritus dei p pꝓphetã docens futurũ ut cũ uoluntate sũmi patris fideliter & cõstãter iplesset: accipet iudiciũ atq; imperium sempiternũ. Si in uiis meis inqt ambulaueris & pcepta mea seruaueris: tu iudicabis domũ meã: Quæ fuerit uiæ dei: & q̃ pcepta eius: nec ambiguum nec obscurũ ẽ. Deus.n. cũ uideret malitiã & falsorũ deorũ cultus p orbẽ terræ inualuisse: ut iã nomẽ eius ex hoĩum memoria fuisset pene sublatũ. Si qdẽ iudæi quoq; qbus solis arcanũ dei creditũ fuerat: relicto deo ad colẽda figmẽta irretiti: demonum fraudib⁹ aberrassent nec increpiti p pꝓphetas reuerti ad deũ uellẽt filiũ suũ pricipem angelorũ legauit ad hoĩes: ut eos cõuerteret ab ipiis & uanis cultibus ad cognoscẽdũ & colendũ uerũ deũ. Itẽ ut eorũ mentes a stultitia ad sapiẽtiã: ab iniqtate ad iustitiæ opa traduceret. Hæ sunt uiæ dei ĩ qbus ambulare eum pcepit. Hæc pcepta quæ seruãda mãdauit: ille uero exibuit deo fidem. Docuit.n. q̄ unus deus sit eũq; solum coli oportere: nec unq̃ se deũ esse dixit: qa nõ seruasset fidem: si missus ut deos tolleret: & unũ assereret: iduceret alium pter unũ. Hoc erat nõ de uno deo facere pconiũ: nec eius qui miserat: sed suum pꝓpriũ negociũ gerere ac se ab eo quem illustraturus uenerat se parare. Propterea qa tã fidelis extitit: qa sibi nihil pꝓrsus assumpsit: ut mãdata mittentis ipleret: & sacerdotis ppetui dignitatẽ: & regis summi honorẽ & iudicis potestatẽ & dei nomen accepit.

De batismo Christi & miraculis quæ gessit in carne ante passionẽ: quæ non modo a prophetis pnuntiata sunt: sed etiam uaticinio Sibyllarũ: sicut Cicero & Varro testãtur: sed oracula ante Christi aduentũ nõ potuerũt intelligi. Capi.xv.

q Voniã de scda natiuitate dixim⁹: q̃ se hoĩbus ĩ carne mõstrauit. ueniam⁹ ad illa opa mirãda q̃ cũ eẽnt uirtutis cælestis idicia: magnũ Iudæi putauerũt. cũ primũ cœpit adolescere tinct⁹ ẽ a Ioãne pꝓpheta ĩ iordane flumine: ut lauacro spiritali peccata ñ sua: q̃ utiq; ñ habebat: sed carnis quã gerebat: aboleret: ut quemadmodũ iudæos suscepta circũcisiõe: sic ẽt gẽtes baptismo.i. purifici roris pfusiõe saluaret. Tunc uox de cælo audita ẽ filius me⁹ es tu: ego hodie genui te. Quæ uox apd̃ Dauid prædicta iuenit̃ & descẽdit sup eũ spiritus dei format⁹ ĩ speciẽ colũbæ cãdidæ. Exinde maximas uirtutes cœpit opari nõ præstigiis magicis: q̃ nihil ueri ac solidi ostẽtãt: sed ui ac ptãte cælesti: quæ ẽt pridem pꝓphetis nũciãtibus canebat̃. Quæ opa tã multa sunt: ut unus liber ad iplẽda oĩa satis nõ sit. Eũerabo igr̃ illa breuiter & generatĩ sine ulla psonarũ ac locorũ designatione: ut ad exponendam passionis eius crucisq; rationẽ possim puenire quo iam dudum festinat oratio. Virtutes eius fuerunt: quas Apollo portentificas appellauit: q̄ quacũq; iter faciebat: ægros ac debiles & oĩ morborũ genere laborãtes: uno uerbo unoq; momẽto reddebat incolumes: adeo ut mẽbris oĩbus capti: receptis repẽte uirib⁹ roborati ipi lectulos suos reportarent ĩ qb⁹ fuerãt pauloãte delati. Claudis uero ac pedũ uitio afflictis: nõ mõ gradiẽdi: sed ẽt currendi dabat facultatẽ Tũ quorũ cæca lumia altissimis tenebris erãt: eorũ oculos ĩ pristinũ restituebat aspe

ctũ:Mutorũ quoq; linguas in eloqum sermonẽq; soluebat. Itẽ surdorũ patefactis au rib9 isinuabat auditũ: pollutos ac aspsos maculis repurgabat. Et hæc oia nõ manibus aut aut aliq medela: sed uerbo ac iussione faciebat: sicut ẽt Sibylla pdixerat παντα-λον ω πρáττον πασαν τενοσον θεραπευων. i. oia uerbo agẽs: oẽm ifirmitatem curãs Necutiq; mirũ q uerbo faciebat mirabilia: cũ ipe eẽt dei uerbũ celestis uirtute ac potestate subnixũ. Nec satis fuit q uires ibecillibus redderet: q debilib9 itegritatẽ: q ægris & languentibus sanitatem: nisi etiã mortuos suscitaret: uelut e somno solutos: ad uitãq; reuocaret Q uæ uidẽtes tũc iudæi: dæmonica potẽtia fieri arguebãt: cũ oia sic futura ut facta sunt: arcanæ illorũ litteræ cõtinerẽt. Legebat quippe tũ aliorũ pphetarũ: tũ Esaiæ uerba dicentis. Cõfortamini manus resolutæ: & genua debilia cõsolamini. Q ui estis pusilli aĩ nolite timere: nolite metuere: dominus noster iudiciũ retribuet ipse ueniet & saluos faciet nos. Tunc apient' oculi cecorũ & aures surdorum audient. Tũc saliet claudus sicut ceruus: & plana erit lingua mutorũ: qa rupta est i deserto aqua & riuus i terra sitienti. Sed & Sibylla eadem cecinit his uersibus

νεκρπν λενασ τασ ισ εσται και χωλων λρομοσ ωροσ

και κωφοσ ακουσει. καὶ τυφοιλλεψουσι; λαλησουσ ινουλα λεντεσ. i. mortuorũ ãt surrectio erit & claudorũ cursus uelox. surdus audiet: cæci uidebũt: loquent' nõ loquentes. Ob has eius uirtutes & opa: diuina cũ magna illũ multitudo sequeret' uel debiliũ uel ægrotorũ: uel eorũ q cũ andos suos offerre cupiebãt: ascendit i montẽ quendã desertum: ut ibi adoraret ubi cũ triduo moraret' ac fame populus laboraret uocauit discipulos qrens q̃tos secũ cibos gestarẽt. At illi quinq; panes & duos pisces i pera se habere dixerũt. Afferri ea iussit: ac multitudinẽ p quinq̃ genos distribuã discũbere. Q uod cũ discipuli faciũt: frãgebat ipse panẽ minuatim: carnẽq; pisciũ cõminnebat: & utraq in manibus eius augebãtur. Et cum apponere illa populo discipulis impassent: saturata sunt quinq; milia hoium: & isup duodecim cophini residuis fragminibus ipleti. Q uid aut dici aut fieri põt mirabilius? At id sibylla futurũ cecinerat olim his uerbis.

εναρτοισ αμαπεντε καν χθυεσιλυσιν

ανλρων χιλιαλασ ενερηπωπεωτε κορεσει.

και ξαμερισ σευοντα λπρων μεταελασ ματα

λωλεκα πηρωσ ει κοφινουσ εισελπιλαπολλον. Id est panib9 simul qnq; & piscibus duob9: hominũ milia i hereno quinq; satiabit: & reliqas tollẽs. xii. cophinos iplebit i spẽ multorũ. Q uæro qd hic potuerit ars magica moliri: cui9 pitia ad nihil aliud q̃ ad circunscribendos oculos ualet. Itẽ se cessurus orandi grã sicut solebat i mõtẽ pcepit discipulis ut nauiculã sumerẽt: seq; pcederẽt. At illi urcente iã uespe pfecti: cõtrario uento laborare cœpunt: Cũ iã mediũ fretũ tenerent: tũ pedibns mare igressus cõsecutus est eos tãq̃ i solido gradiens nõ ut poete O rionẽ mentiũt i pelago icidentẽ qui demersa corpis pte: humero supheminet undas. Et rursus eum obdormuisset in naui: & uentus usq; ad extremum piculum sæuire cœpisset: excitatus somno silere protinus untum iussit & fluctibus qui maximi ferebãt' cõquiescere statimq; sub uerbo eius tranqlitas insecuta est. Mentiunt' fortasse litteræ docentes tantã fuisse in eo potestatem: ut iperio suo cogeret uentos obsequi: maria seruire: morbos cedere: iferos obedire. Q uid q eedẽ sibyllæ carminibus suis ante docuerunt? quarũ una cuius supra fecimus mentionem: sic ait:

Orion

τουσ ανεμουσ παυσ ει λογωσ πρωσει λαταλασ τ

μαινομένην: ποσ ινειρήνησ πισει τεπατισασ.i.uētos cōpescet:stemet ātisanū mare pedib⁹ fideq̧ calcans. Et rursus alia quæ dicit.
κυματα πτερευσει νοσον ανθρωπων απολυσει
ζησει τεθνηοτασ απωσεται αλγεα πολλοισ
εκ μιασ πηγησ αρτου χορτοσ εσσεται ανδρων.i.fluui⁹ pambulabit: morbos hominū resoluet: uiuificabit mortuos arcebit dolores a multis. Ex uiuo fonte potus satietas erit uiris. His testioniis qdā reuicti solent eo cōfugere: ut aiant nō illa esse carmina Sibyllæ: sed a nrīs ficta atq̧ cōposita. Quod pfecto non putabit q Cice. Varronemq̧ legerit: aliosq̧ ueteres: q Erythræam Sibyllā cæterasq̧ commemorant: ex quarū librīs ista exēpla pferimus: qui auctores obierunt anteq̄ Christus secūdū carnē nasceretur Verū nō dubito: qn illa carmina priorib⁹ tpībus p deliramēto sint hita: cū ea nēo itelligeret: Denūciabūt.n.mōstrosa quædā miracula: quorū nec rō: nec tps: nec auctor designabat. Dēiq̧ Erithræa fore ait: ut diceret insana & mendax. Ait.n. φισουσ ινσιφυλην μαινομένην ψευσ τριαν εμε παν λεγένηται απαντα τηνικα μου μνήμην ποιήσετε και ουκετι με ουδεισ μαινομένην φησ ενθεου με γαλοιο προφητην.i.dicent insanā uatem & mendacē me. Cū aūt facta fuerint uniuersa tū mei meminerint: neq̧ me iā q̄sq̄ mendacē dicet dei magni ppheten. Latuerūt igit multis seculis: postea uero aīaduersa sūt: quæ Christi natiuitas & passio patefecit arcana sicut ēt uoces pphetarū: quæ tū p annos mille quingentos uel eo amplius lecte fuissent a populo iudæorū: nec tn̄ intellectæ sunt: nisi postq̄ Christus & uerbo & opibus interpretatus est. Illum.n. pphetæ anunciauerunt: nec ullo modo poterant quæ illi loquebantur intelligi: nisi fuissent uniuersa completa.

De passione Christi quæ iudæis est scandalo & stultitiæ gentibus: quomodo summam uirtutem contineat & ueram & singularem sapientiam & ueritatem sicut pphetæ fuerunt prælocuti. Ca.xvi.

u Enio nunc ad ipsam passionem: quæ uelut opprobrium nobis oblectari solet & hoīem: & ab hoībus insigni supplicio affectū & excruciatū colam⁹ ut doceā eam passionem ab eo cū magna & diuina rōe suscæptā: & in ea sola & uirtutē & ueritatē & sapiam cōtineri. Neq̧.n. si beatissimus in terra fuisset: & p oēm uitā in summa felicitate regnasset: q̄sq̄ illū sapiēs aut deū credidisset: aut honore diuino dignū iudicasset qd faciunt ueræ religiōis exptes: q caducas opes: & fragilē potentiā: & alieni beneficii bona non tm̄ suscipiunt: uerū ēt cōsecrant & sciētes memoriæ mortuorū deseruiūt: fortunā iā extinctā colentes quā ne uiuā q̄dem præsentemq̧ sapientes colendā sibi unq̄ putauerūt. Nec:n. pōt aliqd in rebus terrenis esse uenerabile cæloq̧ dignū: sed sola est uirtus: sola iustitia. quæ pōt uerū bonū & cæleste & ppetuū iudicari: qa nec datur cuiq̄ nec aufert: qa uirtute ac iustitia: quoniam Christus īstructus uenit ī terrā: immo uero quoniam ipse ē uirtus: & ipse iustitia descēdit: ut eā doceret hoīemq̧ formaret Quo magisterio ac dei legatōe psunctus ob eā ipsam uirtutē quā simul & docuit & fecit ab oīb⁹ gētibus & meruit: & potuit deus credi. ergo cū magn⁹ populus ad eū uel ob iustitiā quā docebat: uel ob miracula quæ faciebat subinde cōflueret. & præcepta eius audiret: & a deo missū deiq̧ filiū crederet. tū primiores iudæorū & sacerdotes ista stiulati: q ab eo tāq̄ peccatores icrepabāt. & iuidia deprauati. q cōfluēte ad eū multitudie cōtēni se ac deseri uidebāt & q caput sceleris illorū fuit stultitia & errore cæcati. & immemores præceptorū cælestiū ac pphetarū coierunt aduersus eū. ipiūq̧ cōsiliū de eo tollēdo cruciādoq̧ cœpunt qd pphetæ multo antescripserāt. Nā & Dauid i pricipio psal-

imorũ suorũ ꝓuidẽs i spiritu q̃tũ facin⁹ admissuri eẽnt: beatũ eẽ ait. q nõ abierit i cõsilio
Salomon ipiorũ. Et Salomõ in li. sapiæ his uerbis usus ẽ. Circũueniamus iustũ: qm̃ insuauis ẽ no
bis & exprobat nobis peccata legis: ꝓmittit se sciam dei habere: & filiũ dei se noiat: fa-
ctus est nobis in traductõem cogitationum nostrarũ: grauis est nobis ẽt ad uidendum
quoniam dissimilis est aliis uita illiud: & immutatæ sunt uiæ illius: tãq̃ nugaces axisti-
mati sumus ab eo: cõtinet se a uiis nostris: quasi ab immundis: & præfert nouissima iu-
storũ: & gloriat᷑ p̃rem se hr̃e deũ. Videamus ergo si sermones illius ueri sũt: & tẽtemus
quæ uentura sũt illi.. Cõtumeliis & tormentis iterrogemus eũ: ut sciamus reuerentiã il
lius: & ꝓbemus patientiam illius morte turpissima cõdemnemus eũ. Hęc cogitauerũt
& errauerunt. Excæcauit. n. illos stultitia ipsorũ: & nesciuerũt sacramenta dei. Nõne ita
descripsit nefariũ illud cõsiliũ ab ipiis initiũ contra deũ: ut plane iterfuisse uideat᷑? Atq a
Salomõe q hæc cecinit usq; ad id tempus quo gesta res mille ac decem anni fuerũt. Ni
hil nos fugimus: nihil addimus: Habebãt hæc: q fecerũt legebãt ĩ quos hæc dicta sunt
sed & nũc hęredes noĩs & sceleris illorũ habent: & damnatõem suã ꝓphetarũ uoce p̃di
ctam quottidianis lectionibus ꝑsonãt. Ne aliq̃ñ in cor suũ quæ pars est: & ipsa damna
tionis admittũr icrepiti. Ergo sæpe a Christo iudæi exprobante illi peccata & iniustitias
& a populo pene deserti cõcitati sũt ad necandũ. Cuius rei audaciam illis dedit humili
tas eius. Nam cũ legerent cũ q̃ta uirtute & claritate fili⁹ dei uẽturus esset e cælo: Iesũ
aũt cernerent humilem: qetum sordidũ: informem: nõ credebãt filium dei esse: ignoran-
tes duos aduẽtus eius a ꝓphetis esse p̃dictos. Primũ in humanitate carnis obscurũ. Se-
cũdũ in fortitudine carnis manifestũ. De primo Dauid in psalmo septuagesimoprimo
sic ait. Descendet sicut pluuia in uellus. & orietur in diebus eius iustitia. & abũdãtia pa
cis dõec extollat᷑ luna. Sicut. n. pluuia si descẽdat in uellus: aiaduerti nõ p̃õt: qa strepi-
tum nõ facit: ita Christũ in terram sine cuiusq̃ suspitione uenturũ esse dixit. ut iustitiam
doceret & pacem. Esaias quoq; ita tradidit: Domine qs credidit auditui nostro: & bra-
chiũ nostrũ cui reuelatũ ẽ? Anũciauimus coram ipso sicut pueri & sicut radix in terra si
tiẽti nõ ẽ figura eius neq; claritas: & uidimus illũ & non habuit figurã neq; decorẽ: sed
figura eius sine honore & deficiẽs præter cæteros hoies homo in plaga positus & sciens
ferre ibecillitatẽ: qa auersus est: & nõ est cõputatus. Hic pcã nostra portat: & ꝓ nobis
bis dolet: & nos putauimus ipsum esse in dolore & in plaga & uexatõe. Ipse aũt uulne
ratus est pp facinora nostra. & infirmatus est pp peccata nostra: doctrina pacis nostræ
super illum: liuore eius nos sanati sumus. Omnes sicut oues errauimus. & deus tradidit
illum pro peccatis nostris. Et Sibylla eodem modo locuta est:
οικτρωσ ατιμυσ αμορφοσ ενοικτροισ ελπιδα δωσει. i. miserabilis: ignominio-
sus ĩ formis: ut miserabilius spem præbeat. Propter hanc humilitatẽ deũ suum nõ agno
scẽtes inierant cõsiliũ detestãdum: ut priuarẽt eum uita: q ut eos iustificaret: aduenerat.

Quod calũniati sũt eũ quasi lægis destructorẽ: & qd p̃s gurauerit circũcisio. Et q̃re in illo iussa sit fieri menbro. Et quare prohibitum sit carne suilla uesci. Ca. xvii.

[S]Ed iræ atq; iuidiæ suæ quã in cordibus gerebãt intus iclusã: alias causas pręfe
rebãt: q̃ legẽ dei p Moysen datã solueret. i. q̃ sabbatis uõ uacaret opans ĩ salu
tẽ hoiũ: q̃ circũcisionẽ uacue faceret q̃ abstinẽtiã suille carnis auferret. In qui
bus rebus iudaicæ religionis sacramẽta cõsistũt. Ob hæc itaq; cætera ps populi quæ
nõdũ ad Cristũ secesserat: a sacerdotib⁹ icitabat᷑: ut ipiũ iudicaret eũ: q̃ legẽ dei solue-
ret cũ hoc ille nõ suo iudicio: sed ex dei uolũtate & secundũ prædicta faceret ꝓphetarũ
Micheas ĩ nouã legẽ daturũ denũtiauit hoc mõ. Lex de Syon: & sermo domini ex Hie

rusalē;& iudicabit inter plurimos populos & reuicet:& diriget ualidas natões. Illa.n. peior lex quæ p Moysen data est nō in mōte Syon:sed in mōte Oreb data ē:quā Sibylla fore ut a filio dei solueret̃:oñdit. αλλοτανή ταυτα απαντα τελειωθη απερει ποιείσ αυτον πασ λυσε ταινομοσ.i. sed qñ hæc oia pfecta erūt quæ dixi in ipsū oīs lex soluet̃. Sed & ipse Moises p quē datā sibi iegē dū ptinaciter tueret̃ exciderūt a deo sed deū nō agnouerūt:prædixerat fore ut ppheta maximus mitteret̃ a deo qui sit supra legem:qui uolūtatē dei ad hoīes pferat. In Deuteronomio ita scriptū reliqt. Et dixit dominus ad me: pphetā excitabo eis de frībus eorū sicut te & dabo uerbū meū i os ei⁹ & loquet̃ ad eos ea quæ præcepo ei: & qsqs non audierit ea quæ loquet̃ ppheta ille in nomine meo. ego uidicabit i eū. Denūciauit. s. dominus p ipsū legiferū: q̄ filiū suū i. uiuā præsentēq̄ legē missurus eēt:& illā ueterē p Moysen datā soluturus: ut denuo p eū q esset æternus: legē sanciret æternā. Itē de circūcisiōe soluēda esaias & pphetauit: Hæc dicit dominus uiris Iuda q hitāt i hierusalē. Reuocate inter uos nouitatē: & ne semina ueritis in spinis. Ccūircidite uos domino deo nr̃o:& circūcidítte præputiū cordis uestri ne exeat ira mea sicuti ignis. & nō sit q extinguat. Itē Moyses ipse. In nouissimis dieb⁹ circundet dominus cor tuū ad dominū deū tuū amandū.. Itē iesus Naue successor eius Et dixit dominus ad Iesum. Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos & se de & circuncide secūdo filios Israel: secunda uı circūcisionem futuram esse dixit non carnis sicut fuit prima: qua etiam nunc Iudæi utuntur: sed cordis est spiritus quam tradidit Christus qui fuit uerus Iesus Nou.n. ppheta sic ait. Et dixit Iesus ad me: sed ad Iesum ut ostenderet q̄ nō de se loqueretur: sed de Christo: ad quē tuuc deus loquebatur Christi.n. figuram gerebat ille iesus: q cū primū auses uocaretur: Moyses futura pñtiens iussit eū iesū uocari: ut dux militiæ delectus esset aduersus Amalech: q oppugnabat filios israel: & aduersariū dobellaret p noīs figurā:& populū i terrā pmissionis iduceret. Et iccirco moysi ēt successit: ut oñderet nouā legē p iesū Christū datā ueteri legi successurā: q̄ data p Moysem fuit Nā illa carnis circūcisio caret: utiq̄ rōne: qa si deus id uellet: sic a pricipio formasset hoīem: ut pputiū ñ hrēt: sed hui⁹ secūdæ circūcisiōis figura erat significās nudandū eē pectus.i. apto & simplici corde oportere nos uiuere: qm̄ pars illa corpis q̄ circuncidit̃: habet q̄dā similitudinem cordis & est pudenda: Et ob hanc cām deus nudati eā iussit: ut hoc argumento nos admoneret: ne iuolutū pect⁹ hēremus.i. ne qđ pudendū facinus itra cōsciæ secreta uellemus. Hæc est cordis circūcisio: de qua prophetæ loquunt̃ q̄ deus a carne mortali ad aiam transtulit: quæ sola mēsura est. Volens.n. uitæ ac saluti nr̃æ p æterna sua pietate cōsulere: pœnitentiā nobis i illa circūcisiōe pposuit: ut si cor nudauerius.i. si peccata cōfessi satis deo fecerimus: ueniā cōsequamur quæ cōtumacib⁹ & admissa sua cælātib⁹ denegat̃ ab eo: q nō faciem sicut hō: sed itima & arcana pectoris ituet̃. eodem ēt spectat carnis suillæ iterdictio: a qua cō deus abstinere iussit id potissimum uoluit intelligi: ut se a peccatis atq̄ imūditiis abstinerent: est.n. lutulentū hoc aīal & imundū: nec unq̄ cælū aspicit & i terra toto corpore piectū & ore uētri sp & pabulo seruit: nec ullū aliū dū uiuit: præstare usum pōt: sicut cætere aiantes q̄ uel sedendi uehiculū præbent: uel icustibus agrorū iuuant: uel plaustra collo trahūt. uel onera tergo gestāt: uel idumentum exuuiis suis exhibent: uel copia lactis exuberāt: uel custodiendis domibus iuigilāt. iter dixit ergo ne porcina carne uescerētur.i. ne uitā porcorum imitarētur: q ad mortē nutriunt̃: ne uētri ac uoluptatibus seruiētes: ad faciēdam iustitiam iutiles essēt: ac morte afficerentur. Item ne se fœdis libidinibus imergerent sicut sus: quæ se cœno igurgitat: uel terrenis seruiēt simulachris: ac se luto inquinet lu-

to enim se obliniunt qui deos.i.qui lutum terramq; uenerantᷣ: sic uniuersa præcepta iudaice legis ad exibendam iustitiam spectant: quoniam per ambagem data sunt: ut per carnalium figuram spiritalia noscerentur.

Quæ cã & qs fuerit ordo dñice passionis: & qb⁹ sit pñũciata oraculis. Ca.xviii.

C Vm igitᷣ ea q̃ deᷣ uoluit fieri: quæq; p pphetas suos multis sæculis añ pdixit Christ⁹ ipleret. Ob ea icitati & diuias lr̃as nesciẽtes coierũt: ut deũ suũ cõdemnarent. Quod cũ sciret futurũ: ac subide diceret oportere se pati: ac iterfici p salute multorũ: secessit tñ cum discipulis suis: nõ ut uitaret qđ necesse erat ppeti ac sustinere: sed ut oñderet q, ita fieri oporteret in oĩ persecutõe: ne sua quis culpa incidisse uideatᷣ: ac denunciauit fore: ut ab uno eorũ pderetᷣ. Itaq; iudas præmio illectus tradidit filiũ dei iudæis. At illi cõpræhensũ ac Pontio Pilato (q tum legatus Syriã regebat) oblatũ: cruci affigi postulauerunt: obiicientes ei nihil aliud: nisi qđ diceret se filiũ dei eẽ: regẽ iudæorũ. Itẽ q, dixerat: Si solueritis hoc tẽplũ qđ ædificatũ est annis.xxxxvi.ego illđ sine manibus i triduo resuscitabo: significãs breui futurã passionẽ suã: & se a iudæis iterfectũ tertio die resurrecturũ. ipse erat.n.uerum dei templum. Has uoces eius tanq̃ infaustas & impias insectabãtᷣ. Quæ cũ pilatus audisset: & ille in defensionẽ sui nihil diceret: pnunciauit nihil eo damnatõe dignũ uideri. At iniustissimi accusatores eũ populo quẽ incitauerant: succlamare cœpunt: & crucẽ eius uiolentis uocib⁹ flagitare Tũ põtius & illorũ clamoribus & Herodis tetrarche instigatõe metuentis ne regno pelleretᷣ uinctus est. Nec tñ ipse sñiam ptulit: sed tradidit eũ iudæis: ut ipsi de illo secundum legem suã iudicarẽt. Duxerunt ergo eũ flagellis uerberatũ: & prius q̃ cruci affigerẽt illuserunt. indutũ.n.coloris pũicei ueste ac spinis coronatũ quasi regẽ salutauerũt: & dederunt ei cibũ fellis: & miscuerũt ei aceti potionẽ. Post hæc cõspuerũt i faciẽ ei⁹: & palmis ceciderũt. Cumq; ipsi carnifices de uestimẽtis eius cõtenderẽt: sortiti sunt iter se de tũica & pallio. Et cũ hæc oĩa fierent: nulã uocem ex ore suo tanq̃ si mutus esset: Tũ suspẽderũt eũ iter duos maxios mediũ.q ob latrocinia damnati erãt: crucicq; affixerũt. Quid ergo in tãto facinore deplorẽ? Aut qbus uerbis tm̃ nefas cõsequar. Non.n.Gabianam crucẽ describimus: quã M. Tul. uniuersæ eloquẽtiæ suæ uei bis ac uirib⁹ uelut effusis totius igenii fõtibus psecutus est: facinus indignũ esse pclamãs ciuẽ Rõanũ cõtra oẽs leges i cruce eẽ sublatũ: Qui q̃uis inocẽs fuerit: & illo supplicio idignus: mortalis tñ & ab hoĩe scelesto q iustitiã ignoraret: affectus ẽ Quid de huius crucis idignitate dicem⁹ in qua deus e cultoribus dei suspensus atq; suffixus est: Quis tã facũdus & tanta rerũ uerborũq; copia instructus existet quæ orõ tantæ affluentiæ ueritate decurrens: ut illã crucẽ merito deploret. quã mũdus ipse & tota elemẽta iuxerunt? Hæc ãt sic futura fuisse & pphetas uocibus: & sibyllinis carminibus denũciatũ ẽ. Apud Esaiã ita scriptũ ieniter. Nõ sũ cũtumax: neq; cõtradico: dorsũ meũ posui ad flãgella: & maxillas meas ad palmas faciẽ ãt meã nõ auerti a fœditate sputorũ. similiter Dauid i psalmo.xxxiiii. Cõgregata sunt sup me flagella: & ignorauerũt: dissoluti sunt: nec cõpuncti sũt tpauerunt me: & deserieruut derisu: & striderunt dẽtibus suis sup me. Sibylla quoq; eadẽ futura monstrauit.

εσ ανομουσ χειρασ και απισ τωνυσ τερονηξει
λωσουσ ιλεθεωρα πισ ματα χερσ ιναναγνοισ
καιστομασιν μιαροισ ιν πτυσ ματαφαρ μακοεντα
λωσειλεισ μασ τιγασ απλωσ αγνον τοτενωτον.i.i man⁹ iniq̃s & ifideliũ postea ueniet dabũt deo alapas mãibus icestis: & oribus imũdis expuẽt saliuas uenenosas

Dabit āt i uerbera oio inocēs dorsū: Itē de silētio eius qđ usq; ad mortē ptiaciter tenuit. Esaias sic locutus ē. Sicut ouis ad imolādū duct9 ē: & sicut agnus corā tōdētib9 sine uoce sic nō aperuit os suum. Et Sibylla supradicta.
και στεφανον φορεσει του ακανθινον.i. & collaphos accipiēs tacebit: neqs agnoscat q uerbū & uñ uenit: ut mortuis loquat: & coronā portabit spineā. De cibo uero & potu quē añq eū figerēt illi obtulerūt. Dauid i psalmo. lxviii. sic ait. Et dederūt i escam meā fel & in siti mea potauerunt me aceto. idem hoc futurū ēt Sibylla cōcionata est.
εισ δε το βρωμα χολην και εισ διψαν οξοσ εδωκαν
τησ αφιλοξενιασ ταυτην δειξουσι τραπεζαν.i. in cibū āt fel. i sitim acetū dederūt hospitalitatis hanc mōstrabūt mensā: & alia Sibylla iudæā terram his uerbis increpat:
αντι γαρ συ αφρων τον σον θεον ουκ ενοησασ:
παιζοντα θνητοισ νοημασιν αλλα και ακανθαισ
εστεψασ στεφανω φοβερον τε χολην εκερασασ.i. cū.n. stulta deū tuū nō cognouisti: ludētē mortaliū mētibus: sed & spinis corōasti corōa: horridūq; fel miscuisti. Fore āt ut iudæi māus iferrēt deo suo eūq; iterficerēt testimōia pphetarū hæc añcessert. apđ Esdrā ita scriptū est. Et dixit Esdras ad populū. Hoc pasca saluator nr̄ est: & refugium nostrū cogitate: & ascēdat i cor uestrū. qm̄ hēmus hūiliare eū i signo: & post hæc spabimus i eū: ne deserat hic locus i æternū tp̄s dicit dn̄s: deus uirtutū. Si nō credideritis i eū neq; exaudieritis anūciatōem eius: eritis derisio i gentib9 Vnde appet iudæos nullā aliam spē hr̄e: nisi se abluerit a sanguie: ac spauerint in eū ipsū: quē negauerūt Esaias cū facinus eorū designat: dicit: Inhūiliate eius iudiciū sublatū est. Natiuitatē eius qs enarrabitur: qm̄ aufert a terra uita eius: a facinoribus populi mei abduct9 est ad mortē & dabo mallos pro sepultura eius & diuites p morte eius qa facius nō fecit: neq; inuentus est dolus i ore eius. Propterea ipse hr̄ditabit multos & fortiū diuidet spolia ppterea q tradit9 est ad mortē & iter facinorosos deputat9 ē: & ipse pcm̄ multorū ptulit: & pp facīora illorū. Dauid quoq; fecit i psal. xiiii. Captabāt i aīam iusti & sāguinē inocentē condēnabūt: & factus est mihi dn̄s i refugiū. Et Hieremias: Dn̄e significa mihi & cognoscā: tūc uidi meditatōes eorū: ego sicut agnus sine macula pductus sū ad uictimā in me cogitauerūt cogitationem dicentes. Venite mittamus lignū in panem eius: & eradam9 e terra uitā eius: & nomen eius nō erit in memoria āplius: Lignū āt crucem significat & panem corpus eius: qa ipse est cibus & uita oium q credunt in carnem quā portauit & in crucem in qua pependit: de qua tn̄ aptius ipse Moyses in Deuteronomio ita pdicauit: Et erit pendens uita tua ante oculos tuos: & timebis die ac nocte & non credes uitę tuæ. Idem rursus in numeris: Non quasi homo dominus suspenditur: neque quasi fili9 hominis minas Zacharias etiam sic tradidit. Et intuebuntur in me: quem trāsfixerūt Itē Dauid i psalmo. xxi. Effoderūt man9: meas & pedes meos: dinūerauerūt oia ossa mea. ipsi āt cōtēplati sunt & uiderūt me: & diuiserunt sibi uestimenta mea: & sup uestē meā. miserūt sortē. Quæ utiq; ppheta nō de se locut9 est: Fuit. n. rex & nūq̄ illa ppessus est: Spūs dei p illū loqbat q fuerat illa passurus post ānos mille & qnquaginta. Tot. n. colligunt anni a regno Dauid usq; ad crucē Cristi. Sed & Salomō filius eius: q Hierosolimā cōdidit: eā ipsā piturā eē i ultionē sācte crucis pphetauit. Quod si auertimini a me dicit dominus: & nō custodieritis ueritatē meā reiiciā istael a terra q̄ dedi illis: & domū hāc: quā ædificaui illis i noīe mō ppitiā illā omnibus: & erit israel i p ditionē & i op pbriū populo: & domus hæc erit deserta: & oīs q trāsibit p illam: admirabit & dicet. Propter quam rem fecit dominus terræ huic & domui huic hæc mala? Et dicent. Quia relique-

runt dominum deum suum:& persecuti sunt regē sum dilectissimum deum:& crucia uerunt illum in humilitate magna:pp hoc importauit deus illis mala hæc:

De miraculis quæ in passione dn̄i contingerunt:de sepultura & resurrectiōe: & a q bus testimoniis ,pphetarum fides roboretur istorum. Ca.xix.

q Vid āplius de facinoribus iudæorū dici pōt:q̄ excęcatos tum fuisse atq; isana bili furore correptos:q hæc quotidie legētes nec ītellexerūt:neq; qn facerent cauere uoluerūt? Suspēsus igit̄ atq; affixus excalamauit ad dn̄m uoce magna & ultro spūm posuit. Eadē hora terræmotus fact⁹ ē. Et uellū templi:qd̄ sepabat duo ta bernacula:scissum est i duas ptes:& sol repēte subductus ē.& ab hora sexta usq; ad no nam tenebræ factæ sūt. Qua de re Amos ,ppheta testat̄:Et erit in die illo dicit dn̄s oc cidet sol meridiæ:& tenebrabit̄ dies lucis.& conuertā dies festos ur̄os i luctū:& cātica uestra i lamētatione. Itē Hieremias:Exterrita est q̄ parit & teduit aīam:& subiuit sol ei cum adhuc medius dies esset cōfusa est & maledicta:reliquos eorū in gladiū dabo in cō spectu inimicorum.& Sibylla ait.

ναουλεσ χητλησεται αετασ ματακαι ηματι μεσσω
νυξεσται σκοτοεσσα πελοριοσ εν τρισιν ωραισ. Idest tēpli uero scindet̄ uelū:& medio die nox erit tenebrosa nimis tribus horis. Cū hæc facta eēnt:ne ,pdigiis qdē cæle stib⁹ facin⁹ suū intelligere querūt. Sed qm̄ prædixerat se tertio die ab inferis resurre cturū:metuētes ne a discipulis surrepto & amoto corpore uniuersi resurrexisse eū cre derent & fieret multo maior i plebe cōfusio. Detraxerūt eū cruci:& cōclusū i monumē to firmiter militari custodia circūdiderūt. Verū tertio die ante lucem terræmotu facto repēte patefactū est sepulchrū.& custodibus quos attonitos obstupefecerat:pauor ni hil uidētibus ītegerr e sepulchro ac uiis egressus i Galileā ,pfectus ē:ut discipulos suos q̄reret In sepulchro uero nihil reptū ē:nisi exuuiæ:qb⁹ iuolutū corpus icluserāt. Illū āt apud iferos nō remāsurū:sed die tertio resurrecturū ,pphetæ cecinerāt Dauid i psal.xl. Nō derelinques aīam meā apud inferos:nec dabis sātū tuū uidere īteritum Item i ter tio:Ego dormiui &somnū cœpi:& resurex :quoniā dominus auxiliatus ē mihi. Oseæ quoq; prim⁹ xii. ,pphetarū d̄ resurectiōe ei⁹ testficat⁹ ē. Hic fili⁹ me⁹ sapiēs:pp quos nūc nō resistet i tribulatiōe filiorū suorū:& d̄ māu iferorū eruā eū. Vbi ē iudiciū tuum mors:aut ubi ē acule⁹ tu⁹. Idē alio loco:Viuificabit nos post biduum die tertio. Et ideo Sibylla impositum esse morti terminum dixit post triduū somnum.

και το ταπυφο ιμενων ανα λισασει σαφαοσ εξει
πρωτοσ ανασταλεωσ κλητοισ αρχην υποδειξασ.i. mortis fatū finiet triūdierū sōno suscepto:& tūc a mortuis egressus i luce ueniet:primus resurectiois uocatis initiū ostēdēs. uitā.n. nobis acqsiuit morte supata. Nulla igit̄ spes alia cōsequēdæ i mortali tatis hōi dat̄:nisi crediderit i eū & illā crucē portādā patiendāq; suscepit.

Quod ,pfecto i Galileā domio post resurectionē disipulis scripturarū reseruauit arca Et q̄re lex uet⁹ dicat̄ testamētū:nec potuerit itelligi āte mortē dōini. Et qd̄ nouum te stamētū ueteris adiplectio est. Et qbus hoc āte p̄dictū sit testimoniis. Cap.xx.

Rofectus ergo i Galileā uoluit.n. se Iudæis ostendere:ne adduceret eos in pœ ni tētiā at q; ipios reseruaret. Discipulis iterū cōgregatis scripturæ sāctæ litter as.i. prophetarū arcana patefecit:q̄ anteq̄ pateret̄ pspici nullo mō poterāt:qa ip sū passionēq; ei⁹ anūtiabāt. Iccirco Moyses & idē ipsi ,pphetæ legē q̄ iudeis data erat: testamētū uocāt:qa nisi testator mortuus fuerit. nec confirmari testamētū pōt:nec sci ri qd in eo scriptū sit. qa clausum et obsignatū est. Itaq; nisi Christus mortem suscepis

ſet apiri teſtamentũ:i.reuelari & itelligi myſteriũ dei nõ potuiſſet. Verũ ſcriptura oĩs ĩ duo teſtamẽta diuiſa eſt. Illud qđ aduentũ dñi paſſionẽq̨ añceſſit:i.lex & ꝓphetæ ue tur dicit̃. Ea uero quę poſt reſurrectõem eius ſupra ſcripta ſũt.nouũ teſtamẽtũ noĩat̃ iudæi ueteri utunt̃:nos nouo ſed tñ diuiſa nõ ſunt q̃a nouũ ueteris adimpletio eſt: & in utroq̨ idẽ teſtator eſt Chriſtus:q ꝓ nobis morte ſuſcepta:nos hęredes æterni regni fe cit abdicato & exhæredato poulo Iudæorũ ſicut Hieremias ꝓpheta teſtat̃ cum loquit̃ talia. Ecce dies ueniunt dicit dominus:& cõſumabo domui Iſrael & domui iuda teſta mentũ nouũ nõ ſecũdũ teſtamẽtũ qđ diſpoſui patribus eorũ ĩ die qua apphẽdi manũ eorũ:ut illos educerem e terra Aegypti:q̃a nõ pſeuerauerũt ĩ teſtamẽto meo:& egone glexi eos:dicit dominus. Itẽ alio loco ſimiliter ait:Dereliq domũ meã:dimiſi hæredita tem meã in manu inimicorũ eius. Facta eſt mihi hæreditas mea ſicut leo ĩ ſilua. Dedit ſup me uocẽ ſuã.iõ odiui eã cũ ſit hæreditas cæleſtis regnũ. Non utiq̨ ipſã hæreditatẽ ſe occidiſſe dicit:ſed hæredes q aduerſus eũ ingrati & ipii extiterũt. Facta eſt iq̨t hære ditas mea mihi ſicut leo.i.p̃da & deuoratio:factu s ſũ hæredibus meis:q me imolaue runt ſicut pecus:dediti ſup me uocẽ ſuã.i.ſñiam aduerſus me mortis cruciſq̨ dixerunt. Nã ꝙ ſupius ait cõſumaturũ ſe domui iuda teſtamentũ nouũ: oſtendit uetus illud te ſtamentũ:qđ p Moyſen eſt datũ nõ fuiſſe pfectum:id qđ p Chriſtum dari haberet cõ ſumatum fore. Domus ãt iuda & iſrael nõ utiq̨ iudæos ſignificat: quos abdicauit ſed nos qui ab eo cõuocati ex gentibus in illorũ locum adoptionemq̨ ſucceſſimus.& appel lamur filii iudæorũ:quod declarat Sibylla cum dicit: ιουδαιων μακαριον θειον γενοσ ουρανιωνον.i.iudæorũ beatũ diuinũ genus cæleſtiũ. Qđ ãt futurũ eẽt id Eſaias docet:apud quẽ pr̃ ſũmus ad filiũ loqt̃ dicẽs. Ego dñs de⁹ uocaui te ad iuſtitiã & tene bo manũ tuã & cõfirmabo te & dedi te ĩ teſtamẽtũ generis mei ĩ lucẽ gẽtiũ apire oculos cæcorũ ꝓducere ex uĩculis alligatos:& de domo carceris ſedẽtes ĩ tenebris. Cũ igitur nos antea tanq̃ cæci:& tãq̃ carcere ſtultitiæ ĩcluſi ſederemus in tenebris.ignorantes de um:& ueritatem illuminati ab eo ſumus:qui nos teſtamento ſuo adoptauit & libera tos uinculis malis atq̨ in lucem ſapientiæ ꝓductos ĩ hæreditatem regni cęleſtis aſciuit

De aſcenſione domini:diuiſione diſcipulorũ ad naſcentis eccleſiæ fundamentũ iaci endum & roborandum:& miraculis eorũ:& q̃uo Petrus & Paulus Romam uenientes ꝓphetauerunt regẽ in breui uenturũ:q Hieroſolimam deſtrueret:& iudæos deleret:eo dem modo quo poſtea contigit. Ca.xxi.

O Rdiato uero diſcipulis ſuis euãgelio ac noĩs ſui p̃dicatiõe: circunfudit ſe repẽ te nubes eũq̨ ĩ cælũ ſuſtulit quadrageſimo poſt paſſionẽ die ſicut Daniel fore oñderat dicens. Et ecce ĩ nubib⁹ cæli fili⁹ hoĩs ueniẽs uſq̨ ad uetuſtũ dierũ p uenit. Diſcipuli uero p ꝓuĩcias diſpſi fundamẽta eccleſia ubiq̨ poſuerũt faciẽtes & ipſi ĩ noĩe magr̃i dei magna & pene ĩcredibilia miracula:q̃a deſcendẽs ĩſtruxerat eos uirtute ac ptãte:qua poſſet nouæ anunciationis rõ fundari & cõfirmari:ſed & futura apuit illis oĩa q̃ Petr⁹ & Paulus q Rõe p̃dicauerũt:& ea pdicatio in memoriã ſcripta pmanſit ĩ q̃ cũ multa alia mira:tũ ẽt hoc futurũ eẽ dixerunt:ut poſt bræue tp̃s imiereret de⁹ regẽ q expugnaret iudeos:& ciuitates eorũ ſolo adeq̃ret. Ipſos ãt fame ſitiq̨ cõfectos obſide ret. Tũ fore ut corporibus ſuorũ ueſcerent̃:& cõſumerent ſe iuicẽ. Poſtremo ut capti uenirẽt in manus hoſtiũ & ĩ cõſpectu ſuo acerbiſſime cõiuges ſuas uexari cer nerẽt:ui lari ac ꝓſtitui uirgines:diripi pueros allidi paruulos:omnia deniq̨ igni ferroq̨ uaſtari captiuos in ppetuum terris ſuis exterminari:eo ꝙ exultauerũt ſuper amantiſſimum & ꝓbatiſſimum dei filium.itaq̨ poſt illorum obitum:cum eos Nero interemiſſet:iudæo

rum gentem & nomen Vespasianus extinxit: fecitq; oia quæ illa futura prædixerant.

Quod argumentis reuincendi sunt qui diuinis detrahunt sacramentis & qbus argumentis utantur infideles: ut dominieæ incarnationis fidem euacuent. Ca.xxi.

Onfirmata sunt (ut opinor) quæ falsa & incredibilia putantur ab his quosue ra cælestium litterarũ doctrina nõ ibuit: sed tñ ut refellant̃ a nobis ẽt illi q nimium nõ sine malo suo sapiũt: rebusq; diuinis fidẽ detrahunt: argumentisq; illorũ coarguamus errorem: ut tantũdem aliqñ prouideant ita fieri oportuisse: sicut nos ostendimus factum. Et q̃q̃ apud bonos iudices satis habeant firmitati s: uel testimonia sine argumentis: uel argumenta sine testimõis: nos tñ non contenti alterutro sumus cũ suppeditat nobis utrunq;: ne cui puersi ingenioso aut nõ itelligendi: aut contra disserendi locũ relinquamus: negant fieri potuisse ut naturæ imortali qcq̃ decederet. Negãt deniq; deo idignũ: ut homo fieri uellet: seq; ifirmitate carnis oneraret: ut passiõibus: ut dolori: ut morti seipse subieceret: q̃ si nõ facile illi esset ut circa corpis ibecillitatem se hoib9 õnderet: eosq; iustitiã doceret: si q dẽ id uolebat maiore auctoritate (ut aiunt ꝓfessi dei) Tũc.n. cũctos fuisse p̃ceptis cælestibus pituros: si ad ea uirtus ac ptãs dei p̃cipientis accederet. Cur igit̃ aiũt ad docendos hoĩes nõ ut de9 uenit. Cur se tã hũilem ibecillisq; cũ sumit̃ ab hoibus: & cõtẽni & pœna affici posset cur uim ab imbecilibus & imortalib9 passus est cur nõ mãus hoĩum aut uirtute repulit: aut diuinitate uitauit? Cur nõ maiestatẽ suã sub ipsa saltẽ morte patefecit: sed ut inualidus in iudiciũ duct9 ẽ: ut nocens dãnatus: ut mortalis occisus? Refutabo hæc diligenter: nec quemq̃ patiar errare. Illa enĩ magna & mirabili rõne sunt facta: quæ quicunq; pceperit non tãtum mirari desinet deum ab hoibus esse cruciatum: uerũ etiam facile peruidebit ne deũ quidem potuisse credi: si ea ipsa quæ arguit: facta non essent.

Quo p̃ceptoris morũ uacillat auctoritas si nõ facit ipse qđ docet: sicut i pharise is patet: q cõtra sua p̃cepta uiuebãt: sed Christus primo fecit postea docuit. Ca.xxiii.

Vicũq; p̃cepta dat hoibus ad uitã moresq; fingit aliorũ: q̃ro debeat ne ipse facere q̃ p̃cepit an nõ debeat? Si nõ fecit: soluta p̃cepta sũt. Si.n. bona sũt q̃ p̃cipiunt: si uitã hoĩum in optĩo statu collocãt: nõ se debet ipse p̃ceptor a nũerus cœtuq; hoĩum segregare: ter quos hĩtat ipse: & ipsi eodẽ mõ uiuẽdũ eẽ quo decet esse uiuẽdũ: ne si aliter uixerit: ipse p̃ceptis suis fidẽ detrahat: leuioreq; doctrinã suã faciat: si re ipsa resoluat qđ uerbis nitat̃ astringere. Vnusqsq;.n. cũ audit p̃cipientem: nõ uult sibi ipõi necessitatũ parendi tanq̃ sibi ius libertatis adimat̃ itaq; rñdebit doctori hoc modo Nõ possũ facere q̃ iubes: qm̃ sunt ipossibilia: Vetas me irasci: uetas cupe: uetas libidine cõmoueri: uetas dolorem aut mortẽ timere: sed hoc adeo cõtra naturã est: ut his affectibus aĩalia uniuersa subiecta sint: uel si adeo putas repugnari posse naturæ: & tuipse q̃ p̃cipis: fac ut sciã fieri posse. Cũ ãt ipse nõ facias: quæ insolentia est: ut hoi libero impone re uelis leges: qbus ipse nõ pareas? Prius disce q doces. & anteq̃ mores aliorũ corrigas tuos corrige. Quis neget iustã esse hãc responsionem: quinẽt si in cõtẽptũ ueniet huius modi doctor: & eludet uicissim. qa uidebit̃ & ipse deludere. Quid ergo faciet & ille p̃ceptor: si hæc ei fuerint opposita. qũo adimet excusatõem contumacibus, nisi ut præsentibus factis doceat possibilia se docere? Vnde euenit ut philosophorum præceptis nullus obtemperet. Homines enim malunt exempla q̃ uerba. quia loqui facile est pręstarẽ difficile. Vtinam quidem tam multi bene facerent q̃ multi loquunt̃ bene. Sed qui pręcipiunt nec faciunt: abest ab eis fides. Et si homies fuerint contemnentur ut leues. si deus: sppõet̃ ei fragilitatis humãe excusatio. Superest ut factis uerba firment̃. qđ & phi

losophi facere nequeũt:itaq; cũ ipsi praeceptores uicãt affectib9 quos uici ꝑdicãt oportere neminẽ possunt ad uirtutem q̃ ꝑdicant falso erudire.ob eãq; cãm putãt neminem adhuc ꝑfectũ eẽ sapientẽ.i.i quo sũmae doctrinę ac sciae sũma uirtus & ꝑfecta iustitia cõsenserit:qđ qdem uerũ fuit.Nemo.n.post mundũ cõditum talis extitit:nisi Christus q̃ & uerbo sapiam tradidit & doctrinam ꝑsenti uirtute firmauit.

Quod caelestem doctorem ꝑfectum esse oporteat:& quare ꝑfectus esse non possit si corporis assumptione mortalis. Ca.xxiiii.

Ge nũc cõsiderem9 an doctor e caelo missus possit nõ eẽ ꝑfect9 Nõdũ de hoc loquor quẽ uẽisse a deo negãt.Figam9 e caelo aliquẽ eẽ mittẽdũ:q uitã hoĩum rudimẽtis uirtutis istituat: ad iustitiã formet.Nemini dubiũ põt esse qn is doctor q caelit9 mittit tã scia sit rerũ oĩum q̃ uirtute ꝑfect9:ne nihil iter caelestẽ terraenũq; differat.Nã i hoĩe iterna & ꝓpria doctria esse nullo pacto põt.Nec.n.mẽs terrenis uisceribus iclusa & tabe corpis ĩpedita:aut cõphẽdere p se põt:aut cape ueritatẽ:nisi aliũde doceat.Et si maxĩe possit:sũmã tñ uirtutẽ cape neqat:& oĩb9 uitiis resistere quorũ materia in uisceribus cõtiet.Eo fit ut terrenus doctor ꝑfect9 esse nõ possit. At uero caelestis cui sciam diuinitatis:uirtutẽ imortalitas tribuit:i docẽdo quoq; sicut in caeteris ꝑfectus & cõsumatus sit necesse ẽ. At id oĩo fieri nõ põt:nisi mortale corp9 assumat cu aũt fieri nõ possit rõ clara ẽ.Nã si ad hoĩes uẽiat ut deus:ut omittam qđ mortales oculi claritatẽ maiestatis ei9 cõpiscere ac sustĩere nõ possũt.Ipse certe de9 uirtutẽ docere nõ poterit qa exps corpis nõ faciet q̃ docebit ac p hoc doctria ei9 ꝑfecta ñ erit alioqn si uirtus sũma dolorẽ piter ꝓ iustitia officioq; ꝑferre si uirt9 ẽ mortẽ ipsã & itẽtatã nõ metuere & illatã fortiter sustĩere.debet ergo doctor ille ꝑfect9 & docere ista ꝑcipiẽdo:& cõfirmare faciẽdo qa q dat ꝑcepta uiuẽdi ãputare debet oĩum excusationũ uias:ut ĩpoat hoĩb9 pẽdi necessitatẽ nõ aliq̃ ui:sed pudore:& tñ libertatẽ reliq̃t ut & ꝑmiũ sit constitutũ parẽtib9:qa poterãt nõ pere:si uellẽt Quo ergo poterit ãputari excusatio: nisi ut q docet faciat q̃ docet:& sit q̃si prius:& manũ porrigat secuturo:queadmodũ põt facere q̃ docet si nõ sit ei similis:quẽ docet.nã si nulli subiect9 sit passiõi.põt ei docẽti hõ sic rñder Volo eqdẽ non peccare:sed uicor.Indut9 sũ.n.carne fragili & ibecilla:haec ẽ q̃ irascit: q̃ concupiscit:q̃ dolet:q̃ mori timet.Itaq; ducor iuit9 & pecco non quia uolo sed qa cogor.Sẽtio me ẽt ipse peccare sed necessitas fragilitatis ĩpellit cui repugnare non possũ. Quid ad haec rñdebit ꝑceptor ille iustitiae.quõ refutabit:ac redarguet hoĩem:q delictis suis excusationẽ carnis oñderet:nisi & ipse carne fuerit idut9:ut oñdat ẽt carnẽ posse cape uirtutẽ:Contũcia.n.redargui non põt nisi exẽplo.Nã hr̃e non possunt q̃ doceas firmitatẽ nisi ea prior feceris:qa natura hoĩum ꝓcliuis i uitia uideri uult non modo cũ uenia:sed ẽt cũ rõne peccare.Oportet magistrũ doctorẽ uirtutis hoĩ simillimũ fieri ut uicẽdo peccatũ doceat hoĩem uici ab eo posse peccatũ.Si uero sit imortalis exẽplũ ꝓpõere hoĩ nullo mõ põt.Existes.n.cõstãs aliqs ac dicet.Tu qdẽ nõ peccas:qa liber es ab hoc corpe:nõ cõcupiscis:qa immortali nihil ẽ necessariũ.Mihi uero multis rebus opus ẽ:ut tuear hãc uitã.Mortẽ nõ times qa i te ualere nõ põt.Dolorẽ contẽnis qa nullã ui pati põt. At ego mortalis utrũq; timeo:qa cruciat9 mihi grauissios iferũt quos tolerar ifirmitas carnis ñ põt.Doctor itaq; uirtutis ẽt hãc excusatõem debuit hoĩb9 auferre:neqs q; pecat necessitati poti9 ascribat:q̃ culpae suę.Ergo ut ꝑfect9 eẽ possit nihil debet oppõi ab eo q docẽd9 ẽ:ut si forte dixerit ĩpossibilia ꝑcipis rñdeat: ecce ipse facio at ego eãdẽ carnẽ gero:& tñ peccatũ in me nõ domiabit.Mihi opes cõtẽnere difficere ẽ q uiui aliter nõ põt in hoc corpore.Ecce mihi corpus est & tamen pugno cõtra omnem

uoluptatē: Nō possū ꝑ iustitia nec dolorē ferre: nec mortē qa fragilis sum. Ecce & ī me dolor ac mors hēt ptātem: & ea quæ times uinco ut uictorē te faciā doloris ac mortis Prior uado p ea quæ sustineri non posse prætēdis: si pręcipiētē seq nō potes: seqre ante cedētē. Sublata ē hoc mō oīs excusatio. & fateri hoīem necesse ē sua culpa iniustū eē q doctotē uirtutis & eūdē ducē nō sequatur. Vides ergo q̄to pfectior sit mortalis doctor qa dux esse mortali pōt q̄ imortalis: qa patiētiā docere nō pōt qa subiectus passioibus nō est. Nec hoc tñ eo ptinet: ut hoīem deo præferā: sed ut ōndam neq; hoīem pfecta do ctrina eē posse. nisi sit idē deus: ut auctoritate cælesti necessitatē paredi hoib⁹ ipōat. ne q; deū nisi mortali corpore iduat̄: ut præcepta sua factis adiplendo cæteros paredi ne cessitate cōstringat. Liqdo ergo apparet eū qui uitæ dux & iustitiæ sit magister: corpo ralē eē oportere: nec aliter fieri posse: ut sit illius plena & pfecta doctrina nisi habeat ra dicē & fundamētū stabilisq; apud hoīes ac fixa pmaneat. Ipsum āt subire carnis ac cor poris ībecillitatē: uirtutēq; ī se recipe doctoris: ut eā simul & uerbis doceat & factis. Itē subiectū eē morti & passioib⁹ cūctis qm̄ & in passiōe tolerādā & i morte subeūda uir tutis officia uersāt̄. q̄ oīa (ut dixi) cōsumat⁹ doctor pferre dēat: ut doceat posse pferri.

Quod Christus licet mortalitat: ē nrām sūpserit: non tñ natus ut alii hoīes sed ex car ne uirginis: & quare cū imunis esset a culpa spōte subiecit pœnam. Ca. xxv.

Iscāt igit̄ hoīes & intelligāt quare deus summus cū legatū ac nūciū suū mitte d ret ad erudiēdā præceptis iustitiæ suæ mortalitatē mortali uoluerit eū carne idui: & cruce affigi: & morte mulctari. Nā cum iusticia nulla esset in terrr: do ctorem misit quasi uiuā legem: ut nomen ac templū nouū conderet. ut uerū ac piū de lubrum p oēm terram uerbis & exemplo seminaret. Sed tñ ut certum esset a deo mis sum non ita illum nasci oportuit: sicut hō nascitur ex mortali utroq; concretus: sed ut apparet illum ēt in hoīe esse cælestē: creatus est sine opa genitoris. Habebat. n. spirita lem prēm deū: & sicut pr̄ spiritus eius deus sine matre: ita mater corpis eius uirgo sine prē fuit. Igit̄ deus & hō inter deum atq; hoīem medi⁹ constitutus. Vñ illū græci μεσιτεν uocant: ut hoīem pducere ad deū posset: i. ad imortalitatē: qa si deus tm̄ fuisset (ut supius dictū est) exēpla uirtutis hoī præbere non posset si hō tm̄ non posset hoīes ad iu stitiā cogere: nisi auctoritas ac uirtus hoīe maior accederet. Etenim cum constet homo ex carne & spiritu: & oporteat spūm iustitiæ opibus emereri ut fiat æternus. Caro quia terrena est ideoq; mortalis: copulatū sibi spūm trahit secū & ab imortalitate ducit ad mortem. Ergo spūs carnis exps dux esse hoī ad imortalitatem nullo pacto poterit qm̄ caro impedit spūm quominus deum sequatur. Est. n. fragilis & subiecta peccato. Pecca tum āt pabulū mortis est. Itaq; iccirco meditator aduenit. i. deus i carne: ut caro eū seq posset & eripet morti hoīem: cuius est dānatio in carnē. Ideo carne se induit: ut desideri is carnis e domitis doceret nō necessitatis esse peccare: sed ꝓpositi ac uolūtatis. Vna. n. nobis & magna & præcipua eū carne luctatio est: cuius in finitæ cupiditates præmunt aīam: nec dnm̄ retinere patiunt̄: sed eā uoluptatibus & illecebris suauib⁹ mancipatam morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus: deas nobis uiā supandæ carnis & apuit & ostendit. Quæ uirtus pfecta & oibus uinculis absoluta: coronam uin centibus & mercedem expetendæ nobis imortalitatis impartit:

De mysterio dominicæ crucis. & uirtute & significatēe eorū q̄ Christus gessit aut ptulit: Et qūo præfiguratus sit imolatione agni legalis. Ca. xxvi.

Ixi de humanitate. & fragilitate: & passione cur hæc deus subire ualuerit nūc ipsius crucis ratio reddenda est: & uis enarranda: qd sumus pater a principio

disposuerit:& quemadmodũ cuncta quæ gesta sunt:ordinarit non tantum diuinatio ꝓphetarnm:quæ in Christum uera ꝓcessit:sed ẽ natio ipsius passionis docet. Quæcũq; .n.passus est non fuerunt inania:sed habuerunt figuram & significationem magnam sicut ẽt diuina illa opa quæ fecit quorũ uis & potestas ualebãt quidem in præsens sed declarabant aliud in futurũ. Apuit cæcorũ oculos uirtus cælestis: & lucẽ nõ uidentibus reddidit. Et hoc facto significauit fore ut cõuersus ad gẽtes q̃ deum nesciebant:isi pientium pectora illuminaret lucẽ sapiẽti:& ad ueritatẽ cõtemplandã oculos cordis aperet Vere.n.cæci sunt:qui cælestia nõ uidẽtes:& tenebris ignorãtiæ circũfusi:terrena & fragilia uenerãtur. Patefecit aures surdorũ. Non utiq; hactenus uis illa cælestis opata est sed declarabat breui fore:ut qui erant ueritatis expertes & audirent & intelligerent diuinas dei uoces. Vere.n.surdos dixeris:q cælestia & uera & facienda nõ audiunt mutorũ linguas in eloquium soluit. Admirabilis ẽt cum fieret potentia Sed inherat huic uirtuti alia significatio quæ ostẽderet mox futurũ ut rerũ cælestium nup ignari præcepta sapientiæ disciplia de deo & ueritate dissererẽt. Nã q rõnẽ diuinitatis ignorat:uere e linguis & mut⁹ ẽ:licet sit oĩum disertissim⁹. Ligua.n:cũ uerũ loq cœpit.i.uirtutem maiestatẽq; dei singularis iterpræetari:tũ demũ officio naturæ suæ fungit̃. Quãdiu ãt falsa loquntur:in suo usu nõ ẽ:& iõ infans sit necesse ẽ:qui diuina ꝓloqui nõ põt. Pedes quoq; claudorũ ad officiũ gradiẽdi reformauit. Laudabilis diuini opis fortitudo:sed figura id continebat:quod cohibitis erroribus uitæ sæcularis ac deuiæ iter ueritatis apiret̃:p qđ graderent̃ hoĩes ad dei grãm cõsequẽdã. Is.n.uere claudus existimãdus est. q caligine ac tenebris inspitiẽtiæ iplicatus & quo tendat ignarus offensibilibus & caducis gressib⁹ p uiam mortis icedat. Itẽ habes & maculas inquinatorũ corporũ repurgauit. Nõ exigua imortalis potẽtiæ opa uerũ id portẽdebat hæc uis:q; peccatorũ labib⁹ ac uitiorũ maculis inqnatos:doctria eius purificatura eẽt eruditõe iustitiæ leprosi atq; elephãtici debẽt haberi:quos uel infinitæ cupiditates ad scelera:uel insatiabiles uoluptates ad flagitia cõpellunt:& dedecorũ maculis iniustos labe afficiũt sempiterna. Iacẽtia mortuorũ corpora erexit eosq; noibus ꝓpriis iclamatos a morte reuocauit. Quid cõgruẽti⁹ deo? Quid miraculo dignius oĩum sæculorũ q̃ decursam uitam resignasse:cõpletisq; hoium tpib⁹ tempora abiecisse ppetua arcana mortis reuelasse: Sed hæc inenarrabilis ptãs imago uirtutis maioris fuit:quæ demõstrabat tantam uim habituram esse doctrinã suã:ut gẽtes in orbe toto quæ alienæ deo subiecte morti fuerunt cognitõe ueri luminis animarę ad imortalitatis præmia puenirẽt. Eos.n.recte mortuos existimaueris q datorem uitæ deũ nesciẽtes:atq; aias suas a cælo in terram deprimentes:in laquæos æternæ mortis incurrunt. Quæ igit̃ cũ faciebat in præsens imagines erãt futurorũ quæ illæsis affectisq; corporibus adhibebat ea spiritaliũ figuram gerebãt:ut in præsenti uirtutis nobis terrene opa mõstraret:& i futurũ ptãtem suæ cælestis maiestatis oñderet. Ergo sicut opa eius significantiam quoq; maioris potestatis habuerunt ita passio non simplex. nec supuacua:nec fortuna præcessit. Sed ut illa quæ facit:magnã uirtutẽ ac ptãtẽ doctrinæ eius significabãt:sic ea q̃ passus ẽ:odio futurã eẽ sapiam nũciabãt. Aceti.n.pot⁹ ac fellis cibus acerbitates & amaritudies i hæc uita sectatorib⁹ ueritatis pollicebat̃. Et q̃q̃ ipsa p se acerba & amara specimẽ nobis futurorũ tormẽtorũ dabat:q̃ morãtib⁹ nobis i hoc sæculo uirt⁹ ipsa ꝓponit:tñ illius modicibus & potus in os doctoris nostri ueniẽs pressuram nobis laborũ ac miseriarũ prębebat exẽplum. Quę oia tolerari ac ppeti necesse est eos. q ueritatem sequuntur. quoniam ueritas est acerba & inuisa oib⁹:qui ueritatis expertes uitam suam moriferis uoluptatibus dedunt. Nam corona spinea ca-

piti eius iposita id declarat fore: ut diuinā sibi plebem de nocētibus cōgregaret: Corona .n. dicitur circunstans in orbe populus. Nos aūt qui ante cognitōem dei fuimus iniusti: spinæ .i. mali & nocētes eramus ignorantes qd esset bonū: & a iustitiæ notione atq; opibus alieni oīa scelere ac libidine polluebamus: plecti ergo ex dumis ac sentibus sanctū dei caput cingimus: quia conuocati ab ipso & circunfusi undiq; ad eū magistro & doctori assistimus: regēq; illū mundi & oīum uiuentium dn̄m coronamus. Quod uero ad crucem spectat: magna in ea uis ac rō est quam nunc conabor ostendere. Deus nāq; (sicut supius exposui) cum statuisset hoiem liberare: magistrū uirtutis legauit in terrā qui & præceptis salutaribus formaret hoīes ad inocētiam: & opibus factisq; præsētib⁹ iustitiæ uiā pāderet: qua gradiēs homo & doctorē suū sequēs ad uitā æternā pueniret is igit̄ corporatus ē & ueste carnis indutus: ut hoi ad quē docēdū uēerat uirtutis & exēpla & icitamēta præberet. Sed cum in oībus itæ officiis iustitiæ specimē præbuisset: ut doloris quoq; patiētiā mortis cōtēptū: quibus pfecta & consumata sit uirtus: traderet homini: uenit in manus ipiæ natōis: cum & uitare potuisset scientia futuri quam gerebat: & repellere eadē uirtute qua mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciatus ac uerbera & spinas. Postremo ēt mortē suscepe nō recusauit: ut homo illo duce subactam & cathenatam mortē cathenatam mortem cum suis erroribus triumpharet. Cur aut summus pr̄ id potissimum genus mortis eligeret: quo afficieum sineret: hæc rō est. Dicat .n. fortasse aliqs: cur si deus fuit & mori necesse fuit: nō saltē aliquo honesto mortis genere affectus ē? Cur potissimū cruce? Cur ifami genere supplicii? Quod ēt hodie liber q̄uis nocenti uideat̄ indignum? Primūq; is q humilis aduenerat: ut humilib us & ifirmis opē ferret & i oībus spē salutis oñderet: eo genere afficiēdus fuit: quo hūiles & ifirmi solent neqs esset oio q eū nō posset imitari: Deinde ut itegrū corpus eius seruaretur: quē die tertio resurgere oportebat. Nec hoc cuiq̄ ignorādum est: qd̄ ipse ante de sua passione prædicans: etiam id notum fecerit habere se potestatem deponēdi spiritum & resumēdi. Suffixus itaq; cū spiritum spōte deposuisset: necessariū carnifices non putauerūt ossa eius suffringere (sicut mos eorum ferebat) sed tantummodo latus eius pforauerunt Sic integrū corpus patibulo detractū est: & sepulchro diligenter inclusum. Quæ oīa iccirco facta sunt: ne læsum atq; diminutū corpus ad resurgendū inhabile redderet̄. Illa quoq; præcipua fuit cā cur deus crucem maluerit: q̄ illa exaltari eum fuit necesse: & omnibus gētibus passionem dei notescere. Nam qm̄ is qui patibulo suspenditur: & cōspicuus ē oībus: & cæteris altior: crux potius electa ē: quæ significat illum tam cōspicuum: tāq; sublimē futurū: ut ad eū cognoscendum pariter & colendū cunctæ nationes ex omni orbe cōcurrēt: Deniq; nulla gens tam inhumana est: nulla regio tam remota: cui aut passio eius aut sublimitas maiestatis ignota sit. Extēdit ergo in passione manus suas: orbēq; dimensus est: ut iam tunc ostenderet ab ortu solis usq; ad occasum: magnū populū ex oībus linguis & tribubus cōgregatū sub alas suas esse uenturum. & signū illud maximū atq; sublime frōtibus suis suscepturū: Cuius rei figurā iudæi ēt nūc exhibent: cum limina sua de cruore agni notent: Deus .n. pcussurus Aegyptios: ut ab ea plaga immunes faceret: Hæbreos præceperat his: ut agnum cādidū sine macula immolarent ac signum liminibus suis de sanguine ei⁹ imponeret̄. Itaq; cū Aegyptiorū primogenita una nocte interissent. Hæbræi soli signo sanguinis tuti fuerunt: non quia cruor pecudis tantam in se uim haberet: ut hominibus saluti esset: sed imago fuit rerū futurarum. Nam agnus candid⁹ sine macula christ⁹ fuit idest inocens & iust⁹ & sanct⁹: qui ab iisdem iudæis immolat⁹ saluti est omnib⁹ qui signis sanguinis .i. crucis qua sāgui-

nẽ fudit sua in fronte cõscripserũt. Frons.n.summũ lumẽ est hoïs:& lignũ sanguine delibutũ crucis significatio est. Deiq; imolatio pecudis ab his ipsis q faciunt pasca noiatur απο του ποσ ειν: qa passionis est figura: quã deus pſſius futurorũ tradidit p Moysen populo suo celebrandã. Sed tñ figura ualuit in pñti ad depellendũ piculũ: ut appareat quãtũ ueritas ipsa ualitura sit ad plebem dei ꝓtegendã in extrema totius orbis necessitate. Q ũo autem uel qua plaga tuti hoïes sint futuri: qui signum hoc ueri & diuini sanguinis in summo corporis sui notauerunt: in nouissimo libro docebo.

De potentia signi crucis quantę efficatiæ sit inuocatio noïs crucifixi:& quantum ad dæmoniis timeatur signum crucis. Ca.xxvii.

n Vnc satis ẽ de huius signi potentia q̃tũ ualeat exponere q̃to terrori sit dæmõibus hoc signũ sciet: qui uiderit quatenus adiurari p Christum de corpib⁹ q̃ obsederint fugiãt. Nã sicut ipse cũ inter hoïes ageret uniuersos dæmões uerbo fugabat: hominumq; mentes emotas & malis incursibus furiatas: in sensus pristinos reponebat. Ita nunc sectatores eius eosdem spiritus inqnatos de hoïbus & nomine magistri sui & signo passionis excludũt. Cuius rei non difficilis est ꝓbatio. Nam cum diis suis immolant. si assistat aliquis signatam frontem gerens sacra nullo modo litant.
Nec respõsa põt cũsultus reddere uates. Et hæc sæpe cã præcipua iustitiã ꝑsequẽdi malis regibus fuit. Cũ.n.qdã ministrorũ nostris sacrificãtib⁹ dominis asisterẽt: iposito frõtibus signo: deos eorũ fugauerũt: ne possẽt in uisceribus bestiarũ futura depigere Q d cũ itelligerẽt aruspices: istigãtibus hisdẽ dæmonibus quibus ꝓsecrarãt cũquerẽtes ꝓphanos hoïes sacris iteresse: adegerũt pricipes suos i furore: ut expugnarẽt dei templũ seq; uero sacrilegio contaminarent: quod grauissimis ꝑsequentium pœnis expiaretur. Nec tamẽ ex hoc ipso cæci hoïes itelligere possunt aut hanc esse uerã religionẽ: cui ad uicẽdũ tanta uis inest: aut illã falsã quæ subsistere aut cõgredi non põt. Sed aiunt hoc deos nõ metu. uerum odio facere. quasi qsq̃ possit odisse nisi eũ: qui aut noceat: aut possit nocere. immo uero cõgruens maiestati fuit ut eos quos oderant: præsentibus pœnis afficerẽt potius fugerẽt. Sed qnoniam neq; accedere ad eos possunt. i quibus cæleste notã uiderint: nec his nocere quos signũ imortale minuerit. tãq̃ inexpugnabilis muros lacessunt eos hoïes & manibus ꝑsequentur alienis: quo profecto si eẽ cõfitentur: uicimus. Necesse est eni hãc eẽ religionẽ quæ & rõnem demonũ nouit:& astutiam intelligit:& uim retũddit:& eos spiritalibus armis domitos ac subatos cedere sibi cogit. Si negant testimoniis poetarũ ac philosophorũ refellant͛. Q uod si esse & malos esse inficias eunt qd supest nisi ut alios dicant esse deos: alios dæmones? Exponant igitur differentiam generis utriusq;: ut sciamus qd colendũ: qd execrandum sit. Habent ne inter se aliquod cõsortiũ: an uero inimici sint? Si sunt aliqua necessitudine copulati: quatenus eos discernem⁹. Aut qũo utriusq; generis honorẽ cultumq; miscebimus? Si aũt sunt inimici: ant dæmones deos nõ timent: aut dii dæmones fugare nõ possunt ecce aliquis instinctu dæmonis pcitus dementit: effert͛: isanit: ducamus istum in Iouis optimi maximi tẽplum: uel quia sanare hoïes Iuppiter nescit in æsculapii uel Apollinis fanũ iubeat utriuslibet sacerdos dei sui noïe: ut nocẽs ille spirit⁹ excedat ex hoïe: nullo id pacto fieri potest Quæ igit͛ deorũ uis ẽ si subiectos sibi dæmões nõ habent? At uero iidẽ dæmões adiurati p nomen ueri de ꝓtin⁹ fugiunt: Q uæ ratio ẽ ut Christum timeãt: Iouem autẽ non timeant: nisi ꝙ iidem sunt dæmões quos uulgus deos eẽ opinat͛? Deniq; si cõstituatur in medio & is quem constat icursum dæmonis ppeti:& Delphici Apollinis uates eodem modo dei nomen horrebunt:& iam celeriter excedet de suo uate Apollo: q ex homine

spūs ille dæmonicus:& adiurato fugatoq; deo suo uates in ppetuum cōticescet. Ergo ii dem sunt dæmones:quos fatent̃ execrandos esse:iidem dii quibus supplicant. Si nobis credendum esse non putant:credant Homero:qui summum illum Iouē dæmōibus aggregauit:sed & aliis poetis ac philosophis:qui eosdē mō dæmōas. mō deos nuncupant quorum alterum uerū:alterū falsum est. Illi.n.nequissimi spūs ubi adiurātur:ibi se dæmonas cōfitentur:ubi coluntur:ubi se deos mētiuntur:ut errores hoībus imittāt:& anocēs a ueri dei notiōe:p quā solā pōt mors æterna uitari. Idē sunt q deiciendi hoīs cā uarios sibi cultus puersa religiōe cōdiderunt:mētitis tñ assumptisq; noībus ut fallerent: Nā quia diuinitatem p seipsos affectare nō poterāt:asciuerunt sibi noīa potentium regum:sub quorū titulis honores sibi deorū uendicarēt. Qui error discuti pōt & in lucē ueritatis ptrahi. Nam siqs studet altius inquirere:congreget eos qbus peritia est ciere ab inferis animas. Euocent Iouem:Neptūnum:Vulcanū:Mercuriū:Apollinem:patrēq; omniū Saturnū. Respondebunt ab inferis oēs:& interrogati loquētur.& de se & de deo fatebūtur Post hæc euocēt Christū nō aderit.nō apparebit quia nō amplius q̄ biduo apud inferos fuit. Quid hac probatione certius pferri potest? Ego uero nō dubito quin ad ueritatem Trimegistus hanc aliqua ratione peruenerit qui de deo patre omnia & de filio locutus est multa:quæ diuinis continentur arcanis.

Homer9. Trismegistus

De uera & singulari religiōe & uñ dicat̃ religio:uel secūdū Cicero.uel alios.C.xxviii.

Quæ cum ita se habeant(ut oñdimus)apparet nullam aliam spem uitæ hoī eē ppositam:nisi ut abiectis uanitatibus & errore miserabili deū cognoscat: & deo seruiat:nisi huic tēporali renunciet uitæ:ac se rudimētis iustitiæ ad cultū religiōis instituat:Hac.n.cōditione gignimur:ut generati nos deo iusta & debita obsequia præbeamus:hunc solum nouerimus:hunc sequamur. Hoc uīculo pietatis obstricti deo & religati sumus:unde ipsa religio nomen accepit:non ut Cicero interprætat9 ē a religando:qui in libro de natura deorū secundo dicit ita:Non.n.philosophi solū:uerum ēt maiores nostri superstitionem a religiōe sepauerūt:Nam qui totos dies præcabantur & imolabant:ut sui sibi filii supstites eēt supstitiosi sunt appellati. Qui aūt oīa quæ ad cultum deorū ptinerent.retractarent & tanq̄ relegerent.hi dicti sūt religiosi ex relegendo:tanq̄ ex eligendo.& eligendo eligentes.& ex deligendo deligentes:& ex intelligendo intelligentes. His.n.oībus inest uis legēdi eadem.quæ in religioso ita factū est:in superstitioso a religioso:alterū uitii nomen:alterū laudis. Hæc iterpræta tio q̄ inepta sit:ex re ipsa licet cognoscere. Nam si in iisdem diis colendis:& religio & supstitio uersatur:exigua uel potius nulla distantia est. Quid.n.mihi affert causæ cur præcari p salute filiorū semel religiosi & idem decies facere:supstitiosi esse hoīs arbitret̃? Si.n.semel facere optimū est:q̄to magis sæpi9? Si ora prima:ergo & tota die. Si una hostia placabilis placabiliores utiq; hostiæ plurimæ:qa multiplicata obsequia demerent̃ potius q̄ offendunt. Nō.n.nobis odiosi uident̃ hi famuli:q assidui ac frequentes ad obsequiū fuerint:sed magis cari. Cur igit̃ sit in culpa & nomen reprehensibile accipiat: qui aut filios suos magis diligit:aut deos satis honorat? Laudetur autem qui minus. Quod argumentum ēt ecōtrario ualet. Si.n.totos dies præcari & imolare criminis ē:ergo & semel. Si supstites filios subinde optare uitiosum est:supstitiosus est igitur ille q raro id optauerit. Aut cur uitii nomē sit ex eo tractū:quo nihil honestius:nihil iusti9 optari pōt Nā q; ait religiosos a religendo appellatos:q ea retracta:ēt diligērer quæ ad cultū deorum ptineant:cur illi qui hoc sæpe in die faciunt:religiosorū nomē amittāt:cum multo utiq; diligentius ex assiduitate ipsa religant ea quibus dii coluntur? Quid ergo est?

Nimirũ religio ueri cult⁹: supstitio falsi. Et oio qd colas itereſt: aut qd preceris. Sed qa religiosos deorũ cultores se putãt: cũ sint supstitiosi: nec religioné possũt a supstitiõe discernere nec significantiã noiũ exprimere. Diximus nomẽ religiõis a uinculo pietatis esse deductũ: q̃ hoiem sibi deus religauarit & pietate cõstrinxerit: qa nos seruire ei ut dño & obsequi ut pri necesse est. Eo melius ergo id nomẽ Lucretius iterpratatus est: qui ait religionũ se nodos soluere. Supstitiosi ãt uocantur nõ q filios supstites optant. Oés. n. optamus: sed aut ii q supstité memoriã defunctorũ colũt: aut q parétibus suis supstitibus colebãt imagines eorũ domi tãq̃ deos penates: nã q nouos sibi ritus assumebant i deorũ uicẽ mortuos honorarẽt: quos ex hoibus in cœlũ receptos putabãt hos supstitiosos uocabãt. Eos uero q publicos & antiquos deos colerent: religiosos noiabant Vnde Virgilius: Vana supstitio ueterũq; ignara deorum. Sed cum ueteres quoq; deos iuenia mus eodẽ mõ consecratos esse post obitũ: supstitiosi ergo qui multos ac falsos deos colunt. Nos aũt unum deum religiosi qui uni & uero deo supplicamus. Lucreti⁹ Virgili⁹

De unitate pris & filii: ut liqat qũo uni⁹ dei possunt eẽ cultores: q duos colũt alterũ patrẽ: alterũ filiũ: prẽm imortalẽ: filiũ mortalẽ: de quo supius dictũ est. Ca. xxix.

f Ortasse q̃rat aliqs qũo cũ deũ unũ nos colere dicamus. duos tñ asseueremus deũ patrẽ & deũ filiũ: quæ asseueratio plerosq; in maximũ ipegit errorẽ Quibus cum pbabilia uideant᷑ esse quæ dicimus: in hoc uno laborare nos arbitrant᷑. q̃ & alterũ mortalẽ deũ fatemur. De mortalitate iã dixius: nunc de unitate doceamus. Cũ dicimus deũ patrẽ & deũ filium: non diuersum dicimus: nec utrũq; secernim⁹ qa nec pater sine filio eẽ põt: nec filius a patre secerni: siquidem nec pr̃ sine filio nũcupari: nec filius põt sine patre generari. Cũ igit᷑ & pater filium faciat: & fili⁹ patrẽ: una utriq; mẽs: unus spiritus: una substãtia est: sed ille quasi exuberãs fons est: hic tãq̃ defluẽs ex eo riuus ille tãq̃ sol: hic tãq̃ radius ex sole porrectus: q qm̃ sũmo patri & fidelis & carus est nõ separat᷑: sicut nec riuus a fonte: nec radius a sole: qa & aqua fontis in riuo ẽ. & solis lumẽ in radio: æque neq; uox ab ore seiungi: nec uirtus aut manus a corpore diuelli põt. Cur igit᷑ a pphetis idem manus dei & uirtus & sermo dicat᷑ utiq; nulla dicatur: utiq; nulla discretio est qa & lingua sermonis ministra. & manus in qua est uirtus indiuiduæ sunt corporis portiones. Propiore exẽplo uti libet. Cumquis habet filium quem unice diligit: qui tamen sit in domo & manu patris licet ei nomen domini potestatemq; cõcedit: ciuili tñ iure & domus una & unus dñs noiatur. Sic hic mundus una dei dom⁹ & filius & pr̃: q unanimes incolũt mundũ: deus unus qa & unus est tanq̃ duo & duo tã q̃ unus. Neq; id mirũ cũ & filius sit in patre. qa pater diligit filium. & pater in filio. qui uoluntati patris fideliter paret: nec unq̃ faciat aut fecerit nisi quod pater aut uoluit aut iussit. Deniq; unũ deũ esse tã prẽm q̃ filiũ. Esaias in exẽplo qd supius posuimus. ostendit cũ diceret. Adorabũt te & pcabunt᷑. qm̃ in te deus est. & nõ est alius deus præter te. Et alio loco similiter ait. Sic dicit dominus deus rex Israel: & qui eruit eum deus æternus ego prius. & ego nouissimus. & præter me nemo est deus. Cũ duas psonas pposuisset dei regis. i. Christi. & dei patris q eũ post passionẽ ab iferis excitauit. sicut ostendisse diximus Oseam pphetam q ait. Et de manu iferorũ eruam eum. tamen ad utrãq; psonam referẽs intulit & præter me nõ est deus: cum posset dicere præter nos. sed fas nõ erat plurali numero sepatoẽm tante necessitudinis fieri Vnus est enim solus liber deus summus carens origine. quia ipse est origo rerũ. & i eo simul & filius & omnia continentur. Quapropter cum mens & uoluntas alterius in altero sit. uel potius in utroq; una. merito unus deus uterq; appellatur. quia quicqd est in patre ad filium transfluit. & qc

quid in filio a patre descendit. Non potest igitur ille summus ac singularis deus nisi per filium coli q solum patrem se colere putat: sicut filiũ non colit: ita ne patrem quidẽ colit. Qui autem filium suscipit: & nomen eius gerit: is uere cũ filio simul & patrem colit qm̃ legatus & nuncius & sacerdos summi patris est filius. Hic templi maximi ianua ẽ hic lucis uia: hic dux salutis: hic hostium uitæ.

De hęresibus quas nõ mõ ꝓphetæ: sed etiam Christus & apostoli ꝑdixerũt emersuras esse uitandas. Et ꝙ illa sola ecclesia catholica ẽ & uera in qua est confessio & medicina peccatorũ ꝑ pœnitentiam & fidei sacramenta. Ca.xxx.

S Ed qm̃ multæ hæreses extiterunt. & instinctibus dęmonũ populus de scissus est: determinanda est nobis breuiter uarietas: ac ĩ suo ꝓprio dõicilio collocãda ut siq̃s aquã uitæ cupit aurire: nõ ad detritos lacus deferat̃: q non hñt uenam sed uberrimũ dei fontẽ mouerit: quo irrigatus penni luce potiatur. Ante oĩa scire nos cõuenit: & ipsum & legatos eius prædixisseq; plurimæ sectæ & hæreses haberent existere quæ cõcordiam sancti corpis rumpent: ac nouissimæ sũma prudẽtia caueremus: nequãdo in laqueos & fraudes illius aduersarii nostri: cũ quo luctari deus nos uoluit: incideremus: tñ dedisse certa mãdata: quæ imppetuũ custodire deberemus. Quorũ pleriq; imitarores deserto itinere cælesti uias sibi deuias ꝑ anfractus & præcipitia condiderunt per quæ partẽ plebis icautã: & simplicẽ ad tenebras morteq; deducerent. Quod quatenus acciderit: exponã. Fuerũt qdã nostrorũ uel minus stabilita fide: uel minus docti. uel minus cauti: q dissidiũ facerent unitatis: & ecclesiã dissiparẽt. Sed hi quorũ fides lubrica fuit: cũ deũ nosse se & colere simularẽt augendis opibus: & honori studentes affectabant maximũ sacerdotiũ & a potioribus uicti cadere se cũ suffragatoribus suis maluerunt: q̃ eos facere præpositos: qbus cõcupierãt ipsi ante præponi. Quidã uero nõ satis cælestibus litteris eruditi: cũ ueritatis accusatoribus respondere nõ possent obiicientibus uel ĩpossibile uel incõgruẽs esse: ut deus in uterũ mulieris includeret̃. nec cælestẽ illã maiestatẽ ad tãtã infirmitatẽ potuisse deduci: ut hoĩbus cõtẽptui: derisui cõtumeliæ & ludibrio eẽnt. Postremo ẽt cruciamẽta ꝑferret atq; execrabili patibulo figeret̃. Quæ oĩa cũ neq; ingenio nec doctrina defendere ac refutare possent: nec. n. ui rõnẽq; penitus ꝑuidebãt: deprauati sunt ab itinere recto & cælestes litteras corrupunt: ut nouã sibi doctrinã sine ulla radice ac stabilitate cõponerent: Nõnulli ãt falsorũ ꝓphetarũ uaticinio illecti: de qbus & uere ꝓphetæ & ipsæ ꝑdixerant: exciderũt a doctrina dei: & traditionẽ uerã reliquerũt. Sed illi oẽs dæmonicis fraudibus irrætiti: quas ꝓspicere & cauere debuerãt: diuinũ nomen & cultũ ꝑ ĩprudẽtiã ꝑdiderũt. Cũ. n. phriges aut nouatiani aut Valẽtiniani: aut martionitæ: aut Antropiani: aut ariani: seu qlibet alii noĩantur christiani esse desierunt hi: q Christi noĩe amisso: humana & externa uocabula iduerunt. Sola igitur catholica ecclesia est: quæ uerũ cultum retinet. Hic est fons ueritatis hoc ẽ domicilium fidei: hoc tẽplũ dei: quo siq̃s nõ iurauerit: uel a quo siq̃s exiuerit: a spe uitæ ac salutis alienus est. Neminẽ sibi oportet ꝑtinaci cõcertatione blãdiri. Agitur. n. de uia & salute cui nisi caute & diligẽter cõsulatur: amissa & extincta erit. Sed tñ qa singuli quoq; cœtus hæreticorũ se potissimũ christiãos: & suã esse catholicã ecclesiã putãt: sciẽdũ ẽ illã esse uerã ĩ qua ẽ: regio cõ fessio & pœnitẽtia: q̃ peccata & uulnera qbus ẽ su biecta ibecilitas carnis salu briter curat. Hæc iterim paucis admonendi grã rettuli: neqs errorẽ fugere cupiẽs: maiori ĩplicet̃ errore. dũ penetrale ueritatis ignorat. Postea pleni⁹ & uerius cõtra oẽs mẽdatiorũ sectas ꝓprio separatoq; ope pugnabius. Seqtur ut qm̃ satis de religione uera & sapĩa locuti sum⁹ in proximo libro de iustitia desseramus.

Lactātii Firmiani institutionū diuinarū aduersū gētes liber qntus. De iustitia ꝓœmiū
Quod iniquū & īpiū est ante dānare uel ꝑsonā uel cām: q̄ de merito eius cognoscere. Et quare sapia iungenda sit religiōi. Et quare sapia huius mundi litteras sacras cōtēꝑserit. Et ꝙ eloquentia seruit sæculo & plærūq; ut amplius elucescat. ex industria ipugnat ueritatem: quæ fere sempidoneis assertoribus indiget. Ca. primū.

n On ē apnd me dubiū Cōstātine impator maxieqn hoc op⁹ nostrū quo singularis ille rerū cōditor & hui⁹ imēsi opis rector asserit. Si qs attigerit ex istis ineptæ religiōis: ut sūt nimia supstitōe ipatientes isectet ēt maledictis: ut uix lecto fortasse pricipio affligat: ꝓiiciat exercet: seq; inexpiabili scelere cōtaminari atq; astringi putet si hæc aut legat patienter: aut audiat: ob hoc tñ si fieri pōt humanitatis iure postulam⁹ ut nō prius dānet. q̄ uniuersa cognouerit. nā si sacrilegis. & ꝓditorib⁹. & uenficis potestas defēdēdi sui dat: nec ꝓdānari queq̄ icognita cā licet. nō iniuste petere uidemur. ut siqs erit ille q inciderit in hæc. si leget ꝑlegat si audiet sniam differat in extremū. Sed noui hoīum ꝑtinaciā: nūq̄ ipetrabimus. Timēt. n. ne a nobis reuicti. manus dare aliqñ clamāte ipsa ueritate cogantur. Obstrepūt igitur & intercedūt. ne audiant. & oculos suos opprimunt: ne lumen uideant quod offerimus Quo plane ipsi diffidentiā suæ ꝑditæ rōni ostendunt: cum neq; cognoscere. neq; cōgredi audient: quia sciunt se facile supari. Et iccirco disceptatione sublata.

Pellit e medio: sapia ui geritur rex (ut ait ennius) & qa student damnare tanq̄ nocētes: quos utiq; sciūt inocētes: cōstare de ipsa inocētia nolūt. quasi nō maior iniquitas sit probatā inocētiā dānasse: q̄ iauditā. Sed (ut dixi) uerent: ne si audierit: dānare non possint Et iō cultores dei sūmi hoc est iustos hoīes torquēt: iterficiūt. extermināt. nec cās odiorū ipsi reddere possūt: q tā uehementer oderunt quia ipsi errāt: irascunt his q uiāuerā sequūt. & cū corrigere se possint. errores suos insup crudelibus factis coaceruāt innocētiū cruore maculāt & dicatas deo mētes euisceratis corpib⁹ detorquēt cū talibus cōgredi & disputare cōtēdius. Hos ad ueritatē ab iepta ꝑsuasiōe traducere: q sanguinē facilius hauserit q̄ uerba iustorū. Quod igit? Opam ne ꝑdemus? Minime. Nā si lucrari hos a morte: ad quā cōcitatissime tēdūt nō potuerim⁹. si ab illo itinere de morte ad uitā lucēq; reuocare: qm̄ ipsi saluti suæ repugnāt: nr̄os tñ confirmabimus: quorū non ē stabilis ac solidis radici bus fundata & fixa snia. Nutāt. n. plurimi & maxime qui litterarū aliquid attigerunt Nā & in hoc philosophi. & oratores & poetæ ꝑniciosi sunt. ꝙ incautos aīos facile irrætire possunt suauitate sermonis. & carminum dulci moduiatōe currētium: Ob eāq; cām uolui sapiam cū religione coniungere: neqd studiosis illa inanis doctrina possit officere: ut iā scīa litterarū non mō nihil noceat religioni atq; iustitiæ. sed ēt ꝓsit q̄plurimū: si isq eas didicerit: sit uirtutibus istructior. & ueritate sapientior. Præterea ēt si nulli alii: nobis certe proderit: delectabit se cōscia. gaudebit mēs se in ueritatis luce uersari: qd ē aīæ pabulū icredibili quadā iocūditate ꝑfusū Verū nō est despandum fortasse nō canimus surdis. Nec. n. tā in malo statu res ē. ut desint desint sane. mētes qbus & ueritas placeat. & monstratū sibi rectū iter & uideāt & sequant. Circūliniat mō poculū cælestis sapiæ melle. ut possint ab iprudentibus amara remedia sine offensiōe potari dum illiciens prima dulcedo acerbitatē saporis aspi sub ꝓtextu suauitatis occultat. Nā in primis causa est cur apud sapientes: & doctos. & principes huius sæculi scriptura sancta fide careat: ꝙ ꝓphetæ cōmuni ac simplici sermone ut ad populū sūt locuti Cōtēnūt itaq; ab his: q nihil audire uel legere nisi ex politū ac disertū uolūt. nec quiq̄

Ennius

hærere aīs eorū pōt:nisi q̄ aures blandiori sono mulcēt. Illa uero quæ sordida uidentur anilia:inepta:uulgaria existimantur. Ideo nihil uerum putant:nisi quod auditu suaue ē nihil credibile:nisi quod pōt incutere uoluptatem:nemo rem ueritate pōderat sed ornatu. Non ergo credunt diuinis:fuco carent:sed ne illis quidem qui eas interprætantur qa sunt & ipsi aut oīo rudes:aut certe parum docti. Nam ut plene sint eloquentes: p raro contingit:cuius rei cā in apto est. Eloquentia. n. sæculo seruit:populo se iactare & in rebus malis placere gestit. Siqdē ueritatē sæpius expugnare conatur. ut uim suam monstret:opes expetit:honores cōcupiscit:sūmū deniq̄ gradū dignitatis exposcit. Ergo hæc quasi hūilia despicit:arcana tāq̄ cōtraria sibi fugit:qppe q publico gaudeat:& multitudinem celebritatēq̄ desideret: Eo fit ut sapiā & ueritas idoneis p̄conibus idigeat Et siq forte litteratorū se ad eā cōtulerūt:defensiōi eius nō suffecerūt. Ex his q mihi noti sunt Minutius fœlix nō ignobilis īter causidicos loci fuit. Huius liber cui Octauio titulus ē: declarat q̄ idoneus ueritatis assertor esse potuisset:si se totū ad id studiū cōtulisset. Septimus quoq̄ Tertullianus fuit oī genere litterarū pitus:sed in eloquendo parū facilis & minus comptus:& multū obscurus fuit. Ergo ne hic qdem satis celebritatis inuenit Vnus igit̄ præcipuus & clarus extitit Cyprianus:q magnā sibi gloriā ex artis oratoriæ p̄fessiōe q̄sierat:& ad modū multa cōscripsit ī suo genere mirāda. Erat. n. ingenio facili: copioso:suaui & quæ sermōis maxīa est uirtus apto ut discernere neqas:utrū ne ornatior in loquēdo. an facilior in explicando:an potētior ī p̄suadēdo q̄ sq̄ fuerit. Hic tñ docere ultra uerba sacramētū ignorantibus non pōt:qm̄ mystica sunt q̄ locutus est:& ad id p̄parata:ut solis fidelibus audiant̄. Deniq̄ a doctis huius sæculi qbus forte scripta eius ī notuerunt:derideri solet. Audiui ego quēdā hoīem disertū sane. qeū īmutata una littera Caprianū uocaret quasi q̄ elegās ingeniū & melioribus rebus aptum: ad aniles fabulas cōtulisset: Quod si accidit hoc ei:cuius eloquētia nō īsuauis ē:qd tādem putem⁹ accidere illis quorū sermo ieiunus ē & īgratus:q̄ neq̄ uim p̄suadendi:neq̄ subtilitatē argumentandi:neq̄ ullā p̄rsus acerbitatē ad reuincendum habere potuerūt:

Q d̄ ex defectu doctorū data ē temerariis hoībus audacia īpugnādi ueritatē ignotā & hoc p̄bat exēplo duorū philosophorū:quos uiderat in Bythinia. Ca. ii.

Rgo qa d̄fuerūt apud nr̄os idonei pitiq̄ doctores:q uehemēter. q acriter errores publicos redarguerēt:q cām oēm ueritatis ornate copioseq̄ defenderēt p̄uocauit quosdā hæc ipsa penuria:ut auderēt scribere cōtra ignotā sibi ueritatē Omitto eos:q prioribus eā tpibus ne qcq̄ lacesserūt. Ego cū ī Bythinia litteras oratorias accitus docerem:cōtigissetq̄ eodē tpe ut dei templum euerteret̄:duo extiterunt ibidem:q iacenti atq̄ abiectæ ueritati nescio utrū sup̄bius an īportunius īsultarent:quorum alter antistitem se philosophiæ p̄fitebat̄. Verū ita uitiosus:ut cōtinentiæ magister nō minus auaritia q̄ libidinibus arderet:ī uictu tā sumptuosus:ut ī schola uirtutis assertor:parsimoniæ pauptatisq̄ laudator:ī palatio peius cœnaret q̄ domi. tñ uitia sua capillis & pallio:&(qd̄ maximum est uelamentum) diuitiis prætegebat:quas ut augeret ad amicitias iudiciū miro ambitu penetrabat:eosq̄ sibi repente auctoritate falsi nominis obligabat:non mō ut eorū sententiam uenderet:uerū etiam ut confines suos:quos ædibus agrisq̄ pellebat:a suo repetendo ac potentia retardabat. Hic uero qui suas disputationes moribus destruebat:uel mores suos disputatōibus arguebat:ipse aduersus se grauis censor:& accusator acerrimus:eodem ipso tempore quo iustus populus nefarie lacerabat̄ tres libros euomuit contra religionem nomenq̄ christianum. Professus ante oīa philosophi officiū esse erroribus hoīum subuenire:atq̄ illos ad uerā uiā reuocare: idest ad cultus deorum:quorū minime ac maiestate (ut ille dicebat) mundus gubernaretur.

pati hoies imperitos quorūdā fraudib9 illici ne iplicitatis eorū prӕde ac pabulo sit hoībus astutis. Itaq; se suscӕpisse hoc munus philosophia dignū: ut pferret non uidentib9 lumen sapiӕ: nō mō ut suscӕptis deorū cultibus resanescāt: sed ēt ut ptinaci obstinatōe deposita corporis cruciamēta deuitēt: nec scӕuas mēbrorū laceratōes frustra ppeti uelint. Vt āt apparet cui9 rei grā opus illud elaborasset: effusus est in principum laudes: quorū pietas & prouidentia (ut qdē ipse dicebat) tum in cӕteris rebus hūanis: tū prӕcipue in defendendis deorū religionibus claruisset: cōsultū esse tandē rebus ut cohibita impia & anili supstitōe: uniuersi hoies lӕgitimis sacris uacarent ac ppitios sibi deos expirentur. Vbi āt religiōis eius cōtra quā porabat infirmare uoluit rōnem ineptus: uanus: ridiculus apparuit: qa grauis ille consultor utilitatis alienӕ: nō mō quid oppugnārer: ed ēt quid loqueret nesciebat. Nā siq nostrorū affuerūt: q̄uis temporis grā coticerēt aio tamen derisere: utpote cū uiderent hoiem pfitentē se illuminaturū alios cū ipse cӕcus eēt redacturū alios ab rrore: cū ipse ignoraret ubi pedes suos poneret: eruditurū alios ad ueritatē: cuius ne scintillā qdē unā uidisset aliqn̄ qppe cū sapiӕ pfessor pfligare sapiam niteret. Oēs tñ id arguebāt: q illo potissimū tpe id opis esset aggressus: quo furebat odiosa crudelitas. O philosophū adulatorē: ac tpi seruiētē. Verū hic p sua inanitate cōtēptus est qui & grām quā spauit non est ademptus: & gloria quā captauit: i culpā reprehensionēq; cōuersa est. Alius eandē materiā mordacius scripsit qui erāt tūc e numero iudiciū: & qui auctor i primis faciēdӕ psecutiōis fuit: quo scelere nō contēt9 ēt scriptis eos quos afflixerat isecutus ē. Cōposuit. n. libellos duos non cōtra christiāos ne inimice insectari uideret: sed ad christianos ut hūanӕ & benignӕ cōsulere putaret in qbus ita falsitatē scripturӕ sacrӕ arguere conatus est tanq̄ sibi esset tota cōtraria. nā quӕdā capita quӕ repugnare sibi uidebant exposuit: adeo multa adeo intima enumerans. ut aliquando ex eadem discipl la fuisse uideat. Q d si fuit: qs eū Demosthenes poterit ab ipietate defendere: qui religiōis cui fuerat assensus & fidei cuius nomen induerat & sacramenti qd acceperat pditor factus ē: nisi forte casu i manus eius diuinӕ litterӕ inciderūt? Quӕ igitur temeritas erit id audere dissoluere: q illi nemo interprӕtat9 ē bona qd aut nihil didicit: aut nihil itellexit. Tantū. n. abest a diuinis litteris repugnantia: quantū ille abfuit a ueritate & fide prӕcipue tñ Paulum Petrūq; lacerauit cӕteros q; discipulos tanq̄ fallaciӕ seminatores: quos eosdem tñ rudes & indoctos fuisse testatus est. Nam quosdam eorū piscatorio officio quӕstum fuisse: quasi ӕgre ferret. q illā rem non Aristophanes aliquis: aut Aristarchus commentatus sit.

Quod discipulis Christi uoluntas mentiendi abfuit: qui uitam exercebant cōtrariā uitiis. Et quod respondendum fuit blassemiӕ eorum q Christum magum fuisse mentiti sunt: & sibi ipsis contraria docuerunt. Ca. iii.

Bfuit ergo ab his fingendi uoluntas & astutia: quoniam rudes fuerūt. Aut q̄s possit indoctus apta inter se ad cohӕrentia fingere: cū philosophorum doctissimi plato & Aristoteles: & Epicurus & Zenon ipsi sibi repugnantia & cōtraria dixerunt. Hӕc est enim mendaciorum natura cohӕrere non possint. Illorum aut traditio quia uera est: quadrat ubiq; ac tota sibi consentit: & ideo psuadet: qa constāti rōne suffulta est. non igitur quӕstus & cōmodi gratia religionem istam cōmentati sunt quippe qui & prӕceptis: & ipsa re eam uitā secuti sunt: quӕ & uoluptatibus caret & oīa quӕ habentur in bonis spernit: & qui non tantum mortem pro fide subierint: sud etiam morituros esse se: & scierint & prӕdixerint: & postea uniuersos qui eorum disciplinam secuti essent: acerba & nefanda passuros. Ipsū autem Christum affirmauit a iudӕis fu

gatum:collecta noningentorũ hoíum manu latrocinia fecisse. Quis tantæ auctoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. Nã fortasse illi aũt hoc in somnis apollo aliqs nũciauit. Tot sp latrones pierunt:& quotidie pereunt utiq; multos & ipse dãnasti: qs eorũ post crucem suam:nõ dicã deus:sed hõ appellatus ẽ? Verũ tu forsitan ex eo credidisti:qa uos homicidã Martẽ consecrastis ut deũ qđ tñ non fecissetis:si illũ areopagitæ in crucẽ sustulissent. Item cũ facta eius mirabilia destrueret:nec tñ negaret:uolui ostendere Apollinum uel patria:uel ẽt maiora fecisse. Mirum q; Apulleiũ prætermisit cuius solent & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput:nemo Apolloniũ p deo colit:nisi forte tu solus:illo.s.deo dignus:cũ quo te in sempiternũ uerus deus puniet Si magus Christus quia mirabilia fecit:pitior utiq; Apolloni9:qui(ut describis) cũ Domitianus eũ punire uellet repente in iudicio nõ cõparuit:q̃ ille q cõprehensus est & cruci affixus. At.n.ex hoc ipso fortasse insolentiã ipsius uoluit arguere q; deũ se cõstitueret.ut ille uerecundior fuisse uideatur:qui cũ maiora faceret:ut hic putat id sibi nõ arrogauerit. Omitto nunc ipsa opa comparare:quia in secũdo & supiori libro de fraude ac præstigiis artis magicæ dixi. Nego esse queq̃:q oportet i primis id sibi post mortẽ cõtingere:qđ ẽt reges maximi cõcupiscũt. Cur.n.hoíes sibi sepulchra magnifica:cur statuas:cur imagines cõparant: cur aliqbus factis præclaris:aut ẽt morte p ciuibus suscæpta:studeř opiniones hoíum pmereri? Cur deniq; ingenii tui monumentũ hoc detestabili stultitia tãq̃ cœno ædificatũ cõstituere uoluisti:nisi q; imortalitẽ de memoria nominis spas? Stultũ ẽ igiť id putare apolloniũ uoluisse:qđ optaret utiq; si posset:qa nẽo est:qui imortalitatẽ recuset:& maxime cũ eũ dicas & adoratũ eẽ a qbusdã:sicut deũ:& simulacrũ eius sub herculis Alexiaci noĩe cõstitutũ:ab Ephesiis ẽt honorari nõ potuit ergo post mortẽ deus credi:qa & hoíem & magnum fuisse constabat.& ideo alieni nominis titulo affectauit diuinitatem quia suo nec poterat.nec audebat. Noster uero & poterat deus credi:quia magus nõ fuit:& creditus est.quia uerus nõ fuit Nõ inqt hoc dico iccirco Apolloniũ nõ habri deũ:quia noluerit:sed utapareat nos sapientiores esse q mirabilius factis nõ statim fidẽ diuinitatis adiunximus:q̃ uos quia ob exigua portenta deum credidistis:non est mirũ si tu qui a dei sapientia longe remotus es.nihil prorsus in elligis eorũ:quæ legisti:cũ iudei a qui a principio pphetas lectitauerant quibusq; sacramentum dei fuerat obsignatũ:tũ legerent ignoraueruut. Disce igiť siqd tibi cordis ẽ non iccirco a nobis deũ creditũ Christũ:qa mirabilia fecit. sed qa uidimus i eo facta eẽ oĩa quæ nobis anunciata sũt uaticinio pphetarũ:fecit mirabilia. Magum putassemus ut & nos nũcupatis.& iudæi tũc putauerũt:si nõ illa facturũ Christũ pphetæ oẽs uno spiritu prædicrent. Itaq; deũ credimus:non magis ex factis opibusq; mirandis:q̃ ex illa ipsa cruce:quã uos sicut carnes lambitis:qm̃ simul & illa predicta est non igiť suo testimonio. Cui.n.de se dicenti credi põt. Sed pphetarũ testimonio:q oĩa quæ fecit ac passus est:multo ante cecinerũt:fidẽ diuinitatis accæpit.qđ neq; Apollonio.neq; Apuleio neq; cuiq̃ magorũ potuit.aut põt aliqñ contingere. Cũ igiť talia ignorãriæ suæ deliramenta fudisset.cum ueritatem penitus excidere cõnixus esset ausus est libros suos nefarios ac dei hostes φιλαλητασ.i.ueritatis amatores annotare. O cæcum pectus.o mẽtem cimmeriis(ut aiunt)tenebris atriorem. Discipulus hic fortasse Anaxagoræ fuit cui niues attamentum fuerunt?atque eadem cæcitas est.& uero falsitatis & mendacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo sub dolus uoluit lupum sub ouis pelle cælare.ut fallaci titulo posset irrætire lectorem. Verum esto insana hoc:non malitia feceris. Quam tandem nobis attulisti ueritatem:nisi quod assertor deorum eos

ipsos ad ultimũ pdidisti? Prosecutus.n.summi dei laudes: quẽ regem: quẽ maximum: opificem rerũ: quẽ fontẽ bonorũ: quẽ parentem oium: quẽ factorẽ: altorẽq; uiuentiũ confessus es. Ademisti Ioui tuo regnũ: eumq; summa potestate depulsum: i ministrorũ nũerũ redegisti Epilogus itaq; te tuus arguit stultitiæ: uanitatis: erroris. Affirmans deos eẽ & illos tñ subiicis: & mancipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Q uare hoc opus incæptum sit: & contra quos. & ad qd prosit. Ca.iiii.

h I ergo de qbus dixi: cũ præsente me ac dolẽte sacrilegas suas litteras explicasset & illorũ supba ipietate stimulat⁹: & ueritatis ipsi⁹ cõscia (ut ego arbitror) suscæpi hoc munus: ut oibus ingenii mei uiribus accusatores iustitiæ refutarẽ nõ ut cõtra hos scriberẽ: q paucis obteri poterãt: sed oẽs q ubiq; idẽ opis efficiũt: aut ef fecerũt: uno simul ipetu pfligarẽ. Nõ dubito.n.qn & alii plurimi: & multis i locis: & ñ mõ græcis: sed ẽt latinis litteris: monumẽtũ iiustitiæ suę struxerũt: qbus singulis qm respondere nõ poterã: sic agẽdam mihi hãc cãm putaui: ut ẽt priores cũ oib⁹ suis scriptis puerterẽ: & futuris oẽm facultatẽ scribendi aut rñdendi amputarem pbeant mõ aures. Efficiã pfecto ut quicunq; ista cognouerit: aut suscipiat quod ante damnauit: aut quod est proximũ deridere aliqñ desistat. Q uãq̃ Tertulianus eandem cãm plene porauerit in eo libro cui apologaticõ nomen est tñ qm aliud est accusãtibus respondere: qd in defensione: aut negatione sola positũ est: aliud instituere: qd nos facimus: in quo necesse ẽ doctrine totius substãtiã continenti: non defugi hunc laborẽ: ut implerem materiã: quã cyprianus nõ executus est in ea orone: qua Demetrianũ (sicut ipse ait) oblatrantẽ atq; obstrepẽtem ueritati redarguere conat᷑: qua materia non est usus ut debuit. Nõ.n.scripturæ testimõiis quã ille utiq; uanã: fictam cõmentitiam putabat: sed argumẽtis & ratione fuerat refellendus. Nã cum ageret cõtra hoiem ueritatis ignarũ: dilatis paulisp diuinis lectõibus: formare hunc a principio tanq̃ rudem debuit. Eiq; paulatim lucis pricipia monstrare: ne toto lumine abiecto caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi cape uim nõ põt ob stomachi teneritudinẽ: sed liquore lactis ac mollitudine alitur: donec firmatis uiribus uesci fortioribus possit: ita & huic oportebat qa nondum poterat cape diuina: prius humana testimonia offerri.i. philosophorũ & historicorũ: ut suis potissimũ refutaret᷑ auctoribus: Q uod qa ille nõ fecit: raptus eximia eruditõe diuinarũ litterarum: ut his solis cõtentus esset: qbus fides constat: accessi deo inspirante ut ego facerem: & simul ut iam cæteris ad imitandũ pararem. At si hortatu nostro docti hoies ac diserti huc se conferre cœpint: & ingenia sua uimq; dicendi in hoc ueritatis cãpo iactare maluerint: euanituras breui religiõis falsas: & occasurã esse oẽm philosophiã nemo dubitauerit: si fuerit oibus psuasum tum hanc solam religionẽ: tum ẽt & solam ueram esse sapientiam. Sed euagatus sum longius q̃ uolebam.

De iustitia quã nõ mõ philosophi: sed ẽt poetæ: q eos pcesserũt: tãtis quæsierũt uiribus. Et qũo p uero haberi debeat nõ figmento poetico: q iustitia terras icolebat regnãte Saturno. & aurea fuisse sæcula: Sed Ioue regnãte iustitiã eẽ fugatã. Ca.v.

Vnc reddenda est de iustitia pposita disputatio: quæ aut ipa sola ẽ uirtus: aut fons est ipsa uirtutis: quã nõ mõ philosophi quæsierũt: sed poetæ quoq; q priores multo fuerunt. & ante philosophiæ nomen p sapientibus habebant᷑. Hi plane intellexerunt abesse hãc a rebus hũanis: eamq; finxerunt offensam uitiis hoium cessisse e terra in cælũq; migrasse: atq; ut docerent qd sit iuste uiuere. Solent.n.præcepta p ambages dare a Saturni temporibus: quæ illi uocant aurea. repetũt exempla iustitiæ narrantq; in quo statu fuerit uita humana. dum illa in terra moraretur. Q uod q

dem non ꝓ poetica fictione:sed ꝓ uero habendum ē. Saturno.n.regnante nondũ deorum cultibus institutis:nec dum illa gente ad diuinitatis opinionẽ consecrata deus utiq; colebatᷣ. Et ideo non erãt neq; dissensiones.neq; inimicitiæ:neq; bella. Nondũ uesanos rabies nudauerat enses:ut germanicus Cæsar in Arateo loqtur carmine. Nec cõsãguineis fuerat discordia nota. Immo nec alienigenis qdẽ:neq; ulli oĩo gladii q nudarẽtur:fuerunt. Q uis.n.præsente ac uigente iustitia:aut de tutela sui cũ nemo insidiaretur aut de ꝑnicie alterius cogitaret:cũ nemo qcq̃ cõcupisceret? Malebãt:enĩ cõtenti uiuere cultu:ut Cice.i suo narrat:qđ est ꝓpriũ nr̃æ religiõis. Ne signare q̃dẽ aut ꝑtiri limĩe cãnũ. Fas erat in mediũ quærebant. Q uippe cũ deus cõmunem oĩbus terrã dedisse.ut cõem degerent uitã:nõ ut rabida & furẽs auaritia sibi oĩa uẽdicaret:nec ulli deesset:qđ oĩbus nasceretur. Q uod poetæ dictum sic accipi oportet:uon ut existĩemus nihil oĩo.tunc fuisse priuati:sed more poetico figurarum ut intelligamus tam liberales fuisse homines.ut natas sibi fruges nõ includerent:nec solis abscõditis incubarent: sed paupes ad cõmunionem proprii laboris admitterent.

Flumina iã lactis:iã flumina nectaris ibant. Nec mirũ cum promptuaria iustorũ benigne paterent oĩbus:nec auaritia intercipiẽs beneficia diuina famem sitimq; uulgo faceret:sed oẽs æqualiter abundarent:cum habentes nõ habentibus large copiose donarẽt. Sed postq̃ Saturnus a filio pulsus:in Latiumq; delatus est.

Arma Iouis fugiens:& regnis exul ademptis. Cum iã populus uel noui regis metu uel quia sponte deprauatus deum colere desisset:regemq; pro deo habere cœpisset: cũ ipse propemodum paricida exemplo cæteris esset:ad uiolandã pietatem

Deseruit ꝑpere terras iustissima uirgo. Sed non ut ait Cicero.

Et Iouis in regno cæliq; in parte resedit. Q uomodo enim poterat in eius regno residere aut cõmorari:qui patrem regno expulit:bello persecutus ẽ:exulem toto orbe iactauit? Ille malũ uirus serpentibus addit atris.

Prædariq; lupos iussit.i.odiũ & inuidiã:& dolũ hoĩbus inseruit:ut essent tanq̃ serpentes uenenati:tã rapaces q̃ lupi. Q đ qdẽ uere faciunt hi q iustos ac fideles deo ꝑsequũtᷣ dãtq; iudicibus sæuiẽdi aduersus ĩnoxios ꝑtãtem. Fortasse aliquid eiusmodi Iuppiter fecerit ad expugnandã tollendãq; iustitiam:& ideo efferasse serpẽtes ac lupos acuisse tra-

Tum belli rabies & amor successit habendi. Neq; ĩmerito. Sublata.n.dei religione boni quoq; ac mali sciam ꝑdiderũt:sic hoĩbus intercidit cõmunitas uitæ. & direptum ẽ fœdus societatis humanæ. Tum inter se manus inserere cœperunt & insidiari & gloriã sibi ex humano sanguine comparare.

Q uod cupiditas fõs malorũ oĩum expulsa iustitias suas.i.iniqssimas ꝓmulgauit leges & qũo sub Ioue naturæ cõsortes seruituti subiecerit audax:auara ãbitiosa suꝑba & crudelis ĩpietas hoĩum:& aureũ expulit seculũ:qđ sola facit puritas ueræ religiõis. Ca. vi.

q Vorũ oĩum malorũ fõs cupiditas erat:q.s.ex cõtẽptu ueræ maiestatis erupit. nõ tm̃.n.nõ participabãt aliis hi qbus aliqd effluebat sed aliẽa quoq; rapiebãt ĩpriuatũ lucrũ trahẽtes oĩa:& q̃ tãra ãtea ĩ usus hoĩum siguli laborabãt:ĩ paucorũ domos cõferebãt. Vt.n.cæteros seruitio subiugarẽt:ĩ primis necessaria uitæ subãducere & colĩgere cœpũt. Eaq; firmiter cõclusa seruare bñficia cælestia facerẽt sua ñ ꝑp hũanitatẽ q̃ nulla ĩ ipsis erãt:sed ut oĩa cupiditatis & auaritiæ listrumẽta cõtraherẽt leges etiam sibi iustitiæ noĩe munitas iniqssimas iniustissimasq; sanxerũt.quibus rapinas & aurritiã suã contra uim multitudinis tuerentᷣ. Tantum igitur auctoritate quantum uiribus.aut opibus.aut auaritia præualebant. Et qnoniam nullum in his iustitiæ

uestigiũ fuit: cui⁹ officia sunt humanitas: æquitas misericordia: iam superbia & turnida inæqualitate gaudebant: altioresq́ se cæteris hoibus satellitũ comitatu & ferro & isigni ueste fulgebant. Hinc honores sibi & purpuras & fasces inuenerunt: ut sæcurum gladiorũq́ terrore subnixi: quasi iure dominorũ ꝑculsis ac pauẽtibus imparent in hac cõditõe humanã uitã rex ille cõstituit: qui debellato ac fugato parente non regnũ: sed ĩpiã tyrãnidẽ ui & hoib⁹ armatis occupauit. Et aureũ illud iustũq́ sæculũ sustulit: coegitq́ hoies malos & ĩpios fieri: uel ex hoc ipso: ꝙ ipsos auertit a deo adorandũ: quod error isolentissime potestatis expresserat. Quis enim non metueret eum quem arma cingebãt: quem ferri & gladiorũ fulgor insuetus circundabat? Aut qui parceret alieno qui pr̃i suo quidem pepcerat? Quem uero metueret: qui Titanam robustam excellentẽq́ uirib⁹ gentẽ bello uicerat: occisione deleuerat? Quid mirũ si omnis multitudo isolito metu præssa in unius adultatõem cõcesserat? hunc uerebant̃: huic honorẽ maximũ referebãt. Et qm̃ mores ac uitia regis imitari genus obseqi iudicat̃. Abiecerũt oẽs pietatẽ ne exprobrare regi scelus uiderent̃ si pie uiuerent. Si assidua imitatione corrupti diuinũ fas reliquerũt: & paulatim male uiuendi consuetudo mos factus ẽ. Nec iã qcq̃ ex antecedentis sæculi pio atq́ optimo statu mansit: sed explosa iustitia ueritatẽ secũ trahẽs reliqt hoibus errorẽ: ignorantiã: cæcitatẽ. Imprudẽtes igit̃ poetæ: q eã ad cælũ confugisse cecinerũt. i. Iouis regnũ. Si. n. sæculo qd̃ uocãt aureũ: iustitia in terra fuit a Ioue utiq́ pulsa ẽ: q aureũ sæculũ cõmutauit. Sæculi ãt cõmutatio & expulsio iustitię nihil aliud ut dixi q̃ desertio diuinæ religionis putanda ẽ: q sola efficit: ut hõ hoiem carũ habeat. Eumq́ sibi fraternitatis uinculo sciat eẽ cõstrictum: siqdem pr̃ idẽ & deus est oibus: ut dei pr̃is cõmunis beneficia cũ his q nõ hñt: partiatur nulli noceat: nullũ præmat non fores claudat hospiti: nõ autam præcanti: sed sit largus: beneficus liberalis: quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hæc ẽ ꝑfecto iustitia & hoc aureũ sæculũ qd̃ Ioue regnante primũ corruptũ: mox & ipso & oi eius ꝓgeniæ cõsecrata: deorũq́ multorum cultu suscæpto fuerat omne sublatum. Tullius

De aduentu Christi aureũ sæculũ restituentis i electis. i. uerã reformãtis religionẽ. Et ꝙ uirtus innotescat: & ꝓbatur exercitio uitiorum: ut liquidum sit quare deus mala esse permiserit. Ca. vii.

Ed deus ut parẽs indulgẽtissimus: appropinquante ultimo tempore nunciũ misit: qui uetus illud sæculũ fugatãq́ iustitiã reduceret: ne humanum genus maximis: & ꝑpetuis agitaret̃ erroribus. Rediit ergo species illi⁹ aurei tpis: & reddita qdem terræ: sed assignata paucis iustitia ẽ: quæ nihil aliud est: q̃ dei unici sola pia & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquem cur si hæc sit iustitia: non oi humano generi sit data: nec in eam multitudo uniuersa cõsenserit magnæ hoc disputatõis est: cur a deo cũ iustitiam terræ daret nõ sit retenta diuersitas qd̃ & alio loco declaraui: & ubicunq́ opportunæ inciderit explicabitur. nunc designare id breuissime satis est: uirtutẽ aut cerni nõ posse: nisi habeat uitia cõtraria: aut nõ esse ꝑfectã nisi exerceatur aduersis. Hãc. n. deus bonorũ & malorũ uoluit eẽ distantiã: ut qualitatẽ boni ex malo sciamus: Itẽ mali ex bono: nec alterius rõ intelligi sublato altero põt Deus ergo nõ exclusit malũ: ut rõ uirtutis constare posset. Quõ. n. patientia ui suam nomenq́ retineret: si nihil eẽt qd̃ pati cogeremur? Quomodo laudem mereretur deuota deo suo fides: nisi eẽt aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores eẽ iniustos pmisit: ut cogere ad malũ possent. ideo plures: ut uirtus esset ꝑtiosa qd̃ rata est. Quod quidem ipsum Quintilianus egregie ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nã quæ Quintilianus

inquit uirtus esset innocentia: nisi laudem raritas dedisset? Verũ quia natura sic cõparata est: ut odium cupiditas: ira: in id qđ incubuerint: agant cæcos: supra hoïem uidetꝛ culpa uacare. Alioqn si natura pares oïbus effectus dedisset, pietas nihil erat. Hoc q̃ uerum sit: doceat necessitas ipsa rõnis. Si.n. uirtus ẽ malis ac uitiis fortiter repugnare: apparet sine malo ac uitio nullã esse uirtutẽ: quã deus ut absolutã pfectãq; redderet retiuit illud qđ erat ei cõtrariũ cum quo depugnare posset. Aruitata.n. malis quatientibus stabilitatẽ capuit: & q̃to frequenter ïpellitꝛ: tanto firmiter roboratur. Hęc nimirũ cã effecit: ut q̃uis sit hoïbus missa iustitię: tñ aureũ sæculũ nõ esse dicatur: qa malum nõ sustulit ut retineret diuersitatẽ: quæ sacramentum diuinæ religionis continet sola.

Quare iustitia quæ improbatio est non uideatꝛ ab hoïbus: & q, hõ dei templum est non aurum nec lapides. Et ꝙ deus uirtutibus colendus ẽ: nõ corruptibilibus donis. Et ꝙ oïa mala ex eo ꝓueniunt: ꝙ plures dii coluntꝛ: qa si unus solus uere coleretꝛ: oẽs iura fraternitatis agnoscerent & exercerent. Ca. viii.

Qui ergo putant iustũ esse neminẽ: ante oculos habent iustitiam: sed eã nolũt cernere. Quid est.n. ꝙ illã uel in carminibus uel in oï sermõe describãt: t: torquerẽtes eius abscentiã cũ sit facillimũ bonos esse si uellint? Quid uobis in iustitiam depingitis: & optatis cadere de cælo tanq̃ in aliquo simulachro figuratam? Ecce in conspectu uestro est: suscipite (si potestis) eamq; in domicilio uestri pectoris cõstituite Nec difficile nec alienũ tpibus existimetis. Estote æqui ac boni: & sequetꝛ uos sua spõte iustitia: quã quęritis: Deponite oẽm malã cogitatõem de cordibus uestris & statim uobis illud tempus aureũ reuerteretꝛ: qđ aliter cõsequi non potestis: q̃ si uerum deum colere cœpitis. Vos aũt manẽte cultu deorũ: iustitiã desideratis ĩ terra qđ fieri nullo pacto põt: sed ne tum qdem potuit: cũ putatis: quia nondum natis diis istis quos ïpie colitis: necesse est unius dei cultũ fuisse p terrã eius. s. qui exiciatꝛ malitiã ex qq; bõitatẽ cuius templũ ẽ: nõ lapides aut lutũ: sed homo ipse qui figurã dei gestat. Quod templũ non auro & gẽmarũ donis corruptibilibus: sed æternis uirtutũ muneribus ornatꝛ. Discite igitꝛ (siqd uobis reliquæ mẽtis est) hoïes ideo malos & iniustos esse: qa dii coluntꝛ & iõ mala oïa rebus hũanis quotidie ingrauescere qa deus huius mundi effector, & gubernator derelictus ẽ: qa suscæptæ sunt cõtra q̃ fas est ïpiæ religiones. Postremo quia ne coli qdem uel a paucis deũ sinitis. Quod si solus deus coleretꝛ nõ essent dissẽsiões & bella. cũ scirent hoïes se unius dei filios eẽ: iõq; diuinæ necessitudinis sacro & iuiolabili uinculo copulatus nullæ fierẽt insidiæ; cũ scirent cuiusmodi pœnas deus aïarũ interfectoribus præoaret: qui clandestina scelera & ipsas ẽt cogitatões puidet: nõ essent fraudes neq; rapiæ: si deo præcipiente didicissẽt: & suo puo eẽ cõtẽti: ut fragilibus & caducis solida & æterna pferrent: Nõ essent adultera: & mulierũ ꝓstitutões: & stupra: si eẽt notũ oïbus dãnari a deo. Quicqd appetitur ultra generãdi cupiditatẽ. Nec fœminam necessitas cogeret pudorẽ suũ ꝓfanare ut uictum sibi obscœnissimũ quærat: cũ & mares libidinem contemnerẽt: & habentiũ pia & religiosa collatio nõ habẽtibus subueniret. Non essent igitꝛ (ut dixi) hæc oïa in terris mala: si ab hoïbus in legem dei cõiurarentur si ab uniuersis fierẽt: quæ unus noster populus opatur q̃ beatus esset: quãq; aureus humanarũ rerũ status si p totũ orbẽ mansuetudo & pietas & pax: & inocentia: & æquitas & temperantia: & fides moraretꝛ. Deniq; ad regendos homines: nõ opus eẽt tã multis & tam uariis legibus? cu ad pfectã innocentiam dei lex una sufficeret: neq; carceribus: neq; gladiis præsidium: neq; terrore pœnarũ cum præceptorũ cælestium salubritas humanis pectoribus infusa ultro ad iustitiæ opera homines eruditet. Nunc aũt ma

li hoies sunt ignorantiæ recti ac boni qd̄ qdē Cicero uidit. Disputās.n. de legibus: sicut una īquit eadēq; natura mūdus oībus partibus inter se congruentibus cohæret: ac nititur. sic oēs hoies inter se natura cōfusi prauitate dissentiūt: nec se ītelligūt eē consangui neos & subiectos oēm sub unā eandemq; tutelā: qd̄ si teneret̄: deorū ꝑfecto uita hoies uiuerēt. Vniuersa igit̄ mala quibus humanū genus seipsū inuicē cōficit: iiustus atq; ipi us deorum cultus induxit: nec.n. poterant retinere pietatem: qui communem oium patrem deum tanq̄ prodigi ac rebelles liberi abnegassent.

Quod iniqui iustiam quam sibi abesse sentiunt omnibus abesse putant: & in eos qui iustiores & inocentissimi sunt: atrocius sæuiunt idest in seruos Christi. mensurā patrū implentes qui caput omnium iustorum Christum occiderunt. eo ꝙ dissimilitudo uitæ criminosæ sitiat sanguinem innocentium. Ca.ix.

Non nunq̄ tñ sentiunt se malos esse: & ueterū sæculorū statum laudant: & de moribus suis meritisq; cōiectāt abesse iustitiā: quā obuersantē oculis suis nō tantum nō suscipiunt nec agnoscunt: uerū etiam si uiolenter oderunt & ꝑsequūtur & exterminare cōtendunt: Fingamus hanc interim nō esse iustitiam: quā nos seqmur: q̄uo si illa uenerit: quā uerā putāt: eā recipiēt: qui laniant & occidūt eos: quos & ipsi fatent̄ imitatores esse iustorum: qa bona operentur & iusta: cum si tantumodo malos occiderent: digni essent ad quos iustitia nō ueniret: cui nulla fuit alia causa liquendi terrā q̄ hūani cruoris effusio. Quanto magis cū pios īterficiāt: & ipsos iustitiæ sectatores ꝓ hostibus ducāt: imo uero plus q̄ hostibus: qbus utiq; cū aīas eorū & opes & liberos ferro & igni appetāt: tñ parcitur uictis: & ē locus īter arma clemētiæ. Aut si adeo sæuiri placuit nihil plus in eos fit. q̄ ut occidātur: uel i seruitutē adducātur. Hoc uero inenarrabile est. qd̄ fit aduersus eos q malefacere nesciunt. Et nulli nocentiores habent̄: q̄ q sunt ex oibus īnocētes. Audent̄ igit̄ hoies īprobissimi iustitiæ facere mētionē: q feras imanitate uincūt. q placidissimū dei gregē uastāt ceu lupi rapaces atra in nebula: quos īproba uentris. Exegit cæcos rabies. Verū hos nō uētris. sed cordis rabies efferauit. nec atra nebula: sed apta ꝓdatōe crassāt̄. nec unq̄ cōscientia scelerū reuocat: ne sanctum ac pium nomē iustitiæ ore illo uiolent qui cruore īnocentium tanq̄ rictus bestiarum madent. Huius tanti & tam ptinacis odii quā potissimū cām esse dicamus? Vtrū ne ueritas odium pariat (ut ait poeta) quasi diuino spiritu īstructus? an erubescūt coram iustis & bonis esse nequā. an potius utrunq;? nā & ueritas iō sempiuisa ē ꝙ is qui peccat. uult habere liberū peccandi locū. nec aliter se putat malefactorū uoluptate securius ꝑfrui posse quasi nemo sit cui delicta nō placeāt. Ergo tanq̄ scelerum & malitiæ suæ testes extirpare fūditus nitunt̄ & tollere grauesq; sibi putant tanq̄ uita eorū coarguatur Cur.n. sint aliqui intēpestiue boni q corruptis moribus publicis cōuitiū bñ uiuēdo faciant. Cur nō oēs sint æque mali rapaces: īpudici: adulteri: piurii: cupidi: fraudulenti? qn potius auferantur: qbus corā male uiuere pudet: q peccantiū fontem & si non uerbis qa tacent: tamen ipso genere uitæ dissimili feriunt & uerberant. castigare.n uidetur qcunq; dissentit. Nec est magnopere mirandum si aduersus hoies ista fiūt: cum aduersus ipsum deum propter eandem causam insurrexit ēt populus in se constitutus: nec dei nesci us sequiturq; iustos eadem necessitas: quæ ipsum iustitiæ uiolauit auctorem. Vexāt ergo & exquisitis pœnarū generibus excruciāt: parūq; habent interficere quos oderūt ni si ēt crudelitas corporibus illudeat. Siqui autē doloris uel mortis metu: uel suapte ꝑfidia cæleste sacramentum deseruerint: & ad funesta sacrificia consenserint: eos laudant. & honoribus mactant eorū exemplo cæteros illiciāt. Qui autē magni existimauerint

fidem:cultoresq; se dei nõ abnegauerit:in eos uero totis carnificinæ suæ uiribus ueluti sanguinẽ sitiãt ĩcumbũt:& despatos uocãt:qa corpori suo minime pcũt quasi qcq̃ despatius esse possit q̃ torquere ac dilaniare eũ:quẽ scias ĩnocẽtẽ. Adeo uero nec pudor ullus apud eos supest:a quibus abest oĩs hũanitas:& detorquẽt ĩ hoĩes iustos cõuitia sibi cõgruẽtia. Impios.n.uocãt ipsi.s.pii & ab humano sanguine abhorrentes: cum si & actus suos cõsiderẽt:& illorũ quos tãq̃ impios dãnant:iã ĩtelligãt q̃ mẽdaces sint:& his oĩb⁹ q̃ aduersus bonos aut dicũt aut faciũt digniores. Nõ.n.de nr̃osed de illorũ nũero semper existũt:q uias obsideãt armati:maria prædẽtur uel si palã crassari non licuit uenena clã tẽperẽt. qui uxores necẽt:ut dotes earũ lucrẽtur: aut maritos aut adulteris nubãt:q natos ex se pueros:aut strãgulẽt:aut si nimiũ pii fuerint:exponãt q libidines ĩcæstas nec a filia:nec a sorore:nec a matre:nec a sacerdote cõtineãt qui aduersus ciues suos priamq; cõiurẽt:q neq; culeũ timeant q deniq; sacrilegia cõmittant: & deorũ (quos colũt) templa dispoliẽt:& ut quæ leuia sũt atq; inusitata dicamus:q hæreditates captent: testamenta suponãt iustos hæredes uel auferant:uel excludant:q corpa sua libidinibus ꝓstituant q deniq; ĩmemores q̧ nati sũt:cũ fœminis ꝑatiẽtia certent:q sanctissimam quoq; corporis sui ptem cõtra fas oẽ polluãt & ꝓphanent:q uirilia sua ferro metant & quod est sceleratius ut sint religionis antistites:q nec uitæ quidem suæ parcant:sed extiguendas publice animas uendant:qui si iudices sedeant:aut ĩmeritos ꝑdant mercede corupti:aut noxios ĩpunæ dimittãt:q cælũ quoq; ipsũ ueneficiis appetãt: tanquã eorũ malitiã terra nõ capiat. Hæc inquã & his plura scelera utiq; ab his fiũt:qui deos colunt Quis inter hæc tot & tanta iusticiæ locus est? Et ego de multis pauca collegi: nõ ut arguerẽ:sed ut ostẽderẽ. Qui uolẽt scire omnia: Senecæ libros in manu sumãt qui morũ uitiorumq; publicorũ & descriptor uerissimus & accusator accerrimus fuit. Sed & Lucillius tenebrosam istã uitã circũscripte breuiterq; depinxit his uersibus.

Seneca.

Nũc uero a mane ad noctẽ festo atq; ꝓfecto. Tot⁹ idẽ piterq; dies populusq; p̃resq;
Lactare:inde foro & oẽs decedere nusq̃ Verba dare:ut caute possit pugnare dolose
Vni se atq; idem studio omnes dedere fratri.
Blanditia certare bonum simulare uirum se
Insidias facere ut si hostes sint oĩbus omnes. Nostro ãt populo qd horũ põt obiici cuius oĩs religio est sine scelere ac sine macula uiuere. Cũ igit̃ uideant se ac suos ea quæ diximus gerere:nostros ãt nihil aliud opari nisi æquũ & bonũ:poterãt (siqd sapent) ex hoc intelligere:& illos qui bonũ faciunt:pios esse:& se ipsos qui nefãda cõmittunt:neq;.n. fieri põt:ut qui ĩ oĩbus uitæ suæ actibus nõ errãt ĩ ipsa summa errent. Hoc ẽst ĩ religiõe quæ rerum omnium caput est. Impietas.n.suscepta in eo qd̃ est sũmũ bonũ: p cætera uniuersa frequentatur:eoq; fieri nõ põt:ut ipsi qui errãt in oĩ uita:non & religione fallãtur:quoniã pietas in sũmo regulã tenens:tenorem suũ seruat & ĩ cæteris. Ita fit ut in utraq; pte de cõditione rerũ q̃ gerũtur:qualis sit sũma ipsa noscatur.

De impia iniquorũ qui deũ nesciunt pietate. Et quid & tibi sit uera pietas:quam deorũ cultores assequi nequeũt ꝓpter subietas causas. Ca.x.

o Perepreciũ est cognoscere illorũ ĩpietatem :ut ex his quæ clæmenter ac pie faciũt:possint intelligi qualia sint quæ ab his cõtra iura pietatis gerũtur. At ne quem uidear inclementer incessere:aliquã mihi psonam poeticã sumãq; sit,uel maximũ pietatis exemplum. Apud Maronem rex ille:
Quo iustior alter
Nec pietate fuit;nec bello maior & armis. Qui nobis documenta iustitiæ protulit.

Vinxerat & post terga manus: quos mitteret umbris.
Inferias cæso. sparsuros sanguine flāmas. Quid pōt hac pietate clemētius q̄ mortuis humanas uictimas imolare: & ignem cruore hoīum tanq̄ oleo pascere? Sed fortasse hoc nō ipsius uitium fuerit: sed poetæ: q insignem pietatem uiri insigni scelere fœdauit Vbi est ergo poeta illa pietas quam sæpissime laudas.
Ecce prius Aeneas Sulmone creatos.
Quattuor hic iuuenes totidem quos educat Epheus
Viuentes rapit inferias: quos immolet umbris:
Captiuoq; rogi pfundat sanguie flāmas. Cur ergo dicebat eodē ipso tpe quo uictos ipsos hoīes ad imolationē mittebat? Equidem & uiuos cōcedere uellem rcū quos uiuos habeat in potestate: uice pecudum iuberet occidi. Sed hæc (ut dixi) culpa non illi⁹ fuit q litteras fortasse nō didicerat: sed tua q cū esses eruditus: ignorasti tn̄ quid esset pietas & illud ipsū qđ nefarie: qđ detestabiliter fecit pietatis esse officium credidisti: uidelicet ob hoc unū pius uocatur: quia prēm dilexit. Quid q; bonus Aeneas haud aspernanda præcantes trucidauit? Adiuratus. n. p eundē prēm: & spē surgentis Iuli: nequaq̄ pepcit furiis accensus & ira. Quisq̄ ne igit̃ putet hunc aliqd in se uirtutis habuisse qui & furore tanq̄ stipula exarserit: & maniū prīs p quem rogabatur oblitus irā frenare non quiuerit? Nullo igit̃ mō pius: qui non tm̄ nō repugnantes: sed ēt p̄cantes iteremit. Dicet hic aliquis. Quæ igit̃ aut ubi: aut qualis est pietas? Nimirū apud eos q bella nesciunt: qui concordiā cū oī ui seruāt: qui amici sunt ēt inimicis: qui oēs hoīes p fratribus diligunt: qui cohibere irā sciunt: oēmq; aī furorem tranquilla moderatōe lænire. Quanta igitur caligo: quanta tenebrarū & errorū nubes hoīum pectora obduxit: qui cū se maxime pios putant: tam maxime fiunt ipii. Quāto. n. religiosius terrenis istis simulachris seruiunt: tāto magis scelerati aduersū nomē diuinitatis ueræ existūt. Itaq; p merito ipietatis suæ grauioribus malis sæpe uexant̃: quorū cām qa nesciunt: fortunæ culpa oīs ascribit̃ & locū iuenit Epicuri philosophia nihil ad eos ptinere censetis: nec grā eos tāgi: nec ira moueri: quia & cōtēptores eorū sæpe uideāt bonos. & cultores sæpe miseros. Q̄ đeo fit quia cum religiosi uideant̃ & natura boni: nihil tale creduntur mereri: quale sæpe patiuntur. Cōsolantur se tn̄ accusatione fortunæ: nec cōsentiunt: q; si esset ulla: cultoribus suis nunq̄ noceret. Merito igitur hmōi pietatem pœna cōsequitur: & offensa diuinis scelere hoīum praue religiosorum: graui eos infortunio mactat qui licet sanctis moribus uiuant i summa fide atq; innocentia: tn̄ quia deos colunt: quorū ritus ipios ac pphanos deus uerus odio habet: a iustitia & a numine ueræ pietatis alieni sūt. Nec ē difficile docere cur deoū cultores boni & iusti esse nō possint. Quō. n. sanguine abstinebunt qui colūt cruētos deos Martem atq; Bellonā? quō aut parētibus parcent: qui expulsorē patris sui Ioue aut natis ex se ifantib⁹: q coluut Saturnū? quō pudicitiā tuebūtur: qui colunt deā nudā & adulterā: & quasi apud deos pstitutam? quō se a rapinis & fraudibus abstiebūt: qui Mercurii furta nouerūt: docentis nō fraudis esse decipe sed astutiæ? quō libidines coercebūt: q Iouē: Herculē: Liberū: Apollinem: cæterosq; uenerant̃: quorū adulteria & stupra i mares & fœminas nō tantū doctis nota sūt: sed exprimūtur etiam in theatris atq; cantantur: ut sint oībus notiora? Possūt ne iter hæc iusti esse hoīes: qui ēt si natura sint boni ab ipsis tamen diis erudiantut ad iustitiā? Ad placandū. n. deum quē colas: his rebus opus est quibus illum gaudere ac delectari scias. Sic fit ut uitam colētium deus p qualitate nominis sui formet: quoniam religiosissimus est cultus imitari.
Quod persecutores christianorum non modo bestiæ fuerint: sed ipsis bestiis brutio-

ces & truciores. Quibus & quare tormentis martyres afficiant: Ca.xi.

Igiť hoies q̃ deorũ suorũ moribꝰ cõgruũt: q̃a grauis ẽ & acerba iustitia eadẽ ĩ pietatẽ suã q̃ ĩ cæteris rebꝰ utũtur aduersus iustos uioleter exercẽt. Nec imeri to a pphetis bestiæ noiant̃ Preclare itaq;. M. T. Eteni si nẽo est iqt qn mori ma lit: q̃ cõuerti ĩ aliquã figurã bestiæ q̃uis mentẽ hoĩs hĩturus q̃to ẽ miseriꝰ in hoĩs figura aĩo esse efferato. Mihi q̃dẽ tãto uř: quãto est p̃stabilior aĩus corpe. Aspnantur itaq; cor pora bæluarũ: q̃bus sunt ipsi sæuiores: sibiq; adeo placẽt: q̃ hoĩes sint nati: quorũ nihil nisi liniamẽta & sũmã figurã gerũt. nã q̃s Caucasus q̃ India: quæ Hyrcania tã imanes tã sanguinarias bestias unq̃ aluit. Quoniã ferarũ oĩum rabies usq; ad uẽtris satietatem furit: fameq; se data cõquiescit. Illa ẽ uera bestia: cuius una iussiõe fũdit̃ ater ubiq; cru or Crudelis ubiq; luctus: ubiq; pauor & pluria mortis imago. nẽo huius tãtæ bæluei manitatẽ põt p merito describere q̃ uno loco recubãs tũ p totũ orbẽ dẽtibus ferreis sæ uit. & nõ tm̃ arctus hoĩum dissipat: sed & ossa ipsa cõmiuit: & ĩ cineres fũdit: neq; extet sepulturæ locus: q̃uasi uero id affectẽt: q̃ deũ cõfitẽtur: ut ad eorũ sepulchra uẽiatur: ac nõ ipsi ad deũ pueniãt. Quænã illa feritas: q̃ rabies: quæ ĩsana ẽ: lucẽ uiuis terrã mortu ĩs denegasse? Dico igitur nihil eẽ miserius his oĩbus quos ministros furoris alieni: quos satellites ĩpiæ iussiõis necessitas aut ĩuenit: aut fecit: nõ. n. honor ille aut pfectio dignita tis fuit: sed oĩs dãnatio ad carnificinã dei uero ad pœnã sẽpiternã. Quæ ãt p totũ orbe singuli gesserit enarrare ĩpossibile ẽ. Quis. n. uoluminũ nũerus capiet tã ĩsinita tã ua ria genera crudelitatis? Accepta. n. ptãte p suis moribus q̃sq; sæuit. Alii p̃nimia timidi tate plus ausi sũt: q̃ iubebãtur. Alii suo pprio aduersũ iustos odio. q̃dã naturali mentis feritate nõnulli ut placerẽt: & hoc officio uiã sibi a d altiora munirẽt. Alii ad occidendũ p̃cipites extiterũt: sicut unus ĩ phrygia q̃ uniuersũ populũ cũ ipso pariter cõuẽticulo cõ cremauit. Sed hic quãto sæuior tanto clæmẽtior ĩuenitur. Illud uero pessimũ gẽus est cui clemẽtiæ spẽs falsa blãditur sæuior ille grauior ẽ carnifex q̃ nẽinẽ statuit occidere Itaq; dici nõ põt hmõi iudices quanta & q̃ grauia tormentorũ genera cogitauerint ne ad effectũ ppositi sui peruenirent. Hæc ãt nõ tantũ iõ faciunt ut gloriari possint nullũ se ĩnocentiũ peremisse. nã & ipse audiui aliquos gloriantes q̃a administratio sua in hac pte fuerit ĩcruenta sed ĩnuidiæ cã ne aut ipsi uincant̃ aut illi uirtutis suæ gloriam cõse quant̃. Itaq; ĩ cogitandis pœnatũ generibus nihil aliud q̃ uictoriã excogitãt. Sciũt. n. certamẽ illud esse & pugnã. Vidi ego in Bythinia præsidẽ gaudio mirabiliter elatũ tã q̃ barbarorũ gentem aliquam subægisset q̃ unus q̃ per biẽnium magna uirtute restite rat postremo cædere uisus ẽ. Cõtendunt igitur ut uincant & exquisitos dolores corpo ribus immittunt & nihil aliud euitant q̃ ut ne toti moriantur. Quasi uero mors tantum nec beatos faciat ac etiam non tormenta quanto fuerint grauiora tanto maiorem uirtu tis gloriam piant. Illi ãt pertinaci stultitia iubent curam tortis diligenter adhiberi ut ad alios cruciatus mẽbra renouẽt̃ & paret̃ nouus sãguis ad pœnã: Quid tã piũ tã benefi cũ tã humanũ fieri põt? nõ curassent tam sollicite quos amarent. Hæc est deorũ disci plina. Ad hæc õpa cultores suos erudiunt hæc sacra desiderãt. Qui etiam sceleratissi mi homicidæ contra pios impia iura condiderunt. nã & constitutões sacrilegæ & dispu tationes iurispitorũ legunt̃ iniustæ. Domitius de officio pcõsulis libro septimo rescri pta principum nefaria collegit ut doceret eos q̃ se cultores dei cõfiterentur.

Quõ ipsi carnificibus grati facti sunt: qui diligunt inimicos. Et q̃ expetibilius ẽ esse bonum & malum putari quam malum eẽ & uideri bonum. Ca.xii.

Vid his faciant qui ius uocant carnificinas ueterũ tyrãnorum aduersus inno-

tes rabidæ sæuientiū? Et cū sint iniustitiæ crudelitatisq; doctores iustos esse se tamē ac prudentes uideri uolūt: cæci & hæbetes: ac rerū & ueritatis ignari. Adeo ne uobis opdite mētes inuisa iustitia est: ut eā sūmis sceleribꝰ adequatis. Adeo ne apud uos pit inocētia: ut ne morte quidem simplici dignā iudicetis. Sed supra oia fa inora habeatur nullū facinus admittere: pectusq; purū ab oi sceleris cōtagiōe præstare? Et qm̄ cōmuniter cū deorū cultoribus loqmur: liceat p nos benefacere uobiscum. Hæc est. n. lex nostra: hoc opus: hæc religio. Si uobis sapientes uidemur. imitamini. Si stulti: cōtemnite: aut ēt uidete si libet. Vobis. n̄. stultitia nr̄a pdest. Quid latraris? qd affligitis? nō iuidemꝰ sapiæ uestræ. Nā stultitiam maluimus hāc amplectimur: Hoc nobis credimus expedire: ut uos diligamus: & i uos ipsos q odistis oia cōferamus. Est apd̄ Ciceronē nō adhorrens a uero locus i ea disputatōe: quæ habet a furio cōtra iustitiā. Quæro iqt si duo sint quorū alter optimus uir: æqssimꝰ sūma iustitia: singulari fide alter isignis scelere & audacia & si in eo sit errore ciuitas: ut bonū illū uirū: sceleratū facinorosū putet. Cōtra aūt qui sit i probissimus: existiet ur eē sūma pbitate ac fide: procq; hac opiniōe oium ciuiū bonꝰ ille uir uexet: rapiat: manus ei deniq; auferant: effodiātur oculi: dānetur: uinciatur: uratur exterminetur egeat. Postremo iure ēt optimo oibus miserrimus eē uideatur contra aūt ille iprobus laudet: colatur ab oibus diligatur: Oēs ad eū honores: oia impia: oēs opes oēs deniq; copiæ conferantur. Vir deniq; optius oium æstimatōe: & dignissimus oi fortuna iudicetur. Quis tādem erit tā demēs: q dubitet utrū se esse malit? Profecto quasi diuinaret quæ nobis mala: & qūo uentura eēnt pp iustitiā: hoc posuit exemplū. Hæc eni populus noster patitur oia errātiū prauitate. Ecce in eo ē errore ciuitas uel potius orbis ipse totus: ut bonos & iustos uiros tanq̄ malos & ipios psequatur: excruciet: dānet occidat. Nā q; ait neminē esse tā dementem: qui dubitet utrū se esse malit: Ille qdē ut is q cōtra iustitiā disserebat hoc sensit male sapientē malū esse cū bona æstimatione: q̄ bonū cū mala. A nobis āt absit hæc amētia ut falsū uero anponamus. An boni nr̄i qualitas ex populi potius pependit erroribus q̄ ex cōscia nr̄a. & iuditio dei. Aut aliqua nos fœlicitas illiciet unq̄: ut nō potius uerā bōitatē cū oi malo: q̄ falsā cū oi pspitate malius. Sua sibi habeāt regna reges: suas diuitias diuites (ut loqtur Plautus) suā uero prudētiam prudētes reliquāt nobis stultitiā nr̄am quā uel ex hoc apparet esse sapiam: qa nobis inuident. Quis iam stulto inuideat: nisi qui ipse sit stultissimus? Illi āt nō adeo sunt stulti ut stultis iuideāt: sed ex eo q; accurate: q; sollicitæ psequūt: stultos nō eē cōcedunt cur. n. tā crudeliter sæuiūt: nisi qa metuūt ne idies iualescēte iustitia cū diis suis uaricosis relinqnt? si ergo cultores deorū sapiētes sūt: nos stulti qd metuūt ne sapiētes illiciāt stultis

Quod ex eo patet iustitia christianæ religiōis: & ueritas fidei q; de cultoribus deorum crescit ecclesia sed de ecclesia nec minis nec tormentis cōpelli possint ad cultū deorum: licet qdam sacrificasse ex infirmitate legantur inuiti: qui tñ postea p pœnitentiam in quo nouatiani confutantur: surrexerūt fortiores Et q; patiētia martyrū solidissimū est christianæ religionis fundamentum: Ca. xiii.

Cum āt noster nūerus semp de deorū cultoribus augeat: nūq̄ uero ne in ipsaq dē psecutōe minuatur: qm̄ peccare hoīs & inquinari sacrificio possūt auerti āt a deo non possūt. Valet. n. in sua ueritas. Quis est tā excors: tāq; cæcus: q nō uideat qa i utraq; sit pte sapia? Sed illi malitia & furore cæcant ne uideāt stultosq; arbitrant eē; qui cū habeant iu sua ptāte supplicia uitare cruciari tñ & mori malūt cum possint ex eo ipso puidere nō esse stultitiam: in q uā tāta hoium milia p orbē totū una. & pari mente cōsentiunt; Si enim fœminæ sexus infirmitate labuntur; nam interdū isti mu-

liebrũ:& anilẽ supſtitõem uocãt uiri certe ſapiũt:ſi pueri:ſi adoleſcẽtes iprouidi ſunt p ætatẽ:maturi certe ad ſenes habent ſtabile iudiciũ.Si una ciuitas deſipit:cæteræ utiq; inumerabiles ſtultæ eẽ nõ poſſũt:ſi una ꝓuincia:una natio ꝓuidẽtia caret:cæteras oẽs habere irelligẽtiã recti neceſſe ẽ.Cũ uero ab ortu ſolis uſq; ad occaſũ lex diuina ſuſcæpta ſit:& oẽs ſexus:oĩs ætas:& gens:& regio unis ac paribꝰ aĩs deo ſeruiant:eadem ſit ubiq; patientia:idẽ cõtẽptus mortis itelligere debuerãt aliquid in ea re eſſe rõnis quod nõ ſine cã uſq; ad mortem defendat᷑:aliqd fundamenti ac ſoliditatis qd' eã religionẽ nõ tantum iniuriis ac uexatione ſoluat ſed augeat ſemp & faciet firmiorem.Nam & in hoc quoq; illorũ malitia cõuincitur:qui euertiſſe ſe fũditus religionẽ dei opinant᷑:ſi hoĩes in quinauerint cũ & deo ſatiſfacere liceat:& nullus ſi tam malus dei cultor:q̃n data facul tate ad placandum deũ reuertat᷑ & qdẽ deuotõe maiori.Peccati.n.cõſcia:& metus pœne religioſiorem facit:& ſemp multo firmior ẽ fides q̃ reponit pœnitentia Si ergo ipſi cũ deos arbitrant᷑ ſibi iratos:tamẽ donis:& ſacrificiis:& odoribus placare eos credũt:qd ẽ tãdẽ ꝙ deũ noſtrũ tã imitẽ:tã iplacabilẽ putent:ut uideat᷑ is iã chriſtianꝰ eẽ nõ poſſe:q diis eorũ coactꝰ inuituſq; libauerit niſi forte cõtaminatos ſemel putãt aium trãſlaturos ut ſua ſpõte iã facere incipiãt:qđ p tormẽta fecerũt᷑Q uis id officiũ libens ſubeat ꝙ ab iniuria cæpit᷑Q uis cũ uideat laterũ ſuorũ cicatrices nõ magis oderit deos pp quos æter na pœnarũ inſignia.& i preſſas uiſceribꝰ ſuis notas geſtet ita fit ut data diuinitꝰ pace:& q fuerũt uniuerſi redeant:& alius pp miraculũ uirtutis nouꝰ populꝰ accedat.Nã uideat uulgꝰ dilacerari hoĩes uariis tormẽtorũ generibꝰ:& iter fatigatos carnifices iuitã tener patiẽtiã exiſtimãt id qđ res nec cõſenſum tam multorũ pſeuerãtiã morientiũ uanã eſſe nec ipſã patientiam ſine deo cruciatus tãtos poſſe ſupare latrones & robuſti corpis uiri eiuſmodi lacerationes pferre nequeũt:exclamant:& gemitus edunt.Vicunt᷑.n.dolore: quia deeſt illis inſpirata patientia.Nr̃i ãt(ut de uiris taceam)pueri & mulierculæ torto res ſuos tacite uincũt:& exprimere illis gemitũ nec ignis põt.Erant rõani & Mutio glo rientur:& Regulo.Q uorũ alter necandũ ſe hoſtibꝰ tradidit:ꝙ captiuũ puduit uiuere Alter ad hoſtibꝰ depræhenſus cũ uideret ſe mortẽ uitare nõ poſſe:manũ foco iiecit.ut p facinore ſuo ſatiaſſaceret hoſti quẽ uoluit occidere eaq; pœna ueniam quã nõ meruerat accæpit.Ecce ſexus fœmineus & fragilis etas dilacerari ſe toto corpe utiq; ppetitur nõ neceſſitate quia licet uitare ſi uellent ſed uoluntati quia confidunt in deo.

Mutius Regulus

De uera uirtute xpianorũ q i culmie patiæ cõſtituti philoſophos laudatores patiæ añ cedũt uirtute patiãdi.Et ꝙ uanũ & ſtultũ ẽ imagiatã terrãq; ut deũ colere. Ca.xiiii:

s

Ed hæc ẽ uera uirtꝰ quã philoſophi quoq; gloriabũdi nõ re ſed uerbis inaĩbꝰ iactãt diſſerẽtes nihil eẽ tã cõgruẽs uiri ſapientis grauitati atq; conſtantiæ:q̃ nulli s terroribꝰ de ſnia & ꝓpoſito poſſe depelli ſed tãti eẽ cruciari & mori.ne fidẽ ꝓdat:ne ab officio diſcedat ne metu mortis aut dolore acerbo ſubacto aliqd faciat iiuſtũ niſi forte delirar illis ur flaccus i lyricis cũ dicit.Iſtũ & tenacẽ eſſe ꝓpoſiti uirũ. Non ciuium arbor praua iubentium. Non uultus inſtantis tyranni mente Q uatit ſolida.Quo nihil uerius dici põt ſi hoc ad eos referat᷑.q nullos cruciatꝰ nullam mortẽ recuſant:ne a fide iuſtitiaq; declinent q nõ tyrannicas iuſſiões nõ præſidiũ gladi os tremunt quo minus ueram & ſolidam libertatem cõſtanti mente defendant quæ in hoc ſolo tuenda ſapia ẽ.Q uis.n.tam inſolẽs tam clarus q metuet oculos in cælum tol lere q iponat mihi neceſſitatẽ uel colendi qd' nolim uel qd' uelim nõ colendi᷑Q uid no bis iam ulterius relinquit᷑ ſi etiam hoc quod uoluntate fieri oportere libido extorquet aliena᷑nemo iſtud efficiet ſiquid nobis ad contemnendam mortem doloremq; uirtutis

est. Quã cõstantiã si tenemus cur stulti iudicamur: facientes ea q̃ philosophi laudant? Recte igit' Seneca icõgruẽtiã hoibus obiectãs ait: Sũma uirtus illis uĩ magn⁹ aius. Et idẽ: Eũ q cõtemnit mortẽ ꝑfurioso hñt: qd' ẽ utiq; sũmæ puersitatis. Sed hi uanarũ religionũ cultores eadẽ stultitia id obiiciũt: qa uerũ deũ ñ itelligũt quos Sibylla Erythræa κωφυσ: και ανοητουσ uocat: surdos. s. & excordes q nec audiãt diuia: nec sentiãt. Sed terrã digitis suis imaginatã metuãt & adorẽt: q, hec cã sit i eos q sapientes sũt stultos putẽt: magna rõ ẽ: nec. n. frustra fallunt'. Quæ nobis diligenter est explicanda: ut errores suos tandem (si fieri põt) agnoscant.

Quasi sapiẽtes habent' ꝓ stultis & qũo i duab⁹ ꝑcipue uirtutib⁹: pietate. s. & æqtate iustitia cõstet: & qd pietas secundũ Trimegistũ: & qd æqtas secundũ Cic. quarũ naturã assequi potuerũt Rõani uel græci: nec aliq nisi christiani. Ca. xv.

Iustitia suapte natura speciẽ q̃dã stultitiæ hẽt: qd' ego & diuinis & hũanis testimoniis cõfirmare possũ. Sed nihil fortasse apd' istos agem⁹: nisi istos de suis doceam⁹ auctorib⁹ nõ posse iustũ queq̃ eẽ qd' ẽ cõiũctũ cũ uera religiõe aut sapia: nisi idẽ stult⁹ eẽ uideat'. Carneades academicæ sectæ philosoph⁹. cui⁹ i disserẽdo q̃ uis fuerit: q eloquẽtia q, acumẽ q nescit ex ꝑdicatõe Cic. itelliget aut Lucilii: apd' quẽ disserẽs neptũnus de re difficillia oñdit nõ posse id explicare: nec si Carneadẽ ipsũ Orcus remittat. Is cũ legat⁹ ab Atheniẽsib⁹ Romã missus eẽt disputauit de iustitia copiose: audiẽte Galba & Catõe cẽsoribus maximis tũc oratorib⁹. Sed disputatõem suã postridie cõtraria disputatõe subuertit: & iustitiã q pridie laudauerat: sustulit nõ q̃dã philosophi grauitate cuius prudẽtia firma & stabilis debet esse snia. Sed quasi oratorio exercitu genere i utrãq; ptẽ disserẽdi. Qd' ille faciebat: ut alios qdlibet asserẽtes posset refutare. Eã disputatõem qua iustitia subuertit' apd' Cic. L. Furi⁹ recordat': credo qm de rep. disserebat: ut defensionẽ laudatõemq; iduceret: sine qua putabat regi nõ posse rẽp. Carneades aũt ut Aristotelẽ refelleret ac Platonẽ iustitiæ patronos prima illa disputatiõe collegit ea oia: q ꝓ iustitia dicebant': ut posset illa sicut fecit euertere: Erat. n. facillimũ iustitiã radices nõ habentẽ labefactare. ut diceret anhelantẽ laborare qa cũ nulla i terra: ut qd eẽt aut qualis a philosophis diceret'. atq; utinã tot ac tales uiri q̃tũ eloquẽtiæ: q̃tũ ai tñ ẽt sciæ ad implendã defensionẽ sũmæ uirtutis habuissent cui⁹ origo i religiõe: rõ in æquitate ẽ. Sed hi qprimã illã ptẽ nescierũt: ne secũdã qdẽ tenere potuerũt. Volo ãt pri⁹ circũscripte ac breuiter qd sit oñdere: ut itelligat' philosophus ignorasse iustitiã: ne id qd' minime nouerãt potuisse defẽdere. Iustitia q̃uis eos simul uirtutes ãplectat': tñ duæ sũt oium principales: q ab illa diuelli separariq; nõ possũt: pietas & æqtas: nã fides: tpantia ꝓbitas inocentia integritas: & cæteræ hmõi uel natura: uel institutis parẽtũ possũt ineẽ iisdẽ hoibus: q iustitiã nesciũt: sicuti semp fuerunt: nã Rõani ueteres: q iustitia gloriari solebãt: his utiq; uirtutibus glorificabãtur: quæ (ut dixi) ꝓficisci a iustitia possũt: & ipso fonte secerni. Pietas uero & æquitas uenæ sũt eius. His. n. duobus fõtibus cõstat tota iustitia. Sed caput eius & origo i illo prio ẽ i secũdo uis ois ac rõ. Pietas ãt nihil aliud est q̃ dei notio: sicut Trimegist⁹ uerissime diffiniuit (ut alio loco dixius) Si ergo pietas ẽ cognoscere deũ cuius cognitõis sũma est ut eũ collas: ignorat utiq; iustitiã q religionẽ dei non tenet. Quomodo. n. potest ipsa nosse: qui unde oriat' ignorat? Plato quidem multa de uno deo locutus est: a quo ait cõstitutũ esse mũdũ. sed nihil de religiõe: sõniauerat ei deũ nõ cognouerat: qd si iustitiæ defẽsionẽ uel ipse uel qlibet ali⁹ iplere noluisset: i primis religiões deorũ euertere debuit: qa cõtrarie sũt pietati. Qd' qdẽ Socrates qa facer tentauit in carcerẽ cõiect⁹ ẽ: ut iã tunc appareret quid esset futurũ his hoibus q iustiti

Carneades

L. Furius

Triegist⁹

am uerā defendere:deoq̧ singulari seruire cœpissent. Altera igit̄ iustitiæ ps ē æqtas æq tatē nō dico utiq̧ bene iudicādi qđ ipsū laudabile i hoīe iusto. Sed se cū cæteris coæquā di:quā Cice. æqualitatē uocat. Deus. n. q hoīes generat & ispirat oēs æquos. i. pares eē uoluit. Eandē cōditōem uiuēdi oībus posuit:oēs ad sapiam genuit oībus imortalitatem spopōdit. Nēo. n. beneficiis eius cælestibus segregat̄. Nā sicut oib⁹ unicū suū lumē æq liter diuidit:emittit oib⁹ fōtes:uictū sūministrat:qete m somni dulcissimā tribuit:sic oī bus æqtatē uirtutēq̧ largit̄ nēo apud eū seruus ē:nēo dn̄s. Si. n. cūctis idē pr̄ est æquo iure oēs liberi sum⁹. Nēo deo paup ē:nisi qui iustitia idiget:nēo diues:nisi q uirtutibus plenus nēo peniq̧ egregius:nisi qui bōus & inocēs fuerit:nēo clarissim⁹ nisi q opa mise ricordiæ largiter fuerit nēo pfectissim⁹ nisi q oēs grad⁹ uirtutis ipleuerit. Quare neq̧ Rōani:neq̧ greci iustitiā tenere potuerūt:qa dispares multis grādib⁹ hoīes hūerunt a paupib⁹ ad diuites:ab hūilib⁹ ad potentes:a priuatis deniq̧ usq̧ ad regū sublimissimas ptātes. Vbi. n. nō sūt uniuersi pares:æqtas nō est:& excludit inæqualitas iustitiam: cu iusuis oīs in eo est:ut pares faciet eos:qui ad huius uitæ cōditōem pari sorte uenerunt

De æq̄litate xpianorū:q̄ philosophi nō hn̄tes nec iuēire nec defēdere potuerūt. Ca. xvi.

Vobus igit̄ illis iustitiæ fōtib⁹ imutatis oīs uirtus & oīs ueritas tollit̄:& ipsa
d iustitia remigat i cælū. Iđ nō ē illud bonū a philosophis reptū:qa ignorabant uel uñ oriet̄:uel qd efficeret:qđ nullis aliis pteī q̄ nr̄o populo reuelatū est. Di cet aliquis:Nōne sūt apđ uos alii paupes:alii diuites:alii serui:alii dn̄i:nōe aliquid inter singulos iterest: Nihil. nec alia cā ē cur nobis iuicē fratrū factū nomē imptiamus:nisi qa pares nō credimus. nā cū oīa humana nō corpe sed spū metiamur:tāetsi corporū sit di- uersa cōditio nobis tamen nō sunt:sed eos:& habemus:& dicius spū fratres:religiōe cō seruos:Diuitiæ quoq̧ nō faciūt insignes:nisi quos possūt bonis opibus facere clariores Diuites sūt. n. nō qui diuitias hn̄t:sed qui utūtur illis ad opa iustitiæ:Et qui pauperes ui dentur:eo tamen diuites sūt:quia & egent & cōcupiscūt nihil. Cū igitur & liberi seruis: & diuites paupibus:hūilitate aī pauperes sumus:apud deū tamen uirtute discernimur Tanto quisq̧ sublimior est:q̄to iustior. Si. n. iustitia est parem se ēt minoribus facere: q̄ hoc ipso præcellat:ꝙ se inferioribus coæquauit tamē si nō tātū quasi parē:sed ēt qua si minorē se gesserit:utiq̧ multo altiorē dignitatis gradū deo iudice cōsequetur. Nā ꝓ secto i hac sæculari uita singulari (quoniam breuia & caduca sūt oīa) & pferūt se alteris hoīes:& de dignitate cōtendūt:quo nihil fœdius:nihil arrogātius:nihil a sapiētis rōne se motius. Rebus. n. cælestibus cōtraria sūt ista uniuersa terrena. Sicut. n. sapia hoīum sū ma stultitia ē apđ deū:Stultitia (ut docui) sūma sapia est:sic deo humilis & abiectus ē qui fuerit cōspicuus & sublimis i terra. nā ut taceā q, hæc p̄sentia terræ bona:quib⁹ ma gnus honor tribuit̄:uirtuti cōtraria sūt:& uigorē mentis eneruant:qua tandē pōt firma eē nobilitas:quę opes:q̄ potētia:cū possit deus reges quoq̧ ipsos iferiores ifimis facere: Et iō cōsulens nobis deus:iter diuina p̄cepta:illud præcipue posuit. Qui se extollit hūi liabit̄:& qui se hūiliat exaltabit̄. Cuius p̄cepti salubritas docet:ꝙ qui se apud hoīes pla nū fecerit:hūileq̧ præbuerit:hic apđ deū p̄cellēs & insignis hēat̄. nec. n. falsa ē illa snīa quæ apud Euripidē fertur in hūc modū. Quæ hic mala putant̄:hæc sūt in cælo bona.

Qūo Carneades & iura ꝓ utilitate sancita & uerā in hoībus iustitiā nisi forte stultis collegerit inueniri nō posse. Et ciuilis iustitia sapiam quidem habeat:sed iniustā:natu- ralis aūt iustitia sit utiq̧:sed sapientiam omnino non habeat. Ca. xvii.

e Xposui cām cur philosophi ne inuenire iustitiā:nec defendere potuerūt. Nūc redeo ad illud qđ intenderā. carneades ergo quoniā erant infirma:quæ a phi-

losophis differebantur:sūpsit audaciā refellēdi:qa refelli posse ītellexit. Eius disputationis sūma hæc fuit. Iura sibi hoīes ꝓ utilitate sanxisse. s. uaria ꝓ moribus & apud eos ꝓ tēpibus sæpe mutata:ius āt naturale eē nullū. Oēs & hoīes & aīantes alias ad utilitates suas natura ducente ferri ꝓinde aut nullā eē iustitiā: si aut sit aliqua: sūmā esse stultitiā quoniā sibi noceret alienis cōmodis cōsulēs: & īferebat hæc argumēta oībus populis: q florerent impio: & Rōanis quoq; ipsis: q totius orbis potirentur dn̄o sic iusti uelint esse hoc ē si aliena restituant ad cās eē redeundū: & necessitate ac miseriis iacēdū tū omissis oībus ad ꝓpria ueniebāt. Bonus uir īqt si habeat seruū fugitiuū: uel domū īsalubrē ac pestilentem: quæ uitia solus sciat: & ideo præscribat ut uendat. utrum ne profitebitur fugitiuū seruū ac pestilentē domū se uēdere: an cælabit emptorē? Si ꝓfitebit̄ bonus q dē: qa nō fallet. Sed tn̄ stultus iudicabitur: qa uel paruo uēdet: uel oīo nō uendet. Si cælauerit: erit q dē sapiens: qa rei cōsulet. Sed idē malus: qa fallet. Rursus si repiat aliquē: qui aurichalcū se putet uendere: cū sit illud aurū: aut plūbū cū sit argētū tacebit ne ut id puo emat: an id idicabit ut magno? Stultū plane uī̄ emere male magno Vnde ītelligi uolebat & eū qui sit iustus ac bonus stultū esse & eū q sapiēs malū. Et tamen sine pnicie fieri posse: ur sint hoīes paupꝑtate cōtenti. Trāsibit ergo ad maiora in qbus nemo pōt sine piculo uitæ iustus esse. Dicebat. n. nēpe iustitia ē hoīem nō occidere: alienū' ꝓrsus nō attingere. Quid ergo iustus faciet: si forte naufragiū fecerit: & aliqs ībecillior uiribus tabulā cœpit: nōne illū a tabula deturbabit: ut ipse cōscēdat: eaq; nixus euadat? Cū maxime sit nullus medio mari testis si sapiēs est faciet. Ipsi. n. peundū est nisi fecerit. Si āt mori maluerit: q̄ manus īfere alteri: iā nō iustus ē: sed stultus est: q uitæ suæ nō parcat dū pcit alienæ. Itē si acie suorū fusa hostes inseq cœperint & iustus ille nactus fuerit aliquē sauciū equo insidentem ei: ne parcet ut ipse occidatur an deiiciet ex equo ut ipse posit hostē effugere. Quod si fecerit sapiēs: sed idē malus. Si nō fecerit: iustus: sed idē stultus sit necesse ē. Ita ergo iustitiā cū ī duas partes diuisisset: alterā ciuilem esse dicēs altera naturalē: utrāq; subuertit: ꝙ illa ciuilis sapīa sit quidē: iustitia non sit. Naturalis āt illa iustitia sit quidē: sed nō sit sapīa. Arguta hæc plane & uenenata sūt: & q̄. M. Tulli9 nō potuerit refellere. nā cū facit Læliū Furio respōdere: proq; iustitia dicentē irrefutata hæc tanq̄ foueā est ꝑtergressus ut uideat̄ idē Lælius nō naturalē q̄ in stultitiæ crimen uenerat: se illā ciuilem defendisse iustitiā: quam Furius sapiam quidem eē concesserat: sed iniustam.

Cōtra Carneadem: ꝙ nec stultus pōt esse iustus nec sapiēs iniustus Et ꝙ īnocētibus & iustis deus sempoptie cōsuluit: & necessaria ꝓuidet q̄ ꝓatent ex diffinitiōe stultitiæ & sapiæ: & quæ sit cogitatio hoīs & dei. Ca. xviii.

q Vod ad præsentem disputatōem pertinebat: ostendit qūo iustitia similitudinem stultitiæ gerat: ut appareat non sine causa decipi eos: qui putant nr̄æ religiōis hoīes stultos esse: q talia uideantur facere: qualia illæ ꝓposuit. Nūc maius a me exigi sentio: ut ostendā quare iustitiam deus stultitiæ specie cōuolutā ex oculis hoīum uoluerit auferre. si prius furio respōdero: qa parū plene respondit Lælius qui ꝓfecto licet sapiēs fuerit (ut uocabatur) patrociari tamē ueræ iustitiæ nullo mō poterat quia caput ipsum fontemq; iustitiæ nō tenebat. nobis facilior est ipsa defensio. Quib9 cælesti beneficio familiaris: ac penitus nota iustitia ē: quiq; illā nō noīe: sed re nouimus Nam Plato & Aristoteles honesta quidem uoluntate iustitiam defendere cupierūt es fecissentq; aliquid: si conatus eorū bonus: si eloquentꝑm: si uirtutem ingenii: diuinarū quoq; rerum doctrina iuuisset. Itaq; opus illorum inane atq; inutile iacuit: nec cuiq̄ hominū ꝑsuadere potuerunt: ut eorum præscriptio uiueret: quia fundamentum a cælo di Plato

ſciplina illa nō hūit noſtrū opus certiꝰ ſit:neceſſe ē qd deus docuit. Illi.n. depigebāt uerbis.& imaginabantur iuſtitiam:quæ ī cōſpectu nō erat nec pn̄tibus exēplis cōfirmare poterant q̄ aſſerebant. Reſpōderi.n.poſſet ab audiētibus nō poſſe ita uiui: ſicut illi ſua diſputatōe ꝑſcripſerūt adeo ut nulli adhuc extiterint:qui id genus uitæ ſeq̄rentur. Nos aūt nō uerbis mō:ſed ēt exemplis ex uero petitis uera eſſe:q̄ a nobis dicuntur: oſtendamus. Senſit igitur Carneades quæ ſit natura iuſtitiæ:niſi ꝙ parū alte ꝑſpexit ſtultitiā nō eſſe:q̄q̄ intelligere mihi uideat qua mente id fecerit. Nō.n.ueræ exiſtimauit eū ſtultū eſſe:qa iuſtꝰ eſt:Sed cū ſciret nō eſſe & rōnem tn̄ cur ita uideretur nō cōprehenderet uoluit oſtendere latere ī abdito ueritatem ut decretū diſciplinæ ſuæ tuereť:cuius ſūma ſententia eſt:nihil pcipi poſſe: Videamus ergo utrū ne iuſtitia fœdus aliquod habere cū ſtultitia poſſit. Iuſtus iqt ſi aut quū ſaucio:aut tabulam naufragio nō ademerit:ut ipſe aīam ſui libret:ſtultus eſt. Primū oīum nego ullo mō fieri poſſe:ut hoī q qdē uere iuſtus ſit:eiuſmodi caſus ueniat:qa iuſtus neq; cuiq̄ nato inimicus: nec cuiq̄ oīo appetit alienū. Cur.n.nauiget:aut qd petat ex aliēa terra:cui ſufficit? Cur āt belligeret: aut ſe alienis furoribus miſceat? i cuius aīo pax cū hoībus ppetua uerſeť? Scilicet peregrinis mercibus:aut hūano ſanguine delectabiť:q̄ neq; lucrū ſciat appetere:cui ſufficit uictꝰ & nō mō ipſe cædē facere ſed itereſſe faciētibꝰ:ac ſpectare ducat nefas. Sed omitto iſta qm̄ fieri pōt:ut uel iuitus ad hæc ſubeunda cogať. Adeo ne iuſtitiam o Furi:uel potius o Carneade cuius ē illa oīs rō tā inanē:tā ſupuacuā tā q; cōtēptā deo putas:ut nihil poſſit nihilq; habeat ī ſeſe:qđ ad cuſtodiā ſui ualeat. Sed uidelicet qa ſacramētū hoīs ignorant:iōq; ad hāc uitā temporalē referūt oīa quāta ſit uis iuſtitiæ ſcire nō poſſūt. Nā & cū de uirtute diſputāt:quanuis itelligūt erumnis ac miſeris eſſe pleniſſimā tamen expetendam eſſe aiūt ſua cauſa. Eius cum præmia:quæ ſunt & īmortalia nullo modo uident ſic rebus oībus ad hanc præſentem uitam relatis:uirtutem plane ad ſtultitiam redigūt Siquidem tantos huius uitæ labores fruſtra & inaniter ſuſcipit. Sed hæc alio loco plenius. Interim de iuſtitia (ut cœpimus) cuius tanta uis ē.ut cum oculos ī cælum ſuſtulerit a deo mereať omnia. Recte igiť Flaccus tantā eſſe dixit innocentiæ uim: ut ad tutelā ſui non egeat nec armis:nec uiribus:quacunq; iter fecerit.

Carneades

Flaccus

Integer uitæ:ſceleriſq; purus
Non eget mauri iaculis: nec arcu.
Nec uenenatis grādia ſagittis
Fuſce faretra.
Siue facturus per inhoſpitalem
Siue per ſyrtes iter æſtuoſas.
Caucaſū:uel quæ loca fabuloſꝰ
Ambit Hydaſpes.

Nō pōt ergo fieri:qn hoīē iuſtū iter diſcrimia tēpeſtatū:atq; bellorū cæleſtis tutela cuſtodiat:ac nō ēt ſi cū paricidis & nocētibus nauiget:aut malis pcať ut una iuſtitia & inocēs aīa libereť aut certe peŭtibꝰ cæteris ſola ſerueť ſed cōcedamus poſſe fieri qđ ꝓpōit philoſophꝰ:qd ergo iuſtus faciet:ſi nactꝰ fuerit ī equo ſauciū aut ī mari naufragū? nō iuitus cōfiteor:morieť potiꝰ q̄ occidet.nec iō tn̄ iuſtitia qđ eſt ſingulare hoīs bonū:ſtultitiæ nomen accipiet.qd.n.melius qd clarius hoī eſſe debet q̄ innocētia.q̄ utiq; tāto pfectior ſit neceſſe ē quāto illā ꝑduxeris ad extremū moriq; malueris neqd de inocētiæ rōne minuať:ſtultitia eſt inqt alienæ pcere cū pniciæ ſuæ. Num ēt ꝓ amicitia pire ſtultū iudicabit? quid ergo familiares illi pythagorici laudāť a nobis:quorum alter ſe tyrāno uadem mortis ꝓ altero dedit:alter ad præſtitum tps: cū iā ſponſor eius diceret: præſentiā ſui fecit:eūq; iteruentu ſuo liberauit:quorū uirtus ī tāta gloria non habereť:cū alter ꝓ amico alter ēt pro fide mori uoluit ſed ſtulti putareť. Deniq; ob hāc ipſā uirtutē tyrānus hic grām rettulit utrūq; ſeruando:& hoīs crudeliſſimi natura mutata ē.qn ēt depræcatus eſſe diciť:ut ſe tertium in amicitiam reciperent non utiq;

tāquā stultos: sed tāquā bonos & sapiētes uiros. Itaq nō uideo q̄re cū ꝑ amicitia & fide mori sūma gloria cōputet̄ nō ēt ꝓ inocētia pire sit hoī gloriosū. Ergo stultissimi sūt qui nobis crimini dant mori uelle ꝓ deo cū ipsi eū: q ꝓ hoīe uoluit mori i cælū sūmis laudibus tollāt. Deniq ut cōcludā disputationē nō posse eūdē stultū esse ac iustū: & eūdē sapiētē: & iniustū docet ipa rō. Qui eni stultus ē qd sit bonū ac iustū nescit & iō semp peccat. Ducit̄ eni quasi captiuus a uitiis: nec resistere ullo mō pōt: qa caret uirtute: quā nescit. Iustus āt ab oī peccato se abstinet: qđ aliter facere nō pōt q̄ si habeat recti prauiq notitiā. Rectū āt discernere a prauo qs pōt nisi sapiēs? Ita fit: ut nūq̄ possit iust⁹ eē qui stultus ē neq sapiēs q fuerit iiustus. Q đ si ē uerissimū manifestū ē eū q aut naufragio tabulā: aut equū: saucio nō ademerit stultū nō eē quia hoc facere peccatū est a quo se sapiēs abstiet. Videri tn̄ et ipē ꝓfiteor phoium errorē igōrātiū cuiusq rei ꝓprietatē. Itaq oīs hæc q̄stio nō tā argumētis q̄ definitiōe dissoluit̄. Stultitia igitur est in factis dictisq ꝑ ignorātiā recti ac boni erratio. Ergo stultus nō ē q ne sibi qdē parcit dūmodo alteri nō noceat: qđ ē malū. Q đ qdē nobis & rō & ueritas ꝑscribit. In oībus eni uidemus aīalib⁹ q̄a sapiētia carēt: cōciliatricē eē naturā. Noc ēt. n. aliis ut sibi ꝓsit: nesciūt: n. qa malū ē nocere. Homo uero q sciētiā boni ac mali habet: se abstinet a nocēdo & cū in cōmō suo qđ aīal irrationale facere nō pōt. Et iō iter sūmas hoīum uirtutes inocētia numeratur: q bus rebus apparet sapiētissimū eē. qui maluit pire ne noceat ut id officiū quo a mutis discernitur: seruet. Nā qui uēdentis errorē nō redarguit ut aurū paruo emat. aut qui nō ꝓfitetur seruū fugitiuū: uel pestillētē se domū uēdere lucro & cōmodo suo cōsulēs: nō ē ille sapiēs ut Carneades uideri uolebat sed callidus & astutus. Calliditas & astutia in multis quoq aīalibus sunt: uel cū insidiātur aliis: uel cū insidias aliorū uario genere deludūt. Sapiētia uero in hoīem solū cadit. Sapiētia eni ē intelligētia uel ad bonū rectūq faciēdū uel abstinētia delictorū factorūq iproborū. Lucro āt nūq̄ sapiēs studet qa bōa hæc terrena cōtēnit: nec quēq̄ falli patit̄ qa boni uiri officiū ē errores hoīum corrigere: eosq in uiam reducere. Siquidem socialis hominis est hac benefica natura: qua sola cognitionem cum deo habet.

Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri prædictorum errorum est: & mortem meretur æternam Et q homo non sit hois genitor: sed minister generationis. Et quare deus ueram sapientiam uoluit sub specie stultitiæ occultari. Ca. xix.

s Ed nimirū hæc cā efficit: ut stultus eē uideat̄ q egere aut mori malit: q̄ noceat uel eripat aliqd alteri q hoīem morte deleri putāt. Ex eaq ꝑsuasiōe oēs tū uulgi: tū ēt philosophorū nascunt̄ errores. Si eni post mortē nihil sumus: ꝓfesto stultissimi ē hois nō huic uitæ cōsulere ut sit q̄ diuina & cōmodis oibus plena. Q đ q faciet: a iustitiæ regula discedat necesse ē. Si āt supest hoī uita melior & lōgior qđ & philosophorū magnorū argumentis: & uatū respōsis & ꝓphetarū diuinis uocibus discimus Hāc ꝑsentē cū suis bonis cōtēnere sapiētis ē cui⁹ oīs pictura imortalitate pensat̄. apud Cice. idē ipse iustitiæ defēsor. Lælius uult inqt plane uirtutis honorē. nec ē uirtutis ulla alia merces. Est plane & qdē uirtute dignissima quā tu Lælii nequaq̄ poteras suspicari nihil. n. diuinarū noueras litterarū q̄ tn̄ illa iqt accipit facile exigit n̄ acerbe. Erras uehemēter: si putas ab hoīe ꝑmiū solui posse uirtuti. Cū ipse alio loco uerissime disseras huic uiro q̄s diuitias obiicies? q̄ ipia? q̄ regna? q ista putat hūana: sua diuia iudicat Quis ergo te sapiētē Læli putet: cū ipse tibi loqris cōtraria? Et paulo post adimis uirtuti q̄ dedisti Sed uidelicet ignorātia ueri facit icertā labentēq sentētiā. Deide qđ adiūgis. Sed si aut igrati uniuersi: aut iuidi multi: aut inimici potētes suis uirtutē ꝑmiis spoliāt; O quā

fragilem q̃ inanem uirtutem induxisti: si spoliari potest suo premio. Q uæ si bona sua di
uina iudicas (ut aiebas) q possint existere tã ingrati: tã inuidi: tã potẽtes: q uirtutem spo
liare ualeãt his bonis: q fuerint in eã collata diuinitus? Ne illa se inqt multis solatiis ob
lectat: maximeq; decore seipsã sustẽtat? Q uibus solatiis: quo decore: cũ in crimẽ sæpe
ueniat: & ĩ pœnã decor ille uertat? Q uid eni si (ut Furius dicebat) rapiat: uexetur exter
minet? egeat: auferant ei mãus: effodiant ei oculi: damnet uinciat: urat miseris ẽt mo
dis necet: perdet suũ p̃miũ uirtus? An potius peribit ipsa? Minime. Sed & mercedẽ suã
deo iudice accipiet: & uiuet: & semp uigebit. Q uæ si tollas: nihil põt ĩ uita hoĩum tã in
utile, tã stultũ uideri eẽ q̃ uirtus: cuius naturalis bõitas & hõestas docere nos põt. aĩam
nõ eẽ mortalẽ: diuinũq; illi a deo premiũ cõstitutũ. Sed icciteo uirtutẽ deus sub psona
stultitiæ uoluit eẽ cælatã. ut mysteriũ ueritatis ac religionis suæ eẽt arcanũ ut has reli-
giões: sapiẽtiãq; terenã extollẽtẽ se altius: sibiq; multũ placẽtẽ uanitatis errorisq; dãna
ret: ut pposita dẽiq; difficultate per angustissimos tramites ad ĩmortalitatis p̃miũ subli
me pduceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos stultus haberet. Nã
cruciari atq; ĩterfici male: q̃ thura tribus digitis cõprehensa in focũ iactare: tã ineptũ ui
det q̃ in piculo uitæ alterius aĩam magis curare q suã. Nesciũt eni quãtũ sit nefas adora
re aliũ p̃terquã deũ: q cõdidit cælũ: q humanũ genus finxit: ĩspirauit luce donauit. Q d
si seruorũ nequissimus habet: q dominũ suũ fuga deserit isq; uerberibus: uinculis erga
stulo & cruce. & oĩ malo dignissimus iudicat. Et si filius eodẽ mõ æque ipius existima
tur: q patrẽ suũ dereliquerit ne illo obsequat: ob eãq; cãm dignus putatur: qd sit ex hæ
res: & cuius nomẽ in ppetuũ deleatur. Q uãto magis q deũ deserit: ĩ quẽ duo uocabula
domini & patris æque uenerãda cõueniũt? nã ille q seruũ p̃cio cõparat: qd in eũ benefi
cii cõfert: præterquã alimẽta: q̃ illi utilitatis suæ gratia subministrat. Et q filiũ generat
nõ habet potestatẽ ut cõcipiatur: & nascatur. ut uiuat Vnde apparet non eẽ illũ patrẽ
sed tãtũmodo generãdi ministrũ. Q uibus ergo suppliciis dignus ẽ desertor eius q
domin9 uer9: & pater ẽ nisi is q̃ deus ipse cõstituit? q spiritibus ĩ iustis æternũ parauit
ignem: quod ipse puates suos impiis ac rebellibus comminatur.

De insania eorũ: q deos colũt & non audẽt rõne contendere cũ fidelibus: & quare sa-
cramẽtorũ suorũ silẽtiũ dicãt. Et q; religio p patiẽtiã defẽdenda est: & ratione potius
q̃ sæuitia: ferro: uel igne. Et q̃tũ: & ĩ qbus differũt religiõis ueræ cultus & falsæ. C. xx.

d Iscant igitur & suarũ & alienarũ ĩterfectores aĩarũ q̃ ĩexpiabile facinus ad-
mittãt. Primũ q; seipsos iugulãt pditissimis demõibus seruiẽdo: quos deus
æterna supplicia dãnauit: deide q; nec ab aliis deũ coli patiunt. Sed auertere
oẽs ad mortifera sacra cõtẽdũt: nitũturq; sũma diligẽtia: nequa sit aĩa icolumis ĩ terra
q̃ saluo statu suo spectet ĩ cælũ. Q uid aliud dicã q̃ miseros q prædonũ suorũ ĩstigatio-
nibus parẽt quos deos esse opinãtur: quorũ neq; cõditionẽ: neq; originẽ: neq; nomina
neq; rationẽ sciũt. Sed in hærentes psuasionis uulgari libẽter errãt & stultitiæ suæ fa-
uẽt. A quibus si psuasionis eius rationẽ reqras: nullã possint reddere: sed ad maiorum
iudicia cõfugiũt. Q uod illi sapiẽtes fuerint illi probauarint: illi sciuerit: quid esset op-
timũ seq; ipsos sensibus spoliãt ratione abdicant. dũ alienis erroribus credũt. Sic im-
pliciti rerũ ignorãtia: nec se: nec deos suos norũt. Atq; utinam soli errare: soli desipere
uellẽt. Alios etiã in cõsortiũ mali sui rapiũt: quasi habituri solatiũ de perditione multo
rũ. Sed hæc ignorãtia effecit ut ĩ psequẽdis sapiẽtibus tã mali sint. fingũt se illis cõsule
re illos ad bonã mẽtẽ uelle reuocare. num igitur hoc sermone aut aliqua ratione reddi
ta facere nituntur? Minime. Sed ui atq; tormẽtis. O mira & cæca dementia. in his pu

tatur mala mẽs esse: qui fidẽ seruare conãtur. In carnificibus autem bona: in his ne ma la mens est: qui cõtra ius humanitatis: cõtra fas omne lacerãtur? An potius in his: qui ea faciunt in corporibus innocẽtium: quæ nec sæuissimi latrones: nec iratissimi hostes: nec inanissimi barbari aliquando fecerunt. Adeo ne etiam sibi mentiũtur: ut uicissim bo ni ac mali nomina transferant: & immutentur? Quid ergo? Num diem noctem uocant solem tenebras? Alioquin eadem imprudentia est bonis malorum nomen imponere: sapientibus stultorum: iustis impiorum: quinimmo siqua illis fiducia est: uel in philoso phia: uel in eloquentia arment se: ac refellant hæc nostra. Si possunt congrediantur co minus: & singula quæq; discutiant. Decet eos suscipe͛ defẽsionem deorum suorum: ne si nostra inualuerint (ut quotidie inualescunt) cũ de lubris suis ac ludibriis deserantur. Et quoniam nihil possunt. Augetur enim illis religio dei quanto magis premiti͛: ratiõe potius & hortamentis agant. Procedunt in medium põtifices: seu minores seu maximi flammines: augures. Item reges sacrificioli: quisq; sunt sacerdotes: & antistites religio nũ. Conuocẽt nos ad cõcionẽ: cohortẽtur: nos ad suscipiendos cultus deorũ: persuade- ant multos esse quorũ munere ac ꝓuidentia regantur omnia: ostendant origines & ini tia sacrorũ ac deorũ: quo mõ sint mortalibus tradita qui fons quæ ratio sit explicent: ꝓ- ferãt: quæ merces in cultu: quæ pœna in contẽptu maneat: quare ab hoibus se coli ue- lint: quid illis si beati sunt humana pietas conferat. Quæ oia nõ asseueratione propria: nec eni ualet quicq̃ mortalis hoĩs auctoritas sed diuinis aliquibus testimoniis cõfirmẽt sicut nos facimus. Non est opus ui & iniuria: quia religio cogi nõ põt: uerbis potius q̃ uerberibus res agenda est ut sit uoluntas distringant aciẽ oculorũ suorũ. Si ratio eo- rũ uera est: afferatur: pari sumus audire: si doceãt: tacẽtibus certe nihil credimus. Imitẽ tur nos: ut rõnẽ totius rei exponãt: sicut non sẽtiẽtibus quidẽ credimus. Hos eni nõ illici mus (ut ipsi obiectãt) sed docẽus ꝓbãus. ostẽdimus. Itaq; nemo a nobis retinẽtur inui tus. Inutilis est eni deo: qui fide ac deuotiõe caret. Et tñ nemo discedit ipsa ueritate reti nẽte. Doceãt isti hoc mõ siqua illis fiducia ueritatis est. loquãtur: discant: audeãt inquã disputare nobiscũ aliquid eiusmodi. Iã ꝑfecto ab aniculis: quas cõtemnũt: & a pueris nostratibus erroror illorũ ac stultitia ridebitur. Cũ enim sint peritissimi: deorũq; ꝓge- niẽ & res gestas & imperia: & interitus: & sepulchra de libris nouerint ipsosq; ritus qui bus sunt initiati ex rebus gestis hominũ: uel ex casibus: uel etiam ex moribus natos sci ant: incredibilis demẽtia est deos putare: quos fuisse mortales negare nõ audeãt: uel se tã imprudẽtes fuerint: ut negẽt: suæ illos ac illorũ litteræ coarguẽt: ipsa deniq; illos sa crorũ initia cõuincẽt. Sciãt igitur ex hoc ipso quãtũ interlit inter uerũ & falsũ: quando ipsi qui sunt eloquentes persuadere nõ possunt: imperiti ac rudes possunt: quia res ipsa & ueritas loquitur. Quid ergo? Sæuiunt ut stultitiam suam dum munere uolunt au- geant longe diuersa sunt carnificina & pietas nõ potest pietas cum ui: aut iustitia cum crudelitate coniungi: sed merito non audent de rebus quicq̃ docere diuinis: ne & a no- stris rideantur: & a suis deserantur. Nam forte uulgus: cui simplex incorruptumq; iu- dicium est si mysteria illa cognoscat: in memoria mortuorum constituta damnabit: ali udq; uerius quod colat quæret. Hinc fida silentia sacris constituta sunt ab hominibus callidis: ut nesciat populus quid colat. Cum aũt nos in eorũ doctrinis uersemur: cur no bis aut nostris nõ credunt qui utrunq; nouimus: aut inuident: quia falsis uerã prætuli- mus: sed defendenda sunt inquiũt publice suscæpta sacra. O q̃ inhonesta uoluntate mi seri errant. Sentiũt eni nihil esse in rebus humanis religione præstantius: eãq; sũma ui oportere defendi. Sed ut in ipsa religione: sic in defensionis genere falluntur. Defenden

da.n.religio ẽ nõ occidẽdo:sed monẽdo:nõ sæuitia:sed patiẽtia:nõ scelere: sed fide. Illa n.malorũ sũt:hæc bonorũ.Et necesse ẽ bonũ i religiõe uersari nõ malũ.Nã si sãguine: si tormẽtis:si malo religionẽ dfẽdere uelis:iã nõ defẽdet̃ illa:sed polluet̃ & uiolabitur. Nihil ẽ.n.tã nolũtariũ q̃ religio:i qua si aius sacrificantis auersus ẽ:iã sublata:iã nulla ẽ Recta igit̃ rõ ẽ:ut religionẽ patiẽtia uel morte defẽdas:i qua fides cõsecrata & ipsi deo grata ẽ:& religiõi addit auctoritatẽ.Nã si is q̃ i hac terresti militia regi suo fidẽ seruat i aliquo egregio facinore:si postea uixerit acceptior fit & clarior.Si perierit:sũmã cõseqt̃ gloriã:q̄ p duce suo morte occubuerit.Q uãto magis ipatori oium deo fides seruãda ẽ q̃ nõ tãtũ uiuẽtibus:sed & mortuis premiũ põt uirtutis exoluere.Igit̃ dei cult9 quoniã militiæ cælestis ẽ:deuotionẽ maximã fidẽq; desiderat.Q uomõ.n.deus aut amabit colẽtẽ si ipse nõ amet̃ ab eo? Aut præstabit præcãti qcq̃d orauerit:cũ ad p̃cãdũ neq; ex aio neq; obseruãter accedat? Isti ãt cũ ad sacrificandũ ueniũt:nihil initium: nihil proprium diis suis offerũt:nõ itegritatẽ mẽtis:nõ reuerẽtiã:nõ timorẽ.Peractis itaq; sacrificiis inanibus:oẽm religionẽ i tẽplo & cũ tẽplo sicut uenerãt relinquũt:nihilq; secũ ex ea neq; afferunt:neq; referunt.Inde est q̄ eiusmodi religiones nec bonos facere possũt:neq; firme ad imutabiles eẽ.Traducunt̃ itaq; ab his hoies facile quia nihil ibi ad uitam nihil ad sapiam:nihil ad fidem discitur.Q uæ est eni supstitio illorũ deorũ? quæ uis? que disciplina? que origo? que rõ? q̃d fũdamẽtũ? quæ substãtia? quo tẽdit:aut q̃ pollicet̃:ut ab hoie postit fideliter seruari fortiterq; defendi? In qua nihil aliud uideo:q̃ ritũ ad solos digitos ptinentẽ.Nostra uero religio eo firma est:& solida & imutabilis q̃a iustitiã docet: quia nobiscũ sp est:q̃a tota i aio colẽtis ẽ:q̃a mẽtẽ ipsã p sacrificio hẽt Illic nihil exigit̃ aliud q̃ sãguis pecudũ:& fumus:& iepta libatio.Hic bõa mẽs purũ pectus:inocẽs uita.Illuc ueniũt sine delectu adulteræ ipudicæ:lenæ:procaces:obscœnæ meretrices:Veniũt gladiatores latrões:fures uenefici:& præcãt̃ nihil aliud q̃ ut scelera ipune cõmittãt. Q uid eni latro sacrificãs:aut gladiator roget:nisi ut occidat. Q uid fœnerarius:nisi ut fallat. Q uid meretrix:nisi ut plurimũ pecet? Q uid adultera:nisi ut mortem uiri optet:aut ut sua ipudicitia celet̃? Q uid lena:nisi ut multos bõis exuat? Q uid fur:nisi ut plura rapiat̃ Hic uero ẽt leui cõmuniq; peccato locus nullus ẽ.Et si q̃s ad sacrificiũ nõ itegra cõscia uenerit:audit quæ illi deus cõminet̃:ille qui latebras cordis uidet: qui pcis sp ifestus ẽ & exigit iustitiã:q̃ fidẽ poscit:Q uis huic malæ mẽti aut malæ preci locus ẽ? At illi isæli lices nec ex sceleribus suis itelligunt q̃ malũ sit q̃d colũt quãdo quidẽ flagitiis oibus in q̃nati ueniũt ad præcãdũ.& se pie sacrificare opinãt̃.Si cutẽ lauerit:tãq̃ libidinem intra pectus iclusã ulli amnes abluãt:aut ulla maria purificent.Q uãto satius est mẽtẽ potius eluere:quæ malis cupiditatibus sordidat̃ & uno uirtutis ac fidei lauacro uniuersa uitia depellere:Q d' qui fecerit:quẽlibet iquinatũ ac sordidũ corpus gerat:satis prius est.

Q uod hostes suos adorat stulta gentilitas:quorũ cultus non modo christiani:sed & philosophi & domestici cultores deorum destruunt Cap:xxi:

i Sti ãt q̃a nesciũt quid uel quo mõ sit colẽdum cæci& iprudentes incontrarium cadũt.Adorãt itaq; hostes suos:latrones & interfectores suos uictimis placant. Et aias suas cũ thure ipso cremãdas aris detestabilibus iponũt.Irascũt̃ ẽt miseri q̄ nõ similes alii peant incredibili mẽtiũ cecitate.Q uid enim uideat:q̃ solẽ nõ uidẽt:qua si uero si dii eẽnt:indigerẽt hoium auxilio uersus cõtemptores suos:quid ergo nobis irascũtur:si illi nihil possũt:nisi q̄ ipsi deos suos destruũt:de quorũ ptãte diffidunt magis inreligiosi:q̃ q̃ oino nõ colunt:Cicero in suis legibus cũ caste ad sacrificia præciperet accedere pietatẽ inq̃t adhibeto:opes amoueto.O q̃ secus faxit. Deus ipse uindex erit:Re-

ćte hoc quidē. Neq enim fas est despare de deo: quē ideo colas: quia potentem putes. Nā quo mō uindicare colentis iniuriā pōt: qui sua nō pōt Libet igit̄ ex his quærere: cui potissimū præstare se putent cogēdos inuitos ad sacrificiū. His ne quos cogūt: an nō est beneficium qd̄ ingerit̄ recusanti: sed consulendum est etiam uolentibus: quando quid bonum scit nesciunt: Cur ergo tam crudeliter uexant: debilitant: cruciant: si saluos esse uolunt. Aut unde pietas tam impia: ut eos miseris modis aut pdant: aut inutiles faciant quibus uelint esse consultum: Aut uero diis præstant: at nō est sacrificium: qd̄ exprimitur ab iuito: nisi. n. sponte atq ex animo fiat: execratio est: cum hoies proscriptione: iniuriis: carcere tormentis adacti faciunt. Si dii sunt isti: qui sic collūt̄: uel ꝑpter hoc solum colendi non sunt: q sic coli uolunt: digni scilicet detestatiōe hoīum quibus cum lachrymis: cum gemitu: cum sanguine de mēbris omnibus fluente libatur. At nos cōtra nō expetimus ut deum nostrum: qui est omnium creator: uelit: nolit: colat aliquis ĩuitus: nec si non coluerit irascimur. Cōfidimus enim maiestati eius: qui tam contemptum sui possit ulcisci: q̄ seruorū suorū labores & iniurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur ne uerbo quidem reluctamur. Sed deo remittimus ultionem: non ut hi faciūt: qui defensores se esse deorū suorū uideri uolūt: & seruiūt efferate aduersus nō colētes. Ex quo intelligi dat̄: q̄ nō sit bonū deos colere: quoniā bono potius adducendi homines ad bonum fuerant: nō malo. Sed quia illud malū est: etiam officium eius bono caret. At enim puniendi sunt qui destruunt religiōes. Num peius nos destruimus q̄ uario Agyptiorū: qui turpissimas bestiarum ac pecudum figuras colunt: quædam etiam pudenda dictu tanquam deos adorant. Num peius q̄ idem ipsi: qui cum deos se colere dicant tamen eos publice turpiter que derident: de quibus etiam per mimos agi: cū risu & uoluptate pariuntur. Qualis hæc religio aut quanta maiestas putanda est: quæ adoratur in templis illuditur ĩ theatris. Et qui hæc fecerit: non pœnes uiolati nominis pendunt: sed honorati etiam laudatiq discedūt. Num peius nos destruimus: q̄ quidam philosophi qui omnino nullos deos esse aiunt. Sed omnia sua sponte esse nata: omnia fortuitu fieri quæ geruntur: Num peius q̄ epicurei: qui esse quidem deos: sed curare quicquam negant: neq irasci eos: neq gratia cōmoueri: Quibus dictis utiq persuadunt colendos omnino non esse. Siquidem nec colentes respiciunt: neq non colentibus irascuntur: Preterea cum contra metus disserunt: nihil aliud efficere conantur: q̄ ut nemo deos timeat: Et hæc tamen ab hominibus & audiuntur libenter & disserūt̄ impune.

Quare maligni spiritus instingent cultores suos in persecutionem fidelium: & quare uera religio uideatur inanis. Cap. xxiii.

n On ergo ideo aduersus nos insaniunt: quia dii non colunt̄ a nobis: a multis enĩ nō colūtur: sed quia ueritas penes nos ē: quæ (ut est uerissime dictum) odium parit. Quid igr̄ existimabimus nisi nescire illos qd patiāt̄: Pergit̄ enĩ cæco & irratiōabili furore: quē nos uidemus: illi nesciunt: nō enĩ ipsi homines persequuntur: qui cām cur irascerentur: innocentibus nō habēt: sed illi spiritus cōtaminati ac perditi: quibus ueritas & nota est & inuisa: insinuant se mentibus eorū: & instigant nescios in furorem. Hi enim quandiu pax est in populo dei: iustos fugitant & pauent. Et cum corpora hominum occupant: animasq diu uexant: adiurant̄ ab his: & in noīe ueri dei fugantur Quo audito tremunt & exclamant: & uri uerberariq se testantur: & interrogati qui sint quando uenerint: quomodo in hominem irrepserint: cōfitetur: sic extorti & excruciati uirtute diuini noīs exultant: propter hæc uerba & minas: sanctos & iustos uiros sēper oderunt. Et quia per se nocere his nihil possunt: publicis eos odiis persequuntur:

quos sibi graues sentiunt: exercēt sæuitiā q̄ uiolētissime possunt: ut aut eorū fidē minu ant p dolorem: aut si id efficere nō querint: auferāt oīno de terra: ne sint q possint eorum nequitiam coercere. Nō me fugit quid respōderi ecōtrario possit. Cur ergo deus singu laris: ille magnus: quē rerum potentem: quē dominū oīum confiteris. Hæc fieri patitur nec cultores suos aut uindicat: aut tuet̄: Cur deniq; qui eum nō colunt opulenti & po tentes: & beati sunt: & honoribus regnoq; potiuntur: eosq; ipsos ditioni suæ ac potesta ti subiectos habent: Reddenda & huius rō est rei: neqd remaneat erroris. Nā i primis hæc cā ē cur existimet̄ rō dei uiui uim nō habere: q̄ iducāt̄ hoies sæpe terrenorū ac præ sentiū bonorū: quæ ad curā mentis nullo mō ptinēt: qbus quia carere iustos uident: & affluere iniustos: & dei cultū inanē arbitrant̄: in quo inesse illa nō cernūt: & deorū rit⁹ existimant ueros: quoniam cultores eorū & diuitiis: & honoribus: & regnis fruant̄: Ve rum hi q sunt in hac existimatione nō pficiunt alterius uim rōnemq; hoīs: q̄ tota nō in corpe: sed i mēte ē. Nihil.n.uident āplius: q̄ uidet̄: corpus.s. qd qa oculis manuq; tra ctabile ē ibeciliū: fragile: mortale est: cuius sūt illa oīa bona quæ cupiditati ac miracu lo sunt: opes: honores ipēria quoniā corpori afferunt uoluptates: & iō tam caduca sunt q̄ corpus ipsum. Animus uero in quo solo est hō: quoniam subiectus oculis nō ē: nec bo na eius inspici possunt quæ in sola uirtute sunt posita. & ideo tam stabilis est: & cōstās & perpetuus sit necesse est: sicut ipsa uirtus: in qua est animi bonum.

Quare deus electos suos tradita impiis potestate uexari patiatur: Cap.xxiii.

[L]ongum ē uniuersas uirtutum species pmere ut de singulis doceam q̄ necesse sit sapientē ac iustum uirum longe ab illis bonos abhorrere: quibus qui fruūt̄ ministri deorū cultus ueri: & efficaces eē credūtur: qd̄ ad præsentē ptinet quæ stionē satis est si ex una urtute id pbemus qd̄ intendimus. Nempe magna & præcipua uirtus est patiētia: quā pariter & uulgi publicæ uoces & philosophi: & oratores sum⁹ laudibus concelebrant. Qd̄ si negari pōt: quin summa sit uirtus: necesse est iustum & sapientem uirum in potestate esse hominis iniusti: ut capiat patientiam. Patientia est .n.malorū: q̄ aut iferunt̄: aut accidūt cū æquaminitate platio. Ergo iustus ac sapiēs: qa uirtutē capit: hēt in se patientiam: qua carebit oīno: si nihil patietur aduersi. Contra qui in rebus psperis agit ipatiens est & uirtute maxima caret. Impatiētē dico: quia nihil pa tit̄ innocētiā quoq; seruare pōt quæ & ipsa iusto & sapienti uiro ppria ē uirtus. Sed & nocet sæpe & cōcupiscit aliena & rapit quæ cupierit p iniuriā: qa uirtus exps uitio pec catoq; subiectus ē: & fragilitatis oblitus animo insolenter elato tumet. Inde iniusti ac deū nesciētes: & diuitiis: & potentia: & honoribus floret. Hæc.n. cūcta iniustitiæ præ mia sunt: quia & ppetua esse nō possūt: & p cupiditatem uiolentiāq; quærunt̄. Iustus uero ac sapiēs: quia illa oīa hūana sunt (ut ē a Lælio dictū) sua hona diuia idicat. nec alie nū quicquā cōcupiscit: ne quē cōtra ius humanitatis lædat oīno: nec ullā potentiā ho noremue desiderat: ne cui faciat iniuriā. Scit.n. conctos ab eodē deo & eadem cōditiōe generatos iure fraternitatis eē cōiunctos. Sed & suo contentus & paruo: quia fragili tas suæ memor nō amplius quærit: q̄ unde uitā sustentet: & ex eo ipso: qd̄ hūerit iperti tur ēt non habenti quia pius est: pietas etiā sūma uirtus est: & accidit ex eo q̄ uolupta tes caducas uitiosasq; cōtemnit: quarū cā opes appetūtur: quoniā continens est ac libi dinum uictor: & nihil timoris ac insolentiæ gerens non extollit se altius: nec erigit sup bum caput. Sed placidus & cōcors: planus: & communis est quia cōditionem suam no uit. Cum ergo iniuriam nulli faciat & nec aliena rapiat: nec sua quoq; Si auferant̄ de fendat: cū sciat ēē illatā iniuriā moderate facere: quia uirtute præditus est: necesse est iu

ſtum hominem ſubiectum eẽ:iniuſto:& contumeliis ab inſipiente affici ſapientem̃:ut & ille peccet:quia iniuſtus eſt:& hic in ſe uirtutem habeat:quia iuſtus eſt. Siquis autẽ uolet ſcire cur malos & iniuſtos deus potẽtes beatos & diuites fieri ſinat:pios cõtra hu miles:miſeros:inopes eſſe patiat̃:ſumat eũ Senecæ librũ:cui titulus ẽ. Q uare bonis ui ris multa mala accidãt:cũ ſit prudẽtia:in quo ille multa nõ plane ĩpitia ſæculari:ſed ſa piẽter ac pene diuinitus locutus. Deus ĩqt hoĩes ꝑ liberis hẽt: ſed corruptos & uitioſos luxurioſe ac delicate patit̃ uiuere:qa nõ putat emẽdatiõe ſua dignos. Bonos aũt quos di ligit:caſtigat ſæpiꝰ:& aſſiduis laboribꝰ ad uſũ uirtutis exercet:nec eos caducis ac mor talibꝰ hoĩs corrũpi ac deprauari ſinit. Vnde nemini debet mirũ uideri:ſi ꝑ nr̃is ſæpe de lictis caſtigamur adeo. Immo uero cũ uexamur ac ꝑmimur:cũ maxĩe gr̃as indulgẽtiſſi mo patri:ꝗ corruptela nr̃a nõ patit̃ lõgius ꝓcedere:ſed plagis ac uerberibus emẽdat. Ex quo intelligimꝰ nõ eẽ deo curæ:qm̃ cũ peccamus:iraſcit̃. Nã cũ poſſet populo ſuo & opes:& regna largiri. ſicut dederat añ iudæis quorum nos ſucceſſores ac poſteri ſu- mus:iccirco eẽ uoluit ſub aliena ditiõe atq̃ ĩpio degere:ne rerũ ꝓſperarũ fœlicitate cor ruptus:in luxuriã laberet̃:ac dei præcepta cõtẽneret. Sicut illi maiores nr̃i:q ſæpe terre nis ac fragillibus his bonis eñeruati:aberrauerũt a diſciplina legis uinculaq̃ rupũt ꝓ- uidit. Ergo q̃tenus cultoribus præſtaret qetẽ:ſi mãdata ſeruaſſet & tñ eos emãdaret: ſi præceptis nõ obtẽpaſſet. Itaq̃ nec tã corrũpent̃ ocio:q̃ p̃res eorũ licẽtia:premi eos ab his uoluit:ĩ quorũ manibus collocauit:ut & labãtes cõfirmet:& corruptos ad fortitudi nẽ reparat:& fictos experiat̃ ac tẽpet. Q uomõ enĩ põt ĩpator militũ ſuorũ ꝓbare uirtu tem:niſi habuerit hoſtẽ? Et illi tñ aduerſarius exurgit iuito: qa mortalis ẽ: & uinci põt. Deo aũt qa repugnari nõ põt:ipſe aduerſarios nomini tuo excitat:nõ q contra ipſũ deũ repugnet:ſed cõtra milites eius ut deuotionẽ ac fidẽ ſuorũ uel ꝓbet:uel corroboret:do nec præſuræ uerberibus defluẽtẽ corrigat diſciplinã. Eſt & alia cã cur aduerſus nos ꝑ- ſecutiões fieri ſinat:dei populus augeat̃. Nec eſt difficile mõſtrare cur aut quõ illud fi at. Primũ fugant̃ a deorũ cultoribus plurimi odio crudelitatis. Cur. n. talia ſacrificia nõ horreãt? Deinde placet q̃buſdã uirtus ac fides ipſa nõnulli ſuſpicant̃ deorũ cultũ nõ ſi- ne cã malũ putari a tã multis hoĩbus:ut emori malint q̃ id facere:q đ alii faciũt ut uiuãt Aliqui cupiũt ſcire q̃dnã ſit illud bonũ:qđ ad mortẽ uſq̃ defendit̃:quod oĩbus quæ in- uita iocũda & cara ſũt præfert̃:a quo nec bonorũ:nec lucis amiſſio:nec dolor corꝑis:nec uiſcerũ cruciamẽta deterrẽt. Valẽt hæc plurimũ:ſed illæ maxĩæ cauſæ noſtrorũ nume rũ ſemꝑ auxerũt. Audit circũſtãs populus ĩter ipſa tormẽta dicẽtes nõ ſacrificare ſe la pidibus manufactis ſed deo uiuo:q ſit ĩ celo. Multi hoc uerũ eẽ ĩtelligũt: & in pectus ad mittunt. Deinde . aut fieri ſolet in rebus ĩcertis . dum inter ſe inuicẽ quærũt: quæ ſit hu ius præſtãtiæ cũ multa quæ ad religionẽ ꝑtinent diuulgata:ac ꝑ rumorẽ uiciſſim aucu pata diſcunt̃:quæ qa bona ſunt:placeant neceſſe eſt. Præterea ultio ſecuta ſicut ſemꝑ accidit ad credendũ uehemẽter impellit. Nec q̃dẽ leuis cã eſt:ꝙ immundi dæmonum ſpiritus accæpta licentia multorũ ſe corporibus ĩmergũt: q̃bus poſtea reiectis: omnes qui reſanati fuerint:adhæreant religiõi:cuius potentiam ſenſerunt:ne tot cauſæ in unũ collatæ magnã deo multitudinẽ mirabiliter acquirunt.

Quod bonorũ tortores torquebũt̃:& malas beſtias de terra auſert deus. Ca. xxiiii.

q Vicquid ergo aduerſum nos mali principes moliuntur fieri ipſe permittit:Et ta men iniuſtiſſimi ꝑſecutores:quibus dei nomen contumeliæ ac ludibrio fuit nõ ſe putent impune laturos:quia indignationis aduerſus non eius quaſi miniſtri fuerunt. Punientur. n. iudicio dei:qui accepta ꝑtãte ſupra humanũ modũ fuerint abuſi:

& insultauerint etiā deo sup̄bius: eiusq; nomē æternū uestigiis suis subiecerint ipie nefa rieq; calcādū. Propterea uēdicaturū se eos celeriter pollicet̄ & extermiaturū bestias ma las de terra. Sed idē quis populi sui uexatiōes: & hic p̄nti soleat uidicare: tñ iubet nos ex pectare patienter illū cælestis iudicii diē: quo ipe ꝓ suis quēq; meritis: aut honorat aut puniat. Quapp nō spent sacrilegæ aīæ cōtēptos: & multos fore quos sic obterūt. Veniet rabiosis & uoracibus lupis merces sua: q iustas & simplices aīas nullis facinoribus admissis excruciauert̄. Nos tātumō laborem9: ut ab hoibus nihil alid̄ i nob̄ nisi sola iu stitia p̄uiat̄. Dem9 operā totis uirib9: ut mereāur a deo simul & ultionē passiōis & p̄miū

Lactantii Firmiani diuinarum institutionum aduersus gentes de uero cultu ad Consta tinum imperatorem liber sextus.

Quod innocentia uerissimus dei cultus est: quam rem carnalis homo corpori dedi tus nescit. Capitulum primum

Quod erat officium suscæpti muneris diuino spiritu instruente: a suf fragāte ipsa ueritate cōpleuimus. Cuius asserēdæ atq; illustrādæ cā mihi & sciam & fidē ipse dominus noster iposuit: sine quo nec sciri qcq̄ pōt nec explicari. Venio nūc ad ipsū qd̄ est sūmū opis huius: & maximū: ut doceā quo ritu: quoue sacrificio deū coli oporteat. Id.n. ē hois offm̄: i eo q; sūma rerū: & ois beatæ uitæ rō cōsistit qñ qdē ꝓ pterea facti & ispirati ab eo sumus: nō ut cælū uideremus & solē qd̄

Anaxagoras Anaxagoras putauit Sed ut artificē solis & cæli deū pura & integra mente coleremus Quāuis āt præcedentibus libris ꝓ ingenii mediocritate desēderim ueritatē tamē ex ri tu quoq; ipso eluere uel maxime pōt. Nihil.n. sancta & singularis illa maiestas aliud ab hoie desiderat: q̄ solā inocētiā: q si qs obtulerit d̄o: satis pie religioseq; litauit. Hoies āt neglecta iustitia: cū sint oibus flagitiis ac sceleribus inqnati: religiosos se putāt: si tē pla ac aras hostiarū sanguine cruentauerint: si foco adorauerint: ac ueteris uini p̄fusiōe madefecerint. Quinetiā sacras dapes apparāt: & exqsitas epulas quasi aliqd ide habi turi offerūt. Quicqd aspectu earū: qcqd ope aut odore precisū ē: & hæc grata esse diis suis nō ex aliqua diuinitatis ratione: quā nesciūt: sed ex suis cupiditatibus iudicāt: nec itelligūt terrenis opibus deū nō idigere. Nihil.n. sapiūt nisi terrā: bonaq; & mala soli9 corpis uoluptate ppendūt. Huius arbitrio ut religionē ponderāt sic totius uitæ suæ ac ta disponūt. Et quoniā se semel a cæli cōteplatiōe auerterūt: sensumq; illū cælestē cor pori mācipauerunt: libidinibus frena pmittunt: tāq̄ secū ablaturi uoluptatē: quā mo mētis oibus capefestinant: cum aius ministerio corpis: nō corpus ministerio animi uti debeat. Idē maximum iudicant opes: quasi bonis artibus assequi nō p̄nt: malis assequū tur: fraudant: rapiunt: spoliant: insidiant̄: abiurat. Nihil deniq; moderati aut pēsi habēt dummō auro corruscēt: argēto: gēmis: uestibus fulgeant: auidissimo uentri opes inge rant: stipati familiarum gregibus ꝑ domitum populū semp incedant. Sic addicti & ser uiētes uoluptatibus: uim uigorēq; mētis extingunt: & cum uiuere se maxie putant: ad mortem concitatissime properant. Nam sicut in secundo libro docuimus: cæli ratio in aīo terre autē in corpore est: quia bona negligunt animi corporis appetunt: i tenebris ac morte uersant̄: quæ sunt terræ atq; corporis: quia uita & lumē de cælo ē: cuius quo niam exptes sunt corpori seruiēdo: lōge absunt ab intellectu rerū diuinarum. Eadē mi seros ubiq; cæcitas premit sicut qui sit uerus deus ita q sit uerus cultor ignorant.

Quod deus nec esurit: nec sitit: nec in tenebris est: ut ei oporteat hostias immolari: aut uina offerri: uel lumina. Et quare hæc offerant diis gentium quæ fidem rectam

& ueram innocentiam offerre nesciunt: i quibus consistit dei cultus. Et q intra omnia quæ ad cultum dei pertinent: præstantissimum est homines ad ueritatem & iusticiam erudire. Et quare nolit ab elementis incipere. Ca.ii.

Mactāt igit opimas & pigues hostias deo: quasi esurienti: pfūdunt uina tāq sitiē ti accēdūt lumina uelut i tenebris agēti. Q d si suspicari aut pcipe aio possēt q sunt bona illa cælestia: quorū magnitudinē terreno adhuc corpore obuoluti sen su cape nō possumus: iā secū his officiis inanibus stultissimos eē cognoscāt: uel si cæle ste lumen qd dicimus solē cōtēplari uelint: iam qa nō indigeat lucernis eorū deus: q ip se in usum hois tā cādidā lucē dedit: & tamē cū in tam paruo circulo: q pter longinq tatē nō āplius q hūani capitis uidet hrē mēsurā: tantū sit fulgoris: ut eū mortaliū lumi nū acies nō queat cōtueri: & si paulisp itēderis oculos: caligo ac tenebræ consequantur. Q uid tandem luminis: quid claritatis apud ipsū deū: penes quē nulla uox ē: eē arbitre mur: q hāc ipsā lucē sic moderatus ē: ut neque nimio fulgor: neq calor uehemēti noce ret aiantibus: tātūq istarū rerū dedit ei: quātū mortalia corpora pati possūt: aut frugū maturitas postularet. Nō igit mētis suæ cōpos putādus ē q auctori & datori luminis: cādelarū ac cerarū lumē offert p munere? Aliud uero ille a nobis exigit lumē: & quidē nō fumidū: sed (ut ait poeta) liqdum atq clarū: mētis scilicet. Propter qd a poetis pha netes nūcupat: qd exhiber nō pōt nisi q deū agnouerit. Illorū āt dii qa terreni sūt egēt luminibus: ne in tenebris sint quorū cultores quia cæleste nihil sapiūt: ēt religiōes qbus deseruiunt: ad terram reuocant. In ea enim lumine opus est: quia ratio eius & natura te nebrosa est. Itaq diis nō cælestē sensum: sed humanū potius attribuunt. Ideoq illis ne cessaria & grata credūt eē quæ nobis: quibus aut esuriētibus opus est cibo: aut sicieti bus potu: aut ueste algētibus: aut cum sol decesserit: lumine ut uider possumus. Nullis igit ex rebus tā pbari & intelligi pōt deos ipsos cū aliquādo uixerit: mortuos eē q ex ipso ritu: qui est totus e terra. Q uid enim cælestis i se boni pōt habere pecudum sāguis effusus: quo aras inquināt: nisi forte deos existimant eo uesci qd homines aspernantur attingere? Et quisquis illis hanc saginam præstiterit: quanuis ille grasator: adulter: ue neficus: paricida sit: beatus ac fœlix erit. Hunc diligunt: hunc tuentur: huic omnia op tauerit: præstant. Merito ergo Persius huiuscemodi supestitiones suo more deridet.

Q ua tu inquit mercede deorum

Emeris auriculas pulmōe & lactib9 unctis? Sentiebat uidelicet nō carne opus eē ad pla candā cælestē maiestatē: sed mēte sancta: & iusto animo: & pectore (ut ipse ait) qd na turali sit hōestate generosum. Hæc ē religio cælestis: nō quæ cōstat ex rebus corruptis sed uirtutibus ai q orit e cælo. Hic uerus cultus ē: i quo mēs colētis seipsā deo imacu latā uictimā sistit. Id ipsum quō cōsequēdū: quō præstādū sit: docebit huius libri dispu tatio: nihil. n. tā præclarū: hominiq couenies pōt eē: q erudire hoies ad iustitiam. Apud Ciceronē Catullus i Hortēsio philosophiā rebus oibus præferēs: male se dicit uel unū paruū de officio libellū: q lōgam orationē p seditioso hoie Cornelio. Q uæ sententia nō utiq Catulli: qui fortasse illud nō dixit: sed Ciceronis est putāda: qui scripsit credo ut li bellos quos de officiis erat scripturus cōmēdaret: in quibus ipsius nihil esse testat in oi philosophia melius & fructuosius: q præcepta uitæ dare. Q uod si hoc illi faciunt: qui bus nō est ueritas cognita quanto magis nos facere debemus: qui a deo eruditi & illu minati: possumus uera præcipere: nec tñ sic docebimus: ut quasi prima uirtutis elemē ta tradamus: qd est infimū. Sed tanq docendum suscæpimus eum: qui apud illos iam pfectus uideat. Manentibus enim præceptis eorum: quæ solent ad pbitatem recte da

Erratum primum m

Persius

re ignota illis superstruemus ad perficiendam cõsumandamq; iustitiam: quam non tenent. Ea uero quæ possunt cum illis eẽ communia: pretermittam: nequid ab his uidear mutuari: quorum errores coarguere atq; aperire decreuerim.

De duabus uiis: quarũ altera uirtutũ: altera uitiorũ ẽ: q̃ i lr̃a pythagorica figurant̃ & fidelius tractant̃ a christianis q̃ a philosophis: & de duobus ducibus uiarũ. Cap. iii.

Væ sunt uiæ p quas humanã uitã ꝓgredi necesse ẽ. s. una quæ in celum ferat. Altera quæ ad inferos deprimat: quas & poetæ i carminibus: & philosophi i disputationibus suis induxerũt. Et quidẽ alteram uirtutũ eẽ uoluerũt: alteram uitiorũ: eãq; quæ sit assignata uirtutibus: primo aditu esse arduam & confragosam: i qua si qs difficultate sup̃ata in sũmũ eius euaserit: habere eum de cetero planũ iter: amœnũq; cãpũ: & oẽs laborũ suorũ cape fructus uberes atq; iucũdos. Quos ãt primi adit⁹ difficultas deterruerit: oẽs in eã uitiorũ uiã labi atq; deflectere: quæ primo igressu sit quasi amœna: multoq; tristior. Deinde cũ in eã paulo ulterius ꝓcesserint: amœnitatis eius speciẽ repẽte subduci. Exoriri ãt uiã præcipitẽ: nunc saxis asp̃am: nũc obductã sentibus nũc gurgitibus itercisam: uel torrẽtibus lapideã: ut laborare: hærere: labi: cadere sit necesse. Quæ oĩa eo ꝓferunt̃: ut appareat in uirtutibus capiendis labores eẽ maxios: i p̃ceptis ãt maximos fructus. & solidas atq; icorruptas uoluptates. Vitia uero q̃bus deliniamentis naturalibus allicere aĩos hoĩum & inaniũ iucũditatũ specie captos: ad acerbas amaritudĩes miseriasq; perducere sapiẽs ꝓrsus disputatio: si uirtutũ ipsarũ formas atq; termĩos scirẽt. Nõ. n. didicerãt uel quæ sint: uel q̃d eas mercedis a deo maneat: qđ nos his duobus libris docebimus. Hi uero q̃a ignorabãt aut dubitabant aĩas hoĩum in mortales eẽ: & uirtutes: & uitia terrenis honoribus aut pœnis æstimauerint. Oĩs ergo hæc de duabus uiis disputatio ad fragilitatẽ ac luxuriã spectãt: Dicũt. n. humanæ uitæ cursũ. y. litteræ similẽ: q̃ unusq̃sq; hoĩum cũ primũ adolescentiæ limen attigerit: & in eũ locũ uenerit: ubi se uia scindit i ãbas: hæreat nutabũdus: ac nesciat in quã se p̃tẽ potius iclinet. Si ducẽ nactus fuerit: q̃ dirigat ad meliora titubãtẽ: hoc ẽ si aut philosophiam didicerit: aut eloquẽtiã: aut aliq̃d honestæ artis: quo euadat ad bonã frugẽ: qđ fieri sine labore maximo nõ põt honestã ac copiosã uitã disputãt pacturũ. Si uero doctorẽ frugalitatis nõ iuenerit: ad sinistrã uiã quæ meliorẽ speciẽ mentiat̃ icedere. i. desidiæ luxuriæ. iertiæq; se tradere: quæ suauia q̃dem uident̃ ad tempus uera bona ignoranti. Post ãt amissa oĩ dignitate ac re familiari i oĩbus miseriis ignominiaq; uicturũ. Ad corpus ergo & ad hãc uitã: quã i terra: ducimus: fines earũ uiarũ retulerunt poetæ fortasse melius: q̃ biuiũ hoc apud iferos eẽ uoluerũt. Sed i eo fallũt̃: q̃a eas uias mortuis ꝓposuerũt. Vtriq; ergo uere: sed tñ utrique nõ recte: quia oportuit uias ad uitã: fines earũ ad mortẽ referri. Nos igit̃ melius & uerius: quia duas istas uias cæli & iferorũ esse dicimus: q̃a iustis imortalitas: iniustis pœna æterna ꝓposita est. Quomõ ãt uiæ istæ uel i cælũ tollãt: uel ad iferna præcipitẽt explicabo & ap̃iam quæ sint uirtutes: quas philosophi nescierũt: tũ etiã quæ sint p̃mia earũ: simul etiã q̃ sint uitia: quæue eorũ supplicia mõstrabo. Nã fortasse aliquis expectet: ut seperati de uitiis: ac uirtutib⁹ dicã: cũ de bono ac malo differentibus nobis etiã qđ ẽ contrariũ possit intelligi. Siue. n. uirtutes iseras uitia sua sponte decedent: siue uitia eximas: uirtutes ultro subibũt: sic bonorũ ac malorũ cõstituta natura est: ut se iuicem semp oppugnẽt: semp expellãt: ita fit ut neq; uitia rettrahi sine uirtutibus possũt: nec uirtutes iseri sine detractiõe uitiorũ. Has igitur uias longe aliter iducimus: q̃ a philosophis iduci soleant. Primum quod utrique propositũ esse dicimus ducem utrunque immortalem. Sed alterũ honoratum: qui uirtutibus ac

bonis sit praeditus. Alterū damnatū: qui uitiis ac malis. Illi aūt i dexteriora tātū uia ducē ponūt: neq; unum: neq; ppetuū. Siquidē quēlibet doctorē bonae artis iducunt: qui desidia reuocet hoīes: & frugi eē doceat. Sed neq; īgredi faciūt in eam uiam nisi pueros & adolescētes: uidelicet q; artes discātur i his aetatibus. Nos aūt oīs sexus: & generis: & aetatis i hoc caeleste iter īducimus: qa deus q eius uiae dux ē: īmortalitatē nulli hoī nato negat. Forma quoq; uiarū ipsarū nō ita ē ut illi putauerūt. Quid.n. opus ē.y. in reb⁹ cōtrariis atq; diuersis: Sed altera illa melior cōuersa ē ad solis ortū. Altera illa deteriori ad occasū: quoniā q ueritatē ac iusticiā seqt᷑: is accepto imortalitatis premio luce potiet᷑: q āt illo malo duce illect⁹ praetulerit uitia uirtutis: mēdaciū ueritati: necesse ē ad occasū & tenebras deferatur. Describā igit᷑ utrāq;: & earū ꝓprietates habitusq; mōstrabo.

De uia uirtutis: que in Elysios campos deducere dicitur: & uitiorum quae ad impia tartara: & ducibus utriusq;. Cap. iiii.

u Na ē igit᷑ uirtus ac bonorū uia: q̄ fert in Elysios cāpos (ut poetae loquūt᷑) Sed ad ipsam mundi arcem. Vt leua malorū Exercet poenas: & ad impia tartara mittit. Est.n. criminatoris illius: q prauis religiōibus istutis: auertit hoīes ab itinere caelesti: & in uiā pditiōis inducit. Cuius uiae species & figura sic ē cōposita i aspectu: ut plena & potēs oī genere florū atq; fructū delectabilis eē uideat᷑. In ea posuit de⁹ oia: q̄ ꝓ bonis habētur in terra: opulentiā dico: honorē: qetē: uoluptatē: illecebras oēs. Sed cū his pariter iniusticiā: crudelitatē: superbiā: pfidiam: libinem: cupiditatē: discordiam ignorātiam: mendacium: stultitiam: ceteraq; uitia: exitus āt talis est uiae cum uentum fuerit ad extremū: unde iam regredi non licet: cum omni sua pulchritudine tam subito praecipitur: ut nō ante quis fraudem ꝓspicere possit q̄ praecipitatus in altitudinem profundam cadat. Quisq́s.n. praesentium honorum specie captus: & in his consequendis ac fruendis occupatus: nō praeuiderit ea quae postmortē secutura sunt: seq; a deo auerterit. Is uero qui ad inferos deiectus: in aeternā damnabitur poenā. Via ergo illa caelestis difficilis & cliuosa ꝓposita ē: uel spinis horrentibus aspa: uel saxis astātibus īpedita: ut cōsūmo labore ac pedū tritu: cūq; magna cadēdi solicitudine sit cui gradiendū. In hac posuit iustitiam: temperantiam: patientiam: fidē. castitatē: abstinentiam: concordiam scientiam: ueritatem: sapientiā ceterasq; uirtutes sed simul cum his paupertatem ignominiam laborē dolorē amaritudines omnes. Quisq́s.n. spem suam porrexerit longi⁹ us & maiora maluerit carebit his terre bonis. ut expeditus ac leuis difficultatē uiae supet. Nec.n. pōt q se aparatu regio circundederit aut diuitiis honorauerit augustias illas uel ingredi uel tenere. Vnde intelligit᷑ iccirco malis & iniustis facilius ꝓuenire quae cupiant quia prona & decliuis est eorum uia. Bonis autem quae optent. difficile ꝓcedere. quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iustus ergo quoniam durū asperumq; iter igressus ē contemptui derisui odio sit necesse est. Oēs.n. quos cupiditas aut uoluptas praecipites trahit inuident ei qui uirtutem capere potuit & inique ferunt id habere aliquem quod ipsi non habēt. Erit itaq; paup. hūilis: ignobilis subiectus iniuriae & tamē omnia quae amara sūt pferēs: Et si sapientiam igem ad summum illum gradum finemque praeduxerit dabitur ei corona uirtutis & a deo pro laboribus quos in uita propter iustitiam pertulit: immortalitate donabitur. Hae sunt uiae: quas deus humanae uitae assignauit in quibus singulis & bona ostendit. & mala sed ordine praepostero atq; cōuerso. In unan. mōstrauit tēporalia prius mala cum aeternis bonis q ē ordo melior. In altera tēporalia prius bonā cum aeternis malis qui est ordo deterior ut quicunq; praesētia mala cū iustitia degerit maiora & certiora bona consequatur q̄ fuerint illa q̄ spnit

Quisqs aût pñtia bôa pposuerit iustitiæ in maiora & longiora incidet mala: q̃ fuerit il a quæ fugit. Hæc enĩ uita tpalis: qa breuis est: iccirco & bôa eius & mala breuia sint necesse ẽ. Illa uero spũalis: quæ huic terrenæ cõtraria ẽ: qa sempiterna ẽ: iccirco & bôa eius & mala sempiterna sũt. Ita fit: ut & bonis breuibus mala æterna. & malis breuib⁹ bôa æterna succedãt. Itaq; cũ simul pposita fuit hoĩ bôa & mala cõsiderarẽ unũquẽq; secũ decet: q̃t satius sit pro ppetuis bõis mala breuia pẽsare: q̃ p breuib⁹ & caducis bõis mala ppetua sustiere. Nã sicut ĩ hoc sæculo cũ ẽ ppositũ cũ hoste certamẽ: pri⁹ laborãdũ ẽ: sis postmodũ ĩ ocio: esuriẽdũ: sitiẽdũ: æstus: frigora pferẽda: humi qescẽdũ: uigilãdũ piclitãdũ ẽ: ut saluis pignorib⁹: & domo: & re familiari: & oĩb⁹ pacis ac uictoriæ bonis pfrui possis. Sin aũt præsẽs ociũ malueris q̃ laborẽ malũ tibi maximũ facias necesse ẽ. Præoccupabit. n. aduersari⁹ ñ resistẽtẽ: uastabũt agri: diripiet dom⁹: ĩ prædã uxor ac liberi ueniẽt: ipẽ iterficere ac rapiere. Quæ oĩa accidãt: præsens cõmodũ differẽdũ: ẽ ut maius lõgiusq; rapiat. Sic ĩ oĩ hac uita: qa nobis aduersariũ de⁹ reseruauit: ut possemus corpe uirtutẽ: omittẽdã & præsẽs uoluptas: ne hostis oporimat: uigilãdũ statiões agẽdæ familiares expeditiões obeũdæ: fũdẽdus ad ultimũ cruor. Oĩa deniq; amara & grauia patiẽter ferẽda eo q dẽ pmpti⁹: quo nobis ĩpator nr̃ de⁹ pmia p laborib⁹ æterna cõstituit. Et cũ ĩ hac terrena militia tñ hoĩes laboris exhauriãt: aut ea sibi pariãt: q̃ pñt eodẽ mõ pire quo pta sũt: certe nobis nullus labor ẽ recusãd⁹: quo id acqrat: qd nullo mõ possit amitti. Voluit. n. de⁹ q hoĩes ad hãc militiã genuit: expeditos ĩ acie stare: & intentis acriter aĩs ad unius uel ĩuisibilis hostis ĩsidias: uel aptos ĩpet⁹ uigilare: q̃ nos sicut piti & exercitati duces solẽt uariis artib⁹ captat p cuiusq; natura & morib⁹ sæuiẽs. Aliis. n. cupiditatẽ ĩsatiabilẽ ĩmittit ut opibus suis tãq̃ cõpedib⁹ alligatos a uia ueritatis excuti at. Alios ĩflãmat iræ stimulis: ut ad nocẽdũ poti⁹ ĩtẽtos a dei cõtẽplatiõe detorqat. Alios ĩmoderatis libidinibus ĩmergit: ut uoluptati & corpi seruiẽtes ad uirtutẽ respicere ñ possint. Aliis uero ĩspirat inuidia: ut suis ipsi tormentis occupati: nihil alius cogitẽt: nisi eorũ quos oderit fælicitatẽ. Alios ĩflãmat ambitionib⁹. Hi sũt q ad gerendos magistrat⁹ oẽm uitæ suæ opam curãq; cõuertũt: ut fastos signẽt: & annis nomẽ ĩponãt. Quorũdã cupiditas tẽdit altius: nõ ut puincias tpali gladio regnẽt: sed ut ĩfinita: & ppetua ptãte dños se dici uelint uniuersi generis humani. Quos ãt pios uiderit: ianibus ĩpleat religiõib⁹: ut ĩpios faciat: His uero q̃ sapiẽtiã q̃rũt: philosophiã in oculos ĩpingit: ut specie lucis excæcet: ne q̃s cõprehẽdat aut teneat ueritatẽ. Sic hoĩbus obstruxit adit⁹ oẽs & obsepsit oẽs uias publicis latas erroribus: quos ut discutere possem⁹: ipsũq; auctorẽ malorũ uicere: illũĩnauit nos de⁹ & armauit uera cælestiq; uirtute. de q̃ nihil nũc differẽdũ ẽ

De falsa definitione philosophiæ: quam auctore Lucillio posuerũt philosophi: & uera differentia scientiæ & uirtutis: Cap. v.

S Ed prius q̃ singulas uirtutes expõere incipiã determinãda ẽ ipa uirt⁹: quã philosophi nõ recte definierũt q̃d eẽt: aut in q̃bus rebus: q̃d opis quid hẽat officii. Nomen itaq; solũ retinerũt: uim uero: & effectũ: & rõnẽ pdiderũt. Quæcunq; ãt in definitiõe uirtutis solẽt dicere: paucis uersib⁹ collegit: & enũerat Lucillius: quos malo equidem ponere: ne dum multorũ sentẽtias refello: sim longior q̃ necesse est.

Lucillius

Virtus Albine ẽ preciũ psoluere rerũ. Quis ĩuersamur: qs minimis rebus põt esse

Virtus est homini scire id quod quæq; res habet

Virtus scire homini rectum: utile: quod sit honestum:

Virtus q̃rende rei finem scire: modumq;: Virtus diuitiis: præmium psoluere posse:

Virtus id dare: quod re ipsa debetur honori.

Hostem esse:atq; inimicum hominũ morũq; bonorum.
Contra defensorem hominũ:morũq; bonorum.
Hos magnificare:his bene:uelle:his uiuere amicum.
Commoda præterea patri sibi prima putare.
Deinde parentum:tertia iam postremaq; nostra.

Ab his diffinitionibus quas poeta breuiter cõprehendit.M. Tullius traxit officia uiuẽ M.
di.Penætiũ stoicũ secutus:eaq; tribus uoluminibus inclusit.Hęc aũt q̃ falsa sint: mox Tullius
uidebimus:ut appareat q̃tũ nobis dignatio diuina cõtulerit:que nobis appuit ueritatẽ Penætius
Virtutem esse dixit scire qd sit bonũ & malum:quid turpe: quid honestũ qd utile: qd phũs
minus breuiusq; facere potuit. Si tantũ bonũ ac malũ diceret:qua nihil põt esse utile
uel honestum:qd' nõ idem bonũ sit. Nihil iutile ac turpe:qd' nõ idem malũ sit. Quod
& philosophis ũr:& idẽ Cicero in tertio supradicti opis libro ostẽdit. Verũ scia nõ põt
eẽ uirtus:qa nõ ẽ intus in nobis:sed ad nos extrisecus uenit. Quod ãt transire ab altero
ad alterũ põt:uirtus nõ est:qa sua cuiq; est. Scia igit' alieni benefici est: quia posita est i
audiendo. Virtus tota nr̃a est:quia posita est in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in
itinere celebrando nihil prodest uiã nosse:nisi conatus ac uires suppeditent ambulãdi:
ita ueri scia nihil prodest:si uirtus ꝓpria deficiat. Nã fere etiã hi q peccãt:etsi ñ ꝑfecte
tñ qd sit bonũ & malũ sẽtiũt. Et quotiẽs aliqd iprobe faciũt:peccare se sciũt:& iõ cæla
re nitunt'. Sed cũ eos boni & mali natura nõ fallat:cupiditate mala uincunt' ut peccẽt:
qa deest illis uirtus.i.cupiditas recta & honesta faciẽdi. Ex hoc igit' appet aliđ eẽ sciam
boni maliq;:aliud uirtutẽ:qa põt eẽ scia sine uirtute:sicut in plurimis philosophorum
fuit. In quo quoniã recte ad culpã ptinet:nõ fecisse quæ scieris recte uolũtas praua &
uitiosus aius:quẽ excusare ignoratio nõ põt:puniet'. Ergo sicut uirtus nõ est bonum ac
malũ scire:ita uirtus est bonũ facere:malũ nõ facere. Et tamen scia sic cũ uirtute coniũ
cta est:ut scia præcedat uirtutem:uirtus sequat' sciam:quia nihil prodest cognitio nisi
& actio subsequatur:Horatius ergo paulo melius definiuit.

Virtus est uitium fugere:& sapientia prima. Horatius

Sed inpte:quia eã cõtrario terminauit:ut si diceret. Bonũ est quod malũ nõ:cum enim
quid sit uirtus nescio:ne uitiũ quidẽ quid sit scio. Vtrinq; igit' indiget definitione: qa na
tura rei talis est:ut utrinq; aut intelligi:aut nõ intelligi sit necesse. Verũ nos faciamus
quod ille debuit. Virtus est irã cohibere: cupiditatẽ cõpescere: libidinẽ refrenare: id ẽ
eni uitiũ fugere. Nã fere oĩa quæ fiunt iniuste atq; iprobe ab his oriunt' affectibus. Si
eni cõmotionis huius:quæ ira dicit':ipetus retundatur:oẽs hoium cõtẽtiones malæ so-
pirentur:nemo insidiabitur:nemo prosilet ad nocẽdum: Item si cupiditas temperetur
nemo terra mariq; grassabitur:nemo exercitũ ducet ut rapiat & uastat aliena. Item si ar
dor libidinũ cõprimatur: omnis ætas & sexus retinebit suã sanctitatẽ. Nemo quicq̃ pu
dendũ aut patietur:aut faciet. Ergo uniuersa scelera & flagitia his cõmotionibus uir-
tute sedatis:ex hoium uita moribusq; tollentur. Quæ sedatio cõmotionũ & affectuũ
hanc habet rõnẽ:ut oĩa recta faciamus. Omne igitur uirtus officiũ est nõ peccare quo
ꝑfecto fungi nõ potest qui deum nescit:quoniam ignoratio eius a quo bona oriunt' i-
prudenter ipingit in uita necesse est. Itaq; ut breuius & significatius utriusq; rei summa
officia determinẽ:sciẽtia ẽ deum nosse:uirtus colere:i illo sapiẽtia in hoc iusticia cõtiet'

Quid philosophi nesciuerunt quid esset bonum aut malum:quia fontem boni lucidũ
nesciebant: nec intellexerunt quis debeat rerum & operum finis esse:& quomodo con
stet Lucillium falso definiuisse uirtutis officia. Cap.vi.

Ixi quod erat primum scientiam boni nõ esse uirtutem. Deinde quid sit uirtus
d & in quo sit. Sequitur ut id quoq; ipsum quid sit bonũ & malũ nescisse philo
sophos breuiter ostendã: quia pene declaratũ ẽ libro tertio cũ de sũmo bono
disputarẽ. Qui aũt quid esset sũmũ bonũ nescierũt & in cæteris bonis malisue q̃ sũma
nõ sunt: errauerint necesse est: quod nõ põt uero iudicio examinare qui fontẽ ipsũ nõ te
net: unde illa descendunt. Fons autẽ bonorũ deus est: malorũ uero ille. s. diuini nominis
semper inimicus de quo sæpe diximus: Ab his duobus principiis bona malaq; oriũtur.
Quæ ueniant a deo hanc habẽt rationẽ ut immortalitatẽ parent: qđ est summũ bonũ.
Quæ aũt ab illo altero id habent officiũ ut a celestib⁹ auocatũ: terrenisq; demersũ ad
pœnã iterficiãt sẽpiternã: qđ est summũ malũ. Non igitur dubiũ est: quin omnes illi
quid esset bonum & malum ignorauerint: qui nec deum: nec aduersarium eius scierint
itaq; fine bonorũ ad corpus: & ad hãc breuẽ uitã rettulerunt: qđ. i. solui & occidere ne
cesse est: nõ sunt ꝑgressi longius. Sed oĩa pręcepta: ut oĩa quæ inducunt bona terræ in
herent: & humi iacẽt quoniã simul cũ corpore qđ est terra moriũtur. Pertinẽt eni nõ ad
uitã homini cõparandã: sed ad quærendas uel augendas opes honores: gloriã: potẽtiã:
quæ sũt uniuersa mortalia: tã. s. q̃ ille q ut ea sibi cõtingerent: laborauit. Hinc est illud:
Virtus quærẽdæ rei: finẽ scire modũq;. Præcipiũt eni qbus modis & qbus artibus res
familiaris quærẽda sit: quia uidẽt male quæri solere: sed huiusmodi uirtus nõ est ꝓposi
ta sapiẽti. Nec eni est uirtus opes quærere: quarũ: neq; inuẽtio: neq; possessio in nostra
potestate ẽ. Itaq; & quæstu & obtẽtu faciliores sunt malis q̃ bonis. Nõ põt ergo uirtus
esse in his rebus quærẽdis: in quarũ cõtẽptu uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipsa
transfugiet: quæ magno ac excelso aĩo calcare ac ꝓterere gestit: neq; fas est aĩam cæle-
stibus intentã bonis ut hæc fragilia sibi cõparet: ab immortalibus suis opibus auocari.
Sed potissimũ in his rebus cõparandis: uirtutis rõ cõsistit: quas nobis nec homo ullus
mors ipsa possit auferre cũ ita se habeant. Illud qđ sequitur uerũ est.
Virtus diuitiis preciũ ꝑsoluere posse. Qui uersus idem fere significat: qđ primi duo sed
neq; ipse neq; qsq̃ philosophorũ scire potuit preciũ ipsũ: uel q̃le uel qd sit idẽ eni poetæ
& illi oẽs quos secutus ẽ putauerũt recte opibus uti hoc ẽ frugi eẽ nõ instruere cõuiuia
sũptuose: nec largiri temere: nõ effundere in res supuacuas aut turpes rẽ familiarẽ. Di-
cet aliqs fortasse. Quid tu: negas ne hãc eẽ ueritatẽ: nõ eqdẽ nego: Cõtraria eni uideor
ꝓbare si negẽ. Sed uera nego: qa nõ sit illa cælestis: sed tota terrẽa: quãdo qdẽ nihil effi
cit nisi qđ remãeat i terra. Quid sit ãt recte opib⁹ uti & q sit ex diuitiis fruct⁹ petẽdus
declarabo aptius cũ de pietatis officio loq cepo: iã cætera q̃ sequũt̃ nullo mõ uera sunt
nã ĩprobis inimicitias idicere: aut bonorũ defensionẽ suscipe: põt cũ malis esse cõe. qd
eni ꝓbitate ficta uiã sibi ad potẽtiã muniũt: faciũtq; multa: q̃ boni solẽt: eo qdẽ ꝓmpti
us q fallẽdi grã faciũt. Vtinã tã facile eẽt ꝑstare: q̃ facile ẽ simulare bonitatẽ. Sed hi cũ
esse cœpint ꝓpositi ac uoti sui cõpotes: & sũmũ potẽtie gradũ cœperint: tũ uerũ simu-
latione deposita: mores suos detegunt: rapiunt oĩa & uexant: eosq; ipsos bonos: quorũ
cãm suscæpant: insequũtur: & gradus per quos ascenderũt: amputãt: nequis illos cõtra
ipsos possit imitari. Verumtamen putem⁹ hoc officium non nisi boni esse: ut bonos de
fendãt. At id suscipere facile est implere difficile quia cum te certamini cõgressioniq;
cõmiseris: in arbitrio dei: non tuo uictoria posita est Et plerunq; improbi & numero: &
cõspiratiõe sũt potentiores q̃ boni: ut ad eos supandos nõ tam uirtus q̃ fœlicitas neces-
saria. An aliquis ignorat quotiens melior iustiorq; pars uicta sit: Hinc semper domina-
tiões acerbæ i ciues extiterunt. Plena est exemplis oĩs historia: sed nos contenti erimus

uno. Cn. Pōpeius bonorū uoluit esse defensor: siquidem pro republica p senatu: p libertate arma suscæpit. Idē tamē uictus cum ipsa libertate occidit: & a spadonibus Aegyptiis detrūcatus: insepultus abiectus est. Nō est igit uirtus aut hostem malorum: aut defensorem bonorum esse: quia uirtus in certis casibus non potest esse subiecta. Cn. Pōpeius

Commoda præterea patri prima putare. Sublata hominum concordia uirtus nulla ē omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda: nisi alterius ciuitatis aut gentis incommoda. Id est fines ppagare alios uiolenter ereptos: augere iperiū: uectigalia facere meliora Quæ omnia non utiq uirtutes: sed uirtutum sunt euersiones. In primis enim tollitur humanæ societatis coniunctio: tollit inocētia: tollitur alieni abstinentia: tollitur deniq ipsa iustitia: quæ dissidium generis humani ferre nō potest: & ubicunq arma fulserint: hinc eam fugari: & exterminari necesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui āt ciuium rationem dicunt habendam externoru m negāt: dirimūt: hi cōmunē generis hūani societatē: qua sublata: beneficientia: liberalitas: iustitia: funditus tollit. Nam quō pōt iustus esse: qui nocet: qui odit: qui spoliat: qui occidit? Quæ oīa faciunt: qui patriæ pdesse nituntur. Id. n. ipsum pdesse quid sit ignorant: qui nihil putant utile: nihil commodum nisi qd teneri manu pōt: quod solum teneri non potest: quia eripi potest. Hæc itaq (ut ipsi appellāt) bona: quisqs patriæ acquisierit: hoc est qui euersis ciuitatibus gentibusque deletis: ærariū pecunia referserit: agros cæperit: ciues suos locupletiores fecerit: hic laudibus fertur in cælum: hæc putatur summa & perfecta esse uirtus. Qui error nō mō populi & imperitorum: sed etiam philosophorum est: qui præcepta quoq dant ad iustitiā ne stultitiæ ac malitiæ disciplinæq auctoritatis desit. Itaq cum de officiis ad rem militarem ptinentibus disputēt: neq ad iustitiam: neq ad ueram uirtutem cōmodatur illa omnis oratio: sed ad hanc uitam mortēq ciuilē: quam non esse iustitiam: & res indicat & ipse Cicero testatus est. Sed nos inquit ueri iuris germanæq iustitiæ solidam & expressam effigiem nullam tenemus. Vmbra & imaginibus utimur: easq ipsas utinam sequeremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac ueritatis exemplis. Vmbra est igit & imago iustitiæ: quam illi iustitiam putauerunt. Quid sapientia? nonne idem confitetur in philosophis eē nullā? Aut cū Fabritius īquit: Aut Aristides iustus nominet: aut ab illis fortitudinis: aut ab hoc iustitiæ tanq a sapiente petit exemplū. Nemo. n. horum sic sapiens: ut sapientem uolumus intelligi. Nec hi qui sapientes habiti & noiati. M. Cato: Catullus. Lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem semptem: sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinē: quādā gerebant speciēq sapientiæ. Si ergo & philosophis ipsorū cōfessiōe adēpta sapiētia ē: & his q iusti habiti: sunt adempta iustitia est. Omnis igit illę uirtutis descriptiones falsæ sint necesse est: qa quæ sit uera uirtus scire non pōt: nisi iustus ac sapiēs. Iustus āt ac sapiēs nēo ē: nisi quē dn̄s præceptis cælestib9 erudiuit. Frabitius Aristides

Quod in uia erroris est species sapientiæ & uirtutis. Et q uia ueritatis & sapiētiæ est simplex: & angusta: & ardua: & deum habet ducem. Cap. vii.

Iam illi oēs q per aliorū cōfessam stultitiā sapientes existimantur: specie uirtutis inducti: umbras & imagines apprehendunt: nihil uerum. Quod ea fit ratione quoniam uia nulla mēdax: quæ fert ad occasū: multos tramites hēt pter studiorum & disciplinarum uarietates: q sūt in uita hoīum dissimiles atq diuersæ. Nam sicut illa uia sapientiæ habet aliqd simile stultitiæ: qd libro præcedente monstrauimus ita hæc cū sit tota stultitiæ hēt aliquid simile sapientiæ: qd arripiant hi: qui stultitiā publicam ītelligunt: & ut habet uitia manifesta: sic hēt aliqd: qd simile esse uideatur uirtuti: ut habet apertū scelus: sic imaginē quādā: speciēq iustitię. Quomō. n. præcursor

eius uiæ: cuius uis & potestas oĩs in fallẽdo ẽ: uniuersos ĩ fraudẽ posset ĩducere: nisi ue-
risimilia hoĩbus ostẽtaret. Deus. n. ut imortale illud arcanũ eius in apto eẽt: posuit ĩ uia
sua quæ homines ꝓ malis & turpibus aspnerẽt: ut auersi a sapiẽtia & ueritate: quã sine
duce ullo reqrebant: in idipsum ĩciderent: qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illã per-
ditiõis ac mortis uiã multiplicẽ ostẽdit: uel q multa sunt genera uitæ: uel q dii multi q̃
colluntur. Huius dux præuaricator ac subdolus: ut uideat ẽẽ discrimẽ aliqđ falsi & ue
ri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos: alia eos q frugi appellant: alia imperitos: alia do-
ctos: alia inertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos qdem non uno tra
mite. Illos. n. qui aut uoluptates: aut diuitias nõ refugiũt: ab hac publica & celebri uia
modice segregat. Eos aũt q̃ aut uirtutẽ seq uolũt: aut cõtemptum rerũ: cõfitent: p con
fragosa quædam præcipitia trahit. Sed tamẽ illa oĩa itinera quæ speciẽ bonorũ ostẽtant
non sunt aliæ uiæ: sed diuerticula & semitæ: quæ uident qdẽ ab illa cõmuni dextro uer
sum separari: ad eandẽ tamen & ad unum oẽs exitũ sub ipso fine referunt. Ibi. n. dux il
le coniungit oẽs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inermibus: sapientes a stultis
separari: in deorũ scilicet cultu: ĩ quo ille uniuersos (qa sine ullo discrimĩe stulti fuerũt)
uno mucrõe iugulat: & præcipitat in mortẽ. Hæc ãt uia quæ est ueritatis: & sapientiæ
& uirtutis: & iustitiæ: quorum omnium fons unus est: una uis: una sedes: & simplex ẽ:
qđ paribus animis summaq; concordia unum sequamur: & colamus deũ: & augusta:
quoniam paucioribus uirtus data est: & ardua: quoniam ad bonum quod summum &
sublime est: nisi cum summa difficultate & labore non potest perueniri.

Quare a philosophis ueritas iueniri non poterat: nec ab his q terrenis dediti sunt sed ab electis iuenitur p legem dei cui põt Ciceronis definitio adaptari. Ca. viii.

h Aec est uia: quã philosophi quærũt: sed iõ nõ iueniunt: qa in terra potius ubi ap
parere nõ põt quærũt. Errẽt ergo uelut ĩ mari magno: nec quo ferant itelligũt
qa nec uiã cernũt: nec ducẽ sequunt ullum. Eadem nanq; ratione hanc uitæ ui
am quæri oportet: qua ĩ alto iter nauibus q̃rit. Quæ nisi aliquod cæli lumen obseruẽt
ĩcertis cursibus uagãtur. Quisqs ãt rectũ iter uitæ tenere nitit: nõ terrã debet aspicere
sed cælũ: & (ut aptius loquar) non hominem sequi debet: sed deum: non his terrestibus
simuluchris: sed deo seruire cælesti: nõ ad corpus referri oĩa: sed ad mentem: nõ huic ui
tæ dare operã: sed æternæ. Itaq; si oculos ĩ cælũ semp itẽdas: & solem qua oritur obser
ues: eũq; habeas uitæ quasi nauigii ducẽ: sua sponte in uiam pedes dirrigentur: & illud
cæleste lumẽ qđ sanis mentibus multo clarius sole est: q̃ hic quẽ in carne mortali uide
mus: sic reget: sic gubernabit: ut ad sũmũ sapiẽtiæ uirtutisq; portũ sine ullo errore per
ducat: Suscipienda igit dei lex ẽ: q̃ nos ad hoc iter dirrigat: illa: sancta: illa cælestis: quã
Marcus Tullius ĩ libro de repub. tertio pene diuina uoce depixit: cuius ego ne plura di
cerẽ uerba subieci. Est qdẽ lex: recta rõ naturæ cõgruens diffusa ĩ oẽs: cõstãs sempiter
na: quæ uocet ad offm iubẽdo uetãdo a fraude deterreat: q̃ tñ neq; ꝓbos frustra iubet:
aut uetat: nec ĩprobos iubẽdo aut uetãdo mouet. Huic legi nec ꝓpagari fas ẽ: neq; ãro
gari ex hac aliqd licet: neq; tota abrogari põt. Nec uero aut p senatũ: aut p populũ solui
hac lege possumus. Neq; ẽ q̃rẽdus explanator aut ĩterpres eius alius. Nec erit alia lex Ro
mæ: alia Athẽis: alia nũc: alia post hãc: sed & oẽs gerẽs & oĩ tpe una lex: & sẽpiterna: &
ĩmutabilis cõtiebit. Vnusq; erit cõis q̃si magister & ĩpator oĩum deus: ille legis huius iuẽ
tor disceptator: sator: cui q ñ parebit: ipse se fugiet ac naturã hoĩs aspernat: hoc ipõ luet
maxias pœnas ẽt si cætera supplicia q̃ patit effugerit. Quis sacramẽtũ dei sciens tam
significãter enarrare legẽ dei posset: quã illã hõ lõge a ueritatis notitia remotus expres

sit?Ego uero eos q uera iprudentes loquuntur:sic habendos puto tãq̃ diuino spiritu ali quo instructi. Quod si ut legis sanctæ uim rationẽq; peruidit ita illud quoq; scisset aut explicasset:in quibus præceptis lex ipsa consisteret:nõ philosophi functus esset officio sed pphetæ. Quod quia facere ille non poterat:nobis faciẽdum est:quibus ipsa lex tradita ẽ ab illo uno magistro & imperatore omnium deo.

Quod caput religionis & uia ueritatis est deum fideliter noscere & fideliter colere. Et quare diuersæ leges sunt a gentibus institutæ. Et quis sensuum integritate uigeat: quam gratia largitur potius q̃ natura. Ca.ix.

Vius legis caput ẽ primũ ipsũ deũ nosse:soli obtẽperare:solũ colere. Nõ põt.n.
b rationẽ hoĩs obtinere:q̃ parẽtẽ aĩæ suæ deũ nescit qđ ẽ sũmũ nefas. Quæ ignoratio facit:ut diis alienis seruiat:quo nihil sceleratius cõmitti põt. Hinc pcliuis ẽ ad malitiã gradus per ignorãtiã ueri ac singularis boni: quia deus quẽ nosse refugit: fõs ẽ ipse bonitatis. Vel si iustitiã seq uolet dei:diuini tñ iuris ignarus:gentis suæ leges tãq̃ uerũ ius amplectit:quas non utiq; iustitia sed utilitas repit. Cur.n. p oẽs populos diuersa & uaria iura sunt cõdita:nisi q, una quæq; gens id sibi sanxit:qđ putauit rebus suis utile?Quãtum ãt a iustitia recedat utilitas:populus ipse Ro.docet: qui p fæciales bella indicẽdo:& legittime iniurias faciẽdo:sempq; aliena cupiendo atq; rapiẽdo possessionẽ sibi totius orbis cõparauit. Verũ hi se iustos putãt:si contra leges suas nihil faciãt qđ ẽt timori ascribi põt:si præsentiũ pœnarũ metu sceleribus abstineãt: Sed cõcedamus sane ut id natura:uel(ut ait philosophus)sua spõte faciãt:qđ legibus facere cogunt. Nũ iccirco iusti erũt:q̃ parẽt ĩstitutis hoĩum:q & ipsi aut errare:aut iniusti eẽ potuerũt Sicut illi duodecim tabularũ cõditores:q publice utilitati p cõditiõe tẽporũ seruierũt. Aliud ẽ igit ciuile ius:qđ p moribus ubiq; uariat. Aliud ẽ uera iustitia:quã uni formẽ ac simplicẽ pposuit oĩbus deus:quẽ qui ignorat:& ipsã iustitiã ignoret necesse ẽ:sed putemus fieri posse:ut aliqs naturali & ĩgenito bono ueras uirtutes capiat:q̃lẽ fuisse Timonẽ Athenis accæpimus:qui & egẽtibus stipẽ dedit:& paupes iuitauit: & nudos ĩduit. Tamẽ cũ illud unũ qđ ẽ maximũ: deest agnitio dei:iã illa bona oĩa supuacua sũt & inania ut frustra in his assequẽdis laborauerit. Oĩs.n.iustitia eius similis ẽ humano corpi caput nõ habẽti:in quo tãetsi mẽbra oĩa & locis suis cõstẽt:& figura: & habitudine:tñ qm̃ deest id qđ oĩum principale:& uita & omni sensu caret. Itaq; mẽbra illa formã tãtũmõ mẽbrorũ hñt:usũ nõ hñt. Tã.s.q̃ caput sine corpe cui similis est qui cũ deũ ignoret:uiuit iniuste:Id.n.solũ habet:qđ est sũmũ:sed frustra qm̃ uirtutibus tanq̃ membris caret. Itaq; ut sit uiuũ ac sensibile corpus:& agnitio dei necessaria est q̃si caput:& oẽs uirtutes quasi corpus:ita fiet hõ pfectus ac uiuus: sed tñ sũma oĩs in capite est qđ quis cõstare nõ possit sine oĩbus sine quibusdã tñ põt:Et erit quidẽ aĩal uitiosũ ac debile sed tñ uiuet sicut & is q deũ nouit & in aliqua re peccat. Dat.n.peccatis ueniã deus. Itaq; sine mẽbris aliquibus uiui põt sine capite ullo mõ. Hæc res efficit ut philosophi etiã si natura boni sũt tñ nihil sciãt nihil sapiãt. Omnis doctrina & uirtus eorũ sine capite est quia deũ nesciũt qui est uirtutis ac doctrinæ caput quẽ qui ñ agnoscit licet uideat cecus est licet audiat surdꝰ licet loqt elinguis est. Cũ uero cõditorẽ rerũ parentẽq; cognouerit tũc & uidebit & audiet & loquet. Haber.n.caput cæpit in quo sũt sensus oẽs collocari:hoc est oculi auris & lingua nã pfecto is uidet qui ueritatẽ in qua deus est uel deũ in quo ueritas est oculis cordis aspexerit. His audit qui diuinas uoces ac præcepta uitalia pectori suo affigit his loquit qui cælestia disserens uirtutẽ ac maiestatẽ dei singularis enarrat. Quare ñ est dubiũ quin ĩpius sit quisquis deũ nõ agnoue

rit:omnesq; uirtutes eius quas habere: aut tenere se putant:in illa mortifera uia reperiuntur:quæ est tota tenebrarũ. Quapropter nihil est: q aliquis sibi gratulet̃:si has ianes uirtutes adeptus est:quia nõ tantum miser qui bonis præsentibus careat:sed etiã stultus sit necesse est:qui labores in uita sua maximos suscipiat incassum. Nã dempta spe imortalitatis quã deus pollicet̃ in sua religione uersantibus:cuius assequẽte gratia uirtus appetenda est:& quicquid maiorũ acciderit:perferendũ est. Maxima erit profecto uanitas obsequi uelle uirtutibus:quæ frustra homini calamitates afferũt & labores. Nã si uirtus est. egestatem:exilium:dolorem:mortẽq; quæ timent̃ a cæteris:pati fortiter ac subire:quid tandẽ boni in se habet:cum eã philosophi ꝓpter seipsam dicant expetendã. Nimirum supuacuis & inanibus pœnis delectant̃:quibus licet agere tranquille. Si.n. mortales sunt animæ:si uirtus dissoluto corpore nihil futura est:quid fugimus attributa nobis bona:quasi aut ingrati aut indigni q diuinis muneribus perfruamur? Quæ bona ut habeamus:scelerate impieq; uiuẽdum est:quia uirtutem idest iustitiam pauptas sequitur. Sanus igitur nõ est:qui nulla spe maiori ꝓposita:his bonis qbus cæteri utũt̃ in terra:labores & cruciatus:& miserias anteponat. Si autẽ uirtus (ut ab his rectissime dicit̃) capescẽda est:qa cõstet ad eã nasci hominẽ:subesse debet spes aliqua maior:que malorũ & laborũ quos pferre uirtutis est magnũ auferat præclarũq; solatiũ: Nec aliter uirtus cum p se dura sit:haberi pro bono põt: q̃ si acerbitatẽ suã maximo bono penset. Aeq; nõ aliter his bonis præsentibus abstinẽdum est:q̃ si sint aliqua maiora: ꝓpter quæ tanti sit & uoluptates omittere: & mala oia sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia (ut in tertio docui) nisi ppetuæ uitæ. Hanc autem præstare quis potest:nisi deus q uirtutem ipsam proposuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerum summa uersat̃:in hoc est spes omnis & salus hominis hic est sapientiæ gradus primus:ut sciamus quis sit nobis uerus pater:eumq; solum pietate debita prosequamur:huic pareamus:huic deuotissime seruiamus in eo promerendo actus omnis & cura:& opera collocetur.

Quod religio de misericordia homini debetur. Et quas causas ædificandi ciuitates & conuiuendi socialiter:& inuentionis uerborum falso cõmenti sunt. Ca.x.

d Ixi quid debeatur deo:dicam nunc qd homini tribuendũ sit:quãquã idipsũ qd homini tribueris:deo tribuit̃:qa hõ dei simulachrũ est. Sed tamen primum officium iustitiæ est coniungi cum deo:secundũ cum homine. Sed illud primum religio dicitur:hoc secundum misericordia:uel humanitatis noiatur. Quæ uirtus propria est iustorũ & cultorũ dei:q ea sola uitæ cõmunis in se continet rationẽ. Deus enim q cæteris aialibus sapientiam nõ dedit naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generauit. Hominem uero qa nudum fragilemq; formauit:ut eum sapientia potius instrueret:dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum:ut homo hominẽ tueatur. diligat:foueat:cõtraq; oia pericula & accipiat:& præstet auxilium. Sũmum igitur inter se hoium uinculum est humanitas:quod q disruperit:nefarius & paricida existimãdus est. Nã si ab uno hoie quẽ deus finxit:oẽs orimur certe cõsanguinei sumus & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem uel nocentẽ. Propterea deus præcepit inimicitias per nos nunquam faciendas semper esse tollẽdas.s.ut eos qui sint nobis inimici:necessitudinis admonitos mitigemus: Itẽ si ab uno deo inspirati sumus oẽs & animati:qd aliud q̃ fratres sumus? Et quidem coniunctores animis:quã q corpibus. Itaq; nõ erat Lucretius cum dicit.

Deniq; cælesti sumus omnes semine oriundi.
Omnibus ille idem pater est.

Ergo ꝓ bæluis ĩmanibus ſunt habendi: qui hoibus nocent: qui cõtra ius humanitatis & fas omne ſpoliant: cruciant: occidũt: exterminãt. Ob hanc neceſſitudinẽ germanitatis docet nos deus mala nũquam facere: bonũ ãt ſemp: id ãt ipſum bene facere quid ſit: idẽ ipſe præſcribit. Præſtare auxiliũ depreſſis & laborãtibus: ĩpartiri uictũ nõ habẽtibus. Deus. n. quoniã pius eſt: animal nos uoluit eſſe ſociale. Itaq; in aliis hominibꝰ nos ipſos cogitare debemus: nõ meremur ĩ pıculo liberari: ſi nõ ſecurrimus: nõ meremur auxiliũ: ſi negamus. Ad hanc partem philoſophorũ nulla præcepta ſunt: quippe qui falſæ uirtutis ſpecie capti: miſericordiam de homine ſuſtulerunt: & dum uolunt ſanare uitiaue runt. Et cum idem plerunq; fateantur: ſocietatis humanæ cõmunionem eſſe retinẽdã: ab ea plane ſeipſos in humanæ uirtutis ſuæ rigore diſſociant. Conuincendus ergo etiã hic error illorũ ẽ: qui nihil cuiquã ĩpatiendũ putant. Vrbis cõdendæ originem atq; cau ſam nõ unã intulerunt: ſed alii eos hoies qui ſint ex terra primitus nati: cũ ꝑ ſiluas & cã pos erraticã degerent uitã: nec ullo inter ſe ſermonis aut iuris uinculo cohærent ſed frõ des & herbã ꝓ cubilibus: ſpelũcas & antra ꝓ dõibus haberẽt: beſtiis & fortioribus ani malibus prædæ fuiſſe cõmemorãt. Tum eos q aut laniati effugerãt: aut laniari ꝓximos uiderant admõitos periculi ſui: ad alios hoies decurriſſe: præſidium ĩploraſſe: & primo nutibus uolũtatẽ ſignificaſſe. Deinde ſermõis initia tẽperaſſe: ac ſingulis qbuſq; rebus noia ĩprimendo: paulatĩ loquẽdi pfeciſſe rationẽ. Cum ãt n~c multitudinẽ ipſã uiderent cõtra beſtias eẽ tutã: oppida ẽt cœpiſſe munire: uel ut quietẽ noctis tutam ſibi facerent: uel ut incurſiones atq; ĩpetus beſtiarũ nõ pugnando ſed obiectis aggeribus arcerẽt. O ingenia hoibus indigna: quæ has ineptias ꝓtulerũt: miſeros atq; miſerabiles: qui ſtulti tiã ſuã litteris memoriæq; mandauerũt. Qui cũ uiderent mutis quoq; aialibus ingeni tam eẽ rõnem: uel conueniendi: uel iuicẽ appetẽdi: uel periculi fugiẽdi: uel mali cauen di: uel cubicula ſibi & latibula parãda. Homines autem ipſos exiſtimauerint nõ niſi exẽ plis admoneri ac deſipe potuiſſe: quid metuere ſibi: qd cauere: quid facere deberent aut nunquã conuẽturos iter ſe fuiſſe: nec loquendi rationem reperturos: niſi eos beſtiæ co mediſſent. Hæc aliis delira ſunt (ut fuerunt) dixerũtq; nõ ferarũ laniatus cauſam fuiſſe coeundi: ſed ipſã potius humanitatẽ. Itaq; inter ſe cõgregatos: ꝙ natura hoium ſolitu dinis fugiẽs & cõmunionis ac ſocietatis appetẽs eẽt nõ magna inter eos diſputatio eſt. Siquidem cauſæ diſpares ſunt: res eadem eſt. Potuit utrũq; igiꝭ qa nõ repugnat: ſed ta mẽ utrunq; nullo mõ uerũ ẽ qa nõ pomnẽ terrã nati ſunt hoies e terra tanq̃ ex draconis alicuius dentibus ſeminati (ut poetæ ferunt) ſed unus hõ a deo factus eſt: ab eoq; uno oĩs terra hũano genere cõpleta eſt eadẽ. ſ. rõne: qua rurſus poſt diluuiũ: qd certe negare nõ poſſũt. Nulla igiꝭ in principio facta eſt eiuſmodi cõgregatio: nec unquã fuiſſe hoies in terra: q ꝓpter infantiã nõ loquerenꝭ: intelligit: cui rõ deeſt. Fingamus tamẽ illa uera eſſe quæ ocioſi & inepti hoies ſenes fabulãꝭ: ut eos potiſſimũ ſenſibus: & ſuis rõnibus refellamus. Si hac de cã ſũt hoies cõgregati: ut mutuis auxiliis ĩbecillitate ſuã tuerenꝭ. Succurrẽdũ eſt igiꝭ homini: qui egeat auxilio. Cũ. n. præſidii cauſa hoies ſocietatẽ cũ hoibus inierint & ſanxerint: fœdus illud a principio ſui ortus inter hoies initiũ aut uio lare: aut non conſeruare: ſummum nefas putandum eſt: Nã qui ſe a præſtando auxilio remouet: ẽt ab accipiẽdo ſe remoueat neceſſe eſt: quia nullius ope idigere ſe putat: qui alteri ſuam denegat. Huic uero qui ſe ipſe diſſociat ac ſecernit a corpe nõ ritu hois ſed ferarũ more uiuendũ eſt. Quod ſi fieri nõ põt: retinendũ eſt omni modo uinculum ſo cietatis hũanæ: quia homo ſine homine nullo modo poteſt uiuere. Retentio autem ſo cietatis eſt communis: ideſt auxilium præſtare: ut poſſumus accipere. Sin uero (ut illi

alii disputãt)humanitatis ipsius cã facta est hoium congregatio: hõ certe hoiem debet agnoscere. Q đ si fecerũt illi rudes & adhuc feri hoies: & fecerũt nõdũ cõstituta loquẽdi rõne: quid putemus hoibus expolitis: & sermonibus rerumq; oium cõmertio iter se copulatis esse faciẽdum: qui assueti hoibus solitudinem ferre non possunt?

In quos præcipue sit humanitatis execranda: & in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quæ impensa præstantis. Ca.xi.

Onseruanda est igitur humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipsũ c conseruare humanitatem: quid aliud est: q̃ diligere hoiem quia homo sit: & id quod nos sumus. Discordia igit̃ atq; dissensio nõ est secũdum hominis rationẽ. Verũq; est illud Ciceronis quod ait nature obedientẽ hoi nocere non posse. Ergo si nocere homini contra naturam est: ꝓdesse igitur homini secundum naturã sit necesse est. Quod q nõ facit: hominis se appellatione dispoliat: qa humanitatis officium est necessitati hominis ac ꝑiculo subuenire. Quæro igit̃ ab his qui flecti ac misereri nõ putãt eẽ sapientis: si homo ab aliqua bestia cõprehẽsus auxiliũ sibi armati hominis iploret: utrũ ne succurendũ putent an minime? Nõ sunt tam iprudentes: ut negẽt fieri oportere: qđ flagitat: qđ exposcit humanitas: Itẽ si aliqs circũueniatur igni ruina opprimat̃: mergatur mari flumine rapiatur: num putent hominis esse nõ auxiliari: nõ sunt ipsi homines si putent? Nemo.n. potest eiusmõi ꝑiculis nõ eẽ subiectus: immo uero & hoies & fortis uiri eẽ dicẽt seruare ꝑiturũ. Si ergo in eiusmõi casibus qui periculũ uitæ homini afferũt succurrere humanitatis eẽ conceduat. Quid causæ est cur si homo esuriat: sitiat: algeat succurendum eẽ nõ putent? Quæ cũ sint paria natura cũ illis casibus fortuitis: & unã eãdemq;: humanitatẽ desiderẽt: tamen illa discernũt: quia nõ re illa ipsa uera: sed utilitate præsenti oĩa metiunt̃. Illos.n. quos ꝑiculo surripiũt sꝑant sibi gratiã relaturos. Egẽtes autẽ: quia nõ sꝑant perire arbitrantur q̃cquid hominibus ipartiant. Hic est illa. Plauti destendenda sententia. Male meretur qui medico dat quod edat.

Nam & illud quod dat perit: & illi ꝓducit uitam ad miseriam. At.n. poeta fortasse pro ꝑsona locutus est. Quid. M. Tullius in suis officialibus libris: nonne hoc idẽ persuadet nõ eẽ omnino largiendum? Sic enim dixit. Largitio quæ fit ex re familiari: fontẽ ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Qua quo i plures usus si eos minus in multos uti possis: & idẽ paulo post. Quid ãt est stultitius: q̃ qđ libenter facias: curare ut id diutius facere no possis. Videlicet ꝓfessor sapiẽtiæ refrenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligentet custodiant: malintq; arcam q̃ iustitiam cõseruare. Q đ cũ intelligeret ihumanũ eẽ ac nefariũ: ex aliquo capite quasi act⁹ pœnitẽtia sic ait: nõnunq̃ tñ est largiẽdum: nec hoc benignitatis genus oino repudiandũ: & sæpe idoneis hoibus egẽtibus de re familiari impartiẽdũ. Quid est idoneis? nẽpe his q restituere ac referre grãm possint. Si nũc Cicero uiueret exclamarem: ꝓfecto Hic hic. M. Tulli aberrasti a uera iustitia: eãq; uno uerbo sustulisti: cũ pietatis & hũanitatis officia utilitate metitus es nõ.n. idoneis hoibus largiendũ est: sed quantũ põt nõ idoneis. Id.n. iuste: id pie: id hũanæ fit: qđ sine spe recipiendi feceris. Hæc est uera illa & germana iustitia: cuius solidã & expressã effigiẽ nullã tenere nos dicis: ipse pluribus locis clamas mercenariã nõ esse uirtutẽ: faterisq; in libris legũ tuarũ liberalitatẽ gratuitã esse his uerbis: nec est dubiũ: qn is qui liberalis benignusq; dicit̃: officiũ non fructũ sequat̃. Cur ergo idõeis potius largiris: nisi ut postea mercedẽ recipias? Te ergo auctore ac præceptore iustitiæ q̃sq; idoneus nõ erit: nuditate: siti: fameq; confitet̃: nec homines copiosi & usq; ad delitias abundantes subueniẽt ultimæ necessitati. Si uirtus mer

eodem nō exigit: si propter se (ut dicitis) expetēda est ergo iustitia principē matremq; uirtutum suo precio nō tuo cōmodo aextima: ei potissimū tribue: a quo nihil spes: quid psonas eligis: qd membra ispicis? Pro hoie tibi habendus est quisqs precatur: ideo quia te hoiem putet. Abiice umbras illas imaginesq; iustitiae: atque ipsam uerā & expressā tene: largire caecis: debilibus claudis: destitutis quibus nisi largiare: moriendum est. Inutiles sunt hoibus sed utiles deo: qui eos retinet: in uita: q spiritu donat: qui luce dignat' foue quātum in te est: & animas hoium ne extinguant': hūanitate sustēta. Qui succurrere pituro pōt si nō succurrerit: occidit. Verū isti quare neq; naturā retinēt: neq; premium in eo qd sit sciunt? dū perdere timēt: pdunt: & in id qd maxie cauēt: incidūt: ut quicqd largiunt': aut pereat oino: aut ad tēpus breuissimū prosit. Nā qui exiguā stipē miseris negāt qui cōseruare humanitatē sine damno suo uolunt patrimonia sua effundunt: ut aut peritura & fragilia sibi cōparent: aut certe suis maximis dānis nihil cōsequāt': qd .n. dicendū ē de his q populari leuitate dicti: uel magnis urbibus suffecturas opes exhibendis muneribus ipēdunt: nisi eos dementes atq; furiosos q praestent id populo quod & ipsi pdant: & nemo eorū quibus praestatur accipiat? Itaq; ut est ois uoluptas caduca & breuis: oculorū maxie & auriū aut obliuiscunt' hoies: & alterius dāna p ingratis habēt aut ēt offendūt': si ñ est libidini uulgi satisfactū: ut ēt hoies stultissimi malū sibi malo cōperauerint: aut si adeo placuerint: nihil āplius q inanē fauorē: paucorūq; dierū fabulas assequunt'. Sic quotidie leuissimorū hoium patrocinia in res supuacuas prodigūtur. Nū ergo sapiētius q utiliora & diuturniora ciuibus suis exhibent munera? Hi scilicet qui publicis operibus extructis: memoria nomini suo quaerūt: ne isti quidē recte bona sua in terrā sepeliūt qa nec memoria qcquā mortuis cōferti: nec opa eorū sempiterna sunt: siquidē aut uno tremore terrae dissipant' & corruūt: aut fortuito cōsumunt' incendio: aut hostili aliquo ipetu diriuunt': aut certe uetustate ipsa dissoluta labūtur. Nihil est .n. (ut ait ortor) opere & manu factum qd nō cōficiat & consumat uetustas. Ad haec iustitia & leuitas florescit quotidie magis: illi ergo melius: q tribullib⁹ suis aut clientibus largiūtur. Aliqd .n. prestant hoibus & prosunt: sed nō ē illa uera & iusta largitio. Beneficentia .n. nulla ē: ubicūq; necessitas nō est. Perit ergo quicquid gratiae causa tribuitur non indigentibus: aut cum foenore redit: & beneficientia non erit. Quod etsi gratum ē his quibus datur: iustum tamen non est: quia si non fiat: nihil mali sequitur.

Vnum igitur certum & uerum liberalitatis officium est egentes atq; inutiles alere.

A quo sit speranda & expetēda: & quae & quanta sit uerae liberalitatis merces & quā inanis & nulla falsae: & qui sunt gradus humanitatis. Ca. xii.

h Aec est illa perfecta iustitia: quae custodit humanā de qua philosophi loquunt' societatē. Hic diuitiarū maximus & uerissimus fructus: ē nō uti opibus ad propriā unius uoluptatē: sed multorū salutē: nō ad praesentē suū fructū: sed ad industriā: quę sola non interit. Tenendum est igitur oino ut ab officio misericordiae spes recipiendi absit oino. Huius .n. opis & officii merces a deo expetenda est solo: nam si ab hoie expetes: iā nō hūanitatis erit illa: sed beneficii remuneratio: nec pōt uideri bene meruisse: q qd' fecit nō alteri sibi praestat: & tamen eo redit: ut qd' alteri quisq; praestiterit nihil ab eo cōmodi sperans: uere sibi prestet: q mercedē capiet a deo: Item deus praecepit: ut si quādo coenā parauerimus: eos i cōiunctū adhibeamus: q reuocare non possint & uicem reddere ut ois actus uitae nostrae nō careat misericordiae mūere. Nec tamē qs quā interdictā sibi putet aut cōmunionē cū amicis: aut caritatē cū pximis: sed notū nobis deus fecit: qd sit uerū & iustum dei opus: ita nos oportet cum proximis uiuere: dum

modo sciamus illud ad hoiem: hoc ad deam ptinere. Præcipua igitur uirtus est hospitalitas quod philosophi quoq aiunt. Sed eam detorquent a uera iustitia: & ad cōmodū rapiunt. Recte inquit. Cicero a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est eni (ut mihi quidem uidetur) ualde decorū patere domos hoium illustrum hospitalibus illustrib9. Eodem modo rursus errauit: quo tum cū idoneis esse diceret largiendū: non eni iusti & sapientis uiri domus illustribus debet patere: sed humilibus & abiectis. Nā illustres illi ac potentes nulla re possunt indigere: quos opulentia sua & munit: & honorat: nihil a uiro iusto faciendum est: nisi qđ sit beneficiū. Beneficiū si referat' iterit: atq finit' nec eni possumus id hr̄e integrū cuius preciū nobis psolutū est. In his itaq bn̄ficiis iustitiæ rō reseruatur: quæ salua & incorrupta p manserint. Permanēt aūt nō aliter q̄ si præstentur his hoibus: qui pdesse nullo possunt. At ille in recipiēdis illustribus nihil spectauit aliud: nisi utilitatem: nec dissimulauit hō ingeniosus: quid ex eo cōmodi speret. At enim quid faciat potentē apud exteros futurū per gr̄am principū: quos sibi hospitii & amicitiæ iure cōstruxerit: O q̄ multis argumentis Ciceronis in cōstātia si id agerem: redargui posset: nec tam nr̄is quā suis uerbis refellerentur: idē quippe ait: ut quisq maxime ad suū cōmodum referat quecunq agit: ita neminē eē uirum bonū: idē etiā negat simplicis & apti hoīs esse ambire simulare aliud: & prætendere aliud agere uideri: cū aliud agat: præstare se alteri fingere qđ sibi præstet: sed malitiosi potius: & astuti: & fallacis: & subdoli. Quō ergo defēderet quo minus ambitiosa illa hospitialitas malitia eēt? Tu mihi oēs portas circūcurses: ut aduenientis populorū atq urbiū principes domū tuā inuites: ut p eos apud ciues eorū potētia consequare: uelisq te iustū: & humanū: & hospitalē uideri: cū studeas utilitati tuæ. Verū hoc ille nō potius incaute. Quid eni minus i Ciceronem cōuenit? Sed ignorantia ueri iuris prudēs ac sciens in hos se laqueos induit. Qđ ut ei possit ignosci: testificatus est nō ad uerā iustitiā quā non teneat præcepta se dare: sed ad umbram imaginēq iustitiæ. Ignoscēdum est igit' umbratico & imaginatio præceptori: nec ab eo ueritas exigenda est qui se nescire fateat'. Captiuorū redēptio magnū atq præclarū iustitiæ munus est: qđ idē ipse Tullius approbauit: Atq hæc benignitas inqt etiā reipublicæ ē utilis redimi a seruitute captos locupletare tenuiores. Hāc ego cōsuetudinē benignitatis largitioni munerū longe antepono. Hæc ē grauiū hoium atq magnorū. Proprium igitur iustorum opus ē: alere pauperes: ac redimere captiuos Cū apud iniustos si q hæc faciant: graues & magni appellent'. His eni maxime laudis ē benefacere quos nemo sperauit eē facturos. Nā q bonū facit uel consanguineo uel pximo uel amico: haud nullā uel certe magnā laudē meretur: quia facere debet. Sitq ipi9 ac detestabilis: nisi fecerit id quod ab eo & natura ipa & necessitudo exigit: & si facit: nō tā gloriæ assequendæ q̄ reprehensionis uitandæ causa fecit. Qui autem facit alieno & ignoto: is nō dignus est laude: quoniam ut faceret sola ductus est humanitate. Ibi ergo iustitia est: ubi ad beneficiendū necessitatis uinculum nullum est. Hoc igitur benignignitatis officium non anteponere quidem largitioni numerum debuit: quod est comparantis: & e duobus bonis id quod sit melius eligentis. Illa uero largitio hominum patrimonia in mari abiicientiū: ianis & leuis: & omni iustitia remotissima est. Itaq ne dici quidem munera oportet: in quibus nemo accipit: nisi qui accipere non meretur non minus magnum iustitiæ opus est: pupillos & uiduas destitutos: & auxilio indigentes tueri atq defendere: quod adeo uniuersis diuina illa lex præscribit: quando quidem boni quiq iudices ad officium suū iudicant pertinere: ut eos hūanitate naturali foueant ac prodesse nitant': Verū hæc opera ppria nostra sunt: qui legem: qui uerba ipsius dei

præcipientis accæpimus. Nã illi sentiunt natura esse iustũ: tueri eos q tutela carẽt: sed cur ita sit nõ prospiciuũt. Deus. n. cuius ppetua clemẽtia ẽ: iccirco uiduas pupillasq; defendi ac tueri iubet: nequis respectu ac miseratiõe pignorũ suorũ retardet: quo minus mortẽ ꝓ iustitia fideq; suscipiat: sed icõtanter ac fortiter subeat: cũ sciat se caros suos deo relinquere: nec his unq̃ præsidiũ defuturũ. Aegros quoq; q̃bus defuerit q assistãt: curandos fouẽdosq; suscipe summæ humanitatis & magnæ opationis ẽ. Quod q fecerit hic uiuã hostiã deo acq̃reret & q̃d alteri dederit ad tps: ipse a deo accipiet in æternũ: Vltimũ illud & maximũ pietatis officiũ ẽ: pegrinorũ & pauperũ sepultura: q̃d illi uirtutis iustitiæq; doctores ꝓrsus nõ attigerũt. Nec eni poterãt id uidere: q utilitate oia officia sua metiebant. In cæteris. n. q̃ supra dicta sunt: quãuis uerũ limitẽ nõ tenuerint: tamẽ quoniã cõmodi aliquid in his deprehẽderũt: quasi odore quodã ueritatis retenti ꝓpius aberrauerũt. Hoc aũt quia nihil uidere in eo cõmodi poterãt relinquerũt. Quietiã nõ defuerũt qui supuacaneã facerẽt sepulturã: nihilq; dicerẽt eẽ maliq; iacere inhũatũ atq; abiectũ: quorũ impiã sapiẽtiã tã oẽ humanũ genus respuit: q̃ diuinæ uoces que id fieri iubent. Verũ illi nõ audẽt id nõ eẽ faciendũ: sed si forte nõ fiat: nihil eẽ icõmodum: Itaq; in ea re nõ tã præcipiẽtiũ q̃ cõsolantiũ fungunt officio: ut si forte id sapienti euenerit ne se ob hoc miserũ putet. Nos aũt nõ quid sapiẽti ferendũ sit dicimus: sed q̃d facere ipse debeat. Itaq; nõ quærimus nũc utrũ ne tota sepeliendi rõ sit utilis: nec ne: licet hæc ẽt si sit inanis (ut illi extimãt) tñ faciẽda ẽ: uel ob hoc solum: q apud hoies bene & humane fieri uidet. Animus. n. querit: & oppositũ põderatur. Nõ eni patiemur figurã & figmentũ dei feris ac uolucribus i prædã iacere: sed redemus id terræ: unde ortũ ẽ. Et q̃uis in hoie ignoto necessariorũ sepulturã nulli negãdũ munus iplebimus: in quorũ locũ quia desunt: succedat humanitas & ubicũq; hõ desiderabit: ibi exigi officiũ nostrum putabimus. In quo ãt magis iustitiæ rõ cõsistit: q̃ in eo: ut q̃d prestamus nris p affectũ præstemus alienis p humanitatẽ: q̃ ẽ multo certior iustiorq;. Cũ iã nõ hoi præstatur. q̃ nihil sẽtit: sed deo cui carissimũ sacrificiũ ẽ opus iustũ. Dicet aliqs fortasse. Si hæc oia fecero: nihil hẽbo. Quid. n. si magnus hoium numerus egebit: algebit: capiet: morietur ut hæc faciẽtẽ uel uno dei patrimonio exui sit necesse: Perdã ne rem familiarẽ meo aut meorũ labore q̃sitã: ut iã ipi mihi aliena misericordia uiuẽdũ sit: Quid tu tã pusillo aio pauptatẽ times: quã ẽt uestri philosophi laudãt: nihil hac tutius: nihil trãquillius eẽ testant: Hoc q̃d times: solicitudinẽ portus: An ignoras quod piculis: quot casib⁹ cũ his malis opibus subiaceas: Quæ tecũ bene agẽt: si sine tuo cruore trãsierit. Tu uero preda onustus icedis & spolia geris: quæ irritẽt aios ẽt tuorũ. Quid ergo dubitas bene collocare id q̃d tibi forsitã eripiet aut unũ latrociniũ: aut existẽs repẽte ꝓscriptio: aut hostilis aliq̃ direptio: Quid uerere fluxũ: ac fragile bonũ facere sempiternũ: aut thesaur⁹ tuos custodi deo tradere: ubi nõ furẽ prædonẽq; timeas: nõ rubiginẽ: ñ tyrãnũ: Qui apd deũ diues ẽ: paup eẽ nunq̃ poterit. Si iustitiã tãti putas: sequere abiectis oneribus quæ te premũt. Libera teipsũ cõpedibus & cathenis: ut expeditus ad deũ curras. Magni & excelsi ai est despicere & calcare mortalia. Sed si hanc uirtutẽ nõ capis: ut diuitias tuas in arcã dei cõferas: ut fragilibus tibi cõpares firmiora: liberabo te metu. Oia ista præcepta nõ soli tibi datur: sed oi populo: qui mẽte cõiunctus est: & coheret sicut un⁹ homo. Si solus magnis operibus nõ sufficis: pro uirili parte opare iustitiam: sit tamen ut quantũ diuitiis inter cæteros: tantum opere præcellas: Neq; nunc suaderi tibi putes: ut rem familiarẽ tuam minuas uel exhaurias: sed quæ superuacua fueras impensurus: ad meliora cõuertas: Vnde bestias emis: hic captos redime: unde feras pascis: hic paupes ale:

unde hoies ad gladiū cōparas: hinc inocēts mortuos sepelli. Quid ꝓdest pditæ neqtiæ bistiarios facere locupletes: & instituere ad flagitia? Transfer ad magnū sacrificiū male pitura: ut ꝑ his ueris muneribus hēas a deo munus æternū. Magna ē misericordiæ merces: cui deus pollicet̃ pctā se oīa remissurū. Si audieris inqt precæs supplicis tui: & audiā ego tuas: si misertus laborātiū fueris: & ego in tuo labore miserebor. Si aūt nō respexeris nec adiuueris: & ego aīum tuū cōtra te gerā: tuisq; te legibus iudicabo.

De ꝓhemio & q in necessitate & precibus pauperum quisq; teneatur adeo & tribus gradibus uirtutis. Ca.xiii.

q Votiens igit̃ rogaris: tēptari te a deo crede an sis dignus exaudiri. Circunspice cōsciam tuā: & q̄tū potes medere uulneribus: nec tñ qa pcā largitōe tollūt̃: dari tibi licētiā peccādi putes. Abolent̃ eni si deo largiare: qa peccaueras. Nā si fiducia largiēdi pecces: nō abolent̃. Deus.n.purgari hoies a pctis maxime cupit iōq; agi pniam iubet. Agere āt pniam nihil aliud ē q̄ ꝓfiteri: & affirmare se ulterius nō peccaturū. Ignoscit̃ itaq; his q ad peccatū ignorāter: iprudenter iucauteq; labūt̃: ueniā nō hēt q sciēs peccat. Nec tñ si aliqs purificatus fuerit ab oī labe pcti: tēpandū sibi ab ope largitionis existimet: qa nō hēat pctā: q̄ deleat. Immo uero tū magis iustitiā dēt opari: cū factus est iustus: ut qđ ante medelā uulnerū fecerat: post modū fecit i gloriā laudēq; uirtutis. Eo accidit: q nemo eē sine delicto pōt q̄diu idumēto carnis ornatus ē. Cuius ifirmitas triplici mō subiaceat dño peccati factis: dcis: cogitatiōibus. Per hos gradus ad sūmū culmē iustitia ꝓcedit. Primus ē uirtutis gradus malis opibus abstinere: secūdus ēt malis uerbis tertius ēt cogitatiōe rerū malorū. Qui primū gradū ascēdit: satis iustus ē q scđm: iā pfecte uirtutis: siqdē neq; sermone delinquat: q tertiū is uere similitudinē dei assecutus uidet̃. Est eni pene supra humanū modū ne i cogitatiōe qdē admittere: qd sit uel factu malū: uel iprobū dictu. Itaq; ēt iusti hoies q frænare se possūt ab oī ope iniusto: nōnūq̄ tñ ipsa fragilitate uincūtur: ut uel in ira malū dicāt: uel aspectu rerum delectabiliū tacita cogitatōe cōcupiscāt. Q đ si mortalis cōditio nō patitur hoiem eē ab oī macula purū debēt ergo ꝑpetua largitiōe peccata carnis aboleri. Vnū est eni sapientis & iusti: & uitalis uiri opus: diuitias suas in sola iustitia collocare: qua ꝑfecto q̄ eget licet ille Crœsum aut crasū diuitis supet: hic paup: hic nudus: hic mēdicus putādus ē. Dāda igitur opa est: ut indumēto iustitiæ pietatisq; uelemur: quos nemo exuat qđ nobis sempiternum præbet ornatum. Nam si deorum cultores simulacra insensibilia excolūt: & q̄cquid præciosi habēt: in ea: cōferunt: quibus nec uti possunt: nec grās agere: q, acceperint: quāto iustus est & uerius: uiuentia dei simulacra excolere: ut ꝓmeare iuenire uiuētem. Quod sicut usui habent quicquid acceperint: & gratias agūt: ita deus in cuiꝰ cōspectu bonū feceris: & ꝓbabit: & mercedem pietatis exoluet.

Quod philosophi uera caruerint humanitate: qui cum stoicis eam inter morbos animi posuerunt: Ca.xiiii.

s I ergo in homine præclarū & excellēs bonū est misericordia: idq; diuinis testimoniis & bonorū malorūq; cōsensu optimū iudicatur: apparet philosophos lōge absuisse ab humano bono: qui neq; præceperunt eiusmodi quicq̄: neq; fecerunt sed uirtutem quæ ꝓpe modum in homine est singularis: pro uitio semper habuerunt. Libet hic interponere unum de philosophia locum: ut illorū plenius coarguamꝰ errores: qui misericordiam: cupiditatem metum: morbos animi appellant. Conat̃ illi quidem uirtutes a uitiis disiungere: quod est sane facilimum. Quis enim non posset liberalē a prodigo seperare (ut illi faciūt) aut purum a sordido: aut quietem a inertia: aut

cautum a timido q̧ hæc quæ sunt bona: fines suos habeant: quos si excesserint: i uitia la buntᷣ: ita ut cōstātia nisi ꝓ ueritate sit suscepta: fit iprudentia. Itē fortitudo si nulla necessitate cogēte aut nō ꝓ cā honesta certū piculū subierit: i temeritatē cōuertitᷣ. Liberalitas quoq; si alios isectetᷣ: potius q̄ insectātibus resistat: cōtumacia est. Seueritas etiā nisi se itra cōgruētes cocentiū pœnas coerceat: fit sæua crudelitas. Itaq; dicūt eos qui mali uideantᷣ: ñ sua spōte peccare nec mala poti⁹ eligere: sed bonorū specie lapsos icidere in mala: dū bonorū ac malorū discrimē ignorāt. Hæc qdē falsa nō sūt: sed ad corpus cūcta referūtᷣ. Nā parcū eē aut cōstātē: aut cautū: aut qetū: aut seuerū: uirtutes sūt qdē sed hui⁹ cpariæ uitæ. Nos āt q hāc uitā cōtēnimus: alias nobis uirtutes ꝓpositas habemus: de qbus philosophi ne suspicari qdē ulla rōne potuerunt. Itaq; & uirtutes quasdā ꝓ uitiis & uitia quædā ꝓ uirtutibus hūerūt. Nā stoici affect⁹ oēs quorū ipulsu aĩus cōmouetᷣ ex hoie tollūt: cupiditatē atq; lætitiā metū: mœstitiā: quorū duo priora ex bōis sunt: aut futuris aut præsētibus: posteriora ex malis. Eodē mō hæc q̄ttuor morbos (ut dixi) uocāt: nō tā natura isitos q̄ praua opinione susceptos. Et iccirco cēset eos extirpari posse radicitus: si bonorū malorūq; opinio falsa tollatᷣ. Si eni nihil cēseat sapiēs bonū nihilq; malū: nec cupiditate ardescet: nec lætitiā gestiet: nec metu terrebitᷣ: nec ægritudine cōtrahetᷣ. Mox uidebimus an efficiāt q̄d uelint: aut quid efficiāt: interi ꝓpositū arrogans ac pene furiosum: qui se putet mederi: & eniti cōtra uim rōnēq; naturæ.

Q uomō peripathetici uincant stoicos: & doceāt affectū naturaliū stimulos euelli nō posse: sed mitigari. Et q̧ ea quæ brutis aĩalibus data sūt singulo hoi insita sūt uniuersa. Et quō stoici mentis affectiones definiant. Ca. xv.

h Aec eni naturalia eē nō uolūtaria: oĩum uiuētiū rō demōstrat: quæ hisdē oibus quatitᷣ affectib⁹. Peripathetici ergo rectius: qui hæc oia detrahi posse negant: qa nobiscū simul nata sūt: & conantᷣ ostēdere q̄ ꝓuidēter & q̄ necessarie deus siue natura (sic eni dicūt) his nos armauerit affectibus quos tñ quia plerūq; uitiosi fiunt si nimii sint: posse ab hoie adhibito mō salubriter tempari: ut tantū hoi q̄tū naturæ satis est: relinquatᷣ. Nō isipiēs disputatio: si (ut dixi) oia nō ad hanc uitā referentur. Stoici ergo furiosi: qui ea nō tēpant: sed abscindunt: rebusq; a natura isitis castrare hoiem quodāmō nolūt. Q̄d tale est: quale si uelint aut metū detrahere ceruis: aut uenenū anguibus aut irā feris: aut placiditatē pecudibus. Nā quæ singula mutuis aĩalibus data sūt: ea uero uniuersa hoi simul. Q̄d si ut medici dicūt lætitiæ affectus in splene est ire in felle libidinis in iecore timoris i corde: facilius est interficere aĩal ipsum q̄ ex corpore aliq̄d euellere: quod est animantis naturam uelle mutare. Sed homies prudentes nō intelligunt: cum uitia ex hoie tollūt: etiā uirtutem se tollere: cui soli locū faciūt. Nam si uirt⁹ est in medio ire impetu seipsum cohibere & reprimere: quod negare non possunt: Caret ergo uirtute quisquis ira caret. Si uirtus est libidinē corporis continere: uirtute careat necesse est: qui libidinē quā tempet: nō habet. Si uirtus est cupiditatē ab alieni appetitione frænare: nullam certe uirtutē pōt habere qui caret eo: ad quod cohibendū uirtutis usus adhibetᷣ. Vbi ergo uitia nō sūt ne uirtuti: locus est quidē: sicut ne uictoriæ quidem: ubi aduersarius nullus est: Ita fit ut bonū sine malo esse in hac uita nō possit. Affectus igitur quasi ubertas aĩorū est naturalis: Nam sicut in sentes ager qui ē natura fœcūdus: exuberat: sic animus incultus uitiis sua sponte inualescētibus: uelut spinis obducitur. Sed cū uerus cultor accesserit: stati cadentibus uitiis fruges uirtutis oirūtur. Deus itaq; cū hoiem primum fingeret: mirabili ꝓuidentia ingenerauit ei prius istas animi cōmotiones: ut posset cape uirtutem: sicut terra culturā. Posuitq; materiā uitiorū i affe

ctibus:uirtutis in uitiis. Quæ pfecto aut nulla est: aut in usu esse nõ poterit: si desint ea p quæ uis eius aut appareat: aut cõstet. Videamus nũc: iidẽ illi q uitia penitus excidũt qd effecerit. Quattuor illos affectus: quos ex opinione bonorũ malorũq; nasci putat: qbus euulsus sanãdũ eẽ aĩum sapiẽtis existimãt: qm̃ intelligũt & natura insitos eẽ: & sine hiis nihil moueri nihil agi posse alia q̃dã in eorũ locũ uicẽq; supponũt. Pro cupiditate substituũt uolũtatẽ: q̃si uero nõ multo sit præstabilius bonũ cupe q̃ malũ uelle. Itẽ pro lætitia gaudiũ: p metu cautionẽ. At in illo quarto imutãdi nois eius ratio defecit. Itaq; ægritudinẽ penitus. i. mœstitiam dolorẽq; aĩ sustulerũt: qd fieri nequaq̃ põt. Quis enĩ põt nõ dolore: si patriã aut pestilẽtia exhauserit: aut hostis iuaserit: aut tyrãnus oppresserit? Põt aliqs nõ dolore: si sublatã uiderit libertatẽ: si pximos: si amicos: si bonos uiros aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mẽs ita obstupuerit: ut sit ei sẽsus oĩs ereptus? Quare aut oĩa tollere debuerũt aut iplẽda fuerat curta hæc & debilis disputatio. i. ẽt p ægritudine aliqd reponẽdũ: qm̃ supiorib9 ita ordinatis hoc cõsequẽs erat. Vt enĩ præsẽtibus letamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lætitiæ q̃ uitiosã putabãt: nomẽ aliud ididerũt: sic ægritudini: qm̃ & ipsam uitiosã putabant: aliũ uocabulum tribui cõgregabat. Vnde apparet nõ illis rẽ defuisse: sed uerbũ: cuius indigẽtia eum totũ affectũ q est uel maximus: cõtra q̃ natura pateret auferre uoluerũt: Nã illas noĩum cõmutatiões poterã coarguere pluribus & ostẽdere: aut sermõis ornãdi augẽdæq; copiæ grã: multa noĩa hisdẽ rebus iposita: aut certe nõ multa iter se illa distare: nã & cupiditas a uolũtate icipit: & cautio a metu orit: & lætitia nihil aliud est q̃ pfugũ gaudiũ. Sed putemus ut ipsi uolũt eẽ diuersa. Nẽpe igit cupiditatẽ eẽ dicent pseuerãtẽ ac ppetuã uolũtatẽ lætitiã uero isolenter se efferẽs gaudiũ: metũ ãt nimiã & excedẽtem modũ cautionẽ. Ita fit ut ea q̃ tollẽda eẽ censent: nõ tollãt: sed tẽperẽt: si qdẽ noĩa tantũ mõ imutant: res ipsæ manẽt. Eo igit iprudentes reuoluũtur: pipatici rõne pueniunt ut uitia quoniã tolli non possunt: medio temperanda sint: Errant ergo: quoniã nõ efficiunt quod uolunt: & longo asperoq; circuitu in eandem uiam redeunt.

Quomodo peripathetici errauerunt: & q, bonus usus affectuũ uirtus est: malus uitium. Et quod usus ipe ex causã pensandus est. Ca. xvi.

a T ego pipatheticos qdẽ accesse ad ueritatẽ puto: qa uitia eẽ cõcedũt: sed ea mediocriter tempant. Cauendũ ẽ. n. uitiis ẽt mediocribus: qn potius efficiendũ fuit primũ: ne uitia eẽnt nec enĩ qcq̃ uitiosũ nasci põt: sed uitia fieri si malis utamur affectibus: uirtutes si bene. Deinde mõstrãdũ est nõ ipsos affect9 sed eorũ cãs eẽ moderãdas. Nõ est inqunt nimia lætitia gestiẽdũ: sed modice ac tẽpate. Hoc uero tale ẽ: q̃le si dicerent nõ eẽ currẽdũ cõcitate: sed gradiẽdũ moderate. At põt & q gradit errare: & qui currit rectã uiã tenere. Quid si oñdero eẽ aliqd: ubi nõ tm̃ modicũ: sed uel punctũ gaudere uitiosũ sit: & aliud cõtra: i quo uel exultare lætitia minime criminosũ? Quid tã dẽ nobis ista mediocritas pderit? Quæro utrũ ne sapienti lætãdũ putẽt: si quid inimico suo mali uidẽt accidere: aut utrũ ne lætitiã refrænare debeãt: si uictis hostibus aut oppsso tyrãno libertas & saluis ciuibus parta sit? Nemo dubitat: qui & i illo exiguũ lætari: & in hoc parũ lætari sit maximũ crimẽ. Eadẽ de cæteris affectib9 licet dicere. Sed (ut dixi) nõ in his moderãdis sapiæ rõ uersat: sed i cãis eorũ qm̃ extrisecus cõmouẽt: nec his potissimũ frænos iponi oportuit: qm̃ & exigui possunt eẽ in maxĩo crimĩe: & maximi possunt esse sine crimine. Sed assignãdi fuerunt certis tpibus: & rebus & locis: ne uitia sint quibus uti recte licet. Sicut. n: recte ambulare bonũ ẽ: errare ãt malũ: sic moueri affectibus in rectũ: bonũ est: in prauũ: malũ. Nã libido si extra legitimũ thorũ non euaget

licet sit uehemens:tamẽ culpa caret. Sin uero appetit alienũ:licet sit mediocris uitium tamẽ maximũ ẽ. Nõ est itaq; morbus irasci:nec cupe:nec libidine cõmoueri:sed iracũdũ eẽ morb9 ẽ:Cupidũ libidinosũ.q enim iracũdus est:ẽt cui nõ debet:aut cũ nõ oportet irascit̃. Qui cupidus:ẽt qđ nõ opus est cõcupiscit. Qui libidiosus. ẽt qđ legibus uetat̃ affectat. Oĩs ergo rõ in eo uersari debuit:ut quoniã earũ rerũ impet9 inhiberi nõ põt:nec debet:quia necessario est insitus ad tuẽda officia uitæ: dirigetur potius in uiã rectã:ubi ẽt cursus offẽsione ac piculo caret.

Qđ ea quæ philosophi uitia putãt:uirtutes sũt:si tamẽ referantur ad finẽ debitũ.i.ad deũ. Et q insani sunt qui humanam naturã ingenitis affectibus spoliare nitũt̃. Ca.xvii

S Ed euectus sũ coarguẽdi studio lõgius:cũ sit mihi ppositũ ea quæ uitia phi putauerũt:ostẽder̃ nõ tãtũ uitia nõ eẽ:uerũ ẽt magnas eẽ uirtutes. Ex aliis docẽdi grã sumã:q̃ priner̃ ad rẽ maxime puto. Metũ seu timorẽ i maximo uitio ponũt: sũmãq; ibecilitatẽ esse aĩ putant:cui sit contraria fortitudo: q̃ si sit i hoĩe:locũ timori eẽ nullũ. Credit ergo ne aliqs fieri posse:ut idẽ met9 sũma sit fortitudo? Minĩe. Nequæ.n. ur̃ cape natura:ut aliquid i cõtrariũ recidat. Qui ego nõ arguta aliqua cõclusiõe.ut apđ Platonẽ Socrates facit q eos quos cõtra disputat:cogit ea quæ negauerãt:cõfiteri:sed simpliciter oñdã sũmũ metũ sũmã uirtutẽ. Nẽo dubitat:qn timidi & ibecilli sit aĩ: aut dolorẽ metuere:aut egestatẽ:aut exiliũ:aut carcere:aut mortẽ:quæ oĩa qsqs nõ exhorruerit:fortissimus iudicat̃. Qui aũt deũ metuit:illa uniuersa nõ metuit: Ad qđ pbandũ argumẽtis opus nõ est. Spectatæ sũt.n.sp:spectãturq; adhuc p orbẽ pœne cultorũ dei:i qbus excruciãdis noua & iusitata tormẽta excogitata sũt. Nã de mortis generib9 horret aĩus recordari:cũ imaniũ bestiarũ ultra ipsã mortẽ carnificina sæuierit. Has tñ execrabiles corporũ lacerationes fœlix atq; iuicta patiẽtia sine ullo gemitu ptulit. Hæc uirtus oĩb9 populis atq; puĩciis & ipsis tortorib9 miraculũ maximũ præbuit:cũ patientia crudelitas uinceret̃. Atq hãc uirtutẽ nihil aliud q̃ met9 dei fecit. Itaq; (ut dicebam) nõ euellẽdus ut stoici:neq; tẽpãdus timor:ut pipathetici uolũt. sed i uerã uiã dirigẽdus est auferẽdiq; sũt metus:sed ita ut his solis reliquat̃:q̃ qm̃ legitim9 ac uerus ẽ:solus efficit ut possint cætera nõ timeri. Cupitas quoq; iter uitia numerat̃. Sed si hæc quæ terrena sũt cõcupiscit:uitiũ est:uirt9 ãt si cælestia. Qui.n.iustitiã:q deũ:quã uitã ppetuã:q lucẽ sempiternã:ea oĩa quę deus hoĩ pollicet̃ cõseq cupit:opes istas & honores & potẽtatus & regna ipsa cõtẽnet. Dicet fortasse stoicus. Volũtate opus est ad hæc cõsequenda nõ cupiditate:imo uero parũ est uelle. Multi.n.uolũt:sed cũ dolor uiscerib9 accesserit uolũtas cedit:cupiditas pseuerat:quæ efficit ut cõtẽptui sint oĩa quæ cæteris appetunt̃ sũma uirtus est. Siqdẽ cõtinentiæ mr̃ est. lõq; potius illud efficere debemus:ut affect9 qbus praue uti uitiũ est dignamus in rectũ iste cõcitatiões aĩorũ iũcto currui similes sũt:in quo recte moderãdo sũmũ rectoris offm̃ est:ut uiã nouerit:quã si tenebit quãlibet cõcitate ierit:nõ offendet. Si aũt nõ errauerit:licet placide ac leniter eat: aut p cõfragosa uexabit̃:aut p præcipitia labet̃:aut certe quo nõ opus est:deferet̃. Sic cursus illæ uitæ:qui affectibus uelut equis pnicibus ducit̃:si rectã uiã teneat:funget̃ officio. Metus igitur & cupiditas si pĩciãtur in terra:uitia fient. Virtutes aũt si ad diuina referãtur parsimoniã cõtra uirtutis loco habent:quæ si studiũ est habendi:nõ põt esse uirtus qa in augendis uel tuendis terrestribus bonis tota uer satur. Nos autem summũ bonum non referimus ad corpus:sed omne officium solius animæ conuersatione metimur.

Quod si (ut supra docui) patrimonio minime parcendum est:ut humanitatem iustitiamq; teneamus:non est uirtus frugi esse:quod nomem uirtutis speciẽ fallit ac decipit:

Eſt eni frugalitas abſtinẽtia q̃dẽ uoluptatũ:ſed eo uitiũ quia ex hal ꝯẽdi amore deſcendit cũ ſit & uoluptatib⁹ abſtinẽdũ:& pecuniæ minime tẽpandũ. Nã pce.i.mediocriter uti pecunia quaſi quædã puſillitas ẽ aĩ:aut prætimentis ne ſibi deſit:aut deſpantis poſſe ſe illã repare:aut cõtẽptũ terreſtriũ nõ capiẽtis. Sed illi rurſus eũ q rei familiari ſuæ ñ par cat ꝓdigũ uocat. Nã ita liberalẽ diſtigũt a ꝓdigo:ꝙ is liberalis ſit:q benemeritis & cũ oportet & q̃tũ ſatis ẽ:largiat̃. Prodigus uero q̃ & nõ meritis cũ opus nõ ẽ:& ſine reſpectu rei familiaris effũdat. Q uid ergo? Prodigiũ ne dicemus eũ:qui miẽ cã tribuit egẽ tibus uictũ? At qui multũ refert utrũ ne ſcort s pp libidinẽ largiare:an miſeris pp hũanitatẽ utrũ pecũiã tuã pductores:aleatores lenõeſq; diripiãt an illã pietati ac deo præ ſtes: Vtrũ ne illã uẽtri ac gulæ ĩgeras:an ĩ theſauro iuſtitiæ reponas. Vtrũ ergo uitiũ ẽ effũdere ĩ mala ptẽ:ſic ĩ bonã uirtus. Si uirt⁹ ẽ nõ pcere opib⁹:quæ poſſũt reparí:ut bo nis uitã ſuſtẽtes:quæ tẽpari nõ põt:uitiũ igit̃ p ſimõia ẽ. Q uare nihil aliud dixeri q̃ iſa nos q hoiem mite ac ſociale aĩal orbãt ſuo noĩe:q euulſus affectibus: quibus oĩs cõſtar hũanitas:ad ĩmobilẽ ſtuporẽ mẽtis pducere uolũt:dũ ſtudẽt aĩum a pturbatiõibus libe rare &(ut ipſi dicũt)qetẽ trãqllũ reddere. Q đ fieri nõ tm̃ nõ põt:qa & rõ eius nõ mo tu ẽ:ſed ne oportet q̃dẽ:qa ſicut aqua quidẽ ſp iacẽs & quieta iſalubris & magis turba ta eſt:ſic aĩus ĩmotus ac torpẽs ĩutilis ẽ ẽt ſibi nec uitã ipſã tueri poterit: quia nec faciet qcq̃ nec cogitabit:cũ cogitatio ipſa nihil aliud ſit q̃ mentis agitatio. Deniq; qui hãc ĩm mutabilitatẽ aĩ aſſerũt:priuare aĩum uita uolũt:quia uita aſtuoſa eſt:mors qeta. Q uæ dã etiã recte ꝓ uirtutibus habẽt:ſed earũ modũ nõ tenẽt. Virtus eſt cõſtãtia nõ ut ab ĩ ferentibus iniuriã reſiſtamus. His eni cedẽdũ:qđ cur fieri debeat:mox docebo. Sed ut iubẽtibus facere nos cõtta legẽ:cõtraq; iuſtitiã nullius minis aut ſuppliciis terreamur quo minus dei iuſſionẽ hoĩs iuſſioni præferamus. Itẽ uirtus eſt mortẽ cõtẽnere: non ut appetamus:eãq; ultro nobis ĩferamus:ſicut phõrum plurimi & maximi ſæpe fecerũt: qđ eſt ſceleratum ac nefariũ. Sed ut coacti deũ relĩqre ac fidẽ perdere:mortem ſuſcipere maluimus:libertatemq; defendamus aduerſus ĩpotentiã ſtultã uecordemq; uio lentiã:ut oẽs ſæculi minas atq; terrores fortitudine aĩ ꝓuocemus: Sic ea que alii timẽt: excelſa & ĩſepabili mente dolorem mortemq; calcamus. Hæc eſt uirtus:hæc eſt cõſtã tia:ĩ hoc tuenda & cõſeruanda ſolo:ut nullus mox terror:nulla uis a deo poſſit auertere Vera igitur Ciceronis illa ſnĩa eſt. Nemo inquit iuſtus põt eſſe: qui mortẽ: qui dolorẽ qui exiliũ:qui egeſtatem timet. Item Senecæ in libris moralis philoſopiæ dicentis:hic eſt ille hõ hoẽſtus:nõ apice purpuraue:nõ lictorum inſignis miniſterio:ſed nulla re mi nor qui cũ mortẽ in uicinia uidet:nõ ſic pturbat̃ tãq̃ rem nouã uiderit:qui ſiue toto cor pore tormenta patiẽda ſũt:ſiue flãma ore recipiẽda eſt:ſiue extẽdẽde p patibulũ mãus nõ q̃rit quid patiat̃:ſed quã bene. Q ui aũt deũ colit:hæc patitur:nec timet. Ergo iuſt⁹ eſt. His rebus efficit̃:ut neq; uirtutes:neq; uirtutũ exactiſſimos limites noſſe aut tene re poſſit omnino quiſquis eſt religione dei ſingularis alieneus.

Q uomodo præcepta dei quibus inſiſtendum eſt:a philoſophicis diſſideant inſtitutis & quis ſit patientiæ titulus. Cap. xviii.

s Ed omittamus philoſophos qui aut omnino nihil ſciunt:ideſt ipſum pro ſum ma ſcientia præ ſe ferunt aut qui non perſpiciunt etiam quæ ſciũt: aut qui quo niam ſe putant ſcire quæ neſciunt:ineptæ arroganterq; deſipiunt. Nos ergo ut ad propoſitum reuertamur quibus ſolis a deo ueritas reualata:& cælitus miſſa ſapiẽtia eſt:faciamus quæ iubet illuminator noſter deus: ſuſtineamus inuicẽ: & labores huius uitæ mutuis adiumentis perferamus. Nec tamen ſi quid boni fecerimus:gloriã capte-

mus ex eo. Monet.n.deus opatorem iustitiæ nõ oportere eẽ iactãtẽ:ne nõ tã mãdatis cælestibus obsequẽdi: q̃ studio placẽdi hũanitatis officio fũctus eẽ uideat᷑. Habeatq; iã præcium gloriæ: qd᷑ captauit:nec præmiũ cælestis illius ac diuinæ mercedis accipiat Cætera quæ obseruare cultor dei debet:facilia sunt:illis uirtutibus cõprehensis:nõ mẽtiat᷑ unq̃ decipiẽdi aut nocẽdi cã. Est.n.nefas eum q ueritati studeat:ĩ aliqua re eẽ fallacẽ:atq; ab ipsa quã seqt᷑:ueritate discedere. In hac iusticiæ uirtutũq; oĩum uia:loc⁹ mẽdacio locus est. Itaq; uiator ille uerus ac iustus nõ dicet illud lucillianũ. Homini amico ac familiari nõ ẽ mẽtiri meũ::sed etiã inimico atq; ignoto existimabit non eẽ mẽtiri suũ Nec aliquãdo cõmittet:ut lĩgua ĩterpres aĩa sensu & cogitatione discordet. Pecuniam si qua crediderit:nõ accipiat usurã ut & beneficiũ ĩcolume sit qd᷑ sucurrit necessitati:& abstineat se ꝓrsus alieno:In hoc.n. genere officii debet suo eẽ cõtentus:quem oporteat alias ne ꝓprio qdem parcer᷑:ut bonũ faciat:plus ãt acipe q̃ dederit:ĩ iustũ ẽ. Q d᷑ q facit ĩsidiat᷑ quodã mõ:ut ex alterius necessitate prædet᷑. At iustus nũq̃ prætermitet quominus aliqd misericorditer faciat:nec inquinabit se huiusmodi quæstu:sed efficiet ut sine ullo suo damno ipsũ qd᷑ cõmodat:ĩter bona opa numeret᷑. Minus nõ accipiet apaupere ut siqd ipse præstiterit:eo bonũ sit:quo fuerit gratuitũ. Maledicenti benedicto respondeat:nũq̃ ipse maledicat ne uerbũ malũ ꝓcedat ex ore hoĩs:q̃ colit uerbũ bonũ. Q uin ẽt caueat diligẽter:ne quãdo inimicũ sua culpa faciat:& si qs extiterit tã ꝓteruus q bono & iusto faciat ĩiuriã:clementer ac moderate ferat:& ultionẽ suã sibi nõ assumat:sed dei iudicio reseruet ĩnocentiã semp & ubiq; custodiat. Q d᷑ præceptum nõ ad hoc tãtũ ualet:ut ipse ĩiuriã nõ ĩferat sed ut illatam sibi non uindicet. Sedet.n. maximus & æquissimus iudex speculator ac testis oĩum. Hunc homini præferat:hũc malit de sua cã ꝓnũciare᷑:cuius sentẽtiã nemo effugere potest:nec defensione cuiusq̃ nec gratia. Ita fit ut homo iustus comtemptui sit omnibus:& quia putabit᷑ semetipsũ defendere non posse: habebit᷑ pro segni & inerti. Q ui ãt fuerit ultus inimicũ:hic fortis:hic strenuus iudicatur:hunc colunt:hunc uerẽt᷑. Bonus uero illi tametsi prodesse omnibus uel pluribus possit:illum tamẽ suscipiunt qui nocere q̃ q ꝓdesse possit: sed iustum prauitas hominũ deprauare nõ poterit:quominus deo studeat obtemperare:malitq; cõtẽni:dũmodo semper boni fungãt᷑ officio:mali nũq̃:Cicero ĩ iisdem illis officialibus. At uero si qs uoluerit inqt sui aĩ complicatam notionem euoluere:iam se ipse doceat:eũ uirũ bonũ esse q profit quibus possit:noceat nemini:nisi lacessitus iiuria. O q̃ simplicem ueramq; sentẽtiã duorum uerborum adiectiõe corrupit. Q uid.n.opus fuerat adiungere nisi:lacessitus iniuria:ut uitiũ bono uiro quasi causam turpissimam apponeret:patiẽtiæ quæ omuiũ uirtutũ maxima est: facere expertem? Nociturum esse dixit bonum uirum si fuerit lacessitus:iam ex hoc ipso boni uiri nomen amittat:si nocebit. Non minus.n.mali est referre iniuriam:quã ĩferre. Nã unde certamia ĩter homines:unde pugne cõtentiones q; nascuntur: nisi q̃ improbitati apposita ĩpatientia:magnas sæpe concitat tempestates? Q uod si patientiam:qua uirtute nihil ẽ uerius:nihil homine dignius ĩueniri potest ĩprobitati opposueris:extinguetur ꝓtinus tanq̃ igni aquã supfuderis. Sin autem ꝓuocatrix illa ĩprobitas ĩpatientiam sibi comparem nacta ẽ:tanq̃ perfusa oleo tantum excitabit ĩcẽdium:ut id nõ flumen aliquod:sed effusio cruoris extĩguat. Magna itaq; patientiæ ratio est:quam sapiens ademit bono uiro. Vt.n.nihil malorũ fiat:hæc sola efficit:quæ si detur omnibus:nullum scelus:nulla fraus ĩ rebus humanis erit. Q uid ergo bono uiro potest esse tam calamitosum:tanq; cõtrarium:q̃ iræ fræna permittere: quæ illum non modo boni: sed etiam hominis appellatione dispoliet? Siquidem nocere alte

ri(ut ipse ait uerissime)non est secũdum hois naturã. Nã & pecudes si lacessas:aut calce aut cornu repugnãt. Et serpentes ac feræ nisi persequaris ut occidas negocium nõ exhibent: Et(ut ad hoium exempla redeamus)impiti quoq; & insipientes:si quando accipiunt iniurias:cæco & irrationabili furore ducuntur: & his qui sibi nocent:uicem tribuere conant̃. In quo igitur sapiens ac bonus uir a malis & insipientibus differt nisi q̧ habet inuictam patientiam:qua stulti carẽt:nisi q̧ regere se ac mitigare iram suam nouit quã illi quia uirtute indigent:frenare non possunt: Sed uidelicet hæc illum res fefellit:quia cum de uirtute queritur in quacunq; conditione uinceret:putauit esse uirtutis. Nec uidere ullo mõ potuit hoiem dolori & iræ succumbentẽ:& his affectibus indulgẽtem quibus debet potius reluctari. Et ruentem quacunq; i parte ꝓuocarit probitas uirtutis officium non tenere. Qui.n. referre iniuriam utitur eũ ipsum a quo læsus est:gestit imitari. Ita q malum imitatur:bonus esse nullo pacto põt. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono & sapiẽti uiro:inocentiam patientiamq; detraxit. Sed qa ipse caninam illã facũdiã:sicut Salustius ab Appio dictum refert:exercuit:uoluit quoq; hoiem canino mõ uiuere:ut remordeat lacessitus. Quæ retributio cõtumeliæ q̃ pniciosa sit:& quas edere soleat strages:unde oportunius peteret exemplum:q̃ ex ipsius doctoris tristitissimo casu:qui cũ his philosophorũ præceptis obtemperare gestit ipsé se perdidit. Qui si lacesitus iniuria patiẽtiã tenuisset si disimulare:si ferre contumeliam boni uiri esse didicisset:nec illas nobiles orationes alieno titulo iscriptas:ipatientia & leuitas:& insania ꝑdidisset:nunquam capite suo rostra in quibus ante floruerat:cruentasset:nec rẽpublicã funditus præscriptio illa delesset. Sapiẽtis ergo ac boni uiri non est uelle certare:ac se periculo committere:qm̃ & uincere non est in nostra potestate & est anceps omne certamen:sed est sapientis & optimi uiri nõ aduersarium uelle tollere qđ fieri sine scelere ac periculo non põt sed certamen ipsũ qđ fieri & utiliter & iuste põt Summa igitur uirtus habenda patientia est:quã ut caperet homo iustus:uoluit illum deus(ut supra dictum ẽ)ꝑ itinere contemni:nisi.n. contumeliis fuerit affectus: quam tũ habeat fortitudinis in seipso cohibendo ignorabitur. Si ãt lacessitus iniuria lædentẽ ꝑsequi cœperit: uictus est. Si uero motũ illum ratione compresserit: hic plane iperat sibi:& hic regere se potest. Quæ sustentatio sui recte patiẽtia nominatur:quæ una uirtus oibus ẽ opposita uitiis & affectibus. Hæc pturbatum aium ac fluctuantem ad trãqllitatẽ suam reuocat:hæc mitigat:hæc hoiem sibi reddit. Ergo quoniam nature repugnare ipossibile ẽ & iutile:ut non commoueamur oio:prius tamen commotio illa ꝓsiliat ad nocendum quoad fieri potest maturius sopiatur. Præcepit deus non occidere solẽ super iram nostram ne furoris nostri testis abscedat. Deniq; .M. Tullius contra suum præceptum:de quo paulo ante dixi obliuionem iniuriarum in magnis laudibus posuit. Spo inquit Cæsar:q obliuisci mihi soles:nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: non a cælesti tantũ sed a publica quoq; ciuiliq; iustitia remotissimus:quanto magis id nos facere debemus:qui immortalitatis uelamine candidati sumus.

Quod pipathetici stoicis obuiant in defensione affectionum. Et quæ sint tres furiæ q̃s poete finxerunt:& quis earum usus sit & abusus. Ca.xix.

Stoici cum affectus ex homine tanquam morbos conantur euellere:pipatetici se opponunt eosq; non modo retinẽt sed ẽt defẽdũt:nihilq; in hoie eẽ dicunt quod non magna ratione ac prouidentia sit innatum. Recte id quidem si singularum reum ueros terminos scirent. Itaq; hanc ipsam iram comitem esse dicunt: uirtutis tanquam nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare:nisi fuerit ira concitatus

Quo plane ostēdūt:nec quid sit uirtus scire se:nec cur homini tribuerit irā deus. Quæ si nobis ideo data ē:ut ea utamur ad occidendos hoīes:qd imanius homine:quid similius feris bæluis existimādū ē:q̄ id aīal qd ad cōmunionē & innocētiā deus fecit? Tres sūt igitur affectus:q hoīes in oīa facinora præcipites agant:ira:cupiditas:libido. Propterea poetæ tres furias esse dixerūt:q̄ mentes hoīum exagitēt:ira ultionē desiderat cupiditas opes:libido uoluptates. Sed his oībus deus certos limites statuit: quos si trāscenderit: maioresq; eē cœperint:necesse ē naturā suā deprauēt:& in morbos ac uitia uertantur. Qui aūt sint isti limites:nō ē magni laboris ostēdere. Cupiditas ad ea cōparāda nobis data est:quæ sunt ad uitā necessaria:libido ad sobolē ꝓpaganda:iræ affectus ad coercēda peccata eorū:q sunt in nostra ptāte:id est ut arctiore disciplina minor ætas ad ꝓbitatē iustitiāq; formet᷑:quæ nisi in metu cohibeat᷑:licētia pariet audaciā: quæ ad oē flagitium & facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduersū minores & iustum est & necessariū:sic & aduersum pares & pniciosum ē & ipiū. Impiū q̄ uiolat᷑ humanitas:perniciosū q̄ illis repugnantibus aut pdere necesse est aut perire. Hāc aūt quā dixi esse rationē:cur homini sit iræ affectus datus:ex ipsius dei præceptis itelligi pōt:qui iubet uti maledictis & lædentibus nō irascamur. Manus aūt nostras supra minores semp habeamus:hoc est ut peccantes eos assiduis uerberibus corrigamus:ne amore inutili & indulgētia nimia educant᷑ ad malū:& ad uitia nutriant᷑. Sed rerū iperiti & rationis ignari:eos affectus q sūt homini ad usus bonos dati exterminauerunt:& latius q̄ ratio postulat:euagant᷑. Inde iniuste atq; ipie uiuit᷑:utunt᷑ ira cōtra pares. Hinc dissidia:hinc expulsiōes:hinc bella: contra iustitiā nata sunt. Vtūt᷑ cupiditate ad cogēdas opes. Hinc fraudes:hic latrocinia:hic oīa scelerū genera orta sunt. Vtunt᷑ libidine ad capiēdas tātū uoluptates. Hinc stupra hinc adulteria:hinc corruptelæ oēs extiterūt. Quicunq; igr̄ illos affectus itra fines suos redegerit:qđ ignorantes deum facere nō pñt. Hic patiēs:hic fortis:hic iustus est.

De quinq; sensuum uoluptatibus:& quare plus uoluptatis datum sit hoī a natura q̄ cæteris animantibus. Et primum de uoluptate uisus:& de spectaculis euitandis:& de ludorum & spectaculorum auctoribus. Cap.xx.

r Estat ut cōtra qnq; sensuū uoluptates dicā breuiter. Nā & ipsius libri mēsurā iā modū flagitat:quæ oēs qm̄ uitiosæ ac mortiferæ sunt:uirtute supari atq; opprimi debēt:uel(qđ paulo ante dicebā)de affectibus ad rōnē suā reuocari. Cæteræ aīantes præter unā uoluptates:quæ ad generādū ptinet:nullā sentiūt. Vtunt᷑ ergo sensibus ad naturæ suæ necessitatē. Vidēt ut appetāt ea:qbus opus ē ad uitā tuēdā audiūt iuicē seq; dignoscūt:ut possint cōgregari. Quæ utilia sunt ad uictū: aut ex odore inueniunt:aut ex sapore pcipiunt:iutilia respuunt aut recusāt. Edēdi aut bibēdi offm̄ uentris plenitudine metiunt᷑. Homini uero sollertissimi atificis ꝓuidētia dedit uoluptatē ifinitā:& inuitium cadētē:qa ꝓposuit ei uirtutē:quæ cum uoluptate semp tanq̄ cū domestico honeste pugnaret. Cicero in Catone maiore. Stupra uero iquit:& adulteria: & oē flagitiū nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis. Cūq; hoīni siue natura: siue qs deus nihil mēte præstabilius dedisset:huic diuino muneri ac dono nihil tā inimicū q̄ uoluptatē. Nec.n.libidine dominante tēperātiæ locum eē:neq; in uoluptatis regno uirtutē posse cōsistere:sed contrario deus iccirco uirtutē dedit:ut expugnaret & uinceret uoluptatē:eāq; egrediētē fines sibi datos:ifra præscriptum coerceret:ne hominē suauitatibus delinitū atq; captum:ditiōi suæ subiiceret:ac sēpiterna morte mulctaret. Voluptas oculorū uaria & multiplex ē:q̄ capit᷑ ex aspectu rerū:quæ sunt i usu hoium:uel natura:uel ope delectabiles. Hāc philosophi rectissie sustulerūt. Aiūt.n.multo eē præ- Cicero

clarius & hoie dignius cælũ potius q̃ cælata ituri. Et hoc pulcherrimum opus intermicãtibus astrorũ luminibus: tãq̃ floribus adornatũ: q̃ picta: & ficta: & gemmis distincta mirari. Sed cũ diserte contemptũ terrestriũ nos exhortati sunt & ad cæli spectaculũ excitauerũt: tamẽ spectacula hæc publica nõ contemnunt. Itaq; his & delectant̃: & libenter intersunt: quæ quoniam maxima sunt irritamenta uitiorum: & ad corrumpendos animos potissime ualent: tollenda sunt nobis: qa non mõ ad beatam uitam nihil conferũt: sed ẽt nocẽt plurimũ. Nã q hominẽ q̃uis ob merita dãnatũ i cõspectu suo iugulare ꝓ uoluptate cõpũtat: cõsciẽtiã suã polluit: tã scilicet q̃ si homicidii qđ fit occulte: spectator & princeps fiat. Hos tamẽ ludos uocant: i quibus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hoibus secessit humanitas: ut cũ animas hoium interficiãt: ludere se opinent̃: inocentiores his oibus: quorũ sanguinem uoluptati habẽt. Q uæro nũc an possit pii & iusti hoies eẽ: q cõstitutos sub ictu mortis misericordiã deprecantes: nõ tãtũ patiunt̃ occidi sed efflagitant: ferũtq; ad mortẽ crudelia & inhumana suffragia: nec uulneribus satiati: nec cruore cõtẽti: quinetiã ꝑcussos iacẽtq; repeti iubent: & cadauera ictibus dissipari: neq; illos simulata morte deludat. Irascunt̃ etiã pugnãtibus: nisi celeriter altere duobus occisis est & tãq̃ humanũ sanguinẽ sitiant: oderũt moras: alios illis compares dari poscũt recẽtiores: ut q̃primũ oculos suos satient. Hac consuetudine imbuti humanitatẽ ꝑdiderũt. Itaq; nõ parcunt ẽt inocẽtibus: sed exercẽt in oẽs qđ i malorũ trucidatiões didicerũt. Huius igit̃ publici homicidii socios & participes eẽ nõ cõuenit eos: q iustitiæ uiã tenere nitunt̃. Nõ.n. cũ occidere deus uetat: latrocinari nos tãtũ ꝓhibet qđ ne ꝑ leges qdẽ publicas licet: sed ea quoq; ne fiãt: monet: quæ apud homines pro licitis habẽt̃. Itaq; ne militare iusto licebit: cuius militia est in ipsa militia: neq; uero accusare queq̃ crimine capitali. qa nihil distat: utrũ ne fero an uerbo potius occidas: quoniam occisio ipsa ꝓhibetur. Itaq; in hoc dei præcepto nullã ꝓrsus exceptionẽ fieri oportet qn occidere hoiem sit semꝑ nefas: quẽ deus sanctũ aial eẽ uoluit. Ergo ne illud qdem cõcedi aliqs existimet: ut recẽs natos liceat oblidere: quæ uel maxima ẽ ipietas. Ad uitã eni deus ispirat animas: nõ ad mortẽ. Verũ hoies ne quod sit facinus: quo manus suas polluant: rudibus adhuc & simplicibus animis abnegant lucẽ nõ a se datã. Expectet uero aliqs: ut alieno sanguini parcant: q nõ parcũt suo: sed hi sine ulla cõtrouersia scelerati & iniusti. Q uid illis quos falsa pietas cogit exponere? Nõ possunt inocentes existimari: q uiscera sua canibus obiiciũt: & quãtũ i ipsis ẽ crudelius necãt: q̃ si strãgulassẽ. Q uis dubitet qn ipius sit: q alienæ misericordiæ locũ nõ tribuit: q̃ etiã si cõtingat ei qđ uoluit: ut alat̃: addixit certe sanguinẽ suũ uel ad seruitutẽ: uel ad lupanar. Q uæ autem possint: uel soleãt accidere i utroq; sexu: uel ꝑ errorẽ qs nõ itelligit: qs nõ ignorat? Q đ uel unius Aedipodis declarat exẽplũ: duplici scelere cõfussum. Tã igit̃ nefariũ ẽ expõere: q̃ necare. At.n. paricidæ facultatũ angustias cõquerũtur: nec se pluribus liberis educãdis sufficere posse prætẽdũt: quasi uero aut facultates i potestate sint possidentiũ: aut nõ quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex paupibus diuites faciat. Q uare si qs liberos ob pauptatẽ nõ poterit educare: satius ẽ ut ab uxoris cõgressiõe cõtineat: q̃ sceleratis manib⁹ dei opa corrũpat. Ergo si homicidiũ facere nullo mõ licet: nec iter eẽ oino: cõcedit̃: ne cõsciẽtiã ꝑfundat ullus cruor. Si qdẽ populo sãguis ille præstat̃: i scænis quoq; nescio an sit corruptela uitiosior. Nã & comicæ fabulæ de stupris uirginũ loquũtur, aut morib⁹ meretricũ: & quo magis sũt eloquẽtes q̃ flagitia illa finxerũt: eo magis sñiarũ elegãtia suadẽt: & facilius ihærẽt: audiẽtiũ memoriæ uersus numerosi & ornati. Itẽ tragicæ historiæ subiiciũt oculis paricidia & icæsta regũ malorũ: & cothurnata scelera

demõstrãt. Histrionũ quoqꝫ ĩpudicissimi motus qd aliud nisi libidines docẽt & istigãt? quorũ eneruata corpora: & in mulierũ ĩcessũ habitũqꝫ mollitu: ĩpudicitias fœminas ĩho nestis gestibus mẽtiũt᷑. Quid de mimis loquar corruptelarũ præferẽtibus disciplinã? qui docẽt adulteria: deũ fingũt: & simulatis erudiunt ad uera? Quid iuuenes aut uirgi- nes: faciant: cũ & fieri sine pudore: & spectari libẽter ab oĩbus cernũt? Admonent᷑ utiqꝫ quid facere possint: & inflãmant᷑ libidine: q̃ aspectu maxĩe cõcitat᷑: ac se qſqꝫ ꝓ sexu in illis imaginibus præfigurat: ꝓbantqꝫ illa dũ ridẽt: & adhærentibus uitiis corruptiores ad cubicula reuertunt᷑: nec pueri mõ: quos præmaturis uitiis ĩbui nõ oportet: sed ẽt se nes quos peccare nõ decet: ĩ talẽ uitiorũ semitã dilabunt᷑. Circensiũ quoqꝫ ludorũ rõ qd aliud habet: nisi leuitatẽ: uanitatẽ: ĩsaniã? Tanto nãqꝫ ĩpetu cõcitant᷑ aĩ in furorẽ: quãto illic ĩpetu curruit᷑: ut iã plus spectaculi exhibeãt: q̃ spectãdi gratia ueniũt: cũ exclama ri & offerri: & exilire cœperint. Vitãda ergo spectacula oĩa. nõ solũ neqd uitiorũ pecto ribꝰ ĩsideat: quæ sedata & pacifica eẽ debẽt: sed ne cuiꝰ nos uoluptatis cõsuetudo delini at & adeo atqꝫ a bonis opibus auertat. Nã ludorũ celebratiões deorũ festa sũt siqdẽ ob natales eorũ ael tẽporũ nouorũ dedicatiõis sũt cõstituti. Et primitus qdẽ ueneratões q̃ uocant᷑ munera. Saturno attributæ sũt. Ludi ãt scænici Libro: circẽses: Neptũno. Pau- latĩ uero & cæteris diis idẽ bonos tribui cœpit: singuliqꝫ ludi nominibus eorũ cõsecrati sũt. Sicẽ Sisinniꝰ Capito ĩ libris spectaculorũ docet. Si qs igr̃ spectaculis ĩterest: ad q̃ re ligiõis grã ↄuẽit᷑ discessit a dei cultu: et ad ds se ↄtulit: quorũ natales & festa celebrauit Sisinnius

De uoluptate aurium. Et quid sibi uelit diuinorum eloquiorũ simplicitas: que omni bus carminibus & floribus: pompisqꝫ uerborum perferenda est. Ca. xxi.

Vrium uoluptas ex uocum & cautuũ suauitate pcipitur: que scilicet tã uitiosa est: q̃ obiectatio illa de qua diximus oculorũ. Quis. n. non luxuriosũ: ac nequã putet eũ: q scenicas artes domi hẽat? At q nihil refert utrũ ne luxuriã solus do- mi: an cũ populo exerceas ĩ theatro. Sed iã de spectaculis dictũ ẽ: restat unũ qd᷑ est no bis expugnãdũ: ne capiamur his q̃ ad sensũ integrũ penetrãt. Nã illa oĩa quæ uerbis ca rẽt: id est aeris & neruorũ suaues soni: possunt facile cõtemni: qa nõ adhærent: nec scri bi possunt. Carmẽ aũt cõppsitũ & oratio cũ suauitate decipiẽs capit mentes: & quo uo- luerit ĩpellit. Inde homines litterati cũ ad regionẽ accesserit dei: ab aliquo ĩperito docto re fundati minus credunt. Assueti eni dulcibus & politis: siue orationibus: siue carmini bus: diuinarũ litterarũ simplicẽ cõemqꝫ sermonẽ ꝓ sordido aspernant᷑. Id. n. quærunt quod sensum demulceat. Persuadet aũt quicquid ẽ suaue: & aĩo penitus dũ delectat: in sidit. Nũ igit᷑ deus & mentis: & uocis: & linguæ artifex diserte loqui nõ pẽt? Immo ue- ro summa ꝓuidentia carere phuco uoluit ea: quæ diuina sunt: ut oẽs ĩtelligerẽt quæ ip- se oĩbus loquebat᷑. Ergo qui ueritati studet: qui nõ uult ipse se decipere: abiiciat inimi- citias & noxias uoluptates: quæ aĩam sibi uinciãt: ut corpus cibi dulces: præferãt᷑ uera falsis: æterna breuibus: utilia iucũdis. Nihil aspectu gratũ sit: nisi qd᷑ pie: qd᷑ iuste fie- ri uideas: nihil auditu suaue: nisi quod alit animã: melioreqꝫ te reddit. Maximeqꝫ hic sen sus nõ est ad uitiũ detorquẽdus: q nobis iõ datus est: ut doctrinã dei pcipere possemꝰ. Itaqꝫ si uoluptas est audire catus & carmĩa: dei laudes caner̃ & audire iucũdũ sit. Hæc est uoluptas uera: quæ comes & socia uirtutis ẽ. Hæc ẽ nõ caduca & breuis: ut ille q̃s appetunt: qui corpori ut pecudes seruiũt: sed ppetua & sine ulla ĩtermissiõe delectans: Cuius terminos si quis excesserit: nihilqꝫ aliud ex uoluptate petierit nisi ipsã uoluptatẽ: hic mortẽ meditat᷑: quia sicut uita ppetua in uirtute est: ita mors in uoluptate. Qui eni temporalia mal uerit: carebit æternis: qui terena protulerit: cælestia nõ habebit.

De uoluptate olfatus & gustus: quam uir prudens euitare debet: ut laqueos & tendiculas mortis Cap.xxii.

D uoluptates autē saporis & odoris: q duo sensus ad solū corpus ptinēt nihil ē
a aliud quod a nobis disputetur: nisi forte qs exigit: ut dicamus turpe eē sapiēti ac bono si uentri & gulæ seruiat: si unguētis oblitus ac floribus coronatus icedat qd' q facit: utiq; isipiēs: ineptus: & nihil ē: quem ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortasse qspiā dixerit. Cur ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur. At.n.iā sæpe dictum ē uirtutē fuisse futurā nullā: nisi haberet q̄ opprimeret. Itaq; fecit oia deus ad istruēdum certamē rerū duarū. Ergo illecebræ iste uoluptatū arma sūt illius: cuius opus unū ē expugnare uirtutē: iustitiāq; ab oib⁹ excludere. His bladimētis titillat aia & suauitatib⁹. Scit.n. quia mortis & fabricatrix uoluptas. Nā sicut deus hominē ad uitā non nisi per uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortē p delitias ac uoluptates: sicut ad uerbū bonum per fallacia mala: sic ad uerum malū per bona fallacia peruenitur. Cauenda sūt igitur oblectamenta ista tanq̄ laquei & plagæ: ne suauitudinū mollicie capti: subditione mortis cum ipso corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

De uoluptate tactus: & quare sit i homine uehementior q̄ in cæteris animalibus: & quātas per eum diabolus turpitudines igerat & spicula gehennæ. Et de licito coitu & illicito. Et quare intra omnia animantia sola mulier post conceptum sit patiens uiri. Et quis sit continentiæ uel in continentiæ fructus. Cap.xxiii.

Enio nunc ad eā percipit' ex actu uoluptatē: q sensus est quidē totius corporis.
u Sed ego nō de ornamētis aut uestibus: sed de sola libidine dicēdum mihi puto quæ maxie coercēda ē: qa maxie nocet. Cū excogitasset deus duorū sexum rationē: attribuit ipsis ut se iuicē appeterēt: & cōiunctione gauderēt. Itaq ardentissimam cupiditatē cunctorū animātiū admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidissime ruerent: eaq; ratione ppagari & multiplicari genera possent. Q ue cupiditas & appetentia in hoie uehemētior & acrior inuenit': uel qa hominū multitudinē uoluit esse maiorē uel qm̄ uirtutē soli homini dedit: ut eēt laus & gloria coercēdis uoluptatibus: & sui abstinētia. Scit ergo aduarsarius ille noster q̄ta sit uis huius cupiditatis: quā qdē necessitatē dicere maluerūt: eāq; a recto & bono ad malū & prauū trāsferūt. Illicita.n. desideria imittit: ut aliena cōtaminēt: quibus habere ppria sine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas: suggeritq; fomēta: & uitiis papulū subministrat: tū itimis uisceribus stimulos omnes cōturbata & cōmouet. & naturalē illū icitat: atq; iflāmat ardorem donec irrætitū hominē iplicatūq; decipiat. At ne qs eēt: q pœnarū metu abstineret alieno: lupanaria quoq; cōstituit: & pudorē ifœlíciū mulierū publicauit: ut ludibrio haberet tā eos q faciūt: q̄ quas pati nec esse ē. His ob sœnitatibus animas ad sanctitatē genitas uelut in cæni gurgite demersit: pudorē extinxit: pudicitiā fugauit. Idem ēt mares ad miscuit maribus: & nefandos coitus cōtra naturā cōtraq; istitutū dei machinatus ē: sic ibuit hoies: & armauit ad nefas oē. Q uid.n. pōt eē sanctū his: q ætatē ibecillā & præsidio idigentē: libidini suæ depopulādā fœdādāq; substrauerit? Nō pōt hæc res p magnitudie sceleris enarrari. Nihil āplius istos appellare possū: q̄ ipios & paricidas: qbus nō sufficiat sexus ad deo datus: nisi & suū sexū pphane ac petulanter illudāt. Hæc tamen apud nos leuia & quasi honesta sūt. Q uid dicā de his qui abominādo nō libidinē sed insaniā potius exercēt? Piget dicere. Sed quid his fore credamus: quos no piget facere? & tamē dicēdū ē: quia fit. De istis loquor: quorū teterrima libido & execrabilis furor: nec capit quidē pcit. Q uibus hoc uerbis aut q̄ idignationē tātū nefas psequat': uicit offici-

um singularis sceleris magnitudo. Cũ igit libido hæc edat opa: & hæc facinora designet: armandi aduersus eã uirtute maxĩa sumus. Quisqs affectus illos frænare nõ põt: cohibeat eos intra præscriptũ lægitimi thori: ut & illud qđ auide expetit: assequat: & tamẽ ĩ peccatũ nõ ĩcidat. Nã qd sibi hoĩes pditi uolũt: Nẽpe hõesta opa uoluptas sequit: si ipsam per se appetũt: iusta & lægitima frui licet. Q đ si aliqua necessitas phibet: tũ uero maxĩa adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cõtinẽtia reluctet: Nec tm̃ alienis thoris que attingere nõ licet: uerũ ẽt publicis uulgatisq3 corpibus abstinendũ deus præcepit. Docetq3 nos cũ duo ĩter se corpora fuerit copulata: unũ corpus efficere. Itaq3 q se cæno inmiserit: cæno sit oblitus necesse ẽ & corpus qdẽ cito ablui põt: mẽs autẽ cõtagiõe ĩpudici corporis ĩqnata nõ põt: nisi ex longo tpe & multis bonis opib9 ab ea q̃ ĩhæserit: colluuiõe purgari. Oportet ergo sibi quẽq3 præponere duorũ sexuũ cõiunctionẽ generandi cã datã eẽ uiuẽtibus. Eãq3 legẽ his affectib9 positã: ut successionẽ parẽt. Sicut ãt dedit nobis oculos deus: nõ ut spectemus uoluptatẽq3 capiamus: sed ut uideamus pp eos actus: q ptinent ad uitæ necessitatẽ. Ita genitalẽ corporis ptẽ: qđ nomẽ ipsũ docet: nulla alia cã nisi efficiẽdæ sobolis accepimus. Huic diuinæ legi sũma deuotiõe paredũ est sint oẽs q̃ dei discipulos se pfitebunt ita morati & instituti: ut ĩperare sibi possint. Nã qui uoluptatibus indulgẽt: q libidini obsequunt: hi aĩam suã corpori mãcipãt: ad mortẽq3 cõdẽnant. Qui se corpori addixerũt in quo hẽt mors ptãtẽ. Vniusquisq3 igit q̃tũ põt formet se ad uerecũdiã: pudorẽq3 colat: castitatẽ mente & cõscia tueat. Nec tm̃ legibus publicis pareat: sed sit supra oẽs leges: q legẽ dei seqt: Quib9 bonis si assueuerit: ĩã pudebit eũ in deteriora descẽdere. Mõ placeãt recta & honesta q̃ meliorib9 iucũdiora sunt: q̃ praua & honesta peiorib9: Nõdũ oĩa castitatis officia executus sũ quã nõ mõ deus intra priuatos parietes: sed ẽt præscriptio lectuli terminat: ut cũ qs hẽat uxorẽ: neq3 seruã neq3 liberã habere ĩsup uelit sed matrimõio fidẽ seruet. Nõ.n. sicut iuris publici rõ est: sola mulier adultera ẽ q̃ hẽt aliũ. Martius aũt ẽt si plures hẽat: a cirmine adulterii solutus ẽ. Sed diuina lex duos in matrimoniũ qđ ẽ in corpus unũ pari iure cõiũgit: ut adulter habeat qsqs cõpagẽ corpis ĩ diuersa distraxerit. Nec ob aliã cãm deus cũ cæteras aiantes suscepto fœtu maribus repugnare uoluisset: solã oĩum mulierẽ patiẽtẽ uiri fecit: scilicet ne feminis repugnãtibus libido cogeret uiros aliđ appeteret: eoq3 facto castitatis gloriã nõ tenerẽt. Sed neq3 mulier uirtutẽ pudicitiæ caperet: si peccare ñ posset. Nã qs murũ aĩal pudicũ esse dixerit: qđ suscæpto fœtu mari repugnat: Q đ iõ facit: qa necesse ẽ in dolorẽ atq3 piculũ ueniat: si admiserit: nulla igit laus ẽ nõ facere qđ non possis facere: Ideo aũt pudicitia in hoĩe laudat: qa nõ naturalis ẽ sed uolũtaria. Seruãda igit fides ab utroq3 alteri ẽ: imo exẽplo cõtinẽtiæ docẽda uxor ut se caste gerat. Iniquũ ẽ.n. ut id exigas: qđ ipse præstare nõ possis. Quæ iniqtas id effecit pfecto: ut eẽnt adulteria fœminis ægre ferẽtib9 præstare se fidẽ: nõ exhibẽtib9 mutuã caritatẽ. Deniq3 nulla ẽ tã pditi pudoris adultera: q nõ hãc cãm uitiis suis prætẽdat: iniuriã se peccãdo ñ facere sed referre: qđ optie Quitilianus expræssit. Hõ inqt neq3 alieni mr̃imonii abstinẽs neq3 sui custos: q̃ ĩter se natura cõnexa sũt. Nã neq3 maritus circa corrũpẽdas aliorũ cõiuges occupatus põt uacare domesticæ sanctitati. Et uxor cũ ĩ tale ĩcidit mr̃imoniũ: exẽplo ipso concitata aut imitari se putat: aut uindicari. Cauẽdũ igit ne occusationẽ uitiis nostra ĩtẽpantia demus: sed assuescãt ĩuicẽ mores duorũ: & iugũ pibus animis inferant. Nos ipsos ĩ altero cogitemus. Nã fere ĩ hoc iustitiæ sũma cõstitit: ut nõ facias alteri qcquid ipse ab altero pati nolis. Hæ sũt quæ ad cõtinentiã pcipiũt a deo. Sed tamen quis diuina præcepta circũscribere se putet posse addãt illa ut omnis calũnia & occasio frau

dis remoueat᷑:adulterũ esse q a marito dimissam duxerit:& eũ q præter crimen adulterii uxorẽ dimiserit:ut alterã ducat. Dissociata.n.corpus & distrahi deus noluit. Præterea nõ tantũ adulteriũ esse uitandũ:sed ẽt cogitationẽ:neq̃ aspitiat alienã:& animo cõcupiscat. Adulterã.n.fieri mẽtem:si uel imaginẽ uoluptatis ipsa sibi depinxerit. Mens est.n.ꝑfecto q̃ peccat quæ ĩmoderatæ libidinis fructũ cogitatiõe cõplectit᷑. In hac crimẽ ẽ:ĩ hac oẽ delictũ. Nã & si corpus nulla sit labe maculatũ:nõ constat tñ pudicitiæ rõ:si animus incæstus ẽ:nec illibata castitas uideri põt:ubi cõsciẽtiã cupiditas inquinauit. Nec uero aliq̃s existimet difficile eẽ ĩponere frænos uoluptati:eãq̃ uagã & errantẽ castitatis pudicitiæq̃ limitibus ĩcludere:cũ ꝓpositũ sit hoĩbus oĩbus etiam uincere: ac plurimi beatã atq̃ ĩcorruptã corpis ĩtegritate retinuerũt: multi sint qui hoc cælesti genere uitæ fœlicissimæ pfruant᷑. Q d᷑ quidẽ nõ ita deus fieri præcepit tanq̃ astringat:qa generari homines oportet:sed tanq̃ sinat. Scit.n.q̃tam his affectib⁹ ĩposuerit necessitatẽ. Si quis hoc inquit facere potuerit:habebit eximiã incõparabileq̃ mercedẽ. Q uod cõtinẽtiæ genus quasi fastigiũ est oĩumq̃ cõsumatio uirtutũ. Ad quã si quis eniti atq̃ eluctari potuerit:hũc seruũ dominus:hũc discipulũ magister agnoscet. Hic terrã triũphabit:hic erit cõsimilis deo:qui uirtutẽ dei cæperit. Hæc quidẽ difficilia uidentur:sed de eo loquimur:cui calcatis omnibus terrenis iter cælum paratur. Nam quia uirtus in dei agnitione consistit:omnia grauia sunt:dũ ignores: ubi cognoueris facilia. Per ipsas difficultates nobis exeundum est:qui ad summum bonum tendimus

De pœnitẽtia & fructu eius:& conscientiæ stimulis:& districtio dei iudicio:ex quibus sacrificiis:& in qua ara possit placari. Ca.xxiiii.

n Ec tamen deficiat aliquis:aut de se desperet:si aut cupiditate uictus: aut libidĩe ĩpulsus:aut errore deceptos:aut ui coactus:ad iniustitiæ uiã lapsus ẽ. Põt.n.reduci ac liberari si eũ pœniteat actorũ:& ad meliora cõuersus satis deo faciat:qd̃ fieri posse. Cicero nõ putauit:cuius hæc in acadæmico tertio uerba sũt. Q d̃ si liceret his q̃ ĩ itinere deerrassẽt:sic uiã deuiã secutos corrigere errorẽ ĩ pœnitẽdo:facilior eẽt emẽdatio temeritatis. Licet plane. Nã si liberos nostros cũ delictorũ suorũ cernimus pœnitere:correptos eẽ arbitramur:& abdicatos abiectosq̃ rursus tñ suscipimus:fouemus:ãplectimur:cur desperemus clemẽtiã dei patris pœnitendo posse placari? Ergo idẽ dominus ac parens indulgẽtissimus remissurũ se pœnitentibus pctã ꝓmittit:& oblitturũ oẽs iniq̃tates nostras:si iustitiã denuo cœperimus opari. Sicut.n nihil ꝓdest male uiuenti ante acte uitæ ꝓbitas:quia superueniẽs nequitiã iustitæ opa deleuit:ita nihil officiũt peccata uetera correcto:quia superueniẽs iustitia labẽ uitæ priori aboleuit. Q uẽ enĩ facti sui pœnitet:errorẽ suũ pristinũ intelligit. Ideoq̃ græci melius & significantius μεταγνοσιν dicunt:quẽ nos latine possumus dicere resipiscentiã. Resipiscit.n.ac suã mentẽ quasi ab insania recipit:quẽ errati piget:castigatq̃ seipsum dementiæ:& cõfirmat animũ suum ad rectius uiuendũ:tũ idipsũ maxĩe cauet:ne rursus in eosdẽ laqueos inducat᷑. Deniq̃ muta quoq̃ aĩalia cum fraude decipiuntur:si aliquo se modo in fugã excitauerint fiunt postmodũ cautiora:uitãtq̃ sp ea oĩa in q̃bus dolos insidiasq̃ senserunt. Sic hominẽ pœnitentia cautũ ac diligẽtẽ facit ad euitãda peccata:ĩ que semel fraude deiecerit. Nemo.n.põt eẽ tã prudens:tã circũspectus:ut nõ aliquãdo labatur. Et iccirco deus ĩbecillitatẽ nostrã sciẽs ꝓ sua pietate aperuit nobis apertum salutis: ut huic necessitati cui fragilitas carnis subiecta est medicina pœnitentiæ subueniret. Ergo quicunq̃ aberrauerit referet pedem seq̃ q̃ primum recipiet ac reformet

Sed reuocare gradum superasq̃ euadere ad auras Hoc opus huic labor est.

Degustatis.n.male iucūdis uoluptatibus:uix diuelli ab his possunt: facilius recta seq̄rent̄:si earū suauitates nō attingissent:sed si eripiāt se malæ seruituti:cōdonabit̄ his oīs error:si errorē suū uitā meliorē:correxerint.Nec lucrari se quisq̄ putet:si dilecti cōsciū nō hēbit:sic ille oīa in cuius conspectu uiuimus nec si uniuersos hoīes cælare possumus: deū possumus:cui nihil absconditū:nihil pōt esse secretū.Seneca exhortatiōes suas mi mirabili snia terminauit.Magnū inquit nescio qd maius q̄ cogitari pōt numē est:cui ui uendo operā damus.Huic nos approbemus.Nā nihil ꝓdest īclusā esse cōsciētiā:patemus a deo.Quid ueri⁹ dici pōt ab eo:qui deū nosset:q̄ dictū ē ab homine ueræ religiōis ignoro?nā & maiestatē dei expressit maiorē esse dicendo:q̄ ut eā cogitatio mentis hūanæ cape posset:& ipsū ueritatis attigit fontē:sentiēdo uitā hominū supuacuā nō eē(ut Epicuri uolūt)sed deo ab his operā uiuēdo dari:siqdē iuste ac pie uixerint.Potuit eē uerus dei cultor:si quis illi mōstrasset ut cōtempsisset:ꝑfecto.Zenonem & magistrū suū socionem:si uere sapientiæ ducem nactus esset.Huic nos inqt approbemus.Cælestis ꝓrsus oro nisi accederet ignorātiæ cōfessio:nihil ꝓdest inclusā hēre cōscientiā:patem⁹ duo.Nullus ergo mendatio:nullus dissimulatiōi locus ē:quia pietib⁹ oculi hoīum submouet̄:dei aūt diuinitatas nec uiscerib⁹ submoueri pōt:quomin⁹ totū hoīem ꝑspiciat & norit:Idem in eiusdem opis prio.Quid agis inquit?qd machinaris?qd abscōdis?Custos te tuus sequit̄.Aliū tibi pegrinatio subduxit:aliū mors:aliū ualitudo.Hæret hic: quo carere nūq̄ potes.Quid locū abditū legis:&arbitriū remoues?Puta tibi cōtigisse ut oculos omniū effugias demēs.Quid tibi ꝓdest nō habere cōsciū:habenti cōsciētiā non minus mirabiliter de cōscientia & deo Tullius:Meminerit inqt deū se habere testē: id est(ut ego arbitror)mentē suam q̄ nihil hoī dedit ipse diuinius.Item cum de bono & iusto uiro loqretur.Itaq; talis uir inqt nō mō facere:sed ne cogitare quidem quicq̄ audebit:qd nō audeat prædicare.Purgemus igt̄ cōscientiam:q̄ oculis dei est puia:& (ut idem ait)sēpita uiuamus:ut rōnem nobis reddendā arbitremur:putemusq; nos momētis oībus non in aliquo(ut ille dixit)orbis terræ theatro ab hominib⁹:sed desuper spectari ab eo:qui & iudex& testis ipse futurus est:cui rōnem uitæ reposcenti actus suos inficiari nō licebit.Ergo satius est aut fugere cōscientiā:aut nos ipsos ultro apire animum & perniciem rescissis uulneribus effūdere:quibus nemo alius mederi pōt:nisi solus ille qui gressum claudis:uisū cæcis reddidit:maculata purgauit menbra:mortuos excitauit.Ille ardorē cupiditatis extinguet:extirpabit libidines:inuidiā distraet:irā mitigabit Ille reddet uerā & ꝑpetuā sanitatem.Appetenda ē hæc oībus medicina:quoniā maiori periculo uexat̄ anima q̄ corpus:& q̄ primū latentibus moribus adhibāda ē curatio.Neq;.n. si utatur aliquis oculorū acie clara: membris oībus integris corporis toti⁹ fortissima ualetudine:tamen cū dixerim sanū si efferat̄ ira:supbia tumidus inflet̄:libidini seruiat:cupiditatibus in ardescat.sed eū poti⁹ q̄ ad alienā fœlicitatē nō attollat oculos:opes nō admiretur:alienā mulierē sancte uideat nihil oīo appetat:nō cōcupiscat alienū:non inuideat ulli nō fastidiat quenq̄:sit humilis:misericors:beneficus:mitis:humanus:pax in animo eius ꝑpetua uersetur.Ille hō sanus:ille iustus:ille pfectus ē.Quisqs igitur his omnib⁹ præceptis cælestibus obtemperauit hic est ueri dei cultor:cuius sacrificia sunt mansuetudo animi:& uita innocens:& actus boni.Quæ omnia qui exhibet:totiens sacrificat:quotiens bonum aliquid ac pium fecerit.Deus enim non desiderat uictimam: neque muti animalis:neq; mortis ac sanguinis:sed hominis & uitæ. Ad quod sacrificium neq; uerbenis opus est:neq; febris: neq; cespitibus:quæ sunt utiq; uanissima: sed his quæ intimo corde proferūtur.Itaq; in aram dei quæ uere maxima est:& quæ incor-

Seneca

de hois collocata coinquinari nõ põt sanguine: iustitia iponit: patiẽtia: fides: inocentia: castitas: abstinentia. Hic est uerissimus ritus: hæc illa lex dei (ut a Cicerõe ẽ dictũ) præclara & diuina sempq; recta & honesta iubet. Vetat praua & turpia cui parentẽ sanctissime ac certissimæ legi iuste ac lægitie necesse est uiuere. Cuius legis pauca equidẽ capita posui: q; sũ pollicitus ea me tantũmõ eẽ dicturũ: q̃ sũmũ fastigiũ uirtuti & iustitiæ ipõerẽt. Si qs uolet cætera oĩa cõphẽdeꝛ ex fõte ipõ petat: uñ ad nos riu⁹ iste manauit.

De dñia doni & sacrificei diuini: & forma laudãdi deũ: & orõnis forma & fructu. C. xxv.

Plato Nunc de sacrificio ipso dicamus pauca. Ebur iquit Plato nõ castũ donum deo. Quid ergo? Picta scilicet pciosa imo uero nõ castũ donũ deo quicquid surripi: quicquid corrũpi põt. Sed sicut hoc uidit nõ oportere uiuẽti offerre aliquid qđ sit ex mortuo corpe: cur illud nõ uidit nõ debere icorpali corpale munus offerri. Quãto

Seneca melius & uerius Seneca. Vultis ne uos iquit deũ cogitare magnũ & placidũ: & maiestate leni uerẽdũ: amicũ & semp in pxio nõ imolationibus & sãguie multo colledũ. Quæ eni ex trucidatiõe imerentiũ uoluptas est? Sed mẽte pura: bono honestoq; pposito: nõ tẽpla illi cõgestis in altitudinẽ saxis struenda sũt: in suo cuiq; cõseruandus est pectore. Vestes igit: gẽmas: & cætera quæ habent in precio: si quis putet deo cara: is plane qd sit deus nescit: cui putat uoluptati eẽ eas res: q̃s ẽt hõ si cõtẽpserit: iura laudabit. Quid ergo castũ: quid deo dignũ nisi qđ ipse in illa diuina lege sua poposcit? Duo sũt quæ offerri debeãt: donũ & sacrificiũ: donũ i ppetuũ: sacrificiũ ad tps. Verũ apud istos qui nullo mõ rõnem diuinitatis itelligũt donũ est quicquid auro & argẽtoq; fabricat. Itẽ quicquid serico & purpura texit: sacrificiũ est uictima: & quæcũq; in ara cremãt. Sed utroq; nõ utit deus: quia & ipse icorruptus est: & illud totũ corruptibile. Itaq; deo utrunq; icorpale offerendũ est: quo utit. Donũ ẽ itegritas aĩ: sacrificiũ laus & hymn⁹. Si. n. de⁹ nõ uĩ ergo his rebus coli debet: quæ nõ uident: nulla igit alia religio est uera: nisi quæ uirtute ac iustitia cõstat. Quomõ aũt deus iustitia hois utat: itellectu facile est. Si. n. iustus fuerit hõ: accæpta imortalitate in æternum deo seruiet. Hoies ãt nõ nisi ad iu-

Cicero stitiã nasci: tũ philosophi ueteres tũ etiã Cicero suspicatur: disserẽs. n. de legibus. Sed oĩum iquit quæ in hoĩum doctorũ disputatiõe uersant: nihil est pfecto præstabilius: q̃ plane itelligi nos ad iustitiã esse natos. Id ergo solũ deo exhibere atq; offerre debem⁹: ad qđ capiẽdũ nos ipse generauit. Hoc ãt duplex sacrifici genus q̃ sit uerissime Trisme-

Trismegistus gistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscũ id est cũ philosophis quo sequimur: tã uerbis q̃ re cõgruit: de iustitia sic locutus ẽ: Hoc uerbũ o fili adora & cole. Cultus aũt dei unus est malũ nõ esse. Itẽ i alio sermõe pfecto cũ exaudisset Asclepiũ q̃rẽtẽ a suo filio: utrũ placeret pñi eius offerri thus & alios odores: ad sacrificiũ dei: exclamauit: Bene bene o mi nate: o Asclepi. Et. n. maxima ipietas tale quid de illo uno ac singulari bono in aĩum i ducere: Hæc & his similia huic nõ conueniũt. Omniũ. n. q̃cũq; sũt plenus est & oĩum minime indigens. Nos uero gratias agentes adoremus. Huius. n. sacrificiũ sola benedicto. Et recte. Verbo. n. sacrificari oportet deo: siquidem deus uerbũ ẽ (ut ipse cõfessus est) Saturnus igit colendi rit⁹ est ex ore iusti hois ad deũ directa laudatio: quæ tñ ipsa ut deo sit accepta: & humilitate: & timore & deuotione maxĩa opus est: ne quis forte integritatis & innocentiæ fiduciã gerens: tumoris & arrogantiæ crimen icurrat: eo q; facto gratiã uirtutis amittat. Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiã dei sp iploret: nihilq; aliud precetur: nisi peccatis suis ueniã: licet nulla sint. Siquid aliud desiderauit: nõ est op⁹ dicto scienti quid uelimus: siquid ei boni euenerit: grãs agat: siquid mali: satisfaciat: & illud sibi ob peccata sua fateatur euenisse: nihilominus in ma-

lis gratias agat:& in bonis satisfaciat:uel idē sit semp & stabilis:& imutabilis:& icōcussus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendū:sed& domi & in ipso etiam cubili suo. Secum deniq₃ habeat deum semper in corde suo cōsecratū:quoniam ipse ē dei templum. Q uod si deo patri ac domino hac assiduitate:hoc obsequio:hac deuotiōe seruierit:cōsumata & perfecta iustitia est:quā q tenuerit:hic(ut āte testati sumus)deo paruit:hic religioni atq₃ suo officio satisfecit.

Lactantii Firmiani diuinorū institutionum liber septimus: De uita beata.

Q uid sit dictum in præcedentibus libris:quid restat dicendum in ultimo: qui sint credituri ueritati:& qui non: & quare. Cap.primum.

Ene habeat:iacta sunt fundaméta(ut ait eximius orator)Verū nos nō tm̄ fundaméta iecimus:quæ firma & idonea essent opari pficiendo:sed magnis robustisq₃ molibus ædificiū totū pene usq₃ ad sūmā b pduximus. Restat id qd ē multo facilius:uel tegere uel ornare: sine quo tamē priora opa inutilia sunt & ingrata. Nā qd pdest aut falsis religionibus liberari:aut intelligere uerā? Q uid aūt uanitatē falsæ sapientiæ puidere:aut q̄ sit uera cognoscere?quid inq̄ pdest cæleste illā iustitiā defendere?qd cū magnis difficultatibus cultū de tenere?Q uæ est sūma uirtus:nisi eū diuinū præmiū beatitudinis ppetue subsequat?dei q̄ nobis est in hoc libro disserendū:ne priora oia irrita & infructuosa uideant:si hoc cuius cā illa suscepta sūt:ī icertū reliq̄mus:ne qs forte arbitret tātos labores icassū suscipi:dū eorū cælesti mercede diffidit:quā deus statuit ei:q hæc suauia terre bona p sola nudaq₃ uirtute cōtempserit. Satis & huic parti faciamus:tū testimōiis diuinarū litterarū:tum ēt pbabilibus argumentis:ut æque clarū sit:& futura præsentibus:& diuia terrenis:& ppetua breuib⁹ eē anteponēda:qm̄ tpalia sunt præmia uitiorū:sempiterna uirtutū:Exponā igitur rōnē mūdi:ut facile possit intelligi qn̄ & q re sit effectus a deo:qd Plato qui de mundi fabricatiōe disseruit:nec scire potuit:nec explicare:quippe q cæleste misteriū:qd nō nisi pphetis ac deo docente discit:ignorabat. Ideoq₃ in ppetuū dixit esse fabricatum:qd longe secutus est qm̄ quicqd est solido ac graui corpe:ut initium cœpit aliquādo:ita finem capit necesse est. Nā Aristoteles cum nō uideret quéadmodū posset tanta rerū magnitudo interire:& hāc prescriptionē uellet effugere:semp ait fuisse mundū:ac semp futurum:prsus nihil uidit:quia qcqd est:aliquando habuerit principiū necesse est:nec oīo q̄cq̄ pōt esse nisi cœperit:Nā cum terrā:& aquā:& ignē dispire cōsumiq₃: extinguiq₃ uideamus:quæ sint utiq₃ mundi partes intelligit totum esse mortale:cuius membra sunt mortalia. Ita sit:ut natum sit qcquid pōt interire:sed & omne qd sub uisu oculorum uenit:& corporale(ut ait Plato)& solubile sit necesse est. Vnus igitur Epicurus auctore. Democritus ueridicus in hac re fuit qui ait & ortū aliquādo:& aliquādo esse piturum. Nec tamen rōnem ullam reddere potuit:scilicet aut quibus de causis hoc tātum opus aut quo tpe resoluat. Q uod quoniā nobis deus reuelauit:nec cōiecturis id asseqmur: sed traditione cælesti docebimus sedulo:ut tandem studiosis ueritas appareat:nec uidisse nec cōprehendisse philosophos ueritatē. Sed ita leuiter odoratos:ut tamen unde eos ille odor sapiētiæ tam suauis:tā iucundus afflaret:nullo mō senserit. Interim necessariū puto admonere lecturos:q hæc nostra quæ tradimus:praue uitioseq₃ mētes aut omnino non intelligerent:Hebetatur.n.acies eorū terrenis cupiditatibus:quæ sensus omnes grauant:imbecillesq₃ reddunt:aut etiam si intelligent:dissimulabūt tamen: & esse hæc uera nolent qa trahunt a mutis:& scientes malis suis fauent:quorū suauitate

AR.

Epicurus

capiunt: & uirtutis uiā deserūt: cuius acerbitate offēdunt: nā qui auaritia & cupiditate inexplebili quadā siti flagrant: quia nō pñt uenditis aut elargitis quæ amāt: tenui cultu uitam degere. Sine dubio malūt id eē affectū: qđ desideriis suis renūciare cogunt. Item qui libidinū stimulis incitati (ut ait poeta) in furias ignēq; ruūt: utiq; incredibilia nos afferre dicūt: qa uulnera aures eorū præcepta cōtinētiæ: quæ illos uoluptatibus suis ꝓhibēt qbus aiam suā cū corpore adiudicauerūt. Qui uero ābitione iflati: aut amore potētiæ iflāmati: oē studiū suum ad honores acquirēdos cōtulerunt: ne si solē quidē ipsū gestemus i manibus: fidē cōmodabūt ei doctrinæ: quæ illos iubet oi potētia & honore cōtēpto hūiles uiuere: atq; ita hūiles: ut & accipe iniuriā possint: & referre nolit si accæperit. Hi sunt hoies q cōtra ueritatē clausis oculis quoquomō latrāt. Qui āt sani sunt uel erunt id est nō ita uitiis imersi: ut sanabiles ñ sint: & credēt his & libēter accedēt: & quæcūq; dicimus: apta: & plana: & simplicia: & qđ maxie opus est: uera & inexpugnabilia illis uidebūt. Nemo uirtuti fauet: nisi qui sequi pōt: sequi āt nō facile est oibus. Hi possunt: quos paupertas & rerū indigētia exercuit: & capaces uirtutis effecit. Nā si uirtus ē tolerātia malorū: nō capiūt ergo uirtutē: qui sempi bonis fuerūt: qa mala neq; experti sūt neq; ferre possūt: assuetudine ac desiderio bonorū: quæ sola nouerunt. Eo fit: ut paupes & humiles deo credāt facilius: qui sunt expediti q̃ diuites: qui sūt iped mētis suis iplicati: imo cathenati & cōpediti seruiunt ad nutū dñæ cupiditatis: quæ illos iextricabilibus uinculis irrætiuit: nec pñt in cælū aspicere: qm̃ mēs eorum in terrā ꝓna: humiq; defixa ē. Virtutis āt uia nō capit magna onera portātes: āgust⁹ admodū trames ē: p quē iustitia hoiem deducit i cælū. Hūc tenere nō pōt: nisi qui fuerit expeditus & nudus. Nā isti locupletes multis et igētibus sarcinis onerati: p uiā mortis incedunt: q̄ latissima ē: qm̃ late pditio dñat. His acerba sunt: his uenena: que de⁹ ad iustitiā præcepit: quæq; nos dei magisterio de uirtute ac ueritate disserimus. Quibus si repugnare audebunt hostes se esse necesse est uirtutis iustitiæq; fateantur. Aggrediar nunc qđ supest ut fines opi possit iponi. Id āt supest ut de iudicio dei disseramus qđ tunc cōstituet cum dñs noster redierit i terrā ut unicuiq; pro merito aut p̄mium psoluat aut penā itaq; ut in qrto li. de ptio aduentu eius dixius sic in hoc scđm referamus aduētum quē iudæi quoq; cōfitētur & spant sed frustra qm̃ necesse ē ad eos cōsolādos reuertatur ad quos cōuocandos pri⁹ uenerat nam q uiolarunt ipie humilē sentirent in ptāte uictorē. Eaq; oia q̄ legunt & nō itelligunt deo cōpensante patiētur quippe qui pctis oib⁹ inquinati & insup sancto cruore ꝓfusi ab illo ipso cui nefandas man⁹ itulerunt sint ad æterna supplicia destinati sed erit nobis contra iudæos separata materia in qua illos erroris & sceleris conuincemus.

Quod aureum sæculum: idest fœlicissimus status futurus est post iudiciū. Et quare ratio mundi non potest ab homine apprehendi: & q̄ ueram sapientiam non assequitur quis beneficio sed gratiæ. Ca. ii.

Erratum vigesimū tertium

n Vnc ignaros ueritatis instruamus dispositione summi dei sic ordinatū: ut iniustum hoc sæculum decurso tēporum spatio terminū sumat: extinctaq; ꝓtinus oi malitia: & piorum ais ad beatā uitā reuocatis: quietum: trāquillū pacificum aureum deniq; (ut poetæ uocant) sæculum: deo ipso regnāte florescat. In primis cā errorū oium philosophis hæc fuit q̄ rōnē mundi quæ totā sapientiā cōtinet nō comprehenderunt. Ea uero sensu ꝓprio & interna intelligētia nō pōt comprehendi quod illi sine doctore p seipsos facere uoluerunt. Itaq; in uarias sibi sæpe cōtrarias sñias iciderunt: ex quibus exitum nō hērent & in eodem luto (sicut Comicus ait) hæsitauerunt scilicet assumptionibus eorum nō respondente rōne cum assumpsissent quidem uera sed quæ

affirmari nõ possent sine scientia ueritatis rerũq; cælestiũ: q̃ (ut sæpe iã dixi) nõ põt eẽ i hoie: nisi deo docẽte pcæpta. Nã si põt hõ itelligere diuina: põt & facere. Nã itelligere ẽ q̃si e uestigio subseq. Nõ põt aũt facere q̃ deus: qa mortali corpe idutus ẽ. Ergo nec intelligere q̃dẽ põt quæ fecit deus. Q d aũt fieri nõ possit: ex imẽsitate rerũ atq; operũ diuinorũ facile ẽ unicuiq; metiri. Nam si mundũ cũ oĩbus q̃ sunt in eo: cõtẽplari uelis: itelliges pfecto quãtũ deo opus hũanis corpibus ante stet. Ita quãtũ iter opa diuina & humana iterest: tãtũ distare inter dei hoisq; sapiẽtiã necesse ẽ. Nã qa deus icorruptis atq; imortalis: & ideo pfectus: qa sempiternus ẽ: sapiẽtia quoq; eius pinde ut ipsa pfecta ẽ. Nec obstare illi q̃cq̃ põt quia nulli rei deus ipse subiectus ẽ. Hõ aũt quia subiectus ẽ passioni: subiecta ẽ & sapiẽtia eius errori: & sicut hoĩs uitã multæ res ipediũt: quomin9 possit esse perpetua: ita sapientiã quoq; eius multis rebus ipedire necesse est: quomin9 in pspicienda penitus ueritate pfecta sit. Ergo nulla ẽ humana sapientia: si per se ad notionẽ ueri sciẽtiãq; nitatur qm̃ mens hoĩs cũ fragili corpore illigata: & in tenebroso domicilio inclusa neq; liberius euagari: neq; clarius pspicere ueritatẽ põt: cuius notio diuinæ cõditiõis est. Deo. n. soli opa sua nota sunt: hõ autẽ nõ cogitando aut disputãdo assequi eã põt. Sed discendo & audiẽdo ab eo q scire solius põt & docere. Ideo. M. Tullius sententiam socratis de Platõe transferẽs dicẽtes uenisse tẽpus ut ipse migraret e uita. Illos autẽ apud quos causam suã perorabat: agere uitã. Vtrũ melius sit inquit: dii imortales sciunt: hominẽ aũt arbitror scire neminẽ. Q uare necesse est oẽs philosophia sectas alienas eẽ a ueritate quia hoies erant qui eas cõstituerũt: nec ullũ fundamentũ aut firmitatem possunt habere: quæ nullis diuinarũ uocum fulciuntur oraculis. M. T: Socrates

Q uantum errauerint stoici de ratione mundi & auctore omnium deo: & homine p quem factus mundus: & quã manifeste contra Epicurum rationibus doceatur mundũ & omnia quæ in eo sunt: dei prouidentia gubernari. Ca. iii.

a T quoniam de philosophorũ erroribus loquimur stoici naturã in duos diuidũt partes: unam quæ efficiat: alterã quæ se ad efficiendum tractabilẽ præbeat. In illa prima esse uim sentiendi: i hac materiam: nec alterũ sine altero posse. Q uo mõ idẽ eẽ põt quod tractat: & quod tractat᷑? Si quis dicat idem esse figulum quod lutum: aut lutum idẽ esse quod figulum: nõne apte insanire uideatur? At isti uno naturæ noie duas res diuersissimas cũprehenderũt: deum & mundũ: artificẽ & opus: dicuntq; alterũ sine altero nihil posse: tanq̃ natura sit deus mundo terminatus: nam interdum sic confundunt: ut sit deus ipse mens mũdi: & mundus sit corpus dei. Q uasi uero simul eẽ cœperint mundus: & deus: ac nõ ipse mũdum fecerit quod: & ipsi fatentur alias: cũ hominum cã prædicant esse fabricatũ: & eẽ sine mundo si uelit: possit. Si quidẽ deus ẽ diuina mens & æterna: a corpore soluta & libera: cuius uim maiestatẽ quoniam itelligere non poterant: miscuerunt eum mundo: i d est operi suo. Vnde est illud Virgilianum: Virgilius

Totamq; infusa peractus Menes agitat molem: & magno se corpore miscet.

Vbi est ergo illud: qd' iidẽ ipsi aiunt & factum esse diuina puidentia: & regi? Si eni fecit mundũ: fuit ergo sine mundo. Si regit: nõ utiq; sicut mens corpus regit: sed tãq̃ dominus domũ: nauiumq; gubernator: auriga currũ: nec tamẽ mixti sunt his rebus: quas regũt. Nam si hæc omnia quæ uidemus dei membra sunt tam insensibilis ab his cõstituitur deus: quoniam membra sensu carent: & mortalis est qm̃ uidemus membra esse mortalia. Possũ enumerare quotiens repẽtinis quassatæ motibus: uel hiauerit terræ: uel desederint in abruptum quotiens demersæ fluctibus & urbes & insulæ abierũt i pfundum frugiferos campos paludes inundauerint flumina & stagna siccauerint mon-

tes et uel dedicerint abrupti: uel planis fuerint adæquati: plurimas regiones & multorũ fundaméta montiũ latens & internus ignis absumit. Et hoc parũ e: si mẽbris suis nõ parcit deus: nisi etiã hoĩ liceat aliqd in dei corpus. Maria extrunt: montes excidũtur & ad eruendas opes interiora terre uiscera effodiunt. Quid q ne arari qdem sine laceratione diuini corporis põt: ut iam scelerati & impii simus: qn dei mẽbra uiolemus? Patitur ne ego uexari corpus suũ deus: & debilẽ se uel ipse facere: uel ab hoĩe fieri sinit? nisi forte diuinus ille sensus: qui mũdo & omnibus mundi ptibus pmixtus est: primã terræ faciem reliqt: ac se in ima demersit: neqd doloris de assidua laceratione sentiret. Q d si hoc uanũ & absurdũ est: tam igit ipse eguerunt: q̃ hæc indigent sensu: qui nõ perspexerũt diuinũ quidẽ spiritũ esse ubiq diffusum: eoq oĩa contineri. Nec tamẽ ita ut deus ipse: qui est incorruptus: grauibus corruptibilibus elementis misceatur. Illud ergo rectius quod a Platone sumpserunt: a deo factum esse mundũ: & eius puidentia gubernari. Oportebat igit & Platonẽ: & eos q idẽ senserunt docere atq explicare quæ causa: quæ ratio fuerit tanti opis fabricãdi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At idẽ stoici hominum inquiũt cã mundus effectus est: audio. Sed Epicurus ignorat ipsos hoies quare aut quis effecerit. Nam Lucretius cum diceret mũdũ nõ esse a diis constitutũ: sic ait

Lucretius

Dicere porro hominum cã uoluisse parere Præclarã mundi naturã. Deinde intulit:
Desipere e: quid. n. imortalib⁹ atq beatis Gratia nostra q̃at largiri emolumenti.
Vt nostra quicq̃ cã agere aggrediamur? Merito enim nullam rationẽ afferebant: cur humanũ genus uel creatũ uel institutum eẽt a deo. Nostrũ hoc officiũ est sacramẽtũ mũdi & hoĩs exponere: cuius illi exptes sacrarium ueritatis nec attingere: nec uidere potuerũt. Ergo (ut paulo ante dicebam) cõ assumpsissent id qd erat uerũ: id est mũdũ a deo factum: & hominũ cã esse factũ: tamẽ quoniã eos in cõsequentibus ratio defecit: nõ potuerũt defendere id quod assumpserant. Deniq Plato ne dei opus ibecillũ & ruinosum faceret: in æternũ dixit esse mãsurũ. Si hominũ cã factus est: & ita factus est: ut esset æternus: cur ergo ipsi quorũ causa factus est nõ sunt sempiterni? Si mortales propter quos factus est: ergo & ipse mortalis atq solubilis. Neq enim pluris est ipse q̃ hi: quorũ gratia factus est: si ei ratio quadraret: intelligeret periturum esse quia factus est: nec posse in æternũ manere: nisi quod tangit nõ põt: Qui autem negat hominum causa factum: hic nullam rationem tenet. Si enim dicit ipsum fabricatorem sua causa tãta hæc opera esse molitũ: cur ergo nos nati sumus? Cur mundo ipso fruimur? Quid sibi uult humani generis: cæterorũq animantiũ fictio? Cur aliena commoda itercepimus? Cur deniq augemur? munimur? interrimus? Quid habet rationis ipsa generatio? qd ppetua successio? Nimirũ uideri deus uoluit: & suis uariis imaginibus tanq̃ sigilla cõfingere: quibus se oblectaret: & nihilominus tamẽ si ita esset: curæ haberet animãtes: præcipueq hoiem: cuius iperio cuncta subiecit. Qui aũt dicunt semp fuisse mundũ: omitto illud: quod eẽ ipsum sine aliquo principio nõ põt: unde extricare se nequeũt. Sed hoc dico si semp mundus fuit: nullam põt habere rationẽ: quid eni potuit in eo ratio moliri quod nunq̃ sumpsit exordiũ. Nam prius q̃ fiat aliquid aut struatur: opus est cõsilio: ut disponi possit: quemadmodum fiat: nec incipi quicq̃ potest sine prouisione rationis. Itaq omne opus ratio præcidit: non habet ergo rationem quod factum nõ est. Atqui mundus hẽt rationem: qua & cõstat & regit. Ergo factus est: & si factus est: & resoluetur. Reddant ergo isti rationẽ: si possunt cur aut factus in principio sit: aut postea resoluatur: Quod quia docere non poterat Epicurus siue Democritus: sua sponte natũ esse dixit seminibus inter se passim coeuntibus: quibus iterum resolutis: dissidiũ atq iteri-

Plato

Democritus

tum secutarum. Corrupit ergo qđ recte uiderat: & totã ratione penitus ignorantia rõnis euertit: redegitq; mundũ & oĩa quæ in eo geruntᷣ ad similitudinẽ cuiusdã somni uanissimi: siquidẽ rebus humanis nulla rõ subsistit. Cũ uero mũdũ: omnesq; partes eius ut uidem⁹ mirabilis rõ gubernet cũ cæli tẽperãtia & æqualis in ipsa ueritate cursus astrorũ luminũq; cælestiũ: tẽporũ cõstãs ac mera descriptio: terrarũ uaria fœcũditas: plana cãporũ monumẽta: & aggeres montiũ: uiriditas ubertasq; siluarũ: fontiũ saluberrima erupto fluminũ oportuna inundatio: maris opulenta & copiosa interfusio: uentorũ diuersa & utilis aspiratio. Cæteraq; oĩa rõne summa cõstent: quis tã cæcus est: ut existimet sine cã esse facta: in qbus mira dispositio ꝓuidentissimæ rationis elucet? Si ergo sine causa nec est nec fit qcq̃ omnino: si & ꝓuidẽtia summi dei ex dispositione rerũ: & uirtus ex magnitudine: & potestas ex gubernatione manifesta est: hebetes ergo & insani: qui ꝓuidentiam nõ esse dixerunt: Nõ improbarẽ si deos iccirco nõ esse dicerent: ut unũ dicerent. Cum antem ideo ut nullum qui eos delirasse nõ putat: ipse delirat.

Quod oĩs res ad aliquẽm usum facta est: ẽt illa quæ oĩo uidentur esse mala & quare homo creatus sit corpore fragilis: & capax rationis: Ca. iiii.

S Ed de ꝓuidentia satis ĩ primo libro dixius: qa & si est ut apparet: ex mirabilitate opum suorũ: necesse est ẽt hoiem cæterasq; aĩantes eadẽ ꝓuidẽtia creauerit. Videamus ergo. quæ ratio fuerit fingendi generis humani: qm̃ constat id quod stoici dicunt: hoium cã mundũ esse fabricatũ: q̃q̃ ĩ hoc ipso nõ mediocriter peccent: qđ non hoĩs cã dicunt: sed hoium. Vnius. n. singularis appellatõe totũ cõphendunt humanum genus. Sed hoc ĩõ: qm̃ ignorant unũ hoiem a deo eẽ formatũ: putãtq; hoĩes in oĩbus terris & agris tanq̃ fungos eẽ generatos. At Hermes nõ ignorauit hoiem & a deo & ad dei similitudinẽ factũ: sed redeo ad ꝓpositũ. Nihil ẽ (ut opinor) qđ sit pp seipsum factũ: sed qcqd oĩo fit: ad usũ aliquẽ fieri necesse ẽ. Quis ẽ. n. ueltã ĩeptus: uel tã ociosus: ut aggrediatur facere aliqd frustra: ex quo nullã utilitatẽ: nullũ cõmodũ spet. Qui domũ ædificat: nõ iccirco ædificat ut tm̃mõ domus sit: sed ut in ea possit hitari. Qui nauẽ fabricat: nõ ĩõ ĩsumit opam ut tm̃ nauis appareat: sed ut ĩ ea nauigetur. Itẽ q uas aliqđ ĩstruit aut format: nõ ꝓpterea id facit: ut tm̃ facile uideatur sed ut uas illud effectum capiat aliqd necessariũ. Similiter cætera q̃cunq; fiũt: nõ utiq; supuacuum: sed ad usus aliquos laborãtur. Mũd⁹ igitur a deo fact⁹ ẽ nõ utiq; pp ipsũ. Neq;. n. aut calore solis: aut lune: aut aspiratõe uentorũ: aut hũore hymbrium: aut alimõia frugũ cum sensu careãt indiget sed ne illud qdẽ dici põt: ꝙ deus pp seipsum fecerit mundum qm̃ põt esse sine mundo: sicut fuit antea. Et his oĩb⁹ quæ ĩ cælo sunt: quæq; generãtur: de⁹ ipse ñ utitur Apparet ergo aĩantium cã mundum eẽ cõstructum: qm̃ his rebus q̃bus cõstat aĩantes fruuntur quæ ut uiuere: ut cõstare possint: oĩa his necessaria tpibus certis submistrantur. Rursus cæteras aĩantes hoĩs cã eẽ factas ex eo clarũ ẽ: ꝙ hoĩ seruiũt: & tutelæ eius atq; usibus data sunt: quoniã siue terrenæ sunt: siue aquatiles: nõ sentiũt mundi rõnem sicut hõ. Respondẽdũ ẽ hoc philosophis: maximeq; Ciceroni: q ait. Cur oĩa nostri cã cũ faceret tãtã uim natricũ uiperũq; fecerit? cur tã multa pestifera terre mariq; dispserit? Ingens ad disputãdũ locus ẽ: sed ut ĩ trãscursu breuiter stringendus ẽ. Quoniã hõ ex rebus diuersis ac repugnãtibus cõfiguratus ẽ: aĩo & corpe id est cælo atq; terra: tenuit & cõprehensibili: æterno ac tẽporali: sensibili atq; bruto: luce prædito atq; tenebroso: ipsa rõ ac necessitas exigebat. & bona ꝓponi homini & mala: bona qbus utatur: mala q uitet & caueat. Iccirco. n. data est illi sapientia: ut cognita bonorũ malorũq; natura: in appetendis bonis & malis declinandis uim suæ rationis exerceat. Nam cæteris aĩali

bus quia sapiētia data nō est:munita īdumētis naturalibus & armata sunt. Homini aūt ꝓ his omnibus qđ erat præcipuū:rōnem dedit suā itaq̧ nūdū formauit & iermē:ut eū sapiētia & muniret & regeret. Munimēta & ornamēta eius nō foris sed ītus:nō incorpore:sed in corde cōstituit. Nisi ergo essent mala q̄ caueret:quæ a bonis utilibusq̧ distin-
M.T. gueret:nō esset ei sapiētia necessaria. Sciat ergo Marcus Tullius aut iō homini datā esse rationē:ut & pisces capet usus sui gratia: & natrices:uiperasq̧ uiraret salutis suæ cā. Aut iccirco bona ei malaq̧ proposita:qa sapientiā accepat:cuius uis oīs ī discernēdis bonis malisq̧ uersat̄. Magna igit̄ & recta & admirabilis est uis:& rō:& potestas hominis pp quē mundū ipsum & uniuersa quæcūq̧ sunt:deus fecit:tantūq̧ illi honoris habuit
asclepides ut eū ꝑficeret uniuersis:quoniā solus poterat dei opera mirari. Optime igit̄ Asclepides noster de prouidētia summi dei disserēs:in eo libro quē scripsit ad me. Atq̧ ideo inquit merito quis arbitret̄ ꝓximū sibi locū diuinam prouidētiam dedisse ei:q potuit intelligere ordinationē suā: Nā sol iste est:qs eū uidet ita ut itelligat qa sol est:& q̄tū gratiæ afferat cæteris īstitutis: Hoc cælū ē:qs id suspicit: terra hæc:qs eā colit: hoc pelagus:qs ī eo nauigat: hic est ignis:qs eo utit̄: Instituit ergo summus deus nō ꝓpter se quia nihilo indiget:sed propter hominem qui his congruenter uteretur.

Quare homo creatus sit & quare ex cōtrariis sit:constet:& q, ei domiciliū constitutū sit ī medio:& uita duplex proponit̄:quarū alterā ministrat natura alterā largitur gratia. Et quid significet q, homo primum quadrupedibus conformantur:& postea erigit̄ & tandē utitur exercitio rationis. Cap. v.

r Eddamus nūc rationē q̄re hoiem ipsum fecerit. Quod si philosophi fecissent: aut defendissent illa q̄ uera īuenerant:aut ī ꝓximos errores nō icidissent. Hæc est summa:hic cardo rerū ē:quē q nō tenuerit:ueritas illi oīs elab t̄. Hoc ē deniq̧ qđ efficiat illis nō quadrare rationē:quæ si effulsisset:si sacramētū hoīs oē cognouissent:nunq̄ disputationes eorum & oēm philosophiā de trāsuerso acadæmia iugulasset: Sicut ergo mundū nō ꝓpter se deus fecit:qa cōmodis eius nō idiget:sed pp hoīem q eo utit̄:ita ipm hoīem pp se. Quæ utilitas deo ī hoīe īquit epicurus:ut eū pp se faceret: Scilicet ut eēt q opa eius idigeret:q ꝓuidentiā disponēdi:rōnem faciēdi:uirtutē cōsumādi:& sensu admirari:& uoce ꝓloqui posset. Quorū oīum summa hæc ē ut deū colat. Is.n. colit q hæc itelligit:is artificē rerū oīum:is uerū patrē suū debita ueneratione ꝓsequit̄:q uirtutē maiestatis eius de suorū opum inuētione:icæptione:pfectione metitur. Quod planius argumētū ꝓferri pōt:& mundū hoīs & hoīem sui cā deū fecisse:q̄ q, ex oībus aīantibus solus ita formatus ē:ut oculi eius ad cælū directi:facies ad deū spectans:uultus cū suo parēte cōis sit ut uideat̄ hoīem deus q̄si porrecta manu alleuatum ex humo:ad cōtēplationē sui excitasse: Quid ergo inqt deo cultus hōis cōfert beato & nulla re indigenti:uel si tantū honoris homini habuit:ut ipsius cā mundū fabricaret:ut īstrueret eū sapiētia:ut dominū uiuētiū faceret:eūq̧ diligeret tāq̄ filiū:cur mortalē fragilēq̧ cōstituit: cur oībus malis quē diligebat:obiecit: cū oporteret & beatū esse hominē tāq̄ cōiunctū:& ꝓximū deo:& ppetuū sicut ipse est:ad quē colendū & cōtēplandum figuratus ē: Quanq̄ hæc fere ī prioribus libris sparsim docuimus:tamē quoniam propr e id materia nō exigit:quia de uita beata disserere ꝓpositū ē:explicāda sunt ista diligētius & plenius:ut dispositio dei:& opus:uolūtasq̧ noscat̄. Cū posset semp spiritibus suis īmortalibus innumerabiles aīas ꝓcreare:sicut angelos genuit:qbus imortalitas sine ullo malorū pīculo aut metu cōstat:excogitauit tamē inenarrabile opus quē ad modū infinitā multitudinē crearet aīarū:quas prio ibecillibus fragilibusq̧ corporibꝰ

alligatas:constitueret inter bonũ malũq; medias:ut constantibus ex utrisq; naturæ uirtuté ꝓponeret:ne imo rtalitaté delicate assequeréẽt ac molliter:sed ad illud æternæ uitæ ineloquibilæ præmiũ summa cũ difficultate ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eos grauibus & uexabilibus mébris idueret:quoniã cõsistere i medio inani nonpoterãt:põderib⁹ & grauitate corporis deorsum preméte:sedé illis ac domiciliũ primo cõdendũ esse decreuit. Itaq; ineffabili uirtute ac potentia præclara mũdi opera molitus est suspensis i altitudiné leuibus elemétis:& grauibus & ima depræssis:& cælestia firmauit:& terrena cõstituit. Nec est necesse nũc exequi singula quoniã i secũdo libro uniuersa executi sumus. Lumina igit̃ posuit i cælo quorũ moderatio:& claritas:& motus aptissimo ad utilitates uiuentiũ téperatus est. Terræ aũt qué sedem uoluit esse:fœcunditaté uariã gignendi ac ꝓferédi dedit:ut ubertas frugũ:& herbarũ:& uirétiũ pro natura & usu cuiusq; generis alimoniã ministraret. Tum ꝑfectis oibus q̃ ad conditioné mundi ꝑtinebãt:hominé finxit ex ipsa terra:quã illi a principio i habitaculum præparauit:id est spiritũ suũ terreno corpore iduit:& iuoluit:ut cõpactus ex rebus diuersis ac repugnantibus bonũ ac malũ caperet:& sicut terra ipsa fœcunda est ad fruges pariendas ita corpus hominis qđ assumptũ est e terra:generandi copiã facultaté ꝓcreandæ sobolis accæpit:ut quoniã fragili materia ormatus i æternũ manere nõ poterat:peracto téporalis uitæ spatio cederet:& illud qđ fragile atq; ibecillũ gerebat:ꝑpetua successione renouaret. Cur igit̃ eũ mortalé finxit atq; fragilé:cũ illius cã mũdum ædificasset? Primũ ut ifinita uis animarũ gigneret̃:omnéq; terram multitudine oppleret:deinde ut ꝓponeret homini uirtuté:id est tolerantiã malorũ ac bonorũ:p quã posset præmiũ immortalitatis adipisci. Nã quia hõ ex duabus rebus cõstat:corpore atq; anima:quorũ alterũ terrenũ est:altũ cæleste:duæ uitæ hoi attributæ sunt:una téporalis quæ corpi assignat̃:altera sempiterna:quæ aiæ subiacet. Illã nascendo accæpimus:hanc asseqmur laborando:ne imortalitas hoi(ut ante diximus)sine ulla difficultate cõstaret. Illa terrena est:sicut corpus:& iõ finit̃. Hæc uera cælestis:sicut aia:& iõ terminũ nõ hẽt. Illam primi nescientes accipimus:hãc secũdã scientes. Virtuti.n.nõ naturæ dat̃:qa uoluit nos deus uitã nobis i uita cõparare. Iccirco hanc nobis præsenté dedit:ut illam ueram & ꝑpetuã aut uitiis amittamus:aut uirtute mereamur. In hac corporali nõ est summũ bonũ quoniã sicut necessitate diuina nobis data est:ita rursus diuina necessitate soluetur. Itaq; finé habet:summũ bonũ nõ habet. In illa uero spiritali quam p nos ipsi acqrimus summũ bonũ continet̃ qa nec malũ põt habere:nec finé cuius rei argumentũ natura & rõ corporis præbet. Cætera nanq; animalia i humũ uergũt.qa terrena sunt:nec capiũt imortalitaté quæ de cælo é. Nõ aũt rectus in cælũ spectat:quia ꝓposita est illi imortalitas:nec tamé uenit:nisi tribuat̃ homini a deo. Nã nihil interest inter iustũ & iniustũ:siquidé omnis hõ natus immortalis foret:ergo imortalitas nõ sequela naturæ:sed merces præmiumq; uirtutis est. Deniq; homo nõ stati quãdo natus est:rectus ingreditur. Sed quadrupes primo quia ratio corporis & huius præsentis uitæ cõmunis é nobis cũ mutis animalibus:Post deinde cõfirmatis uiribus errigit̃:& lingua eius in eloquium soluit̃:& mutũ animal esse desinit. Quæ rõ docet mortalé nasci hoiem. Postea uero imortalé fieri:cũ cœperit ex duo uiuere:idest iustitiã sequi:quæ cõtinetur i dei cultu cũ excitauerit hoiem deus ad aspectũ cæli ac sui. Qđ tũc fit:cũ homo cælesti lauacro purificatus:exponit infantiã cũ omni labe uitæ prioris:& incremento diuini uigoris accæpto fit homo ꝑfectus & plenus. Ergo quia uituté ꝓposuit homini deus:licet anima & corpus consociata sint:tamen contraria sunt:& ipugnant inuicem:animi bona:mala

sunt corporis:id est opum fuga:uoluptatũ interdictio:doloris mortisq; cõtemtus. Itẽ corporis bona:mala sunt aĩ:hoc est cupiditas & libido:qbus & opes appetunt̃:& sua-uitas uariarũ uoluptatũ:qbus enaruatus animus extinguit̃. Ideo necesse est iustũ & sa-pientẽ in oĩbus malis esse:quoniã malorũ uictrix est fortitudo. Iniustos aũt i diuitiis:in ho-nore:in ptãte. Hæc.n.corporalia & terrena sunt. Illi aũt terrenã uitã agunt:nec assequi ĩmortalitatẽ querũt qa se uoluptatibus dediderũt:quæ sunt uirtutis inimicæ. Itaq; ui-ta hæc tẽporalis illi æternæ debet eẽ subiecta:sicut corpus animæ. Quisqs ergo anime uitã maluerit:uitã corporis cõtemnat necesse est:nec aliter eniti ad summũ poterit: nisi quæ sunt ima despexerit. Qui aũt corporis uitã fuerit amplexus:& cupditates suas i ter-rã deiecerit:illã supiorẽ uitã cõsequi nõ põt. Sed q mauult bene uiuere in æternũ:male uiuet ad tẽpus & afficiet̃ oĩbus molestiis & laboribus q̃diu fuerit i terra:ut hẽat diui-nũ ac cæleste solatiũ. Et qui maluerit bene uiuere ad tẽpus:male uiuet i æternũ:quia dã nabitur dei sentẽtia ad pœnã:quia cælestibus bonis terrena præposuit: Propterea igit̃ coli se deus expetit & honorari ab homine tanq̃ pater:ut uirtutem & sapientiam teneat q̃ sola immortalitatẽ parit. Nam quia nullus alius præter ipsum donare eam põt quia solus possidet pietatẽ hoĩs. Qui deum honorauerit:hoc afficietur præmio:ut sit in æter num beatus sitq; apud deum & cum deo semper.

Item quare mundus creatus sit:quare homo:q̃ inanis sit cultus deorũ. Cap.vi.

n Vnc totam rationem breui circũscriptione signemus iccirco mundus factus ẽ ut nascamur. Ideo nascimur ut agnoscamus factorẽ mundi ac nostri deũ. Ideo agnoscimus ut colamus. Ideo colimus ut immortalitatẽ p mercede laborũ ca-piamus:quoniã maximis laboribus cultus dei cõstat. Ideo præmio ĩmortalitatis afficia mur:ut similes angelis affecti sum patri ac deo in ppetuũ seruiamus. & simus æternũ eo regnũ. Hæc summa rerũ ẽ: hoc arcanum dei:hoc ministeriũ mundi:a quo sũt alie-ni:qui sequentes præsentẽ uoluptatẽ:terrestribus ac fragilibus bonis se addixerũt:& aĩas ad cælestia genitas:suauitatibus mortiferris tãq̃ luto cænoue demerserũt. Quæra mus nũc uicissim an in cultu deorũ ratio ulla subsistat:q simulati sunt. Si iõ tãtũ ab hoĩ bus colũtur ut præstẽt illis opes honores uictorias quæq; alia nõ nisi ad præsens ualẽt Si sine cã gignimur si i hominibus pcreandis puidentia nulla uersatur si casu nobisme tipsis ac uoluptatis nostræ gratia nascimur si nihil post mortẽ sumus quid põt eẽ tã su puacuũ tã inane:tã uanũ q̃ humana res:& q̃ mũdus iste qui cum sit incredibili magni tudine ta mirabili rõne cõstitut⁹ tã rebus ieptis uacet. Cur.n.uẽtorũ spiritus citẽt nubes Cur emicẽt fulgora tonitrua mugiant hymbres cadãt ut fruges terra pducat ut ua-rios fœtus alat. Cur deniq; oĩs natura rerũ laboret ne qd desit earũ rerũ qbus uita hoĩe sustinet̃ si est inanis si ad nihilum interimus si nihil ẽ in nobis maioris emolumenti deo: Qđ si ẽ dictu nefas nec putãdũ ẽ fieri posse ut nõ ob aliquã maxiã rationẽ fuerit con stitutũ qđ uideamus maxia rõne cõstare q̃ potest eẽ rõ in his erroribus prauarũ re ligi onũ & i hac psuasione philosophorũ q̃ putãt aĩas interire. Profecto nulla. Qđ .n. habẽt dicere. Cur dii hominibus tã diligẽter suis quæq; tẽporibus exhibeãt. An ut illis far-& merũ demus:& odorẽ thuris:& sanguinẽ pecudum q̃ neq; inmortalibus grata esse pos sunt qa sunt fragilia neq; usui eẽ exptibus corporũ qa hæc ad usum corporaliũ data sũt Et tamẽ si ea desiderarẽt sibi ipsi possent exhibere cũ uellent. Siue igitur intereunt aĩæ:si ue in æternũ manẽt quã rationẽ cõtinet cultus deorũ:aut a quo mũdus factus ẽ. Cur: aut quãdo:aut quo usq;:quatenus hoĩes:aut q̃ obrẽ procreati: Cur nascũtur intereũt suc cedũt renouãt̃: Quid dii ex cultibus eorũ assequuntur qui post mortẽ nihil futuri sunt:

Quid præstant? Quid pollicent? Quid minantur aut hoibus aut diis dignum? Vel si manent aiæ post obitũ: qd de his faciũt facturi ue sunt? Quid ills opus est thesauro animarũ? Ipsi illi ex quo fonte oriunt? Quomodo? aut quare? aut unde multi sunt? Ita fit ut si ab illa rerum summa: quã superius cõprehendimus aberraueris: omnis ratio itereat: & ad nihilum omnia reuoluantur.

Quare philosophi nequiuerint cõprehẽdere ueritatẽ integre quã tamen sicut exempla declarant: pticulatim cõprehenderunt totã defendere nequerunt. Cap. vii.

Quam summã qa philosophi nõ cõprehenderunt: nec ueritatem cõprehẽdere potuerunt: : q̃uis ea fere qbus summa ipsa cõstat: & uiderit & explicauerit: sed diuersi acdiuerse oĩa illa ptulerũt: nõ annectentes nec cãs rerũ: nec consequentias: nec ratione ut summã illã q̃ cõtinet uniuersa: & cõpingerẽt: & iplerẽt. Facile ẽ ãt docere pene uniuersam ueritatẽ p philosophos & sectas esse diuisam Nõ.n. sic philosophiam nos euertimus (ut acadæmici solẽt) qbus ad oĩa respõdere ppositũ ẽ: qd ẽ potius calũniari & iuidere: sed docemus nullã sectã fuisse tã deuiã: nec philosophorũ quẽq̃ tã inanẽ: q nõ uiderit aliqt ex uero. Sed dũ cõtradicẽdi studio isaniũt: dũ sua etiã falsa defendũt: aliorũ ẽt uera subuertũt: nõ tãtũ illis elapsa ueritas est: quã se qrere simulabant: sed ipsi ẽt potissimũ suo uitio pdiderũt. Qd si extitisset aliqs qui ueritatẽ sparsã p singulos: p sectasq; diffusam colligeret i unũ: ac redigeret i corpus: is psecto non dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere nisi ueri peritus ac sciẽs põt. Verũ aũt scire nõ nisi eius ẽ: q sit doctus a deo. Nemo.n. põt aliter repudiare quæ falsa sunt: eligere ac pbare quæ uera: sed si uel casu id effecerit: certissime philosopharet. Et q̃uis ñ posset diuinis testimõiis illa defendere: tamen seipsam ueritas illustraret suo lumine. Quare icredibilis est error illorũ: q cũ aliquã sectã pbauerint: eiq; se addixerit cæteras dãnant tanq̃ falsas & inanes. Aarmãtq; se ad prẹliãdũ: nec qd defendere debeãt sciẽtes: nec qd refutare: icursant q; passim sine delectu oĩa q̃ afferũt: qcũq; dissentiũt. Ob has eorũ ptinacissimas cõtẽtiones nulla extitit philosophia: q̃ ad uerũ ppius accederet. Nã pticulatĩ ueritas ab his tota cõprehẽsa ẽ. Factũ eẽ mũdũ a deo dixit plato. Idẽ prophetæ loquunt, ideq; ex Sibyllæ carminibus apparet. Errãt ergo q oĩa uel sua spõte nata eẽ: dixerũt: uel minutis seminibus conglobatis: quoniã tanta res: tã ornata: tã magna: neq; fieri: neq; disponi & ordinari sine aliquo prudẽtissimo auctore potuit: & ea ipsa rõne qua cõstare ac regi oĩa sentiunt: sollertissimæ mẽtis artificẽ cõfitent. Hominũ cã mundũ & oĩa quæ in eo sunt esse facta stoici loquũt: idẽ nos diuinæ litteræ docẽt. Errauit ergo Democritus q uermiculorũ mõ putauit effusas esse de terra nullo auctore nullaq; rõne. Cur.n. formatus sit homo: diuini sacramenti est: quod qa ille scire nõ poterat: humanã uitam deduxit ad nihilum. Ad uirtutẽ cãpessendam nasci homines Ariston disseruit. Idem nos mõemur ac discimus a pphetis. Igit falsus Aristippus: q hominẽ uoluptati idest malo tãq̃ pecudẽ subiugauit. Immortales esse aĩas pherecides & plato disputauerũt. Hæc uero ppria est in nostra religione doctrina. Ergo Dicearchus cũ Democrito errauit qui perire cũ corpore ac dissolui argumẽtatus est. Esse iferos Zeno stoicus docuit: & sedes piorum ab impiis esse discretas: & illos quidem quietas ac dilectabiles incolere regiões. Hos uero luere pœnas in tenebrosis locis atq; in cæni uoraginibus horrẽdis. Idem nobis pphetæ palã faciunt. Ergo epicurus errauit: qui poetarũ id esse figmẽtũ putauit: & illas inferorũ pœnas quæ ferunt: in hac esse uita interpretatus ẽ. Totam igit ueritatem & oẽ diuinæ religionis arcanum philosophi attigerũt. Sed aliis refellẽtibus defendere id qd inuenerant: nequiuerunt: quia singulis ratio quadrauit: nec ea quæ uera senserant: in

Plato

Democritus

Ariston

Aristippus

Dicearchus

Zeno

summam redigere potuerũt: sicut superius nos fecimus.

De immortalitate aiæ: & quibus eam argumẽtis Plato sit cõatus astruere. Ca. viii.

u Nũ est igit' summũ bonũ imortalitas: ad quã capiẽdã & formati a pricipio: & nati sumus. Ad hanc tendimus: hãc spectat humana natura: ad hanc nos ꝓuehit uirtus. Quod bonũ qa cõprehendimus: superest etiã ut de ipsa imortalitate dicamus. Platonis argumẽta q̃uis ad rẽ cõferrãt multũ: tamẽ parũ habẽt firmitatis ad ꝓbandã & iplendã ueritatẽ: quoniã nec rationẽ mysterii magni totius cõsumauerat i unũq; collegerat: nec summũ bonum cõprehenderat. Nã licet uerũ de immortalitate animæ sentiret: tamẽ nõ ita de illa tanq̃ de summo bono differebat. Nos igit' certioribus signis eligere possumus ueritatẽ: q eã nõ ancipiti suspitione collegimus: sed diuina

Plato traditione cognouimus. Plato ãt sic argumẽtatus ẽ imortalitatẽ esse quicquid perseipsum & sentit: & semp mouet'. Qđ.n. principiũ motus nõ habet: nec finẽ habiturum: qa deseri a semetipso nõ põt. q̃uod argumẽtũ etiã mutis animalibus æternitatem daret: nisi adiectione sapiẽtiæ discreuisset. Addidit igit' ut effugeret hanc comitatẽ fieri nõ posse quin sit immortalis animus humanus: cuius miranda sollertia inueniẽdi: & celeritas cogitãdi: & facilitas præcipiendi atq; discẽdi: & memoria præteritorũ: & prouidẽtia futurorũ: & artiũ plerũq; innumerabiliũ scientia: qua cæteræ careãt animãtes: diuina & cælestis appareat: quia & origo animi qui tanta capiat: tanta contineat: nullã reperiatur in terra: Siquidẽ ex cõcreatione terrena nihil hẽat admixtũ: sed necesse ẽ i terrã resolui: quod est in homine ponderosum & dissolubile. Qđ aũt tenue ac subtile: id uero esse in diuiduum: ac domicilio corporis uelut carcere liberatũ: ad cælũ & naturã suam ꝓuolare. Hæc ferre Platonis collecta breuiter: quæ apud ipum late copioseq; explicãt'. In ea

Pythagoras Pherecydes dem snia fuit etiã pythagoras antea: eiusdẽ præceptor pherecydes quem Cicero tradit primũ de æternitate aiarũ disputasse. Qui oẽs licet eloquẽtia excellerent: tamen in hac duntaxat contentione non minus auctoritatis habuerũt: qui cõtra hanc sententiã disserebant. Dicearcus primo: deinde Democritus: postremo Epicurus: adeo ut res ipsa de q̃ inter se pugnabant: in dubiũ uocaret'. Deniq; & Tullius expositis horũ oĩum de imortalitate ac morte sentẽtiis: nescire se quid sit uerũ ꝓnũciauit. Harũ inquit sentẽtiarum quæ uera: sit deus aliquis uiderit: Et rursus alibi. Quoniam utraq; inqt earũ sentẽtiarũ dictissimos habuit auctores: nec qd certi sit diuinari põt. Verum opus nobis diuinatione non est: quibus ueritatem diuinitas ipsa patefecit.

Quæ sit de immortalitate animæ fidelis assertio. Et ꝙ laborũ uirtutumq; finis beata æternitas est. Cap. ix.

h Is itaq; argumẽtis q̃ nec Plato: nec ullus alius iuenit: animarũ æternitas ꝓbari ac ꝓspici põt: quæ nos breuiter collegimus: quoniã ꝓperat oratio ad narrandũ iuditiũ dei maximũ: qđ in terra ꝓpinquãte sæculorũ fine celebrabit'. Ante oĩa quoniã deus ab homine uideri nõ põt: neqs tamẽ ex eo ipso putaret deũ nõ esse: qa mortalibus oculis nõ uideret': iter cætera istitutorũ suorũ miracula: fecit ẽt multa: quorũ uis qdẽ apparet: substãtia tamẽ nõ uideret': sicut est uox: odor: uẽtus: ut harũ rerum argumẽto & exẽplo: ẽt deum licet sub oculos nõ uenit: de sua tamẽ ui: & effectu. & opibus cerneremus. Quid uoce clarius? aut uẽto fortius? aut odore uiolẽtius? Hæc tamẽ cũ ꝑ aerẽ ferunt': ad sensusq; nostros uenĩũt: & eos potẽtia sua ipellunt: nõ cernunt' acie luminũ: sed aliis corpis partibus sentiunt'. Similiter deus nõ aspectu nobis aliõue fragili sẽsu cõprehẽdendus ẽ: sed mẽtis oculis intuendus: cũ opa eius præclara & miranda uideamus. Nã illo qui nullũ oĩo deũ esse dixerũt: non mõ philosophos: sed ne hoĩes qui

dē esse dixeri:q mutis simillimi ex solo corpe cōstiterūt:nihil oīo cernētes aīo & ad sen-
sum corpis cuncta referentes:q nihil putabāt esse nisi qđ oculis cōtuebāť. Et quia uide
bāt aut bonis accedere aduersa:aut malis ꝓspera:fortuitu geri oīa crediderunt:& natu
ra mūdū nō ꝓuidētia cōstitutū. Hinc tā ꝓlapsi sunt ad deliramēta:q talē sniam neces
sario seqbanť. Q đ si est deus & incorporalis:& inuisibilis:& æternus:ergo nō iccirco in
terire aīam credibile est:qa nō uideť postq̄ recessit a corpe:quoniā cōstat esse aliqđ sen
tiens ac uigēs:qđ nō ueniat sub aspectu. At.n. difficile ē aīo cōprehendere quēadmodū
possit aīa retinere sensum sine his partibus corpis:in qbus inest officiū sentiendi. Q uid
de deo: Nō facile ē cōprehendere quemadmodum uigeat sine corpore: Q uod si deo es
se credūt:q si sunt:utiq; animæ sunt ex ptes corporū:necesse ē humanas aīas eādē ratio
ne subsistere:qm̄ ex ipsa ratione ac ꝓuidētia itelligiť esse q̄dā in hoīe ac deo similitudo
Deniq; illud argumētū qđ.M. Tullius uidit:satis firmū est ex eo æternitatē aiæ posse
dignosci:qa nullū sit aliud aīal:qđ habeat noticiā dei aliquā:religioq; sit pene sola:quæ M.T.
hoiem discernat a mutis:quæ cū i hoīem solū cadat ꝓfecto testať id affectare nos:id de
siderare: id colere:quod nobis familiares:quod ꝓximū sit futurū. Nā aliqs cū cęterarū
animātiū naturā cōsiderauerit:quas pronis corpibus adiectas i terrāq; prostratas:sum
mi dei ꝓuidentia effecit:ut ex hoc itelligi possit:nihil eas rationis habere cum cælo:pōt
nō inteligere solum ex oībus cæleste ac diuinū animal esse hoīem:cuius corpus ab hu-
mo excitatum uultus sublimis:status rectus originē suā quærit:& quasi cōtēpta humi
litatæ terræ ad altū nitiť:quia sentit summū bonū in bono sibi esse qrēdū:memorq; cō
ditionis suæ qua deus illū fecit eximiū:ad artificē suum spectat. Q uam expectatiōem
Trismegistus θεωπιαη rectissime nominauit:q̄ in mutis animalibus nulla est. Cū aūt
sapientia quæ soli hoi data est nihil aliud q̄ sit dei notitia:apparet animā nō interire neq;
dissolui:sed manere in sempiternū:qa deū qui sempiternus est:& q̄rit:& diligit ipsa co-
gente natura:sentiens uel unde orta sit:uel quo reditura. Præterea nō exiguū imortali-
tatis argumētū est:q; hō solū cælesti elemēto utať. Nā cū rerū natura his duobus ele-
mētis:quæ repugnātia sibi & inimica sūt:cōstet igne & aq̄:humorū alterū cælo:alterū
terræ ascribiť: Cæteræ animātes qa terrenæ mortalesq; sunt:terreno grauiq; utūť ele
mēto:hō solus ignē in usu hēt qđ ē elemētū leue sublime:cæleste. Ea uero quæ pōdero-
sa sūt ad mortē deprimūt:& quæ leuia sūt ad uitā subleuāt:qa uita i summo ē: mors i
imo. Et ut lux esse sine igne nō pōt:sic uita sine luce. Igiť ignis elemētū ē lucis ac uitæ:
unde apparet hominem qui eo utitur:immortalē sortitū esse cōditionē:quia id illi fami
liare est:quod facit uitam. Virtus quoq; homini soli data:magno argumēto est imorta
les esse animas:quæ non erat secundum naturam:si anima extinguiť. Huic eni præsen
ti uitæ nocet. Nā uita ista terrena:quā cōem cum mutis animalibus ducimus:& uolu-
ptatē expetit:cuius uariis fructibus ac suauitatibus delectať:& dolorem fugit: cuius
asperitas naturam uiuentiū acerbis sensibus lædit:& ad mortem ꝑducere nititur: quæ
dissoluit animātes. Si ergo uirtus & prohibet his bonis hoīem quæ naturaliter appetū
tur:& ad sustinēda mala imppellit:quæ naturaliter fugiunť. Ergo malū est uirtus: &
inimica naturæ:stultūq; iudicari necesse est q eam sequiť:quoniam se ipse lædit & fu-
giendo bona præsentia:& appetendo æque mala sine spe fructus amplioris. Nam cū li
ceat nobis iucūdissimis frui uoluptatibus:nonne sensu carere uideamus:si malimus in
humilitate in egestate in contēptu i ignomina uiuere aut ne uiuere qdem; sed dolere
cruciari & moriť Ex qbus malis nihil amplius assequamur quo possit uoluptas omis-
sa pēsari. Si autē uirtus malū non est facitq; honeste:q; uoluptatis uitiosas turpesq; cō

temnit: & fortiter: q nec dolorē nec mortē timet ut officiū seruet: Ergo maius aliquod bonū assequatᵣ necesse est quā sunt illa quæ spernit. At uero morte suscæpta quod ulterius bonum sperari potest: nisi æternitas.

Item de imortalitate animæ: & q uirtus semel habita perpetuatᵣ: & amitti nō potest Et q uita duplex est: & item mortes duæ homini pæponūtur. Ca. x.

t Rāseamus nūc uicissim ad ea: q̄ uirtuti repugnat ut etiā ex his imortalitas aiæ colligatur: Vitia oia tpalia sunt ad præsens. n. cōmouetᵣ iræ ipetus recepta ultione sadatᵣ: libidinis uoluptas corporis finis ē. Cupiditatē aūt satietas earū rerū q̄s expetit aut aliorū affectuū cōmotiōes iterimūt: Ambitio postq̄ honores quos uoluit adepta est: cōsenscit: Item cętera uitia cōsistere ac pmanere nō possūt: sed ipso fructu qué expetūt finiuntᵣ. Recedūt ergo & redeunt. Virtus aūt sine ulla intermissione perpetua est: nec discedere ab eo pōt: q ea semel cupit: Nā si habeat iteruallū: si aliquādo ea carere possumus: redibunt ptinus uitia quæ uirtutē sp ipugnat. Nō est igitᵣ cōprebēsa si deserit si aliquando secedit. Cū uero sibi domiciliū stabile collocauit i oī actu uersari eā necesse est. Nec pōt fideliter depellere uitia & fugare nisi pectus qd īsedit ppetua statiōe munierit. Ipsa uirrutis ppetuitas indicat humanū aīum si uirtutem cœperit permanere q & uirtus ppetua ē & solus animus humanus uirtutē capit. Q uoniā igitᵣ cōtraria sunt uitia uituti oīs rō diuersa & cōtraria sit necesse ē q uitia cōmotiōes & prturbatiōes ai sūt. Virtus ecōtrario lenitudo & trāquillitas ai ē. Q uia uitia tpalia & breuia sunt: uirtus ppetua & constans par sibi sp. Q uia uitiorū fructus id ē uoluptates æq ut ipsa breues tpalesq; sunt. Virtutis ergo fructus ac præmiū sempiternū: qua uitiorū cōmodū in præsenti ē uirtus igitᵣ i futuro. Ita fit ut in hac uita uirtutis præmiū nullum sit quia uirtus adhuc ipa ē. Nā sicut uitia cū iactu suo finiuntᵣ uoluptas & præmia eorū sequūtᵣ ita uirtus cū finita ē merces eius insequitur. Virtus autem nunq̄ nisi mortē finitᵣ quoniā & in morte suscipiēda sūmū eius officiū est. Ergo præmiū uirtutis ē post mortē. Deniq; Cicero i Trusculanis q̄uis dubitāter tamē sensit sūmū hoi bonum non nisi post mortē cōtingere. Fidēdi aio iqt si ita res feret gradietur ad mortem i q̄ aut sūmum bonū aut nullū mala esse cognouimus. Mors igr nō extinguit hoiem sed ad præmium uirtutis admittit qui aut se ut ait idē uitiis ac sceleribus cōtaminauerit uoluptatiq; seruierit is uero dānatus æternā luet pœnā: quā diuine litteræ secūdā mortē nominauit q̄ ē ppetua & grauissimis cruciatibus plena. Nā sicut duæ uitæ ppositæ sunt hoi: quarū altera ē aiæ altera corpis: ita & mortes duæ ppositæ sunt una ptinens ad corpus qua cūctos secūdū naturam fungi necesse ē. Altera pertinens ad aīam quæ scelere acquiritur uirtute uitatur. Vt hæc uita temporalis ē: certosq; terminos habet: quia corporis est sic: & mors æque tēporalis est: certūq; habet finē quia corpus attingit.

Cicero

De resurrectione corporū mortuorū: & morte: & animarū perpetuitate. Ca. xi.

i Mpletis ergo tēporib9 q̄ deus mortuis statuit: termiabitᵣ ipsa mors. Et q tpalē uitā tpalis mors sequitur: cōsequēs ē ut resurgat ai e ad uitā pennē: q finē mors tpalis accipit. Rursus sicut uita ai sēpiterna ē i qua diuinos & ineloqbiles imortalitatis sue fructus capit ita & mors eius ppetua sit necesse est: i qua pennes pœnas & ifinitita tormēta p peccatis pēdit. Ergo i ea cōditiōe res posita ē: ut q beati sūt i hac uita tpali atq; terrena sp miseri sint futuri quia iā bonis quæ maluerūt potiti sūt qd his euenit qui deos adorāt deū negligūt. Deīdæ qui iusticiā sequentes in hac uita miseri fuerit & cōtēpti: & inopes: & ob ipsā iusticiā cūtumeliis & iniuriis sæpe uexati: quia nec aliter uirtus teneri potest: semp beati sūt futuri: ut quia mala iā pertulerūt: etiā bonis fruan-

tur. Quod his utiq; contingit: qui cōtēptis terrestribus diis & fragilibus bonis: cæleste religionē dei sequunt᷑: cuius bonē sicut ipse q tribuit: sempiterna sunt. Quid opa corporis atq; animi? Nōne indicāt eē animā mortis expertē? Nā corpus qa ipm fragile est atq; mortale: quæcunq; opa morit᷑: eaq; caduca sunt. Nihil. n. Tullius ait esse: qd sit manibus humanis laboratū: qd᷑ nō aliquādo ad interitū redigat᷑: uel iniuria hominū: uel ipsa cōfectrice oīum uetustate. At uero aī opera uidemus æterna. Nā qcunq; cōtemptui præsentiūt studētes: in memoriā monumēta īgeniorū factorūq; magnorū reliquerunt: hi plane mentis suæ ac uirtutis nomē īdelebille quesierūt. Ergo si opera corporis ideo mortalia sunt qa ipsum mortale ē: sequit᷑ ex eo ut aīa īmortalis appareat: qa uidemus opera eius nō esse mortalia. Eodē modo desideria quoq; corporis animiq; declarāt alterū esse mortale: alterū sempiternū. Corpus. n. nihil. nisi tpale desiderat: idest cibū: potū indumentū quietē: uoluptatē. Et tamē hæc ipsa sine ui & adminiculo aī nec cupere: nec assequi pōt. Animus aūt per se multa desiderat quæ ad officiū fructū ue corporis redundent: eaq; nō fragilia sed æterna sunt: ut fama uirtutis: ut memoria nominis. Nam cultū dei q cōstet abstinētia cupiditatū ac libidinū: patiētia doloris ac cōtemptu mortis: ēt cōtra corpus anima cōcupiscit. Vnde credibile ē nō interire aīam: sed dissociari a corpore: qa corpus sine aīa nihil pōt: animus aūt pōt multa & magna sine corpore. Quid q; ea q uisibilia sunt oculis: & tangibilia manu: qa æternā ui pati possunt: æterna eē nō possūt? Ea uero q neq; sub tactu: neq; sub uisu ueniūt: sed tātūmō uis eorū: & rō: & affect⁹ apparet: æterna sūt: qa nullā ui patiūt᷑ extrinsecus. Corpus āt si ideo mortale ē: qa uisui pariter ac tactui subiacet: ergo & aīa iccirco immortalis ē: qa nec tāgi pōt: nec uideri. T.

Item de immortalitate animæ contra Lucretiū & Epicurū. Et de differētia mentis & animæ: & corporum resurrectione. Cap. xii.

Nunc argumenta eorū q cōtradixerūt refellamus: q Lucretius tertio libro executus est: quoniā cū corpore inqt aīa nascit᷑: cū corpore intereat necesse est. At nō ē par utriusq; rō: solidū. n. & cōprehensibile corp⁹ ē: & oculis & manu. Aīa uero tenuis & tactū uisumq; fugiēs. Corpus ex terra fictū atq; cōsolidatū ē: anima i se nihil cōcreati: nihil terreni pōderis hēt (ut plato differebat) Nec. n. tātā posset hēre sollertiā tātā uim: tātā celeritatē nisi originē traheret e cælo. Corpus igit᷑ quoniā fictum ex pōderoso & corruptibili elemēto: & tāgibile est & uisibile: corrumpit᷑ atq; occidit: nec uim repellere potest: qa sub aspectū & sub tactū uenit. Anima aūt quia tenuitate sua omnē tactum fugit: nullo ictu dissolui pōt. Ergo q̄uis inter se cōiūcta & sociata nascātūr: & alterum quod est de terrena cōcreatione formatū: quasi uasculū sit alterius: qd᷑ est a cælesti subtilitate deductum: cum is aliqua utrūq; discreuerit: q discretio mors uocat᷑: eū utrumq; ī naturā suā recedit. qd ex terra fuit: id ī terrā resoluit᷑: quod ex cælesti spiritu: id constat ac uiget semper: quoniam diuinus spiritus sempiternus est. Deinde idem lucretius oblitus quid assereret: & quod dogma defenderet hos uersus posuit. Lucreti⁹ Plāto

Cedit idem retro de terra quod fuit ante
In terram: sed quod missum est ex ætheris oris:
Id rursus cæli fulgētia templa receptant.

Quod eius non erat dicere qui perire animas cum corporibus differebat: sed uictus est ueritate & imprudēti ratio uera surrepsit. Præterea idipsum qd᷑ colligit dissolui aīam hoc est simul cum corpore interire: quoniā simul nascāt᷑: & falsum est & i contrarium conuerti potest. Non enim simul intererit: sed anima discedente integrum per multos dies manet: & plerumq; medicatum diutissime durat. Nā si ut simul nascūtur: simul interirēt: nō discederet repente anima cor-

pusq; desereret: sed uno tpis pũcto utrũq; pariter dissiparetur: & tã celeriter ẽt corpus adhuc spiritu in eo manente deliquesceret ac piret: q̃ celeriter aĩa discedit. Immo uero dissoluto corpore aĩa uanesceret uelut humor facto uase diffusus. Nã si terrenũ & fragile corpus post secessum aĩæ nõ stati defluit i terrãq; tabescit: ex qua illi origo ẽ. Ergo aĩa quæ fragilis nõ ẽ: i æternũ manet: quoniã origo eius æterna est. Q uoniã crescit in qt sensus in pueris: & i iuuenibus uiget: & in senibus diminuit̃: apparet eẽ mo talem. Primũ nõ ẽ idẽ mens & aĩa. Aliud ẽ.n. qđ uiuimus: aliud qđ cogitamus. Nã dormiẽtiũ mẽs nõ anima sopit̃: & in furiosis mẽs extinguit̃: aĩa manet: & ideo non exanimes: sed de mẽtes uocãt̃. Mẽs ergo id est intelligẽtia uel augetur: uel minuit̃ p ætate. Aĩa in statu suo sp ẽ. Ex quo tpe spiandi accepit facultatẽ: eadẽ usq; ad ultimũ durat: donec emissa corpis claustro: ad sedẽ suã reuolet. Deinde q; aĩa q̃uis a deo sit inspirata tñ qa tenebroso domicilio terrenæ carnis inclusa ẽ: scietiã nõ hẽt: q̃ ẽ diuinitatis. Audit ergo ac discit omnia: & sapiẽtiã discẽdo & audiendo capit: & senectus & minuit sapientiã: sed auget. Si tñ iuuenilis ætas uirtute decursa est: & si nimia senectus fregerit mẽbra: nõ est animæ uitiũ: si uisus euanuit: si lõga torpuit: si audit⁹ obsurduit: sed corpis. At.n. memoria defecit: qd mirũ si labentis domicilii ruina pmitur mens: & pterita obliuiscit̃: nõ aliter futura diuina q̃ si carcerẽ quo cohibet̃ effugerit. Verũ eadẽ inqt dolori ac luctui obnoxia est: & ebrietate demẽtit: unde fragilis & mortalis appareat iccirco igr̃ uirt⁹ & sapientia necessaria ẽ: ut & mœror q cõtrahit̃ idigna patiẽdo ac uidẽdo: fortitudine repellat̃ & uoluptas ñ mõ portãdi sed ẽt cæterarũ rerũ abstinẽtia supet̃. Nã si careat uirtute: si uoluptatib⁹ dedita molliat̃: mortificet obnoxia qm̃ & uirtus (ut docuimus) imortalitatis ẽ fabricatrix: & uoluptas mortis. Mors ãt sicut ostẽdi: nõ funditus pimit ac delet: sed æternis afficit cruciatibus. Nã iterire psus aĩa nõ põt: qm̃ ex dei spiritu q æternus ẽ originẽ cæpit. Aĩa ẽt inqt morbũ corpis sentit & obliuionẽ sui pat̃ t̃. Et sicut ægrescit sic ẽt sæpe sanat̃. Hoc ẽt ergo cur maxĩe uirtus adhibẽda sit ne illo corpis dolore frãgatur: & obliuiõe sui nõ aĩa sed mẽs patiat̃. Q uæ quoniã certa corporis regiõe cõsistit: cũ eã ptẽ uis aliqua morbi uitiauerit: mouet̃ loco & q̃si cõq̃ssata de sede sua migrat: reditura. s. cũ medela: & sanitas domiciliũ suũ reformauerit. Nã qa aĩa ẽ iũcta cũ corpe si uirtute careat cõtagio ei⁹ ægrescit: & ibecillitas de societate fragilitatis redundat ad mẽtẽ. Cũ aũt dissociata fuerit a corpe uigebit ipa p se nec ulla iã fragilitatis cõditione tẽtabit̃: qa idumẽtũ fragile piecit. Sicut oculus iqt euulsus a corpe ac sepatus nihil põt uidere: ita & aĩa sepata nihil sẽtire qa & ipsa ps ẽ corporis. Falsũ hoc & dissimile ẽ. Aĩa.n. nõ ps corpis: sed i corpe. Sicut id qđ qdẽ uase cõtinet̃ uasis ps nõ ẽ: nec ea q i domo sũt: ptes dom⁹ eẽ dicũt̃: ita nec aĩa ps ẽ corpis: qa corpus uel uas aĩæ ẽ uel receptaculũ. Iã illud argumentũ multo magis inane ẽ: qđ qdẽ ait animã qa non citius emittatur e corpore mortalẽ uideri: sed paulatim se ex oĩbus mẽbris explicet a summis pedib⁹ incipiens tã q̃ si esset æterna uno tpis momẽto erũperet: qđ fit i his qui ferro intereunt. Q uos aũt morbus interemit: spiritũ diutius exhalant ut paulati frigescẽtibus mẽbris aĩa efflet̃: quæ cũ materia sanguinis cõtineat̃: sicut lumen oleo: & materia febriũ calore cõsumpta: necesse ẽ membrorũ sũma quæq; frigescere quoniã uenæ exiliores i extrema corporis porrigũt̃ & extremi ac tenuiores riui deficiente uena fontis arescunt. Nec tamẽ qa sensus corporis deficit: animæ sensum extingui & occidere putãdũ ẽ. Non.n. aĩa corpore deficiente: sed corpus aĩe decedẽte putrescit: quia sensum oẽm trahit secũ. Cum aũt præsens anima sensum tribuat corpori: & uiuere id efficiat: fieri non potest ut non ipsa per se uiuat & sentiat: quoniã ipsa est & sensus & uita. Nã q; ait,

Quod si immortalis nostra foret mens. Nō tam se moriēs dissolui consequeretur. Sed magis ire foras: uestēq; relinquere ut anguis. Equidē nunq̄ uidi q quereret̃ se morte dissolui: sed ille fortasse Epicureū aliquē uiderat: etiā dum moritur philosophantē: ac de sua dissolutione i extremo spiritu disserētē. Quomodo fieri potest utrū dissolui se sentiat: an corpore liberari: cum in exitu lingua mutescat? Nā dum sentit: & loq potest nondū dissolutus est: ubi dissolutus est: nec sentire iā nec loq pōt. Ita queri de dissolutione aut nōdū pōt: aut iā nō pōt. At.n. prius q̄ dissoluat̃: intelligit se dissolutū iri. Quid q; uidemus plerosq; morientiū nec dissolui cōquerentes (ut ait) sed exire se & ꝓficisci: & ambulare testantes: idq; aut gestu significāt: aut si adhuc possunt: & uoce ꝓnunciant? Vnde apparet nō dissolutionē fieri: sed separationē. q̄ declarat aīam ꝑmanere: Cætera Epicurei dogmatis argumēta Pythagoræ repugnāt differenti migrare aīas de corporibus uetustate ac morte cōfectis. & insinuare se nouis & recens natis. Et easdē semp renasci: mō in homine: mō i pecude: mō i bestia mō in uolucre: & hac ratione immortales eē: q; sæpe uariorū ac dissimiliū corporū domicilia cōmutēt. Quæ sentētia deliri hominis quoniā ridicula est: & mimo dignior q̄ schola: ne refelli quidē serio debuit. Q đ q facit: uidetur uereri ne qs id credat. Prætereūda sunt igit̃ nobis ea quæ pro falso cōtra falsum disserebant̃: satis est ea refutasse: quæ cōtra uerū disputata sunt:

Quibus testimoniis imortalitas animæ approbat̃: & futurū iudicium dei. Et q̄tum Aristoxenes alios uicerit in errore. Capi. xiii.

Eclaraui (ut opinor) animā nō esse solubilē: supest citare testes quorū aucto-
d ritate argumēta firmēt̃. Neq; nūc ꝓphetis i testimoniū uocabo: quorū rō &
diuinatio i hoc solo posita est: ut ad cultū dei. & ad immortalitatē ab eo accipiendā creari hoīem doceāt; sed eos potius qbus istos qui respuūt ueritatē credere sit necesse. Hermes naturā hoīs describēs ut doceret quēadmodū eēt a deo fact⁹ hæc itulit. Hermes

και τοαυτοεξ αμφοτε ρωνφυσ ε ωητησ τε αθανατο και τησ θηη τησ μιανεπι οι ει φυσ ιη ανθρωπουτον αυτο πημεν αθανατονπηδε τηητον ποιησασ και τουτον φερων εν με σωθειασ και αθανα του φυσεωσ και τησ θηητησ και ευ μεταφλη του ιδρυπεη ιηαορων απαντο απαν τακαι θαυμαση. Id est & idē ex utraq; natura imortali & mortali unā faciebat naturā hoīs: eūdē: i aliquo āt mortalē faciēs: & hūc ferēs i medio diuinæ & imortalis naturæ: & mortalis mutabilisq; cōstituit: ut oīa uidēs oīa miret̃. Sed hūc fortasse aliqs i nūero philosophorū cōputet: q̄uis i deos relat⁹ Mercurii noīe ab Aegyptiis honoret̃ nec plus ei auctoritatis tribuat: q̄ platōi aut pythagoræ Maius igit̃ testimoniū requiramus. Polytes quidā cōsuluit appolinem milesimum utrum ne manet anima post mortē: an resoluatur: & respōdit his uersibus. polytes

ψυχη μενμεχρισ ουδεσ μοισ προσ σωμακρατη και
φθαρτα ηοουσ απατη θηηταισ αλγηδοσ ιηεικει
ηη ικαδ ανα λυσιη βροτ εηη μετασω μα μαρανθεν
ωκισ τηη ευρηται εσ αι τεραοτασα φορειται
αι ενα γηραοσ ουσα μενειδεισ σταπμανατηρησ
πρω τογονοσ γσρ τουτο θεου γιεταξε προνοια. i. Anima q̄dē quo ad uinculis corporeis tenet̃: corruptibiles passiones sentiēs: mortalib⁹ cedit doloribus. Cū uero humanā solutionē uelocissimā post corruptū corp⁹ inuenerit: oīs in æthera fert̃ nūq̄ senescēs & manet in æternū sine pœna. Primogenita eteni hoc diuina disposuit prudētia. Quid carmina Sibyllina? Nōne ita eē declarāt: cū fore aliquando denūciāt: ut a deo de uiuis ac mortuis iudicet̃: quorū exēpla post inferemus, Falsa ē igit̃ Democriti & Epicuri sen

tentia: & Dicearchi de aĩ dissolutiõe: q ꝓfecto nõ auderẽt de interritu aiatũ mago ali quo præsente disserere: q sciret certis carminibus ciere ab iferis aias: & adesse: & præbe re se humanis oculis uidendas: & loqui: & futura prædicere. Et si auderẽt: reipsa & documẽtis præsentibus uincerent̃. Sed quia nõ puidebãt aiæ rõnẽ: q̃ tã subtilis est: ut ocu

Aristoxenus los humanæ mentis effugiat: iterire dixerunt. Quid Aristoxenus qui negauit oĩo ullã esse animam: ẽt cũ uiuit in corpore? Sed sicut in fidibus ex intẽtione neruorũ effici con cordẽ sonũ atque cantũ: quẽ musici harmoniã uocant: ita in corporibus ex cõpage uisce rũ ac uigore mẽbrorũ uim sentiendi existere: quo nihil dici delirius põt. Verum ille ocu los quidẽ habuit incolumes: cor tamẽ cæcũ: q̃ uiuere se & habere mẽtẽ qua idipsũ qđ cogitauerat: nõ uidebit. Sed plerisq; hoc philosophis accidit: ut puta rẽt oĩo nõ eẽ q̃cquid oculis nõ apparet: cũ mẽtis acies multo clarior esse debeat q̃ corporis: ad ea perspi cienda: quorum uis ac ratio sentitur potius que uidetur.

De fine mundi & errore Chaldeorũ. De ætate mũdi. Et ꝙ post sex ætates: id est sex mille annorũ status mundi mutabit̃ & renouabit̃. Et ꝙ mille anni sunt unus dies dei. Et ꝙ mille annos regnabunt electi dei in terra post iudicium. Cap. xiiii:

q Voniã de imortalitate diximus animæ: sequit̃ ut doceamus quatenus homini & quãdo tribuatur: ut in hoc quoq; prauitatis & stultitiæ suæ ꝓspiciant errores q mortales quosdã decretis placitisq; mortaliũ deos eẽ factos opinãt̃: uel ꝙ artes inuenerant: uel ꝙ usum quarũdã frugum docuerãt: uel ꝙ utilia uitæ hominũ prouiderãt: uel ꝙ imanes bestias iteremerãt. Quæ merita q̃ longe ab imortalitate semota sint: & docuimus in prioribus libris: & nũc docebimus: ut appeat solã esse iustitiã: q̃ uitã homini pariat æternã: & solũ deũ qui æternæ uitæ præmiũ largiat̃. Nã illi q suis me ritis imortales facti esse dicunt̃: quia nec iustitia nec ulla in his uera uirtus fuit: nõ imor talitatẽ sibi: sed mortẽ peccatis ac libidinibus quesierũt. Nec cæleste præmiũ sed iferna supplicia meruerunt: que pẽdẽt simul cũ his oĩbus: q eos coluerũt. Cuius iudicii ꝓpin

Plato quare tp̃s ostendã: ut iustis merces digna soluat̃: &. pœna merita ipiis irroget̃. Plato & multi alii philosophorũ cũ ignorarẽt originẽ rerũ: supremũq; illud tẽpus quo mundus

Cicero esset effectus: multa milia secularũ fluxisse dixerũt. Ex quo hic pulcherimus mũdi ornatus extiterit: secuti fortasse chaldæos: q (ut Cicero tradidit in libro de diuinatiõe primo) quadraginta septuaginta milia annorũ monumẽtis cõprehẽsa se habere delirãt in quo se quia posse argui nõ putabãt: liberũ sibi crediderũt esse mẽtiri. Nos aũt quos diui næ litteræ ad scientiã ueritatis erudiũt: principiũ mũdi finẽq; cognouimus: de quo nũc in fine opis disseremus quoniã de principio in secũdo libro explicauimus. Sciant igitur philosophi q ab exordio mũdi sæculorũ milia enumerant: nõdũ sextũ milesimum annũ esse cõclusũ: quo numero expleto: cõsumationem fieri necesse eẽ: & humanarũ rerum statũ in melius reformari: cuius rei argumẽtũ prius est enarrandum: ut ratio elucescat. Mundũ deus & hoc naturæ admirabile opus (sicut arcanis sacræ scripturæ continetur) sex dierum spatio consumauit: diemq; septimum quo ab opibus requeuit: sãxit. Hic est aũt dies sabbati: q in lingua Hebreorũ a numero nomen accæpit: unde septenarius nu merus lægitimus & plenus est. Nã & dies septẽ sunt: q̃bus puicem reuolutis: orbes cõ ficiunt̃ annorũ: & septẽ stellæ quæ nõ occidunt: & septẽ sydera quæ uocantur errantia: quorũ dispares cursus & iæquales motus rerum ac temporũ uarietates efficere credit̃. Ergo quoniã sex diebus cuncta dei opa ꝑfecta sunt: ꝑ sæcula sex annorũ id est sex milia manere in hoc statu mundũ necesse est. Dies enim magnus dei mille annorum circulo terminatur: sicut indicat ꝓpheta dicens. Ante oculos tuos domine mille anni tanq̃ dies

unus. Et ficut deus fex illos dies ĩ tãtis rebus faciendis laborauit: ita & religio eius & ueritas ĩ his fex milibus annorũ laborare necesse ẽ: malitia præualẽte ac dominãte. Et rursus quoniã pfectis opibus requieuit die septimo: eũq; benedixit: necesse ẽ ut ĩ fine sexti millesimi anni malitia oĩs aboleatur e terra: & regnet p annos mille iustitia: sitq; tranqllitas & reqes a laboribus: quos mundus iã diu pfert. Verũ quatenus id eueneat: explicabo suo ordine. Sæpe diximus minora & exigua magnorũ figuras & præmostrationes esse: ut hunc diem nostrum q ortu solis & occasu finit̃: diei magni speciẽ gerere: quẽ circuitus annorũ mille determinat. Eodẽ modo etiã figuratio terreni hominis cælestis populi præferebat in posterum fictionem. Nam sicut perfectis oĩbus quæ in usum hominis molitus est deus ipsum hominem sexto die ultimum fecit: eũq; ĩduxit in hunc mundum tanq̃ in domum iã diligẽter instructã. Ita nunc sexto die magno uerus homo uerbo dei fingitur: id est sanctus populus doctrina & præceptis dei ad iustitiam figuratur Et sicut tunc mortalis atq; imperfectus e terra fictus est. ut mille annis in hoc mundo uiueret ita nunc ex hoc terrestri sæculo fingitur homo perfectus: ut uiuificatus a deo in hoc eodem mundo per annos mille dominetur. Quomodo aũt cõsumatio futura sit: & qualis exitus humanis rebus impendat: si quis diuinas litteras fuerit scrutatus inueniet Sed & sæcularium prophetarum congruentes cum cælestibus uoces: finem rerũ & occasum post breue tẽpus annunciant: describentes quasi fatigati & delabentis mũdi ultimam senectutẽ. Quæ uero a prophetis & uatibus futura esse dicantur prius q̃ supueniat extrema illa cõclusio: collecta ex oĩbus & coaceruata subnectam. Erratũ primũ

Quod submersio pharaõis & Aegyptiorũ: & liberatio. Hebreorũ de seruitute aegypti præfigurauit liberationem electorum & reprobationem damnatorũ: quæ futura ẽ ĩ fine mundi. Et q͏ signa multa sicut illam ita & hanc præcedent liberationem & q͏ Romanũ ĩperium ante delebitur. Et q͏ in Asiam summam potestas oĩum reuertet̃. Et qb⁹ gradibus Roma creuerit & deficiat. Ca. xv.

e St in arcanis sanctarum litterarum transcendisse in aegyptum cogẽte iopia rei frumẽtarie principem Hebræorũ cũ oĩ domo & cognatione. Cuius & posteri cum diutius in aegypto commorantes in magnã gentẽ creuissent & graui atq; intolerabili seruitutis iugo premerentur: percussit Aegyptum deus insanabili plaga: & populum suum liberauit traductũ medio mari discussis fluctibus: & in utrãq; partẽ dimotis: ut per siccũ populus graderet̃. Conatusq; rex aegyptiorũ pfugos insequi: coeũte in statũ suũ pelago: cum omnibus copiis interceptus est. Quod facinus tã clarũ tam q; mirabile: quis ac præsens uirtutẽ dei hominibus ostenderet: tamẽ præfiguratio & figura maioris rei fuit: q̃ deus idẽ in extrema tẽporis cõsumatione facturus ẽ. Liberauit eni plebẽ suã de graui seruitute mũdi. Sed quoniã tunc una plebs dei & apud unã gentem fuit: Aegyptus tũc sola pcussa ẽst. Nũc autem qa dei populus ex oĩbus linguis cõgregatus: apud oẽs gentes commoratur: & ab his dominatur & præmit̃: necesse ẽ uniuersas nationes idest orbem totũ cælestibus plagis uerberari: ut iustus & cultor dei populus liberet̃. Et sicut tunc signa facta sunt: quibus futura clades aegypti ostenderet̃ ita in ultimo fient pdigia mirabilia per omnia elemẽta mundi: quibus imminẽs exitus uniuersis genribus itelligatur. Propinquante igit̃ huius sæculi termino: humanarũ rerũ statum commutari necesse est: & in deterius nequitia inualescente prolabi: ut iã nostra hæc tẽpora qbus iniquitas & malitia usq; ad summũ gradũ creuit. In illius tamẽ ĩsanabilis mali comparatione fælicia & prope aurea possint iudicari. Ita & eni iustitia rarescet: ita impietas: & auaritia: & cupiditas: & libido crebrescet: ut siqui tum forte fue-

rint boni prædæ sint sceleratis ac diuexentur undiq; ab iniustis soli autẽ mali opulenti sint. Boni uero ĩ oibus contumeliis atq; in egestate iactẽtur. Cõfundet̃ oẽ ius & leges peribũt. Nihil tũc quispiã habebit: nisi aut q̃situ: aut defensum manu: audacia & ui oĩ possidebũt. Nõ fides ĩ hõib⁹: nõ pax: nõ hũanitas: nõ pudor nõ ueritas erit: Atq; ita neq; securitas: neq; regimẽ: neq; requies a malis ulla. Oĩs. n. terra tumultuabitur fremẽt undiq; bella oĩs gẽtes ĩ armis erunt & se inuicem oppugnabũt. Ciuitates finitimæ iter se ꝑliabũt. Et pria oium. Aegyptus stultarum superstionum luet pœnas: & sanguine uelut flumine operietur. Tunc peragrabit gladius orbẽ mẽtes oĩa: & tanq̃ messem cuncta ꝓsternens. Cuius uastitatis & cõfusionis hæc erit cã ꝙ romanũ nomẽ quo nũc regit̃ orbis orret animus dicere sed dicã q̃a futurũ est tolletur de terra & imperium ĩ Asiam reuertet̃ ac rursus oriens dominabitur at occidens seruiet. Nec uirũ cuiq̃ debet uideri si regnũ tanta mole fũdatum ac tam diu ꝑ tot & tales uiros actum tantis deniq; opibus confirmatum aliquãdo tamẽ corruet. Nihil est humãis uiribus labortũ qđ nõ ab humãi æque uiribus destrui possit. Quoniã mortalia sunt opa mortaliũ. Sic & alia prius regna cũ diutius floruissent nihilhominus tamẽ occiderunt. Nã Aegiptios: & persas: & græcos: & assyrios ꝓditũ est regimẽ habuisse terrarũ q̃bus omnibus destructis ad. Romanos quoq; rerũ sũma ꝑuenit. Qui quãto cæteris oibus regnis ante stant tanto maiore decident lapsu q̃a plus habẽt põderis ad ruinam quæ cæteris altiora. Non inscite Seneca Romanæ urbis tẽpora distribuit ꝑ ætates. Primã. n. dixit ĩfantiã sub rege Romulo fuisse a quo & genita & quasi æducata sit Roma. Deinde pueritiam sub cæteris regibus a q̃bus & aucta sit & disciplinis pluribus institutisq; formata. At uero. Tarq̃nio regnãte cum iã quasi adulta esse cœpisset seruitiũ nõ tulisse: ꝑ reiecto superbæ dominationis iugo maluisse se legib⁹ obtẽperare q̃ regib⁹ Cũq; esset adoloscẽtia eius fine punici belli terminata tũ peniq; confirmatis uiribus cœpisse iuuenescere. Sublata igitur Carthagine quæ diu æmula imperio romani fuit manus suas in totum orbem terra maria porrexit donec regibus cunctis & nationibus subiugatis cum iã bellorum materia deficeret uiribus suis male uteret̃ quibus se ipsa cõfecit. Hæc fuit prima eius senectus cũ bellis lacerata ciuilibus atq; intestino malo pressa rursus ad regimen singularis imperii recidit quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enĩ libertate quã. Bruto duce & auctore defenderat ita consenuit tanq̃ sustentare se ipsa non ualeret nisi amminiculo regẽtiũ niteret̃. Quod si hæc ita sunt quid restat nisi ut sequat̃ interitus senectutẽ. Et id futurum breui cõciones ꝓphetarũ denunciant sub ambage aliorũ nominũ ne facile q̃s intelligat. Sybillæ tamẽ aperte interituram esse Romã loquũtur & q̃dẽ iudicio dei ꝙ nomẽ eius habuerit inuisum & inimica iustiæ alumnũ ueritatis populũ trucidarit. Hydaspes quoq; qui fuit Medorũ rex antiquissimus: a quo amnis quoq; nomen accæpit: qui nunc Hydaspes dicit̃ admirabilis omnium sub interpretatione uaticinantis pueri ad memoriam posteris tradidit sublatum iri ex orbe imperium nomenq; Romanum: multo ante præfatus q̃ illa troiana gens conderetur.

Erratũ primũ

Erratũ sedũdũ

Seneca

Hydaspex rex

Quomodo ĩperii uentura sit destructio: & quæ illi signa præcessura sint secundum uaticinia prophetarum & Sibyllæ. Cap. xvi.

q

Vomodo autẽ id futurũ sit: nequis ĩcredibile arbitret̃: ostẽdã. In primis multiplicabit̃ regnũ: & summa rerũ potestas ꝑ plurimos dissipata & concisa minuet̃. Tunc discordiæ ciuiles in perpetuum serent̃: nec ulla requies bellis exitialibus erit: donec & reges decẽ pariter existant: q̃ orbẽ terræ nõ ad regendũ sed ad consumandum partiantur. Hi exercitibus ĩ imẽsum auctis & agrorum cultibus destitutis: quod

est principiũ euersionis & cladis: disperdēt oĩa & cōminuēt: & uorabunt. Tũc repēte aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septētrionalis orieť: qui tribus ex eo numero deletis: q tunc asiā obtinebunt: assumeť in societatem a cæteris: ac pīceps oium cōstituetur. Hic insustētabili dominatione uexabit orbem: diuina & humana miscebit: infanda dictu & execrabilia molieť: noua cōsilia ĩ pectore suo uolutabit ut ꝓpriũ sibi cōstituat: ĩperiũ: leges cōmutabit & suas sanciet: cōtaminabit: diripiet: spoliabit: occidet. Deniq; ĩmutato noĩe atq; ĩperii sede trāslata: cōfusio ac ꝑturbatio humani generis cōsequeť. Tam uero detestabile atq; abominādũ tēpus existet: q nulli hominũ sit uita iucunda. Euerten̄ť funditus ciuitates: atq; interibunt nō mō ferro atq; igni: uerũ ēt terremotibus assiduis: & eluuiæ aquarũ: & morbis frequētibus: & fame crebra. Aer. n. uitiabiť: & corruptus ac pestilēs fiet: & mō ĩportunis ĩbribus: mō inutili siccitate: nunc frigoribus: nũc æstibus nimiis: nec terra homini dabit fructum nec seges quicq̃: nō arbor: nō uitis feret. Sed cũ in florem spem maximā dederint: ĩ fruge decipient. Fontes quoq; cũ fluminibus arescēt: ut ne potus q̄dem suppetat: & aq̄ in sanguinē aut amaritudinē mutabunť. Propter hæc deficiēt & in terra q̄drupedes: & in aere uolucres: & ĩ mari pisces. Prodigia quoq; ĩ cælo mirabilia mentes hominũ maximo terrore cōfundent. Et crines cometarũ: & solis tenebræ: & color lunæ: & cadētiũ siderũ lapsus. Nec tamē hæc usitato mō fient: sed existēt subito & ignota & inuisa oculis astra: sol ĩ perpetuũ fuscabiť: ut uix iter noctē diemq; discernat. Luna iam nō trib⁹ deficiet horis: sed perpetuo sanguine obfusa: meatus extra ordinarios peraget: ut nō sit homini prōptũ aut siderũ cursus: aut rationē temporũ agnoscere. Fiet. n. uel æstas in hyeme: uel hyems ĩ æstate. Tunc annus breuiabiť: & mensis minueť: & dies ĩ angustũ coartabiť. Stellæ uero creberrimæ cadent: ut cælũ oē cæcum sine ullis luminibus appareat. Montes quo altissimi decident: & planis æquabunť mare ĩnauigabile cōstituetur. Ac nequid malis hominũ terræq; desit: audieť de cælo tuba: q̄d hoc mō Sibylla denũciat dicēs: σαλπιηξ ουρανοθοη φωνην πολυθρηνοη αφησει. Idest Tuba de cælo uocē luctuosam emittit. Itaq; trepidabunt oēs: & ad luctuosum sonitum cōtremiscent. Tunc uero per irā domini aduersus homines qui iustitiā dei nō agnouerunt: sæuiet ferrũ: ignis: fames: morbus. Et super omnia metus semp ĩpendēs. tunc orabũt deum & nō exaudiet: optabiť mors & nō ueniet. Ne nox quidē requiē timori dabit: nec ad oculos somnus accedet. Sed animas hominũ sollicitudo ac uigilia macerabit: ꝑrabũt & gemēt & dentibus stridebũt gratulabuntur mortuis & uiuos plangent. His & aliis pluribus malis solitudo fiet in terra & erit deformatus orbis atq; desertus q̄d icarminibus sybillinis ita dicitur εσ ται κοσ μοσ ακοσ μοσ απολλυμεηωη αηθρωπωη. Idest erit mundus immundus pereuntibus hominibus. Ita enĩ cōficieť humanũ genus: ut uix decima pars hominũ relinquať & unde mille processerant: uix ꝓdiēt cētũ. De cultoribus etiam dei quæ partes interibũt: & tertia q̄ fuerit probata: remanebit

De aduentu magni prophetæ qui Helias diciť. & quomodo interficietur ab Antichristo: & resurget die tertia & ascendet in cælum: Et de persecutione ecclesiæ quam ĩferet antichristus: & de miraculis eius. Cap. xvii.

s Ed planius quomodo id eueniat: exponam. Imminente iam temporum cōclusione: ꝓpheta magnus mittetur a deo: qui conuertat homines ad dei agnitionē & accipiat potestatem mirabilia faciendi. Vbicunq; non audierit eum homines. claudet cælum: & abstinebit hymbres: & aquam conuertet ĩ sanguinem: & cruciabit illos siti ac fame. Et quicũq; conabiť eũ lædere: ꝓcedet ignis de ore eius atq; cō

buret illum His prodigiis atq; uirtutibus conuertet multos ad dei cultum: per actis- q; operibus eius alter rex orietur ex Syria malo spiritu genitus: euersor ac proditor generis humani: qui reliqas illius prioris mali cũ ipso simul deleat. Hic pugnabit aduersus ꝓphetã dei: & uincet: & interficiet eũ: & isepultũ iacere patiet̃. Sed post diem tertiũ reuiuiscet: atq; inspectãtibus & mirantibus cunctis rapietur in cælũ. Rex uero ille deterrimus erit qdem & ipse: sed mẽdaciorũ ꝓpheta & seipsũ cõstituet ac uocabit deũ & se coli iubebit ut dei filium. Et dabitur ei potestas: ut faciat signa & ꝓdigia: qbus uisis irrætiat homines ut adorent eũ. Iubebit ignẽ descendere de cælo: & solẽ a suis cursibus stare: & imaginẽ loqui & fiẽt hec sub uerbo eius: qbus miraculis etiã sapientium plurimi alliciẽt̃ ab eo. Tũc eruere dei tẽplũ conabit̃: & iustũ populũ persequet̃: & erit prssura & contritio qualis nũq̃ fuit a pricipio mũdi. Quicunq; crediderint atq; accesserint ei: signabunt̃ ab eo tanq̃ pecudes. Qui aũt recusauerint notã eius: aut in montes fugient: aut cõprehẽsi exquisitis cruciatibus necabunt̃. Idem iustos homies obuoluet libris prophetarum atq; ita cremabit: &, dabitur ei desolare orbem terræ mẽsibus. xlii. Id erit tempus quo iustitia proicietur: & innocẽtia odio erit quo mali bonos hostiliter prædabũtur. Nõ lex ãt ordo aut militiæ disciplina seruabit̃. Nõ canos quisq̃ reuerebitur: Nõ officiũ pietatis agnoscet. Nõ sexus aut infantiæ miserebitur. Cõfũdentur oia: & miscebũtur cõtra fas cõtra iura naturæ. Ita quasi uno cõmuni grauiq; latrocinio terra uniuersa uastabitur. Cũ hæc ita erũt tunc iusti & sectatores ueritatis segregabunt se a malis: & fugiẽt i solitudines. Quo audito impius rex iflamatus ira ueniet cũ exercitu magno: & admotis omnibus copiis circũdabit montem in quo iusti morabuntur ut eos compræhendat. Illi uero ubi se clausos undiq; atq; obsessos uiderint exclamabũt ad deum uoce magna: & auxiliũ cæleste implorabunt: & exaudiet eos deus: & mittet regem magnum de cælo qui eos eripiat & liberet: omnesq; impios ferro igniq; disperdat.

Quomodo hæc pronunciata sint & uaticiniis prophetarum: & oraculis gentilium uatum: & uersibus sibyllinis .Ca. xviii.

h Aec ita futura esse tum phrophetæ oẽs ex dei spiritu tum etiã uates ex instictu dæmonũ cecinerunt. Hydaspes. n. quẽ superius nominaui: descripra iniquitate sæculi huius extremi pios ac fideles a nocẽtibus segregatos ait cũ flectu & gemitu extensuros ad cælũ manus & imploraturos fidem iouis. Iouẽ respecturum ad terram: & auditurũ uoces hoium: atq; ipios extĩcturũ. Quę oia uera sũt: ꝑter unũ q; Iouẽ dixit illa facturũ: q̃ deus faciet. Sed & illud nõ sine dæmonũ fraude subtractũ est. Missum iri tunc a patre filium dei: qui deletis omnibus malis pios liberet: qd Hermes tñ ñ dissimulauit. In eo. n. libro q λογοσ τελοσ iscribit̃: post enumerationẽ malorũ de qbus diximus: subiecit hæc greco sermõe: εωαν̓δη ταυτα ωδ εγεν̓ηται ωασκλι ωιε τοτε οκ́ριοσ και πατηρ́ και θεοσ και του πρ́οτου και εν̓οσ θεου δημιουρ́γοσ επι ϕκεψασ τοις γεν̓ομεν̓οις και τιρ́εαυτου ϕουλυσιν̓ τουτεστι τοαγαθον αντερ́εισασ τηαταξια και ανακαλεσαμενοσ την ωλανην και τηακακιαν εκκαθηρ́οσ ωημενυδατη ωολλω καταλυσασ ωιδε ωυρ́ι οξυτατω διακαυσασ ενιοτεδε πολεμοισ και λοιμοισ εκπιεσασ ηγαγεν εωι το αρ́χαιον και απεκατεστησε τον̓ εαυτου κοσμον. Idest cũ hæc ita facta fuerit o asclepi: tũc dominus & pater: & deus: & primi: & unius dei creator respiciẽs q̃ facta sũt: & suã uoluptatẽ i huiusmõi bonũ opponẽs temeritati & erorẽ reuocãs: malitiã purgabit. Parti qdẽ aqua nimia dissoluens partim igne rapido cremãs: interdũ bellis ac pestilẽtiis percutiẽs ad statũ pristinũ perduxit: suumq; restituit mundum: Sibillæ quoq; nos aliter fore

Hydaspes

Hermes

ostendunt: q̄ ut dei filius a summo patre mittat̃: qui & iustos liberet de manibus ĩpiorũ: & iniustos cum tyrannis seuientibus deleat: e quibus una sic tradidit.

ηξει και μακαρων εθελων πολιν εξαλαπαξαι
και κεντησ θεοθεν φασιλευσ πεμφθεισ εσσιλιον
σαντασ ολει φασιλεισ μεγαλουσ και φω ταρ αη ιστουσ
ειθουτως κρινει και υσαφθη του αντροποις. Idest ueniet & beatorũ uolẽs urbẽ expugnare: & qdã a deo missus rex ad suos oẽs pdet reges magnos & uiros optimos sic iudicabit̃ ab immortalibus hominibus. Item alia Sibylla:

τοτε ξ ηελιοιο θεοσ σεμψει φασιλιαοσ
σασαν γαιαν σαυσει εσθολεμοιο κακοιο.

Tunc ex sole deus mittet regem q̃ omnẽ terram placabit a bello malo. Et rursus alia.

ημεθερασ θερασ θεξυγον δουλειασ λυσ φασ θακρον εσσι αυκερι κει μενον
αρει και θεσ μουσ αθεουσ λυσει δεσ μους θε φιαους. Idest iugũ nostræ seruitutis intolerabile ĩ collo positum tollet: & leges impias soluet: uinculaq; uiolent a.

Quomodo Christus & quibus signis præcedentibus descendet de cælo: ut interficiat Antichristũ: & tyrannos: & impios deleat de terra. Et q̃ uigiliæ nocturnæ christianorum ideo institutæ sunt: q̃ Christus de nocte uẽturus est. Et q̃ dii & cultores eorũ dabuntur incendio: ut Sibylla prædixit. Cap. xix.

OPpresso igit̃ orbẽ terræ cum ad destruẽdã immensarũ uirĩu tyrannidẽ humanæ opes defecerint: siquidẽ capto mũdo cũ magnis latronũ exercitibus incubabit: diuino auxilio tanta illa calamitas indigebit. Cõmotus igit̃ deus: & ancipiti periculo: & miserãda cõploratione iustorũ mittet protinus liberatorẽ. Tunc aperietur cælum medium intempesta nocte & tenebrosa: ut in orbe toto lumen descẽdẽtis dei tanquam fulgor appareat: quod Sibylla his uersibus locuta est. Erratum ptimum

οποταν ελθη πυρεσ ται ακοτος εν μεσην νυκτι μελαινην.

Idest cũ uenerit ignis erunt tenebræ in media nocte obscura. Hæc est nox: quæ a nobis pp aduentũ regis ac dei nostri peruigil celebrat̃: cuius noctis duplex est rõ: q̃ in ea & uitã tũ recæpit cũ passus est: & postea orbis terræ regnum recæpturus est. Hic ẽ.n. liberator: & iudex: & ultor: & rex: & deus: quẽ nos Christum uocamus: qui prius q̄ descẽdat: hoc signũ dabit. Cadet repẽte gladius e cælo: ut sciãt iusti ducẽ sãctæ militiæ descẽsurũ & descẽdet cõitãtib⁹ ãgelis ĩ mediũ terræ: & pcedet eũ flãma inextiguibilis: & uirt⁹ ãgelorũ tradet in man⁹ iustorũ multitudinẽ illã: q̃ mõtẽ circũsederit: & cõcidet̃ ab hora tertia usq; ad uesperũ: & fluet sanguis more torrẽtis: deletisq; oĩbus copiis: ipius solus effugiet: & pibit ab eo uirtus sua. Hic ẽ ãt q appellat̃ antichristus: sed se ipse Christũ mentiet̃: & cõtra uerũ dimicabit: & uictus effugiet: & bellũ sæpe renouabit: & sæpe uincẽt̃: donec quarto p̃lio cõfectis oĩbus ĩpiis debellatus & captus tãdẽ scelerũ suorũ luet pœnas. Sed & cęteri pĩcipes tyranni q̃ cõtriuerũt orbẽ: simul cũ eo uicti adducent̃ ad regẽ: & increpabit eos & coarguet. Et exprobabit his facinora ipsorũ: & damnabit eos ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia & ĩpietate cõpressa: requiescet orbis q̃ p tot sæcula subiectus errori ac sceleri: nefandã pertulit seruitutẽ. Nõ colẽt̃ ulteri⁹ dii manu facti: sed a tẽplis & puluinarib⁹ suis de turbata simulacra igni dabũt̃. Et cũ donis suis mirabilib⁹ ardebũt: qd̃ ẽt Sibylla cũ pphetis cõgruẽs futurũ eẽ p̃dixit τριφου σιδειδολα φροτοι και σλουθον απαντα. Idest cõterẽt ãt simulacra hoies & diuitias oẽs. Erythræa quoq; idẽ spopõdit. εργα δε χει ροποιητα θεωης νεκκαυσονται. Idest opera autẽ deorũ humanis manibus facta exurentur. Erratum secundũ

Quomodo aperientur inferi:& resurgent mortui.Et qui iudicandi sunt:& qui nõ. Et quomodo hæc Sibylla prædixerit.Et qua ratione anima cum immortalis sit patibilis esse possit secundum stoicos. Cap.xx.

p Ost hæc aperientur inferri : & resurgēt mortui: de quibus iudicium magnum ipse idem rex ac deus faciet:cui summus pater iudicandi & regnandi dabit maximam potestatem:de quo iudicio ac regno apud erithræam Sybbillam sic inuenietur in greco eloquo.

οωοτεδε και τολαφητελοσ αισιμονηδε φροτεισιη
αφιξηται γηκρισισ αθανατοιο τεοιο
ηξει επανθρο οσουσ μεγαλη κρισισ ηδε και αρχη

Idest.Cum autem dies iste finem fatalem accæperit:& ad mortales iudicium imortalis dei uenerit:ueniet super homines magnum iudicium & initium.Denide apud aliã.

ταρταρε ονδε χαοσ τοτε δειξ ειγαια χανουσα
ηξουσι ηδε επι φηματεου φα ιλησσ απαντεσ

Idest.Tartareum autem chaos tunc ostendet dehiscens terra.Venient autem ad tribunal dei reges omnes.Et alio loco penes eandem:

ουρανον ειλιξω γαιησ κευθ πωνασ ανοιξω
και τοτε αναστησ ων εκρυσ μοιραν απαλυσασ
και θανατουνεντρον και υστερονεις κρισιν αξω
κρινον ευσ εβεων και δυσεβεων φιον ανδρον.

Idest.Cælum uoluens terræ latebras aperiam:& tũc leuabo mortuos:fatũ soluens:& stimulũ mortis:posteaq̃ i iudiciũ ducã iudicãs piorũ atq̃ impiorũ uitã uirorũ. Nec tamen uniuersi tũc a deo iudicabũtᷣ:sed hi tãtũ q̃ sunt in dei religione uersati. Nã q̃ deũ nõ agnouerunt:quoniã sententia de his i absolutionẽ ferri nõ potest iã iudicati damnatiq̃ sunt sanctis litteris cõtestãtibus nõ resurecturos esse ipios ad iudiciũ. Iudicabuntᷣ ergo q̃ deũ scierunt:& facinora eorũ in mala opa cũ bonis collata põderabuntur:ut si plura & grauia fuerint bona iustaq̃:dentur ad uitã beatã.Si ãt mala superauerint:condenentᷣ ad pœnã. Hic fortasse dixerit q̃spiã. Si est imortalis anima quomodo passibilis iducitᷣ ad pœnã sentiens.Si.n.ob merita punietᷣ:sentiet utiq̃ dolorẽ:atq̃ ita ẽt mortẽ.Si morti nõ est obnoxia:nec dolori q̃dẽ Patibilis ergo nõ ẽ.Huic q̃stioni siue argumẽto:ita a stoicis occurritᷣ:Animas q̃dẽ hominũ permanere: nec interuentu mortis in nihilũ resolui:sed eorũ q̃ iusti fuerunt:puras & ipatibiles:& beatas ad sedẽ cælestẽ unde illis origo ẽ:remeare:uel i cãpos quosdã fortunatos rapi:ubi fruantᷣ miris uoluptatibus.Impios uero quoniã se malis cupiditatibus inquinauerũt:mediã quãdã gerere inter imortalẽ mortalẽq̃ naturã:& habere aliq̃d ibecillitatis ex contagione carnis:cuius desideriis ac libidinibus addictæ:in eluibilem quẽdã ꝑhucũ trahant labemq̃ terrenã Quæ cũ tẽporis diuturnitate penitus inhæserit:eius naturæ reddi animas:ut si nõ extiguibiles i totũ quoniã ex deo sũt tamẽ cruciabiles fiant ꝑ corporis maculam:quæ peccatis inusta sensum doloris attribuit.Quam sententiam poeta sic explicauit.

Qui & supremo cũ lumine uita reliq̃t: Nõ tamẽ oẽ malũ miseris:nec funditus oẽs
Corporeæ excedũt pestes penitusq̃ necesse ẽ Multa diu cõcreta modis iolescerᷣ miris.
Ergo exercentur pœnis:ueterumq̃ malorum Supplicia expendunt.

Hæc ꝓpemodũ uera sunt: Anima.n.cum diuortiũ fecit a corpore:ẽ(ut idẽ ait poeta)
Par leuibus uentis:uolucriq̃ simillima somno.

Quia spiritus est & ipsa tenuitate incomprehensibilis:sed nobis qui sumus corporales

Deo autem cui subiacet posse omnia comprehẽsibilis.

De potentia dei quæ pmerito cuiusq; potest & homines.& angelos punire.De carnis inmortalitate post resurrectionẽ.De differentia ignis gehẽnalis & ignis comumnis Et quid in electis:& quid in reprobis operetur. Ca.xxi.

p Rimũ igitur dicimus tantã esse dei potestatẽ:ut etiam ĩcorporalia cõprehẽdat & queadmodũ uoluerit: afficiat.Nã & ãgeli deũ metuũt:qa castigari ab eo possunt inenarrabili quodã modo. Et demones reformidãt quia torquent ab eo & puniuntur.Quid ergo mirũ si cũ sint inmortales animæ:tamen patibiles sint deo Nã cũ se nihil habeãt solidũ cõtractabile a solidis & corporabilibus nullam uim pati possunt:sed quia in solis spiritibus uiuũt a solo deo tractabiles sunt:cui uirtus:& substantia spiritalis est.Sed tamẽ docent nos sanctæ litteræ queadmodũ pœnas impii sint laturi.Nã qa peccata in corporibus cõtraxerũt:rursus carne induent ut in corporibus piaculũ soluãt & tñ non erit caro illa quã deus homini supiecerit:huic terrenæ similis sed insolubilis ac pmanens in æternũ:ut sufficere possit cruciatibus & igni sempiterno cuius natura diuersa est ab hoc nostro:quo ad uitæ necessaria utimur q nisi alicuius materie fomite alat extinguit.At ille diuinus per seipsum semper uiuit:ac uiget sine ullis alimẽtis:nec admixtum habet fumũ sed est purus ac liquidus:& i aquæ modũ fluuidus Nõ enim ui aliqua sursũ uersus urget:sicut noster:quẽ labes terreni corpis quo tenetur:& fumus intermixtus exilire cogit:& ad cælestem naturã cũ trepidatiõe mobili subuolare.Idem igitur diuinus ignis una eademq; ui atq; potẽtia & creabit ipios:& recreabit:& quantũ e corporibus absumet tantũ reponet ac sibi ipse æternũ pabulũ subministrabit quod poetæ i uulturẽ:& Tytiũ trãstulerũt:ita sine ullo reuiuiscẽtiũ corporũ detrimẽto aduret tantũ:ac sensum doloris afficiet.Sed:& iustos cum iudicauerit deus etiã igni eos examinanabit.Tũ quorũ peccata uel põdere uel numero præualuerint:pstigẽtur ac igni atq; amburent.Quos autẽ plena iustitia:& maturitas uirtutis ĩcoxerit:ignẽ illũ non sentient.Habẽt eni aliqd in se dei quod uim flãmæ repellat ac reiiciat.Tãta uis est inocẽtiæ:ut ab ea ignis ille refugiat inoxius:q accipit a deo hãc potestatẽ:ut impios urat iustis obtẽperet.Nec tamẽ qsq̃ putet aias post mortem ptinus iudicari.Nã oẽs i una cõiq; custodia detinent donec tempus adueniat quo maximus iudex meritorũ faciat examẽ.Tũ quorũ fuerit pbata iustitia hi præmiũ imortalitatis accipiẽt.Quorũ aũt pctã & scelera detecta nõ r surgẽt:sed cũ ipiis i easdẽ tenebras recõdẽt ad certa suplicia (destinati Erratum primum Erratum secundũ.

Q d hæc a qbusdã dicũt eẽ poetica & unde ad notitiã uenerit poetarũ: tbus de causis corrupint ueritatẽ: letheũ amnẽ & alia phãtastica iduxerint. Ca.xxii

f Igmẽta hæc poetarũ qdã putãt ignorãtes unde illa poete accepint:ac negãt hæc fieri posse nec mirũ ita illis fieri.Aliter.n.q̃ res hẽt tradit a poetis q licet sit multo ãtiqores q̃ historici & oratores & cætera genera scriptorũ tamẽ qa misteriũ diuini sacramẽti nesciebãt & ad eos mẽtio resurrectiõis futuræ obscurorũ ore puenerat:eã uero temere ac leuiter auditã in modũ cõmẽtitiæ fabulæ pdiderũt.Et tñ idẽ testati sũt: nõ auctorẽ se certũ:sed opinionẽ seq:ut Maro q ait.Sit mihi fas audita loqui Quãuis igitur ueritatis arcana i pte corrupint:tamẽ ipsa res eo uerior inuenit:q; cũ pphetis i pte cõsẽtiũt qd nobis ad pbationẽ rei satis ẽ.Errori tamẽ eorũ subest rõ nõnulla Nã cũ pphetæ assiduis cõcionib9 prædicarẽt iudicaturũ eẽ de mortuis filiũ dei: & hęc annũtiatio nõ lateret:quoniã rectorẽ cæli nõ aliũ putabãt q̃ Iouẽ:iudicare apud iferos Iouis filiũ tradiderũt.Sed tamẽ nõ Appollinẽ:aut Liberũ:aut Mercuriũ q cælestes putant:sed deum q & mortalis fuerit & iustus uel Minoẽ:Aeacũ:uel Rhadamanthum.

Corruperunt igit͛ poetica licētia qđ acceperant: uel opinio ueritatē ꝑ diuersa ora sermonesq̧ uarios dissipata mutauit. Na ꝗ pactis apud iferos mille annis: rursus ad uitā resti tui cecinerūt: Marone ita dicēte: Has oēs ubi mille rotam uoluere ꝑ annos

Lethæum ad fluuiū deus euocat agmine magno

Scilicet imemores supera incorpora ut cōuexa reuisāt.

Erratū primum

Rursus: & incipiant uelle reuerti. Hæc eos rō fefellit: ꝗ resurgent defuncti nō poterit mille annos mortis suæ sed ut restituti rursus in uita mille annis cū deo regnent: Deus eni uēiet ut orbe hoc ab oi labe purgato rediuiuas iustorū aīas corꝑib⁹ inouatis sed sēpiternā beatitudinē suscitet. Itaq̧ ꝑter aquā obliuionis uera sūt cætera: quā icirco finxerūt neqꝫ illis oponeret. Cur ergo non meminerint se aliquādo uixisse aut q̄ fuerit aut q̄ gesserit: Sed nihilominus tamē uerisimile nō putat͛: & res tota uelut licēter & fabulose ficta respuit͛. Vobis aūt de resurrectione affirmātibus atq̧ docētibus aīas ad alterā uitā nō oblitas sui: sed in eodē sensu ac figura eē redituras: illud oponit͛. Tot iā sæcula trāsierūt: qs unq̄ unus ab iferis resurrexit ut exēplo eius fieri posse credamus? At.n. resurrectio fieri non potest dominātę adhuc iiustitia. Hoc.n. in sæculo necāt͛ hoīes ui ferro: isidiis: uenenis afficiunt͛ iniuriis: egestate: carceribus: tormētis: proscriptioīb⁹. Eo accidit ꝗ iustitia inuisa est: ꝗ oēs q̄ deū seq uolūt nō tātū odio habēt͛: sed uexāt͛ omnibus cōtumeliis: & excruciant͛ multiplici gener͛ pœnarū: & ad ipios cultus manufactorum deorū nō rōne aut ueritate: sed nefāda corporū laceratiōe cogūtur. Nūc igit͛ oportet ad hæc eadē resurgere ac reuerti hoīes ad uitā in qua tuti esse non possint? Cū ergo iusti tā uiles habeantur: tā facile tollāt͛: qđ putemus futurū fuisse: siqs ab inferis rediens uitam postliminiū recepisset? Auferet͛ ꝑfecto ab oculis hominū: ne uiso eo uel audito deos uniuersi relinquerēt: & ad unius se dei cultū religioneq̧ cōuerterēt. Ergo semel fieri resurrectionē necesse est cū malum fuerit ablatum: quoniā eos qui resurrexerit: nec mori iā ulterius: nec uiolari ullo modo fas est: ut beatam possint agere uitā: quorū mors resignata est Poetæ uero cū scirēt hoc seculū malis oibus redūdare: obliuionis amnē induxerūt ne laborū ac malorū memores animæ reuerti ad superos recusarent. Vnde Virgilius.

O pater an ne aliquas ad cælum hinc ire putandū est.

Sublimes animas: iterūq̧ ad tarda reuerti.

Corpora: quæ lucis miseris tam dira cupido

Ignorabat.n. quō aut quādo id fieri oporteret. Itaq̧ renasci eas putauerūt: & denuo ad uterū reuolui: atq̧ adre infantiā regredi. Vnde & Plato de aīa differens: ex hoc ait posse cognosci aīas esse mortales atq̧ diuinas: ꝗ in pueris mobilia sunt ingenia: & ad ꝑcipiendū facilia: ꝗ eaq̧ discāt: ita celeriter capiāt: uti non tunc primum discedere uideantur sed recognoscere atq̧ reminisci: in quo uir sapiens poetis ineptissime credidit.

Plato

De resurrectione. Et ꝗ pytagoras & alii philosophi inepte locuti sunt & de anastasi mentientes animas in uaria transire corpora. Ca.xxiii.

n On igitur renascentur: quod fieri non potest: sed resurgēt: & a deo corꝑib⁹ induent͛: & prioris uitæ factorūq̧ omnium memores erunt: & in bonis cælestibus collocati: ac fruentes iucūditate innumerabilium copiarum præsenti deo gratias agent: ꝗ malum omne deleuerit quod eos ad regnum uitāq̧ perpetuam suscitarit. Q ua de anastasi philosophi quoq̧ dicere aliquid conati sunt tam corrupte q̄ poete Nam pythagoras transire animas in noua corpora disputauit: sed inepte quod ex hominibus in pecudes: & ex pecudibus in homines & se ipsum ex Euphorbio esse reparatum Melius Chrysippus: quem Cicero ait fulcire porticum stoicorum: qui i libris quos de

Pythagoras Chrysippus

prouidentia scripsit: cum de innouatione mundi loqueret: hæc intulit: τουτου δ᾽ ου‑τως εχοντος δηλονως ουδεν αδυνατον και ημας μετα το τελευτησαι παλιν περιοδων τινων ειληφοτων χρονου εις ω νυν εσμεν καταστησεσθαι σχημα. Idest. Quod cũ ira sit: apparet nil eẽ impossibile: & nos post excessum nostrũ rursus spatiis quibusdã reuolutis temporũ in hunc statũ restitui: in quo nũc esse uidemur. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla iterum dicit.

αυτοι οι στον γαρ απαν μεροπων γενος αλλ᾽ οταν ηδη
κοσμου και θνητων ελθη κρισις ην θεος αυτος
ποιησει κρινων ασεβεις θ᾽ αμα ευσεβεας τε
και τοτε δυσσεβεας μεν επη ζοφον εν πυρι πεμψει
οσσοι δ᾽ ευσεβεουσι παλιν ζησουσ᾽ επι γαιης
πνευμα θεου δοντος τιμην θ᾽ αμα και βιον αυτοις

Idest. Eteni difficile ad credẽdũ oẽ hominũ genus. Sed cũ iã mundi & mortaliũ uenerit iudiciũ: quod deus ipse faciet iudicans pios simul & ipios: tũc demũ impios q̃dẽ in ignẽ & tenebras mittet. Qui aũt pietatẽ tenent: iterũ uiuẽt i terra: spiritu dei dante honorẽ simul & uitã ipsis. Quod si mõ pphetæ: sed ẽt uates: & poetæ: & philosophi anastasim mortuorũ futurã esse cõsentiũt: nemo quærat a nobis quẽadmodum fieri possit. Nec.n. diuinorũ operũ põt reddi rõ. Sed si a principio deus hominẽ nescio quo uenerabili modo instituit: credamus ab eodẽ restitui ueterẽ posse: qui nouum fecit.

Quomodo secundum uaticina Sibyllæ post iudicium p mille annos regnabit i terra filius dei cum electis suis in sancta ciuitate quã cõstituet. Et q̃ diabolus uincet mille annis: & omnis creatura mansuescet: & ad iucũditatẽ seruiet homini. Et q̃ Christus ab omnibus coletur ut deus & dominus: Cap. xxiiii.

n Vnc reliqua subnectã. Venit igitur summi & maximi dei filius: ut uiuos ac mortuos iudicet. dicente Sibylla:

πασης γαρ γαιης τοτε θνητων συγχυσις εσται
αυτος οταν παντοκρατωρ ο ταν ελθη βηματι κριναι
ζωντων και νεκυων ψυχας κοσμον απαντα

Idest. Totius eni terræ mortaliũ cõfusio tũc erit: & ipse oĩpotẽs cũ uenerit in tribunali iudicare uiuorũ mortuorũq̃ animas & mũdũ oẽm. Verũ ille cũ deleuerit iustitiã iudiciq̃ maximũ fecerit: ac iustos qui a pricipio fuerũt: ad uitam restauerit: mille annis inter homines uersabitur: eosq̃ iustissimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans furensq̃ proclamat:

κλευτε δε μου μεροπες βασιλευς αιωνιος αρχει.

Idest. Audite me homines: rex sempiternus dominabitur. Nunc q̃ erũt in corporibus uiui non morientur: sed p eodem mille annos infinitã multitudinẽ generabunt: & erit soboles eorũ sancta & deo cara. Qui aũt ab inferris suscitabunt: hi præerunt uiuentibus uelut iudices. Gẽtes uero non extinguẽtur oĩo: sed quedã relinquetur in uictoriam dei: ut triumphentur a iustis ac subiungentur perpetuæ seruituti. Sub id tempus ẽt princeps dæmonũ qui est machinator oĩum malorum: uincetur chatenis: & erit i custodia mille annis cælestis iperii: quo iustitia in orbe regnabit: nequid malũ aduersus populum dei moliatur. Post cuius aduentum cõgregabũtur iusti ex omni terra: peractoq̃ iudicio ciuitas sancta constituet in medio terræ: in qua ipse conditor deus cũ iustis dominantibus commoretur: quam ciuitatem sybilla designat cum dicit.

και πολιν ην εποιησε θεος αυτην εποιησε

Erratum primum
Erratum secũdum
Erratum tertium
Erratum quartum
Erratum quintum
Erratum sextum

λαμπρο ερανασθρων και ηλιου ηδεσεληνησ

Idest urbemq; quam fecit deus eam clariorem fecit astris: atq; sole: lunaq;. Tunc auferentur a mundo tenebræ illæ: quibus offendit̃ atq; obcæcat̃ cælũ: & luna claritudinẽ solis accipiet: nec minuet̃ ulterius. Sol autem septies tanto q̃ nunc est: clarior fiet. Terra uero aperiet fœcunditatem suam: & uberimas fruges sua sponte generabit: rupes mõtium mille sudabunt: p riuos uina decurrent: & flumina lacte inundabũt. Mundus deniq; ipse gaudebit: & omnis rerũ natura lætabit̃: erepta & liberata domino mali: & ĩpietatis: & sceleris: & erroris. Nã bestiæ p hoc tẽpus sanguine alentur: nõ aues p̃dam sed q̃eta & placida errũt oĩa: leones & uituli ad præsepe simul stabũt: lupus ouẽ nõ rapiet. Canis nõ uenabit̃: ancipitres & aquilæ non nocebunt: ĩfans cũ serpẽtibus ludet. Deniq; tunc fient illa: q̃ poetæ aureis tẽporibus facta eẽ iã Saturno regnãte dixerunt. Quorũ error hinc exortus ẽ: q, pphetæ futurorũ pleraq; sic pferunt & enũciãt: quasi iã pacta. Visiones enĩ diuino spiritu offerebãt̃ oculis eorũ: & uidebant illa ĩ cõspectu suo quasi ĩ fieri ac terminari. Quæ uaticinia eorũ cũ paulati fama uulgasset: quoniã p phani a sacramento ignorabant quatenus dicerẽt̃: cõpleta iã eẽ ueteribus sæculis illa oĩa putauerũt: q̃ utiq; fieri complericq; non poterant homine regnãte. Cum uero deletis religionibus impiis: & scelere compresso: subiecta erit deo terra:

Cedet & ipse mari uector: nec nautica pinus. Mutabit merces: oĩs feret oĩa tellus.
Non rastros patietur humus: non uinea falcem.
Rubustus quoq; iam tauris iuga soluet arator. Tunc etiam
Molli paulatim flauescet campus arista: Incultisq; rubens pendebit sentibus uua
Et duræ quercus sudabunt rosida mella. Nec uarios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti Murice: iam croceo mutabit uellera luto:
Spõte sua sandyx pascẽtes uestiet agnos. Ipsæ lacte domũ referẽt distẽcta capellæ
Vbera nec magnos metuent armenta leones.

Quæ poeta secundum Cumææ Sibillæ carmina prolocutus ẽ. Erythræa uero sic ait

οιδελυκαι συναρνεσιν εν ουρεσ ιν αμαγε εδονται
χορτον παρδαλισ τεριφοισ αμα βοσκησ ονται
αρκτοι συν μοσχοισιν ομου και ποσι βροθοισι
σαρκαβοροσ τελεων φαγε ται αχυρον παρα φατναισ
συν βοεφεσι τεδρακοντεσ αματορσι κοιμησ ονται.

Idest nec lupi cum agnis ĩ mõtibus dimicabũt. Herbãq; lynces pariter cũ hædis pascẽtur. Vrsi cũ uitulis simul oĩbusq; animalibus carniuorus leo comedet paleas ad præsepia: cũq; infantibus dracones: siue matribus dormient. Et alio loco de libertate rerum

και τοτε δη χαραν μεταλην θεοσ ανδραση δωσει
και ταργη και δενδρα και ασπετα θρεμματα γαιησ
δοσουση τραπον τον αληθινον αντρω ποσιν
οινου και μελιτος γληγυντερον λευκου τε γαλακτοσ
και ςιτου οπερ εαι βροτοιςι κλισον απαντων

Idest & tunc gaudium magnum deus dabit hominibus. Nam & terra: & arbores: & ĩnumerabilia terræ pecora dabunt fructum uerum hominibus uini & mellis dulcissimi & candidi lactis atq; tritici: quod est hominibus optimum omniũ. Et alia eodẽ modo

ευσ εβεων δεμονον αγια χθων παντα ταδοισ η
αμαμξλιτοσ αποπετρης ηδε απο τητης
και γαλα ταβροςιης ρευς ειοσαντεςςι γικαιοις.

idest piorũ aurẽ sola sancta terra omnia hæc feret fluenta mellis de petra atq; de fonte & lac immortalitatis manabit oĩbus iustis. Viuẽt itaq; hoĩes tranquilissimam uitã & copiosissimã: & regnabũt cum deo pariter: & reges gẽtium uenient cum donis ac muneribus ut adorent: & honorificẽt regem magnum cuius nomẽ erit præclarum ac uenerabile uniuersis nationibus: quæ sub cælo erũt: & regibus qui dominabuntur in terra.

Quod non restant ex quarũdam scripturarũ assercione nisi ducenti anni usq; ad rerum inuocationẽ. Et q̃ finis nõ aderit nisi. Roma destructa. Ca.xxv.

h Aec sunt quæ a prophetis dicuntur: quorum testimonia & uerba ponere opus non esse duxi: quoniam esse infinitum nec tantam rerum multitudinem mensura libri caperet: tã multis uno spiritu similla dicẽtibus simulq; ne fastidiũ legentibus fieret: si ex omnibus collecta & translata cogerẽ. Preterea ut ea ipsa quæ dicerem non nostris: sed alienis litteris potissimũ confirmarẽ: doceremq; non modo apud nos uerũ etiam apud eos ipsos qui nos insectãtur ueritatem consignatam teneri quam recusant agnoscere. Qui autem diligentius uoluerit scire ex ipso fonte hauriat: & plura q̃ nos in his libris cũplexi sumus admirabilia reperiet. Fortasse nunc quispiam requirat quando ista quę diximus sunt futura: iam superius ostendi. Completis annorum sex milibus mutationem istam fieri oportere: & iam propinquare illum summum conclusionis æternæ diem de signis quæ dicta sunt a prophetis licet noscere. Prædixerunt enĩ signa quibus consumatio temporum expectanda sit nobis in singulos dies: & timenda. Quando tamen compleatur hæc summa: docent hi qui de temporibus scripserunt colligentes ea ex litteris sanctis: & ex his uariis historiis quantus sit numerus annorum ab exordio mundi: qui licet uarient: & aliquantulum numeri eorum summa dissentiat omnis tamen expectatio non amplius quam ducentorum uidetur annorum. Etiam res ipsa declarat laspum ruinamque breui fore nisi quod incolumi urbe. Roma nihil istius uidetur esse metuẽdum. At uero cũ caput illud orbis ceciderit πɪηρρει eẽ cœperit quod Sybillæ fore aiunt: quis dubitet uenisse iam finem rebus humanis orbiq; terrarum. Illa est ciuitas quæ adhuc sustentat omnia: præcandusq; nobis & adorandus est deus cæli si tamẽ statuta eius: & placita deferri possũt ne citius quã putemus tyrannus ille abominandus ueniat: quia tantum facinus moliatur: ac lumen illud effodiat cuius interitu mundus ipse lapsurus est. Nunc ad cætera exequẽda redeamus q̃ deinceps secutura sũt

Erratum primum

Erratum secũdum

Erratum tertium

Erratum quertum

Quod elapsis mille anni aurei sæculi post iudiciũ soluetur item diabolus & concitabit gentes: ut sanctam expugnẽt ciuitatem & obsidebunt eam & comodo eam omnino deus destruet & pœnis æternis tradet electis hominibus translatis ad gloriam angelorum post resurrectionem secundam. Ca.xxvi

d Ixi paulo ante in principio regni sancti fore: ut a deo princpes demoniorũ uincatur. Sed idem cum mille anni regni hoc est septem milia cæperint determinari soluetur denuo & ex custodia missus exibit. Atq; omnes gẽtes quæ tũc erũ sub ditione iustorũ concitabit: ut inferãt bellum sancte ciuitati. Et colligetur ex omni orbe terræ innumerabilis populus nationum: & obsidebit & circundabit ciuitatẽ tũc ueniet nouissima ira dei super gentes: & debellabit eos usq; ad imũ. Ac primum concutiet terrã qua ualidissime & a motu eius scindentur montes. Syriæ & subsident colles in abruptum: & muri omnium ciuitatũ concident: & statuet deus solem triduo ne occidat & iflamabit eum: & descendet æstus nimius: & adustio magna supra perduelles & impios populos: & hymbres sulphuris: & grandines lapidum: & guttæ ignis & liquescet spiritus eorum in calore: & corpora contenterentur in grandine: & ipsi se inuicem

gladio feriēt replebūt mōtes cadaueribꝰ & cāpi opiēt ossibꝰ. Populꝰ āt dei tribꝰ illis diebꝰ sub cūcauis terræ occultatus erit donec ira dei aduersus gētes extremum iudiciū terminet. Tūc exibūt iusti de latebris suis: & īueniēt oīa cadaueribꝰ atq; ossibus tecta Sed & genꝰ oē ipiorū radicitus interibit nec erit ī hoc mūdo ulla natio āplius præter solā gētē dei tū p annos septē ppetes ītactæ erūt syluæ nec excidetur de mōtibus lignum Sed arma gētium cōburēt: & iā nō erit bellū: sed pax: & requies sempiterna: Cū uero cōpleti fuerit mille anni renouabit mūdus adeo: & cælū cōplicabit: & terra mutabit: & trāsformabit deus homines ī similitudinē angelorū: & erūt cādidi sicut nix: & uersabūt sēp ī cōspectu oipotētis: & domio suo sacrificabūt & seruiēt ī æternū. Eodē tpe fiet secūda illa & publica omniū resurrectio etiam in qua exterminabuntur impii ad cruciatus sempiternos. Hi sūt q manufacta coluerūt: q dominū mūdi ac parentem uel nescierūt uel abnegauerūt. Sed & dominus illorū cū ministris suis cōprehēdetur ad pœnāq; dānabit cū quo pariter oīs turba ipiorū p suis facinoribꝰ in cōspectu angelorū atq; iustorum perpetuo igni cremabit ī æternū. Hæc est doctrina scōrū pphetarū quē christiāi sequimur. Hæc sapia nr̄a: quā isti qui fragilia colūt uel inani philosophiā tuēt ē tāquā stultitiā uanitatēq; derident quia nos defēdere hāc publice atq; asserere non solemus Deo iubente ut quieti ac silētes arcanū eius ī abscōdito atq; intra nostrā cōsciam teneamus. Nec aduersus istos uere pphanos qui nō discēdi sed arguēdi atq; illudēdi gratia inclemēter deū ac religionē eius īpugnauit: ptinaci cōtētione certemus. Abscondi enim tegiq; mysterium q̄ fidelissime oportet: maxime a nobis qui nomē fidei gerimus. Verū illi hāc taciturnitatem nostrā ueluti cōsciam malā crimināt. Vnde etiam quasdā execrabiles opiniones de pudicis & innocentibus fingunt: & libenter his quæ finxerint credunt.

Exhortatio ut omnes pperēt ad suscipiēdam cū religione sapiam p quas ad beatissimam puenitur æternæ uitæ beatitudinē. Cap. xxvii.

q Voniā decursus ppositi opis septem spatiis ad metā prouecti sumus superest ut exortemur omnes ad suscipiendam cū uera religione sapientiam cuius uis & officiū in eo uertitur ut contemptis terrestibus quibus antea tenebamur fragilibus seruiētes & fragilia cōcupiscentes ad æterna cælestis thæsauri præmia dirigamur quæ ut capere possimus q̄ primum omittēdæ sunt huius præsentis uitæ illicibiles uoluptates quæ animas hominum perniciosissima suauitatē deliniunt. Quāta fælicitas existimāda est subtractis his labibus terræ: pficisci ad illū æquissimum iudicem: parētēq; indulgentissimum qui pro laboribus requiem pro tenebris claritatem pro terrenis ac breuibus bonis æterna & cælestia largiatur. Qua cum mercede acerbitates ac miseriæ quas perpetimur in hoc mūdo facientes opa iustitiæ conferri & coequari nullo modo possūt. Proinde si patientes: si beati esse uolumus cogitanda ac proponēda nobis sunt non tantū terentiana illa. Molendū eē usq; ī pristinum uapulamdum habendæ compedes. Sed his multo maiora. Carcer: cathenæ: tormenta patienda: sustinendi dolores: mors deniquæ ipsa & suscipienda est: & fereada cum liqueat conscientiæ nostræ nec fragilem istam uoluptatem sine pœna: ac uirtutem sine præmio foret Vniuersis igitur oportet operam dare ut uel seq̄ primum ad rectam uiam dirigant uel susceptis operatisq; uirtutibus huius uitæ laboribus patienter exactis consolatorem deum habere mereamur. Pater eni noster ac dominus qui condidit firmauitq; cælum qui solem cum cæteris sideribus induxit: qui libratam magnitudine sua terra uallauit montibus mare circundedit: amnibusq; distinxit: & quicquid in hoc opere mundi con

flauit ac perficit enihilo ꝓſpectis erroribus hominũ ducem miſit qui nobis iuſtitiæ uiã panderet. Hunc ſequamur omnes hunc audiamus huic deuotiſſime pareamus: quoniam ſolus (ut ait Lucretius) Veridicis hominũ purgauit pectora dictis Et finem ſtatuit torpedinis atq; timoris: Expoſuitq; bonũ ſũmũ quo tẽdim⁹ oẽs Quid foret atq; uiã mõſtrauit limite ꝑuo: Qua poſſemus ad id recto cõtẽdere curſu Nec mõſtrauit tantũ ſed etiã præceſſit ne quis difficultatis gratia iter uirtutis horreret Deſerat̃ (ſi fieri) poteſt uia ꝑditionis & fraudis ĩ qua mors uoluptatis illecebris adapta cælat̃. Et quãto quiſq; anniis in ſenectutẽ uergẽtibus appropinquare cernit illũ diẽ quo ſit ei ĩ hac uita migrãdum cogitet q̃ purus abſcedat q̃ innocẽs ad iudicium ueniat: non ut faciũt quidã cæcis mẽtibus nixi qui iã deficiẽtibus corporis uiribus in hoc admonentur inſtãtis ultimæ neceſſitatis ut cupidius & ardẽtius hauriẽdis libidinibus intendant Qua ex uoragine liberet ſe quiſq; dum licet dũ facultas adeſt ſeq; ad deũ tota mẽte conuertat ut illũ diẽ ſeuerus expectet quo præſes dominuſq; mundi deus de ſingulorũ factis cogitationibuſq; iudicabit. Quecũq; hic expetẽtur nõ tantum negligat ſed effugiat potioremq; aĩam ſuam iudicet q̃ bona iſta fallacia quorũ incerta & caduca poſſeſio ẽ Migrant. n̄. quottidie & multo uelocius exeunt q̃ intrauerant. Et tamẽ ſi nobis uſq; ad ultimũ liceat iſtis frui aliis certe relinquenda ſunt. Nihil nobiſcum ferre poſſumus niſi & tã bene atq; inocẽter actã. Ille ad deũ copioſus ille opulentus adueniet cũ aſtabũt cõtinẽtia miſericordia paciẽtia caritas fides. Hæc eſt æreditas noſtra quæ nec eripi cuiquã põt nec trãſferri ad aliũ. Et qs ẽ qui hæc bona parare ac aq̄rere ſibi uelit. Veniãt q̃ eſuriunt ut cæleſti cibo ſaturati ſepiternã famẽ ponãt. Veniãt qui ſitiunt ut aquã ſalutarẽ de perẽni cæleſti fonte pleniſſimis faucibus trahãt. Hoc cibatu atq; potu dei & cæci uidebũt: & ſurdi audient: & muti loquẽtur: & claudi ãbulabũt: & mortui reuiuiſceet & ſtulti ſapient & ægroti ualebunt. Quiſqs. n. coruptelas terræ uirtute calcauerit hunc arbiter ille ſummus & uerax ad lucẽ uitãq; perpetuã ſuſcitabit. Nemo diuitiis nemo faſcibus nemno regia poteſtate cõfiſus ſit imortalẽ iſta nõ faciũt. Nã q̄cũq; rationẽ hoĩs abiecerit ac præſentia ſecutus in humũ ſe ipſe proſtrauerit deſertor domini & imperatoris & patris ſui punietur. Intendamus igitur iuſticiæ quæ nos inſeparabilibus comes ad eũ ſola ꝑducet & dũ ſpiritus hos regit arctus ĩfatigabili militia deo militemus ſtationes uigiliaſq; celebremus cõgrediamur cũ hoſte quẽ nouimus fortiter ut uictores ac deuicto aduerſario triũphãtes præmiũ uirtututis quod ipſe ꝓmiſit a deo cõ ſequemur.

Lactantii Firmiani diuinarũ inſtitutionum libri ſeptimi ac ultimi finis.

Lactantii Firmiani de ira dei ad Donatum liber incipit.

a Nima aduerti ſæpe. Donate plurimos exiſtimare quod etiã nõ nulli philoſophorũ putauerũt n̄ iraſci deũ quoniã uel benefica ſit tatũmõ natura diuina nec cuiq̃ nocere ꝑſtantiſſime atq; optĩe cõgruãt ꝑtãti uel certe nil curet oĩo ut neq; ex beneficẽtia eius q̄cquam perueniat ad nos neq; ex maleficẽtia quicquã mali. Quorũ error quia maximus eſt & ad euertendũ uitæ hũanæ ſtatũ ſpectat coarguẽdus eſt a nobis: ne ipſe fallaris impulſus auctoritate hoĩum qui ſe putãt eẽ ſapiẽtes nec tamẽ nos arrogantes ſumus ut cõprehẽſã nr̃o ingenio ueritatẽ gloriemur. Sed doctrinã dei ſeq̄mur q̃ ſcire ſol⁹ põt & reuelar̃ ſecreta. Cui⁹ doctrĩa philoſophi exptes exiſtimauerũt naturã rerũ oĩum cõiectura poſſe dephrendi. Quod ne quaq̃ fieri põt q̄a mẽs hoĩs tenebroſo corpis domicilio circũſepta lõge a dei ꝑfectiõe ſũmota ẽ. Et hoc differtab hũanitate diuinitas q̃ hũanitais ẽ ignoratio diuitatis ſcia. Vñ nobis aliquo luĩe op⁹ ẽ ad depellẽdas tenebras

quibus offusa est hominis cogitatio quoniam in carne mortali agentes nostris sensibus diuinare non possumus. Lumen autem mentis humanæ deus est quem qui cognouerit & in pectus admiserit illum nato corde mysteriũ ueritatis agnoscet. Remoto aut deo

Socrates cælestiq; doctrina omnia erroribus plena sunt. Recteq; Socrates cum esset oium philosophorũ doctissimus tamen ut cæterorũ argueret isciẽtiã q se aliqd tenere arbitrabãt ait se nihil scire nisi unum q̃ nihil sciret. Intellexit: in doctrinã illã nihil hr̃e i se certi nihil ueri nec ut putabant quidã simulauit doctrinam ut alios refelleret. Sed uidit ex parte

Plato aliqua ueritatẽ testatusq; est ẽt in iudicio sicut tradit̃ a. Platone q̃ nulla esset humana sapientia adeo doctrinam qua tum philosopi gloriabantur contempsit derisit abiecit ut id ipsum p̃ summa doctrina profiteretur q̃ nihil scire didicisset si ergo nulla ẽ sapiẽtia humana ut socrates docuit ut Plato tradidit apparet esse diuinam nec ulli alii q̃ eo ueritatis noticiam subiacere. Deus igitur noscendus ẽ in quo sola ueritas est. Ille mũdi parens & conditor rerũ qui oculis non uidetur mente uix cernitur. Cuius religio multis modis impugnari olet ad his qui ne q; ueram sapientiã tenere potuerũt neque magni & celestis arcani comprehendere rationem.

De gradibus per quos ad ueritatẽ ascẽdit̃ & qui de ipsis gradibus deiiciãt̃. Cap. ii.

n Am cũ sint gradus multi p quos ad domiciliũ ueritatis ascẽdit̃: nõ est facile cui libet euehi ad summũ. Caligãtibus eni ueritatis fulgore luminibus qui stabilẽ gressum tenere nõ possunt: reuoluunt̃ i planũ. Prius aũt gradus ẽ intelligere falsas religiones & abiicere ipios cultus hũana mãu fabricatos: secũdus uero p̃spicere aio q̃ unus sit deus sũmus: cuius ptãs ac p̃uidẽtia effecerit a pricipio mũdũ & gubernet i posterũ tertius cognoscere ministrũ eius ac nunciũ quẽ legauit i terrã quo docẽte liberati ab errore quo iplicati tenebamur formatiq; ad dei cultũ iusticiã disceremus. E qbus oibus gradibus (ut dixi) p̃nus est lapsus & facilis ad ruinã nisi pedes incõcussa stabilitate figãt̃. De prio gradu eos excuti uidemus q cũ falsa itelligãt tamẽ uerũ nõ iueniũt cõtemptisq; terrenis fragilibusq; simulacris nõ ad colendũ se deũ cõferũt quẽ ignorãt sed mũdi elemẽta mirantes cælũ: terrã: mare: solẽ: lunã: ceteraqua astra uenerant̃. Sed ipitiã horũ iã coarguimus in secũdo diuinarum istitutionũ libro. De secũdo uero gradu dicimus cadere q cũ sentiũt unũ esse sumnũ deum idẽ tamẽ a philosophis irretiti: & falsis argumentationibus capti aliter: de unica illa maiestate sentiunt q̃ ueritas hẽt q aut figurã negant hr̃e ullam deũ: aut ullo affectu cõmoueri putãt: qa sit ois affectus imbecillitatis: q̃ i deo nulla est: De tertio uero hi præcipiãtur. q cũ sciãt legatũ dei: eũdẽq; diuini & imortalis tẽpli cõditorẽ: tamen aut nõ accipiũt eũ: aut aliter accipiunt q̃ fides poscit: quos ex pte iã refutauimus i q̃rto supradicti opis libro: & refutabimus postea diligẽtius cũ respondere ad oẽs sectas cœpimus: quæ ueritatem dũ disputãt p̃diderunt. Nũc uero cõtra eos disseremus q̃ de secũdo gradu lapsi praua de sũmo deo sentiũt. Aiũt e.n. qdã nec gratificari eũ qcq̃ nec irasci: sed securũ & quietũ imortalitatis suæ bonis p̃frui alii uero irã tollũt: gratiã relinquũt deo. Naturã. n. sũma uirtute p̃stantẽ ut nõ malesicã eẽ debere: ita oẽs philosophi de ira cõsẽtiũt: de gratia discrepãt. Sed ut ad p̃positã materiã p ordinẽ descendat orõ: hmõi faciẽda nobis & exequẽda ptitio ẽ: cũ diuersa & repugnãtia sint: ira & gr̃a. Aut ira tribuẽda ẽ deo & gr̃a detrahẽda: aut utrũq; parit̃ detrahẽdũ. Aut ira demẽda ẽ gr̃a tribuẽda: aut neutrũ tribuẽdũ. Aliud amplius p̃ter hæc nihil potest capere natura: ut necesse sit i uno istorũ aliquo uerum quod quærit̃ nueniri. Consideremus singula: ut nos ad latebras ueriatis & ratio & ordo deducat.

Quod nullus senserit deum irasci: & gratia non moueri. Cap. iii.

p Rimũ illud nemo de deo dixit unq̃ irasci eũ tantummõ & gratia nõ moueri est eni discõueniẽs deo: ut eiusmõi ptãte sit prædítus: q̃ noceat & obsit: pdesse uero ac benefacere nequeat. Quæ igit rõ: q̃ spes salutis hoibus pposita ẽ: si malorũ tantũmõ auctor ẽ deus? Q̃d si sit iã maiestas illa uenerabilis: non ad iudicis ptãt ẽ: cui licet seruare ac liberare: sed ad tortoris & carnificis officiũ deducet. Cũ ãt uiddeamus nõ mõ mala eẽ ĩ rebus humanis: sed ẽt bona: utiq; si deus nõ ẽ: auctorẽ eẽ alterũ necesse est: q cõtraria deo faciat & det nobis bona. Si ẽ: quo noĩe appellãdus ẽ? Cur nobis q malefecit notior ẽ: q̃ ille q bene? Si autẽ nihil põt esse præter deũ absurdũ ẽ & uanũ putare diuinã ptãtẽ: q̃ nihil ẽ maius: nihil melius nocere: pdesse nõ posse: & iõ nemo extitit: q auderet id dicere: qa nec rationẽ hẽt nec ullo mõ põt credi. Q̃d qa cõuenit: trãseamus & ueritatem alibi reqramus.

Cõtra Epicurũ disputat: q negabat deum irasci: gratificari & oĩa puidere. Ca. iiii.

q Vod sequit̃ de schola epicuri: sicut irã in deo nõ eẽ: ita nec gratiã qdẽ. Nã cum putaret epicurus alienũ esse a deo malũ: qd ex affectu iracũdiæ plerũq; nascit̃ ademit ei ẽt beneficiẽtiã quoniã uidebat cõsequẽs eẽ: ut si habeat irã deus: habeat & gratiã. Ita ne illi uitiũ cõcederet: ẽt uirtutis fecit ex ptẽ. Ex hoc inqt beatus & ĩcorruptus ẽ: qa nihil curat: neq; hẽt ipse negociũ neq; alteri exhibet. Deus igit̃ nõ est si nec mouet̃: qd ẽ ppriũ uiuẽtis: nec faciat aliqd ĩpossibile hoi: qd ẽ ppriũ dei: si oĩo nullã hẽt uoluptatẽ: nullum actum: nullam deniq; administrationẽ: q̃ deo digna sit: & q̃ maior: & dignior administratio deo assignari põt: q̃ mũdi gubernatio: q̃ cura uiuentiũ: maxieq; generis hũani: cui oĩa terrena subiecta sũt? Quæ igr̃ ĩ deo põt eẽ beatitudo si sp qetus & ĩmobilis torpet? si precãtib9 surdus? si colẽtibus cæcus? Quid tã dignũ: tã ppriũ deo: q̃ puidẽtia? Sed si nihil puidet: amisit oẽm diuinitatẽ. Qui ergo totã ut: totã deo substãtiã tollit: qd aliud dicit nisi deũ oĩo nõ eẽ: Deniq;. M. T. a Possidenio refert id epicurũ sensisse nullos deos eẽ: sed ea q̃ de diis locutus sit: depellẽdæ inuidiæ cã dixisse. Itaq; uerbis illũ deos reliqre: re ipa tollere: qb9 nullũ motũ: nullũ tribuit officiũ. Q̃d si ita ẽ: qd deo fallati9? qd a sapiẽte & graui uiro debet eẽ alienũ. Hic uero si aliud sensit & aliud locutus est qd aliud appellandus ẽ q̃ deceptor biliguis malus & pprterea stultus. Sed nõ erat tã uersutus Epicurus ut falẽdi studio ita lqqret̃ cũ etiã scriptis ad eternã memoriã cõsignaret sed ignorantia ueritatis errauit. Inductus. n. a prĩcipio uerisimilitudine unius sentẽtiæ necessario ĩ ea quæ seq bãt̃ incurrit. Pria enim lententia fuit irã ideo nõ cõuenire. Q̃d cũ illi uerũ & ĩexpugnabile uideret̃ nõ poterat cõsequentia recusari qa uno affectu ãputato etiã cæteros affectus adimere deo necessitas ipsa cogebat. Ita q nõ irascitur utiq; nec gratia mouet̃ q̃d ẽ ire cõtrariũ iã sic non ira ĩ eo nec gratia ẽ: utiq; nec metus: nec lætitia: nec mœror: nec misericordia. Vna ẽ eni rõ cũctis affectibus: una cõmotio: q̃ deũ cadere nõ põt. Quod si nullus affectus ĩ deo ẽ qa qcqd afficit̃ ĩbecillũ ẽ: ergo nec cura illius rei nec puidentia ẽ ĩ eo. Hucusq; peruenit sapiẽtis hoĩs disputatio cætera quæ sequnt̃ obticuit scilicet quia nec cura sit ĩ eo nec puidẽtia ergo nec cogitationẽ aliquã nec seorsum ĩ eo eẽ ullũ quo efficit̃ ut non sit oĩo. Itaq; cũ gradatĩ descendisset in extremo constitit qa precipitium uidebat. Sed quid prodest reticuisse ac piculũ dissimulase. Necessitas illũ uel inuitum cadere coegit. Dixit. n. q̃d noluit qa argumẽtũ sic ordinauit ut ad illud q̃d euitabat necessario deueniret. Vides igit̃ quo pueniat ira sublata & ideo a dẽpta. Dẽiq; ãt nullus id credidit aut admodũ pauci & quidẽ scelerati ac mali q sperãt peccatis suis ĩpunitatẽ. Q̃d si & hoc falsum ĩuenitur nec iram in deo esse nec gratiã: ueniamus ad illud quod tertio loco positũ est.

Contra stoicos dicentes in deo esse gratiam: sed nō irā. Ca.v.

e Xistimantur stoici: & alii nonnulli aliquanto melius de diuinitate sensisse q aiunt gratiam in deo esse: iram non esse. Fauorabilis ac popularis oratio nō cadere in deum hanc animi pusillanimitatem: ut ab illo se læsum putet: qui lædi non potest: ut quieta illa & sancta maiestas concitetur: perturbetur insaniat quod est terrenæ fragilitatis. Iram enim comotionem mentis esse ac perturbationem: quæ sit a deo aliena. Quod si hominem quoque qui modo sit sapiens & grauis ira non deceat. Siquidem cum in animum cuiusquam incidit: uelut sæua potestas: tantos excitet fluctus: ut statum mentis immutet: ardescant oculi os tremat lingua titubet dentes concrepent: Alterius uultum maculet nunc suffusus rubor: nunc palor albescēs quanto magis deum non deceat tam fœda mutatio. Et si homo qui habet imperium ac potestatem late noceat: per iram sanguinem fundat urbes subuertat: populos deleat prouincias ad solitudinem redigat quanto magis deum qui habeat totius generis humani & ipsius mūdi potestatem perditum fuisse uniuersa credibile sit si irasceret. Abesse igitur ab eo tam magnum: tam pernitiosum malum oportere: & si absit ab eo ira & concitatio: quia & deformis: & noxia est: nec cuiq̄ male facit: nihil aliud superest nisi ut sit lenis: tranquillus: propitius: beneficus: conseruator. Ita enim demum & communis omnium pater: & optimus maximus dici poterit quod expetit diuina cælestisq; natura Nam si inter homines laudabile uidet pdesse potius q̄ nocere uiuificare q̄ occidere: saluare q̄ perdere: nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur & q̄ hæc fecerit diligit: præfertur ornatur benedictis omnibus uotisq; celebratur. Deniq; ob merita & beneficia deo simillimus iudicatur: quanto magis ipsum deū patrem diuinis perfectisq; uirtutibus præcellētem atq; ab omni terrena labe summotū: diuinis & cælestibus beneficiis oē genus hominum promereri. Speciose ista populariterq; dicūtur & multos illiciunt ad credendum. Sed qui hæc consentiunt: ad ueritatem q̄dem propius accedūt sed in parte labuntur naturā rei parum considerātes. Nam si deus non irascitur impiis & iniustis nec pios utiq; iustosq; diligit. Ergo constantior est error illorū qui & iram simul & gratia tollunt. In rebus enī diuersis aut i utranq; partem moueri necesse est aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit & malos non odit nec bonos diligit quia & diligere bonos ex odio malorum uenit: & malos odisse ex bonorum caritate descendit: nemo est qui amet uitam sine odio mortis qui appetit lucem nisi qui tenebras fugit. Adeo natura ista cōnexa sunt: ut alterum sine altero fieri nequeat. Si quis dominus habēs in familia seruos bonum ac malum non utiq; aut ambos odit aut ambos beneficiis & honore prosequitur quod si faciet & iniquus & stultus est. Sed bonum & alloqtur amice: & ornat & domui ac familie suisq; oibus rebus præficit. Malū uero maledictis uerberib9 nuditate fame siti compedibus punit: ut & hic exemplo cæteris sit ad nō peccandum & ille ad promerendum ut alios metus coerceat alios honor prouocet. Qui ergo diligit & odit: qui odit & diligit: sunt enim qui diligi debeant: sunt qui odio haberi. Et sicut is qui diligit confert bona in eos quos diligit ita qui odit irrogat mala his quos odio habet quod argumentum quia uerum est dissolui nullo pacto potest. Vana ergo & falsa est sententia eorum qui alterū deo tribuūt alterū detrahūt nō minus q̄ illorū q utrūq;. Sed illi (ut ostendimus) ex parte non errant sed id quod melius est ex duobus retinent Hi uero quos ratio & ueritas argumēti huius inducit falsa omnino sententia suscæpta in maximum errorem cadunt. Non enim sic oportebat eos argumentari quia deus nō irascitur ergo nec gratia commouetur. Sed ita quia deus gratia mouetur ergo & irasci

Si enim certum & indubitatum fuisset non irasci deum: tunc & ad illud alterum ueniri esset necesse. Cũ aũt magis sit ambiguũ de ira: pene manifestum de gratia absurdum ẽ ex incerto certum uelle subuertere: cũ sit própius de certis incerta firmare.

Quod deus irascitur. Ca.vi.

Ae sunt de deo philosophorũ sẽtentiæ. Aliud præterea nihil quisq̃ dixit. Q d si
b hæc quæ dicta sunt: falsa esse deprehẽdimus: unũ illud extremũ superest in quo
solo posit ueritas inueniri: quod a philosophis nec susceptũ est u q̃ nec aliq̃
do defensum cõsequẽs esse ut irascat̃ deus: quoniã gratia cõmouetur. Hæc tuẽda nobis & asserenda sententia est. In eo.n. sũma ois & cardo religionis pietatisq̧ uersat̃ neq̧ honos ullus deberi põt deo: si nihil præstat colenti nec ullus metus si nõ irascit̃ nõ colenti.

Quod philosophi errãt: & quod homines ab aliis animantibus maxime differũt religione quæ hominis est propria. Ca.vii.

Vm sæpe philosophi p ignorantiã ueritatis a rõne disciuerint atq̧ i errores ici
c derit inextricabiles. Id.n. solet his euenire: qd̃ uiatori uiã nescienti & non fatẽ
ti se ignorare dũ uagetur: dũ pcontari obuios erubescit. Illud tamẽ nullus philosophus asseruit unq̃ nõ nihil iter ho em & pecudẽ interesse: nec oio quisq̃ mõ sapiens q uel leuiter rationale aial cũ mutis & irracionabilibus coæquauit: qd̃ faciũt qdã imperiti atq̧ ipsis pecudibus similes: q cũ uentri ac uoluptati se uelint tradere aiunt eadẽ rõne se natos: qua uniuersa q̃ spirãt: qd̃ dici ab hoie nefas est. Quis.n. tã indoctus ut nesciat? Quis tã iprudens: ut nõ sentiat aliqd inesse in hoie diuini? Nõdũ uenio ad uirtutes ai & ingenii: quibus hois manifesta cognitio ẽ. Nõne ipsius corpis status & oris figura declarat nõ esse cũ mutis pecudibus æquales? Illarũ natura i humũ pabulũq̧ pstrata ẽ nec hẽt quicq̃ cõe cũ cælo qd̃ non intuet̃. Homo autẽ recto statu ore sublimi ad cõtẽplationẽ mundi excitatus confert cũ deo uultũ & rationẽ rõ cognoscit. Propterea nullum est aial (ut ait Cicero) præter hoiem: quod hẽat aliquã notitiã dei. Solus.n. sapiẽtia instructus est: & religionẽ solus iteligit: & hæc ẽ hois atq̧ mutorũ uel præcipua uel sola distãtia. Nã cætera quæ uident̃ hoi esse ppria & si non sint talia in mutis tamẽ similia uideri possunt. Proprius homini sermo est tamẽ & in illis qdã similitudo sermonis. Nã & dignoscũt: edunt sonũ iurgio similem & cũ se ex interuallo uident gratulãdi officiũ uoce declarant. Nobis qdẽ uoces eorũ uident̃ incognitæ: sicut illis fortasse nostræ. Sed ipsis q se intelligũt uerba sunt: deniq̧ i oi affectu certas uocis notas exprimũt qbus habitũ mentis ostendãt. Risus quoq̧ est hoi pprius: & tamẽ uidemus in aliis aialib9 qdã signa lætitiæ cũ ad lusum gestiunt aures admulcent rictũ cũtrahũt frõtẽ s ` crenant oculos in lasciuiam resoluũt. Quid tã ppriũ hoi q̃ rõ & puidentia futuri. At q̃ sũt aialia q̃ latibulis suis diuersos & plures exitus pãdãt ut si qd̃ piculũ inciderit: fuga pateat obsessis: qd̃ nõ facerẽt: nisi inesset illis intelligẽtia & cogitatio. Alia puidenti futurũ: ut igentẽ formicæ farris aceruũ Cõportãt: hyemis memores: tectoq̧ reponũt: ut apes q̃ patriæ solũ & certos mouere penates. Ventureq̧ hyemis memores: æstate laborẽ Experiũt̃: & in mediũ quæsita reponũt: lõgũ ẽ si exeq uelim q̃ a singulis generibus animalium fieri debeant humanæ solertiæ simillima. Q d̃ si horũ oium quæ ascribi homini solẽt in multis quoq̧ deprehẽdit̃ similitudo apparet solã esse religionẽ cuius in mutis uel brutis: nec uestigium aliquod: nec ulla suspitio inueniri põt. Religionis.n.ẽ propria iustitia q̃ nullũ aliud aial attingit. Homo.n. solus iperat: cætera sibi conciliata sunt. Iustiæ aũt dei cultus ascribitur: quẽ q nõ suscipit: hic a natura hois alienus uitã pecudũ sub hũna specie uiuit. Cũ uero a cæteris aialibus hoc pene solo differamus: q̧ soli oium diuinam uim po

Cicero

testateq; sentimus. In illis aūt nullus sit intellectus dei: certe illud fieri nō pōt ut in hoc uel muta plus sapiāt: uel humana natura decipiat. Cū homini ob sapientiam & cūcta q spirāt & omnis: rerū natura subiecta sit. Quare si rō: si uis hoīs hoc præcellit & superat cæteras aīantes q solus notiam dei cupit apparet religionem nullo modo posse dissolui

Contra Lucrecium religionem subuertentem: & q religio sit habēda Ca. viii

d Issoluitur autem religio si credamus Lucrecio illa dicēti:

Omnis enim per se diuina natura necesse est.

Immortalis æuo summa cū pace fruatur.

Semota a nostris oculis se iunctaq; longe. Nā priuata dolore omni priuata periclis Ipsa suis pollēs opibus nil indigna nostri. Nec bene pro meritis capit nec tangitur ira Quæ cū dicit utrū aliquē cultū deo putat esse tribuendum an euertit oēm religionem Si eni deus nihil unq̄ boni tribuit si collētis obsequio nullā grām refert: qd tā uanū tā stultū q̄ tēpla ædificare rem familiarē minuere ut nihil assequamur? At eni naturā excellentē honorari oportet. Quis honos deberi potest nihil curāti & ingrato? An aliqua ratiōe

Cicero obstricti esse possumus ei qui nihil habeat cōe nobiscū? Deus iqt Cicero si talis ē ut nulla gratia: nulla hominū caritate teneatur ualeat. Quid eni facere ppitius homini pōt? quid cōtemptius dici potuit in deum Valeat inqt idest abeat & recedat quando pdesse nulli pōt. Quod si negociū deus nec habeat: nec exibet: cur nō ergo delinquamus quotiens hoīum cōsciētiā fallere licebit: ac leges publicas circūscribere? Vbicunq; nobis latendi occasio arriserit: auferamus aliena uel sine cruore uel etiam sanguine si præter leges nihil: est amplius qd colendū sit. Hæc dū sentit Lucretius: religionē funditus delet: qua sublata cūfusio ac pturbatio uitæ sequtur. Qd si religio tolli non potest ut & sapientiam retineamus: qua cōisuita sit tutior: quomō religio ipsa sine metu tueri aut custodiri pōt Qd.n. nō metuitur: cōtēnitur: qd cōtēnit utiq; nō colitur. Ita sit ut religio: & maiestas: & bonor: & metus constet. Metus autem nō est ubi nullus nascitur. Siue igitur gratiam deo: siue iram: siue utrūq; detraxeris: religionē tolli necesse ē: sine qua uita hominū stultitia: scelere: inmanitate cōplētur. Multū.n. refrænat hoīes conscientia: si credamus nos incōspectu dei uiuere: si nō tantū quæ gerimus uideri desuper: sed etiā q cogitam9 aut loquimur audiri ad eo putemus: At eni pdest id credere (ut quida putāt) nō ueritatis gratia: sed utilitate: quoniā leges cōsciētiā punire nō possunt. nisi aliquis desuper error ipediat ad cohibēda peccata. Falsa est igitur oīs religio: & diuinitas nulla ē. Sed a uiris prudentibus uniuersa cōfecta sūt: quo rectius innocētiusq; uiuatur. Magna & hæc a materia q̄ pposuim9 aliēa questio ē. Sed qa necessaria icidit debet q̄uis breuiter attigi.

Varias opiniones de mundi opificio & gubernatione enumerat. Ca. ix.

Vm sententiæ philosophorū prioris tēporis de puidentia cōsensissēt: nec ulla

Pythagoras e esset dubitatio: quin mundus adeo & rōne esset instructus & ratiōe regeretur Primus oīum Pitagoras extitit temporibus Socratis qui sibi diceret nō liquere utrū esset aliqua diuinitas nec ne. Quę disputatio eius adeo impia & cōtra ueritatem: & religionē iudicata ē ut & ipsum Athenienses expulerint suis finibus: & liberos eius in

Socrates cōcione quibus hæc cōtinebātur exusserit. De cuius sentētia nō ē opus disputare qa ni

Plato hil certi pnūciauit. Post hæc Socrates & auditor eius Plato: & q de scola. Platonis tāq̄ riuuli diuersas i ptes profluxerunt: & pipathatici in eadem fuere sententia qua priores postea uero Epicurus deū quidē eē dixit: qa necesse sit eē aliquid imūdo præstās & eximiū: & beatū puidentiā tamē ullā. Itaq; mundum ipsum nec rōne ulla: nec arte: nec fabrica istructū. Sed naturā rerū quibusdā minutis seminibus & isecabilibus cōgloba

tam: Quo qd repugātius dici possit nō video. Et.n. si est deus: utiq3 prouidens est ut deus: nec aliter ei potest diuinitas attribui: nisi & præterita teneat: & præsentia sciat & futura pspiciat. Cū igit puidētiā sustulit: etiā deū negauit esse. Cū aūt deum esse pfessus est: & puidētiā simul esse cōcessit. Alterū eni sine altero nec esse psus nec intelligi pōt Verū his postea tpibus qbus iā philosophia defloruerat: extitit alius quidā. Diagorasq nullū esse omnino deū diceret ob eāq3 sentētiā nominatus ē atheos. Itē Cirenius Theodorus ambo quia nihil noui poterant reperire oībus iā dictis & inuētis maluerunt cōtra ueritatē id negare i quo priores uniuersi sine ābiguitate cōsēserat. Hi sunt q tot seculis & ingeniis assertā: atq3 defensā prouidētiā calūniati sunt. Quid ergo utrū ne istos minutos & inermes philosophos ratione an uero ueritate præstantium uirorum refelem9 an potius utroq3: Sed pperandū est ne longius a materia deuaget oratio. Diagoras dictus atheos Dyrene9 Theodorus

Quod mūdus dei puidētia factus sit: & gubernet. Ca.x.

Qui uolunt diuina puidentia factum eē aut principiis inter se tenere coeuntibus dicūt eē cōcretū: aut repēte natura extitisse. Natura uero (ut ait Stratō) habere in se ui gignēdi & uiuēdi: sed eā nec sensum habere ullū nec figurā ut itelligamus oia quasi sua sponte eē generata nullo artifice nec auctore. Vtrunq3 uanū & ipossibile. Sed hoc euenit ignorātibus ueritatē ut quib9 potius excogitent q id sētiant qd rō deposcit. Primū minuta illa semina quorū cōcursu totū esse mūdū loquūtur: ubi aut unde sint quero: quis illa uidit unq: quis sēsit: quis audiuit: An solus Leucippus oculos habuit: solus mentem: Quid pfecto solus oiam cæcus: & excors: fuit: qui ea loqueret q nec æger quisq delirare he dormiens posset somniare: Quattuor elemētis cōstanre oia philosophi ueteres disserebāt. Ille nolluit: ne alienis uestigiis uideret insistere. Sed ipsorū elemētorū alia uoluit eē primordia: quū nec uideri possint nec tangi: nec ulla corpis pte sentiri. Tam minuta sunt iquit: ut nulla sit acies ferri tā subtilis: qua secari ac diuidi possint. Vnde illis nomē iposuit atomorū. Sed occurebat ei q3 si una esset oibus eadēq3 natura: nō possēt res efficere diuersas tanta uarietate: qta uidemus inesse mundo. Dixit ergo leuia esse: & aspa: & rotunda & angulata: & amata. Quanto melius fuerat tacere q iusus tā miserabiles: tā inanes habere liguā: & quidē uereor ne nō minus deliraī uideat q hæc putet refellēda. Respondeamus tamē uelut aliq dicēti. Si leuia sunt: & rotūda uriq3 nō possūt iuicem se apprehendere: ut aliqd corpus efficiat ut si quis miliū uelit i unā coagmētationē constringere: leuitudo ipsa granorum in massam coire non sinat. Aspera inqt: & angulata sunt & hamata: ut possint cohærere. Diuidua ergo & secabilia sunt. Hamos.n. necesse est: & angulos eminere: ut possit amputari: ita quod amputari ac diuelli pōt: & uideri poterit & teneri. Hæc iquit p nane irrequietis motib9 uolitant: & huc atq3 illuc ferūt: sicut pulueris minutias uidemus in sole cum p fenestram radios ac lumē imiserit. Ex his arbores: & herbæ: & fruges oriūt: ex his aialia: & aqua & ignis: & uniuersa gignūt: & rursus in eadē resoluūt. Ferri hoc potest quam diu de rebus paruis agitat ex his etiam mūdus cōpletus est. Impleuit numerū præceptæ isaniæ ut nihil ulterius adicii posset: sed inuenit tamē ille quid adderet. Quoniam est oē iquit ifinitū nec pōt quicq uacare: necesse est ergo innumeabiles esse mundos. Quæ tanta uis fuerat atomorū: ut moles tam inextimabiles ex tam minutis cōglobarentur: Ac primū requiro q sit istorū seminū: uel rō uel origo. Si.n. ex illis sūt omnia ipsa igitur unde esse dicemus quæ natura tantā copiam ad efficiendos inumerabiles mundos subministrauit: Sed cōcedamus: ut inpune de mundis delirauerit: de hoc loqmur in quo sumus: & quem uidemus. Ait omnia indiuiduis corpusculis fieri: si hoc ita esset: nulla res unq ui Straton Leucipus

generis semie indigeret: sine ouis halites nascerēt atoua sine partu. Itē cætera uiuētia si ne coitu arbores & quæ gignūt e terra ꝓpria semina nō haberēt: q̄ nos quotidie tracta mus & serim⁹. Cur ex frumēto seges nascit: & rursus ex segete frumētū? Deniq; atomo rū coitio & cōglobatio efficeret oīa in aere uniuersa cōcrescerēt: siqdem per inane atomi uolitāt: cur sine terra: sine radicib⁹: sine hūore: sine semine nō herbe: nō arbor: nō fruges oriri aut generari possunt? Vnde apparet nihil ex atomis fieri: quādo qdē unaquæq; res habet ꝓpriā certāq; naturam suū semen: suam legē ab exordio datā. Deniq; Lucretius
Lucreti⁹ quasi oblitus atomorum quos asserebat: ut redargueret eos: qui dicūt ex nihilo fieri oīa his argumentis usus est: quæ contra ipsum ualerent. sic enim dixit.

Nā si de nihilo fierēt ex oibus rebus: Omne genus nasci posset: nil semine egeret.

Item postea Nil igitur fieri de nihilo posse putandum est.

Semie quādo opus est reb⁹ quo quæq; creatæ Aeris i teneras possint ꝑferrier auras.

Quis nūc putat habuisse cerebrū: cū hæc diceret nec uideret sibi esse cōtraria: Nihil. n. ꝓ atomos fieri exinde apparet: q, semine cuiusq; rei certū est: nisi forte ignis & aquæ na turā ex atomis eē credemus. Quid q, durissimi rigoris materiæ si ictu uehemētiore col lidant ignis excutit? Nā in ferro aut silice atomi latēt. Quis inclusit: aut cur sua sponte emicāt: aut quō semina ignis in materia frigidissima ꝑmanere potuerūt? Omitto silicē ac ferrum. Orbē uitreū plenū aquæ si tenueris in sole: de lumine qd ab aqua refulget: ignis accendit: ēt in durissimo frigore. Nū ēt in aqua ignē esse credendū est: atqui de so le ignis ne æstate qdē accēdi pōt. Si cæræ inhalaueris: uel si uapor leuis aliqd attigerit aut crustā marmoris: aut laminā paulatim p minutissimos rores aqua concrescit. Itē de halitu terræ aut maris nebula existit: q̄ aut dispersa humefacit quicqd texerit: aut colle cta in arduos mōtes in sublime uēto rapta: stipatur in nubē atq; hymbres maximos dei cit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse? Nū in uapore: nū in halitu nū in uento. Atqui nihil pōt cōsistere in eo quod nec tangitur nec uidet. Quid ergo de aīalibus loquar: in quorū corporibus nihil sine rōne: sine ordine: sine utilitate: sine specie figuratū uidem⁹? Adeo ut solertissima & diligentissima oium partiū mēbrorūq; descriptio casum ac for tunā depellat. Sed putēus arctus & ossa: & neruos: & sanguinē de atomis posse concre scere. Quid sensus: cogitatio: memoria: ingeniū: quibus seminibus coaugumētari pos sunt: minutissimis inqt. Sunt ergo alia maiora. Quō igit insecabilia? Deniq; si ex inuisi bilibus sint quæ ridenť: cur igitur nēo uidet. Sed siue inuisibilia quæ sunt in homine cō sideret: siue Intactibilia q̄ ueniūt sub aspectū rōne utraq; cōstare qs nō uidet? Quō er go sine rōne coeūtia possunt aliqd efficere rōnale? Vidēus. n. nihil esse in omni mundo: qd nō habeat in se maximā mirabilēq; rationē. Quæ qa supra hominis sensum & inge niū est: cui rectius q̄ diuinæ ꝓuidētiæ tribuēda est. an si simulachrū hois & statuā rō & ars fingit: ipsū hominē de frustis temere cōcurrētibus fieri putabimus? Et qd simile ue ritatis in ficto: cū summū & excellēs artificiū nihil aliud nisi umbrā & extrēa corporis linia mēta possit imitari? Nū potuit humana solertia dare operi suo aut motū aliquē: aut sen sum. Omitto sensum uidēdi: audiēdi: odorādi: cæterorūq; mēbrorū: uel apparentiū: uel atentiū mirabiles utilitates. Quis artifex potuit aut cor hois: aut uocē: aut ipsam fabri care sapientiā. Quisq̄ ne igit sanus existimat: qd hō rōne & cōsilio facere nō possit: id cōcursu atomorū passim cohærentiū ꝑfici potuisse? Vides in quæ delíramēta inciderūt dū nolūt effectionē curāq; rerū deo dare. Cōcedamus tamen his ut ex atomis fiant quæ terrena sunt: nū etiā cælestia? Deos aiut incorruptos: æternos: beatos esse: solisq; dāt im munitatē: ne cōcursu atomorū cōcreti eē uideant. Si. n. deos quoq; ex illis cōstituissēt

dissipabiles fierent seminib⁹ aliquãdo resolutis atq; in naturã suã reuertentib⁹. Ergo si est aliqd qđ atomi nõ effecerint: cur nõ cætera eodem modo intelligamus? Sed quæro anteq̃ mũdũ primordia ista generarent: cur sibi dii habitaculũ nõ ædificauerunt? Videlicet nisi atomi coissent cælũq; fecissent: adhuc dii p mediũ i aere pẽderẽt. Quo igit̃ cõsilio: qua rõne de cõfuso aceruo se atomi cõgregauerũt: ut ex aliis inferius terræ cõglabarent̃: cælũ desup tenderetur: tãta syderũ uarietate distinctũ: ut nihil unq̃ excogitari possit ornatius? Tãta ergo q uideat & talia: põt existimare nullo effecta esse cõsilio: nulla ꝓuidentia: nulla rõne diuina: sed ex atomis subtilibus exiguis cõcreta esse tãta miracula? Nõne ꝓdigio simile est aut natũ esse hominẽ q hæc diceret: aut extitisse q crederent: ut Democritũ: q auditor eius fuit: uel Epicurũ in quẽ uanitas oĩs de Leucippi fonte ꝓfluxit? At.n. (sicut alii dicũt) natura mũdus effectus est quæ sensu & figura caret. Hoc uero multo est absurdius. Si natura mũdũ fecit: cõsilio & rõne fecerit necesse est. Is eni facit aliqd: q aut uoluntatẽ faciendi habet: aut sciẽtiã. Si caret sensu ac figura quomõ põt ab ea fieri: qđ & sensum habeat & figurã? Nisi forte qs arbitret̃ naturã aĩalium fabricatã subtilẽ a nõ sentiente formari animariq; potuisse: aut istã cæli speciẽ tã ꝓuidenter ad utilitates uiuentiũ tẽperatã: nescio quo casu: sine conditore: sine artifice subito extitisse. Siqd inqt est Chrysippus qđ efficiat ea: quæ hõ licet rõne sit præditus: facere nõ possit id ꝑfecto est maius: & fortius: & sapientius hoĩe. Hõ ãt nõ potest facere cælestia: ergo illud qđ hæc efficiet uel effecerit: superat hoiem arte: cõsilio: prudentia: potestate. Quis igit̃ põt esse nisi deus? Natura uero quã ueluti matrẽ esse rerũ putãt: si mentẽ nõ habet nihil efficiet unq̃: nihil moliet̃. Vbi.n. nõ est cogitatio: nec motus est ullus: nec efficacia Si ãt cõsilio utit̃ ad incipiendũ aliqd rõne ad disponendũ: arte ad efficiendũ: uirtute ad consumandũ: potestate ad rigendũ & continendũ: cur natura potius q̃ deus nominetur? Aut si concursus atomorũ uel carẽs mente natura ea quæ uidemus effecit: q̃ro cur facere cælũ potuerit: & in urbem aut domũ nõ potuerit: cur mentes marmoris fecerit: colũnas & simulacra nõ fecerit? At qui nõ potuerãt atomi ẽt ad hæc efficienda cõcurrere: si quidẽ nullã positionem relinquũt: quã nõ experiant̃. Nã de natura q̃ mentem nõ habet nõ est mirãdũ: q hæc facere oblita sit. Quid ergo ẽ? Vtiq; deus cũ inchoaret hoc opus mũdi: quo nihil põt esse nec dispositi⁹ ad ordinẽ: nec aptius ad utilitatẽ: nec ornatissimus ad pulchritudinẽ: nec maius ad mollẽ: quæ fieri ab hoie non potuerãt feciti pse: in quibus ẽt hoiem ipsũ cui particulã de sua sapientia dedit: & instruxit eũ ratione q̃tũ fragilitas terrena capiebat: ut ipse sibi efficeret: quæ in usus suos essent necessaria. Si uero i huius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidẽtia est: quæ regat: nullus deus q ad ministret: nec oio sensus ullus in hac rerum natura pollet. Vnde igitur mens humana tam sollers: tam intelligens orta esse credetur. Si.n. corpus hoĩs ex humo factũ est unde homo nomen accæpit? Aĩus ergo qui sapit: rector est corporis: cui mẽbra obsequunt̃ tanq̃ regi & impatori: q nec aspici: nec cõprehẽdi põt: non potuit ad hoiem nisi a sapiẽte natura puenire. Sed sicut oẽ corpus mẽs & aĩus gubernat: ita & mũdũ deus. Nec enim uerisimile est: ut minora & humilia regimẽ habeãt maiora & sũma non habeãt. Deniq; M. Cicero in thusculanis & in consolatione: Aĩorũ inquit nulla i terris origo iueniri põt M. Ci.
Nihil est inqt in animis mixtũ atq; concretũ: aut qđ ex terra natũ atq; factũ esse uideat̃ nihilq; humidũ qdẽ aut flabile: aut igneũ. His.n. naturis nihil interest: qđ uim mẽoriæ mentis cogitationis habeat: quo & p̃terita teneat: & futura prouideat: & complecti possit præsentia: quæ sola diuina sunt. Nec ẽt iueniuntur unq̃ unde ad hoiem uenire possint: nisi a deo. Exceptis igitur duobus tribusue calumniatoribus uanis: cum constet

diuina ꝓuidētia mūdū regi sicut & factus ē: nec sit qsq̄ qui Diagoræ Theodoriq; sententiā: uel Leucippi inane cōmētū: uel Democriti Epicuriq; leuitatē præferre audeat auctoritati uel illorū septē priorū: q sūt appellati sapiētes: uel Pythagoræ: uel Socratis Platonis: cæterorūq; philosophorū: q esse ꝓuidētiā iudicauerūt. Falsa igit̄ est illa snīa: q̄ putant terrores ac metus gratia religionē a sapiētibus īstitutā quo se hoīes impiti a peccatis abstinerent: quod si uerū sit: ergo derisi ab antiqs sapientibus sumus: quod si fallendi nostri atq; adeo totius generis humani cā commentati sunt religionem: sapientes igitur nō fuerūt: qa i sapiēte nō cadit mendaciū. Si fuerit sapientes: quæ tanta fælicitas mentiēdi: ut nō mō indoctos: sed Platonē quoq; ac Socratē fallerēt: & Pythagorā: Zenonē: Aristotelē maximarū sectarū principes tā facile deluderēt. Est igit̄ diuina ꝓuidētia ut senserunt hi hoīes: quos noīaui cuius ui ac ptāte oīa q̄ uidemus: & facta sunt: & regunt̄. Nec. n. tāta rerū magnitudo: tāta dispositio: tāta in seruandis ordinibus temporibusq; cōstantia: aut olim potuit sine prouido artifice oriri: aut cōstare tot seculis sine incola potēti: aut in ppetuū gubernari sine pito: ac sine rectore: qđ rō ipsa declarat Quicquid est enī qđ habet rōnē: rōne sit ortū necesse est. Ratio āt sentientis sapientisq; natura: nihil aliud pōt esse q̄ deus. Mūdus āt qm̄ rationem habet qua & regit̄ & cōstat ergo a deo factus est. Quod si est conditor rectorq; mūdi deus: recte igit̄ ac uere religio constituta est. Auctori. n. rerum parentiq; cōi honos ueneratioq; debetur.

Vtrū unius dei an pluriū deorū ꝓuidētia mūdus regat̄ & constet. Ca. xi.

q Voniā cōnstitit de ꝓuidētia: sequit̄ ut doceāus utrū ne multorū esse credēda sit an potius unius. Satis (ut opinor) ostendimus in nr̄is institutionibus deos multos esse nō posse: q, diuina uis ac ptās si destribuat̄ in plures diminuit̄ ut q; & mortalis est. Si uero mortalis nō est: nec minui nec diuidi pōt. Deus igit̄ unus est quo uis & ptās cōsumata est: nec minui pōt nec augeri. Si āt sunt multi: dū habent singuli: potestatis aliqd ac numinis: summa ipsa decrescit nec potuerūt singuli habere totū q ꝑ est cōe cū pluribus unicuiq; tātū deerit: quātū cæteri possidebūt. Nō possunt igit̄ in hoc mūdo multi esse rectores: nec in una domo multi dn̄i nec in naui una multi gubernatores: nec in armento aut grege duces multi: nec in uno regimie multi reges. Sed ne in cælo quidem multi soles esse potuerūt: sicut ne animæ plures in uno corpore: adeo in unitate natura uniuersa consentit. Quod si mundum.

Spiritus intus alit: totāq; īfusa p artus Mēs agitat molē: & magno se corpē miscet.

Apparet testimonio poetæ unū esse mūdi habitatorē deū. Siqdē corpus oē nisi ab una mēte incoli: regiq; nō pōt. Oēm igit̄ diuinā ptātē necesse est in uno esse cuius nutu & impio regātur oīa: & iō tātus est ab hoīe nō possit aut uerbis enarrari: aut sensibus æstimari. Vn̄ igitur ad hoīes opinio multorū deorū psuasione puenit. Nimirū in oēs q colūtur: ut dii hoīes fuerūt: & idē primi ac maximi reges: sed eos ad uirtutē qa ꝓfuerant hominū generi: diuinis honoribus affectos esse post mortē aut ob beneficia & inuenta: qbus humanā uitā excoluerāt: imortalitatē memoriā cōsecutos qs ignorat? Nec tm̄ mares: sed & fœminas. Quod cū uetustissimi Grætiæ scriptores: quos illi theologos nūcupant: tū ēt Romani græcos secuti & imitati docent: quorū præcipue Euhemerus ac noster Ennius: q eorū oīum natales: cōiugia ꝓgenies: impia: res gestas: obitus: simulacra demōstrāt. Et secutus eos Tullius tertio de natura deorū libro dissoluit publicas religiones: sed tn̄ uerā quā ignorabat: nec ipse nec alius qsq̄ potuit inducere. Adeo & ipse testatus est falsum quidem apparere ueritatem tn̄ latere. Vtinā inqt tam facile uera inuenire possem: q̄ falsa conuincere. Quod quidem nō dissimulanter: ut Academicus sed uere

Euhemerus
Ennius
Tullius

atq; ex animi sentētia ꝓclamauit: qa ueritas humanis sensibus erui nō pōt: qđ assequi ualuit humana ꝓuidētia: id assecutus est: ut falsa detegeret. Quicqd eni fictū & commentitiū: quia nulla rōne subnixū ad: facile dissoluitur. Vnus est igitur princeps & origo rerū deus. sicut Plato in Timeo & sensit & docuit: cuius maiestatē tātā esse declarat: ut nec mēte cōprehēdi: nec ligua exprimi possit. Idē testat̄ Hermes: quē Cicero ait ī numero deorū apud Aegyptios haberi: eū scilicet qui ob uirtuti multarūq; rerū scientiā Trismegistus noīatus: & erāt nō mō Platone: uerū Pythagora septēq; illis sapiētibus lōge antiqor. Apud Xenophōtē Socrates disputās ait formā dei nō oportere cōquiri. Et Plato in legū libris: Quid oīno sit deus nō esse quærēdū: qa nec iueniri possit: nec enarrari. Pythagoras quoq; unū deū cōfitet̄: dicēs icolporalē eē mentē: q̄ p oēm rerum naturā diffusa & intēta: uitalē sensum cūctis aīantibus tribuat. Antisthenes aūt i physico unū esse naturalē deū dixit: q̄uis gētes & urbes suos habeāt populares. Eadē fere & Aristoteles cū suis pipatheticis: & Zeno cū suis stoicis. Lōgū ē eni singulorum sentētias exeq̄: qui licet diuersis noībus sint abusi: ad unā tñ ptātē q̄ mūdū regeret: cōcurrerūt: Sed tamen summū deū cū & pilosophi: & poetæ: & ipsi deniq; q deos colūt sæpe fateant̄: de cultu tamē & honoribus eius nemo unq̄ reqsiuit: nemo disseruit ea scilicet psuasione: qua semp beneficiū incorruptumq; credētes: nec irasci eū cuiq̄: nec ullo cultu indigere arbitrabāt̄: adeo religio esse nō potest: ubi metus nullus est.

Plato
Hermes Trismegistus
Socrates apud xenophōtem
pythagoras
antisthenes
aristo.
Zeno

Quod religio sit: & hominis non sit. Ca. xii

n Vnc quoniā respōdimus impiæ quorūdā detestabiliq; prudētiæ uel potius amētiæ redeamus ad ꝓpositū. Diximus religione sublata: nec sapiētiā teneri posse: nec iustitiā: dū diuinitatis intellectus quo differimus a beluis: in hic solo reperiat̄ iustitia: qua nisi cupiditates nostras deus q falli nō pōt: coercuerit: sceleratecq; ipieq; uiueremus. Spectari ergo actus nostros adeo: nō mō ad utilitatē cōis uitæ attinet: sed etiā ad ueritatē: qa religione iustitiaq; detracta: uel ad stultitiā pecudū amissa rōnis deuoluimur: uel ad bestiarū imanitatē: imo uero amplius: siqdē bestiæ sui generis aīalibus parcunt. Quid erit i hoie truculētius: qd imitius si dēpto metu supiore: uim legū aut fallere potuerit: aut cōtēnere? Timor igit̄ dei solus est: q custodit hoium iter se societatē: p quē uita ipsa sustinet̄: munit̄: gubernat̄. His āt timor aufertur: si fuerit hoi psuasum q; iræ sit expers deus: quē moueri & idignari nō mō cū iniusta fuerit cōis utilitas: sed ēt ratio ipsa & ueritas psuadet. Rursus nobis ad supiora redeūdū est: ut qa docuimus a deo factum esse mūdum: doceamus quare sit effectus.

Quod omnia tā bona q̄ mala hominis gratia facta sunt. Ca. xiii.

s I cōsideret aliqs uniuersa mūdi administrationē: itelliget ꝑfecto q̄ uera sit sētētia stoicorū: q aiūt nostra cā mūdū eē cōstructū. Oia. n. qbus cōstat: quęq; generat ex se mūdus: ad utilitatē hois accōmodata sūt. Hō utit̄ igni ad usū calefaciēdi: & luminis: & coquēdorū ciborū: ferriq; fabricādi. Vtit̄ fōtibus ad potū: & ad lauacra: fluminibus ad agros irrigādos terminādasq; regiones. Vtit̄ terra ad pcipiēdā frugū ubertatē: collibus ad cōseruāda uineta: mōtibus ad usū arborū atq; lignorū. Vtitur mari nō solū ad cōmertia & copias ex lōginqs regionibus ferēdas: uerū ēt ad ubertatē oīs generis pisciū. Quod si his elemētis utit̄: qbus ē ꝓximus: nō est dubiū qn & cælo: quoniā & cælestiū rerū officia ad fertilitatem terræ ex qua uiuimus: tēperata sūt Sol irreqetis cursibus & spatiis ineqbilibus: orbes annuos conficit: & aut oriēs diē: ꝓmit ad laborē: aut occidēs noctē supducit ad reqem: & tū abscessu lōgi⁹ ad meridiē: tū accessu ꝓpius ad septētrionē: hyemis & æstatis uicissitudines facit: ut & hybernis hu

moribus ac pruinis in ubertaté terra piguescat:& æstiuis caloribus ut uel herbidæ fruges maturitate durent᷑:uel quæ sunt in humidis:incocta & ferue facta mitescant. Luna quoq; nocturni tpis gubernatrix:& amissi ac recepti luminis uicibus menstrua spacia moderat᷑:& cæcas tenebris horrētibus noctes fulgore suæ claritatis illustrat:ut æstiua itinera:& expeditiones:& opera sine labore ac molestia cōfici possint. Si quidem.

Nocte leues melius stipulæ:noctæ arida prata

Tōdēt᷑. Astra etiam cætera uel ortu:uel occasu suo certis stationibus oportunitates temporū subministrāt: Sed & nauigiis quominus errabūdo cursu p immensum uagent᷑ regimen pbēt:cū ea rite gubernator obseruās:ad portū:destinati littoris puehatur. Vētorū spiritu attrahūt᷑ nubes:ut sata ībrib⁹ irrigēt᷑:ut uites fœtib⁹:arbusta pomis exuberēt. Et hæc p orbē uicib⁹ exhibēt᷑:ne desit aliquādo quo uita hoīum sustineatur. Vt.n. cæteras aīantes eadē terra nutrit:& eiusdē fœtu ēt muta pascūt᷑. Nū ēt mutorū cā deus laborauit. Minime. Quia sūt rōnis expṫia. Sed itelligimus & ipsa eodem mō ad usum hoīs a deo facta partim ad uestiū:partim ad opis auxilia:ut clarū sit diuinā puidētiā rerū & copiarū abūdātia hominū uitā īstruere atq; ornare uoluisse: ob eā q; cām & aerē uolucribus:& mare piscibus:& terrā q̄drupedib⁹ ipleuit. Sed academici cōtra stoicos disserētes solēt q̄rere cur si deus oīa hoīum cā fecerit:ēt multa cōtraria & inimica:& pestifera nobis repiāt᷑ tā ī mari q̄ ī terra. Qđ stoici ueritatē nō respiciētes ineptissime reppullerūt. Aiūt.n. multa eē in gignētibus & in numero aīaliū:quorū lateat utilitas:sed eā pcessu tēporū iueniri:sicut iā plura priorib⁹ sæculis icognita necessitas & usus inuenerit: Quæ tādē utilitas pōt in muribus:ī blattis:in serpētibus repiri: q̄ hoī molesta & pnitiosa sūt: An medicina in his aliq̄ latet᷑: Quæ si ē:inuenief aliquādo nēpe aduersus mala:cū id illi q̄rant᷑ eē oīno malū. Viperā ferūt exustā in cineremq; dilapsam:mereri eiusdē bestiæ morsui. Quāto melius fuerat ea prsus nō esse:q̄ remediū cōtra se ab ea ipsa desiderari: Breuius igit᷑ ac uerius respōdere potuerūt in hūc modū Deus cōformasset hoiem ueluti simulacrū suū:qđ erat opificii sūmū:inspirauit ei sapientiā soli:ut oīa impio ac ditioni suæ subiugaret:oībusq; mūdi cōmodis uteret᷑. Proposuit tamē ei & bona & mala:qa sapiētiā dedit:cuius onus rō in discernēdis malis ac bonis posita est. Nō potest enī quisq̄ eligere meliora:& scire qđ bonū sit:nisi sciat simul reiicere ac uitare quæ mala sunt. Inuicē enī sibi alterutrū cōnexa sunt:ut sublato alterutro:utrūq; sit tolli necesse. Propositis igit᷑ bonis malisq;:cū demū opus suū peragit sapientia:eqdē bonū appetit ad utilitatē:malum reiicit ad salutē. Ergo sicut bona innumerabilia data sunt hoī quibus frui posset:sic etiā mala q̄ caueret. Nā si malū nullum sit periculūq;:nihil deniq; quod lædere hominē possit:tollitur oīs materia sapiētiæ:nec erit homini necessaria. Positis enim tantūmodo in cōspectu bonis:quid opus ē cogitatione:intellectu:scientia:ratione: Quocūq; porrexerit manū:id naturæ aptū & commodum sit:ut siquis uelit apparatissimā cœnam infantibus qui nondū sapiant apponere:utiq; id appetent singuli:quo unūquēq; aut impetus:aut fames:aut etiam casus attraxerit:& quicquid sumpserit:id illis erit utile ac salubre. Quid igitur nocebit eos sicuti sunt permanere:& semper infantes ac nescios esse rerum: Si autem admisceas uel amara:uel inutilia:uel etiam uenenata:decipiuntur utiq; per ignorātiam boni ac mali nisi accedat his sapiētia:puer quā habeant malorum reiectionē bonorumq; delectum Vides ergo magis propter mala opus bonis esse sapiētia:quæ nisi fuisset proposita:rationale animal non essemus: Quod si hæc ratio uera est:quam stoici posuerunt:dissoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus inquit aut uult tollere mala:& non pōt

aut pōt & nō uult: aut neq; uult neq; potest: aut & uult & pōt. Si uult & nō pōt ibecillis ē: qd in deū non cadit. Si pōt & nō uult: iuidus qd æque alienū a deo. Si neq; uult neq; pōt: & inuidus & imbecillus ē: ideoq; neq; deus. Si & uult pōt: qd solū deo conuenit: unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Scio plerosq; philosophorū q puidētiam defendunt: hoc argumēto deturbari solere: & inuitos pene adigi: ut deū nihil curare fateant. qd maxime quærit Epicurus. Sed nos ratione pspecta: formidolosum hoc argumētū facile dissoluimus. Deus. n. pōt qcqd uelit: & ibecillitas uel iuidia i deo nulla est pōt igit mala tollere: sed nō uult: nec iō tamē inuidus. Iccirco. n. non tollit: qa & sapiētiā (sicut docui) simul tribuit: & plus boni ac iucunditatis i sapiētia q̄ i malis molestiæ. Sapientia etiā facit ut deū cognoscamus: & p eā cognitionē imortalitatē asseqmur qd ē summū bonū. Itaq; nisi prius malū agnouerimus: nec bonū poterimus agnoscere. Sed hoc nō uidit Epicurus nec alius quisq: si tollāt mala: tolli pariter sapiētiam: nec ulla i homine uirtutis remanere uestigia: cuius rō sustinēda & superāda malorum acerbitate consistit. Itaq; pp exiguū cōpendium sublatorū malorū maximo: & uero: & pprio nobis bono careamus. Cōstat igit oīa pp hominē pposita tā mala q̄ ēt bona.

Cur deus fecerit hominem. Cap. xiiii.

s Equitur ut ostendam cur fecerit hominē ipsum deus. Sicut mūdū ppter hominē machinatus est ita ipsum pp se tāq̄ diuini tēpli antistitē: spectatorū operū rerūq; cælestiū. Solus est enim: q sentiēs capaxq; rōnis itelligere possit deum: q opera eius admirari uirtutē potestatēq; pspicere. Iccirco enī cōsilio: mēte prudētia istructus ē. Ideo solus pter cæteras animātes rectus corpore ac statu factus ē: ut ad cōtēplationē parētis sui excitatus eē uideat. Ideo sermonē solus accæpit: ac linguā cogitationis interpretē: ut enarrare maiestatē domini sui possit. Postremo iccirco ei cūcta subiecta sunt: ut factori atq; artifici deo eēt ipse subiectus. Si ergo deus hominē suum uoluit eē cultorē: ideoq; illi tātū honoris attribuit: ut rerū oium dominaret: utiq; iustissimū ē: deū uidelicet eū q tāta pstiterit: amare hominē: q sit nobiscū diuini iuris societate cōiūctus. Nec. n. fas est cultorē dei a dei cultore uiolari. Vnde intelligit religionis ac iustitiæ causa esse hominem figuratum: cuius rei testis est. M. Tullius in libris de legibus ita dicens: sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione uersant: nihil ē profecto præstabilius: q̄ plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. Quod si est uerissimū: deus ergo uult omnes homines esse iustos: idest deum & hominē caros habere deum scilicet honorare tanquam patrem: hominem diligere uelut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut deum non agnoscit: aut homini nocet: iniuste & contra naturam suam uiuit: & hoc modo irrumpit institutum legemq; diuinam.

Vnde ad hominem peccata perueniant: Ca. xv.

h Ic fortasse quærat aliqs unde ad hoiem peccata puenerūt: aut q̄ prauitas diuini instituti regulam ad peiora detorserit: ut cū sit ad iustitiam genitus: opa tamē efficiat iniusta. Iā supius explanaui simul deū proposuisse bonū ac malū: & bonū quidē diligerē: ac malū qd huic repugnat odisse. Sed ideo malū præmisisse ut & bonū emicaret: qd alterū sine altero (sicut sæpe docui) intelligimus cōstare non posse. Deniq; ipsum mundū ex duobus elemētis repugnantibus & inuicem copulatis esse cōcretū: igneo & humido: nec potuisse lucē fieri: nisi & tenebræ fuissent: qa nec superum pōt esse sine infero: nec oriens sine occidente: nec calidum sine frigido: nec molle sine duro. Sic & nos ex duobus æque repugnantibus cōpacti sumus: aīa & corpo-

re:quorũ alterũ cælo ascribit͛ qa tenue ẽ & itractabile:alterũ terræ q̃a cõprehẽsibile ẽ Alterũ solidũ & æternũ ẽ:alterũ fragile atq; mortale. Ergo alteri bonũ adhæret alteri malũ. Alteri lux:uita:iustitia. Alteri tenebrę mors:iniustitia. Hic extitit i hoib⁹ naturę suæ deprauatio:ut eẽt necesse cõstitui legẽ:q̃ possent & uitia ꝓhiberi & uirtutis officia ipari. Cũ igit͛ sint i rebus hũanis bona & mala:quorũ rõnẽ declaraui necesse ẽ ad utrã q; ptẽ moueri deũ:& ad gratiã cũ iusta fieri uidet:& ad irã cũ cernit iniusta. Sed occur rit nob s Epicurus ac dicit:Si ẽti deo lætitiæ affectus ad gratiã: & odii ad irã necesse ẽ hẽat & timorẽ:& libidinẽ:& cupiditatẽ cæteros affect⁹ q sũt ibecillitatis hũanæ. Nõ ẽ necesse ut timeat q irascit͛:aut mœreat q gaudet:deniq; iracũdi minus timidi sũt: & natura læti minus mœrẽt. Q uid opus ẽ de hũanis affectib⁹ dicere:qb⁹ fragilitas nr̃a succũbit:Cõsiderẽus diuinã necessitatẽ. Nolo.n.naturã dicere:qa deus nũq credit͛ natus. Timoris affectus hẽt i hoie materiã:i deo ñ hẽt. Hõ q̃a multis casib⁹ ꝑiculisq; sub iectus ẽ:metuit ne q̃ uis maior existat q̃ illũ uerberet:spoliet laceret:affligat:interimat de⁹ ãt i quẽ nec egestas:nec iiuria:nec dolet:nec mors cadit tiere nullo pacto põt quia nihil ẽ qđ ei ui possit iferre:itẽ libidinis rõ i hoie maĩfesta ẽ. Nã q fragilis & mortalis ẽ effectus:necesse fuit altrũ sexũ diuersũq; cõstituit:cuius ꝑmixtione soboles effici pos set:ad cõtinẽdã generis ꝑpetuitatẽ. Hæc aũt libido i deo locũ nõ hẽt quid & fragilitas: & iterit⁹ ab eo alien⁹ ẽ:nec ulla ẽ apđ eũ fœmia:cui⁹ possit cõpulatiõe gauder͛ nec suc cessio ne indiget q semꝑ futur⁹ ẽ. Eadẽ de iuidia & cupiditate dici possũt q̃ certis mani festisq; de causis i hoi cadũt:i deũ nullo mõ. At uero & gratia: & ira: & miseratio hẽnt in deo materiã:recteq; illis utit͛ sũma illa & singularis potestas ad rerum cõseruatõem

Q uæ materia sit in deo miserationis gratiæ uel iræ. Cap.xvi:

qVærit qspiã q̃ sit ista materia:primũ accidẽtib⁹ malis afflicti hoies ad deũ ple rũq; cõfugiũt:mitigãt obsecrãt:credẽtes eũ posse ab his iiuriis ꝓpulsar͛ Hẽt igr͛ cãm miserãdi nec.n.tã imitis ẽ hoium cõtẽptor:ut auxiliũ laborãtib⁹ deneget Itẽ plurimi qbus ꝑsuasũ ẽ deo placere iustitiã eũq; q sit domin⁹ ac parẽs oium uenerãt͛ cũ ꝑcibus assiduis ac frequẽtib⁹ uotis dona & sacrifitia offerũt nomẽ eius laudib⁹ ꝓse quũt͛:iustis ac bonis opibus demereri eũ laborãtes. Ergo ẽ ꝑp qđ deus & possit & debeat gratificari. Nã si nihil ẽ tã cõueniens deo:q̃ beneficentia nihil ãt tã alienũ q̃ ut si i gratus necesse ẽ ut officiis optimorũ sancteq; uiuẽtiũ prętet aliqd ac uicẽ reddat ne subeat igrati culpã:q̃ ẽ ẽt hoi criminosa. Cõtra ãt sũt alii facinorosi & nefarii: qui libi dinibus oia pu͂luãt:cædibus uexent:fraudẽt:rapiãt:peierent:nec cõsanguineis nec pa rẽtibus pcãt:leges & ipsũ ẽt deũ negligãt. Hẽt igit͛ ira in deo materiã:nõ est.n.fas eũ cũ talia fieri uideat:nõ moueri & insurgere ad ultionẽ sceleratorũ & pestiferos nocen tesq; delere ut bonis oibus cõsulat. Adeo & in ipsa ira i ẽ gratificatio:Inania ergo & fal sa repiũt͛ argumẽta uel eorũ q cũ irasci deũ uolũt gratificari uolũt qa n e hoc quidam fieri sine ira põt:uel eorum qui nullũ aĩ motũ eẽ in deo putãt. Et quia sũt aliq affectus q̃ nõ cadũt i deũ:ut libido:tim or:auaritia:mœror:inuidia:oi ꝓrsus affectus eũ uacare dixerũt. His.n.uacat quia uitiorũ affestus sũt:eos ãt qui sũt uirtutis.i.ira malos: cari tas i bonos:miseratio i afflictos:quoniã diuina ꝑtãte sũt digna: ꝓprios & iustos & ue ros hẽt. Q uæ ꝑfecto nisi hẽat:hũana uita turbabit͛ atq; ad tãtã cõfusionẽ deueniet sta tus rerũ ut cõtẽptis supatisq; legibus sola regnet audacia:ut nemo deniq; tutus eẽ pos sit:nisi q uiribus ꝑualeat:itaq; q̃si cõi latrocinio terra ois depopulabit͛. Nũc uero qm̃ & mali pœnã & bõi grãm:& afflicti opẽ spãt:& uirtutib⁹ loc⁹:& scelera rariora sũt. At.n plerũq; & sceleratí fælíciores sũt:& boni miseriores:& iusti ab iniustis impune uexãt͛

Considerabimus postea cur ista fiant. Interim de ira explicemus an sit aliqua in deo utrũ nihil curet omnino: nec moueatur ad ea quæ impie geruntur.

Quod deus administrat mũdũ: & regit hoĩum actus. Et ꝑ cõseq̃ẽs irascit̃. Ca. xvii.

d Eus inq̃t Epicurus nihil curat: nullam igit̃ habet ptãtem. Curare. n. necesse ẽ eũ: q hẽt potestatẽ: uel si hẽt & nõ utit̃: quæ tãta est cã: ut ei nõ dicã nostrũ genus: sed ẽt mundus ipse sit uilis. Ideo inq̃t corruptus ẽ ac beatus: qa semp q̃etus. Cur ergo mĩistratio tantarũ rerũ cessit: si hæc a deo negligãt̃ quæ uidemus rõne summa gubernari: Aut quietus esse quo potest qui uiuit & sentit: Nã quies aut sõni res est aut mortis: sed nec somnus habet q̃etẽ. Nã cũ soporati sumus: corpus q̃dẽ quiescit: animus autẽ irrequietus agitat̃: imagines sibi quas cernat: effingit: ut natura lẽ suum motũ exerceat uarietate uisorũ: auocatq; se falsis dũ mẽbra saturent̃ ac uigorẽ capiãt de quiete. Quis igitur sempiterna solius mortis est. Si autẽ mors deum nõ atti git: deus igitur nunq̃ quietus est. Dei uero actio quæ potest esse: nisi mũdi administra tio. Si uero mundi curam gerit: curat igitur hominũ uitã deus: ac singulorũ actus ani maduertit: eosq; sapiẽtes ac bonos eẽ desiderat. Hæc ẽ uolũtas dei: hæc diuina lex: quã qui sequitur: qui obseruat: deo carus est. Necesse est igitur ut ira moueatur aduersus eum qui hãc æternã diuinãq; legẽ aut uiolauerit: aut spreuerit: si nocet alicui deus: iã bonus nõ ẽ. Nõ exiguo fallũt̃ errore: q censurã siue humanã: siue diuinam acerbitatis noĩe ĩfamãt putãtes nocẽtẽ dici oportere: q nocẽtes afficit pœna. Quod si est: nocẽtes igit̃ leges habemus quæ peccãtibus supplica sanxerũt: nocẽtes iudices q scelere conui ctos pœna capitis afficiũt. Quod si & lex iusta est: quæ & nocenti tribuit q̃d meret̃ & iudex integer ac bonus dicit̃: cũ malefacta uindicat. Bonorũ. n. salutẽ custodit: q ma los punit: ergo & deus cũ malis obest: nocens nõ est: ipse est aũt nocens: qui aut ĩnocẽ ti nocet: aut nocenti parcit: aut pluribus noceat. Licet quærere ab his qui deũ faciunt ĩmobilẽ. Si quis hẽat rẽ: domũ: familiã: seruiq; eius cõtẽnẽtes patiẽtiã domini oĩa eius ĩuaserint ipsi bonis eius fruãtur ipsos familia eius honoret. Dominus autẽ cõtemnatur ab omnibus derideatur relinquat̃: utrũ ne sapiẽs eẽ possit q cõtumelias non uindicet: suisq; rebus eos perfrui patiat̃: in quos habeat ptãtem. Quæ tanta in quoq̃ põt patien tia repiri: si tamen patientia noĩanda est: & nõ stupor q̃dẽ ĩsensibilis. Sed facile est ferre contemptũ. Quid si fiant illa quæ a Cicerone dicũtur. Etenim quero si q̃s paterfamili as liberis suis a seruo interfectis: uxore occisa: incensa domo: suppliciũ de seruo nunq̃ accerrimũ sumpserit: utrũ is clemens ac misericors an ĩhũanus & crudelissimus eẽ ui deat̃. Quod si eiusmõi facinoribus ignoscere crudelitetis est potius q̃ pietatis nõ ẽ er go uirtutis in deo ad ea q̃ iniuste fiũt nõ cõmoueri Nã mũdus tanq̃ dei domus ẽ: & ho mines tãq̃ serui: q̃bus si ludibrio sit nomẽ eius: q̃lis aut q̃ta patientia ẽ ut honoribus suis cedat: praua & iniq̃ fieri uideat & nõ ĩdignet̃: q̃d ꝓpriũ & naturale ẽ ei: cui pecca ta nõ placeãt. Irasci ergo rõnis ẽ: auferũt̃ licẽtiæ: q̃d utiq; iuste sapiẽterq; fit. Sed stoi ci nõ uiderũt eẽ discrimẽ recti & praui: eẽ iram iustam & iniustam: & qa medellã rei nõ ĩuenibãt: uoluerũt eã penitus excidere Peripathetici uero nõ excidẽdã sed tẽpandã eẽ di xerũt q̃bꝰ i sexto libro ĩstitutionũ satis respõdimꝰ. Nescisse ãt philosophos q̃ rõ eẽt iræ apparet ex diffinitiõibꝰ eorũ quas Seneca enumerauit ĩ libris quos de ira cũposuit ira ẽ ĩq̃t cupiditas ulciscẽdæ ĩiuriæ. alii (ut ait possidonius) cupiditas puniẽdi eius: a quo te iniq; putes læsũ. Quidã ita definierũt. ira ẽ ĩcitatio aĩ ad nocendũ ei q aut nocuit aut nocere uoluit: Aristotelis definitio nõ multũ a nostra abest Ait eni iram esse cupidita tem doloris repreben di. Hæc est ira de qua superius diximus quæ etiam mutis inest. Possidonius

In homine uero cohibenda ē:ne ad aliquid maximū prosiliat p furorē. Hæc in deo esse nō potest:quia illesibilis est:in homine autē quia fragilis est:inuenitur. Iuurit.n.læsio dolorē:& dolor facit ultionis cupiditatē: Vbi est ergo illa ira aduersus delinquētes:q utiq; nō est cupiditas ultionis:quia nō præcedit iniuria:nō dico de his qui aduersus leges peccant:quibus & si iudex sine crimine irasci potest. Fingamus tamen eum sedato animo esse debere:cum subiicit pœnæ nocētem: quia legum sit minister nō animi aut potestatis suæ. Sic enim uoluntqui iram conāt̄ euellere:sed de his potissimū dico:qui sunt nostræ potestatis:ut serui:liberi:cōiuges:& discipuli: quos cū delinquere uidemus incitamur ad coercendum:necesse est eni bono ac iusto displicere quæ praua sūt cui malū displicet:mouetur cū id fieri uidet. Ergo surgimus ad uindictā: nō quia læsi sumus:sed ut discipl na seruet̄ mores corrigantur:licētia cōprimat̄: Hæc est ira iusta quæ sicut in homine necessaria est ad prauitatis correctionē: sic utiq; in deo a quo ad hominem peruenit exemplum:nam sicuti nos potestati nostræ subiectos coercere de b emus:ita etiam peccata uniuersorum deus coercere debet:quod ut faciat: irascatur: necesse est:quia naturale est bono ad alterius peccatum moueri & incitari ergo definire debuerunt. Ira est motu an mi d coercenda peccata insurgentis:nam definitio Ciceronis:ira ē libido ulciscēdi:nō multū a superioribus distat. Irā āt quā possumus uel furorē:uel iracundiā nominare:hæc nō in hoīe qdem debet esse quæ tota uitiosa est. Ira uero quæ ad correctionē uitiorū pertinet:nec hoī adimi debet:nec deo potest:quia & utilis ē rebus humanis:& necessaria.

Q uod sine ira peccata non corriguntur. Cap. xviii.

q Vid opus ē inquiūt ira:cū sine hoc affectū peccata corrigi possint: At qui nullus ē:qui peccatorē possit uidere tāqlle. Possit fortasse qui legibus præsidet q̄a facinus non sub oculis eius admittitur moueri aduersus eum qui pōt ino cēs inueniri. Cumq; detectum facinus in lucē uenerit:iam nō sua sed legū sentētia utitur:pōt concedi ut sine ira faciat:habet.n.quod sequat̄. Nos certe cū domi peccatur a nostris siue id cernimus siue sentimus:indignari necesse est. Ipse eni peccati aspectus īdignus ē. Nā qui non mouetur omnino:aut ꝓbat delicta quod est turpius & iniustius:aut molestiā castigādi fugit quā sedatus animus & quieta mēs aspernatur ac renuit nisi stimulauerit. Q ui aūt commouetur tā intēpestiua leuitate uel sæpius q̄ necesse est uel etiā semꝑ ignoscit:is plane & illorum uitam ꝑdit quorū audaciam nutrit ad facinora maiora & sibi ipsi æternam molestiarū materiā subministrat. Vitiosa est ergo in peccatis iræ suæ cohibitio. Laudatur Archyta Tarētinus:qui cum ī agro corrupta esse omnia cōperisset: uillici sui culpam redarguēs:Miserū te inqt:quem iā uerberibus necassem:nisi iratus essem. Vnicū hoc exemplū temperātię putant:sed auctoritate ducti non uident q̄ inepta & locutus fuerit:& fecerit. Nam (sicut ait Plato) nemo prudēs punit:qa peccatū ē:sed ne peccet̄: Apparet q̄ malū uir sapiēs ꝓposuerit exēplum Si enim senserint serui dominū sæuire cum nō irascitur suum:tum pecari cū irascitur non peccabūt utiq; leuiter ne uerberentur. Sed q̄tum potuerint grauissime: ut stomachum eius incitent atq; impune discedant. Ego uero laudarē:si cum fuisset iratus:dedisset iræ suæ spaciū:ut residente ꝑ interuallum tp̄is animi timore haberet modū castigatio. Non ergo ꝓpter iræ magitudinē donanda erat pœna:sed differenda:ne aut peccanti maiorē iusto dolorem inureret:aut castiganti furorem nūc uero quæ tandē æquitas:aut quæ sapiētia ē:ut aliquis ob exiguū dolorē puniatur:at ob maximū nō puniatur. Q uod si naturā rerū causasq; didicisset nunquā tā iportunā cōtinentiā ꝓfiteret̄:

ut unq̃ seruus iratũ sibi fuisse dominũ gratulet̃. Nã sicut corpus humanũ deus multis & uariis sensibus ad usum uitæ necessariis istruxit: sic & aĩo uarios attribuit affectus: q bus uitæ rõ cõstaret: ut libidinẽ ꝓducẽdæ grã sobolis dedit: sic irã cohibẽdorũ cã delictorũ: Verũ hi q nesciũt fines bonorũ ac malorũ sicut libidine utunt̃ ad corruptelas & ad uoluptates: sic irã & affectũ ad nocẽdũ: dũ his quos odio hẽt: irascũt̃ ẽt paribus: aut ẽt sup̃biorib⁹. Hic quotidie ad maxima facinora ꝓsilit̃: hic tragœdiæ sæpe nascũt̃. Esset igit̃ laudãd⁹ Archytas: si cũ alicui ciui & pari faciẽti sibi iniuriã fuisset iratus: repssisset se tamẽ: & patiẽtia furoris ĩpetũ mitigasset. Hæc sui cohibitio gloriosa ẽ: qua cõpescit̃ aliqd ĩminẽs magnũ malũ. Seruorũ ãt filiorũq; peccata nõ coercere peccatũ ẽ. Euadẽt eñi ad maius malũ p ĩpunitatẽ: hic nõ cohibẽda ira: sed etiã: si iacet: excitãda ẽ. Quod autẽ de hoĩe dicimus: sed ẽt de deo: q hoĩem similẽ sui fecit. Omitto de figura dei dicer̃ qa stoici negãt hr̃e ullã siue aĩa deũ & igẽs alia materia nascit̃ si eos coarguere uellimus: de aĩo tantũ si deo subiacet cogitare sapere: intelligere: ꝓuidere: præstare. Ex oĩbus aũt animalibus hõ solus hoc hẽt. Ergo ad dei similitudinẽ factus ẽ. Sed iõ ꝓcedit in uiriũ: qa de terrena fragilitate ꝑmixtus: nõ põt id qd̃ a deo sumpsit: incorruptũ purũq; seruare: nisi ab eodẽ deo iustitiæ præceptis imbuatur.

Quod homo ex corpore uitia: & ex anima uirtutes habeat. Et q cum uelit deus homines bonos: eorum uitiis irascitur. Cap. xix.

s Ed quoniã cõpactus est (ut diximus) e duobus: aĩo & corp̃e: i altero: uirtutes i altero uitia cõtinẽt̃: & ĩpugnãt inuicẽ. Aĩ. n. bona q̃ sũt i cõtinẽdis libidinib⁹ cõtraria sũt corpori: & corporis bona quæ sũt i oĩ genere uoluptatũ: inimica sunt aĩo. Sed si uirtus animi repugnauerit uoluptatibus easq; compresserit: erit uere deo similis. Vnde apparet aĩam hoĩs q̃ uirtutẽ diuinã capit: nõ esse mortalẽ. Sed discrimen illud ẽ qd̃ cũ uirtus habeat amaritudinẽ: & sit dulcis illecebra uoluptatis: uincunt̃ plurimi & abstrahũtur ad suauitatẽ. Hi uero q̃a se corpori rebusq; terrenis addixerunt premũt̃ in terrã: nec assequi possunt diuini numinis gratiam: quia se uitiorum labibus inquinauerũt. Qui aũt deo secuti eiq; parẽtes corporis desideria cõtẽpserint: & uirtutẽ præferẽtes uoluptatibus innocentiã iustitiãq; seruauerint: hos deus ut sui similes recognoscit. Cur igit̃ sanctissimã legẽ posuerit: uelitq; uniuersos innocẽtes ac beneficos esse: põt ne nõ irasci: cũ uidet cõtenni legẽ suã: abiici uirtutẽ appeti uoluptatẽ? Quod si est mũdi administrator: sicut esse debet: nõ utiq; cõtennit id: qd̃ est in omni mũdo uel maximũ. Si est ꝓuidus (ut oportet) de⁹: cõsulit utiq; generi humano: quo sit uita nostra & copiosior: & melior: & tutior. Si est pater ac deus uniuersorũ: certe & uirtutibus hominũ delectat̃: & uitiis cõmoret̃: ergo & iustos diligit: & impios odit. Odio inqt op⁹ nõ est: semel. n. statuit bonis ꝑmiũ: & malis pœnã. Quod si aliqd iuste innocẽterq; uiuat: & idẽ nec colat: nec cũret oĩno: ut Aristoteles cæteris philosophorũ: cedet ne huic pune? Quod cũ legi dei obtẽperauerit: ipsũ tamẽ spreuit: ẽ igit̃ aliqd pp qd̃ deus possit irasci: tanq̃ fiducia integritatis aduersus eũ rebellãdi. Si huic põt irasci ꝓpter sup̃biam cur nõ magis peccatori q̃ legẽ cũ ipso pariter latore cõtempserit? Iudex peccatis ueniã dare nõ põt: q̃a uolũtati seruit alienę de⁹ ãt põt: qa ẽ legis suæ ipse disceptator & iudex: quã cũ poneret: nõ ademit sibi omnem ꝑtãtem: sed habet ignoscendi licentiam.

Quod malorũ fælicitas iræ dei nõ cõtra dicat. Et q si deus aparentissimus. Ca. xx.

s I põt igit̃ irasci: cur ergo inqt aliqs & q̃ peccãt sæpe fælices sũt: & qui pie uiuũt sæpe miseri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuunt: & qui sub disciplia patris aut domini sũt: strictius & frugalius. Virtus. n. per ma la & ꝓba& cõ

ſtat uitia per uoluptatē:nec tamē ille qui peccat:ſperare debet perpetuam impunitatē quia nulla eſt perpetua fælicitas. Sed ſcilicet ultima ſemper.
Expectāda dies hoi eſt:diciq; beatus Ante obitū nemo:ſupremaq; funera debet.
Vt ait poeta nō inſanus. Exitus eſt q arguit fælicitatem:& nemo iudiciū dei pōt nec uiuus effugere:nec mortuus. Habet eni poteſtatē & uiuos ꝑcipitare de ſummo. & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo iqt ſi iraſcit̃ deus ſtatim debuit uindicare:& ꝓ merito quēq; punire. At eni ſi id faceret:nemo ſupeſſet. Nullus ē eni q nihil peccet: & multa ſunt q̄ ad peccādū irritēt. Aetas:uiolētia:egeſtas:occaſio: premiū. Adeo ſubiecta eſt peccato fragilitas carnis qua inducti ſumus:ut niſi huic neceſſitati deus parceret:nimium fortaſſe pauci uiuerent:propter hanc cauſam patiētiſſimus eſt:& iram ſuā cōtinet. Nā quia perfecta eſt in eo uirtus neceſſe ē patientā quoq; eius eſſe pfectā quæ & ipſa uirtus eſt. Q uā multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt: ex malis boni & ex iprobis cōtinētes. Q uā multi i ptima ætate turpes & oīum iuditio damnati:poſt modū tāmē laudabiles extiterūt:qđ utiq; nō fieret:ſi oē peccatū pœna ſequeret̃. Leges publicæ maniſeſtos reos dānant:ſed plurimi ſunt quorū peccata occultāt̃:plurimi q delatorē cōprimūt ac pcibus aut pmio:plurimi q iudicia eludunt p gratiā uel potētiā Q uod ſi eos oēs q humanā pœnā effugiūt:cēſura diuina dānaret:eēt homo aut rarus: aut nullus i terra. Dēiq; uel una illa cā delēdi generis humani iuſta eē potuiſſet:q; hoīes cōtēpto deo uiuo terrenis fragilibuſq; figmētis honorē diuinū tāq̄ cæleſtibus deferūt adorātes opa hūanis digitis laborata. Cūq; illos deus artifex ore ſublimi ſtatu recto figuratos:ad cōtēplationē cæli & notitiā dei excitauerit:curuare ſed ad terrā maluerūt pecudū mō. Humilis.n.& curuus:& ꝓnus ē:qui ab aſpectu cæli deiq; patris auerſus: terrā q̄ calcare debuerat.i.de terra ficta & formata uenerāt̃. In tāta igit̃ ipietate hoīum tātiſq; peccatis id aſſequit̃ patiētia dei:ut ſe ipi hoīes dānatis uitæ prioris erroribus corrigāt. Deniq; & boni ſūt iuſtiq; multi:& abiectis terrenis cultibus:maieſtatē dei ſingularis cognoſcūt. Sed cū maxima & utiliſſima ſit dei patiētia:tamē q̄uis ſero noxios punit:nec patitur longius procedere:cum eos inemendabiles eſſe peruiderit.

Si deus iraſcitur:cur hominem iraſci prohibuit? Ca.xxi.

s Vpereſt una & extrema quæſtio. Nā dixerit fortaſſe qſpiā adeo nō iraſci deū: ut & i ꝑceptis hoīem iraſci uetet. Poſſem dicere q; ira hoīs refrenāda fuerit: qa iniuſte ſæpe iraſcit̃:& præſentē habet motū:qa tpalis eſt. Itaq; ne fierēt ea q̄ faciūt p irā:& humiles:& mediocres: & magni reges tēperari debuit furor eius:& comprimi ne mētis ipios aliqđ inexpiabile facinus admitteret. Deus aūt & nō ad præſens iraſcit̃: & qa æternus eſt pfectæq; uirtutis:nunq̄ niſi merito iraſcit̃. Sed tamē nō ita res ſe habet. Nā ſi oīno ꝓhiberet iraſci:ipſe quodāmō reprehēſor opificii ſui fuiſſet: qa in pricipio irā iecori hoīs ididiſſet:ſiqdē credit̃ cauſam huius cōmotionis in humore fellis cōtineri. Nō igit̃ totū ꝓhibet iraſci:qa is effectus neceſario datus eſt: Sed ꝓhibet in ira pmanere. Ira eni mortaliū debet eſſe mortalis:nā ſi maneat:cōfirmāt̃ inimicitiæ ad perniciē ſempiternā. Deinde rurſus cū iraſci qdē:ſed tamen nō peccare præcepit:nō utiq; euellit irā radicitus ſed tēperauit:ut i oī caſtigatione modū ac iuſtitiā teneremus qui ergo iraſci nos iubet: ipſe utiq; iraſcit̃:qui placari celerius præcepit:eſt utiq; ipſe placabilis. Ea.n.præcepit:quæ ſunt iuſta:& reb9 utilia cōibus. Sed qa dixerā nō eſſe irā dei tpalē:ſicut hoīs q pſentanea cōmotiōe ferueſcit:nec facile regere ſe pōt ꝓpter fragilitatē itelligere debemu9:qa ſit æternus deus:irāq; eius in æternū māere ſed rurſum qa uirtute ſit maxia prædit9:in poteſtate habere irā ſuā:nec ab ea regi:ſed ipſum illā quē

admodũ uelit moderari: qđ utiq̃ nõ repugnat supiori. Nã si prorsus imortalis fuisset: ira eius nõ esset satisfationi aut gratiæ post delictũ locus: cũ ipse hoies ante solis occa sũ recõciliari iubeat. Sed ira diuina in æternũ manet aduersus eos: q peccãt i æternũ. Itaq̃ deus nõ thure: nõ hostia: non pciosis muneribus: quæ oia sunt corruptibilia: sed morũ emẽdatione placat̃: & qui peccare desinit: irã dei mortalẽ facit. Icciico.n.non ad præsens noxiũ quẽq̃ punit ut habeat hõ repiscẽdi sui salutem.

Epilogus & iductio auctoritatũ Sibyllæ Erythreæ ad irã dei pbandã. Ca.xxii.

h Aec habui q̃ de ira dei dicerẽ Donate carissime: ut scires queadmodũ refelle res eos: q deũ faciũt imobilẽ. Restat more Ciceronis utamur epilogo ad porã dũ sicut ille in thusculanis de morte disserẽs fecit. Ita nos in hoc ope testimo nia diuina: qbus credi possit adhibere debemus: ut illorũ psuasionẽ reuicamus: q sine ira deũ esse credẽtes: dissoluũt oẽm religionẽ: sine qua (ut ostẽdimus) aut immanitate bæluis: aut stultitia pecudibus adequamur. In sola.n.religione.i.in dei sũmi notiõe sa piẽtia ẽ. Prophetæ uniuersi diuino spiritu repleti: nihil aliud q̃ de gratia dei erga iustos & de ira eius aduersus ipios loquũt̃: quorũ testimõia nobis qdẽ satis sũt. Verũ his quo niã nõ credũt isti q sapiẽtiã capillis & habitu iactãt: rõne quoq̃ & argumẽtis fuerãt a nobis refellẽdi. Sic.n.ppostere agit̃: ut humana diuinis tribuãt auctoritatẽ: cũ potius humanis diuina debuerint. Quæ nũc sane omittamus: ne nihil apud istos agamus & i finitũ materia pcedat. Ea igit̃ quæramus testimonia: qbus illi possint aut credere: aut certe nõ repugnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderũt: græcorũ Aristar chus & Appollodorus Erythræus: nostrorũ Varro & Fenestella. Hi oẽs præcipuã & nobilẽ præter cæteras Erythræã fuisse cõmemorãt. Apollodorus quidem ut de cui ac populari sua gloriaret̃. Fenestella uero ẽt legatos Erythreas a senatu esse missos refert ut huius Sibyllæ carmina romã deportarentur: & ea consules Curio & Octauius i ca pitolio quod tunc erat curante. Qu. Catullo restitutum: ponenda curarent. Apud hãc de summo & conditore rerum deo huiusmodi uersus reperiuntur.

Aristarchus Appollodorus Varro Fenestella

αφθαρτοσ κτιστησ αιωνιοσ ταιθερα ναιων
τοισ τα κακοισ τα κακον προφερων σολυ μειζονα μιστον
τοισ δε κακοισ αδικοι θεχολον και θυμον εγειρων. i. incorruptibilis & condi tor æternus: i aere habitãs: bonis bonũ pferẽs iustis multo maiorem mercedẽ: iniustis autem & malis iram & furorem excitans. Rursus alio loco enumerans quibus maxi me facinoribus incitetur deus: hæc retulit.

φευγε δε λατρειασ τανομουστ θειοζοντι λατρευε
μοιχειασ τε φυλασσε. και αρρενοσ ακριτον ευνην
ιγιαν γενεαν σαιλων τρεφε μηδε φονευε
και γαρ αθανατοσ κεχολωσεται οσ κεν αμαρτη. Idest fuge sceleratas religiones & uiuo deo serui: ab adulterio te abstine & masculi pmixtione praua: ppriã generatio nẽ crea & ne occidas. His.n.deus imortalis irascit̃: q hæc agũt: idignat̃ ergo aduersus peccatores.

Auctoritatibus aliarũ Sibyllarũ irã dei probat. Cap.xxiii.

u Erum quia plures (ut ostendi) Sibyllæ a doctissimis auctoribus fuisse tradũ tur unius testimoniũ satis nõ sit ad cõfirmãdã sicut itẽdim9 ueritatẽ. Cumeæ qdẽ uolumina: quibus romanorũ facta cõscripta sunt: in arcanis habentur. Cæterarũ tamen fere oium libelli: quo minus i usu sunt oibus non utant̃. Ex quibus alia denuncians uniuersis gentibus irã dei ob ipietatẽ hominum: hoc modo exorsa est
ερχομενησ οργησ μεγαλησ επι κοσμον απαθη

εσχατονεις αιωνα θεον μυνηματαφερμ
μασι προφητευσ ασ ακαταπολιν συεροποισι.i. Veniēt iræ magnæ ſup mun
dũ dei ꝓnũciationes enarrãs oib⁹ hoibus ĩ urbis ꝓphetãs. Alia quoq; per ĩdignatio
né dei aduerſus ĩniuſtos cataclíſmũ priore ſæculo factũ eẽ dixit: ut malitia generis hu
m ĩi extĩgueret. εξου μηνησαντοσ εσουραν ιοιο θε ηκαι ανθρωποισ ινασα
σι γηρκαλυ ψεθαλασσα αυταισι πολε εσσι κατακλυσ μοιο ραγεντοΣ.i.
Ex quo iraſcēte cæleſti deo ipſas ciuitates cũ hoibus cũctis & terrã mare coopuit dilu
uio rupto. ſimili mõ dſlagrationē poſtea futurã uaticiata ẽ q̃ rurſ⁹ ĩpietas hoium dleat
και ποτε την οργην θεον ουκετι πραυνοντα αλλεξε μφριοντα και εξολυοντα
γενναν ανθρωπαν μασαν οπεμ σριο μουπερτουΣ. Vñ apd naſoné d ioue ita dr̃

Naſo Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur affore tempus
Q uo mare: quo tellus: corruptaq; regia cæli.
Ardeat: & mundi moles operoſa laboret:

Q uod tũc fiat neceſſe ẽ: cũ honor & cultus dei ſũmi apud hoies ĩterierit. Eadẽ tñ pla
cari eũ pœnitẽtia ſactorũ & ſi emẽdatõe cõteſtãs hæc addidit αλλεαπαυη μεταθεσ
θε φροτοιΔημηΔε προστοργην παντοιν αγαγοτεθεον μεγαρ. Oẽs ergo hoies
trãſſerte uos: neq; ad irã ducite deũ magnũ. Itẽ paulo poſt ουκολεσει σαυσειΔε πα
λιν χολονεπαν απαντεστευσεφε ειν περ ιουμω ενιφρεστινασκησητε: Neq;
pdet: iræ ãt parcet: cũ oẽs pietatẽ ex mẽte p̃cipiatis. Deide alia Sibylla cæleſtiũ terre
norũq; genitorẽ diligi oportere denũciat: ne ad pdendos hoies ĩdignatio eius inſurgat.
μησοτεθυμοεσισ τεος αφθιτοστ εξαΔολεσηπανγενοΣ ανθρωσωνφιοσον
και φυλοναναιΔεΣ. Δεις τεργεινγερε τηρα θεον σοφονεοντα. Ne forte iratus ĩ
corruptibilis deus oẽ genus hoium pdat: uitã tribuẽs ĩprobã. Oportet n. genitorẽ de
um amari: q plenus ẽ & ſapiẽs. Ex his apparet uanas eẽ rõnes philoſophorũ: q deũ pu
tãt ſine: & iter cæteras laudes ei⁹ id ponũt: qd ẽ cõtra ipſã maieſtatẽ. Regnũ hoc ĩperi
umq; terrenũ niſi metus cuſtodiat: ſoluit. Aufer irã regi: nõ mõ nemo ei parabit: ſed ẽt
de faſtigio p̃cipitabit: imo uero cuilibet humili eripe hũc effectũ. Q uis eũ nõ ſpolia
bit: qs nõ deridebit: qs nõ afficiet iniuria: Ita nec idumẽta: nec ſedẽ: nec uictũ poterit ha
bere: aliis qcqd habuerit diripiẽtibus: nedũ putemus cæleſtis ĩpii maieſtatẽ ſine ira &

apollo Mileſius metu poſſe cõſiſtere. Apollo Mileſius de Iudeorũ religiõe cõſultus: reſpõſo hoc ĩdidit:
ηΔετεον φαΣιΔηα γαι γεννητηρα π ροπαντωνοντρεμεται γαια και ουρανοΣ
τηΔε ταλασσα ταρταρεοι τε μυΧοι και γαιμονεΣτ ασοφριττουΣ.i. Regẽ ãt
& genitorẽ ante oĩa: quẽ terra cõtremiſcit: cælũq;: & mare: & latebræ tartareæ: & dæ
mones abhorreſcũt. Si tamẽ lenis eſt: q̃ philoſophi uolũt: quõ ad nutũ eius nõ mõ dæ
mões & miſtri tãdẽ poteſtatis: ſed ẽt cælũ: & terra & rerũ natura oĩs cõtremiſcit. Si eĩ
null⁹ alteri ſeruit niſi coactus: oẽ igr̃ ĩperiũ metu cõſtat: Metus ãt p irã. Nã ſi non mo
ueat qs aduerſus parere nolẽtẽ: nec cogi poterit ad obſequ. Cõſulat unuſqſq; affectus
ſuos: iã itelliget neminẽ poſſe ſine ira & caſtigatiõe ĩpio ſubiugari. Vbi uero ira ñ fuerit
ĩpiũ quoq; ñ erit. Deus ãt hẽt ĩpiũ: ergo & irã q̃: cõſtat imperiũ: habeat neceſſe eſt.

Concludit deũ amãdũ: uerẽdũ: honorificãdum: & metuendum. Ca. xxiiii.

q Vapropter nemo uaniloquẽtia philoſophorũ inductus: ad cõtentũ ſe dei eru
diat: qd ẽ maximũ nefas. Debemus hũc oẽs & amare: q, pater ẽ: & uereri q,
dominus: & honorificare q, beneficus: & metuere q, ſeuerus utraq; pſona ĩ eo
uenerabilis. Q uis ſalua pietate nõ diligat animæ ſuæ parẽtẽ? Aut quis ĩpune contẽnat
eũ: qui rerũ dominator habeat in oẽs uerã & æternã ptãtem? Si patrẽ cõſideres: ortũ no

bis ad lucē qua fruimur:subministrat:per illū uiuimus: p illū in hospitium huius mundi intrauimus. Si deū cogites:ille nos i numerabilibus copiis alit:ille sustentat:i huius domo habitamus: huius familia sumus:& si minus obsequēs q̄ decebat:minusq̄ q̄ officiosa domini & parentis imortalia merita poscebāt:tamē plurimū ꝓficit ad ueniā cōsequendā:si cultū eius notionēq̄ teneāus:si abiectis humilibus terrenisq̄ tā rebus q̄ bonis:cælestia & diuina sempiterna meditemur. Quod ut facere possimus:deus nobis se quēdus est:deus adorādus:quoniā in eo est materia rerū:& rō uirtutū:& fons bonorū Quid eni deo aut potētia maius ē: aut rōne pfectus:aut claritate luculētius? Quīquoniā nos ad sapiētiā genuit:ad iustitiā ꝓ creauit: nō est fas hoiem relicto deo sensus ac uitæ datore:terrenis fragilibusq̄ famulari:aut quærendis tēporalibus bonis inhærētē ab inocētia & pietate discedere. Nō faciūt beatū uitiosæ ac mortifere uoluptates: non opulentia libidinū incitatrix:nō inanis ambitio:nō caduci honores:quibus illaqueatus aīus humanus & corpori mācipatus:æterna morte dānat᷑:sed inocētia sola:sola iustitia cuius lægitima & digna merces est immortalitas:quā statuit a principio deus sanctis & icorruptis mētibus:quæ se a uitiis & ab omni labe terrena integras uiolatasq̄ cōseruāt. Huius præmii cælestis ac sempiterni pticipes eē nō possunt:q fraudibus:rapinis circūscriptionibus cōsciētiā suā polluerūt:q q̄ iniuriis hoium nefariis cōmissis ieluibiles sibi maculas imiserūt. Proīde uniuersos oportet:q sapiētes:q hoies merito dici uolunt:fragilia cōtēnere:terrena calcare:humilia despicere:ut possint cū deo beatissima necessitudine copulari. Auferat᷑ ipietas:discordiæ:dissensionesq̄ turbulētæ ac pestiferæ sopiant᷑:qbus humanæ societates & publici fœderis diuina cōiunctio irrumpitur:dirimit᷑:dissipat᷑. Quātū possumus boni ac beneficii esse meditemur. Siqd nobis opum:siqd suppetit copiarū:nō uoluptati unius:sed multorū saluti ipartiat᷑. Voluptas .n. tā mortalis ē q̄ corpus:cui exibet ministeriū. Iustitia uero & beneficētia tā imortales q̄ mēs & aīa q̄ bonis opibus similitudinē dei asseq᷑. Sit nobis deus nō in tēplis: sed i corde nostro cōsecratus. Destructibilia sunt oīa q̄ manu fiūt:mūdemus hoc tēplum qd nō fumo:nō puluere:sed malis cogitationibus sordidat᷑:qd nō cæreis ardentibus: sed claritate ac luce sapiētiæ illuminat᷑. In quo si semp deū crediderimus esse præsentē:ei⁹ diuinitatis potētia ita uiuem⁹:ut & ꝓpitiū sp humanus:& unq̄ uereamur iratū.

Lactātii Firmiani de opificio dei uel formatiōe hois liber ad Demetrianū auditorē suū.

Procemium in quo narrat cur hoc opus assumpserit. Cap. i.

q Vam minime sim qetus etiā summis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare:quē ad te rudibus pene uerbis prout igenii mediocritas tulit:Demetriane pscripsi:ut & quotidianū studiū meū nosses: & nō deessem tibi pceptor ēt nūc:sed honestioris rei meliorisq̄ doctrinæ. Nā si te i litteris nihil aliud q̄linguā instruētibus auditorē satis strenuū pbuisti:qto magis in his ueris & ad uitā ptinētibus docilior eē debebis:apud quē nūc ꝓfiteor nulla necessitate uel rei:uel tpis ipediri:quominus aliqd excudā:quo philosophi nostræ sectæ quā tuemur:istructiores doctioresq̄ i posterū fiāt:q̄uis nūc male audiāt:castigēturq̄ uulgo:q, aliter q̄ sapiētibus cōuenit:uiuāt:& uitia sub obtētu nois cælēt:qbus aut mederi oportuit:aut ea ꝓsus effugere:ut beatū atq̄ incorruptū sapiētiæ nomē:uita ipsa cū præceptis cōgruēte pstarēt. Ergo tamē ut nos ipsos simul & cæteros istruā:nullū laborē recuso:Neq̄.n. possum obliuisci mei tū psertim cū maxime op⁹ sit minissime:sic ne tu qdē tui,ut spero & opto. Nē licet te publicæ rei necessitas a ueris &

iustis operibus euertat: tamen fieri nõ põt qn subide i cælũ aspiciat mẽs sibi cõscia re cti Ergo qdẽ lætor oĩa tibi q̃ p bonis habent̃: pspere fluere: sed ita si nihil de statu mẽ tis imutẽt. Vereor eni ne paulatim cõsuetudo uel iucũditas earũ rerũ (sicut fieri solet) in animum tuũ repat. Iõq; te moneo: & repetens iterumq; moneo: ne oblectamenta ista terræ pro magnis aut ueris bonis habere te credas: q̃ sunt nõ tantũ fallacia qa dubia: uerũ etiã isidiosa qa dulcia. Nam & ille collucdtator & aduersarius noster scis q̃ sit astutus: & idẽ ipse uiolẽtus: sicuti nũc uidemus. Is hæc oĩa q̃ illicere possũt: p laqueis hẽt: & quidẽ tã subtilibus: ut oculos mẽtis effugiant: ne possint hoĩs puisione uitari. Sũma ergo prudẽtia est pedetẽtim incedere: quoniã utrobiq; saltus insidet: & offensa cula pedibus latẽter opponit. Itaq; res tuas pprias in qbus nũc agis: suadeo ut p tua uirtute aut cõtẽnas si potes: aut nõ magnope mireris. Memẽto & ueri parentis tui: & i qua ciuitate nomẽ dederis: & cuius ordinis fueris: itelligis pfecto qd loquar. Nec eni te supbiæ arguo cuius in te ne suspicio qdẽ ulla ẽ: sed ea quæ dico: ad mẽtẽ referẽda sũt nõ ad corpus: cuius oĩs rõ iõ cõparata est: ut aĩo tanq̃ domino seruiat & regatur nutu eius. Vas est eni quodãmodo fictile: quo animus idest homo ipse uerus continetur: & qdem nõ a Prometheo fictũ (ut poetæ loquũt̃) sed a sũmo illo rerũ cõditore ac artifice deo: cuius diuinã puidẽtiã pfectissimãq; uirtutẽ: nec sensu cõprehendere: nec uerbo enarrare possibile est. Tentabo tamẽ quoniã corporis & animi facta mentio est: utriusq; rõnẽ q̃tũ pusillitas intelligentiæ meæ peruidet: explicare. Quod officiũ hac de causa maxime suscipiendũ puto: q; M. Tullius uir ingenii singularis in quarto de republica libro cũ id facere tentasset: nihil prius fecit: materiã late patẽtẽ angustis finibus terminauit leuiter sũma quæq; decerpens. Ac ne ulla eẽt excusatio: cur eũ locũ nõ fuerit executus: ipse testatus ẽ nec uolũtatẽ sibi defuisse: nec curã. In libro eni de legibus primo: cũ hoc idẽ summatim stringeret sic ait: Hũc locũ satis (ut mihi uidet̃) in his libris quos legistis: expressit Scipio. Postea tamẽ in libro de natura deorũ secũdo: hoc idẽ latius exequi conatus. Sed quoniã nec ibi quidẽ satis expressit: aggrediar hoc munus: & summã mihi audacter explicãdũ: qd' hõ disertissimus pene omisit intactũ. Forsitan reprehendas: q; in rebus obscuris coner aliqd disputare: cũ uideas tanta temeritate homines extitisse: qui uulgo philosophi nominãtur: ut ea quæ abstrusa prorsus atq; abdita deus eẽ uoluit: scrutarẽt̃ ac naturã rerũ cælestiũ terrenarũq; cõquirerẽt: quæ a nobis lõge remotæ: neq; oculis cõtrectari: neq; tangi manu: neq; percipi sensibus possũt Et tamen de illarũ oĩum rõne sic disputant: ut ea quæ asserũt pbata: & cognita uideri uelint. Quid est tandẽ cur nobis inuidiosum quisq̃ putet: si rõnem corporis nostri inspicere cõtẽplari uelimus? Quæ plane obscura nõ est: qa ex ipsis mẽbrorũ officiis & usibus partiũ singularũ q̃ta ui puidentiæ quisq; factus sit: intelligere nobis licet.

M.T.

Quæ deus homini: & quæ cæteris animalibus dedit. Cap. ii.

d Edit enim hoi artifex ille noster ac parẽs deus sensũ atq; rõnẽ: ut ex eo appareret nos ab eo esse generatos: qa ipe itelligẽtia: ipe sensus ac rõ ẽ. Cæteris aĩantibus quoniã rõnalẽ istã uitã nõ attribuit: queadmodũ tamẽ uita eorũ tutior esset ante puidit. Oẽs eni suis ex se pellibus texit quo facilius: possẽt uim pruinarũ ac frigora sustinere. Singulis autẽ generibus ad ppulsandos ipetus externos sua ppria munimẽta cõstituit: ut aut naturalibus tælis repugnẽt fortioribus: aut q̃ sũt ibecilliora subtrahãt se periculis pnicitate fugiẽdi: aut q̃ simul & uiribus: & celeritate indigent astu se ptegãt: aut latibulis sapiãt. Itaq; alia eorũ uel plumis leuibus in sublime suspẽsa sũt uel suffulta ungulis: uel instructa cornibus: qbusdã i ore arma sũt dentes: aut in

pedib9 adunci ungues nulliq; münimentũ ad tutelã sui deest. Si qua uero & prædam maioribus cedũt: ne tamẽ stirps eorũ funditus interiret: aut in ea sunt relegata regione: ubi maiora eẽ nõ possunt aut accæperãt uberẽ generãdi fœcũditatẽ: ut & bestiis q̃ sanguine alunt̃: uictus seppeteret ex illis: & illatã tamẽ clade ad cõseruationẽ generis multitudo ipsa superaret. Hominẽ ãt rõne cõcessa & uirtute sentiẽdi atq; eloquẽdi data eorũ quæ cæteris aĩalibus attributa sũt: fecit exptem quia sapientia reddere poterat q̃ illi naturæ conditio denegasset statuit nudũ & inermẽ: qa & ĩgenio poterat armari: & rõne uestiri. Ea uero ipsa q̃ mutis data: & homini denegata sunt: q̃ mirabiliter homini ad pulchritudinẽ faciãt: exprimi nõ põt: Nã si homini ferinos dentes. aut cornua aut ungues: aut ungulas: aut caudã: aut uarii coloris pilos addidisset: qs nõ sentiet q̃ turpe animal esset futurũ sicut muta si nuda & inermia fingerent̃. Quibus si detrahas uel naturalẽ sui corporis uestẽ: uel ea qbus ex se armãtur nec speciosa poterũt esse nec tuta: ut mirabiliter si utilitatẽ cogites: istructa: si speciẽ ornata uideãt̃. Adeo miro modo cõsentit utilitas cũ decore. Hominẽ uero quoniã æternũ aĩal atq; ĩmortale fingebat: nõ forisecus ut cætera: sed interius armauit nec munimẽtũ eius in corpore: sed in aĩo posuit quoniã superuacuũ fuit cũ illi quod erat maximũ tribuisset corporalibus eũ tegere munimentis: cũ præsertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent.

Contra Epicureos disputat: qui opera naturæ dãnabant: & præcipue q; homo cæteris animantibus imbecillior oriatur. Ca.iii.

u Nde ego philosophorũ qui Epicurũ sequũtur: amẽtiã soleo mirari: qui naturæ opa reprehẽdũt: ut ostẽdãt: ulla ꝓuidẽtia ĩctructũ esse ac regi mundum sed originẽ rerũ insecabilibus ac solidis corporibus assignãt: quorũ fortuitis cõcursionibus uniuersa nascũtur & nata sunt. Præterea q̃ ad ipsum mundũ uitio dant: in quo ridicule insaniũt: id summo: quod ad rẽ de qua nũc agimus ptinet. Queruñt hominẽ nimis ĩbecillũ & fragilẽ nasci: q̃ cætera aĩalia nascũtur: quæ ut sunt ædita ex utero: ptinus in pedes suos erigi: & gestire discursibus: statimq; aeri tolerãdo idonea esse: q̃ in lucẽ naturalibus indumẽtis munita ꝓcesserint hominẽ cõtra nudũ & inermẽ tanq̃ ex naufragio in huius uitæ miserias ꝓiici & expelli: qui neq; mouere se loco ubi effusus est: possit: nec alimentũ lactis apetere: nec iniuriã tẽporis ferre. Itaq; naturã nõ matrem esse humani generis: sed nouercã: quæ cũ mutis tã liberaliter gesserit: hominẽ uero sic effuderit: ut iops & infirmus: & oĩ auxilio indigens: nihil aliud possit q̃ fragilitatis suæ cõditionẽ ploratu ac fletibus noiari: scilicet cui tantũ in uita restet transire malorũ. Quæ cũ dicũt: uehemẽter sapere credũtur: ꝓpterea q; unusq; ĩcõsideratæ suæ cõditioni ĩgratus ẽ. Ergo uero illos nunq̃ magis desipere cõtendo: q̃ cũ hoc loquũtur. Cõsiderãs eni cõditionẽ rerũ intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut nõ dicã potuisse: qa deus põt oĩa: sed necesse est q; illa ꝓuidẽtissima maiestas id effecerit: quod erat melius & rectius. Libet igit̃ interrogare istos diuinorũ opum reprehẽsores: qd ĩ hoĩe deesset: qa ĩbecillior nascitur: credãt. Nũ iccirco minus educẽt̃ hoĩes: nũ minus ad sũmũ robur ætatis prouehãtur: num ĩbecillitas aut ĩcremẽtũ ĩpediat aut salutẽ: quoniam quæ desunt rõ depẽdit. At hoĩs inquiũt educatio maximis laboribus cõstat: pecudũ scilicet cõditio melior q; hæ oẽs cũ fœtũ ediderĩt: nõ nisi pastus sui curã gerũt: ex quo efficitur ut uberibus sua spõte distẽtis alimẽtũ lactis fœtibus ministret̃: & id cogente natura sine sollicitudine appetãt. Quid aues quarũ rõ diuersa est. Nõne maximos suscipiunt educãdo labores: ut interdũ aliquid humanæ intelligẽtiæ habere uideant̃: Nidos eni aut luto ædificãt: aut uirgultis & frõdibus constrũũt: & ciborũ exptes incubãt ouis: &

quoniã fœtus de suis corpibus alere nõ datũ ẽ:cibos cõuehũt: & totos dies ĩ huiusmo di discursiene cõsumũt. Noctibus uero defendũt:fouent:ꝑ pregũt. Q uid amplius face re hoies possũt:nisi hoc solũ fortasse:ꝙ nõ expellũt adultos: sed ꝑpetua necessitudine ac uiculo caritatis adiũctos habẽt. Q uid ꝙ auiũ fœtus multo fragilior ẽ q̃ hois? Q uia nõ materno corpore ipsum aial edũt:sed qđ materni corporis fœtu & calore tepefactũ aial efficiat:qđ tamẽ cũ spiritu fuerit aiatũ. Id uero iplume:ac tenerũ nõ mõ uolandi: sed ambulãdi quoq; usu caret. Nũ ergo ieptissim⁹: siqs putet male cũ uolucribus egis se naturã? primũ ꝙ bis nascũt͛:deinde ꝙ tam infirmæ:ut sint quæsitis per laborem ci- bis a parẽtibus nutriẽdæ. Sed illi fortiora eligũt:ibecilliora prætereũt. Q uæro igit͛ ab his q cõditionẽ pecudũ suæ præferũt:qđ eligãt si deus his deferat optionẽ:utrũ malint humanã sapientiã ibecillitãte:an pecudũ firmitatẽ cũ illarũ natura. Scilicet nõ tã pecu des sunt:ut nõ malint uel fragiliorẽ multo q̃ nũc ẽ:dũmodo humanã: q̃ illã rõnabilem firmitatẽ: Sed uidelicet prudentes uiri neq; hois rõnẽ uolũt cũ fragilitate:neq; muto rũ firmitatẽ sine rõne. Q uod nihil ẽ tã repugnãs tã cõtrariũ:q̃ ꝙ unũ quodq; aial ãt rõ istruat necesse ẽ:aut cõditio naturæ. Si naturalibus munimẽtis instruat͛:supuacua ra- tio ẽ. Q uid:n. excogitabit:qđ faciet:aut qđ moliet͛? Aut ĩquo lumẽ illud ĩgenii ostẽdet cũ ea quæ possunt eẽ rõnis:ultro natura cõcedat? Si aũt rõne sit prędictũ:qđ opus erit sæpimẽtis corporis:cũ semel cõcessa rõ naturæ munus possit iplere? Q uæ qdem tãtũ ualet ad ornãdũ,tuẽdũq; hoiem:ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq; cũ & corporis nõ magni hõ:& exiguarũ uiriũ:& ualitudinis sit infirmæ:tamen quoniã id qđ est maius accæpit:& istructior est cæteris aialibus & ornatior. Nã cũ fragilis ibe- cillusq; nascat͛:tamẽ & a mutis oibus tutus est:& ea oia q̃ firmiora nascunt͛: ẽt si uim cæli fortiter patiunt͛:ab homine tamẽ tutã eẽ nõ possunt. Ita sit ut plus homini cõferat ratio:q̃ natura mutis:quoniã in illis nec magnitudo uiriũ:neq; firmitas corporis effice re põt:quominus aut opprimãt͛ a nobis:aut nostræ subiecta sint potestati. Põt ne igit͛ aliqs cũ uideat etiã boues:uaccas cum immanissimis corporibus seruire hoi: queri de opifice reo: ꝙ modicas uires:ꝙ paruũ corpus accæpit:nec beneficia in se diuina ꝑ me

Plato rito æstimat:qđ ẽ ingrati:aut(ut uerius loquamur)insani:melius igit͛ Plato ut hos cre do ingratos refelleret:naturæ gratias egit:ꝙ hõ natus eẽt:qđ & ipsũ q̃le sit nõ ẽ huius materiæ põderare. Q uãto melius & sanius q sẽsit cõditionẽ hois eẽ meliorẽ:q̃ isti q se pecudes natos eẽ maluerũt? Q uos si de⁹ ĩ ea sorte cõuerterit aialia:quorũ sortẽ ꝑ̃ferũt suæ: iã ꝑfecto cupiãt remigrar͛:magnisq; clamorib⁹ cõditionẽ pristinã flagitẽt:qa ñ ẽ tãti robur ac firmitas corporis:ut officio linguæ careas:aut auiũ ꝑ aerẽ libera discursa tio:ut manibus indigeas. Plus enim manus præstant:q̃ leuitas usus q; pennarum: plus lingua q̃ totius corporis fortitudo. Q uæ igitur ammentia est ea præferre:quæ si data sint:accipere detrectes.

Cõtra Epicureos cõquerẽtes hoies morbis & imaturæ morti subiectos. Ca. iiii.

i Idẽ querũt͛ hoiem morbis & ĩmaturæ morti eẽ subiectũ. Indignãt͛ uidelicet nõ deos eẽ natos. Minime inquiũt:sed ex hoc ostẽdimus hominẽ nullla ꝑui dẽtia eẽ factũ:qđ aliter fieri debuit. Q uod si ostẽdero idipsum magna rõne ꝑuisum esse:ut morbis uexari posset:& uita sua in medio cursus sui spacio rũperetur. Cũ.n. deus animal qđ fecerat:sua spõte ad mortẽ trãsire cognouisset:ut mortẽ ipam q̃ est dissolutio naturæ capere possit:dedit ei fragilitatẽ quæ morti aditũ ad dissoluẽdũ animal inueniret. Nã si eius roboris fieret:ut ad eũ morbus & ægritudo adire non pos set:ne mors qdẽ posset:qm̃ mors sequela morborũ ẽ. Immatura uero mors quomodo

abesset ab eo: cui esset cõstituta natura. Nẽpe nullũ hoiem mori uolũt: nisi cũ cẽtesimũ ætatis cõpleuerit annũ? Q uõ illis in tãta repugnãtia rerũ rõ poterit constare? Vt eni añ annos cẽtũ mori qsq; nõ possit: aliqd' illi roboris qd' sit immortale tribuẽdũ est. Q uo cõcesso necesse est cõditioẽ mortis excludi. Id aũt ipsũ cuiusmodi põt eẽ: qd' hominẽ cõ tra morbos & ictus extraneos: solidũ atq; expugnabileq; faciat? Cũ eni cõstet ex ossib9 & neruis & uisceribus & sanguie: q horũ põt eẽ tã firmũ ut fragilitatẽ repellat ac mortẽ? Vt igit' hõ indissolubis sit añ illud tps: qd' illi putãt oportuisse cõstitui: ex qua ei mate ria corpus attribuãt? Fragilia sunt oĩa quæ uideri ac tãgi possunt. Supẽt ut aliqd ex cæ lo petãt: qm̃ in terra nihil est: qd' nõ sit infirmũ. Cũ ergo sic hõ formãdus esset a deo ut mortalis eẽt aliquãdo: & p seipsum mobilis semp sunt res ipsa exigebat: ut terrẽo & fra gili corpore fingeret'. Necesse est igit' ut mortẽ recipiat quãdolibet quoniã corporalis est. Corpus eni quodlibet solubile atq; mortale est. Stultissimi ergo sũt q de morte ima tura querunt' quoniã naturæ cõditio locũ illi facit. Ita cõsequens erit: ut morbis quoq; subiectus sit. Neq; eni patit' natura: ut abesse possit infirmitas ab eo corpore: qd' aliquã do soluẽdũ est. Sed putemus fieri posse queãdmodũ uolunt: ut hõ nõ ea cõditione nasca tur: qua morbo mortiue subiectus sit: nisi pacto ætatis suæ spatio: ad ultimã pcesserit se nectutẽ Nõ igit' uidẽt si ita sit cõstitutũ: qd sequat'. Hoi utiq; certo tpe mori nullo mo do posse. Sed si phiberi ab altero uictu põt: mori poterit. Res igit' exigit: ut hoi qui añ certũ diẽ mori nõ põt: ciborũ alimẽtis qa subtrahi possunt opus nõ sit. Si opus cibo nõ erit: iã nõ hõ ille sed deus fiet. Ego (ut supius dixi) qui de fragilitate hois queruntur: id potissimũ querunt': quod nõ immortales sempiterni sint nati. Nemo nisi senex mori de- bet. Nẽpe iõ mori debet quia deus nõ est. At qui mortalitas nõ põt cũ imortalitate con iungi. Si eni mortalis est in sectute: imortalis esse in adolescẽtia nõ põt. Nec est ab eo cõ ditio mortis aliena qui quandoq; moriturus est: nec ulla imortalitas est: cui' sit terminus cõstitutus. Ita fit ut & imortalitas exclusa in ppetuũ: & ad tẽpus recæpta mortalitas: ho minẽ cõstituat in ea cõditione: ut sit in qualibet ætate mortalis. Q uadrat igit' necessitas undiq;: nec debuisse aliter fieri: nec fas fuisse. Sed isti rõnẽ sequẽtiũ: nõ uident: qa semel errauerũt ut in ipsa summa. Exclusa eni de rebus hũanis diuina pudentia: necessario se quebat': ut oĩa sua sponte sint nata. Hinc inuenerũt illas minutorũ seminũ plagas & cõ cursiones fortuitas: quia rerũ originẽ nõ uidebãt. In quas se angustias cũ conieeissent iã cogebat eos necessitas existimare aĩas cũ corporibus nasci: & itẽ cũ corporibus extigui. Assumpserãt. n. nihil fieri mẽte diuina: qd' ipsum non aliter probare poterãt: q̃ si oñde- rẽt esse aliqua: in quibus uideret' puidẽtiæ rõ claudicare. Reprehẽderũt igit' ea: in qui- bus uel maxime diuinitatẽ suã puidentia mirabiliter expressit: ut illa q̃ rettuli: de mor- bis & immatura morte: cũ debuerint cogitare his assumptis q̃ necessario sequentur. Se quuntur ãt illa quæ dixi: si morbũ non reciperent: neq; tectis neq; uestibus indigerent. Q uid enim uentos: aut hymbres: aut frigora metuerẽt: quorũ uis in eo est: ut morbos afferant? Iccirco enim accæpit sapientiam: ut aduersus nocentia fragilitatem suã muni- at. Sequitur necesse est: ut quoniam retinendæ rationis causa morbos capit: etiam mor tem semper accipiat: quia is ad quem mors non uenit: firmus sit necesse est. Infirmitas autem habet in se mortis conditionem. Firmitas uero ubi fuerit: nec senectus locum po test habere: nec mors quæ sequitur senectutem. Præterea si mors certæ constituta es- set ætati: fieret homo insolentissimus: & humanitate omni careret. Nam fere iura om nia humanitatis: quibus inter nos cohæremus: ex metu & conscientia fragilitatis ori- untur. Deniq; imbecilliora & timidiora quæq; animalia congregantur: ut quoniam

uiribus tueri se nequeunt: multitudine tueantur. Fortiora uero solitudines appetũt: qm̃ robore uiribusq; confidũt. Nos quoq; si eodẽ mõ haberet: ad propulsanda pericula sup petẽs robur: nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ societas esset: quæue rõ: q̃ huma nitas: aut qd esset deterius hoie: qd efferacius: qd immanius: Sed qm̃ imbecilis est: nec per se põt sine hoie uiuere: societatem appetit: ut uita cõis & ornatior fiat & tutior Vide igit̃ oẽm hois rõnẽ in eo maxime stare: q nudus fragi isq; nascit̃: q morbis afficitur: q immatura morte multat̃. Quæ si hoi detrahant̃: rõnẽ quoq; ac sapietiã detrahi necesse est. Sed minus diu de rebus apertis disputo: cũ sic liquidum nihil sine prouidentia nec factũ esse unq̃: nec fieri potuisse. De cuius operibus uniuersis (si nunc libeat) disputare p ordinẽ infinita materia est. Sed ego de uno corpore hois tantũ institui dicere: ut in eo diuinæ prouidentiæ potestatẽ quãta fuerit: ostendã: his dũtaxat in rebus: quæ sunt cõprehensibiles & apertæ. Nã illa quæ sunt animæ: nec subiici oculis nec cõprehendi queunt Nunc de ipso uase hominis loquimur: quod uidemus.

De differatia creationis aialiũ brutorũ & hois secũdum corpus. Ca. v.

In principio cũ deus fingeret aialia: noluit ea in rotundã formæ speciẽ cõclobare atq; colligere: ut & moueri ad ambulãdũ: & flectere se in quã libet partẽ facile possent: sed ex ipsa corporis summa ꝑduxit caput. Itẽ ꝑduxit mẽbra quædam lõgius: quæ uocant̃ pedes: ut alternis motibus solo fixa ꝑducerent aial: quo mens tulisset: aut quo petẽdi cibi necessitas ꝓuocasset. Ex ipso autẽ uasculo corporis quattuor fecit extantia: bina posterius: quæ sunt in oibus pedes. Itẽ bina capiti & collo ꝓxima quæ uarios animãtibus usus præbẽt. In pecudibus sunt posteriores pedes ac similes feris. In hoie ãt manus: quæ nõ ad ambulandũ: sed ad faciendũ tẽperãdũq; sunt natæ. Est & tertiũ genus: in quo priora illa neq; pedes: neq; manus sunt: sed aliæ i quibus pennæ per ordinẽ fixe uolãdi exhibent usum. Ita una fictio diuersas species & usus habet. Atq; ut ipsam corporis crassitudinẽ firmiter cõprehenderẽt: maioribus & breuibus ossibus colligatis quasi carinã cõpegit: quã nos dicimus spinã. Eãq; noluit ex uno ppetuoq; osse formare: ne gradiẽdi flectendiq; se facultatem aial nõ haberet. Ex eius parte quasi media costas: id est transuersa & plana ossa porrexit in diuersum: quibus clementer curuatis: & in se uelut in circulum pene cõductis: interna uiscera cõtegant̃: ut ea quæ mollia & minus ualida fieri opus erat: illius solidæ cratis amplexu possent esse munita. In summa uero constructionis eius: quã simile nauis carinæ diximus: caput collocauit: in quo esset regnũ totius animãtis. Datũq; illi hoc nomẽ est: ut quidẽ Varro ad Ciceronem scribit: q hinc capiãt initiũ sensus ac nerui. Ea uero quæ diximus de corpore uel ambulandi: uel faciẽdi: uel uolãdi causa esse ꝑducta: neq; nimiũ longis ꝓpter cælerẽ mobilitatẽ neq; nimiũ breuibus ꝓpter firmitatẽ: sed & paucis: & magnis ossibus constare uoluit. Aut bina sunt: ut in hoie: aut quaterna: ut in quadrupede: quæ tamẽ nõ fecit solida: nec gradiendo pigritia & grauitas tetardaret: sed cauata & ad uigorẽ corporis conseruandũ medullis intrinsecus plena: eaq; rursus nõ æqualiter porrecta finiuit: sed summas eorũ partes crassioribus nodis cõglobauit: ut & substringi neruis facilius: & uerti tutius possent. Vnde sunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter solidatos leui quodã operculo texit: qd' dicit̃ cartilago: scilicet ut sine atritu & sine sensu doloris aliquo flecterent̃: eosdem tamen nõ in unũ modũ formauit. Alios eni fecit simplices & in orbem rotundos: in his dũtaxat articulis: in quibus moueri membra in oẽs partes oportebat: ut in scapulis: qm̃ manus utrũlibet agitari & contorqueri necessariũ est. Alios autẽ latos & æquales & i unam partem rotundos: & in his utiq; locis: ubi tantummodo curuari membra in

Varro

oẽs partes oportebat: ut in genibus & in cubitis & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex eo loco unde oriunť: ubiq; uersus moueri speciosum simul & utile fuit: sic ꝑfecto si hoc idẽ ẽt cubitis accideret: & supuacuus esset huiusmodi motus & turpis. Iã.n.man⁹ amissa dignitate quã nũc habet: mobilitate nimia ꝓmuscidis similis mirabiliter uideretur essetq; hõ plane anguimanus. Quod genus in illa imanissima bælua mirabiliter effectũ est. Deus.n.qui ꝓuidẽtiã & potestatẽ suã multarũ rerũ mirabili uarietate uoluit ostendere: qm̃ caput eius aĩalis nõ tã lõge porrexerat: ut terrã posset ore cõtingere: qđ erat futurũ horribile atq; tetrũ. Et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat: ut ẽt si cõtingeret: pascẽdi tñ facultatẽ dẽtes adimerẽt ꝓduxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile mẽbrũ: quo prẽdere: quo tenere quodlibet posset rõnẽ uictus capiẽdi: uel dentiũ prominẽs magnitudo: uel ceruicis breuitas nõ impediret.

Contra Epicurum: qui ex atomis fortuito concurrentibus compactum fabricatũq; hominem disputauit. Ca. vi.

n On possum hoc loco teneri: quominus Epicuri stultitiã rursum coarguam. Illius.n. sunt oĩa q̃ delirat Lucretius. Qui ut oñderet aĩalia nõ artificio aliquo diuinę mẽtis: sed ut solet fortuito esse nata dixit in principio mũdi alias quasdam innumerabiles animãtes mirãda specie magnitudine fuisse natas: sed eas permanere nõ potuisse: q; illas aut sumẽdi cibi facultas aut coeundi generãdiq; rõ defecisset. Videlicet ut & atomis suis locũ faceret: per infinitũ & inane uolitãlibus diuinã ꝓuidentiã uoluit excludere. Sed cũ uideret in oĩbus quæ spirãt: mirabilẽ ꝓuidẽtiæ inesse rõnẽ: qđ malũ uanitatis erat dicere fuisse aĩalia ꝓdigiosa: in q̃bus rõ cessasset? Quoniã igiť oĩa quæ uidemus: cũ rõne nata sunt id eni ipsum nasci efficere: nisi rõ nõ põt: manifestũ est nihil oĩno rõnis expers potuisse generari. At.n. prouisum est in singulis quibusq; fingẽdis: quatenus & ministeria mẽbrorũ ad necessaria uitæ uteretur: & quatenus adiugatis corporibus elata soboles: uniuersas generatim cõseruaret animãtes. Nã si peritus architectus cũ magnũ aliquod ædificiũ facere cõstituit primo oĩum cogitat quæ summa ꝑfecti ædificii futura sit: & ante emetiať quẽ locũ leue põdus expectet: ubi magni opis statuta sit moles: quæ colũnarũ iterualla: qui aut ubi aquarũ cadẽtiũ decursus & exitus: & receptacula? Hæcinq̃ prius ꝓuidet: ut quæcũq; sunt ꝑfecto opi iã necessaria: cũ ipsis fundamentis pariter ordiatur. Cur deũ q̃sq̃ putet in machinandis aĩalibus non ante prouidisse quæ ad uiuendũ necessaria essent: q̃ ipsam uitã daret? Quæ utiq; cõstare nõ posset: nisi prius effecta essent q̃bus cõstat. Videbat igiť Epicurus in corporibus aĩaliũ diuinæ rõnis solertiã: sed ut efficeret: quod ante iprudẽter assumpserat: adiecit alius deliramentũ superiori cõgruẽs. Dixit.n. neq; oculos ad uidendũ esse natos: neq; aures ad audiẽdum neq; pedes ad ambulãdũ: qm̃ mẽbra hæc prius nata sunt: q̃ esset usus uidendi & audiendi & ambulandi: sed horũ oĩa officia ex natis extitisse. Vereor ne hmõi portenta & ridicula refutare: nõ minus ineptũ esse uideatur. Sed libet ineptare: qm̃ cum inepto agim⁹ ne se ille nimis argutũ putet. Quid ais Epicure? Nõ sunt ad uidẽdũ oculi nati. Cur igiť uidẽt? Postea inquit usus eorũ apparuit. Vidẽdi ergo cã nati sunt: siquidẽ nihil possunt aliud q̃ uidere. Itẽ mẽbra cætera cuius rei cã nata sunt: ipse usus oñdit. Qui utiq; nullo mõ posset existere nisi essent mẽbra oĩa tã ordinata: tã ꝓuidenter effecta: ut usum possent hr̃e. Quid.n. si dicas aues nõ aduolãdũ eẽ natas: neq; feras ad sæuiẽdũ: neq; pisces ad natãdũ: neq; hoĩes ad sapiẽdũ: cũ appareat ei naturæ officioq; seruire aĩantes: ad qđ ẽ quæq; generata? Sed uidelicet q summã ueritatis amisit: semp erret necesse est. Si eni nõ ꝓuidentia: sed fortuitis atomorũ concursionibus nascũtur omnia: cur nunq̃ fortuito

Lucreti⁹

accidit sic coire illa pricipia:ut efficerent aial eiusmodi:qd naribus potius audiret:aut adoraret oculis aurib9 cerneret? Si.n.primordia nullū gēus positionis expertū reliquūt oportuit eiusmodi quotidie monstra generari:in qbus mēbrorū ordo præposte us: & us9:lōge diuersus existeret. Cū uero uniuersa genera & uniuersa quoq; mēbra:leges su as & ordies:& usus sibi attributos tueant:manifestū est nihil fortuito eē factū:quoniā diuinæ rōnis dispositio seruat. Verū alias refellemus Epicurū:nūc de puidentia(ut cœ pimus)disseramus. De dei puidētia circa uniuersalē hois fabricā. Ca.vii.

d Eus igit solidamēta corporis q̄ ossa dicu nt:nodata & adiuncta inuicē neruis alligauit atq; cōstruxit:qbus mēs si excurrere aut resistere uelit: tāq̄ retinacu lis uteret:& quidē nullo labore:nulloq; conatu sed minimo nutu totius corpo ris molē tēperaret ac flecteret. Hæc aut uiscerib9 opuit:ut quēcūq; locū decebat:utiq; solida ossa cōclusa tegerent. Itē uisceribus ipsis uenas admiscuit: q̄si riuos p corpus oē diuisos:p quæ discurrens hūor & sanguis:uniuersa mēbra succis uitalibus irrigaret: & ea uiscera formata in eū modū q unicuiq; generari ac loco aptus fuit:supiecta pelle cō texit. Quā uel sola pulchritudine decorauit:uel setis adopuit:uel squāmis muniuit:uel plumis insignibus adornauit. Illud uero cōmētū dei mirabile:q una dispositio & unus habitus inumerabiles aiantiū pferat uarietates. Nā in oibus fere quæ spirāt:eadē series & ordo mēbrorū est. Primū.n.caput & huic annexa ceruix. Itē collo pectus adiūctū: & ex eo pminentes armi:adhærēs pectori uenter. Itē uentri subnexa genitalia. Vltimo lo co femora pedesq;. Nec solū mēbra suū tenorē ac sitū in oibus seruāt:sed ēt partes men brorū. Nā in uno capite ipso certā sedē possident aures:certā oculi:nares itē:os quoq; & in ore dētes & lingua. Quæ oīa cū sint eadē in oibus aiantibus:tamen infinita & multi plex diuersitas figuratorū est:q ea quæ dixi:aut productiora:aut contractiora liniamē tis uarie differentibus cōprehensa sunt. Quid illud? Nōne diuinū q in tanta uiuentium multitudine unū quodq; aial in sui genere & specie pulcherrimū est? Vt siquid uicissim de altero in alterū transferatur:nihil impeditius ad utilitatem:nihil deformius ad aspe ctū uideri necesse sit. Vt si elephāto ceruicē prolixā tribuas:aut camelo breuē ut si ser pentibus pedes aut pilos addas:in quibus porrecti æqualiter: corporis longitudo nihil aliud exhibeat:nisi maculis terra distincti & squāmarū leuitate suffulti:in lubricos tra ctus sinuosis flexibus laberent: In quadrupedibus āt idem artifex cōtextū spinæ a sum mo capite deductū:longius extra corpus eduxit:& acuminauit in caudam ut obscœnæ corporis partes:uel pter fœditatē tegerent:uel pter teneritudinē munient ut aialia quædā minuta & innocentia motu eius arcerent a corpore. Quod mēbrū si detrahas: imperfectū fit aial ac debile. Vbi autem ratio & manus est: tamen nō est id necessariū: q̄ indumentū pilorū. Adeo in suo quæq; genere aptissime congruūt:ut neq; nudo qua drupede:neq; hoie tecto excogitari quicq̄ turpius possit. Cum tamen ipsa nuditas hois re ad pulchritudine ualeat nō tamen etiā capiti cōgruebat. Texit ergo illud pilo. Et qa in summo futurū erat:quasi summū ædificii culmen ornauit. Qui ornatus nō est in or bem coactus: aut i figurā pilei teres factus:ne qbusdam partibus nudis esset informis sed alibi infusus alibi retractus:pro cuiuslibet loci decencia. Frons ergo uallata per cir cuitū:& tēporibus effusi ante aures capilli:& earū summæ partes in coronæ modū cin ctæ:& in occipitiū omne cōtectum:speciē miri decoris ostentat. Iā barbæ ratio incredi bile est quātū cōferat ad dignoscendā corporū maturitatē:uel ad differentiā sexus: uel ad decorem uirilitatis ac roboris:ut uideatur omnino non constatura fuisse totius cor poris ratio:si quicq̄ aliter esset effectum.

De forma hominis & omnium membrorum habitudine: sed specialiter de auribus & oculis. Ca.viii.

Nunc ratione͂ totius hois ostenda͂: singulorũq; me͂brorũ: quæ in corpore aperte aut operta sunt: utilitates & habitus explicabo. Cũ igitur statuisset deus ex oĩbus aialibus solũ homine͂ facere cæleste͂: cætera uniuersa terrena: hũc ad cæli co͂te͂platione͂ rigidũ erexit: bipede͂q; co͂stituit: scilicet ut eade͂ spectaret: unde illi origo e͂. Illa uero depressit ad terra͂: ut qa nulla his imortalitatis expetatio e͂ toto corpore ut i humũ proiecta: uentri pabuloq; seruirent. Hominis itaq; solius recta ratio: & sublimis status & uultus deo patri co͂munis ac proximus: origine͂ suã fictore͂q; testatur. Eius prope diuina mens: quia no͂ tantũ anima͂tiũ quæ sunt in terra: sed etia͂ sui corporis est sortita dominatũ: in summo capite collocata: tanq̃ in arce sublimis speculatur omnia & co͂tuetur. Hanc eius aula͂ deus no͂ obducta͂ porrecta͂q; formauit: ut in mutis aialibus: sed orbi & globo simile͂: q; orbis rotũditas perfectæ rationis est hac figuræ. Eo igitur me͂s & ignis ille diuinus tanq̃ cælo tegitur. Cuius cũ summũ fastigiũ naturali ueste texisset: priorem parte͂ quæ dicitur facies: necessariis me͂broũ ministeriis: & instruxit pariter & ornauit. Ac primũ oculorũ orbes co͂cauis foraminibus co͂clusit: a quo foratu frontem nomiata͂: Varro existimauit: & eos neq; minus neq; amplius: q̃ duos esse uoluit: q; ad spece͂ nullus est perfectior numerus q̃ duorũ: sicut & aures duas: quarũ duplicitas icredibile e͂ quãtam pulchritudine͂ præferat: q; tũ pars utraq; similitudine ornata est: tum ut ueniẽtes altrinsecus uoces facilius colliga͂tur. Na͂ & forma ipsa mira͂dũ in modũ ficta: quod earũ foramina uoluit esse nuda & inobscepta: quod & minus decorũ: & minus utile fuisset: quonia͂ simpliciũ cauernarũ angustias præteruolare uox posset nisi & supergi percæptã per cauos sinus & repcussu retenta͂ foramina ipsa co͂ueherent: illis similia uasculis: qbus iᵱositis solent angustiora uasa co͂pleri. Eas igit' aures quibus est iductũ nome͂ a uocibus hauriendis. Vnde Virgilius: Voce͂q; his auribus hausi: quia uocem ipsam græci ακουην uocant ab auditu per imutatione͂ litteræ: aures uelut audes sunt noiatæ. Noluit deus artifex mollibus pelliculis informare q̃ pulchritudine dement pe͂dulas atq; flectentes neq; duris ac sollidis ossibus: ne ad usum inhabiles essent: imobiles: ac rige͂tes: sed qd' esset horũ mediũ excogitauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & habe͂t apta͂ simul & flexibile͂ firmitate͂. In his audiendi tantũ officium co͂stitutũ est: sicut in oculis uidendi. Quorũ præcipue inexplicabilis est ac mira subtilitas: qa eorũ orbes ge͂marũ similitudine͂ præferentes: ab ea parte qua uidendũ fuit: me͂branis prælucentibus texit: ut imagines rerũ co͂tra positarũ tanq̃ in speculo refulgentes ad sensum intimũ penetrarent Per eas igit' me͂branas: sensus ille qui dicit' me͂s: ea quæ sunt foris transpicit: ne forte existimes aut imaginum incursione nos cernere (ut philosophi dixerũt) quonia͂ uide͂di officiũ in eo debet esse: q ꝑ uidet: no͂ in eo quod uidet' aut intentione aeris cũ acie: aut effusione radiorũ: quonia͂ si ita esset: radium que͂ oculis aduertimus uideremus donec intentus aer cũ acie: aut effusi radii ad id qd' uidendũ esset perueniret. Cũ aute͂ uideamus eode͂ mome͂to te͂poris plerũq; uero aliud age͂tes: nihilominus tame͂ uniuersa q̃ co͂tra sunt posita: intueamur. Verius & manifestius est me͂te͂ esse q per oculos ea quæ sunt opposita: tra͂spiciat q̃ p fenestras luce͂te uitro aut speculari lapide obductas. Et icciro mens & uoluntas ex oculis sæpe dignoscit'. Quod qde͂ ut refelleret Lucretius ineptissimo usus est argume͂to. Si eni mens inqt per oculos uidet: erutis & effossis oculis magis uideret: qm̃ euulsæ cũ postib9 fores: plus inferũt luminis: q̃ si fuerint obductæ: Nimirũ ipsi uel potius Epicuro q eũ docuit: effosi oculi era͂t: ne uidere͂t effusos orbes: & ruptas oculorũ

uarro

Virgi.

Lucreti9

fibras: & fluentẽ per uenas sanguine: & crescentes ex uulneribus carnes & obductas ad ultimũ cicatrices nihil posse lucis admittere. Nisi forte auribus oculos similes nasci uolebat: ut nõ tã oculis q̃ foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciẽ fœdius: ad uisum inutilius fieri põt. Quãtulũ.n. uidere possemus: si mẽs ab intimis penetralibus capitis p exiguas cauernarũ rimulas attẽderet: ut siqs uellet transpicere per cicutã: nõ plus pfecto cernat: q̃ cicutæ ipsius capacitas cõprẽdat. Itaq; ad uidẽdũ mẽbris potius in orbem cõglobatis opus fuit: ut uisus in latũ spargeret̃: & quæ in primiori faciæ adhærerẽt ut libere possint oĩa cõtueri. Ergo ineffabilis diuinæ puidentiæ uirtus fecit duos similimos orbes: eosq; ita deuinxit: ut nõ in totũ conuerti. sed moueri tñ ac flecti cũ mõ possẽt. Orbes ãt ipsos humoris puri ac liquidi plenos esse uoluit: in quorũ media parte scintille luminũ conclusæ tenerentur: quas pupillas nuncupamus: in qbus puris ac subtilibus cernendi sensus ac ratio continetur. Per eos igitur orbes seipsã mens intendit: ut uideat: miraq; rõne in unũ miscetur & cõiungitur amborũ luminũ uisus.

Contra eos qui sensus falsos esse contendunt. Ca.ix.

l Ibet hoc loco illorũ rephendere uanitatẽ: q dũ uolunt ostẽdere sensus falsos eẽ multa colligũt in qbus oculi fallãtur: inter quæ illud ẽt: quod furiosis & ebriis oĩa duplica uideant̃. Quasi uero eius erroris obscura sit cã. Ideo.n. fit. qa duo sũt oculi. Sed qũo id fiat accipe. Visus oculorũ intentõe aĩ constat. Itaq; qm̃ mens (ut supradictum est) oculis tanq̃ fenestris utitur: nõ tantum hoc ebriis aut insanis accidit: sed ẽt sanis ac sobriis. Nã si aliqd nimis ppius admoueas: duplex uidebit̃. Certũ est.n. interuallum ac spaciũ quo acies oculorũ coit. Itẽ si retrorsum auoces aium: quasi ad cogitandũ & intẽtõem mẽtis relaxes: cũ acies oculi utriusq; dicit̃: tũc singuli uidere icipiũt separati. Si ãt rursus intenderis aciẽq; direxeris: coit in unũ q̃cquid duplex uidebat̃. Quid ergo mirũ: si mens ueneno ac potẽtia uini dissoluta dirigere se nõ põt ad uidendũ sicut ne pedes qdem ad ambulãdũ neruis stupescẽtibus debiles: aut si uis furoris in cerebrũ sæuiens: cõcordiã disiungit oculorũ? Quod a deo uerum est: ut luscis hoibus si aut insani aut ebrii fiãt: nullo pacto possit accidere: ut aliquid duplex uideãt. Quare si ratio apparet cur illi fallũtur: manifestũ est nõ esse falsos sensus: q aut nõ falluntur: si sunt puri & integri: aut si fallũtur: mens tñ non fallitur: quæ illorum nouit errorem.

Ad oculorum fabricam redit & omnium membrorum habitudinem: sed specialiter quæ usq; ad uentrem per cutem apparent. Ca.x.

s Ed nos ad dei opera reuertamus. Vt igitur oculi munitiores essent ab iniuria eos ciliorũ tegminibus occuluit: unde oculos dictos eẽ Varroni placet. Nã & ipsæ palpebræ qbus mobilitas inest: palpitatio uocabulũ tribuit: pilis in ordinæ stãtibus uallatæ: ceptũ oculis decẽtissimũ p̃bẽt. Quarũ motus ssiduus incõprehẽsibili celeritate cõcurrẽs: & uidẽdi tenorẽ nõ ipedit: & reficit obtutũ. Acies.n. id est mẽbrana illa perlucẽs: quã siccari & obarescere nõ oportet: nisi hũore assiduo tersa purinitеat: obsolescit. Quid ipsa supciliorũ fastigia pilis breuibus adornata? Nõne quasi aggeribus & munimẽtũ oculis: neqd superne incidat: & speciẽ simul præstãt? Ex quorũ cõfinio nasus exoriẽs: & ueluti equali porectus iugo: utrãq; aciem simul & discernit: & munit. Inferius quoq; genarum nõ indecens tumor in similitudinẽ colliũ leuiter exurgens ab oĩ parte oculos efficit tutiores: prouisũq; est ab artifice sũmo: ut si quis forte uehementior ictus extiterit: eminẽtibus repellat̃. Nasi uero pars superior usq; ad mediũ solida formata est. Inferior aũt cartilagine adhæret mollita ut ad usum digitorũ possit esse tractabilis. In hoc autem quanuis simplici membro trita sunt officia constituta: Vnum

ducendi spiritus. Alterũ capiendi odoris. Tertiũ ut p eius cauernas purgamentá cerebri defluãt. Quas ipsas deus q̃ mirabili: q̃ diuina rõne molitus est: ut tamẽ hiatus ipse nasci oris speciẽ nõ deformaret. Quod erat plane futurũ: si simplex foramẽ pateret. Ad id uelut pariete p mediũ ducto itersepsit atq; diuisit: fecitq; ipsa duplicitate pulcherrimũ. Ex quo itelligit' quãtũ dualis numerus una & simplici cõpage solidatus: ad rerũ ualeat pfectionẽ. Nã cũ sit corpus unũ: tñ totũ ex simplicibus membris cõstare nõ poterat: nisi ut partes uel dextræ uel sinistræ. Itaq; ut pedes duo & itẽ manus: nõ tãtũ ad utilitatẽ aliq̃ usũsq; uel gradiendi uel faciendi ualent: sed & habitũ decorẽq; admirabilẽ cõferũt. Sic & in capite qd' totius diuini opis q̃si culmen est: & auditus in duas aures: & uisus in duas acies: & adoratio in duas nares a summo artifice diuisa est: qa cerebrũ in quo sentiẽdi rõ est: q̃uis sit unũ: tamen in duas partes mẽbrana interueniente discretũ est: sed & cor qd' sapiẽtiæ domiciliũ uidet': licet sit unũ duos tñ intrinsecus sinus hẽt: qbus fontes uiui sanguinis cõtinẽtur: septo intercedẽte diuisi: ut sicut in ipso mũdo summa rerũ uel de simplici duplex: uel de duplici simplex & gubernat & cõtinet totũ: ita in corpore de duobus uniuersa cõpacta idissociabilẽ ptederẽt unitatẽ. Oris quoq; species & rictus ex trãsuerso patefactus: q̃ utilis: q̃ decens sit: enarrari nõ põt: cuius usus in duobus cõstat officiis: sumẽdi uictus & eloquẽdi. Ligua intus inclusa: quæ uocẽ motibus suis in uerba distẽdit: & est itetpres ai. Nec tñ sola põt per se eloquẽdi munus iplere nisi acumẽ suũ palato illeserit: nisi adiuta uel offensione dẽtiũ: uel cõpressione labiorũ: dẽtes tñ plus cõferũt ad loquẽdũ. Nã & infantes nõ añ incipiũt fari: q̃ dẽtes habuerit & senes amissis dentibus ita balbutiũt: ut ad infantiã reuoluti denuo esse uideant': Sed hæc ad hoiem solũ ptinẽt: aut ad aues: in qbus acuminata & uibrata certis motib9 lingua: innumerabiles cãtuũ flexiones: & sonorũ uarios modos exprimit. Habet pterea & aliud officiũ: quo in oibus: sed tñ solo in mutis utit': q; cõtrarios & cõmolitos dẽtibus cibos colligit: & cõglobatos ui sua deprimit: & trãsmittit ad uentrẽ. Itaq; Varro a ligãdo cibo putat linguæ nomẽ impositũ. Bestias ẽt potu adiuuat. Portẽta. n. cauataq; hauriũt aquã eãq; cõprehensam linguæ sinu ne tarditate ac mora defluat ad palatũ celeri mobilitate cõplodũt. Hæc itaq; palati cõcauo tã q̃ testitudine tegit': eãq; dẽtiũ ordine deus quasi muro circũuallauit. Dẽtes ãt ipsos ne nudi ac restricti magis horrori q̃ ornamẽto essent: gingiuis mollibus q̃ a gignẽdis dẽtibus nominant': ac deinde labiorũ tegminibus honestauit. Quorũ durities sicut immolari lapide maior est & asperior: q̃ in cæteris ossibus: ut ad cõtenendos cibos pabulũq; sufficerẽt. Labra ipsa q̃ quasi añ cohærebãt q̃ decẽter itercidit: quorũ supius sub ipsa medietate uariũ: lacuna quadã leui quasi ualle signauit: inferius hõestatis gratia foras molliter explicauit. Nã qd' attinet ad saporẽ capiẽdũ: fallit' qsqs hũc sensum palato inesse arbitrat'. Lingua est. n. qua sapores sentiuntur: nec tñ tota. Nã partes eius quæ sunt ab utroq; latere teneriores: saporẽ subtilissimis sensibus trahũt. Et cũ neq; ex cibo qcq̃: neq; potione minuat' tñ inenarrabili mõ penetrat ad sensum sapor eadẽ ratione: qua nihil de quacũq; materia odoris decerpit. Cætera q̃ decora sint: uix exprimi põt. Deductũ clemẽter a genis mẽtũ: & ita inferius cõclusum: ut acumẽ eius extremũ signare uideatur: leuiter ipressa diuisio. Rigidũ ac teres collũ scapulæ uelut mollibus iugis a ceruice dimissa: ualida & substricta neruis ad fortitudinẽ brachia insignib9 toris extẽtũ lacertorũ ingẽs robur utilis ac decens flexura cubitorũ. Quid dicã de mãibus rõnis ac sapiẽtiæ ministris? Quas solertissimus artifex plano ac modice cõcauo sinu fictas: ut siqd tenẽdũ sit aperte possit incidere: in digitos terminauit: in quibus difficile est expedire: utrũ ne species an utilitas maior sit. Nã & numerus perfectus ac plen9: & Varro

ordo ac gradus decentesimus: & articulorũ pariũ curuatura flexibilis: & forma unguiũ rotũda cõcauis tegminibus digitorũ: fastigia cõprehẽdẽs atq; firmãs: ne mollitudo carnis in tenendo cederet: magnũ præbet ornatũ. Illud uero ad usum miris modis habile: q unus a cæteris separatus: cũ ipsa mãu orit̃ & in diuersum maturius findit̃. Qui se uelut obuiũ cæteris præbẽs: oẽm tenẽdi faciẽdiq; rõnẽ uel solus: uel pcipue possidet: tãq̃ rector oium atq; moderator. Vnde ẽt pollicis nomen accepit: q ui & ptãte inter cæteros polleat. Duo qdem articulos extãtes hẽt: nõ ut alii ternos: sed unus ad man⁹ carnẽ nectit̃ pulchritudinis gratia. Si eni fuisset tribus articulis & ipse discretus fœda & inde corã species ademisset manibus honestatẽ. Nã pectoris latitudo sublimis & exposita oculis: mirabilẽ præse fert habit⁹ sui dignitatẽ. Cuius hæc cã est: q uidet̃ hominẽ solũ deus ueluti supinũ formasse. Nã ferre nullũ aĩal iacere in tergũ põt: Mutas aũt animantes quasi alterno latere iacentes finxisse: atq; ad terrã cõpressisse. Iccirco illis angustum pectus: & ab aspectu remotũ: & ad terrã uersus subiectũ. Hois ãt patẽs & rectũ: qa plenũ rõnis a cælo datũ humile aut indecẽs esse nõ debuit. Papillæ quoq; leuiter eminẽtes & fulcioribus ac paruis orbibus coronatæ: nõ nihil addunt uenustatis: fœminis ad alendos fœtus datæ: maribus ad solũ decus: ne informæ pectus: & quasi mutilũ uideretur. Huic subdita est planicies uentris: quã mediã fere umbelicus nõ indecenti nota signat: ad hoc fœtus: ut per eum fœtus dum est in utero: nutriatur.

De uisceribus & intestinis usq; ad membra genitalia. Ca. xi.

S Equit̃ necessario ut de iternis quoq; uisceribus dicere icipiã: qbus nõ pulchritudo: qa sũt abdita: sed utilitas incredibilis attributa est qm̃ opus fuerat: ut terrenũ hoc corpus succo aliquo: de cibis ac potibus aleret̃: sicut terra ipsa hymbribus ac pruinis. Prouidẽtissimus artifex in medio eius receptaculũ cibis fecit quibus cõcoctis & liquefactis: uitales succos mẽbris oibus dispartiret. Sed cũ hõ cõstet ex corpore atq; aĩa: illud qd̃ supra dixi recæptaculũ soli corpori pstet alimẽtũ: aĩæ uero aliã sedẽ ded t. Fecit. n. genus quoddã uiscerũ molle atq; rarũ: qd̃ pulmonẽ uocãus: in qd̃ spirit⁹ reciproca uicissitudie cõmearet: eũq; nõ in uteri modũ finxit: ne effũderet̃ simul spiritus aut inflaret simul. Ideoq; ne plenũ qdẽ uiscus effecit: sed inflabile atq; aeris capax ut paulatim spiritũ recipet: dũ uitalis uentus p illã spargitur raritatẽ: & eũdẽ rursus paulatim redderet: dũ se ex illo explicat. Ipsa eni uicissitudo flãdi & spirandi respirandiq; tractus: uitã sustẽtat in corpore. Quoniã ergo duo sunt in hoie recæptacula: unũ aeris qd̃ alit animã: alterũ ciborũ quod alit corpus: ut ceruix flexi ac moueri facile possit: duas eẽ per collũ fistulas necesse est: cibalẽ ac spiritalẽ: quarũ superior ab ore ad uẽtrẽ ferat: inferior a naribus ad pulmonẽ. Quarũ rõ & natura diuersa est. Ille. n. qui est ab errore trãsitus: mollis effectus est: & qui semper clausus cohæreat sibi: sicut os ipsum qm̃ potus & cibus dimota & patefacta gula: quia corporales sunt: spatiũ sibi transmeandi faciũt. Spiritus cõtra qui est incorporalis ac tenuis: qa spatiũ sibi facere nõ poterat: accepit uiam patentẽ: q̃ uocatur gurgulio. Is cõstat ex ossibus flexuosis ac mollibus: quasi ex annulis cicutæ modũ inuicẽ cõpactis & cohærẽtibus: patetq; id semper trãsitus. Nullam eni requiẽmeãdi habere spiritus põt: qa is qui semp cõmeat: demissa utiliter de cerebro mẽbri portione: cui uua nomen est uelut occursu quodã refrenat̃: ne aut teneritudinem domicilii cũ impetu ueniens attracta pestilẽti aura corrũpat: aut totã nocendi uiolẽtiã Internis recæptaculis perferat. Ideoq; ẽt nares breuiter sunt aptæ: quæ iccirco sic nominãtur: quia per eas odor: uel spiritus nare non desinit. Tamen hæc fistula spiritalis non tantum ad nares: uerũ ad os quoq; iter patet in extremis palati regionibus: ubi se folles

fauciũ ſpectãtes unã tollere incipiũt in tumorẽ. Cuius rei cauſa & rõ non obſcura eſt. Loquẽdi.n.facultatẽ nõ haberemus: ſi ſicut gulæ iter ad os tantũ:ita gurgulio ad nares tãtũ pateret. Aperuit igit̃ uiã uoci diuina ſolertia ex illa fiſtula ſpiritali:ut poſſet lingua miniſterio ſuo fungi:& uocis ipſius in offenſum tenorẽ:pulſibus ſuis in uerba cõcidere. Qui meatus ſi aliquo mõ intercæptus:ſit:mutũ faciat neceſſe eſt. Erat eni ꝑfecto quiſ quis aliã cauſam putat cur hoies muti ſint. Nõ eni (ut uulgo credit̃) uinctã gerunt lin guã:ſed hi uocalẽ illũ ſpiritũ per nares quaſi mugiẽtes ꝓfundũt: ꝙ uoci tranſitus ad os aut nullus oino eſt:aut nõ ſic patẽs:ut plenã uocẽ poſſit emittere. Quod plerũq; natu ra ſit:aliquãdo etiã caſu accidit:ut morbo aliquo hic aditus obſeptus uocẽ nõ tranſmit tat ad liguã:faciatq; de loquẽtibus mutos. Quod cũ acciderit: auditũ quoq; obſtrui ne ceſſe eſt:quia uocẽ emittere nõ põt ne admittere quidẽ poſſit. Loquẽdi ergo cauſa pate factus eſt hic meatus. Illud quoq; præſtat:ut in lauacris celebrãdis:qa nares calorẽ fer re nõ poſſunt:aer feruẽs ore ducat̃. Itẽ ſi forte ſpiramenta nariũ frigoris pituita præclu ſerit per os aurã trahere poſſumus:ne obſtructa meãdi facultate:ſpiritus ſtrãgulet̃. Ci bi uero in aluũ recæpti:& cũ potus hũore permixti:cũ iã calore percocti fuerit:eorũ ſuc cus inenarrabili mõ per mẽbra diffuſus:irrigat uniuerſum corpus & uegetat. Inteſtino rum quoq; multiplices ſpiræ ac lõgitudo in ſe cõuoluta:& uno tamẽ ſubſtricta uiculo q̃ mirificũ dei opus eſt. Nã ubi maceratos ex ſe cibos aluus amiſerit: paulatim per illos internorũ anfractus extrudũtur:ut qcqd ipſis ineſt ſucci:quo corpus alit̃ mẽbris oibus diuidat̃. Et tñ nequi forte obhæreãt ac reſiſtãt:quod fieri poterat propter ipſorum uolu minũ flexiones in ſe ſæpe redeũtes:& fieri ſine pernicie nõ poterat. Oppleuit ea intrinſe cus craſſiore ſucco:ut purgamẽta illa uẽtris ad exitus ſuos facilius per lubricũ niterẽt̃. Illa quoq; rõ ſubtiliſſima ẽ:ꝙ ueſica cuius uſum uolucres nõ habẽt:cũ ſit ab inteſtinis ſeparata:nec ullã habeat fiſtulã:qua ex illis utimã trahat:cõpletur tñ & hũore diſtẽdit̃. Id quõ fiat non eſt difficile peruidere. Inteſtinorũ.n.partes:quæ ab aluo cibũ potũq; ſu ſcipiũt: patẽtiores ſunt q̃ cæteræ ſpiræ:& multo tenuiores. Hæ uiſicã circũplectuntur & cõtinẽt:ad aquas partes cũ potus & cibus mixta peruenerit: fimũ qdẽ craſſius ſit & trãſmeat. Hũor ãt ois per illã teneritudinẽ percolat̃:eũq; ueſica cuiꝰ æque tẽuis ſubti liſq; mẽbrana eſt:abſordet & colligit:ut foras quã natura exitũ patefecit:emittat.

De mẽbris cõceptionis: & ipſius cõceptus phyſica ratione. Ca.xii.

d E utero quoq; & cõceptiõe qm̃ de iternis loqmur:dici neceſſe ẽ: neqd ꝑter iſſe uideãur. Quæ quãq̃ in opto latẽt:ſenſus tñ atq; itelligẽtiã latere nõ poſſ unt. Vera in maribꝰ q̃ ſemia cõtinet: duplex eſt paulo iterior:q̃ illud hũoris obſcœ ni recæptaculũ. Sicut.n.renes duo ſunt:itẽq; teſtes:ita & uenæ ſemiales duæ: in una tñ cõpage coherẽtes:qđ uidẽus in corporibꝰ aialiũ:cũ iterfecta pateſiũt. Sed illa dexteri or maſculinũ cõtinet ſemẽ:ſiniſterior feminũ:& iõ in toto corpe pars dextra maſculina eſt ſiniſtra uero feminina. Ipſum ſemẽ qdẽ aiũ ex omni corpore ad uenã genitalẽ cõ flu ere:ibiq; cõcreſcere. Sed hoc hũana mẽs quõ fiat:nõ põt cõpræhẽdere. Itẽ i fœminis ute rus i duas ſe diuidit partes:q̃ in diuerſum diffu ſæ ac reflexæ circõplicãtur: ſicut arietis Varro cornua. Quæ pars in dextrã retorquetur:maſculina eſt: quæ in ſiniſtrã fœminia: Cõcæ Ariſt. ptũ igit̃ Varro & Ariſt. ſic fieri arbitrãtur. Aiũt nõ tãtũ maribꝰ ineſſe ſemen:uerũ etiã fœminis:& inde plerũq; matribꝰ ſimiles ꝓcreari:ſed earũ ſemẽ ſanguinẽ eſſe purgatũ: Qu id ſi recte cũ uirili mixtũ ſit:utraq; cõcreta: & ſimul coagulata iformari. Et primũ qdẽ cor hois cõfingi: ꝙ in eo ſic & uita hois:& ſapientia. Deniq; totũ opus q̃dragesimo die cõſumari. Ex abortionibus hæc fortaſſe collecta ſunt. In auiũ tamẽ fœtibus primũ

oculos fingi dubiũ nõ est: qđ in ouis sæpe deprẽhẽdimus. Vnde fieri nõ posse arbitror: qn fictio a capite sumat exordiũ. Similitudines ãt in corporib⁹ filiorũ sic fieri putãt. Cũ semina iter se pmixta coalescãt: si uirile supauerit: patri similẽ puenire siue marẽ seu fœminã. Si muliebre pualauerit: progeniẽ cuiusq; sexus ad imaginẽ respondere maternã. Id ãt præualet e duobus qđ fuerit uberius. Alterũ.n. quodãmõ amplectit ac includit. Hinc plerũq; fieri: ut unius tantũ liniamẽta prætẽdat. Si uero æqua fuerit ex pari semẽte pmixtio: figuras quoq; misceri: ut sobolles illa cõis aut neutrũ referre uideat: qa totũ ex altero nõ hẽt: aut utrũq; qa partẽ de singulis mutata ẽ. Nã in corporibus aialiũ uidemus aut cõfundi parẽtũ colores: ac fieri tertiũ neutri generãtiũ simile aut utriusq; sic ex primi: ut discoloribus mẽbris p oẽ corpus cõcors mixtura uariet. Dispares quoq; naturæ hoc mõ fieri putant: cũ forte in leni uteri partẽ masculinæ stirpis semẽ iciderit marẽ qdẽ gigni opinatio est. Sed qa sit in fœmina parte cõceptus: aliqd in se hre fœmineũ: supra q̃ dec⁹ uirile pariat: uel formã isignẽ: uel nimiũ cãdorẽ: uel corporis leuitatẽ: uel actus delicatos: uel staturã breuẽ: uel uocẽ gracilẽ: uel aium ibecillũ uel ex his plura. Idẽ si partẽ in dextrã semẽ fœminini sexus ifluxerit: fœminã qdẽ procreari: se qm in masculia parte cõcæpta sit hre in se aliqd uirilitatis: ultra q̃ sextus rõ permittat: aut ualida mẽbra aut imoderatio lõgitudinẽ aut fuscũ colorẽ: aut hyspidã faciẽ aut uultũ indecorũ aut uocẽ robustã aut aium audacẽ: aut ex his plura. Si uero masculinũ in dexterã: femininũ in sinistrã puenerit utrosq; fœtus recte puenire: ut & fœminis p oia naturæ suæ decus cõstet & maribus tã mẽte q̃ corpore robur uirile seruet. Illud uero ipsum q̃ mirabile cõstitutũ dei: qđ ẽ ad cõseruationẽ generũ singulorũ duos sexus maris ac fœmiæ i[illegible]chinat⁹ est: qbus iter se p uoluptatis illecebras copullatis successiua soboles pateret: ne oẽ genus uiuẽtiũ cõditio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributũ est: quo facilius ad patiẽtiã iugi maritalis fœminæ cogerent. Vir itaq; noiatus ẽ: q maior i eo uis est q̃ in fœmina: & hic uirtus nomẽ accæpit. Itẽ mulier (ut Varro interptat) a molicie ẽ dicta imutata & detracta littera: uelut molier. Cui suscæpto fœtu cũ ptus appropinquare iã cœpit: turgescẽtes iã mãmæ dulcibus succis distẽdunt: & ad nutrimẽta nascẽtis fontib⁹ lactis fœcũdũ pect⁹ exuberat. Nec.n. decebat aliud q̃ ut sapiẽs aial a corde alimoniã duceret. Idq; ipsũ solertissime cõparatũ est: ut cãdẽs ac piguis humor teneritudinẽ noui corporis irrigaret: donec ad capiẽdos fortiores cibos: & dentibus instruatur: & uiribus roboretur. Sed redeamus ad propositũ: ut cætera quæ supersunt: breuiter explicemus.

Contra illos qui per uoluptatẽ mẽbris genitalibus abutuntur: & subditorum membrorum forma. Ca.xiii.

p Oterã nũc ego ipsorũ quoq; genitaliũ membrorũ mirificã rõne tibi exponere me pudor ab huiusmodi sermõe reuocaret: Itaq; a nobis indumẽto uerecũdiæ q̃ sunt pudẽda: uelent. Quod ad hãc rẽ attinet: queri satis est: hoies impios ac pphanos sũmũ nefas admittere q diuinũ & admirabile dei opus ad ppagandã successionẽ inexcogitabili rõne puisum: & affectus uel ad turpissimos quæstus: uel ad obscœnæ libidinis pudẽda opa cõuertũt: ut iã nihil aliud re scissima petãt: q̃ inanẽ & sterilẽ uoluptatẽ. Quæ reliq corpis partes nõ carẽt rõne ac pulchritudie. Cõglobata in nates caro q̃ sedẽdi officio apta & eadẽ firmior q̃ in cæteris mẽbris: ne præmente corporis mole ossibus cederet. Itẽ fœminũ deducta & latioribus toris ualida longitudo quo facilius onus corporis sustineret: q̃ paulatim deficiẽtẽ in angustũ genua determinãt: quorũ decẽtes nodi flexurã pedibus ad gradiẽdũ: sedẽdũq; aptissimã pbẽt. Itẽ crura nẽ æquali mõ ducta: ne indecẽs hitudo formaret pedes: sed teretibus suris clemẽter extãtibus len

sim q; tenuatis: & firma sunt & ornata. In plãtis uero eadẽ qdẽ: sed tñ longe dispar q̃ in manib9 rõ est. Q uæ qm̃ totius opis quasi fũdamẽta sunt mirific9 eas artifex nõ rotũda specie: ne hõ stare nõ posset: aut aliis ad stãdũ pedibus idigere : sicut quadrupedes: sed porrectiores lõgioresq; formauit: ut stabile corpus efficerẽt planicie sua. V nde illis idi-tũ nomẽ est: digiti æque totidẽ quot in manib9 speciẽ magis q̃ usum præferẽtes. Ideoq; & iuncti & breues: & gradatim cõpositi. Q uorũ q est maximus: qm̃ illũ sicut in manu discerni a cæteris opus non erat: ita in ordinẽ redactus est: ut tñ ab aliis magnitudine ac modico interuallo distare uideatur. Hæc eorũ speciosa germanitas : nõ leui adiumento nixũ pedũ firmat. Concitari. n. ad cursum nõ possumus nisi digitis in humũ pressis: soloq; nitentibus: impetũ saltũq; capiamus. Explicasse uideor oĩa: quorũ ratio intelligi potest. Nunc ad ea uenio: quæ uel dubia uel obscura sunt.

Q uod de multis quæ sunt in corpore ratio sciri nequit. Ca. xiii.

m V lta eẽ cõstat i corpe: quorũ uim rõnẽq; perspicere nẽo nisi q fecit: põt. An aliqs enarrare se putat posse: qd utilitatis: qd effectus habeat tẽuis mẽbrana illa plucẽs : q̃ circũnectit᷑ aluus ac tegit᷑? Q uid rerũ gemĩa similitudo? Q uos ait Varro ita dictos: qa riui ab his obscœni hũoris oriant᷑: qđ ẽ lõge secus: qa spinæ altrinsecus spini cohærẽt: & sunt ab itestinis separati. Q uid splen? qd iecur? q d uiscera quasi ex cõturbato sanguie uident᷑ esse cõcreta? Q uid fellis amarissimus liquor? Q uid globus cordis q unus sanguinis fons est? Nisi forte illis credẽdũ putabimus: q affectũ iracũdiæ in felle cõstitutũ putãt: pauoris in corde: letitiæ in splene. Ipsius ãt iecoris officiũ uolũt esse: ut cibos in aluo cõcoquat amplexu & calefactu suo: qdã libidines rerũ uenerearũ i iecore cõtineri arbitrant᷑. Primũ ista prespicere acumẽ hũani sensus nõ põt qa horũ officia in operto latẽt: nec usus suos patefacta demõstrãt. Nã si ita esset: fortasse placidiora quæq; aĩalia uel nihil fellis oĩno: uel minus haberẽt q̃ feræ: timidiora plus cordis: solatiora plus splenis: lasciuiora plus iecoris habuissent. Sicuti igit᷑ nos sentimus audire auribus oculis cernere: naribus adorare: ita ꝑfecto sentiremus nos felle irasci : iecore cupe: splene gaudere. Cũ ãt unde affectus isti ueniãt: minime sentiamus: fieri nõ põt ut aliunde ueniãt: & aliud uiscera illa q̃ suspicamur: efficiãt. Nec tñ cõuincere possumus falsa illos q hæc disputãt: dicere. Sed oĩa q̃ ad motus aĩ aĩæq; ptineãt : tã obscuræ alteq; rõnis esse arbitror: ut supra hoiem sit ea liq̃do peruidere. Id tñ certũ & indubitatũ esse debet res tot tãta uiscerũ genera: unũ & idẽ habere officiũ: ut animã cõtineant in corpore. Sed quid ꝓprie singulis neruis sit iniunctũ: quis scire nisi artifex potest : cui soli opus suũ notum est?

De obscura uocis ratione. Ca. xv.

d' E uoce ãt quã rõnẽ reddere possumus? Grãmatici qdẽ ac philosophi uocẽ esse definiũt: aerẽ: spiritu uerberatũ. V nde uerba sũt nũcupata: qđ ꝑspicue falsũ ẽ. Nõ. n. uox extra os gignit᷑: sed itra. Et iõ uersimilior est illa sñia stipatũ spiritũ cũ obstatia fauciũ fuerit illi sum sonũ uocis exprimere ueluti cũ i patentẽ cicutã labroq; subiectã dimittimus spiritũ & is cicutæ cõcauo repcussus ac reuolutus a fũdo dũ delcẽdentẽ occursu suo reddit: ad exitũ nitẽs sonũ gignit: & in uocalẽ spiritũ resiliẽs per se uẽtus aiatur. Q uod quidẽ an uerũ sit: deus artifex uiderit. Videt᷑ eni nõ ab ore: sed ab intimo pectore oriri. Deniq; & ore clauso: & naribus emittit᷑ sonus qualis põt. Præterea ex maximo spiritu quo anhælamus: uox nõ efficitur: & leui & nõ coartato spiritu quotiens uolumus efficitur. Nõ ẽ igit᷑ cõprehẽsum quõ fiat: aut qd sit oĩno. Nec me nũc i acadæmiæ sentẽtiã delabi putes: qa nõ oĩa sunt incõprehẽsibilia. V t. n. fatẽdũ est multa nesciri q̃ uluit deus itelligẽtiã hoĩs excedere: sic tamẽ multa esse quæ possint & sensibus per

cipi: & rõne cõprehẽdi: Sed erit nobis cõtra philosophos integra disputatio. Cõstitiamus igit̃ spatiũ quo nũc decurrius. Vbi sit mẽtis sedes: & q̃ rõne corpi coiũgat̃. Ca.xvi.

m Entis quoq; rõnẽ icõprehẽsibilẽ esse qs nesciat: nisi q oino illã nõ hẽt: cũ ipsa mẽs quo loco sit aut cuiusmodi nesciat? Varia ergo a philosophis de natua ei⁹ ac loco disputata sunt. An ego nõ dissimulabo qd ipse sentiã: nõ qa sic eẽ affirmẽ: qđ est insipiẽtis in re dubia facere: sed ut exposita rei difficultate itelligas quãta sit diuinorũ operũ magnitudo. Quidã sedẽ mẽtis in pectore esse uoluerũt: qđ si ita ẽ: quã to tandẽ miraculo dignũ est rẽ in obscuro ac tenebroso hĩtaculo sitã: ui tãta rõnis atq; intelligẽtiæ luce uersari tũ q̃ ad eã sensus ex oi corpis parte cõueniũt: ut i qualibet regiõe mẽbrorũ præsens esse uideat̃. Alii sedẽ ei⁹ in cerebro eẽ dixerũt. Et sane argumẽtis pbabilibus usi sunt: oportuisse scilicet q̃ totius corporis regimẽ haberet: poti⁹ in sũmo tãq̃ iarce habitar̃: nec qcq̃ esse sublimis: q̃ id qđ uniuersum rõne moderet̃: sicut ipse mũdi dñs & rector in summo ẽ. Deinde q̃ sensus ois: id est audiẽdi: & uidẽdi & odorãdi ministra mẽbra i capite sunt locata: quorũ oium uiæ nõ ad pect⁹: se ad cerebrũ ferãt. Alioqn necesse nos eẽt tardius sentire donec sentiẽdi facultas lõgo itinere p collũ ad pectus usq; descẽderet: Hi uero aut nõ multũ: aut fortasse nõ errãt. Videt̃. n. mẽs q̃ dñatũ corpis tenet in summo capite cõstituta: tanq̃ in cælo deus. Sed quãdo in aliqua sit cogitatione cõmeare ad pectus: & quasi ad secretũ aliqđ penetrale secedere: ut cõsiliũ tanq̃ ex thesauro recõdito eliciat ac pferat. Iõq; cũ intẽti ad cogitãdũ sumus: & cũ mẽs occupata i altũ se abdiderit neq; audire q̃ circũsonãt: neq; uidere q̃ obstẽt solẽus. Id uero siue ita ẽ: admirãdũ pfecto est quõ id fiat: cũ ad pectus ex cerebro iter pateat: Siue ãt nõ: hoc tñ nihilominus admirãdũ est: q̃ diuina nescio q̃ rõne fiat: ut ita esse uideat̃. An põt aliqs nõ admirari: q̃ sensus ille uiuus atq; cælestis: q mẽs uel aius nũcupat̃: tãtæ mobilitatis est: ut ne tũ qdẽ cũ sopitus est cõqescat: tãtæ celeritatis: ut uno tpis pũcto cælũ oẽ collustret: si uelit: maria puolet: terras & urbes pagret. Oia deniq; q̃ libuerit q̃uis lõge lateq; summota sint: i cõspectu sibi ipse cõstituat. Et mirat̃ aliqs si diuina mẽs dei p uniuersas mũdi partes intẽta discurrit: & oia regit. oia moderat̃: ubiq; præsens: ubiq; diffusa: cũ tanta sit uis ac ptãs mẽtis hũanæ itra mortale corpus iclusæ: ut ne septis qdẽ grauis huius ac pigri corpis cui illigata est: coerceri nullo pacto possit: quominus sibi liberã uagãdi facultatẽ qetis ipatiẽs largiat̃. Siue igit̃ i capite mẽs hitat: siue in pectore: põt ne aliqs cõprehẽdere q̃ uis rõnis efficiat: ut sensus ille cõprehẽsibilis aut i medula cerebri hæreat: aut in illo sanguine bibipartito q est inclusus in corde: ac nõ ex eo ipso colligat quãta sit dei ptãs: q̃ aius seipsum nõ uidet: aut qualis aut ubi sit: nec si uideat tñ perspicere possit: quo pacto rei corporali res incorpalesadiũcta sit: siue ẽt mẽtis locus nullus ẽ sed p totũ corpus sparsa discurrit: & qđ ẽt fieri põt: & a xenocrate platonis discipulo disputatũ ẽ. Siqdẽ sensus in qualibet parte corpis præsto est: nec qd sit mẽs: nec qualis intelligi põt cũ sit natura tã subtilis ac tenuis: ut solidis uiscerib⁹ infusa uiuo & quasi ardẽti sensu mẽbris oibus misceat̃. Illud ãt caue: ne unq̃ simile ueri putaueris qđ Aristoxenus dixit: mẽtẽ oino nullã esse sed quasi armoniã in fid. bus ex cõstructiõe corpis & cõpagibus uiscerũ uim sentiẽdi existere. Musici. n. intẽtionẽ cõcẽtũq; neruorũ in integros modos sine ulla offẽsiõe cõsonantiũ armonia uocãt. Volũt igitur aium simili rõne constare in hoiem qua cõcors modulatio constat in fidibus. s. ut singularũ corpis partiũ firma coniunctio mẽbrorũq; omniũ cõsẽtiẽs in unũ uigor motũ illũ sensibilẽ faciat aiumq; cõcinnet: sic ut sunt nerui bene intẽti ad cõspirãtẽ sonũ. Et sicuti in fidibus cũ aliqd aut intercæptũ: aut relaxatũ est: ois canẽdi rõ turbat̃ & soluit̃: ita in corpore cũ pars aliqua mẽbrorũ du

xenocrates

Aristoxexenus

xerit uitiũ destrui uniuersa: corruptisq̧ oĩbus atq̧ turbatis: occidere sensum: eãq̧ mortẽ nocari. Verũ ille si quicq̃ mentis habuisset: nõ armoniã de fidibus ad hominẽ transtulisset. Non eni canere sua sponte fides possunt: ut sit ulla in his comparatio ac similitudo uiuentis. Animus aũt sua spõte & cogitat & mouetur. Quod si quid in nobis armoniæ simile foret: ictu moueret᷑ externo: sicut nerui manibusq̧ sine tactu artificis pulsuq̧ digitorũ: muti atq̧ inertes iacẽt. Sed nimirũ pulsandus ille manu fuit: ut aliquãdo sentiret: quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Quod aĩa sit æterna: & qd sit secũdũ philosophorũ uarias opiniones. Ca.xvii.

s Vpest de aĩa dicere: q̃q̃ pcipi rõ eius & natura nõ possit. Nec iõ tñ imortalẽ eẽ aĩam nõ itelligimus: qm̃ qcqd uiget: mouet᷑q̧ per se semp: nec uideri aut tãgi põt: æternũ sit necesse est. Quid ãt sit aĩa nõdũ inter philosophos cõuenit: nec unq̃ fortasse cõueniet. Et alii sanguinẽ dixerũt: alii ignẽ: alii uentũ: unde aĩa uel aĩus nomẽ accæpit: qđ græce uẽtus ανεμοσ dicit᷑: nec illorũ tamẽ quisq̃ dixisse aliqd uidet᷑. Nõ.n. si aĩa sanguine aut p uulnus effuso: aut febriũ calore cõsumpto uidet᷑ extingui cõtinuo in materia sanguinis aĩæ rõ ponẽda est: ueluti si eueniat in q̃stionẽ. Lumẽ quo utimur qd sit: & respõdeat᷑ oleũ esse: quo cõsumpto illo lumẽ extinguit᷑: cũ sint utiq̧ diuersa: sed alterũ sit alterius alimẽtũ. Videt᷑ ergo aĩa similis esse lumini q̃ nõ ipsa sit sanguis sed hũore sanguinis alitur: ut lumẽ oleo. Qui ãt ignẽ putauerũt hoc usi sunt argumẽto: q̧ præsente aĩa corpus caleat: recedẽte frigescat. Sed ignis & sensu indiget: & uidet᷑: & tactu cõburit. Aĩa uero & sensu aucta & uideri nõ põt: & nõ adurit. Vnde apparet aĩam nescio qd esse deo similẽ. At illi qui uentũ putãt: hoc falluntur: q̧ ex aere spiritũ ducentes: uiuere uideamur. Varro itaq̧ definit: Aĩa ẽ aer cõceptus: ore deferuefactus: in pulmone tepefactus: in corde diffusus in corpus. Hæc apertissime falsa sunt. Neq̧.n. tã obscurã nobis huiusmodi dico esse rõnẽ: ut ne hoc qdẽ intelligamus qd uerũ esse nõ possit. An si mihi qs dixerit æneũ eẽ cælũ: aut uitreũ (ut Empedocles ait) aerem glaciatũ: statim ne assentiar? quia cælũ ex qua materia sit ignorẽ. Sicut.n. hoc nescio: ita illud scio. Aĩa ergo nõ est aer ore cõceptus: qa multo prius gignit᷑ anima q̃ cõcipi aer ore possit. Nõ.n. post partũ insinuant᷑ in corpus (ut qbusdã philosophis uidet᷑) sed post cõceptũ ptinus: cũ factũ in utero necessitas diuina formauit: qa adeo uiuit intra uiscera genitricis: ut & incremẽto augeat᷑: & cerebris pulsibus gestiat emicare. Deniq̧ abortũ fieri necesse est si fuerit aĩal intus extinctũ: Cæteræ definitionis partes eo spectant: ut illis nouẽ mensibus qbus in utero fuimus: mortui esse uidemur. Nulla ergo ex his tribus uera sñia est. Nec tñ in tãtũ falsos eẽ dicẽdũ est q hæc senserũt: ut oĩno nihil dixerit. Nã & sanguine simul & calore: & spiritu uiuimus. Sed cũ cõstet aĩa in corpore oĩbus adunatis: nõ expresserũt proprie quid esset: quia tã non potest exprimi q̃ uideri. Varro empedocles

Vtrum animus & anima sint idem. Ca.xviii.

s Equitur alia & ipsa inextricabilis q̃stio. Idẽ ne sit aĩa & aĩus: an uero aliud sit illud quo uiuim⁹: aliud ãt quo sentimus & sapimus. Nõ desunt argumenta in utrãq̧ partẽ. Qui eni unũ eẽ dicũt: hãc rõnẽ sequũtur: q̧ neq̧ uiui sine sensu possit: nec sentiri sine uita: iõq̧ esse nõ posse diuersum id qđ nõ põt separari: sed qcqd est illud & uiuẽdi officiũ: & sentiẽdi hr̃e rõnẽ. Iccirco animũ & animã indifferẽter appellãt duo epicurei poetæ. Qui ãt dicũt eẽ diuersa: sic argumẽtant᷑ ex eo posse intelligi aliud eẽ mẽtẽ: aliud eẽ animã: qa incolumi anima mẽs possit extingui: qđ accidere soleat insanis. Itẽ q̧ anima morte sopiat᷑: animus somno. Et quidẽ sic: ut nõ tãtũ quid fiat: aut ubi sit ignoret: sed etiã rerũ falsarũ cõtẽplatione fallatur. Quod quõ ipsum fiat: nõ põt

p̄uideri: cur fiat pōt. Nā reqescere nullo pacto possumus nisi mēs uisionū imaginib⁹ occupata teneatur. Latet āt mēs oppressa somno tanq̄ ignis obducto cinere sopitus: quē si paululū cōmoueris rursus ardescit & quasi euigilat. Auocat̄ ergo simulacris donec mēbra sopore irrigata uegetent̄. Corpus. n. uigilāte sensu licet iaceat īmobile: tñ nō est qetū: qa flagrat in eo sensus: & uibrat ut flāma & arct⁹ oēs ad se astrictos tenet. Sed postq̄ mes ad cōtēplandas imagines ab intētione traducta est: tunc demū corpus oē resoluit̄ in qetē. Traducit̄ āt mēs cogitatiōe cæca cū cogētibus tenebris secū tātūmō esse cœperit: dū intēta est in ea: de qbus cogitat: repēte somnus obrepit: & in species p̄ximas sensum ipsa cogitatio declinat. Sic ea quæ sibi añ oculos posuerat uidere quoq; incipit. Deinde p̄cedit ulterius: & sibi auocamēta inuenit: ut saluberrimā qetē corpis interrūpat. Nā ut mēs per diē ueris uisionibus auocat̄: ne obdormiat: ita falsis ne excitet̄. Nā si nullas imagines cernat: aut uigilare illā necesse ē: aut perpetua morte sopiri. Dormiendi ergo cā tributa est a deo rō somniādi: & qdē in cōe uniuersis aīalibus. Sed illud hoi præcipue q̄ cū eā rōnē deus qetis cā daret facultatē sibi reliqt docēdi hoiem futura per somniū. Nā & historiæ sæpe testant̄ extitisse somnia: quorū p̄sens & admirabilis fuerit euētus: & responsa uatū nostrorū ex parte somnii cōstiterūt. Quare neq; semp uera sunt: neq; semp falsa Virgilio teste: qui duas portās uoluit esse somniorū. Sed q̄ falsa sunt dormiendi cā uident̄: quæ uera immitūt̄ a deo: ut immiñēs bonū aut malū hac reuelatione discamus.

De origine animæ an sit. Ca. xix.

Illud quoq; ī q̄stionē uēire pōt. Vtrū ne aīa ex patre an potius ex matre. An uero ex utroq; generet̄. Sed ego id meo iure ab ancipiti uēdico. Nihil. n. ex his trib⁹ uerū ē: qa neq; ex utroq; neq; ex alterutroq; ferunt̄ aīæ. Corpus. n. ex corporibus nasci pōt: qm̄ confert̄ aliqd ex utroq;. De aīs aīa nō pōt: quia ex re tenui & incōprehensibili nihil pōt decidere. Itaq; serendarum animarū ratio uni ac soli deo subiacet.

Lucreti⁹ Deniq; cælesti sumus omnes semine oriundi.

Oībus idē ille pater ē (ut ait Lucretius) Nā de mortalibus nō pōt qcq̄ nisi mortale generari. Nec putari pater debet: q transfudisse aut inspirasse aīam de sua nullo mō sentit: nec si sentiat qñ tū aut quō id fiat. hēat aīo cōprehēsum. Ea quo apparet nō a parētib⁹ dari aīas: sed ab uno eodēq; oīum deo patre: q legē rōnēq; nascēdi tenet solus: siqdē solus efficit: nā terreni parentis nihil est nisi ut humorē corporis in quo est materia nascēdi cū sensu uoluptatis emittat uel recipiat: & cira hoc etiā opus humoris istius homo resistit nec amplius quicq̄ pōt: ideo nasci sibi filios optāt: qa nō ipsi faciūt. Cætera iā dei sunt oīa scilicet cōceptus ipse: & corpis informatio: & inspiratio aīæ: & partus incolumis & quæcunq; deinceps ad hoiem cōseruandū ualēt: illius munus est q̄ spiramus: q̄ uiuimus: q̄ uigemus: Nā præter q̄ q̄ ipsius beneficio incolumes sumus corpe: & q̄ uictū nobis ex uariis rebus subministrat: sapiētiā quoq; hoi tribuit: qa terrēus pater nullo mō dare potest. Ideoq; & de sapiētibus stulti: & de stultis sapiētes sæpe nascūtur: qd̄ quidā fato ac sideribus assignāt. Sed nō est nūc locus de fato disserendi. Hoc dicere satis est: q̄ etiā si astra efficiētiā rerū cōtinēt: nihilominus oia a deo fieri: q astra ipsa & fecit: & ordinauit. Inepti ergo q hāc p̄tātē deo detrahūt & operi eius attribuūt. Hoc igit̄ dei munere cælesti atq; præclaro an utamur in nostra uoluit esse p̄tāte. Hoc eni cōcesso ipsum hoiē uirtutis sacramētis religauit: quo uitā posset adipisci. Dedit ei & cōstituit aduersarium nequissimū & fallacissimū spiritū: cū quo in hac terrestri uita sine ulla securitatis requie dimicaret. Cur āt deus hūc uexatorē generi hominū cōstituit breuiter exponam

Cur deus dedit spiritum tentatorem. Ca. xx.

Nec oĩa diuersitatẽ uoluit esse: ideoq; uulgo nõ aperuit ueritatẽ: sed eã paucis
a simis reuelauit: quæ diuersitas oẽ arcanũ mũdi cõtinet. Hæc est eni quæ faciat uirtutẽ: quæ scilicet nõ mõ esse: sed ne aparere qdẽ: qa uirtus esse nõ poterit: nisi fuerit cõpar aliquis. In quo superãdo uim suã uel exerceat: uel ostẽdat. Nã ut uictoria constare sine certamine nõ põt: sic nec uirtus qdẽ ipa sine hoste. Itaq; quoniã uirtutẽ dedit hoĩ statuit ei ecõtrario inimicũ: ne uirtus ocio torpẽs naturã suã perderet. Cuius ois ratio in eo est: ut cõcussa & labefactata firmet: nec aliter ad sũmum fastigiũ possit ueníre: nisi prudenti manu semp agitata: sed ad salutẽ sua dimicãdi tenore fundauerit. Noluit .n. deus hominẽ ad imortalẽ illam beatitudinẽ delicato itinere puenire daturus ergo uirtutẽ: dedit hostẽ prius: qui animis hominũ cupiditates: & uitia imitteret: qui esset auctor errorũ malorũq; oium machinator: ut quoniã deus hominẽ ad uitã uocat. ille cõtra ut rapiat & traducat ad mortẽ. Hic est qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati studẽt aut si dolo & studiis nõ quiuerit: uirilẽ gerit animã: qua sublimiũ uigorẽ labefactare conet: infanda dictu & execrabilia moliẽs: uexat interficit: & tamẽ ut prosternit multos: sic a multis uictus pstratusq; discedit. Magna est enim uis hoĩs: magna ratio: magnum sacramentũ. A quo siqs non defecerit: nec fidẽ suã deuocionẽq; prodiderit: hic beatus: hic deniq; (ut breuiter finiã) similis deo sit necesse ẽ: Errat eni qsqs hoiem carne metit. Nã hoc corpusculũ quo induti sumus: hois recæptaculũ ẽ. Nã ipse hõ neq; tãgi: neq; aspici: neq; cõprehẽdi põt: quia laret intra hoc qd uidetur. Qui si delicatus ac tener in hac uita aliter fuerit q̃ ratio eius exposcit: si uirtute cõtempta desideriis se carnis adpixerit: cadet & pmetur in terrã. Si aũt (ut debet) statũ suũ quẽ rectũ recte sortitus est: & promte cõstanterq; defenderit: si terræ quam calcare ac uincere debet: nõ seruerit: uitam merebitur sempiternam.

Operis conclusio ueritatem superari non posse. Ca. xxi.

Aec ad te Demetriane interim paucis & obscuris fortasse q̃ decuit: pro rerum
h ac tẽporis necessitate peroraui quibus contentus esse debeas. Plura & meliora laturus: si nobis indulgentia cælitus uenerit: tunc & ego te ad ueræ philosophiæ doctrinam & planius & uerius cohortabor. Statui enim quam multa potero litteris tradere: q̃ ad uitæ beatæ statũ spectẽt. Et quidẽ contra philosophos: quoniã sunt ad perturbãdã ueritatẽ pniciosi & graues. Incredibilis est eni uis eloquẽtiæ & argumentãdi differẽdiq; subtilitas: quis facile deceperat: quos partim nostris armis: partim uero ex ipsorum inter se concertatione sumptis reuincemus: ut apareat eos induxisse potius errorem q̃ sustulisse fortasse mireris q; tantũ facinus audeã. Patiemur ne igit extingui aut opprimi ueritatem? Ego uero libentius uel sub hoc onere defecerim. Nã si. M. Tullius eloquentiæ ipsius unicũ exemplar ab indoctis & in eloquentibus quia tamen pro uero nitebant: sæpe superatus est. Cur desperemus ueritatem ipsam cõtra fallacem captiosamq; facundiã: sua ppria ui & claritate ualituram? Illi quidem sese patronos ueritatis pfiteri solent. Sed quis potest eã rẽ defendere: qũ nõ didicit? aut illustrare apud alios quã ipse non nouit? Magnũ uideor polliceri: sed cælesti opus est munere: ut nobis facultas ac tẽpus ad pposita psequẽda tribuat. Quod si uita est optanda sapienti: pfecto nullã aliã ob causam uiuere optauerim: q̃ ut aliquid efficiam: quod uita dignum sit: & quod utilitatem legentibus. Et si non ad eloquẽtiã: quia tenuis in nobis facundiæ riuus est: ad uiuẽdũ tamen afferat: quod est maxime necessariũ. Quo perfecto: satis me uixisse arbitrabor & officiũ hominis implesse: si labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos: ad iter cæleste direxerit.

Lactātii Firmiani de phœnice carmina:

St locus ī primo fœlix oriēte remot⁹
Qua patet æterni maxīa porta poli
Nec tm̄ æstiuos hyemisq̧ ꝑpīqu⁹ad ort⁹
In quo sol uerno fundit ab axe diē.
Illic planicies tractus diffundit apertos:
Nec tumulus crescit:nec caua uallis hiat
Sed nostros mōtes:quorū iuga celsa putā
Per bis sex ulnas eminet ille locus. (tur
Hic solis nemus ē:& cōsitus arbore multa
Lucus:ꝑpetuæ frondis honore uirens.
Cū phaetōtæis flagrasset ab ignibus axis:
Ille locus flāmis inuiolatus erat.
Et cū diluuiū mersisset fluctibus orbem:
Deucalionæas exuperauit aquas.
Nō hūc exāgues morbi:nō ægra senectus
Nec mors crudelis:nec metus asper adit.
Nec scelus īfandū:nec opū uesana cupido:
Aut metus:aut ardēs cædis amore furor.
Luct⁹acerb⁹abest:& egestas obsita pānis
Et curæ ī sōnes:& uiolēta fames.
Nō ibi tēpestas:nec uis furit horrida uenti
Nec rigido terrā rore pruina tegit.
Nulla super cāpos tēdit sua uellera nubes
Nec cadit ex alto timidus humor aquæ.
Sed fons ī medio est:quē uiuū noīe dicunt
Perspicuus lucens: dulcibus uber aquis.
Qui semel erumpēs ꝑ singula tpa mēsum
Duodecies undis irrigat oē nemus.
Hic genus arboreū procero stipite surgēs
Non lapsura solo mitia poma gerit.
Hoc nem⁹hos lucos auis icolit unica phœ
Vnica sic uiuit morte refecta sua. (nix
Paret:& obseqt̄ Phœbei mēorāda satelles:
Hoc natura parēs munus habere dedit.
Lutea cū primū surgēs aurora rubescit
Cū primum rosea sidera luce fugat.
Ter quater illa pia:imergit corpus ī undas
Ter quater euiuo gurgite libat aquam:
Tollitur:ac sūmo cōsedit in arboris altæ
Vertice:quæ totū despicit una nemus.
Et cōuersa nouos Phœbi nascētis ad ortus
Expectat radios:& iubar exoriens.
Ast ubi sol pepulit fulgētis lumina portæ
Et primū emicuit luminis aura leuis.
Incipit illa sacri modulamīa fūdere cātus
Et mira lucē uoce ciere nouam.
Quā nec iuleæ uoces:nec tibia possit
Musica cyrrhæis assimilare modis.
Sed neq̧ dolor moriēs imitari posse putat
Nec cylleneæ fila canore lyræ:
Postq̄ Phœb⁹equos ī apta refudit olympi
Atq̧ orbē totū ꝑtulit usq̧ means.
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieq̧ sonis.
Atq̧ eadē celeres ēt discriminat horas:
Ignis erūq̧ caput ter uenerata silet.
Antistes nemorū luce ueneranda sacerdos
Et sola arcanis conscia phœbe tuis.
Quæ postq̄ uitæ iā mille ꝑegerit annos:
At se reddiderint tpa lōga grauem.
Vt reparet lassum spatiis urgētibus euū.
Assueti nemoris dulce cubile fugit.
Cūq̧ renascendi studio loca sancta reliqt
Tūc petit hūc orbē:mors ubi regna tenet
Dirigit in Syriā celeres lōgæua uolatus
Phœnicis nomē cui dedit ipsa uetus:.
Secretosq̧ petit deserta per auia lucos:
Hic ubi per saltus silua remota latet.
Tum legit aereo sublimem uertice palmā
Quæ gratū phœnix ex aue nomē habet.
Quā nec dēte potēs aīal ꝑrumpere possit
Lubricus aut serpēs: aut auis ulla rapax.
Tū uētos claudit pēdentibus aeolus antris
Ne uiolent flabris aera purpureum
Neu concreta notho per inania cæli.
Sūmoueat radios solis:& obsit aui.
Cōstruit inde sibi seu nidū:siue sepulcrum
Nam perit ut uiuat:se tamen ipsa creat:
Colligit hinc succos:& odores diuite silua
Quos legit assiri⁹:quos opulētus arabs.
Quos aut Pygmeæ gētes:aut India carpit
Aut molli generat terra Sabæa sinu
Cinama dehic auràq̧ ꝑcul spirātis amomi
Congerit:& mixto balsama cū folio.
Nō casiæ mitis:nō olentis uimen achanti
Nec thuris lachriæ:utraq̧ pinguis abest
His addit teneras nardi pubentis aristas:
Et sociat myrrhæ pascua grata nimis.
Protinus in strato corpus mutabile nido:

Vitaliq; thoro membra quieta locat:
Oreq; dehic succos mēbris circūq; supraq;
Iniicit exequiis immoritura suis:
Tūc inter uarios animā comēdat odores
Depositi tanti nec timet illa finem.
Interea corpus genitali morte peremptū
Aestuat: & flāmas protulit ipse calor:
Aereoq; ꝓcul de lumine concipit ignem:
Flagrat: & ambustū soluitur in cinerem.
Hos uelut ī massā cineres ī morte coactos
Cōflat: & effectū seminis instar habet
Hic aial primū sine mēbris fertur oriri:
Sed fertur uermis lacteus esse color:
Creuerit imensum subito cū tēpore certo
Seq; oui teretis colligit in speciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura:
Et phœnix ruptis pullulat exuuiis.
Ac uelut agrestes cū filo ad saxa tenentur:
Mutari pēnæ papilione solent.
Non illi cibus est nostro concessus in orbe
Nec cuiq̄ īplumē pascere cura subest.
Ambrosios libat cælesti nectare rores:
Stellifero teneri qui cecidere polo.
Hos legit: his mediis alit̃ in odoribus ales:
Donec maturā proferat effigiem.
Ast ubi primæua cœpit florere iuuenta:
Euolat ad patrias iam reditura domos.
Ante tamē proprio qcqd de corpore restat
Ossaq;: uel cineres: exuuiasq; suas.
Vnguie balsameoq;: mirrhaq; & thur̃ solu
Cōdit: & in formā cōglobat ore pio. (to
Q uā pedibus gestās cōtēdit solis ad ortus
Inq; ara residens promit in æde sacra.
Mirandā sese præstat: præbetq; uehenti:
Tātus ibi decor est: tātus abundat honor
Principio color est: qualis sub sidere cæli:
Mitia quē croceo punica grana legunt.
Q ualis inest foliis quæ fert agreste papa-
Cū pēdēs uestit sole rubēte polus. (uer
Hoc hūeri pectusq; decēs uelamie fulgēt:
Hoc caput: hoc cruix: sūmaq; terga nitēt
Caudaq; porrigit̃ fuluo distincta metallo:
In cuius maculis purpura mixta rubet.
Clarū inter pēnas insigne desuper iris:
Pingere ceu nubem desuper alta solet
Albicat insignis mixto uiridāte smaragdo.
Et puro cornu gemmea cuspis hiat.
Ingētes oculos credas: gēiosq; hiacynthos
Q uorū de medio lucida flamma micat.
Aequatur toto capiti radiata corona
Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegūt squāmę flauo disticta metallo
Ast ungues roseus pingit honore color.
Effigies inter pauonis mixta figuram:
Cernitur & mixtā phasidis inter auem
Magnitiē terris arabum quæ gignit̃ ales
Vix æquare pōt: seu fera: seu sit auis.
Nō tñ ē tarda ut uolucres: q̄ corp̄e magno
Incessus pigros ꝑ graue pondus habent.
Sed leuis & uelox regali plena decore:
Talis in aspectu se præbet usq; hominū.
Cōuenit Aegyptus tāti ad miracula uisus:
Et rarā uolucrem turba salutat ouans.
Protinus isculpūt sacrato ī marmoꝛ̃ formā
Et signat titulo remq;: diemq; nouo.
Cōtrahit in cœtū sese genus oē uolantū.
Nec prædæ memor ē ulla: nec ulla met⁹
Alitū stipata choro uolat illa per altum:
Turbaq; prosequit̃ munere læta pio.
Sed postq̄ puri pueni: ad ætheris auras
Mox redit ista suis cōditor ille locis.
Hæc fo tunatæ sortis: natisq; uolucris:
Cui de se nasci præstitit ipse deus:
Fœmia sit: uel mascul⁹ hæc: forteq; neutrū
Fælix q̄ Veneris fœdera nulla colit.
Mors illi Venus ē: sola ē i morte uoluptas:
Vt possit nasci: hæc appetit ante mori.
Ipsa sibi ꝓles: suus est pr̃: & suus hæres:
Nutrix ipsa sui: semper alumna sibi:
Ipsa qdē sed nō eadē: qa est ipsa: nec ipa est
Aeternā uitā mortis adepta bono.
Ouidius methamorpho. de phœnice.
Ee tñ ex aliis generis primordia ducit
Vna ē q̄ repet: seq; ipsa seseminet ales
Assyrii phœnica uocāt: ñ fruge nec herbis
Sed lachrymis thuris: & succo uiuit amo
Hæc ubi qnq; suæ cōpleuit secula uitæ (mi
Illicis in ramis: tremulæq; cacumie prime
Vnguibus ac puro nidū sibi cōstruit ore:
Q uo simul ac casias: & nardi leuis aristas

Quassaq; cũ fulua substrauit cinama mir
Se sup ipõit:finitq; i odoribus æuũ.(rha
Inde ferũt totidẽ quæ uiuere debeat annos
Corpe de primo uolucrẽ phœnica renasci

Dantes

e Ossi per li gran saui se confessa
Che la phœnice muore:e poi renasci
Che al cinquecenteno anno se rapressa
Herba ne biada in sua uita nõ pasce:
Ma sol de incenso lachrymæ & amomo
E nardo:e mirrha son le ultime phasce.

Lactãtii fir. de resurrectiõis dñice die.

Salue festa dies toto uenerabilis æuo
Qua deus ifernũ uicit:& astra tenet
Tẽpora florigero rutilãt dixincta sereno
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius igniuomum solẽ cæli orbita ducit
Qui uagus oceanas exit & intrat aquas.
Armatus radiis elemẽta liquẽtia lustrans
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splẽdida sincerro producũt æthera uultu
Lætitiamq; suã sydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuscula cultu
Cũ bene uernarit reddit & annus opes.
Mollia purpureũ pingunt uiolaria campũ
Prata uirẽt herbis:& micat herba comis.
Paulatim subeũt stellãtia lumina florum
Floribus arridẽt gramina cuncta suis
Semine deposito late seges exilit aruis
Spõdens agricolę uincere posse famem:
Caudice deserto lachrymat sua gaudia pal
Vñ merũ tribuat dat mõ uitis aquã(mes
Cortice de matris tenera lanugine surgẽs
Preparat ad partũ turgida gẽma sinum.
Subq; hyemis tẽpus filiorũ crine reuulso
Iam reparat uiridãs frõdea tecta nemus:
Mixta salix:abies:coril⁹:siler:uulnus: acer
Plaudit q̃q; suis arbor amœna cõis (nux
Cõstructura suos apis hic aluearia liquẽs
Floribus instrepitãs poplite mella rapit
Ad cãtus reuocat̃ auis:quæ carmiẽ clauso.
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc philomena suis attẽpat organa cãnis
Fitq; repcusso dulcior aura melo.
Ecce renascẽtis testatur gratia mundi:

Omnia cũ domino dona redisse suo.
Nãq; triũphãti post tristia tartara Christo
Vndiq; frõde nemus:gramia flore fauẽt.
Legibus iferni oppressis:sup astra meantẽ
Laudãt rite deũ lux:polus:arua: fretum.
Qui crucifixus erat deus ecce poia regnat
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni mẽsum lux alma dierum
Horarũ splendor stridula:cũcta fauent.
Hic tibi silua comis:plaudit quoq; cãp⁹ ari
Hic grates tacito palmite uitis agit.(stis
Hic tibi nũc auiũ resonãt uirgulta susurro
Has inter nimio passer amore canit.
Christe salus rerũ: bone cõditor atq; redẽ
Vnica progenies ex deitate pr̃is (ptor
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum subsistens:& patris ore potens.
Aequalis concors:socius:cũ patre coæuus
Quo sumpsit mũdus pricĩoe principiũ.
Aethera suspẽdis:sola ɔgeris:æquora fũdis
Quæq; locis habitãt:q̃ moderata uigent
Qui gen⁹ humanũ cernẽs mersisse pfũdo
Vtq; hoĩem eripes:es quoq; fact⁹ homo:
Nec nostro tantũ uoluisti e corpore nasci:
Sed caro quæ nasci pertulit atq; mori.
Funeris exeqas pateris nouus auctor:& or
Intra mortis iter dãdo salutis opẽ. (bis:
Tristia cessarũ: infernæ uincula legis:
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depeunt tenebræ Christi fulgore fugatæ:
Aeternæ noctis pallia crassa cadunt.
Sollicitã:sed redde fidẽ precor:alma ptãs:
Tertia lux redit:surge sepulte meus
Nõ decet ut uili tumulo tua mẽbra tegãt
Nõ precium mundi uilia saxa premant.
Indignũ est cuius claudũt̃ cũcta pugillo
Vt tegat inclusum rupe uetante lapis.
Litea tolle precor:sudaria lique sepulchro
Tu satis es nobis:& sine te nihil est:
Solue cathenatas inferni carceris umbras:
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.
Redde tuã faciẽ:uideãt ut sæcula lumen
Redde diem:qui nos te moriente fugit.
Sed plãe iplesti remeãs pie uictor olympi
Tartara pressa iacent:nec sua iura tenẽt

Infernus īsaturabiliter caua guttura pādēs
Qui raperet semper sit tua præda deus.
Eripis inumerū populū de carcere mortis:
Et sequitur liber. quo suus autor abis.
Euomit absortā pauida fera bælua plebē:
Et fauce lupi subtrahit agnus oues.
Hic tumulū repetēs post tartara carne rēsū
Belliger ad cælos āpla trophea rfers (pta
Quos hūit pœnale chaos: iā reddidit iste:
Et quos mors peteret: hos noua uita tenet
Rex sacer ecce tui radiat ps magna trophęi
Cū puras animas sacra lauacra beant.
Cādidus egredit͛ nitidis exercitus undis.
Atq; uetus uitiū purgat in amne nouo.
Fulgētes aīas uestis quoq; cādida signat:
Et grege de niueo grauida pastor habet.
Addit͛ hac fælix cōcors mercede sacerdos
Qui dare uult domino dupla talēta suo.
Ad meliora trahēs gentili errore uagātes:
Bestia ne raperet munit ouile dei.
Quos pri⁹ eua nocēs fecerat: hos mō red
Ecclesiæ pastor ubere lacte sinu. (dit

FINIS

Arguit hic hominū sectas Lactancius oēs
Septeno falsas codice uera docēs.
Siue deū tangat turbato lumine cernēs:
Ira furroꝛ: gemino pernotat inde libro.
Et uolucrū phœnix uersu cōprehēdit͛ una
Quæ nostro nunq̄ pascit͛ alma solo.
Hicq; redēptoris nostri nō carmīa desunt:
Quę positū e tumulo dulce canēdo uocāt
Presserat hūc prio mūdi caput iclyta rama
Post regina premit qppe colēda maris.

Nephytomon Lactanctii Firmiani incipit.

n Am si iustitia est ueri dei cultus: quid enim tam iustum ad æquitatem: tam pium ad honorem: tam necessarium ad salutem: q̄ deum cognoscere ut parentem: uenerari ut dominum: eiusq; legi aut præceptis obtemperare? Nescierunt ergo iustitiam philosophi: quia nec ipsum deum agnouerunt: & ideo refelli putauerunt a Carneade: cuius hæc fuit disputatio nullum esse ius naturale. Itaque omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendere: & ideo iustitia si alienis utilitatibus consulet suas negliget: stultitiam esse dicendam. Quod si omnes populi penes quos sit imperium: ipsiq; Romani: qui orbem totum possedere: iustitiam sequi uelint ac suum cuiq; restituere: quod ui & armis occupauerunt ad casas & egestatem reuertentur. Quod si fecerint: iustos dicemus equidem: sed tamen stultos iudicare necesse est: qui ut aliis prosint: sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliqs hominem: qui aut aurum pro auricalco: aut argentum pro plumbo uendat per errorē: atq; id tenere necessitas cogit: utrū dissimulabit & emet paruo: an potius iudicabit͛ iustus utiq; dicetur: quia non fefellit: sed idem stultus qui alteri fecerit lucrū: sibi damnū sed facile de danno est. Quid si uita eius i periculum ueniet: ut eum aliquando necesse sit aut occipere: aut mori: quid faciet? Potest hoc euenire: ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem: aut uicto exercitu fugiens: reperiet aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne aut illum tabula: aut hunc equo deturbabit: ut ipse possit euadere? Si uolet iustus eē nō faciet: sed idem stultus iudicabitur: q dū alterius uitæ parcit: suam perdet. Si faciet qdem sapiens uidebitur: quia sibi cōsulet: sed & idem malus: q, nocebit. Acuta ista sane: sed respōdere ad ea facere possumus. Immitatio enī hominū facit ut sic eē uideatur. Nam & iustitia imaginē habet stultitiæ nō tamē est stultitia. Et malitia imaginem sapientiæ: non tamen sapientia est. Sed sicut malitia ista i cōseruandis utilitatibus suis intelligens redargui uidetur quia non sapientia: sed calliditas & astutia est: ita & iustitia non debet stultitia: sed innocentia nominari; quia Carneades

necesse est iustum esse sapientẽ:& eũ qui sit stultus:iniustus. Nã neq̨ rõ:neq̨ natura ipsa permittit:ut is qui iustus est:sapiens nõ sit:quoniã iustus nihil utiq̨ facit:nisi q̄d rectum & bonũ ẽ:prauũ & malũ sẽp fugit. Quis autẽ discernere bonũ & malũ: prauũ & rectũ noterit:nisi qui sapiens fuerit? Stultus autẽ malefacit:quia bonũ & malũ q̄d sit ignorat:ideo peccat:quia nõ põt praua & recta discernere. Igitur neq̨ stulto iustitiam: neq̨ iniusto sapiẽtiã cõuenire. Ergo stultus non est qui nec tabula naufragũ: nec equo sauciũ deiecerit:quia se abstinuit a nocẽdo quod est peccatũ:peccatũ autem uitare sapientis est. Sed ut stultus prima facie uideat̃ illa res efficit qui extingui animã cũ corpore existimãt:iccirco omne cõmodũ ad hanc uitã referũt. Si enĩ post mortẽ nihil est:utiq̨ stulte facit:qui alterius animæ parcit cũ dispendio suæ:aut q alterius lucro magis q̃ suo consuleret:si mors animã delet. Danda est opera:quo iustius cõmodiusq̨ uiuamus Si ãt uita post mortẽ superest æterna & beata:hãc utiq̨ corporalẽ cũ oĩbus terræ bonis iustus ac sapiens cõtẽnet:quia sciet quale a deo premiũ sit recepturus. Teneamus igit̃ innocentiã:teneamus iustitiã:subeamus imaginẽ stultitiæ:ut uerã sapientiã tenere possimus. Et si hoĩbus uidet̃ ineptũ ad stultũ torqueri:& mori uellet q̃ liberã discet abire sine noxa. Nos tamẽ omni uirtute omniq̨ patientia fidem deo exhibere nitamur. Non mors terreat:nec dolor flagrat:quominus uigor animi & cõstãtia icõcussa seruet̃. Stultos nocent:dũmodo ipi stultissimi sint:& cæci:& hebetes & pecudibus æquales:q non intelligunt eẽ mortiferũ relicto deo uiuo prosternere se:atq̨ adorare terrena:qui nesciunt ex illis æternã pœnã manere:qui figmẽta insensibilia fuerint uenerati:& eos q nec tormẽta:nec mortẽ pro cultu & honore ueri dei recusauerint:uitam ꝑpetuã cõsecuturos. Hæc est fidelissima:hæc est uera sapientia:hæc perfecta iustitia. Nihil ad nos attinet:quid iudicent stulti:quid homunculi sentiãt. Nos iudiciũ dei expectare debemus: ut quos postmodũ:q de nobis iudicauerit:iudicemus. Dixi de iustitia quid esset:sequit̃ ut ostendam quid sit uerũ sacrificiũ dei:quis iustissimus ritus colendi:ne quis arbitret̃ aut uictimas:aut odores:aut dona præsentia desiderari a deo:a quo si fames:si sitis:si algor:si omnium rerũ terrenarũq̨ cupiditas abest:non ergo utitur his oĩbus: quæ templis aliisq̨ fictilibus inferũtur:sed sicut corporalibus corporale:sicuti incorporalibus icorporale sacrificiũ necessariũ est. Illis quæ in usum tribuit hoĩ deus:ipse nõ idiget. Est omni:terra ipsius sub potestate:nõ idiget tẽplo:cuius domiciliũ mundus est:nõ indiget simulacro:qui est & oculis:& mẽte incõprehẽsibilis:nõ indiget terrenis luminibus qui solem cũ cæteris astris in usum hoĩbus potuit accẽdere. Quid igitur ab hoĩe desiderat deus:nisi cultũ mentis:qui est primus & sanctus? Nã illa quæ aut digitis fiũt aut extra hoĩem sunt:hoc sacrificiũ uerũ nõ ẽ:nec quod ex arca: sed q̄d ex corde profertur: nõ quod manu:sed quod mẽte libatur. Hæc acceptabilis uictima est:quã de seipso animus imolat. Nã quid hostiæ? q̄d thura? q̄d uestes? qui aurũ? quid argẽtum quid precio si lapides conferũt:si colẽtis pura mẽs non est? Sola ergo iustitia est quã deus expetit. In hac sacrificiũ:in hac dei cultus est: de quo nunc mihi disserẽdũ est:docendũq̨ in quibus operibus iustitia necesse sit contineri.

d Vas eẽ humanæ uitæ uias:nec philosophis ignotũ fuit:nec poetis:sed eas utiq̨ diuerso modo iduxerũt philosophi. Alterã idustriæ: alterã inertiæ eẽ uoluere:sed hoc minus recte:cũ eas ad solius uitæ cõmoda rettulerũt:melius poetæ:alterã iustorũ:alterã ipiorũ esse dixerũt. Sed in eo peccãt:qui eas nõ in hac uita:sed apud inferos esse aiunt. Nos utiq̨ rectius:qui alterã uitæ: alteram mortis:& hic tamẽ has uias esse diximus. Sed illa dexterior: qua iusti sunt gradientes nõ in elysium ferre:

has uias esse diximus. Sed illa dexterior: qua iusti sunt gradientes non in elysium fere: sed in cælum. Immortales enim fiunt. Sinisterior ad tartarum. Aeternis enim cruciatibus abducuntur iusti. Veneranda est a nobis iustitiæ uia: quæ ducit ad uitam. Primum ãt iustitiæ officium & deum cognoscere & parentem: eumq; metuere ut dominum: diligere ut patrem. Is est enim qui nos genuit: qui uitali spiritu animauit: qui alit: qui saluos facit. Habet in hos non modo ut pater: uerum etiam ut dominus licentiam uerberandi: & uitæ ac necis potestatem: unde illi ab homine duplex honos: idest amor cũ timore debetur. Secundum iustitiæ officium est hominem agnoscere uelut fratrem. Si enim idem deus fecit: & uniuersos ad iustitiam: & ad uitam æternam pari conditione generauit. Fraterna utiq; necessitudine cohæremus: quam qui non agnoscit: iniustus est.

Sed origo huius mali: q̃ societas inter se hominum: quo necessitudinis uinculum dissoluitur: est q̃ ab ignorantia ueri dei nascatur. Qui enĩ fontem illum benignitatis ignorat: bonus esse nullo modo potest. Inde est quod ex eo tempore: quo multi dii consecrati ab hominibus coliq; cœperunt: fugata est (sicut poetæ aiunt) iustitia: sic direptum est omne fœdus: directa societas iuris humani cum sibi quisq; consulere: ius in iuribus computare: nocere inuicem: fraudibus aggredi: dolis circunscribere: commoda aliorum incommodis adaugere: non cognatis: non liberis: nec parentibus parcere: ad necem hominum pocula temperare: obsidere cum ferro uias: mari confestare: libidini autem quo furor duxerit fræna laxare: nihil deniq; sancti habere: quod cupiditas infanda non uiolaret. Cum hæc fierent: tum leges sibi homines condiderunt pro utilitate communi: ut se interim tutos ab iniuriis facerent. Sed metus legum non scelera comprimebat, sed licentia submouebat. Poterant enim leges delicta punire: conscientiam punire non poterant. Itaq; quæ ante palam fiebant: clam fieri cœperunt. Circunscribi etiam siquidem ipsi præsides legum præmiis muneribusq; corrupti uel in remuneratione malorum: uel pernicie iustorum sententias uendicabant. His accedebant dissensiones: & bella: & mutuæ deprædationes: & opressis legibus sæuiendi potestas licenter assumpta. In hoc statu cum essent humanæ res: misertus est nostri deus. Reuelauit se nobis: & ostendit ut in ipso religionem: fidem: castitatem: misericordiam disceremus: legemque diuinam: quæ humana cum cælestibus copulauit tradẽte ipso domino sumeremus qua lege uniuersi: quibus irrætiti sumus: errores cum uanis & impiis superstitionibus tollerentur. Quid enim homini debeamus: eadem illa lex præscribit: quæ docet quicquid homini præstiteris: deo præstare. Sed radix iustitiæ: & omne fundamentum æquitatis est illud Vnde ut ne facias ulli: quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris: si acerbum est iniuriam ferre: & qui eam fecerit: uidetur iniustus. Transfert in alterius personam quod in te sentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelliges tam te iniuste facere: si alteri noceas: q̃ alterum: si tibi. Hæc si mente uoluemus: innocentiam tenebimus: in qua iustitia uelut in primo gradu consistit. Primus est enim nõ nocere proximo: sed officere: prodesse. Et sicut in rudibus agris prius q̃ serere incipias: euulsis sentibus & omnium stirpiũ radicibus amputatis: arua purgãda: sic de nostris animis prius uitia detrahẽda: & tunc demum uirtutes inserendæ: de quibus seminatæ per uerbum dei fruges immortalitatis oriant̃. Tres affectus uel (ut ita dicam) tres furcæ sunt: quæ in animis hominis tantas p̃turbationes ciunt: & interdum cogũt ita delinquere: ut nec fam e: nec periculi sui respectu: tuta habere permittant: circa quæ uindictam cupit a natura: quæ desiderat: opes libido quæ appetit uoluptates. His uitiis resistendum est: hæ stirpes eruendæ: ut uirtutes seri possint. Hos affectus stoici amputandos: peripatici temperandos

putant. Neutri eorum recte: quia neq; detrahi possũt: siquidem natura insiti habẽt certã magnam rationem: neq; bonum quoniam si mala sunt: carendum est: etiam temperãdum mediocribus: si bona integris adutendum est. Nos uero neq; detrahẽdos: neq; minuendos esse dicimus. Non enim per se mala sunt quæ deus homini rationabiliter conseruat: sed cum sint utiq; natura bona: quoniam ad tuendam uitam sunt attributa male utendo fiant mala: sicut si fortissime pro patria dimices: bonum est: si cõtra patriam malum. Sic & affectus si ad usus bonos habeas uirtutes erunt: si ad malos uitia dicentur. Ira igitur ad coherti nem peccatorum: idest ad regendam subiectorum disciplinam data est a deo: ut metus licentiam comprimat & compescat audaciam. Et qui terminos eius ignorat: irascitur paribus aut fortioribus. Inde ad immania facinora prosilitur: inde ad cædes: inde ad bella consurgitur. Cupiditas ad desideranda & conquirenda uitæ necessaria tributa est. Sed qui nesciunt fines eius: insatiabiliter opes congerere nituntur. Hic uenena hinc circunscriptiones: hinc falsa testimonia: hinc omnium fraudũ genera erumpent. Libidinis autem affectus ad procreandos filios insitus & natus est: sed qui limites eius animo non tenent: utuntur eo ad solam uoluptatem Inde illicitæ iam opes: ĩde adulteria & stupra: inde omnes corruptelæ oriuntur. Redigendi ergo sunt isti affectus intra fines suos & in uiam rectam redigendi: in qua & si sunt uehementes: culpam tamẽ habere non possunt.

C Ohibenda est ira cum patimur iniuriã: & ut malum cõprimatur: quid ex certamine impendet: & duas maximas uirtutes innocentiam: patientiam teneamus Anatura frangitur: cũ habemus: quod satis est. Quis enim furor est in his congerendis laborare: quæ aut latrocinio: aut furore: aut proscriptione: aut morte ad alios acersit puenire? Libido extra lægitimum thorũ nõ euagetur: sed creandis liberis seruiat. Appetentia enim nimia uoluptatis: & periculum parit: & insaniã generat. Et (quod ẽ maxime cauendũ) mortẽ accurrit æternã. Nihil est enim tã inuisum deo: q̃ mens incæsta & animus ĩpurus. Nec hac sola uoluptate abstinendũ sibi putet: quæ caditur ex fœminei corporis copulatione: sed & cæteris uoluptatibus sensuũ reliquorũ: quia & ipsæ sunt uitiosæ: & eiusdẽ uirtutis ẽ eas contẽnere. Oculorũ uoluptas percipitur ex rerum pulchritudinæ. Auriũ de uocibus canoris & suasioribus. Narium de odore iucundo saporis de cibis dulcioribus: quibus his omnibus uirtus repugnare fortiter debet: ne his illecebris irrætitus animus: a cælestibus ad terrena: ab æternis ad tẽporalia: a uita ĩmortali ad perpetuã pœnã deprimat᷑. In saporis & odoris uoluptate hoc periculum est: q͏ trahere ad luxuriam poterit. Qui enĩ fuerit his deditus: aut non habebit ullam rem familiarẽ aut si habuerit: assumet: & aget post modũ uitã detestabilẽ. Qui autẽ rapitur auditu: ut taceam de cãtibus: qui sensus ita sæpe deliniunt: ut etiã status mentis furore perturbẽt᷑ compositis cæteris orationibus: numerosisq; carminibus: aut argutis disputatiõibus ad ĩpios cultus facile traducũt. Inde est q͏ scriptis cælestibus: q͏a uidentur incompta: nõ facile creduntur: quia aut ipsi sunt diserti: aut diserta legere uolunt: non quærũt uera: sed dubia: ĩmo illis hæc uidentur uerissima esse: quæ auribus blandiunt᷑: ita respuunt ueritatem: dũ sermonis uarietate capiũtur. Voluptas uero quæ spectat ad uisum: multiformis est. Nã quæ percipitur ex rerũ præciosarũ pũlchritudine: auaritiã concitat: quæ aliena esse debet a sapiente atq; iusto. Quæ autẽ capitur de specie mulierũ in alteram capit uoluptatẽ: de qua iã superius locuti sumus.

s Vperest de spectaculis dicere quæ quoniā potētia sunt ad corrumpendos animos uitāda sapientibus & contēnenda sunt taliter: ꝙ ad celebrandos deorū honores inuenta memorãt̃. Nā munerū additiones. Saturno factæ sūt. Scœna liberi patris est. Ludi uero circenses Neptunno dicati putant̃. ut iā qui spectat interest: relicto dei cultu: ad ꝓfanos ritus transisse uideatur. Sed ego de re malo dicere: q̃ de origine Quid tā horribile: tā tetrū: q̃ hois trucidatio? Ideo sæuerissimis legibus uita nostra mulctatur. Ideo bella execrabilia sunt inuenta: tamē cōsuetudo quatenus homicidiū sine bello ac legibus faciāt: & hoc ut scelus iudicat. Quod si iteresse homicidio sceleris cōsciētia est & eodē facinore spectator obstrictus est: cui & admissor: ergo & his gladiatorum sceleribus nō minus cruore ꝑfundit̃ qui spectat q̃ ille qui facit: nec pōt eē imunis a sanguine: qui uoluit effundi: aut uideri nō interfecisse: qui interfectori & fauet: & præmiū postulauit. Quid scœna? Num sanctior? in qua comœdia de stupris & amoribus. Tragœdia de incæstis & parricidis fabulatur. Istrionici etiā ipudici gestus: qbus infames fœminas imitatur libidines: quas saltando exprimūt docent: nō minus corruptelarū disciplinatū est: in quo fiunt per imaginē: quæ nō sunt: ut fiāt sine pudore quæ uera sunt. Spectāt hæc adolescentes: quorū lubrica ætas quæ frenari ac regi debet: ad uitia & peccata his imaginibus eruditur. Circus nō innocentior æstimat̃: sed maior hic furor est: siquidem mentes spectantiū tanta feruntur insania: ut nō mō incōuitia: sed etiā in rixas: nec nō & in prælia & cōtentiones sæpe cōsurgāt. Fugienda igit̃ oīa spectacula: ut trāquillū mentis statū tenere possimus. Renūciandū noxiis uoluptatibus: ne deliniti suauitate pestifera: in mortis laqueos incidamus. Placet sola uirtus: cuius merces immortalis ē: cū uicerit uoluptatē. Suppositus aūt affectibus: & ꝑdomitis uoluptatibus: facilis in cōprimēdis cæteris labor ē ei: q sit dei ueritatisq; sectaturus: nō maledicit unq̃: q spectabit a deo benedictionē. Hinc iurabit ne deū ludibria hēat: sed ne iurabit q de ne qñ uel necessitate uel cōsuetudine in ꝑiuriū cadat. Nihil sub dole: nihil dissimulāter loquat̃: neq; abnegabit quod spoponderat: neq; promittet qđ facere nō posset: nō inuidebit cuiq̃ qui de suo cōtentus: nec detrahet: aut male alteri uolet: in quē forsitā beneficia dei ꝓniora sunt. Nō furabit̃: nec oīno qcq̃ cōcupiscet alienū: non dabit i usura pecuniā. Hoc ē eni de alienis malis lucra captare: nec tñ negabit: siqdē necessitas cogit mutuari. Nō erit asper in filiū: nec in seruū meminerit: ꝙ ipse patrē habeat ac dominū. Ita cū his aget quēadmodū secū agi uellet. Munera supabūdantia nō recipiet a tenuioribus: nec enim iustū est augeri patrimonia locupletū p dāna miserorū. Vetus præceptū est nō occidere: qđ sic accipi debet: nō tāq̃ iubeamur ab homicidio tātū: qđ ēt legibus publicis uideretur manus abstinere nec iussione iterposita: nec uerbo licebit piculū inferre: nec ifantem necare: aut exponere. nec seipsum uolūtaria morte dānare. Idem nō adulterare: sed hoc p̄cepto nō solum corrūpere alienū matrimoniū ꝓhibet̃: qđ etiā cōi gētiū iure dānatur uerū etiā ꝓstitutis corporibus abstinere. Supra leges lex eni dei est: ea quoq; q̃ pro lucris habēt̃ uetat: ut iustitiā cōsumet. Eiusdē legis est falsum testimoniū nō dicere: qđ & ipsum latius patet: si falsum testimoniū mēdacio nocet ei: cōtra quē dicit̃: & fallit eū apud quē dicit̃. Nunq̃ igit̃ mētiendū est: qa mendaciū sēp aut falit: aut nocet. Nō est uir iustus: qa nō sine noxa uitioso sermone mentitur. Hinc uero adulari licet: pernitiosa est enim ac deceptrix adulatio: sed ubique custodiat ueritatem: quæ licet ad præsens sit insuauis: tamen cum fructus eius atque utilitas apparuit: non odium pariet (ut ut ait poeta) sed gloriam.

d Ixi de his quæ uetantur: dicam nunc breuiter quæ iubent̃. Innocētia proxima est misericordiæ. Illa enim malum non facit: & hæc bonū operat̃. Illa ichoat iustitiā

hæc cōplet. Nā cū inbecilior sit hominū natura q̄ cæterarū animātium: quas deus & in structas ad inferendā: & munitas ad uim repellēdā figurat: affectum nobis misericordiæ dedit: ut oē præsidiū uitæ nostræ in mutuis auxiliis poneremus. Si. n. facti ab uno deo: & orti ab uno hoīe cōsanguinitatis iure sociamur. Oēs igitur hominē diligere debemus Itaq; nō tātū inferre iniuriā nō oportet: sed ne illatā quidem uidicare: ut sit ī nobis perfecta innocētia. Ideo iubet nos deus etiā pro inimicis precē facere semper. Ergo animal cōe ac cōsors esse debemus: ut nos inuicem præstandis recipiendisq; auxiliis muniamus. In multis enim casibus & incōmodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere: q, alteri accidit. Ita demē excitaberis ad opē ferēdā: si sumpseris eius animū: qui opē tameo in malis cōstitutus implorat. Si quis uictu indiget impartiamur. Si quis apotentiori in iuriā sustinet: eruamus Pateat domiciliū nostrū: uel pelegrinis: uel indigentibus tecto: Pupiliis defensio: uiduis tutela nostra nō desit. Redimere ab hoste captiuos magnū numine opus est. Aegros paupes uisitare: atq; fouere inopes: aut pauperes (si obierint) non patiamur insepultos iacere. Hæc sunt opa hæc officia misericordiæ quæ si quis perfecerit uerū & acceptū sacrificiū deo imolabit. Hæc latabilior uictima est apud deū qui nō pecudū sanguine: sed hoīs pietate placatur: quē deū (quia deus ē) suam & ipsum lege sua & cōditione persequitur: miseretur ei quē uiderit misericordē. iexorabilis ē ei: quē precātibus cernit imitē. Ergo ut hæc oīa quæ deo placent: facere possimus: contennenda est pecunia: & ad cælestes transferenda thesauros: ubi furor non est nec rubigo cōsumet nec tyrannus eripiat. Sed nobis ad æternā opulētiā deo custode seruetur.

f Ides quoq; magna iustitiæ pars est: quæ maxime a nobis qui nomē fidei gerimus: cōseruāda est præcipue in religione: qui deus prior est & potentior q̄ hō. Et si est gloriosus pro amicis: pro parētibus: pro liberis. i. pro hoīe suscipe mortem & qui hoc fecerit: diuturnā memoriā laudēq; cōsequitur: q̄to magis pro deo: qui potest æternā uitā pro temporali morte præstare. Itaq; cū iciderit huiusmodi necessitas: ut discedere a deo: atq; ad ritus gentiū transire cogamur: nullus nos metus: nullus terror inflectat quo minus tradat amico: his fidē custodiamus. Deus sit ante oculos: sit in corde cuius interno auxilio dolor uiscerū: & adhibita corpori tormenta superentur. Nihil tunc aliquid q̄ uitæ imortalis præmia cogitemus. Ita facile & dissipandi aut utendi artus fuerint tolerabilibus quæ in nos tyrānicæ dominationis amētia molitur. Postremo ipsam mortē nō inuiti aut timidi: sed libenter & iterriti subire nitamur: ut sciamus qualis apud deū gloria sumus futuri triūphato sæculo ad ꝓmissa ueniētes. Q uibus bonis ; q̄ta beatitudine breuia hæc pœnarū mala: & huius uitæ dāna pēsemus. Q uod si facultas huius gloriæ deerit: habebit fides etiā in pace mercedē. T eneatur ergo ī oibus uitæ officiis teneatur in matrimonio. Non enim satis est: si aut alieno thoro: aut lupanari abstineas. Q ui habet coniugē: nihil querat extrinsecus: sed contentus ea sola castiget. In uiolati cubilis sacramēta custodiat. Adulter enī deo & pro incæstus qui abiecto iugo uel in liberā uel in seruā peregrina uoluptate luxuriat: Sed sicut fœmina castitate uinculis obligata est: & ne aliud cōcupiscat: ita uir eadem lege teneatur: quo deus ex uiro uxorē unius corporis cōpage solidauit. Ideo præcepit nō dimitti uxorem: nisi crimine adulteri deuictam & nunq̄ cōiugalis fœderis uinculum: nisi ruperit resoluatur. Illud quoq; ad consumandam pudicitiam iungitur: ut non modo peccatum absit: uerum etiam cogitatio. Polhui enim mentem: q̄uis inani cupiditate manifestum est. Itaq; iustum hominem qui scit se nec facere oportere: nec uelle: Pugnanda est igitur conscientia: quam deus peruidet: qui falli non potest. Euacuetur omni labe pectus: ut templum dei esse possit: quod nō auri

nec eboris nitor:sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Sed .n. hæc oĩa difficilia sunt homini nec patitur cõditio fragilitatis naturæ quenq̃ sine macula. Vltimũ ergo remedium illud est:ut cõfugiamus ad peniẽtiã: quæ nõ minimum locũ inter uirtutes habet:quia sui correctio est ut cũ forte aut re aut uerbo lapsi fuerimus:statim resipiscamus:ac nos deliquisse fateamur: oremusq; a deo ueniã:quã pro sua misericordia nõ negabit:nisi pseuerabimus in errore. Magnũ est penitẽtiæ auxiliũ: magnũ solatiũ. Illa est uulnerum peccatorumq; sanatio:illa spes:illa portus salutis:quã qui tollit:uiã uitæ sibi amputat quia nemo esse tã iustus põt ut nunq̃ sit ei penitentia necessaria. Nos uero & si nullum sit peccatũ:cõfiteri nõ debemus:& pro debitis nostris identidẽ deprecari: gratias agere etiam in malis. Hoc enim semper obsequium domino deferamus.

h Vmilitas enĩ cara & amabilis deo est:qui cũ magis suscipiat peccatorẽ cõfitentem:quẽ in regnis cælestibus faciat pro humilitate sublimari. Hæc sũt quæ debet cultor dei exhibere. Hæ sunt uictimæ:hoc sacrificiũ placabile. Hic uerus ẽ cultus: cum homo mentis sua pignora in aram dei cõfert:summa illa maiestas hoc cultore letatur. Hũc ut filium suscipit sibi:quia domum immortalitatis impartitur:de qua nunc mihi differendũ est:& arguẽda est psuasio eorum qui extingui animas cũ corporibus putauerũt:qui quia nec dum sciebãt:nec arcanũ mũdi perspicere poterãt ne hominis quidẽ animæ quæ rationẽ cõprehẽderit. Quomodo enim possent sapientia prouidere:qui scientiam nullo modo habent? Negãtes ergo nullã ꝓuidentiã utiq; deũ q fons & caput eorũ est :negauerũt:sequebatur ut ea quæ sunt aut semper fuisse dicerẽt: aut sua sponte esse nata. aut minutorũ seminũ cõglobatione concreta semper fuisse dici potest quod testes ui subiacẽt:quia ipsum enim esse sine aliquo uitio nõ potest sua spõte: aut ĩ his nasci potest:nulla est sine ratione natura. Semina enĩ principalia quomodo esse potuerunt. cũ & semina exordiis oriant̃:& uicissim res ex seminibus? Nullũ igitur semen est quod originẽ nõ habet. Sic factũ est ut cũ putarẽt mundũ nulla prouidẽtia factũ ne hominẽ quidẽ putarẽt aliqua ratione generari. Quod si nulla esset in fingẽdo homini ratio uersata:imortalem igitur anima esse posse. Alii uero ex aduerso & deũ esse unũ:& ab eo mũdũ factũ:& hominẽ eũ factũ & animas esse imortales existimauere Sed cũ ea senserũt huiusmodi:nõ tanti diuini operis atq; consilii:nec causas:nec ratione: nec exitus perspexerunt:ut omne ueritatis arcanũ cõsumarent: atq; ueluti fine cõcluderẽt. Sed qa illi facere nõ potuerũt quia ueritatẽ perpetuo nõ tenebãt:nobis faciendũ est qui eam cognouimus:deo anũciante. Cõsideremus igitur quæ ratio fuerit huius tanti tamq; immẽsi operis fabricãdi. Fecit deus mundũ sicut Plato existimauit:sed cur fecit non ostendit quia bonus inquit:& inuidẽs nulli fecit quæ bona sunt. Aut cũ uidemus in rerũ natura & bona esse & mala. Potest ergo existere peruersus aliquis qualis fuerit Atheus ille: & Theodorus & platoni respondere:immo quia malus est fecit quæ mala sũt. Quõ illũ redarguet:si quæ bona sunt defecit? Vnde igitur in mala eruperũt:quæ plerũq; etiã præualent in materia inquit cõtinebantur. Si mala igitur & mala ut aut nihil fecerit deus:aut si bona tãtũ fecit:æterniora sunt mala quæ facta nõ sunt q̃ bona quæ habuerunt exordium. Finẽ igitur habebũt quæ aliquãdo cœperũt:& permanebũt quæ semper fuerũt Mala igitur potiora sunt. Si autẽ potiora esse nõ possunt:ne æterniora quidem possunt. Ergo aut utraq; semper fuerunt:aut deus ociosus:aut utraq; ex uno fonte fluxerunt. Est enim conuenies ut deus oĩa fecerit potius:qui nihil ergo secũdũ sentẽtiã Platonis. Ideo deus & bonus est quia bona facit & malus quia mala. Quod si fieri nõ potest: apparet non ideo factũ esse mundũ:quia mundus bonus ẽ:quoniam enĩ cõplexus & bona & ma

la:nec fecit propter se quicq̃ sed propter aliud. Domus.n.ædificatur nõ hoc ad solum ut sit domus:sed ut suscipiat & tueatur habitãtem. Item nauis fabricatur non ad hoc:ut nauis uideatur:sed ut in eã possint homines nauigare. Vasa autẽ fiũt nõ ut uasa sint solum sed ut capiãt quæ sunt usui necessaria. Sic & mũdũ deus ad usum aliquẽ fecerit necesse est. Stoici autẽ causa hominũ factũ esse & recte. Homines eni fruuntur his oĩbus bonis quæ mundus in se cõtinet. Sed ipsi homines cur facti sunt:aut qd in illis habeat illa fabricatrix prouidẽtia nõ explicat. Immortales eẽ aĩas idẽ. Plato affirmat:sed cur aut quãdo aut quõ:aut per quẽ ĩmortalitatẽ assequatur aut quid non tãtũ illud mysterium cur hi qui sunt ĩmortales futuri:prius mortales nascãtur. Deinde decurso tp̃is uitæ spatio atq; abiectis fragiliũ corporũ exuuiis.ad æternã illã beatitudinẽ trãsferãtur:nõ cõprehendit deniq; nec iudiciũ dei:nec discrimẽ iusti & iniusti explicauit:sed aĩas quæ se sceleribus ĩmerserit:hactẽus cõdẽnare putauit:ut ĩ pecudib⁹ renascãtur:& ita peccatorũ suorũ luere:pœnas donec rursus ad figuras hominũ reuertãtur. Et hoc fieri semper nec circa finẽ transmeãdi ludum mihi nescio quem inducit somnio similem:cui nec ratio ulla:nec dei gubernatio nec cõsiliũ aliquod inesse uideatur.

d Icam nũc quæ sit illa sententia:quã nec hi quidem qui uera dixerũt:collatis in unũ causis atq; factionibus cõnectere potuerũt. Factus a deo mũdus:ut homines nascerẽtur. Nascũtur autẽ hoĩes ut deũ parẽtẽ agnoscant:ut colant in quo iustĩa est. Colũt ut mercedem immortalitatis accipiant. Accipiunt immortalitatem:ut in æternũ deo seruiant. Vides ne quẽadmodũ sibi cõnexa sint:& prima cũ mediis:& media cum extremis? Inspiciãtur singula & uideamus utrum ne illis ratio quoq; subsistat: Fecit ergo deus mũdũ propter hominem. Hoc qui nõ uidet:non multum distat a pecude. Quis cælũ suscipit nisi homo? Quis solem? Quis astra? Quis opera dei miratur:nisi homo? Quis colit terrã? Quis ex ea fructũ capit? Quis nauigat mare? Quis pisces? Quis uolatilia? Quis quadrupedes habet in potestate:nisi homo? Cũcta igitur propter hominem deus fecit:quia usui hominũ cũcta cessere. Recte ergo uiderunt philosophi:sed illud quod sequitur:nõ uiderũt:q̃ ipsum hominẽ propter se fecerit. Erat eni consequens & necessariũ:& piũ:& cum hominis causa totã operã molitus sit.cũ tantum illi honoris tantum illi potestatis:ut dominetur mundo:& homo agnosceretur:dominũ tantorum beneficiorũ auctorem fecit:& mundũ propter ipsum:& ei cultũ & honorẽ debitum redderet. Hæc plato aberrauit:hic perdidit quã primum:arripuerit ueritatem:cum de cultu eius dei que cõditorẽ rerũ ac parentẽ fatebatur:obticuit:nec intellexit hominẽ deo potestatis uinculis esse religatũ:unde ipsa religio notatur. Et hoc est solũ:propter q̃ ĩmortales animæ fiãt. Sensit tamẽ æternas esse:sed nõ p̃ gradus ad eã sentẽtiam descendit. Amputatis enim mediis:incidit totius in ueritatẽ:quasi p̃ abruptum aliquod præcipitium nec ulterius progressus est:quoniã casu ad eam:nõ ratione peruenerat. Colẽdus est igitur deus:ut p̃ religionẽ quæ eadẽ iustitia est accipiat hõ a deo ĩmortalitatẽ:nec est ullũ aliud præmiũ piæ mẽtis:quæ si est inuisibilis nõ potest ab inuisibili deo nisi inuisibili mercede donari. Plurimi uero argumẽtis colligi potest æternas eẽ aĩas. Plato ait q̃ p̃ se ipsũ mouetur neq; principiũ motus neq; finẽ nõ habere. Animũ autẽ hoĩs per se semp mouerit:quia sit ad cogitãdũ mobilis:ad inueniẽdũ solers:ad percipiendum facilis:ad discendum eapax & qui præterita teneat præsentia cõprehendat:futura prospiciat:multarũq; rerũ & artiũ sciẽtiã cõplectatur. Immortale esse siquidẽ nihil habeat in se terreni põderis labe concretũ. Præterea ex uirtute au uoluptate intelligitur æternitas animæ:uoluptas omnis cõmunis animalibus. Virtus solius est hominis. Illa uitiosa est:hæc hõesta. Illa secũdũ na

turam: hæc aduersa naturæ. Nisi anima immortalis est: uirtus enim pro fide: pro iustitia nec egestaté timet: nec exiliũ metuit: nec carcerem perhorrescit: nec doloré reformidat: nec mortem recusat. Quæ quia natura cõtraria sunt: aut stultitia est uirtus: si & cõmoda impedit: & uitæ nocet. Aut si stultitia nõ est ergo anima immortalis est: & ideo præsentia bona contẽnit: alia quia sunt alia potiora quæ post dissolutionem sui corpis assequatur. Illud autem maximũ argumentũ immortalitatis: quo deum solus homo agnoscit. In mutis nulla suspitio religionis: quia terrena prospiciunt. Homo ideo rectus cælum aspicit: ut deum quærat. An potest ergo esse mortalis: qui imortalem desiderat? Non põt eẽ solubilis: qui cũ deo & uultu: & mente cõmunis est. Deniq; cælesti elemento qđ é ignis homo solus utitur. Si eni lux per ignem: uita per lucem: apparet eum qui usum ignis habet nõ esse mortalem: quoniã id illi proximũ id familiare est: sine quo nõ potest nec lux nec uita constare. Sed quid argumentis colligimus æternas esse animas: cũ habemus testimonia diuina? Id eni sacræ litteræ ac uoces prophetarũ docẽt. Quod si cui parum uideatur: legat carmina Sybillarũ. Apollinis quoq; Milesii responsa consideret: ut intelligat delirasse Democritũ: & Epicurũ & Dicearcũ: qui soli omniũ mortaliũ: quod est euidens negauerũt. Confirmata imortalitate: superest dicere a quo ei tribuatur cũ cætera & cõstituta diuinitus tempora cõpleri cœperint: interitũ & consumationem rerũ fieri necesse est ut innouetur a deo mundus. Id uero tempore in proximo est: quantum de numero annorum: deq; signis quæ prædicta sunt a philosophis colligi potest. Sed cum sit innumerabilia quæ de fine sæculi & comsumatione temporũ dicta sunt: ea ipsa quæ dicunt nuda ponenda sunt: quoniã (ut testimoniis utamur) immensum est: si quis illa desiderat: aut nobis minus credit adeat ad sacrarium cælestium litterarum: quarum fide instructior errasse philosophos sentiat: qui aut æternum esse hunc mundum: aut infinita esse annorũ milia putauerunt: ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex milia completa sunt: quo numero consumato: tum demum malum omne tolletur: ut regnet sola iustitia: quod quatenus euenturum sit: paucis explicabo.

h Aec ãt probatis sed a uatibus futura dicũtur: cũ cœperit mũdo finis ultimus ppinquare: malitia inualescet: oĩa uitiorũ & fraudũ genera crebrescẽt. Iustitia interibit: fides: pax: misericordia: pudor ueritas non erit. Vis & audacia pualebit. Nemo quicq̃ habebit: nisi male partũ: manuq; defensum. Si qui erũt boni: prædæ ac ludibrio habebunt. Nemo pietaté parentibus exibebit. Nemo infantis aut senis miserebitur: auaritia libido uniuersa corrũpet: Erunt cædes & sãguinis effusiones. Erunt bella nõ mõ externa & finitima: uerũ etiã intestina. Ciuitates inter se belligerabunt. Oĩs sexus & oĩs ætas arma tractabunt. Non imperii dignitas cõseruabitur. Nõ militiæ disciplina: sed more latrocinii deprædatio & uastatio fiet. Regnũ multiplicabitur & decẽ uiri occupabunt orbẽ: & patient: & uorabunt: & existet longe potẽtior ac nequior. Qui tribus deletis Asiam possidebit: cæteris in potestate sua redactis & ascisis: uorabit oẽm terrã: leges nouas statuet: ueteres abrogabit. Rempu. suam faciet: nomẽ imperii sedemq; mutabit. Tunc erit tẽpus infandum & execrabile: quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eũ statũ res cadet: ut oẽs uiuos lamẽtatio: mortuos gratulatio sequat. Ciuitates & oppida interibũt: mõ ferro & igni mõ terremotibus crebris: mõ aquarũ inundatione: mõ pestilentia & fame. Terra nihil feret aut rigoribus nimiis. aut caloribus sterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem: partim in amaritudine uitiabitur: ut nihil sit nec ad cibos utile nec ad potum salubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem. Cometæ crebro apparebunt. Sol perpetuo squalore fuscabitur. Lunam color sanguinis obumbrabit:

nec amissæ lucis damna reparabit. Stellæ omnes decident: nec temporibus sua ratio cõ stabit: hyeme ac æstate cõfusis. Tũc & annus: & mẽsis & dies breuiať: & hãc esse mundi senectutẽ & defectiõnẽ Trismegistus elocutus est: quæ cum uenerit: adesse tempus sciẽ dum est: quo deus ad cõmutandũ sæculũ reuertatur: Inter autẽ hæc mala surget rex impius nõ modo generi hominũ: sed etiã deo inimicus. Hic reliquias illius prioris tyrãni cõ teret: cruciabit: uexabit: interimet. Tunc etiam lachrimæ. luges & gemitus præpotes: & ad eum cassæ preces: nulla requies ad formidinem: & somnus ad quietem. Dies cladem nox metus augebit semper. Sic orbis terrarum pene ad solitudinem hominum redigetur. Tunc impius iustos homines ac diuites deo duobus & quadraginta mensibus persequetur: & se coli iubebit ut deus. Se enim dicet esse deum cum sit antichristus: qui ut erit aduersarius: & ut ei possit accipiet potestatem mirabilia faciendi: ut ignis descendat de cælo ut sol resistat a cursu: ut imago quã posuerit: loquatur. Quibus prodigiis allicet multos ut adorẽt eũ signũq; eius in manu aut fronte suscipiãt. Et qui nõ adorauerit: signumq; susceperit: exquisitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit: tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ille ueteri uia implificabili furens abducet exercitum & obsidebit montem: quo iusti confugerint. Qui cũ se uiderint circunsessos: implorabunt auxilium dei uoce magna: & audiet eos deus: & immitet eis liberatorem. Tunc cælum in tẽpesta nocte patefiet & descẽdet Christus ĩ uirtute magna: & antecedet eũ claritas ignea: & uirtus inæstimabilis angelorũ: & extinguetur omnis illa multitudo impiorum: & torrentes sanguinis current: & ipse ductor effugiet: atq; exercitu sæpe reparato: q̃tũ præliũ faciet: quo captus cũ cæteris tyrãnis tradetur exustioni. Sed & ipse dæmonum princeps auctor & machinator malorũ: cathenis igneis alligatus custodiæ dabitur: ut pacem mundus accipiat: ut uexata sæculis terra requiescat. Pace igitur parata: compressoq; omni malo: rex ille iustus & uictor: iudicium magnũ de uiuis & mortuis faciet super terrã: & uiuẽtibus quidẽ iustis tradet in seruitutẽ gentes uniuersas. Mortuos autem ad æternã uitã suscitabit: & in terra cũ his ipse regnabit: & condet sanctã ciuitatẽ. Et erit regnũ iustorum mille annis. Per idem tẽpus stellæ candidiores erũt: & claritas solis augebitur: & lunã nõ patietur diminutionẽ. Tunc descẽdet a deo pluuia benedictionis matutina & uespertina: & omnem frugem terra sine labore hominũ procreabit: Stillabunt mella de rupibus: lactis & uini fontes exuberabunt. Bestiæ deposita feritate mansuescent Lupus inter pecudes errabit innoxius. Vitulus cũ leone pascetur. Colũba cũ accipitre cõgregabitur. Serpens uirus nõ habebit. Nullũ animal uiuet ex sanguine. Omnibus enim deus copiosum atq; innocentẽ uictum dabit. Peractis uero mille annis: ac resoluto dæmonũ principe: rebellabit gẽtes aduersus iustos: & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnãdã delendãq; sanctorũ gẽtẽ. Cõcuciet. n. a fũdamẽtis suis terrã: & corruẽt ciuitates: & pluet sup ĩpios ignẽ cũ sulfure & grãdine: & ardebũt: & se inuicẽ trucidabũt. Iusti uero paulisp sub terra latebũt: donec pditio fiat gẽtiũ: & exibũt post diẽ tertiũ: & uidebũt cãpos cadaueribus opertos. Tunc fient terremotus: & findent se mõtes & subsidẽt in altitudine uallis p fundæ & cogerenť in ea corpora mortuorũ: & uocabitur nomẽ eius Polyandrum. Post hæc renouabit mundũ: & transformabit iustos & in figurã angelorũ: ut imortalitatis ueste donati: seruiant deo in sempiternũ. Tunc enim impii resurgent nõ ad uitã: sed ad pœnam: eisq; secũda resurrectio facta deũ excitabit: ut ad perpetua tormẽta damnet æternis ignibus traditi merita pro sceleribus suis soluant. Hæc oĩa uera: omnium consona ad ministratione prædicta cũ eadem Trismegistus: eadem Idaspes: eadem Sybillæ concinerunt: dubitari non potest. Curæ spes omnes uitæ: ac salutis in sola religione dei sit posita.

Trismegistus.

Itaq; niſi homo ſuſcæperit:quẽ deus ad liberationẽ miſit:qui miſſus eſt: niſi ſummum deum per eũ cognouerit:mãdata eius legeſq; ſeruauerit:in eas incidet pœnas de quibus locuti ſumus. Proinde fragilia contemnenda ſunt:ut ſolida cõſequamur. Spernenda terrena:ut cæleſtibus honoremur. Temporalia fugiẽda:ut ad æterna ueniamus. Erudiat ſe quiſq; ad iuſtitiam:firmet ad continentiã præparet ad agonem:inſtruat ad uirtutem: ut ſi forte aduerſarius indixerit bellũ:nulla ui:nullo terrore:nullis cruciatibus a recto & bono diuellatur. Nõ ſe ſubſternat inſenſibilibus figmentis:ſed uerum & ſolum deũ rectus cognoſcat. Abiiciat uoluptates:quarum illecebris anima ſublimis deprimitur ad terrã. Teneat innocentiam. Proſit q̃ plurimis. Incorruptibiles ſibi theſauros bonis operibus acquirat:ut poſſit deo iudice pro uirtutis ſuæ meritis uel coronã fidei: uel præmiũ immortalitatis adipiſci.

Lactantii Firmiani in Ephytomon tractatus finit.

Impreſſum Venetiis per Simonem Beuilaquã papienſem. Anno incarnationis dñi. M.cccc.Lxxxxvii. Die quarto Aprilis.

Regiſtrum huius operis ſic ſe habet: cuius qualitas utriſq; litterarum dedit.

a	f	l	q
LACTANTII	ita coherere	li homines	unus
L.COELII	in ſolo	Vinxerat	eſt principium
runt ut	& quidem	tes rabidæ	oſtendunt
poſſe			Deo autem
b	g	m	r
minime in	non uenit	catur mala	Si enim
explodunt	erit quo	cte hoc quidẽ	tã.Quo quid
titam poſt	qualia ſunt	uolet	diſſipabiles
ter fatentur			
c	h	n	ſ
non exire	abeſt	uno.Cn.	ut nunq̃
nes eſſe	ſubiecimus	ſit:Ego	admodum
qui fecit	ſignificat	Ergo	bis ad lucem
		cedem non	pedibus
d	i	o	t
Hi ſunt		Quo plane	faucium
ſunt poetæ	ruſalem	demonſtrant	ſim q,
multo eſſet	Dabit	um ſingulæ	xerit uitium
e	k	p	u
di non licet	nem fudit	tum ſecuturũ	has uias
affirmat	Nimirum	alligatas	s Vpereſt
ut ſimulachrum	Lactantii	Quid,p̄ſtant	nec eboris
ipſi ſe in			